

2020-01

by • 0 Å ± - ' μ Å Ã . - " . ¼ ¿ 0 Á ± Ä - ± 0 ± 1
 by μ ½ μ Á ³ ì Â À ¿ » ¹ Ä ì Ä . Ä ± ¼ - Ã ± ± Ä
 by μ Å Á É À ± Ê 0 ® ' ¹ ¬ Ã Ä ± Ã . Ã Ä . ½
 by μ 0 Å ± - ' μ Å Ã . : ± À ì È μ ¹ Â 0 ± 1 ± ½ Ä 1
 by μ 0 Å ± ¹ ' μ Å Ä ¹ 0 Î ½ - ¼ ± , . Ä Î ½ - ³ ¿ ½ ¹ Î 1
 by Ä ¿ Á ì » ¿ Ä . Â À Á ¿ É ¿ ² ¬ , ¼ ¹ ± Â
 by μ 0 Å ± - ' μ Å Ã . Â Ã μ Ã Ç - Ã . ¼ μ Ä ¿

by ^ » » . ½ ± - £ ¹ ± . » ® , § » ¿ .

by Á ì ³ Á ± ¼ ¼ ± " . ¼ ì Ã ¹ ± Â " ¹ ¿ - 0 . Ã . Â , £ Ç ¿ » ® Ý ¹ 0 ¿ ½ ¿ ¼ ¹ 0 Î ½ • Ä ¹ Ã Ä . ¼ Î ½ 0 ± ¹ " ¹ ¿ - 0 .
 by ± ½ μ Á ¹ Ã Ã ® ¼ ¹ ¿ • μ ¬ À ¿ » ¹ Â ¬ Æ ¿ Ä

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ

**ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ - ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΕΝΕΡΓΟΣ ΠΟΛΙΤΟΤΗΤΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ
ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ. ΑΠΟΨΕΙΣ ΚΑΙ
ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ - ΜΑΘΗΤΩΝ – ΓΟΝΙΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΡΟΛΟ ΤΗΣ
ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟ ΠΙΟ ΠΑΝΩ ΤΡΙΠΤΥΧΟ.**

**ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΣΕ ΣΥΝΕΠΙΒΛΕΨΗ ΜΕ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ**

ΧΛΟΗ ΕΛΛΗΝΑ - ΣΙΑΛΛΗ

2020

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ

**ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ - ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΕΝΕΡΓΟΣ ΠΟΛΙΤΟΤΗΤΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ
ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ. ΑΠΟΨΕΙΣ ΚΑΙ
ΑΝΤΙΑΨΕΙΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ - ΜΑΘΗΤΩΝ – ΓΟΝΙΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΡΟΛΟ ΤΗΣ
ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟ ΠΙΘ ΠΑΝΩ ΤΡΙΠΤΥΧΟ**

ΧΛΟΗ ΕΛΛΗΝΑ - ΣΙΑΛΗΗ

**ΔΙΑΤΡΙΒΗ Η ΟΠΟΙΑ ΥΠΟΒΛΗΘΗΚΕ ΠΡΟΣ ΑΠΟΚΤΗΣΗ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΟΥ
ΤΙΤΛΟΥ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΝΕΑΠΟΛΙΣ ΣΕ
ΣΥΝΕΠΙΒΛΕΨΗ ΜΕ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ**

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2020

ΣΕΛΙΔΑ ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑΣ

Υποψήφια Διδάκτορας: Χλόη Έλληνα - Σιαηλή

Τίτλος Διατριβής: Εκπαίδευση – Δημοκρατία και ενεργός πολιτότητα μέσα από την Ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση. Απόψεις και αντιλήψεις εκπαιδευτικών – μαθητών – γονιών για το ρόλο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε σχέση με το πιο πάνω τρίπτυχο

Η παρούσα Διδακτορική Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για απόκτηση Διδακτορικού Διπλώματος στο Γνωστικό Πεδίο Εκπαιδευτική Διοίκηση και εγκρίθηκε στις .....21.1.2020..... από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή:

Πρώτος Συνεπιβλέπων (Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφος).....
.....

Δεύτερος Συνεπιβλέπων (Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου): .....
.....

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: .....
.....

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: .....
.....

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: .....
.....

Υπεύθυνη δήλωση

«Δηλώνω υπεύθυνα ότι η διδακτορική μου διατριβή είναι εξ ολοκλήρου δικό μου έργο και κανένα μέρος της δεν είναι αντιγραμμένο από έντυπες ή ηλεκτρονικές πηγές, μετάφραση από ξενόγλωσσες πηγές και αναπαραγωγή από εργασίες άλλων ερευνητών η φοιτητών. Όπου έχω βασιστεί σε ιδέες ή κείμενα άλλων, έχω προσπαθήσει με όλες μου τις δυνάμεις να το προσδιορίσω σαφώς μέσα από την καλή χρήση αναφορών ακολουθώντας την ακαδημαϊκή δεοντολογία».

Χλόη Έλληνα Σιαηλή
Διδακτορική φοιτήτρια
Πανεπιστημίου Νεάπολις

Ιανουάριος 2020

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	2
Η έννοια της ενεργού πολιτότητας	
1.1. Ορισμός της ενεργού πολιτότητας	2
1.2. Οι Διαστάσεις της ενεργού πολιτότητας	8
1.2.1. Μεταεθνική πολιτότητα	8
1.2.2. Παγκόσμια πολιτότητα	9
1.3. Η πολιτότητα στο σύγχρονο πλαίσιο και η κρίση από ανησυχητικά φαινόμενα της σύγχρονης εποχής (λαϊκισμός- μετα-αλήθεια)	14
1.3.1. Λαϊκισμός (Populism)	15
1.3.2. Μετα – αλήθεια (Post-Truth)	17
1.4. Σύνδεση της ενεργού πολιτότητας με τον Εθελοντισμό	25
1.5. Σύνδεση της ενεργού πολιτότητας με τη δράση για την προστασία του περιβάλλοντος από την κλιματική αλλαγή	28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	33
Ευρωπαϊκή πολιτική της Ευρώπης για την ιθαγένεια και ενεργός πολιτότητα	33
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	41
Εκπαίδευση και Δημοκρατία	41
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ	53
Εκπαίδευση και ενεργός πολιτότητα	53
4.1 Ευρωπαϊκή Διάσταση στην Εκπαίδευση και Ενεργός Πολιτότητα	83
4.2 Αναλυτικά προγράμματα της Κύπρου και ενεργός πολιτότητα	90
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ	99
Σχολική αποτελεσματικότητα σε σχέση με τον στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας	99
5.1 Ο σχολικός ηγέτης ως παράγοντας αποτελεσματικότητας σε σχέση με το στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας	101
5.2. Στρατηγικές βελτίωσης και αποτελεσματικότητας σε σχέση με τον στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας	116
5.3. Ο εκπαιδευτικός ως παράγοντας σχολικής αποτελεσματικότητας σε σχέση με το στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας	118
5.4. Η συμβολή της ενεργητικής μάθησης στη σχολική αποτελεσματικότητα σε σχέση με το στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας	122

5.5. Η συμβολή της βιωματικής μάθησης στη σχολική αποτελεσματικότητα σε σχέση με το στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας	123
5.6. Η συμβολή της συνεργατικής μάθησης στη σχολική αποτελεσματικότητα σε σχέση με το στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας	128
5.7. Το σχολικό κλίμα ως παράγοντας σχολικής αποτελεσματικότητας σε σχέση με το στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας	135
5.8. Συνεργασία σχολείου –οικογένειας ως παράγοντας σχολικής αποτελεσματικότητας σε σχέση με το στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας	139
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ	150
Σχετικές έρευνες	150
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ	162
Ερευνητικό μέρος	162
7.1. Σκοπός της έρευνας	162
7.2. Αναγκαιότητα της έρευνας	162
7.3. Ερευνητικά Ερωτήματα	164
7.4. Δειγματοληψία	167
7.5. Πληθυσμός και δείγμα έρευνας	168
7.6. Εγκυρότητα και αξιοπιστία	168
7.7. Ζητήματα ηθικής και ερευνητικής δεοντολογίας	169
7.8. Περιορισμοί της έρευνας	169
7.9. Ερευνητικό Εργαλείο	170
7.10. Μεθοδολογία της έρευνας	177
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΟ	179
Αποτελέσματα της έρευνας	179
8. 1. Δημογραφικά στοιχεία συμμετεχόντων	179
8.2. Στατιστική ανάλυση αποτελεσμάτων	195
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ	245
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ	266
Συμπεράσματα και εισηγήσεις	266
Βιβλιογραφία	272
Παράρτημα Α΄	306
Παράρτημα Β΄	359

Κατάλογος γραφημάτων

Γράφημα 1. Δείγμα έρευνας	179
Γράφημα 2. Φύλο δασκάλων που συμμετείχαν στην έρευνα	180
Γράφημα 3. Πτυχία των δασκάλων που συμμετείχαν στην έρευνα	180
Γράφημα 4. Περιβάλλον εργασίας των δασκάλων που συμμετείχαν στην έρευνα	181
Γράφημα 5. Χρόνια προϋπηρεσίας δασκάλων	182
Γράφημα 6. Θέση των δασκάλων που συμμετείχαν στην έρευνα	183
Γράφημα 7. Ποσοστό δασκάλων που δήλωσαν ότι δίδασκαν Κοινωνικές Σπουδές	184
Γράφημα 8. Φύλο νηπιαγωγών που συμμετείχαν στην έρευνα	187
Γράφημα 9. Πτυχία των νηπιαγωγών που συμμετείχαν στην έρευνα	188
Γράφημα 10. Περιβάλλον εργασίας νηπιαγωγών	188
Γράφημα 11. Χρόνια προϋπηρεσίας νηπιαγωγών	189
Γράφημα 12. Θέση των νηπιαγωγών που συμμετείχαν στην έρευνα	189
Γράφημα 13. Ηλικία γονιού που συμπλήρωσε το ερωτηματολόγιο	191
Γράφημα 14. Φύλο παιδιού Στ΄ τάξης για το οποίο έγιναν οι δηλώσεις των γονιών	191
Γράφημα 15. Φύλο παιδιών Στ΄ Δημοτικού που συμμετείχαν στην έρευνα	194
Γράφημα 16. Απόψεις εμπλεκόμενων μερών κατά πόσο συνδέεται η έννοια της ενεργού πολιτότητας συνδέεται με την έννοια της δημοκρατίας και των δημοκρατικών αξιών.	205
Γράφημα 17. Βελτίωση πειθαρχίας μαθητών με στόχο τη μείωση του φαινομένου του εκφοβισμού και της παραβατικότητας.	214
Γράφημα 18. Διαμόρφωση δημοκρατικού πολίτη	214
Γράφημα 19. Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε εθελοντικές δράσεις που αφορούν τα κοινά	215
Γράφημα 20. Καλλιέργεια της ικανότητας του μαθητή να αναπτύσσει και να υλοποιεί σχέδια δράσης με στόχο την αλλαγή και τη βελτίωση	215
Γράφημα 21. Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς	215
Γράφημα 22. Καλλιέργεια δεξιοτήτων δια βίου μάθησης	215
Γράφημα 23. Ενεργός συμμετοχή του μαθητή στη σχολική δράση	215
Γράφημα 24. Ένταξη αλλόγλωσσων μαθητών και μεταναστών	215
Γράφημα 25. Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της τοπικής κληρονομιάς	216
Γράφημα 26. Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς	216
Γράφημα 27. Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος	216
Γράφημα 28. Βαθμός στον οποίο οι συμμετέχοντες θεωρούν τον εαυτό τους ευρωπαϊκό πολίτη	239
Γράφημα 29. Απόψεις συμμετεχόντων κατά πόσο οι πολίτες των ευρωπαϊκών χωρών που έρχονται στη χώρα μας θα πρέπει να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες;	240
Γράφημα 30. Απόψεις συμμετεχόντων κατά πόσο οι πολίτες εκτός ευρωπαϊκών χωρών που έρχονται στη χώρα μας θα πρέπει να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες	241

Κατάλογος πινάκων

Πίνακας 1. Τάξεις στις οποίες διδάσκουν οι δάσκαλοι του δείγματος	183
Πίνακας 2. Μαθήματα του αναλυτικού προγράμματος που δίδασκαν οι δάσκαλοι του δείγματος	184
Πίνακας 3. Φύλο των γονιών που συμμετείχαν στην έρευνα	190
Πίνακας 4. Μόρφωση πατέρα	192
Πίνακας 5. Μόρφωση μητέρας	192
Πίνακας 6 . Τόπος διαμονής των γονιών που συμμετείχαν στην έρευνα	193
Πίνακας 7. Τόπος διαμονής μαθητών	194
Πίνακας 8. Μεταβλητή: «Η στάση απέναντι στους ξένους και τους μετανάστες»	197
Πίνακας 9. Μεταβλητή : «Η στάση απέναντι στην ανεργία και τη φτώχεια»	197
Πίνακας 10. Μεταβλητή : «Η συμμετοχή στα κοινά»	198
Πίνακας 11. Μεταβλητή: «Ο εθελοντισμός»	198
Πίνακας 12. Μεταβλητή: «Η βοήθεια και εμπιστοσύνη στον συνάνθρωπο»	198
Πίνακας 13. Μεταβλητή: «Η κατανόηση πτυχών της Δημοκρατίας»	199
Πίνακας 14. Μεταβλητή : «Η εμπιστοσύνη σε κοινωνικούς θεσμούς»	199
Πίνακας 15. Μεταβλητή: «Η σχέση των πολιτών με τα μέσα ενημέρωσης»	199
Πίνακας 16. Μεταβλητή: «Ζητήματα που αφορούν την εθνική και θρησκευτική ταυτότητα»	200
Πίνακας 17. Ποια χαρακτηριστικά μαθητών συνδέουν οι δάσκαλοι με το μελλοντικό ενεργό πολίτη	201
Πίνακας 18. Ποια χαρακτηριστικά μαθητών συνδέουν οι νηπιαγωγοί με το μελλοντικό ενεργό πολίτη	201
Πίνακας 19. Ποια χαρακτηριστικά μαθητών συνδέουν οι γονείς με το μελλοντικό ενεργό πολίτη	202
Πίνακας 20. Ποια χαρακτηριστικά μαθητών συνδέουν οι μαθητές με το μελλοντικό ενεργό πολίτη	203
Πίνακας 21. Απόψεις εμπλεκόμενων μερών κατά πόσο συνδέεται η έννοια της ενεργού πολιτότητας συνδέεται με την έννοια της δημοκρατίας και των δημοκρατικών αξιών.	204
Πίνακας 22. Βαθμός στον οποίο πραγματοποιούνται κοινές δράσεις (με στόχο την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας) με εξωτερικούς φορείς	210
Πίνακας 24. Έλεγχος συσχέτισης απόψεων κατά πόσο εφαρμόζονται ικανοποιητικές δράσεις που σχετίζονται με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας.	211
Πίνακας 25. Αποτελέσματα από τη διερεύνηση των απόψεων των εκπαιδευτικών σχετικά με το βαθμό επίδρασης των παράγοντων σχολικής αποτελεσματικότητας	219
Πίνακας 26. Αποτελέσματα ελέγχου συσχέτισης απόψεων για τη συνεργασία με τους γονείς	220
Πίνακας 27. Ποιές μεθόδους διδασκαλίας χρησιμοποιούν δάσκαλοι- νηπιαγωγοί στις Κοινωνικές Επιστήμες	222
Πίνακας 28. Μεταβλητή: «Στο να εκτιμούν οι μαθητές τον εαυτό τους και να φροντίζουν για τη διατροφή, την άσκηση την υγεία»	226
Πίνακας 29. Μεταβλητή: Στο να σέβονται οι μαθητές τους φίλους και τους εκπαιδευτικούς	227

Πίνακας 30. Μεταβλητή: Στο να συμπεριφέρονται ορθά οι μαθητές στους αλλόγλωσσους και αλλόθρησκους συμμαθητές τους	227
Πίνακας 31. Μεταβλητή: Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν τη βοήθεια προς το συνάνθρωπο μας	228
Πίνακας 32. Μεταβλητή: Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν τη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ των μαθητών	228
Πίνακας 33. Μεταβλητή: Στο να συμμετέχουν οι μαθητές σε προγράμματα του σχολείου που αφορούν τη δράση για βελτίωση της κοινότητας	229
Πίνακας 34. Μεταβλητή: Στο να συμμετέχουν οι μαθητές σε προγράμματα του σχολείου που αφορούν τον εθελοντισμό	229
Πίνακας 35. Μεταβλητή: Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος	229
Πίνακας 36. Μεταβλητή: Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν την πολιτιστική κληρονομιά τοπικά και παγκόσμια	230
Πίνακας 37. Σε ποιο βαθμό πιστεύουν οι μαθητές Στ΄ τάξης, γονείς ότι χαρακτηρίζουν τους μαθητές Στ΄ τάξης χαρακτηριστικά που σχετίζονται με τον ενεργό πολίτη.	231
Πίνακας 38. Μεταβλητή: Εθελοντικές δράσεις που αφορούν τη βοήθεια προς τους συνανθρώπους μας	235
Πίνακας 39. Μεταβλητή: Εθελοντικές δράσεις που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος	235
Πίνακας 40. Μεταβλητή: Εθελοντικές δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς	236
Πίνακας 41. Μεταβλητή: Συμμετοχή σε δράσεις που βοηθούν την ένταξη αλλόγλωσσων και μεταναστών	236
Πίνακας 42. Μεταβλητή: Η παρουσία μεγάλου αριθμού μεταναστών	237
Πίνακας 43. Μεταβλητή: Ζητήματα αναξιοκρατίας	237
Πίνακας 44. Μεταβλητή: Ζητήματα άνιση αντιμετώπιση των πολιτών	237
Πίνακας 45. <i>Μεταβλητή: Ζητήματα διακυβέρνησης</i>	238
Πίνακας 46. Μεταβλητή: Ζητήματα που αφορούν την τοπική οικονομική ανάπτυξη	238
Πίνακας 47. Μεταβλητή: Κρίση κοινωνικών και πολιτικών αξιών	238
Πίνακας 48. Απόψεις για το πώς συνδέεται η συμμετοχή σε οικολογικά προγράμματα με την μελλοντική συμμετοχή σαν ενεργός πολίτης	241

Κατάλογος πινάκων παραρτήματος Β΄

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 1. Έλεγχος Cronbach των μεταβλητών

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 2. Σε ποιες τάξεις διδάσκουν οι δάσκαλοι του δείγματος

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 3. Αποτελέσματα σχετικά με τον τρόπο που εννιολογούν την έννοια της ενεργού πολιτότητας οι συμμετέχοντες

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 4. Συσχέτιση αποτελεσμάτων σχετικά με τον τρόπο που εννιολογούν την έννοια της ενεργού πολιτότητας οι συμμετέχοντες

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 5. Προσωπικές στάσεις συμμετεχόντων στο θέμα της ενεργού πολιτότητας

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 6. Έλεγχος συσχέτισης προσωπικών στάσεων των συμμετεχόντων στο θέμα της ενεργού πολιτότητας

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 7. Απόψεις για το ποιοι θα πρέπει να είναι οι σημαντικότεροι στόχοι του σχολείου όσον αφορά την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 8. Σε ποια μαθήματα μπορεί να ενσωματωθεί διαθεματικά η καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 9. Αποτελέσματα για τους τρόπους που χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτικοί για να αξιολογήσουν τους μαθητές

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 10. Προτάσεις για ενδυνάμωση της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 11. Έλεγχος συσχέτισης απόψεων των εκπαιδευτικών σχετικά με το βαθμό επίδρασης των παράγοντων σχολικής αποτελεσματικότητας

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 12. Έλεγχος συσχέτισης δηλώσεων δασκάλων - νηπιαγωγών σχετικά με τις μεθόδους διδασκαλίας που χρησιμοποιούν στα μαθήματα των Κοινωνικών Σπουδών (σε σχέση με το στόχο καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας)

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 13. Απόψεις για το ρόλο των γονιών στην ανάπτυξη χαρακτηριστικών που σχετίζονται με την ενεργό πολιτότητα

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 14. Έλεγχος συσχέτισης απόψεων για το ρόλο των γονιών στην ανάπτυξη χαρακτηριστικών που σχετίζονται με την ενεργό πολιτότητα

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 15. Έλεγχος συσχέτισης απόψεων γονιών – μαθητών Στ΄τάξης για τα χαρακτηριστικά που χαρακτηρίζουν τους μαθητές Στ΄τάξης

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 16. Απόψεις δασκάλων για τα χαρακτηριστικά που χαρακτηρίζουν τους μαθητές Στ΄τάξης .

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 17. Διερεύνηση βαθμού ικανοποίησης των συμμετεχόντων για τις δράσεις που εφαρμόζονται στα σχολεία με στόχο την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 18. Έλεγχος συσχέτισης βαθμού ικανοποίησης των συμμετεχόντων για τις δράσεις που εφαρμόζονται στα σχολεία με στόχο την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 19. Βαθμός στον οποίο θεωρούν ανησυχητικά διάφορα φαινόμενα της εποχής τα άτομα του δείγματος

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 20. Έλεγχος συσχέτισης βαθμού στον οποίο ανησυχούν τα άτομα του δείγματος διάφορα φαινόμενα της εποχής

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 21. Απόψεις εκπαιδευτικών που αφορά την κατάρτιση τους σε θέματα ενεργού πολιτότητας.

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 22. Απαντήσεις εκπαιδευτικών για τους τρόπους με τους οποίους χρησιμοποιούν τα αποτελέσματα της αξιολόγησης

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 23. Απαντήσεις εκπαιδευτικών κατά πόσο υπάρχει βελτίωση τα τελευταία 5 χρόνια όσον αφορά το στόχο καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 24. Εισηγήσεις εκπαιδευτικών για αποτελεσματική ένταξη των αλλόγλωσσων

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 25. Εισηγήσεις εκπαιδευτικών για τρόπους αποτελεσματικής εκπαίδευσης ώστε να αποκτήσουν οι μαθητές κοινωνικές δεξιότητες που σχετίζονται με την ιδιότητα του ενεργού πολίτη

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 26. Συμπληρωματικές απαντήσεις εκπαιδευτικών για δράσεις που χρησιμοποιούν για ενδυνάμωση της ενεργού πολιτότητας

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 27. Απόψεις εκπαιδευτικών κατά πόσο η καλλιέργεια των ευρωπαϊκών αξιών και της ευρωπαϊκής ταυτότητας συνάδει με την καλλιέργεια πανανθρώπινων αξιών που συνδέονται με την ενεργό πολιτότητα

Περίληψη

Η καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας, σχετίζεται με την καλλιέργεια στάσεων και συμπεριφορών που στόχο έχουν να οδηγήσουν στην ανάπτυξη δημοκρατικών και ενεργών πολιτών που συνεργάζονται με τους άλλους για το κοινό καλό, στα πλαίσια των δημοκρατικών και πανανθρώπινων αξιών. Στόχος της έρευνας μας ήταν να διερευνηθεί ο ρόλος της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης όσον αφορά τον στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας, την καλλιέργεια στοιχείων δημοκρατίας όπως ισότητα, ίσες ευκαιρίες, υπευθυνότητα, κριτική σκέψη, συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα καθώς και ορθών στάσεων απέναντι σε πανανθρώπινες αξίες όπως ο εθελοντισμός και η αλληλεγγύη. Σε αυτά τα πλαίσια διερευνήσαμε ποια είναι τα χαρακτηριστικά ενός μελλοντικού ενεργού πολίτη σύμφωνα με τις απόψεις των συμμετεχόντων τα οποία θα πρέπει να καλλιεργούνται από τα σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Με γνώμονα το γεγονός ότι η Κύπρος είναι ενεργό μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αναλύσαμε την έννοια ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση και διερευνήσαμε τη στάση των εμπλεκόμενων μερών σχετικά με τις ευρωπαϊκές αξίες και την ευρωπαϊκή ταυτότητα. Με βάση τα σημερινά δεδομένα της ετερότητας που παρατηρείται σε αυξημένα ποσοστά στην εποχή μας λόγω της παγκοσμιοποίησης και της μετανάστευσης, θεωρήσαμε σωστό να διερευνήσουμε δεδομένα που αφορούν τις στάσεις των εμπλεκόμενων μερών και τις δράσεις που γίνονται στα σχολεία με στόχο την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας στα πλαίσια της ισότητας και της δικαιοσύνης. Στα πλαίσια του στόχου για αποτελεσματικό σχολείο, στο οποίο όλοι οι εμπλεκόμενοι στην εκπαιδευτική διαδικασία προσβλέπουν, θεωρήσαμε σημαντικό να διερευνήσουμε τις απόψεις των συμμετεχόντων για τους παράγοντες που μπορούν να βοηθήσουν στην καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας. Ταυτόχρονα, στηριζόμενοι στα αποτελέσματα διεθνών ερευνών, σύμφωνα με τις οποίες οικογένεια και σχολείο είναι μεν δύο ξεχωριστά συστήματα τα οποία όμως αλληλεπιδρούν και αλληλοεπηρεάζονται προχωρήσαμε σε διερεύνηση των απόψεων των συμμετεχόντων για την αναγκαιότητα της συνεργασίας σχολείου – οικογένειας σε σχέση με το στόχο αυτό. Οι απαντήσεις στα καίρια αυτά ερωτήματα, θα βοηθήσουν πιστεύουμε μελλοντικούς ερευνητές στην διερεύνηση αποτελεσματικότερων μεθόδων σε σχέση με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας.

Λέξεις κλειδιά

Ενεργός πολιτότητα, δημοκρατία, εθελοντισμός, ευρωπαϊκή ιθαγένεια, ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση, σχολικά προγράμματα, σχολική αποτελεσματικότητα, μέθοδοι διδασκαλίας, συνεργατική μάθηση, συνεργασία σχολείου οικογένειας

Abstract

The cultivation of active citizenship is related to the cultivation of attitudes and behaviours that are intended to lead to the development of democratic and active citizens cooperating with others for the common good, in the context of democratic and universal human values. The purpose of our research was to investigate the role of primary education on the aim of cultivation of active citizenship, the growing information democracy as equality, equal opportunities, responsibility, critical thinking, participation in actions relating to social and political issues as well as good attitudes to universal values such as volunteering and solidarity. In this context, we investigated what are the characteristics of a future active citizenship which must be cultivated from the primary schools, in accordance with the opinions of the participants. In view of the fact that Cyprus is an active member of the European Union, we analysed the concept of a European dimension in education and investigated the attitude of the parties concerned on European values and European identity. Based on the current circumstances of the heterogeneity observed in higher rates in our times due to globalization and migration, we felt right to investigate the attitudes of the parties involved and the actions taken in schools to promote active citizenship equality and justice. Within the objective of an effective school that we all look forward to, we felt it was important to explore the participants' views on the factors that can help cultivate active citizenship. At the same time, relying on the results of international surveys, according to which family and school are two separate systems but interact and interact, we have explored the participants' views on the necessity of school-family cooperation in relation to this objective. Answers to these key questions will help encourage future researchers to explore more effective methods of active citizenship.

Keywords

Active citizenship, democracy, volunteering, European citizenship, European dimension in education, school curricula, school efficiency, teaching methods, collaborative learning, family school partnership

Ευχαριστίες

Η διατριβή αυτή εκπονήθηκε στα πλαίσια των διδακτορικών μου σπουδών και έχει τίτλο «Εκπαίδευση - Δημοκρατία και ενεργός πολιτότητα μέσα από την ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση. Απόψεις και αντιλήψεις εκπαιδευτικών - μαθητών - γονιών για το ρόλο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε σχέση με το πιο πάνω τρίπτυχο».

Ο σκοπός της έρευνας μου ήταν να διερευνηθούν οι απόψεις εκπαιδευτικών, γονιών μαθητών σε σχέση με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας στα σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, να διερευνηθεί αν υπάρχει συσχέτιση στις απόψεις αυτές και αν υπάρχει κοινή αντίληψη της έννοιας της ενεργού πολιτότητας σε σχέση με την καλλιέργεια στοιχείων δημοκρατίας και ευρωπαϊκών αξιών όπως ισότητα και δικαιοσύνη.

Πριν προχωρήσω στην παρουσίαση του θεωρητικού και ερευνητικού μέρος της έρευνας, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους επιβλέποντες καθηγητές του Πανεπιστημίου Νεάπολης, Ανδρέα Μασούρα, Δέσποινα Καρακατσάνη, Σπύρο Βλιάμο, Αναστασία Αθανασούλα – Ρέππα, για τη πολύτιμη βοήθεια και συμβολή τους στη διεκπεραίωση της. Θα ήθελα ακόμη, να ευχαριστήσω τον καθηγητή έρευνας και στατιστικής Μιχάλη Χατζηχαραλάμπους για τις συμβουλές του σε σχέση με την επιλογή κατάλληλης μεθοδολογίας για την έρευνα.

Θερμές ευχαριστίες στους διευθυντές των σχολικών μονάδων που αποδέχτηκαν να πραγματοποιηθεί η έρευνα στις σχολικές τους μονάδες, μετά από έγκριση που εξασφάλισα από το Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας και Αξιολόγησης και το Διευθυντή Δημοτικής Εκπαίδευσης. Θερμές ευχαριστίες προς όλους τους εκπαιδευτικούς που συμμετείχαν στην έρευνα, για την προθυμία τους να συμπληρώσουν το ανώνυμο ερωτηματολόγιο το οποίο περιλάμβανε και δικές τους εισηγήσεις πάνω στο θέμα αλλά και τους γονείς και τους μαθητές για τη συμμετοχή τους στην έρευνα. Χωρίς τη συνδρομή όλων αυτών, η συγκεκριμένη μελέτη δε θα είχε εκπληρώσει τους στόχους της. Παράλειψη μου θα ήταν να μην εκφράσω τις ευχαριστίες μου στην οικογένεια μου για την κατανόηση και τη συμπαράσταση τους όλο αυτό τον καιρό που κράτησε η εκπόνηση της διατριβής αυτής.

**Αφιερώνω τη διατριβή μου, στους γονείς μου, στην οικογένεια μου και σε όλα τα
παιδιά,
που αποτελούν για μένα φάρο στη ζωή.**

**«Τα παιδιά είναι ακόμα το σύμβολο της αιώνιας
συνύπαρξης της αγάπης και του καθήκοντος» (George Eliot).**

**«Τρία πράγματα χρειάζονται για την εκπαίδευση: η φύση, η
μάθηση και η άσκηση» (Αριστοτέλης)**

Εισαγωγή

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2012, μέχρι το τέλος της αρχικής εκπαίδευσης και κατάρτισης οι νέοι πρέπει να έχουν αναπτύξει τις βασικές ικανότητες σε επίπεδο που θα τους εξοπλίζει για τη ζωή του ενήλικα και να αναπτύσσονται περαιτέρω, στο πλαίσιο της διά βίου μάθησης. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει δηλώσει, ότι οι «βασικές ικανότητες είναι εκείνες» τις οποίες χρειάζονται όλοι τους για την προσωπική τους ολοκλήρωση και ανάπτυξη, την ενεργό ιδιότητα του πολίτη, την κοινωνική ένταξη και την απασχόληση. Η ενεργός πολιτότητα προϋποθέτει το ενδιαφέρον και την ενημέρωση για τα κοινά, τη γνώση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων που έχει το άτομο ως πολίτης, την έκφραση των απόψεών του και την ενεργό συμμετοχή του στις κοινωνικές διεργασίες (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2012).

Σε μέρος της βιβλιογραφίας, κυρίως στην ελληνική βιβλιογραφία, η ενεργός πολιτότητα αποδίδεται ως «ενεργός πολιτειότητα». Η σύνδεση του όρου σχετίζεται με την θεώρηση του Marshall, η οποία αναφέρεται στην καλλιέργεια μιας ταυτότητας που βασίζεται στα πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα των πολιτών και την αντιμετώπιση όλων των πολιτών σαν ίσα μέλη στο κοινωνικό σύνολο, με ίσα δικαιώματα και ίσες υποχρεώσεις. Με βάση αυτή τη θεώρηση, η καλλιέργεια ενεργών πολιτών συνδέεται με την καλλιέργεια δημοκρατικών και πανανθρώπινων αξιών που σχετίζονται με την ισότητα και τη δικαιοσύνη και προϋποθέτει την καλλιέργεια χαρακτηριστικών και δεξιοτήτων που μπορούν να δώσουν τα εφόδια στους πολίτες να γίνουν οι ενεργοί πολίτες που είναι ικανοί να συμμετέχουν στις δημοκρατικές διαδικασίες. Τα χαρακτηριστικά αυτά, θα πρέπει να καλλιεργούνται από μικρή ηλικία, μέσα από την ενεργό συμμετοχή στη σχολική ζωή, ώστε με την ενηλικίωση τους τα άτομα να διαθέτουν τα εφόδια που θα τα οδηγήσουν να γίνουν δραστήρια μέλη στην κοινωνία (Κοντογιώργης, 2003).

Σε αυτά τα πλαίσια ο ενεργός πολίτης ενδιαφέρεται για τα κοινά και δρα με στόχο την αλλαγή και τη βελτίωση της κοινωνίας σε συνεργασία με τους άλλους. «Ενεργός πολίτης είναι ο ενημερωμένος πολίτης, μια αυτόνομη προσωπικότητα με κριτική σκέψη και δημιουργική διάθεση, που συμμετέχει ενεργά στα κοινωνικά δρώμενα. Ασκεί με συνέπεια τα δημοκρατικά του δικαιώματα και τις αντίστοιχες υποχρεώσεις, επιδεικνύει αυτοσεβασμό και αλληλοσεβασμό, αποδέχεται τη διαφορετικότητα, εργάζεται ενάντια σε κάθε μορφή στερεοτύπων, συνεργάζεται για το κοινό όφελος, τη συνύπαρξη των ανθρώπων και των λαών χωρίς αισθήματα σοβινισμού, προκατάληψης και μισαλλοδοξίας. Ενδιαφέρεται για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και ενεργεί, παρατηρώντας τι συμβαίνει στην κοινωνία και παρεμβαίνει, σε συνεργασία με συμπολίτες του, τις τοπικές αρχές, οργανωμένα σύνολα, όταν διαπιστώνει παρανομίες ή

όταν εντοπίζει ένα πρόβλημα» (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, 2019). Με βάση τον πιο πάνω ορισμό θεωρούμε ότι η καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας θα πρέπει να είναι ένας από τους σημαντικότερους στόχους της εκπαίδευσης γι' αυτό και αποτελεί το θέμα της έρευνας μας.

Γενικός σκοπός της έρευνας, μας ήταν να διερευνηθεί ο ρόλος του σχολείου μέσα από τους στόχους και την εκπαιδευτική πολιτική που ακολουθεί όσον αφορά την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας. μέσα από την οποία αναλύονται οι άξονες που σχετίζονται με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας στα σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, όσον αφορά τις δεξιότητες και στάσεις που καλλιεργούνται στα πλαίσια της δημοκρατίας και των ευρωπαϊκών και πανανθρώπινων αξιών, σε αντιδιαστολή με τους παράγοντες σχολικής αποτελεσματικότητας, όπως ο ρόλος του διευθυντή και των εκπαιδευτικών, των πρακτικών που ακολουθούνται και της συνεργασίας με εξωτερικούς φορείς όπως είναι οι γονείς. Η προβληματική της έρευνας, αναφέρεται στο ερώτημα αν οι εμπλεκόμενοι φορείς στην εκπαιδευτική διαδικασία έχουν κοινές αντιλήψεις σε σχέση με την έννοια της ενεργού πολιτότητας, τα χαρακτηριστικά και τις στάσεις που πρέπει να καλλιεργούνται στα σχολεία, τον τρόπο σύνδεση τους με δημοκρατικές και ευρωπαϊκές αξίες και τους τρόπους με τους οποίους πρέπει να καλλιεργούνται τα χαρακτηριστικά αυτά, (μέσα από ποιες δράσεις και πρακτικές). Εξετάζεται ο τρόπος που συνδέουν τα εμπλεκόμενα μέρη την έννοια της ενεργού πολιτότητας με την έννοια της δημοκρατίας και οι απόψεις τους σχετικά με τους τρόπους που μπορεί η εκπαίδευση να καλλιεργήσει στοιχεία της δημοκρατίας όπως ισότητα, ίσες ευκαιρίες, υπευθυνότητα, ανεξαρτησία, κριτική σκέψη σχετικά με κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα. Διερευνούνται δεδομένα που αφορούν τις δράσεις που αναλαμβάνονται στα σχολεία, στο πλαίσιο εκπαιδευτικών πρακτικών και η σημασία που αποδίδουν στη συνεργασία με τους γονείς όσον αφορά την καλλιέργεια στάσεων και συμπεριφορών που μπορούν να οδηγήσουν στην ανάπτυξη ενός δημοκρατικού και ενεργού πολίτη.

Τα ερωτήματα που τίθενται στην έρευνα είναι: Πώς νοηματοδοτούν την έννοια της ενεργού πολιτότητας οι εμπλεκόμενοι στο χώρο του σχολείου (εκπαιδευτικοί, μαθητές Στ' Δημοτικού, γονείς); Υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση των απόψεων αυτών; Πόσο σημαντική θεωρούν οι εκπαιδευτικοί την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας μέσα από τα εκπαιδευτικά προγράμματα πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης; Ποιά χαρακτηριστικά συνδέονται με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητα και ποια στοιχεία πιστεύουν οι εκπαιδευτικοί, μαθητές Στ' Δημοτικού, γονείς, ότι θα πρέπει να καλλιεργηθούν μέσα στα πλαίσια του σχολείου σε σχέση με το στόχο αυτό. Ποιοι παράγοντες μπορούν να ενδυναμώσουν τα χαρακτηριστικά αυτά; Πιστεύουν οι

εκπαιδευτικοί, μαθητές Στ' Δημοτικού, γονείς ότι η οικογένεια και η συνεργασία σχολείου οικογένειας μέσα από κοινές δράσεις μπορεί να ενδυναμώσει τα χαρακτηριστικά αυτά; Ποιές είναι οι στάσεις των εμπλεκόμενων μερών σε άλλες πανανθρώπινες αξίες όπως είναι ο εθελοντισμός και η αλληλεγγύη; Πιστεύουν οι εκπαιδευτικοί, μαθητές Στ' Δημοτικού, γονείς, ότι η έννοια της ενεργού πολιτότητας συνδέεται με δημοκρατικές αξίες; Πώς συνδέουν οι εκπαιδευτικοί την καλλιέργεια των ευρωπαϊκών αξιών και της ευρωπαϊκής ταυτότητας με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας; Ποιές δράσεις γίνονται στα σχολεία με στόχο την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας;

Όπως έχει διαπιστωθεί από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση ερευνών, το θέμα που τίθεται ως προβληματική της παρούσας έρευνας, φαίνεται να μην έχει διερευνηθεί μέσα από άλλες έρευνες και ειδικότερα, να μην έχει διερευνηθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού συστήματος της Κύπρου. Έρευνα με θέμα την ανάπτυξη της ευρωπαϊκής ταυτότητας, η οποία περιελάμβανε και περιορισμένες ερωτήσεις που αφορούν την ανάπτυξη ενεργών πολιτών μέσω της εκπαίδευσης έχει διενεργηθεί στην Κύπρο από τον Ανδρέα Θεοδωρίδη (2012). Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής έδειξαν ότι οι κύπριοι εκπαιδευτικοί πιστεύουν στις αξίες του σεβασμού, της ειρηνικής συνύπαρξης, της ανεκτικότητας και ότι η παιδεία θα πρέπει να δίνει έμφαση σε πιο πάνω αξίες.

Οι εκθέσεις Ευρυδίκη του 2005 και 2012 και η Διεθνής μελέτη εκπαίδευσης για την ιθαγένεια, ICCS 209 (ΕΠΙΣΕΥ, 2009), αποτελούν παραδείγματα της επικρατούσας ιδέας του πολίτη και της εκπαίδευσης του πολίτη, που διοργανώθηκε από τους φορείς για χάραξης πολιτικής και πολλούς ερευνητές για την εκπαίδευση του πολίτη. Οι εκθέσεις της Ευρυδίκης έχουν αναλύσει την εκπαίδευση του πολίτη σε περισσότερες από 30 χώρες προωθώντας παράλληλα μια ορισμένη έννοια της εκπαίδευσης του πολίτη, δηλαδή του ενεργού πολίτη. Τα αποτελέσματα από την έρευνα CIVED , ΕΠΙΣΕΥ 2009, έδειξαν ότι οι μαθητές έτειναν να αναφέρουν χαμηλό ενδιαφέρον συμμετοχής σε συμβατικές μορφές πολιτικής συμμετοχής και συμμετοχής ως πολίτες. Ειδικότερα, οι προσδοκίες για ενεργό συμμετοχή στην πολιτική μέσα από κόμματα, συνδικαλιστικές οργανώσεις ή τοπικές εκλογές ήταν γενικά χαμηλές και έτειναν να είναι συνδεδεμένα με χαμηλότερα επίπεδα γνώσης και συμμετοχής των πολιτών. Η διεθνής έρευνα δείχνει ακόμη, ότι υπάρχει ένα πρόβλημα με το πώς διδάσκονται μερικές φορές την αγωγή του πολίτη. Τα μαθήματα κατατάσσονται συχνά χαμηλότερα στο ενδιαφέρον των μαθητών. Η στερεοτυπική «αγωγή του πολίτη» μπορεί να αποτελείται από διαλέξεις που δεν φαίνεται να ενδιαφέρουν πολύ τους μαθητές και λίγη προσοχή καταβάλλεται σε μεγάλα ζητήματα δημόσιας πολιτικής, βασικές δημοκρατικές αρχές ή τις μεθόδους της ενεργού

συμμετοχής των πολιτών. Στην πραγματικότητα, οι μελέτες δείχνουν ότι οι μαθητές συχνά είναι λιγότερο πρόθυμοι να συμμετάσχουν στην πολιτική ζωή από πριν (Marshall, C, 2006). Ακόμη, όπως επισημαίνεται από τους Papanastasiou & Koutselini, 2003, δεν υπάρχουν αρκετές μελέτες που επικεντρώνονται άμεσα σχετικά με τις αντιλήψεις των γονέων που αφορούν την ανάπτυξη της ιθαγένειας από τα παιδιά τους. Οι μελέτες που έχουν γίνει σχετικά με το θέμα ανάπτυξης της ενεργού πολιτότητας επικεντρώθηκαν στις πρακτικές εκπαίδευση της πολιτότητας στις σχολικές μονάδες. Ωστόσο, υπάρχει ένα κενό στη συναφή βιβλιογραφία όσον αφορά τις μελέτες που εξετάζουν τη διαδικασία ανάπτυξης της πολιτότητας των παιδιών σε σχέση με τις απόψεις των γονιών τους. Ως εκ τούτου, το να καθορίσεις τις αντιλήψεις των γονιών και να εξετάσεις τις επιπτώσεις τους στην ευαισθητοποίηση των παιδιών τους στο σπίτι είναι πολύ σημαντικό. Πολύ περισσότερο, όπως μπορούμε να πούμε, δεν έχει διερευνηθεί αν ταυτίζονται οι απόψεις εκπαιδευτικών – γονιών και μαθητών στα πιο πάνω θέματα.

Στην έρευνα πεδίου του έκτου γύρου (2012) της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας (EKE), η οποία διερευνά μεταξύ άλλων τη συμμετοχή των ευρωπαίων πολιτών στα κοινά, την ευαισθητοποίηση σε θέματα όπως η φτώχεια, η στάση απέναντι στους ξένους κλπ, έχει διαφανεί, όσον αφορά τα δεδομένα της Κύπρου, ότι παρόλη την ανάπτυξη της χώρας μας τις τελευταίες δεκαετίες και τη μοντερνοποίησή της, δεν είχαμε παράλληλα και μια ανάλογη κοινωνική ανάπτυξη και έτσι σήμερα παρατηρούμε σημαντική κοινωνική και πολιτισμική υστέρηση σε πολλούς τομείς που έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία και ανάλογων πλαισίων κοινωνικοποίησης της νέας γενιάς. Θα πρέπει να δρομολογηθούν όλα εκείνα τα οποία εισηγείται το Υ.Π.Π (2013), όπως είναι η καλλιέργεια του εθελοντισμού και η ενίσχυση της κοινωνικής αλληλεγγύης μέσω της δημιουργίας ομίλων ενδιαφερόντων, οργάνωσης εθελοντικών δραστηριοτήτων στις σχολικές μονάδες ή στην κοινότητα, με τη συνεργασία και ενεργό εμπλοκή μαθητών–γονιών – εκπαιδευτικών και άλλων ατόμων ή ομάδων από την ευρύτερη κοινότητα (Υ.Π.Κ, Δελτίο16). Ένα σχολείο πρέπει να είναι ένας μικρόκοσμος της Δημοκρατίας που χαρακτηρίζει διαπροσωπικές σχέσεις ανάμεσα σε μαθητές, εκπαιδευτικούς, προσωπικό και διοίκηση. Οι μαθητές πρέπει να ενθαρρύνονται να ενεργούν υπεύθυνα, να σέβονται την πολυμορφία και τα δικαιώματα ενός του άλλου και να γίνουν πολίτες που έχουν διαποτιστεί με τις αξίες που ένα έθνος φιλοδοξεί να επιτύχει. Στο πλαίσιο αυτό, είναι σημαντικό να οριστούν οι ευθύνες των μαθητών, εκπαιδευτικών και διευθυντών, προκειμένου να δημιουργηθεί ένας μικρόκοσμος μιας δημοκρατικής κοινωνίας σε κάθε σχολείο.

Η έκθεση Eurydice 2017, η οποία είχε ως στόχο να αποτυπώσει την εικόνα των εθνικών πολιτικών στον τομέα της εκπαίδευσης των πολιτών στα σχολεία της Ευρώπης σε τέσσερις τομείς αρμοδιότητας στην εκπαίδευση των πολιτών, που αφορούν γνώσεις δεξιότητες και συμπεριφορές, (όπως αλληλεπίδραση με τους άλλους, κριτική σκέψη, ενεργώντας με κοινωνικά υπεύθυνο τρόπο, ενεργώντας δημοκρατικά), έδωσε σημαντικές πληροφορίες για το θέμα αυτό. Πριν από την έκθεση Ευρυδική 2017, ο Kerr (2010), σε μια συγκριτική ανάλυση των αποτελεσμάτων των χωρών που συμμετείχαν στην έρευνα ICCS 2009 (ΕΠΙΣΕΥ 2009), εντόπισε σημαντικές διαφορές μεταξύ των χωρών, στον ορισμό, την προσέγγιση και την εκπαίδευση για την ιθαγένεια, ανάλογα με το αν έχουν εθνική επιρροή στα εθνικά εκπαιδευτικά συστήματα ή αν έχουν πιο ευέλικτες ρυθμίσεις και τοπική αυτονομία.

Όσον αφορά το εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας σε σχέση με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας, η Καρακατσάνη αναφέρει ότι το μάθημα της αγωγής του πολίτη δεν έχει τη θέση που του αρμόζει στο εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας. «Το μάθημα της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής στο Δημοτικό και το Γυμνάσιο... συνεχίζει να αποτελεί ένα δευτερεύον μάθημα με μικρή ως ελάχιστη παρουσία στο πρόγραμμα... Διατηρεί έναν έντονο γνωστικό χαρακτήρα, δεν παρέχει δυνατότητες εμπέδωσης δημοκρατικών αρχών, αντίληψης δράσεως και διεξαγωγής διαλόγου, ενεργοποίησης και συμμετοχής εντός και εκτός εκπαιδευτικού πλαισίου» (Καρακατσάνη, 2013). Η αγωγή του πολίτη στην Ελλάδα, αποτελεί ξεχωριστό μάθημα. Είναι ξεχωριστό υποχρεωτικό μάθημα αλλά διαθεματικό εκπαιδευτικό θέμα με τις ενότητες εκπαίδευσης να συνδέονται με διαθεματικές δραστηριότητες και με ειδικά θέματα τόσο σε πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, με έμφαση στη δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη (Χρυσόχοου, 2009).

Στην Κύπρο, τα αναλυτικά προγράμματα του 2010, που περιλάμβαναν κοινούς στόχους για την Προδημοτική και Δημοτική Εκπαίδευση διαβαθμισμένους ανάλογα για την κάθε βαθμίδα, αναδομήθηκαν στη βάση Δεικτών Επιτυχίας και Δεικτών Επάρκειας (2016). Μετά την αναβάθμιση, τα αναλυτικά πρόγραμμα Προδημοτικής και Δημοτικής, διατυπώθηκαν σε ξεχωριστά εγχειρίδια. Εντούτοις στηρίζονται σε μια κοινή βάση και κοινούς ή παράπλευρους στόχους, που ως επί το πλείστον, διαβαθμίζονται σύμφωνα με την κάθε βαθμίδα και την κάθε τάξη, σύμφωνα με τις ανάγκες του κάθε μαθητή. Ταυτόχρονα επιχειρείται ο εκσυγχρονισμός και η διευκόλυνση της εργασίας των εκπαιδευτικών στα πλαίσια των δεικτών επιτυχίας και επάρκειας, με απώτερο στόχο την αποτελεσματική διδασκαλία σε τάξεις μεικτής ετοιμότητας. Όσον αφορά την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, στην Κύπρο, οι στόχοι για καλλιέργεια της ενεργού

πολιτότητας ενσωματώνονται σε διαφορετικά μαθήματα μέσα από διαθεματική προσέγγιση. Στη Δημοτική εκπαίδευση οι στόχοι καταγράφονται στα γνωστικά αντικείμενα που σχετίζονται με τις Κοινωνικές Σπουδές την Αγωγή Υγείας, (Αγωγή Ζωής για την Ε΄ τάξη) και την Περιβαλλοντική Αγωγή (www.moec.gov.cy).

Με βάση τα αναλυτικά προγράμματα της Κύπρου (ΥΠΠ, 2010, 2016), η καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας στηρίζεται στις αρχές της δημιουργικότητας, της ελεύθερης σκέψης, της δημοκρατικής συνείδησης, της γνώσης των αξιών, της ανάπτυξης ενός αφοσιωμένου πολίτη που σέβεται το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον, της συνειδητοποίησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των παγκόσμιων αξιών, την κατανόηση της ειρηνικής συνύπαρξης και της δημιουργικής συμμετοχής στην κοινωνική και πολιτική ζωή των τοπικών, ευρωπαϊκών και παγκόσμιων κοινωνιών. Όσον αφορά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και τους στόχους για καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας θεωρούμε πολύ σημαντικά τα αποτελέσματα της διεθνούς έρευνας ICCS, 2009 και ICCS 2016, για την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας, όπως και τα αποτελέσματα της έκθεσης Eurydice 2017, τα οποία δίνουν σημαντικά στοιχεία και θέτουν προβληματισμούς που αναλύουμε πιο κάτω. Αναλυτικότερη αναφορά στους στόχους των νέων αναλυτικών προγραμμάτων πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης του Υπουργείου Παιδείας και πολιτισμού Κύπρου, σχετικά με το στόχο «καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας», περιλαμβάνεται στο πρώτο μέρος της εργασίας αυτής.

Η επίτευξη του στόχου ανάπτυξης της ενεργού πολιτότητας στα σχολεία, εμπίπτει στην ευρύτερη έννοια της αποτελεσματικότητας του σχολικού έργου που ως έννοια, έχει απασχολήσει διαχρονικά διάφορους ερευνητές από τον Edmonds, R., 1979, μέχρι τους Scheerens & Bosker, 1997 και άλλους ερευνητές οι οποίοι συνέβαλαν σημαντικά με τις έρευνες τους στο θέμα αυτό. Σαν επιδιωκόμενα αποτελέσματα, αναφέρουν το γλωσσικό και μαθηματικό αλφαριθμητισμό, τη βελτίωση των μαθησιακών αποτελεσμάτων, την ανάπτυξη γνώσεων, δεξιοτήτων ορθών στάσεων και συμπεριφορών. «Στην εποχή μας, ο αλφαριθμητισμός δεν περιορίζεται στην απόκτηση της ικανότητας της ανάγνωσης, της γραφής και της αριθμητικής. Επεκτείνεται και στην απόκτηση των απαραίτητων δεξιοτήτων για τη συμμετοχή και τη συμβολή στην εργασία, στην κοινωνική, πολιτισμική ζωή, στην ανάπτυξη. Στη σημερινή κοινωνία έχουμε ανάγκη να κατανοούμε, να ερμηνεύουμε τον κόσμο μας, να συνυπάρχουμε και να ενεργούμε συλλογικά» (Ρίζου E. www.vipapharm.com/greek/free-online-journals/education/education-articles/e-rizou/e-rizou.htm). Επιδιώκουμε, οι μαθητές μας να γίνουν οι ενεργοί πολίτες του αύριο που θα δρουν με γνώμονα το κοινό καλό και μέσα από δράσεις εντός και εκτός σχολείου,

μέσα από εθελοντικές δράσεις, αλληλεγγύη και συνεργασία θα γίνουν φορείς αλλαγής και βελτίωσης για την κοινωνία. Οι παράγοντες που σχετίζονται με τη σχολική αποτελεσματικότητα, όπως αναφέρονται διαχρονικά από τους σημαντικούς αυτούς μελετητές είναι η ηγεσία, η αξιολόγηση, οι προσδοκίες των εκπαιδευτικών, οι πρακτικές και τα μέσα που χρησιμοποιεί ένα σχολείο και η συνεργασία με εξωτερικούς φορείς (στους οποίους συμπεριλαμβάνονται και οι γονείς). Νέοι παράγοντες που καλείται να διαχειριστεί το σχολείο στα πλαίσια των νέων δεδομένων της παγκοσμιοποίησης που παρατηρούμε στην εποχή μας είναι η διαχείριση της ετερότητας για κοινωνική ενσωμάτωση όλων των παιδιών και η αντιμετώπιση του αναλφαριθμητισμού που παρατηρείται σε αυξημένα επίπεδα στις μέρες μας.

Λαμβάνοντας υπόψη τους παράγοντες που αφορούν τη σχολική αποτελεσματικότητα, ειδικότερα σε σχέση με το στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας, επικεντρωνόμαστε στο ρόλο που έχει να διαδραματίσει το σχολείο, στο ρόλο του διευθυντή και των εκπαιδευτικών, στα σχολικά και αναλυτικά προγράμματα, στις μεθόδους και προσεγγίσεις διδασκαλίας, στη συνεργασία με εξωτερικούς φορείς, όπως η συνεργασία με τους γονείς. Από τις σημαντικότερες έρευνες που έχουν γίνει στο θέμα της συνεργασίας με την οικογένεια είναι οι πολύχρονες έρευνες της Epstein στο πανεπιστήμιο Hoskins των Ηνωμένων Πολιτειών η οποία τονίζει: «Μια κοινότητα μάθησης του σχολείου πρέπει να περιλαμβάνει εκπαιδευτικούς, μαθητές, γονείς και κοινότητα που σαν συνεργάτες εργάζονται μαζί για να βελτιώσουν το σχολείο και την ενίσχυση της μάθησης των μαθητών παρέχοντας τις κατάλληλες ευκαιρίες» (Epstein and Salinas, 2004, σ. 12 -18). Το θέμα αυτό σε σχέση με το στόχο της ενεργού πολιτότητας, θα μας απασχολήσει στο πρώτο μέρος της διατριβής.

Με δεδομένο το φαινόμενο της πολυπολιτισμικότητας που παρατηρείται στις σύγχρονες κοινωνίες είναι σημαντικό να μας προβληματίσει το κατά πόσο είναι επιτυχής η προσπάθεια να εξασφαλιστεί η ισότητα στα σχολεία. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι να μας απασχολήσουν οι τρόποι και οι πρακτικές με τους οποίους οι εθνικές μειονότητες αντιμετωπίζονται στο πλαίσιο της εθνικής ή της ευρωπαϊκής ιδιότητας του πολίτη (Gillborn, 1992). Σύμφωνα με τον Περσιάνη (2005) το σχολείο θα πρέπει να στοχεύει στην επανόρθωση ελλείψεων και αδυναμιών των παιδιών που προέρχονται από μειονότητες μέσω των αναλυτικών προγραμμάτων και κατάλληλων πρακτικών για την καταπολέμηση του ρατσισμού. «Στην Κύπρο, οι μαθητές άλλων εθνοτήτων αυξήθηκαν κατακόρυφα τόσο στην πρωτοβάθμια όσο και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Αυτή η κοινωνική πραγματικότητα επιβάλλει μια νέα πολιτότητα, τη διαμόρφωση δηλαδή ενός

νέου παγκόσμιου πολίτη, ο οποίος θα χαρακτηρίζεται από νέες αρετές, ώστε να μπορεί να συμβιώνει με τους συνανθρώπους του στη νέα αυτή πολυπολιτισμική κοινωνία» (Χρίστου, 2010). Παρατηρείται ακόμη, η αύξηση της φτώχειας, η υποβάθμιση της ποιότητας ζωής ευάλωτων ομάδων, η ανεργία ιδιαίτερα μεταξύ των νέων και η μετανάστευση, με συνέπειες την περαιτέρω εξαθλίωση τους και την όξυνση αισθημάτων ξеноφοβίας και ρατσισμού. Όσον αφορά τα δεδομένα της Κύπρου, η έρευνα έχει εντοπίσει βασικά ελλείμματα στην κυπριακή κοινωνία, ιδιαίτερα μεταξύ των νέων. Η έρευνα ICCS-2009 (Διεθνής Έρευνα για την Πολιτική Αγωγή και την Εκπαίδευση για Πολιτότητα) στην οποία συμμετείχαν μαθητές Γυμνασίου με μέσο όρο ηλικίας τα 14 χρόνια, έδειξε αμφισβήτηση όσον αφορά τα ίσα δικαιώματα σε μετανάστες. Η ίδια έρευνα έδειξε ότι οι μαθητές του γυμνασίου βρίσκονται σημαντικά κάτω από το Διεθνές Μέσο Όρο σε θετικές στάσεις και αξίες αλλά και σε διάθεση συμμετοχής (Κουτσελίνη, 2014).

Η Ευρωπαϊκή Διάσταση της πολιτότητας είναι ένα άλλο πολύ σημαντικό κεφάλαιο, γιατί ο ευρωπαίος πολίτης καλείται να ενεργοποιηθεί σε τρία επίπεδα τοπικό, εθνικό και ευρωπαϊκό. Ο ιδανικός Ευρωπαίος πολίτης είναι ο μορφωμένος πολίτης, αυτός που έχει εκπαιδευτεί και εξειδικευτεί για τη συμμετοχή στη μεταμοντέρνα και παγκοσμιοποιημένη κοινωνία. (...). Ο ιδανικός πολίτης πρέπει επίσης να τηρεί πολιτικές και δημοκρατικές αξίες και να συμμετέχει ενεργά σε όλες τις πτυχές της κοινωνικής ζωής και στη δημιουργία ενός κοινού μέλλοντος, όχι μόνο για τον εαυτό του, αλλά και για την Ευρώπη (Europa.eu, 2012). Μέσα από τις προτάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, για τα κοινοτικά προγράμματα και τις κοινοτικές δράσεις στους τομείς της παιδείας, της επαγγελματικής εκπαίδευσης και της νεολαίας, δίνεται έμφαση στη μαιευτική μέθοδο αναζήτησης της αλήθειας που θεμελιώθηκε από το Σωκράτη και την σύνδεση των εκπαιδευτικών στόχων στην ουσία της ελληνικής παιδείας, που είναι η διατήρηση των αξιών μέσα από την αλληλοαποδοχή και κατανόηση του άλλου (Άρθρο 126 της συνθήκης του Μάαστριχτ). Οι στόχοι για ανάπτυξη της κοινωνικής συνοχής (με σεβασμό στις εθνικές ιδιαιτερότητες) και της οικονομίας που τέθηκαν στη συνθήκη της Λισαβόνας το 2000, είχαν σαν στόχο την αντιμετώπιση των προκλήσεων που προκύπτουν από το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης-

Η σύνδεση των στόχων με την οικονομική ανάπτυξη στην Ευρώπη δεν είναι αποδεκτή από πολλούς ερευνητές όπως η Nussbaum (2013) που υποστηρίζουν ότι οι στόχοι της εκπαίδευσης θα πρέπει να αφορούν την καλλιέργεια δημοκρατικών πολιτών. Όπως αναφέρει η υγεία και η εκπαίδευση εμφανίζουν χαλαρή σχέση με την οικονομική

ανάπτυξη, γι' αυτό μέσα από την εκπαίδευση θα πρέπει να καλλιεργούνται χαρακτηριστικά όπως κριτική σκέψη, διερεύνηση, στοχαστική σκέψη, συμμετοχή και αξιών όπως ισότητα, αναγνώριση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Θεωρούμε την καλλιέργεια των δημοκρατικών και πανανθρώπινων αξιών σαν πρώτιστο μέλημα της εκπαίδευσης του πολίτη ώστε να δημιουργήσουμε τον πολίτη που στοχάζεται, κρίνει σωστά σέβεται τους συνανθρώπους και συνεργάζεται μαζί τους σε δράσεις που αποσκοπούν στην αλλαγή και τη βελτίωση. Ιδιαίτερη σημασία πιστεύουμε θα πρέπει να δίνεται στη σύνδεση της έννοιας της ενεργού πολιτότητας με την έννοια της δημοκρατίας. Αποτελεί προσωπική πεποίθηση ότι η καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας θα πρέπει να συνδέεται πρωτίστως με την έννοια της δημοκρατίας και των αξιών που σχετίζονται με την ισότητα, τον εθελοντισμό και την αλληλεγγύη. Το κύριο μέλημα της εκπαίδευσης θα πρέπει να είναι η καλλιέργεια χαρακτηριστικών που θα βοηθήσουν το μαθητή να αποκτήσει κριτική σκέψη για να μπορεί να ερμηνεύει γεγονότα και καταστάσεις με ορθολογιστικό τρόπο και να μην παρασύρεται άβουλα από προπαγανδιστική συμπεριφορά πολιτικών συνασπισμών ή φορέων με αλλότρια συμφέροντα που σχετίζονται με τη ρητορική του μίσους και της μισαλλοδοξίας.

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν διαχρονικά οι απόψεις των αρχαίων ελλήνων φιλοσόφων και στοχαστών, θεμελιωτών της δημοκρατίας, του Πλάτωνα και Αριστοτέλη για τη δημοκρατία και την Αγωγή του Πολίτη. Τα πολιτικά και εκπαιδευτικά συγγράμματα του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη με τον τρόπο που μπορούν να ερμηνευθούν επιχειρούν να αποκαταστήσουν στην «πόλη τους» κάποια εμφάνιση πολιτικής υγείας (Heater, 1990). Οι απόψεις τους οι οποίες αποτελούν σημείο αναφοράς σε παγκόσμιο επίπεδο αποτελούν κύριο θέμα σε ξεχωριστό κεφάλαιο της διατριβής που αναφέρεται στην έννοια της δημοκρατίας και των αξιών που περιλαμβάνει όπως είναι η δικαιοσύνη, η ισότητα και το κοινό καλό γιατί η λέξη δημοκρατία «democracy» σημαίνει κάτι ευρύτερο του συγκεκριμένου πολιτεύματος, σημαίνει μια «αξία». Η δικαιοσύνη, θεωρείται από τον Αριστοτέλη ως το μεγαλύτερο πολιτικό αγαθό το οποίο αφορά το κοινό συμφέρον, και όλοι οι άνθρωποι θα πρέπει, κατά τον Αριστοτέλη, να έχουν δικαίωμα διεκδίκησης της εξουσίας, ανεξαρτήτως της κοινωνικής τους θέσης. Η καλλιέργεια των δημοκρατικών και πανανθρώπινων αξιών, της δικαιοσύνης και ισότητας όπως και η καλλιέργεια των ευρωπαϊκών αξιών σε σχέση με την έννοια της ενεργού πολιτότητας, στη σύγχρονη κοινωνία, αποτελούν σημείο αναφοράς στην διατριβή αυτή. Το θέμα της καλλιέργειας δημοκρατικών ενεργών πολιτών μέσα από την εκπαίδευση, έχει οδηγήσει τις χώρες σε ποικίλες μεταρρυθμίσεις που αφορούν τις προσεγγίσεις και τα σχολικά προγράμματα σε σχέση με το στόχο αυτό. Η πλειοψηφία

των χωρών της Ευρώπης συνδυάζουν περισσότερες από μια προσεγγίσεις στη διδασκαλία πολιτότητας, εντός ή μεταξύ των επιπέδων της εκπαίδευσης. Ορισμένες χώρες έχουν θεσπίσει ένα ξεχωριστό μάθημα (Ισπανία, Κάτω Χώρες, Φινλανδία), ενώ άλλες χώρες έχουν εγκαταλείψει ή πρόκειται να εγκαταλείψουν τη διδασκαλία του πολίτη με αυτόν τον τρόπο. Κατά συνέπεια, σε αυτές τις χώρες, το περιεχόμενο του προγράμματος σπουδών ήταν ή πρόκειται να ενσωματωθεί σε ευρύτερα μαθήματα ή εκπαιδευτικούς τομείς (π.χ. Λετονία και Νορβηγία), ή ένα πολυκλαδικός στόχος έχει εισαχθεί. (π.χ. η γερμανόφωνη). Τα εθνικά προγράμματα σπουδών εκφράζουν ξεκάθαρα ότι η εκπαίδευση του πολίτη πρέπει να είναι μεγάλη σε έκταση και να καλύπτει τη μετάδοση της γνώσης, την απόκτηση δεξιοτήτων ανάλυσης και κριτικής σκέψης, την ανάπτυξη των δημοκρατικών αξιών και στάσεων. Οι τρεις κύριες προσεγγίσεις στην εκπαίδευση του πολίτη είναι: Είτε παρέχεται ως ένα ξεχωριστό μάθημα, είτε ενσωματώνεται σε άλλα θέματα (όπως οι κοινωνικές επιστήμες, η ιστορία, οι γλώσσες, κλπ) είτε έχει μια ιδιότητα διαθεματική, σύμφωνα με την οποία θα πρέπει να περιλαμβάνονται σε όλα τα σχολεία θέματα κατά περίπτωση (http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports).

Οι προσπάθειες των χωρών και των εκπαιδευτικών προγραμμάτων για καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας, οι διδακτικές προσεγγίσεις και πρακτικές, αξιολογούνται από επιστημονικούς ερευνητές και παιδαγωγούς με στόχο την εξεύρεση τρόπων βελτίωσης. Το ερώτημα είναι σε ποιο βαθμό και με ποιους τρόπους μπορούν τα σχολεία να φτάσουν στον επιθυμητό στόχο και να φέρουν ικανοποιητικά αποτελέσματα. Σύμφωνα με τον Biesta, G, (2007), δεν είναι εφικτό τα σχολεία από μόνα τους να φέρουν τα επιθυμητά αποτελέσματα γιατί δεν έχουν την ευκαιρία να αναπτύξουν δημοκρατικές δράσεις. Χρειάζεται να δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες και να δοθεί η δυνατότητα στα παιδιά να αποκτήσουν εμπειρίες, ενώ ταυτόχρονα είναι απαραίτητο να υπάρχει η συμβολή άλλων φορέων και άλλων συνθηκών για την επίτευξη του στόχου αυτού. Η θέση αυτή δημιουργεί έναν προβληματισμό που αφορά τους τρόπους ενδυνάμωσης του ρόλου του σχολείου που χρειάζεται να διερευνηθεί και να εξαχθούν συμπεράσματα. Ο πιο πάνω προβληματισμός, σχετίζεται με την προβληματική της παρούσας έρευνας και τον σκοπό για τον οποίο έχει διενεργηθεί. Ο τρόπος που σχεδιάστηκε και διενεργήθηκε η παρούσα έρευνα, τα αποτελέσματα της και οι ενότητες που αποτελούν το θεωρητικό μέρος και τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, αναλύονται στα κεφάλαια που ακολουθούν.

Στο Μέρος Α΄ της διατριβής, που αποτελεί το θεωρητικό μέρος, γίνεται αναφορά στις πιο κάτω ενότητες και υποενότητες: Κεφάλαιο 1: Η έννοια της ενεργού πολιτότητας 1.1

Ορισμός της ενεργού πολιτότητας, 1.2 Οι διαστάσεις της ενεργού πολιτότητας, 1.2.1 Μεταεθνική πολιτότητα, 1.2.2 Παγκόσμια πολιτότητα, 1.3 Η πολιτότητα στο σύγχρονο πλαίσιο και η κρίση που πηγάζει από ανησυχητικά φαινόμενα της σύγχρονης εποχής Ριζοσπαστισμός, Λαϊκισμός, Μετα-αλήθεια 1. 4 Σύνδεση της ενεργού πολιτότητας με τον Εθελοντισμό και τη δράση για την προστασία του περιβάλλοντος από την κλιματική αλλαγή. Κεφάλαιο 2: Ευρωπαϊκή πολιτική της Ευρώπης για την ιθαγένεια και ενεργός πολιτότητα. Κεφάλαιο 3: Εκπαίδευση και Δημοκρατία. Κεφάλαιο 4: Εκπαίδευση και Ενεργός Πολιτότητα, 4.1 Ευρωπαϊκή Διάσταση στην Εκπαίδευση και Ενεργός Πολιτότητα, 4.2 Αναλυτικά προγράμματα της Κύπρου και ενεργός πολιτότητα. Κεφάλαιο 5: Παράγοντες σχολικής αποτελεσματικότητας σε σχέση με τον στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας, 5.1 Ο σχολικός ηγέτης ως παράγοντας αποτελεσματικότητας σε σχέση με τον στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας, 5.2 Στρατηγικές βελτίωσης και αποτελεσματικότητας σε σχέση με τον στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας, 5.3 Ο εκπαιδευτικός ως παράγοντας αποτελεσματικότητας σε σχέση με τον στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας, 5.4 Η συμβολή της ενεργητικής μάθησης στη σχολική αποτελεσματικότητα σε σχέση με τον στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας, 5.5 Η συμβολή της βιωματικής μάθησης στη σχολική αποτελεσματικότητα σε σχέση με τον στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας, 5.6 Η συμβολή της συνεργατικής μάθησης στη σχολική αποτελεσματικότητα σε σχέση με τον στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας, 5.7 Το σχολικό κλίμα ως παράγοντας σχολικής αποτελεσματικότητας σε σχέση με τον στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας, 5.8 Συνεργασία σχολείου –οικογένειας ως παράγοντας σχολικής αποτελεσματικότητας σε σχέση με τον στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας. Κεφάλαιο 6: Σχετικές έρευνες.

Στο Μέρος Β' παρουσιάζονται τα δεδομένα της έρευνας η οποία παρουσιάζει τις απόψεις γονιών, εκπαιδευτικών, διευθυντών, μαθητών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (μαθητών Στ' τάξης Δημοτικού Σχολείου). Αποτελείται από το Κεφάλαιο 7: Ερευνητικό μέρος το οποίο περιλαμβάνει τις ακόλουθες υποενότητες. 7.1. Σκοποί και στόχοι της έρευνας, 7.2 Αναγκαιότητα της έρευνας, 7.3. Ερευνητικά ερωτήματα, 7.4. Δειγματοληψία, 7.5. Δείγμα και πληθυσμός της έρευνας, 7.6. Εγκυρότητα και Αξιοπιστία, 7.7. Ζητήματα ηθικής και ερευνητικής δεοντολογίας, 7.8 Περιορισμοί της έρευνας, 7. 9. Ερευνητικό εργαλείο, 7.10. Μεθοδολογία της έρευνας και ακολουθούν τα κεφάλαια Κεφάλαιο 8: Αποτελέσματα της έρευνας, Κεφάλαιο 9: Συζήτηση αποτελεσμάτων, Κεφάλαιο 10: Συμπεράσματα-εισηγήσεις.

ΜΕΡΟΣ Α'

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η έννοια της ενεργού πολιτότητας

1.1. Ορισμός της ενεργού πολιτότητας

Η εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη είναι μια ρευστή έννοια, διότι η κατανόηση του τι είναι και ποιοι είναι οι στόχοι της φαίνονται να διαφέρουν μεταξύ των χωρών και των μεταβολών που συμβαίνουν με την πάροδο του χρόνου.

Ο πρώτος ορισμός της πολιτότητας διατυπώθηκε από τον Αριστοτέλη. Ενεργός πολιτότητα κατά τον Αριστοτέλη είναι η συνέργεια μεταξύ των ενεργειών πολιτότητας και των κοινωνικών και πολιτικών θεμάτων, ενώ όπως αναφέρει, την αρετή του χρηστού πολίτη πρέπει να τη γνωρίζουν όλοι και να μπορούν να συμμετέχουν και στο «άρχειν και στο άρχεσθαι» (Αριστοτέλους, Πολιτικά).

Σύμφωνα με τον Heater (2004), «η δημιουργία ενός αυστηρού, συνεκτικού, αποδεκτού και εφαρμόσιμου ορισμού της ιθαγένειας, αν και είναι επείγον θέμα, δεν είναι καθόλου απλό (Heater 2004, p. 229). Όπως αναφέρει η Keating (2016), οι κανόνες και οι συμβάσεις της ιθαγένειας δεν είναι καθολικές ή σταθερά θεμελιωμένες. Αντ' αυτού, οι συμβάσεις της πολιτότητας- citizenship – αλλάζουν με την πάροδο του χρόνου, μεταξύ των χωρών και μερικές φορές ακόμη και εντός των χωρών.

Η πολιτότητα ως έννοια δύσκολα μπορεί να προσδιοριστεί ιδιαίτερα στο σύγχρονο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και του προσανατολισμού της προς τη μεταεθνική και υπερεθνική διάστασή της (Καρακατσάνη, 2004) και αποκτά νέες κρίσιμες έννοιες όπως είναι η μετα-εθνική πολιτότητα (post-national citizenship), η ευρωπαϊκή διακυβέρνηση, (european governance), ο κοσμοπολιτισμός (cosmopolitanism), και η παγκόσμια κοινωνία των πολιτών, (global civil society) (Habermas, 2001). Κατά τον Μπάλια, η πολιτότητα ως έννοια, μπορεί να καθοριστεί δύσκολα γιατί εκφράζει δύο διαφορετικές παραδόσεις, την «πολιτική-δημοκρατική» η οποία αφορά τη δημοκρατία και την «πόλη» και τη «φιλελεύθερη-κοσμοπολίτικη», η οποία σχετίζεται με τον κόσμο, τον φιλελευθερισμό και τον κοσμοπολιτισμό (Μπάλιας 2008). Οι διαστάσεις του όρου πολιτότητα εκφράζουν τις διαφορετικές πτυχές των μελών μιας πολιτικής κοινότητας και μέσα από αυτές μπορούν να μελετηθούν τα τέσσερα μοντέλα της πολιτικής κοινότητας, όπου κάθε ένα από αυτά τα μοντέλα αντιστοιχεί στενά με τις αντίστοιχες θεωρητικές και ιδεολογικές παραδόσεις: το φιλελευθερισμό, τον συντηρητισμό, τον δημοκρατικό ριζοσπαστισμό και τον κοινοτισμό (Delanty, G , 2007b).

Η έννοια της Πολιτότητας, στην οποία στοχεύει η Ευρωπαϊκή οικογένεια, ορίζοντας τη σημασία της διαμόρφωσης του ενεργού πολίτη, αφορά τη βελτίωση των ατομικών και κοινωνικών ικανοτήτων και δεξιοτήτων των νέων μας, ενώ η καλλιέργεια αισθημάτων κατανόησης και ανεκτικότητας προς άλλους πολιτισμούς θα πρέπει να είναι σήμερα κυρίαρχος στόχος κάθε σύγχρονης και πολιτισμένης κοινωνίας (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, 2019).

Πριν όμως επιχειρήσουμε μια εις βάθος εννοιολόγηση του όρου «ενεργός πολιτότητα» «active citizenship» είναι απαραίτητο να αποσαφηνιστεί η διαφορά του όρου «active citizenship» (ενεργός πολιτότητα) από τον όρο «Civil society» και «Civic society». Η έννοια «Civil society» αναφέρεται στη σφαίρα της κοινωνίας στην οποία οι σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων βρίσκονται σε επίπεδο μεγαλύτερο από αυτό της εκτεταμένης οικογένειας η οποία όμως δεν περιλαμβάνει συνδέσεις με το κράτος. Η έννοια Civic society αναφέρεται σε κάθε κοινότητα στην οποία οι σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων βρίσκονται σε επίπεδο μεγαλύτερο από αυτό της εκτεταμένης οικογένειας (συμπεριλαμβανομένου του κράτους). Αναφέρεται επίσης στις αρχές, τους μηχανισμούς και τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, συμμετοχής, διακυβέρνησης και νομοθετικού ελέγχου που υπάρχουν σε αυτές τις κοινότητες (Schulz· Ainley· Fraillon· Kerr· Losito, 2009).

Πολλές χώρες χρησιμοποιούν τώρα τον όρο civic and citizenship education (εκπαίδευση πολιτών και ιθαγένειας) αντί του στενότερου όρου της αγωγής του πολίτη, ή έχουν αντικαταστήσει τον τελευταίο με την ευρύτερη διάρκεια της εκπαίδευσης για την ιθαγένεια. Η εκπαίδευση του πολίτη επικεντρώνεται στη γνώση και την κατανόηση των επίσημων θεσμών και διαδικασιών της αστικής ζωής (όπως η ψηφοφορία στις εκλογές). Η εκπαίδευση επικεντρώνεται στη γνώση και την κατανόηση και στις ευκαιρίες συμμετοχής και τη συμμετοχή τόσο στην «civic» όσο και στην «civil society» και μας ενδιαφέρει το ευρύτερο φάσμα των τρόπων που οι πολίτες χρησιμοποιούν για να αλληλεπιδρούν και να διαμορφώνουν τις κοινότητές τους (συμπεριλαμβανομένων των σχολείων) και τις κοινωνίες (Schulz· Ainley· Fraillon· Kerr· Losito, 2009). Πολύ σημαντική είναι η θεώρηση της πολιτότητας σύμφωνα με τον Marshall (1950). Το διάσημο έργο του Marshall σχετικά με την ιθαγένεια στέκεται ακόμα ως σημείο αναφοράς σε οποιαδήποτε συζήτηση των δικαιωμάτων στη Βρετανία. Σύμφωνα με τον Marshall τα δικαιώματα διακρίνονται σε ατομικά, πολιτικά και κοινωνικά. Ο Marshall εντοπίζει το 18ο αιώνα την ανάπτυξη των πολιτικών δικαιωμάτων στη Βρετανία, το πρωταρχικό δικαίωμα για ίση πρόσβαση στο νομικό σύστημα και τη δίκαιη δίκη. Το 19ο αιώνα γίνεται αναφορά στην εμφάνιση πολιτικών δικαιωμάτων όσον αφορά την πιο άμεση

πρόσβαση στις αίθουσες της εξουσίας και της κοινοβουλευτικής διαδικασίας (εκλογικά δικαιώματα και διατάξεις για τα πολιτικά κόμματα). Σαν συνέχεια, στον 20ο αιώνα αναφερόμαστε σε μια σειρά δικαιωμάτων κοινωνικής πρόνοιας, τη βεβαίωση των δικαιωμάτων κοινωνικής ασφάλισης και αποζημίωσης, ανεργίας, ασθένειας ή ατυχήματος, τα προνόμια της ιδιοκτησίας και περιουσίας και υγείας που εγκαθιδρύθηκαν κατά τη διάρκεια των προηγούμενων αιώνων.

Ο Turner (1994), διακρίνει δύο διαστάσεις της πολιτικής ταυτότητας: την παθητική και την ενεργητική. Ο ενεργός πολίτης είναι αυτός που δρα, που χρησιμοποιεί την κριτική σκέψη για να συζητήσει αν οι νόμοι λειτουργούν καλά αν είναι άδικοι, αν μπορούν να αλλάξουν, ενώ ο παθητικός πολίτης έχει σχετικά στατική στάση απέναντι στις υπάρχουσες καταστάσεις, είναι «καλός πολίτης» που ψηφίζει και υπακούει στους νόμους, Αλλά «καλός πολίτης» δεν είναι το ίδιο με τον ενεργό πολίτη. Ο Crick επεσήμανε επίσης ότι κάποιος μπορεί να είναι «καλός πολίτης» σε ένα αυταρχικό κράτος και κάποιος μπορεί να είναι απλώς ένας «καλός πολίτης» σε ένα δημοκρατικό κράτος (Crick 2007, p.243). Αυτό υποδηλώνει ότι η ενεργός πολιτότητα θεωρείται ως προτιμότερη από την παθητική ιθαγένεια.

Σύμφωνα με τον Kenendy (2006), διακρίνονται δύο μορφές παθητικού πολίτη. Η πρώτη αφορά την εθνική ταυτότητα, όπου το άτομο κατανοεί και εκτιμά την ιστορία του έθνους, καθώς και τις συμβολικές και εικονικές μορφές του έθνους - τα θεσμικά του όργανα, τη σημαία, τον εθνικό ύμνο και τους πολιτικούς φορείς. Αυτό το είδος της παθητικής ιθαγένειας διδάσκεται συνήθως μέσω της εκπαίδευσης, μέσα από την αγωγή του πολίτη και το κρυφό πρόγραμμα σπουδών που αφορά ήθη, δομές και παραδοχές. Μια δεύτερη παραλλαγή της παθητικής ιθαγένειας είναι ο πατριωτισμός, μια πιο ακραία εθνική ταυτότητα που περιλαμβάνει τη στρατιωτική θητεία και άνευ όρων υποστήριξη για τη χώρα του πολίτη ενάντια σε οποιοσδήποτε αξιώσεις των άλλων χωρών αλλά και τις αξίες της πίστης, της κοινωνικής σταθερότητας, την απαρέγκλιτη υπακοή και τη σκληρή δουλειά.

Σύμφωνα με τους Nelson και Kerr (2006) υπάρχουν ισχυρές πολιτισμικές διαφορές σε αυτό που μπορεί να θεωρηθεί ως κατάλληλες μορφές «ενεργού» πολιτότητας λόγω του ότι σε ορισμένες χώρες θεωρείται ότι πολλά από τα χαρακτηριστικά που χαρακτηρίζουν τις πιο πάνω παθητικές μορφές, που έχουν σχέση με την αποδοχή της κατάστασης, είναι στοιχεία του ενεργού πολίτη που μπορούν να ενθαρρυνθούν και να αναπτυχθούν. Αυτό μπορεί να εξαρτάται από την συγκεκριμένη ιστορική εξέλιξη και τη διαμόρφωση του κάθε κράτους.

Όσον αφορά την ενεργό πολιτότητα, ο Kenendy (2006), διακρίνει τέσσερις μορφές ή επίπεδα δραστηριότητας: Η πρώτη μορφή αναφέρεται στη συμβατική πολιτική δραστηριότητα, που αφορά στη δραστηριότητα των ατόμων να συμμετέχουν στις εκλογές είτε ως υποψήφιοι είτε ως ψηφοφόροι σε πολιτικές εκλογές και τη συμμετοχή σε κάποιο κόμμα. Η δεύτερη μορφή αναφέρεται σε κοινωνικά κινήματα, με την ανάμειξη του ατόμου σε εθελοντικές δραστηριότητες - είτε ως εθελοντής σε οργανισμούς, ή στη συλλογή χρημάτων για φιλανθρωπικούς σκοπούς. Αυτή η μορφή της συμμετοχής της κοινωνίας των πολιτών έχει χαρακτήρα βελτιωτικό για τη φύση και την κοινωνία. Η τρίτη μορφή αποτελείται από δράσεις για την κοινωνική αλλαγή, όταν το άτομο εμπλέκεται σε δραστηριότητες που στοχεύουν στην αλλαγή πολιτικών και κοινωνικών πολιτικών. Αυτή η μορφή μπορεί να περιλαμβάνει δραστηριότητες όπως συγγραφή επιστολών για σκοπούς διαμαρτυρίας ή σαν πίεση για αλλαγή, συμμετοχή στις διαδηλώσεις, ή σε άλλες δραστηριότητες ομάδων που με διάφορους τρόπους προσπαθούν να επηρεάσουν την λήψη αποφάσεων. Η τέταρτη δραστική μορφή είναι η επιχειρησιακή υπηκοότητα, ένα ουσιαστικά ατομικιστικό μοντέλο ενεργού πολιτότητας, στην οποία το άτομο εμπλέκεται σε αυτορυθμιζόμενες δραστηριότητες όπως την επίτευξη οικονομικής ανεξαρτησίας, τη δια βίου μάθηση μέσα από αυτο-κατευθυνόμενη μάθηση, όντας ένα άτομο που είναι σε θέση να λύνει προβλήματα και να αναπτύσσει επιχειρηματικές ιδέες. Αυτό είναι ένα οικονομικό μοντέλο της ενεργού πολιτότητας με ατομικιστικό χαρακτήρα.

Η ιδιότητα του πολίτη έχει νομική και ψυχολογική διάσταση. Η νομική υπόσταση του ατόμου καθορίζεται από τους νόμους και η πολιτική εξουσία αναγνωρίζει στο άτομο δικαιώματα, με αντάλλαγμα το άτομο να αναλάβει κάποιες υποχρεώσεις ή καθήκοντα. Η δεύτερη διάσταση της ιδιότητας του πολίτη, η ψυχολογική, καλύπτει διάφορα επίπεδα όπως συμπεριφορά, πολιτική στάση, γνώσεις, απόψεις, αντιλήψεις, αξίες, χωρίς να μπορούμε να διακρίνουμε με σαφήνεια αυτούς που τη διαθέτουν (Καρακατσάνη, 2004). Παρόμοιες θέσεις εκφράζονται και στην κοινοτική έκθεση « Μάθηση για ενεργό πολιτότητα» (Learning for active citizenship, 1998) όπου τονίζεται ότι αυτή η μάθηση έχει τη συναισθηματική διάσταση (ανάπτυξη διαπολιτισμικής κατανόησης), τη γνωστική διάσταση (απόκτηση λειτουργικής επάρκειας) αλλά και την πραγματιστική διάσταση (πρακτική και εμπειρία) (Hoskins & Crick, 2010). Η Keating, 2016, εντοπίζει οχτώ διαστάσεις της ενεργού πολιτότητας. Η πρώτη διάσταση είναι η νομική, η δεύτερη αφορά τα πολιτικά δικαιώματα, η τρίτη αφορά την «ταυτότητα», η τέταρτη τα κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα (π.χ. κοινωνικές παροχές), ενώ η πέμπτη διάσταση αφορά τη συμπεριφορά (π.χ. ψηφοφορία ή / και εθελοντισμός) και η έκτη διάσταση αφορά τις

ικανότητες/δεξιότητες όπως είναι ο πολιτικός γραμματισμός. Η έβδομη διάσταση αφορά αξίες ενώ η όγδοη διάσταση την κουλτούρα ή και τα πολιτισμικά δικαιώματα.

Με την έννοια του ενεργού πολίτη σχετίζεται η «κοινωνία των πολιτών» η οποία δρα συμπληρωματικά με το κράτος. Η «κοινωνία των πολιτών» θα πρέπει απαραίτητα να καθιστά δυνατή την ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου, ώστε να μπορέσει να δραστηριοποιηθεί εθελοντικά μέσα σ' αυτήν. Το βασικό χαρακτηριστικό είναι ότι το άτομο κατά τη διαδικασία της δράσης του πρέπει να μπορεί να αποστασιοποιείται από την εξάρτηση και κηδεμονία του κράτους και να επιτελεί εθελοντικά και χωρίς κανένα εξαναγκασμό το έργο του. Επομένως η έννοια της οργανωμένης κοινωνίας πολιτών δεν μπορεί να είναι κοινή για όλες τις κοινωνίες και ανεξάρτητη από το κοινωνικοπολιτικό σύστημα με το οποίο αυτές είναι οργανωμένες (Βλιάμος, 2016, σ. 50).

Ο όρος δηλώνει όλες τις μορφές κοινωνικής δράσης ατόμων ή ομάδων οι οποίες δεν απορρέουν από το κράτος και δεν αναλαμβάνονται από αυτό. Η κοινωνία των πολιτών αποτελεί έναν δυναμικό κοινωνικό χώρο συμμετοχής, όπου ο κάθε πολίτης προσχωρεί με τη θέλησή του για να επιδιώξει τον κοινό στόχο της επίλυσης σημαντικών κοινών κοινωνικοοικονομικών προβλημάτων. Ο ενεργός πολίτης είναι το άτομο που συμμετέχει ενεργώς στα δρώμενα του κόσμου στον οποίο ζει, που ασκεί με συνέπεια τα δημοκρατικά δικαιώματά του και τις αντίστοιχες υποχρεώσεις, που επιδεικνύει αυτοσεβασμό και αλληλοσεβασμό, που αποδέχεται τη διαφορετικότητα, την ειρηνική συνύπαρξη των ανθρώπων και των λαών (Χρίστου, 2010).

Σύμφωνα με τον Bernard Crick (2007), η ενεργός πολιτότητα μπορεί να μεταφέρει τέσσερις σημασίες. Πρώτα μπορεί να αναφέρεται απλά σε δικαιώματα και υποχρεώσεις που σχετίζονται με το σύστημα διακυβέρνησης από το κράτος. Όμως όπως διευκρινίζει, οι αρχές πίσω από μια τέτοια αναγνώριση μπορεί να διαφέρουν σε μεγάλο βαθμό ειδικά σε σχέση με τους μετανάστες. Δεύτερο μπορεί να αναφέρεται στις πιο ειδικές πεποιθήσεις οι οποίες συχνά αποκαλούνται ρεπουμπλικανισμός ή δημοκρατία που βασίζονται πάνω σε ένα μεγάλο βαθμό στην ενεργή συμμετοχή των υπηκόων οι οποίοι βλέπουν τους εαυτούς τους σαν ενεργούς πολίτες και όχι απλά σαν «καλούς» πολίτες. Τρίτο μπορεί να αναφέρεται σε μια ιδέα που πρωτοαναφέρθηκε από τους στωικούς που τώρα συχνά αποκαλείται «global citizenship» παγκόσμια ιθαγένεια, σύμφωνα με την οποία όλοι πρέπει να δρουν σαν πολίτες ενός κόσμου (of one world). Για χάρη της ειρήνης, της δικαιοσύνης, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως αναφέρει, θα πρέπει να υπάρχουν όρια στους διεθνείς νόμους ώστε να είναι ενδυναμωμένες οι ιδιαίτερες εξουσιών των κρατών. Τέταρτο, η πολιτότητα μπορεί να αναφέρεται σε μια εκπαιδευτική διαδικασία.

Μαθαίνοντας και διδάσκοντας σε σχολεία και πανεπιστήμια πώς να βελτιώσουν ή να επιτύχουν τους σκοπούς που σχετίζονται με τη δεύτερη και τρίτη σημασία που αναφέρθηκε πιο πάνω (εισαγωγικό σημείωμα από τον Crick, B στο βιβλίο του Derek Heater *The Civic Ideal in World History, Politics and Education*, 1990, τρίτη έκδοση).

Οι Ruth Crick, και Bryony Hoskins, αναφέρουν ότι η ικανότητα του πολίτη είναι σύνθετο μείγμα, είναι το άθροισμα των διαφόρων μορφών μάθησης, οι οποίες είναι απαραίτητες για ένα άτομο να γίνει ένας ενεργός πολίτης στα πλαίσια της δημοκρατίας και του ευρωπαϊκού πνεύματος, που καθορίζονται στα πλαίσια της μη βίας, του σεβασμού στα ανθρώπινα δικαιώματα, της συμμετοχής στην κοινωνία των πολιτών και στην πολιτική ζωή (Crick and Hoskins, 2010). Η εκπαίδευση για την ιθαγένεια μπορεί να εκπαιδεύσει τους ανθρώπους να δρουν εθελοντικά, να υποστηρίζουν αξίες όπως η ανεκτικότητα και ο σεβασμός στη δημοκρατία» (Keating, 2016, p. 37). Η εκπαίδευση για την ιθαγένεια είναι «ένα θέμα που αποσκοπεί στην προώθηση της αρμονικής συνύπαρξης και στην προώθηση της αμοιβαία επωφελούς ανάπτυξης των ατόμων και των κοινοτήτων στις οποίες ζουν. Στις δημοκρατικές κοινωνίες, η εκπαίδευση του πολίτη υποστηρίζει τους μαθητές να γίνουν ενεργοί, ενημερωμένοι και υπεύθυνοι πολίτες, οι οποίοι είναι πρόθυμοι και ικανοί να αναλάβουν την ευθύνη για τον εαυτό τους και για τις κοινότητές τους σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο... Η εκπαίδευση συνδέεται εγγενώς με την ανάπτυξη και την ανάπτυξη των ατόμων μέσα σε ένα κοινωνικό πλαίσιο. Όλες οι μορφές υπεύθυνης εκπαίδευσης είναι επωφελείς όχι μόνο για τα ίδια τα άτομα, αλλά και για την κοινωνία στο σύνολό της. Ωστόσο, η εκπαίδευση για την ιθαγένεια έχει ιδιαίτερη σχέση με την ευημερία της κοινωνίας και των θεσμών της» (Eurydice, 2017, p.4).

Η σύνδεση της πολιτότητας με τις έννοιες της δημοκρατίας, και της ευρωπαϊκής διάστασης, αναλύεται περισσότερο στα επόμενα κεφάλαια, όπως και οι διαστάσεις της μεταεθνικής-υπερεθνικής και παγκόσμιας πολιτότητας. Η εννοιολόγηση των πιο πάνω όρων καθώς και η σχέση εκπαίδευσης και πολιτότητας, σε παγκόσμιο ευρωπαϊκό και τοπικό επίπεδο, θα αναλυθούν στη συνέχεια. Θα αναλυθούν επίσης οι κίνδυνοι που ελλοχεύουν στην εποχή μας από τάσεις όπως είναι ο λαϊκισμός, η μετα – αλήθεια, που όπως ο ριζοσπαστισμός, αποτελούν τάσεις που εμφανίζονται σε αυξημένο βαθμό στην εποχή μας επηρεάζοντας αρνητικά τις σχέσεις μεταξύ ανθρώπων και λαών. Στόχος ο προβληματισμός και η αντιμετώπιση τους μέσα από τον γενικότερο στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας.

1.2. Οι Διαστάσεις της ενεργού πολιτότητας

1.2.1. Μεταεθνική πολιτότητα

Ο όρος μεταεθνική (post-national citizenship) αναφέρεται στην πολιτότητα η οποία αναφέρεται στην τάση τα εθνικά κράτη και οι εθνικές ταυτότητες να χάνουν τη σημασία τους σε σχέση με τις υπερεθνικές και παγκόσμιες οντότητες. Με την έναρξη της παγκοσμιοποίησης του εμπορίου και την πρόοδο της επιστήμης και της τεχνολογίας, η μετανάστευση των λαών αυξάνεται. Με τη μετανάστευση και εγκατάσταση σε μια ξένη χώρα τα άτομα ενσωματώνονται με την πάροδο των χρόνων, αποκτούν την ιθαγένεια της χώρας στην οποία έχουν εγκατασταθεί, εγκαταλείποντας την ιθαγένεια της χώρας τους ή κρατώντας διπλή ιθαγένεια, όπου αυτό είναι αποδεκτό. Η νεοαποκτηθείσα αυτή ιθαγένεια, η μετα-εθνική ιθαγένεια είναι μια ιθαγένεια πέρα από την ιθαγένεια του παρελθόντος του κάθε ατόμου.

Αν και η μεταεθνική – postnational πολιτότητα δεν θεωρείται αυστηρά το αντώνυμο του εθνικισμού, οι δύο όροι και οι σχετικές υποθέσεις τους αναφέρονται σε αντίθετες διαδικασίες. Υπάρχουν αρκετοί παράγοντες που συμβάλλουν στην ανάπτυξη πτυχών της μεταεθνικής πολιτότητας, συμπεριλαμβανομένης της οικονομικής, πολιτικής και πολιτιστικής πτυχής. Η μεταεθνική πολιτότητα αναφέρεται και ως διακρατική – υπερεθνική ιθαγένεια (supranational citizenship) που επαναπροσδιορίζει τις παραδοσιακές έννοιες της ιθαγένειας και αντικαθιστά την εθνική πίστη των ατόμων με την πεποίθηση ότι ανήκουν σε πολλά εθνικά κράτη, όσον αφορά την πολιτική, πολιτιστική, κοινωνική και οικονομική σφαίρα. Σε αντίθεση με την εθνική ιθαγένεια, όπου τα άτομα αλληλεπιδρούν σε τέτοιες ικανότητες με ένα κυρίαρχο κράτος, η διεθνική ιθαγένεια υπερβαίνει προκαθορισμένα εδαφικά σύνορα προκειμένου να δημιουργηθεί μια σύγχρονη έννοια του «ανήκειν» σε μια ολόενα και πιο παγκοσμιοποιημένη κοινωνία (χωρίς να αρνείται την εθνική υπηκοότητα). Η υπερεθνική - supranational - διάσταση είναι ένας τύπος πολυεθνικής πολιτικής ένωσης όπου ανατίθεται η εξουσία σε μια αρχή από τις κυβερνήσεις των κρατών μελών, γι αυτό η έννοια της υπερεθνικής ένωσης μερικές φορές χρησιμοποιείται για να περιγράψει την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), ως ένα νέο τύπο πολιτικού φορέα. Έτσι, η ευρωπαϊκή διακυβέρνηση θεωρείται μια υπερεθνική διακρατική διάσταση γιατί αφορά τα διάφορα κράτη από τα οποία αποτελείται η Ευρωπαϊκή Ένωση.

Με την είσοδο τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση τα κράτη μέλη έχουν αναγκαστεί να απαρνηθούν το δόγμα της κυριαρχίας, να εμπιστευτούν κοινούς θεσμούς και να έχουν κοινές αρχές και κοινή πολιτική ενώ ταυτόχρονα ενθαρρύνονται να συμμετέχουν σε

δραστηριότητες πέρα από τα σύνορα της χώρας τους. Αποτελεί ένα «μετα - Βερσαλίας» προκείμενο το οποίο μπορεί να λειτουργήσει αποτελεσματικά και μπορεί να επιλύσει διαφορές μέσω της επικοινωνίας και της συνεργασίας (Κωστακόπουλου, 2007).

Στην έκθεση του Συμβουλίου της Ευρώπης (2004), τονίζονται οι έννοιες της κοινωνικής συνοχής και της αλληλεγγύης, η σύσφιξη θετικών ανθρώπινων σχέσεων, η άρση των αιτίων που χωρίζουν τους λαούς και η προώθηση των δικαιωμάτων των άλλων μέσα από καθημερινές πρακτικές των διαδικασιών της μάθησης και διδασκαλίας.

Το ερώτημα είναι αν η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει καταφέρει να επιτύχει τους στόχους που έχει θέσει. Αν έχει καταφέρει να εφαρμόσει μια πολιτική αντιμετώπισης των εντάσεων του εθνικισμού κάτι που αποτελούσε τον αρχικό στόχο δημιουργίας της ή μήπως οι εθνικιστικές τάσεις είναι βαθύτερα ριζωμένες από ότι υπολόγιζαν οι ιθύνοντες με την δημιουργία της ευρωπαϊκής ένωσης και αν έχει καταφέρει να αντιμετωπίζει όλες τις χώρες ισότιμα, δίνοντας ίσες ευκαιρίες σε κάθε χώρα ανεξάρτητα από το μέγεθος και την εμβέλεια της κάθε χώρας.

Στην έρευνα ICCS του 2009 στην οποία συμμετείχαν είκοσι τέσσερις ευρωπαϊκές χώρες, τέθηκε μια σειρά ερωτήσεων στους ευρωπαίους μαθητές (ηλικίας 14 ετών) που σχετίζονται με την ευρωπαϊκή ταυτότητα, τις γνώσεις τους για την ΕΕ, τη στάση τους απέναντι και τους συναισθηματικούς δεσμούς με την Ευρώπη, τις πηγές τους ενημέρωσης για την ΕΕ, τη στάση τους απέναντι στην ισότητα ευκαιριών για τους ευρωπαίους πολίτες ως δείκτη της στάσης τους έναντι των ίσων δικαιωμάτων για όλους τους μετανάστες που μπορούν να χρησιμοποιηθούν και ως παράδειγμα ενός τύπου κοσμοπολίτικης ταυτότητας. Οι έννοιες παγκόσμια πολιτότητα και η κοσμοπολίτικη ταυτότητα είναι έννοιες που αξίζει να αναλυθούν, ώστε να είναι κατανοητή η σημασία τους σε σχέση με την έννοια της ενεργού πολιτότητας.

1.2.2. Παγκόσμια πολιτότητα

Η κοσμοπολίτικη ιδέα, είτε ως εναλλακτική λύση στην κρατική ιθαγένεια, είτε ως συμπλήρωμα σε αυτήν, έχει πράγματι μια μακρά ύπαρξη, που σχετίζεται με την ενεργή ιδιότητα του πολίτη. Από την αρχαιότητα, μεγάλοι αθηναίοι φιλόσοφοι από το Σωκράτη έως τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη μέχρι τους Στωικούς, φιλοσόφησαν το θέμα και άφησαν το δικό τους στίγμα στο παγκόσμιο στερέωμα. Η χρήση του όρου «παγκόσμια πολιτότητα» μπορεί να έχει την ίδια σημασία με την έννοια «πολίτης του κόσμου» ή τον

όρο «κοσμοπολιτισμός». Ο πρώτος γνωστός κοσμοπολίτης ήταν ο Σωκράτης. Με το «Δεν είμαι Αθηναίος, ούτε Έλληνας πολίτης, αλλά πολίτης του κόσμου», αγκάλιασε ολόκληρο τον κόσμο ως πόλη του και επέκτεινε την κοινωνία του και την αγάπη και το ενδιαφέρον του σε όλη την ανθρωπότητα. Πιστεύοντας στην αρετή, τη δικαιοσύνη και την ισότητα για όλους τους πολίτες του κόσμου θεμελίωσε μαζί με άλλους αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους την έννοια της δημοκρατίας και του «χρηστού» πολίτη». Ο Σωκράτης πήρε το κώνειο χωρίς δισταγμό· Δεν είχε καμία αμφιβολία ότι ήταν καθήκον του να υπακούει στους νόμους της πόλης του, έστω και αν ήταν άδικο και μάλιστα μέχρι το σημείο τελικής θυσίας. Πράγματι, η γενναιοδωρία του πνεύματος του ανακλήθηκε συχνά αργότερα από τους συγγραφείς που δικαιολόγησαν τη δέσμευσή τους στην παγκόσμια ιθαγένεια ως έγκυρη ιδέα και ιδανικό.

Στο πλαίσιο του προβληματισμού γύρω από την παγκοσμιοποίηση, όλο και μεγαλύτερη προσοχή κατευθύνεται στην ανάπτυξη των κοινωνικών σχέσεων και του τρόπου με τον οποίο οι εν λόγω διασυνδέσεις στα σύνορα επηρεάζουν τις στάσεις και τις αξίες των εμπλεκόμενων ατόμων. Όσον αφορά το θέμα αυτό οι απόψεις δίστανται. Κάποιοι υποθέτουν ότι η αυξανόμενη δια-εθνικοποίηση των κοινωνικών σχέσεων θα ενθαρρύνει την ανάπτυξη κοσμοπολιτικών στάσεων, ενώ άλλοι προειδοποιούν ότι το αποτέλεσμα μπορεί να είναι η επανεθνικοποίηση. Σε εμπειρικό επίπεδο, η σχέση μεταξύ διακρατικοποίησης και κοσμοπολιτισμού έχει αντιμετωπιστεί μέχρι τώρα μόνο σε σχέση με ορισμένες ομάδες ή συγκεκριμένες περιστάσεις. Βάσει μιας αντιπροσωπευτικής έρευνας σε Γερμανούς πολίτες που διεξήχθη το 2006, διαπιστώθηκε ότι τα άτομα με εμπειρίες διέλευσης των συνόρων και διεθνικές κοινωνικές σχέσεις έχουν περισσότερες πιθανότητες να υιοθετήσουν κοσμοπολιτικές στάσεις σε σχέση με τους αλλοδαπούς και την παγκόσμια διακυβέρνηση και ότι η γενική αυτή αλληλεπίδραση παραμένει σταθερή ακόμη και όταν ελέγχεται σε σχέση με διάφορες κοινωνικοοικονομικές μεταβλητές (Mau, Mewes & Zimmermann A, 2007).

Η έννοια του παγκόσμιου πολίτη υπό την πλατιά της έννοια, συνδέεται με τις έννοιες των πανανθρώπινων αξιών της ειρήνης, της συμφιλίωσης των ίσων δικαιωμάτων της δικαιοσύνης και της δημοκρατίας. Η όλη ιδέα στην οποία βασίζεται η παγκόσμια πολιτότητα - global citizenship είναι ότι η ταυτότητα του ατόμου υπερβαίνει τα γεωγραφικά ή τα πολιτικά σύνορα και ότι ευθύνες ή δικαιώματα προέρχονται από τη συμμετοχή σε μια ευρύτερη κατηγορία. Αυτό δεν σημαίνει ότι ένα τέτοιο άτομο παραιτείται από την εθνική υπηκοότητα ή άλλες, πιο τοπικές ταυτότητες, αλλά αυτές οι ταυτότητες κατέχουν «δεύτερη θέση» όσον αφορά την ιδιότητα του κάθε μέλους σε μια

παγκόσμια κοινότητα. Στην πράξη, αυτό σημαίνει ότι τα άτομα ενθαρρύνονται να ενεργούν ως ηθικοί καταναλωτές και βοηθούν διεθνείς μη κυβερνητικές οργανώσεις και υπερεθνικούς οργανισμούς, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση και τα Ηνωμένα Έθνη (για την επίλυση παγκόσμιων ζητημάτων που αφορούν την περιβαλλοντική καταστροφή, την κλιματική αλλαγή, την ανάπτυξη, κλπ).

Έναν από τους σημαντικότερους σταθμούς για την ανθρωπότητα, σε παγκόσμιο επίπεδο, αποτελεί η κατοχύρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μέσα από την Οικουμενική Διακήρυξη για τα ανθρώπινα δικαιώματα στις 10 Δεκεμβρίου του 1948. Στο Προοίμιο της Διακήρυξης που αποτελεί σημαντικό σημείο αναφοράς σε σχέση με το γενικότερο πλαίσιο της Οικουμενικής Διακήρυξης τονίζεται η σημασία της αναγνώρισης της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και των ίσων και αναπαλλοτριωτών δικαιωμάτων του κάθε ανθρώπου ως θεμέλιου της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της ειρήνης στον κόσμο. Στη Διακήρυξη τονίζεται η ουσιαστική σημασία να προστατεύονται τα ανθρώπινα δικαιώματα από ένα καθεστώς δικαίου, ώστε ο άνθρωπος να μην αναγκάζεται να προσφεύγει, ως έσχατο καταφύγιο, στην εξέγερση κατά της τυραννίας και της καταπίεσης και έχει ουσιαστική σημασία να ενθαρρύνεται η ανάπτυξη φιλικών σχέσεων ανάμεσα στα έθνη (United Nations, 1948).

Τα πρώτα πέντε άρθρα της Διακήρυξης, τονίζουν βασικά δικαιώματα, όπως είναι το δικαίωμα της ελευθερίας και της ισότητας ενώ το άρθρο 15 αναφέρεται στο δικαίωμα της ιθαγένειας. Το άρθρο 26 είναι πολύ σημαντικό σε σχέση με τα θέματα που αφορούν την εκπαίδευση «Καθένας έχει δικαίωμα στην εκπαίδευση. Η εκπαίδευση πρέπει να παρέχεται δωρεάν, τουλάχιστον στη στοιχειώδη και βασική βαθμίδα της. Η στοιχειώδης εκπαίδευση είναι υποχρεωτική. Η τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση πρέπει να εξασφαλίζεται για όλους. Η πρόσβαση στην ανώτατη παιδεία πρέπει να είναι ανοικτή σε όλους, υπό ίσους όρους, ανάλογα με τις ικανότητες τους» και οι στόχοι της εκπαίδευσης θα πρέπει να σχετίζονται με την ενίσχυση του σεβασμού και της φιλίας με στόχο τη διατήρηση της ειρήνης (άρθρο 26). «Η εκπαίδευση πρέπει να αποβλέπει στην πλήρη ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας και στην ενίσχυση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιακών ελευθεριών. Πρέπει να προάγει την κατανόηση, την ανεκτικότητα και τη φιλία ανάμεσα σε όλα τα έθνη και σε όλες τις φυλές και τις θρησκευτικές ομάδες, και να ευνοεί την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων των Ηνωμένων Εθνών για τη διατήρηση της ειρήνης. Οι γονείς έχουν, κατά προτεραιότητα, το δικαίωμα να επιλέγουν το είδος της παιδείας που θα δοθεί στα παιδιά τους» (άρθρο 26). Μέσα από τα άρθρα 29, 30 τονίζεται η υποχρέωση του ατόμου έναντι στην κοινότητα του και στην

άσκηση των δικαιωμάτων του, με σεβασμό στα δικαιώματα των άλλων με στόχο το κοινό καλό σε μια δημοκρατική κοινωνία.

Μπορούμε λοιπόν να διακρίνουμε ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα καλύπτουν κάθε πτυχή του ανθρώπινου βίου και μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε ατομικά, κοινωνικά, πολιτικά και εθνικά. Στα εθνικά μπορεί να ενταχθεί ανάμεσα σε άλλα, το άρθρο 15 που αναφέρεται στο δικαίωμα της ιθαγένειας που με τα νέα δεδομένα της μεταεθνικής και παγκόσμιας πολιτότητας παίρνει μια διαφορετική διάσταση, την διάσταση των πολλαπλών ταυτοτήτων. Στα κοινωνικά δικαιώματα, εμπίπτει το δικαίωμα στην εκπαίδευση και το δικαίωμα της ισότητας. Τα δύο αυτά δικαιώματα μπορούν να συνιφαστούν στα πλαίσια της εκπαίδευσης μέσω της ενίσχυσης μιας ανθρωπιστικής παιδείας, μιας παιδείας που μπορεί να καλλιεργήσει τις πανανθρώπινες αξίες και τη δημοκρατία με στόχο την αντιμετώπιση φαινομένων που παρουσιάζονται σε μεγάλο βαθμό στην εποχή μας και αφορούν τον ρατσισμό και τη μισαλλοδοξία. Η καλλιέργεια της κριτικής σκέψης ώστε οι μαθητές να είναι σε θέση να αντιλαμβάνονται τις ανισότητες και τους τρόπους αντιμετώπισης τους, η καλλιέργεια του εθελοντισμού στα σχολεία και η ενίσχυση της ικανότητας των μαθητών για δράση και ενεργητική συμμετοχή με στόχο τη βελτίωση των συνθηκών του κόσμου που τους περιβάλλει μπορούν να βοηθήσουν κατά τη γνώμη μας στην άμβλυνση προβλημάτων που παρατηρούνται στην εποχή μας.

Ο πλουραλισμός και η παγκοσμιοποίηση που χαρακτηρίζουν την εποχή μας δημιουργούν νέα δεδομένα που έχουν αναλυθεί και συνεχίζουν να αποτελούν αντικείμενο συζήτησης. Πολλοί μελετητές και κοινωνιολόγοι ασχολήθηκαν διαχρονικά με τον όρο της παγκοσμιοποίησης στα πλαίσια των κοινωνιολογικών προσεγγίσεων. Ανάμεσα τους είναι ο Roland Robertson, ο Ulrich Beck, ο Bruno Latour, ο Tomas Freidman. Ο Roland Robertson ως κοινωνιολόγος και θεωρητικός της παγκοσμιοποίησης, ήταν ο πρώτος κοινωνιολόγος που χρησιμοποίησε τον όρο παγκοσμιοποίηση στον τίτλο ενός κοινωνιολογικού άρθρου το 1985. Για τον Robertson, η πιο ενδιαφέρουσα πτυχή της σύγχρονης (ή μεταμοντέρνης) εποχής είναι ο τρόπος με τον οποίο αναπτύχθηκε μια παγκόσμια συνείδηση. Ορίζει μια εξέλιξη των «φάσεων» που καταγράφουν τις κεντρικές πτυχές των διαφόρων εποχών της παγκόσμιας ιστορίας, υποστηρίζοντας ότι έχει επιτευχθεί η πέμπτη φάση, η Παγκόσμια Αβεβαιότητα (Welch, 2006). Θεωρείται επίσης ότι ο Robertson, έχει επινοήσει τον όρο «glocalization» (την πρακτική άσκηση επιχειρηματικών δραστηριοτήτων τόσο σε τοπικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο), το 1992 (Kumaravadivelu, 2008).

Σύμφωνα με τον Ulrich Beck (1997), πέρα από την οικονομική διάσταση της παγκοσμιοποίησης υπάρχει και η έννοια της επικοινωνιακής, οικολογικής και πολιτισμικής παγκοσμιοποίησης. «Ανατρέπεται μία βασική προϋπόθεση της Πρώτης Νεωτερικότητας, ότι δηλαδή ζούμε και δρούμε εντός κλειστών και χωριστών μεταξύ τους χώρων αποτελούμενων από εθνικά κράτη και τις κοινωνίες που αντιστοιχούν σε αυτά. Παγκοσμιοποίηση σημαίνει άρση των ορίων στην καθημερινή δράση, μια άρση η οποία βιώνεται στις διαφορετικές διαστάσεις της οικονομίας, της ενημέρωσης, της οικολογίας, της τεχνολογίας, των διαπολιτισμικών συγκρούσεων και της κοινωνίας των πολιτών» (Beck, 1997, p. 44). Οι απόψεις του Ulrich Beck χρησιμεύουν ως προειδοποίηση και ως οδηγός για να αντιμετωπιστούν οι κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές και πολιτιστικές εξελίξεις της παγκοσμιοποίησης για όσους μελετούν και ενδιαφέρονται για το μέλλον της κοινωνίας μας στα πλαίσια του κοσμοπολιτισμού. Ο Ulrich Beck βλέπει ότι υπάρχουν πολλές γλώσσες κοσμοπολιτισμού αλλά υπάρχει ένας ενιαίος κόσμος με γεωγραφικά πλαίσια τα οποία είναι διαφορετικά. Υπάρχει μια διαπολιτισμική ενότητα καθώς οι κουλτούρες και οι πολιτισμοί δεν είναι ασύμμετροι.

Στον αντίποδα των απόψεων του Beck, ο Bruno Latour διατυπώνει μια κριτική στην υπόθεση για τον ένα κόσμο του Beck. Σύμφωνα με τον Latour δεν υπάρχει ένας κόσμος αλλά πολλοί. Οι άνθρωποι δεν κατοικούν σε ένα κόσμο αλλά σε διαφορετικά πολιτισμικά σύμπαντα. Υπάρχει δηλαδή πολιτισμική ασυμμετρία και χαρακτηρίζει την κοσμοπολιτική σαν μια φαντασίωση που δεν μπορεί να ισχύει στην πραγματικότητα λόγω των πολλών και διαφορετικών κόσμων που δεν μπορούν να έχουν μια κοινή πολιτική. Όπως αναφέρει ο Latour στο «Whose, Cosmos, Which Cosmopolitics?» η ιδέα της παγκοσμιοποίησης έχει υπάρξει στο παρελθόν αλλά δεν είναι πλέον μια δομή στην οποία μπορούμε να αναπνέουμε ελεύθερα (Latour, 2004).

Ο Tomas Friedman στο περίφημο βιβλίο του *The World Is Flat*, 2005 (expanded date 2006, 2007) καταμερίζει την ιστορία της παγκοσμιοποίησης σε τρεις περιόδους: Παγκοσμιοποίηση 1.0 (1492-1800), Παγκοσμιοποίηση 2.0 (1800-2000) και την Παγκοσμιοποίηση 3.0 (2000-σήμερα). Δηλώνει ότι η παγκοσμιοποίηση 1.0 αφορούσε την παγκοσμιοποίηση των χωρών, η παγκοσμιοποίηση 2.0 αφορούσε την παγκοσμιοποίηση των επιχειρήσεων και η παγκοσμιοποίηση 3.0 περιλαμβάνει την παγκοσμιοποίηση των ατόμων. Ο Friedman συνειδητοποίησε ότι η παγκοσμιοποίηση έχει αλλάξει τις βασικές οικονομικές έννοιες και παρατηρεί μίαν ισοπέδωση η οποία είναι προϊόν της σύγκλισης του προσωπικού υπολογιστή με οπτικοακουστικά εργαλεία και την αυξανόμενη χρήση των διαφόρων λογισμικών στη ροή της εργασίας ενώ εντοπίζει μια «ισοπέδωση», λόγω του ότι

μια πολύ μεγαλύτερη ομάδα ανθρώπων μπορεί να ανταγωνιστεί την παγκόσμια γνώση (Friedman, 2005).

Σύμφωνα με γενική παραδοχή, το νέο στοιχείο στη σημερινή διαδικασία της παγκοσμιοποίησης είναι η ταχύτητά της, που κατέστη δυνατή από τη σύγχρονη τεχνολογία των μεταφορών και της επικοινωνίας και το ότι συμμετέχουν πολύ περισσότεροι διαμεσολαβητές από ό, τι πριν. Η διαδικασία είναι γεμάτη από αντιφατικές εξελίξεις και όπως είναι δυνατόν να συμπεράνουμε η παγκοσμιοποίηση των εξελίξεων σε έναν τομέα δεν είναι ίδια με τις εξελίξεις που συμβαίνουν σε άλλους τομείς. Η εκπαιδευτική πολυμορφία αυξήθηκε σημαντικά στις μέρες μας. Παιδιά από διαφορετικές χώρες με διαφορετική κουλτούρα και θρησκεία εντάσσονται στα προγράμματα σπουδών της εκπαίδευσης των διαφόρων χωρών όπως και στα προγράμματα της Κύπρου. Ενώ κάποιες φορές δημιουργεί δυσκολίες στην εκπαιδευτική διαδικασία, σε άλλες περιπτώσεις η πολυφωνία φέρνει κοντά διάφορους πολιτισμούς και υποβοηθά στην ανάπτυξη των γνώσεων. Αυτή η πολυφωνία δεν μπορεί να θεωρηθεί διακομιστής σε σχέση με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις. Ο φιλελεύθερος - πλουραλισμός, επιτρέπει διακριτικά την ύπαρξη διαφορετικών πεποιθήσεων, αρκεί να μην παραβιάζονται τα δικαιώματα των άλλων με κανένα τρόπο και δημιουργεί δεδομένα ανάπτυξης ήθους και παιδαγωγικών προτύπων.

1.3. Η πολιτότητα στο σύγχρονο πλαίσιο και η κρίση από ανησυχητικά φαινόμενα της σύγχρονης εποχής (λαϊκισμός- μετα-αλήθεια)

Στην εποχή μας, παρουσιάζονται πολλά ανησυχητικά φαινόμενα, στάσεις και πολιτικές που κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου για την κοινωνία. Εκτός από τον εξτρεμισμό και τη ριζοσπαστικοποίηση, παρουσιάζονται φαινόμενα όπως ο λαϊκισμός και η μετα-αλήθεια, φαινόμενα που μπορεί να αποτελέσουν κίνδυνο για τον κόσμο μας και τους πολίτες αυτού του κόσμου για την κοινωνία. Η ριζοσπαστικοποίηση (fact radicalisation) ωθεί άτομα, ή ομάδες να υιοθετήσουν ολοένα και πιο ακραία πολιτικά, κοινωνικά, θρησκευτικά ιδεώδη ή προσδοκίες που απορρίπτουν ή υπονομεύουν το status quo και μπορεί να οδηγήσει στην υπονόμηση σύγχρονων ιδεών και εκφράσεων ενός έθνους ή μιας κοινωνίας. Τα αποτελέσματα της διαμορφώνονται είτε από ιδέες της κοινωνίας στο σύνολό της είτε από μια ευρεία κοινωνική συναίνεση ενάντια σε προοδευτικές αλλαγές στην κοινωνία είτε από μια μεγάλη επιθυμία για αλλαγή στην κοινωνία. Η ριζοσπαστικοποίηση μπορεί να είναι τόσο βίαιη όσο και μη βίαιη, αν και πιο ακαδημαϊκή βιβλιογραφία επικεντρώνεται

στην έννοια της ριζοσπαστικοποίησης ως ένα βίαιο εξτρεμισμό. Υπάρχουν πολλαπλές οδοί που αποτελούν τη διαδικασία της ριζοσπαστικοποίησης, η οποία μπορεί να είναι ανεξάρτητη, αλλά μπορεί και να παρουσιάζεται σε πολλαπλές οδούς ενίσχυσης αυξάνοντας τη θυματοποίηση ομάδων ή ατόμων. Επιπλέον, χρησιμεύει ως ένα είδος κοινωνιολογικής παγίδας που δεν δίνει στα άτομα εναλλακτικές επιλογές για ικανοποίηση των υλικών και πνευματικών αναγκών, μπορεί να οδηγήσει σε τρομοκρατία και μπορεί να θέσει σε κίνδυνο ολόκληρη την κοινωνία.

Ο λαϊκισμός (populism) και η μετα-αλήθεια (post truth) αποτελούν σύγχρονες τάσεις που μπορεί να είναι επιζήμιες για την ανθρωπότητα, θέτουν σε κίνδυνο την κοινωνική ταυτότητα και την πολιτότητα. Ο ορισμός τους και ο τρόπος που επηρεάζουν την ταυτότητα του πολίτη, στην εποχή της διεθνοποίησης, της παγκοσμιοποίησης και της τεχνολογικής ανάπτυξης είναι κάτι που χρειάζεται να αναλυθεί βαθύτερα.

1.3.1. Λαϊκισμός (Populism)

Ο όρος λαϊκισμός - populism είναι μια τάση η οποία αναφέρεται τελευταία ως ένας «νέος τύπος πολιτότητας» κάτι, που προκαλεί ανησυχία και προβληματισμό. Ο «λαϊκισμός» σαν όρος και φράση χρησιμοποιήθηκε αρχικά στην πολιτική. Στην προσπάθεια του να καταγράψει μια ιστορική διαδρομή της χρήσης του όρου στην πολιτική και στον τρόπο που χρησιμοποιήθηκε κατά περιόδους, ο Anton Jäger (2016), αναφέρει: «Από μια ήπια και ουδέτερη έννοια του ορισμού «λαϊκισμός» το 1960, φτάνουμε σε μια εγγενώς υποτιμητική κατανόηση του όρου στη δεκαετία του 1980 ... Το 1994, η λέξη «λαϊκισμός» καθιερώθηκε ως το συνώνυμο του πολιτικού μη ρεαλισμού, της δημαγωγίας, του αντισημιτισμού και του σοβινισμού, που αποτελεί ένα πολιτικό πασπαρτού, σε αντίθεση με οποιονδήποτε άλλο όρο στο γαλλικό πολιτικό λεξιλόγιο ... Το 1996, ο γάλλος σχολιαστής Serge Halimi δήλωσε ότι ο όρος είναι ευρηματικά άχρηστος και ιστορικά μπερδεμένος... Ο όρος εξυπηρετεί το καθήκον της απόκρυψης των πραγματικών ζητημάτων που πρέπει να ερωτηθούν» (Jäger, 2016 p.1-18).

Σε σχέση με την οικονομία, αν και θεωρήθηκε αρχικά ότι οι κακές οικονομικές συνθήκες μπορεί να είναι υπεύθυνες για την πρόσφατη άνοδο του λαϊκισμού, τα στοιχεία για το ρόλο των οικονομικών δυσκολιών είναι ανάμεικτα (Hernandez & Kriesi, 2015, Sides & Tesler, 2016 στο Marchlewska et all, 2017). Υπάρχει μια ανερχόμενη βιβλιογραφία πολιτικών επιστημών που εξετάζει τις κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες στις οποίες αναπτύσσεται ο λαϊκισμός και σημαντικές ενδείξεις ότι οι οικονομικές κρίσεις μπορούν να

παράσχουν «γόνιμο έδαφος» για λαϊκισμό, αλλά υπάρχουν επίσης σημαντικά στοιχεία για την αντίθετη σχέση: η αυξανόμενη δημοτικότητα των λαϊκιστών σε περιόδους οικονομικής ευημερίας (Arzheimer, 2009, Arzheimer & Carter, 2006, Golder, 2003, Jackman & Volpert, 1996, στο Mols & Jetten 2016).

Οι Frank Mols και Jolanda Jetten (2016), αναφερόμενοι στην άποψη που εκφράζεται κατά καιρούς ότι ο λαϊκισμός ευδοκimei όταν παρατηρείται επιβράδυνση της οικονομίας, αναφέρουν: «Η υπόθεση ότι ο λαϊκισμός ευδοκimei όταν η οικονομία επιβραδύνεται είναι κάτι που θα πρέπει να διερευνηθεί γιατί αυτό που παρατηρείται συχνά, είναι στοιχεία που να αποδεικνύουν ότι ο λαϊκισμός μπορεί να ευδοκimeί σε περιόδους οικονομικής ευημερίας» (p. 1-2). Στην έρευνα τους που είχε στόχο να αποδείξει τη θεωρία αυτή, οι συμμετέχοντες είχαν εκτεθεί σε διαφορετικές εκτιμήσεις για το μέλλον της εθνικής οικονομίας και στη συνέχεια κλήθηκαν να αξιολογήσουν μια ομιλία αντι-μετανάστευσης. Τα αποτελέσματα έδειξαν ισχυρότερα αισθήματα κατά της μετανάστευσης όταν παρουσιάστηκε ότι η εθνική οικονομία ευδοκimeί παρά όταν παρουσιάστηκε ότι η οικονομία ήταν σε ύφεση. Στη συνέχεια είχαν αναλύσει τις ομιλίες λαϊκιστών ηγετών της που εξασφάλισαν τις εκλογικές νίκες κατά τη διάρκεια της οικονομικής ευημερίας και διαπίστωσαν ότι αυτοί οι ηγέτες ενθαρρύνουν την αίσθηση της αδικίας και της θυματοποίησης απεικονίζοντας τους απλούς πολίτες ως θύματα μιας συμμαχίας μεταξύ ισχυρών ομάδων (πρόσφυγες, μετανάστες, μειονότητες). Η δεύτερη μελέτη που περιλαμβάνεται στην έρευνα των Mols και Jetten παρέχει μια σειρά από σημαντικές νέες ιδέες στο πώς οι λαϊκιστές ηγέτες εξασφαλίζουν την εκλογική υποστήριξη όταν η οικονομία δεν αποτελεί αιτία ανησυχίας. Σε αυτήν την περίπτωση οι λαϊκιστές ηγέτες καταφεύγουν σε μια διαφορετική, πιο δημιουργική λαϊκιστική αφήγηση, που προσανατολίζεται στο να υπονομεύσουν την εμπιστοσύνη στην αξιοκρατία και την ενστάλαξη του φόβου για πτωχότητα σε εποχές κρίσης. Οι λαϊκιστές μετατοπίζουν το επίκεντρο στην κάθοδο διαφόρων υποομάδων (πχ μεταναστών) και παρουσιάζουν την κάθοδο των ομάδων αυτών σαν αιτία θυματοποίησης των φορολογούμενων πολιτών και «έχουν μια εξαιρετική ικανότητα να ενσταλάζουν την αίσθηση της συνάφειας και της κοινής τύχης μεταξύ ομάδων ατόμων των οποίων τα συμφέροντα δεν είναι απαραίτητα ευθυγραμμισμένα» (Haslam et al., 2011 στο Mols & Jetten 2016).

Η ιδέα ότι οι λαϊκιστές ηγέτες διαμορφώνουν τα δημόσια αισθήματα είναι καλά αναπτυγμένη στην βιβλιογραφία της κοινωνικής ταυτότητας για την ηγεσία (π.χ. Haslam, Reicher, & Platow, 2011 στο Mols and Jetten 2016). Όπως αναφέρουν οι Mols και Jetten (2016), η έρευνα έδειξε ότι ηγέτες, οι οποίοι καταφέρνουν να είναι επιτυχείς σε περιόδους

οικονομικής ευημερίας χρησιμοποιούν ισχυρά διαλεκτικές τεχνικές για τη διατήρηση της αντίληψης της απειλής. Ο τρόπος που χρησιμοποιούν είναι μια λαϊκιστική αφήγηση που καθιστά εμφανείς τρεις κοινωνικές κατηγορίες: εκείνοι που βρίσκονται στην κορυφή (κακόβουλο ελίτ), εκείνοι στο κάτω μέρος (μετανάστες, αιτούντες άσυλο) και εκείνοι που αλιεύονται μεταξύ (οι ενάρετοι άνθρωποι). Πιο συγκεκριμένα, η ανάλυσή αυτή έδειξε ότι λαϊκιστές ηγέτες υπονομεύουν την εμπιστοσύνη στην αξιοκρατία απεικονίζοντας «απλούς ανθρώπους» ως θύματα μιας συμμαχίας μεταξύ αυτών που βρίσκονται στο κάτω μέρος (απόρους μεταναστών και αιτούντων άσυλο) και εκείνων που βρίσκονται στην κορυφή (η πλούσια ελίτ που φιλοδοξούν σε ακόμη μεγαλύτερο πλούτο και πολιτική επιρροή). Ο λαϊκιστής ηγέτης προσπαθεί να πείσει τους ψηφοφόρους ότι είναι τα πραγματικά θύματα που ζουν σε μια υποκριτική δημοκρατία, όπου καταπατούνται τα δικαιώματά τους και παραμελούνται τα συμφέροντά τους ως απλών, νομοταγών πολιτών, που εργάζονται σκληρά (Mols & Jetten, 2016). Το θέμα όμως της κοινωνικής ταυτότητας για την ηγεσία και την κοινωνική επιρροή θα πρέπει να διερευνηθεί περισσότερο μέσω σχετικών ερευνών.

1.3.2. Μετα - αλήθεια (Post-Truth)

Ο όρος μετα - αλήθεια (post - truth), μονοπωλεί το ενδιαφέρον μετά και από το δημοψήφισμα της ΕΕ στο Ηνωμένο Βασίλειο για έξοδο της Μεγάλης Βρετανίας από την ευρωπαϊκή ένωση και τις τελευταίες προεδρικές εκλογές στις ΗΠΑ (Oxford Dictionaries, 2016). Στις 16 Νοεμβρίου 2016, τα λεξικά Oxford, UK ανακηρύσσουν τη λέξη μετα-αλήθεια ως διεθνή λέξη της χρονιάς για το 2016. Έρευνα που διεξήχθη από τους συντάκτες λεξικών της Οξφόρδης αποκαλύπτει ότι χρήση της αλήθειας μετά τη λέξη έχει αυξηθεί περίπου κατά 2.000% μέχρι το Νοέμβριο του 2016 πέρα από τη χρήση του 2015. Η επιλογή αντικατοπτρίζει το κοινωνικό, πολιτιστικό, πολιτικό, οικονομικό σκηνικό, και τις τεχνολογικές τάσεις και εκδηλώσεις που έχουν γίνει το 2016.

Ακόμη, η μηχανή αναζήτησης «Media Factiva» δηλώνει στοιχεία σύμφωνα με τα οποία έχουν καταγραφεί 40 μόνο χτυπήματα στα παγκόσμια μέσα ενημέρωσης για την «μετά αλήθεια» σε όλο το 2015, σε σύγκριση με 2.535 το 2016 και περίπου 2.400 κατά τους πρώτους 3 μήνες του 2017 (Lewandowsky et al, 2017, p. 3) ενώ η ταχέως αυξανόμενη αναγνώριση του ρόλου της παραπληροφόρησης παρακολουθείται από το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ - ένα μη κερδοσκοπικό ίδρυμα - που κατέταξε την εξάπλωση της

παραπληροφόρησης σε απευθείας σύνδεση ως ένα από τα 10 πιο σημαντικά ζητήματα που αντιμετωπίζει ο κόσμος το 2013 (WEF, 2013).

Η έννοια της μετα-αλήθειας υπάρχει ως έννοια την τελευταία δεκαετία, αλλά τα λεξικά Oxford έχουν δει μια αυξανόμενη συχνότητα φέτος στο πλαίσιο του δημοψηφίσματος της ΕΕ στο Ηνωμένο και τις προεδρικές εκλογές στις ΗΠΑ. Έχει παρατηρηθεί επίσης συσχετισμός με ένα συγκεκριμένο ουσιαστικό, στη φράση «πολιτική μετα-αλήθεια». Η σύνθετη λέξη «μετά - αλήθεια», εξηγεί μια επέκταση κατά την έννοια του προθέματος - μετά- που έχει γίνει όλο και πιο σημαντικό τα τελευταία χρόνια και αναφέρεται στην εποχή της μετα-αλήθειας, «post - truth era». Όπως αναφέρει ο Casper Grathwohl, πρόεδρος των λεξικών της Οξφόρδης, 2016 «Δεν είναι έκπληξη το γεγονός ότι η επιλογή μας αντικατοπτρίζει μια χρονιά που κυριαρχείται από εξαιρετικά φορτισμένη πολιτική και κοινωνική συζήτηση. Πυροδοτούμενο από την άνοδο των κοινωνικών μέσων μαζικής ενημέρωσης ως μια πηγή ειδήσεων και μια αυξανόμενη δυσπιστία των περιστατικών που έχουν καθιερωθεί, η μετά αλήθεια παρουσιάζεται ως μια έννοια που έχει βρει την γλωσσική βάση για κάποιο χρονικό διάστημα. Δεδομένου ότι η χρήση του όρου δεν έχει δείξει κάποια σημάδια επιβράδυνσης, δεν θα εκπλαγούμε αν μετα-αλήθεια γίνεται μία από τις καθοριστικές λέξεις της εποχής μας» (Oxford Dictionaries, 2016). Όπως αναφέρεται στο λεξικό της Οξφόρδης, η λέξη της χρονιάς «post truth» δεν πρέπει να έχει επινοηθεί μέσα στους προηγούμενους δώδεκα μήνες. Για να πληρούνται οι προϋποθέσεις για την εξέταση της λέξης αυτής ως λέξης της χρονιάς αναζητήθηκαν αποδεικτικά στοιχεία ότι η χρήση της έχει αυξηθεί σημαντικά σε ένα ευρύ φάσμα των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Με βάση τα στοιχεία, αυτά η αρχαιότερη γνωστή χρήση της λέξης μετα-αλήθεια φαίνεται να έχει χρησιμοποιηθεί πρώτα στην έννοια αυτή σε ένα δοκίμιο του 1992 από τον Σερβο-Αμερικανό θεατρικό συγγραφέα Steve Tesich στο περιοδικό «το έθνος» που είχε σαν θέμα τον προβληματισμό σχετικά με τον πόλεμο στον Περσικό κόλπο. Ο Tesich παρατήρησε με θλίψη ότι «έχουμε, ως ελεύθεροι άνθρωποι, ελεύθερα αποφασίσει ότι θέλουμε να ζούμε στον κόσμο κάποια μετα-αλήθεια. Δεν υπάρχει απόδειξη πως χρησιμοποιείται η φράση «μετά αλήθεια» πριν από το άρθρο του Tesich, αλλά προφανώς χρησιμοποιήθηκε με τη διαφανή έννοια «αφού ήταν γνωστή η αλήθεια», και όχι με το νέο υπονοούμενο ότι η ίδια η αλήθεια έχει γίνει άσχετη» (Oxford Dictionaries, 2016).

Οι Stephan Lewandowsky, Ullrich Ecker, John Cook (2017), στο άρθρο τους Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the «Post-Truth» Era εξετάζουν τον αυξανόμενο ρυθμό της παραπληροφόρησης, τον τρόπο που επηρεάζει τους ανθρώπους και τον τρόπο που μπορεί να αντιμετωπιστεί. Η μετα-αλήθεια, υποστηρίζουν, προέκυψε ως

αποτέλεσμα των κοινωνικών ανακατατάξεων όπως η μείωση του κοινωνικού κεφαλαίου, η αυξανόμενη οικονομική ανισότητα, η αυξημένη πόλωση, η μείωση της εμπιστοσύνης στην επιστήμη και η παραπληροφόρηση από τα μέσα ενημέρωσης. Σαν τρόπους αντιμετώπισης προτείνουν τεχνολογικές λύσεις που ενσωματώνουν ψυχολογικές αρχές, μια διεπιστημονική προσέγγιση «τεχνογνωσία» (Lewandowsky et al, 2017, p. 3).

Η ανάγκη για μια διεπιστημονική προσέγγιση στο σχεδιασμό αρχιτεκτονικών πληροφοριών που να ενσωματώνει αρχές που μπορούν να δημιουργήσουν γέφυρες μεταξύ των κοινωνικά καθορισμένων επιστημονικών βάσεων αναφέρεται και από τους (Thaler & Sunstein, 2008, Persily, 2017 στο Lewandowsky et al., 2017). Η ανάγκη να είναι σωστά ενημερωμένοι οι πολίτες ώστε να παίρνουν σωστές κοινωνικές αποφάσεις είναι ευρύτερα αποδεκτή. Είναι αλήθεια ότι μια λειτουργική δημοκρατία βασίζεται σε ένα καλά ενημερωμένο κοινό (Kuklinski, Quirk, Jerit, Schwieder, & Rich, 2000 στο Lewandowsky et al., 2017). Αντίθετα, αν οι άνθρωποι είναι διαφωτιστικά παραπληροφόρητοι, οι πιθανότητες είναι ότι οι κοινωνικές αποφάσεις δεν θα είναι καλές. Παρομοίως, εάν ένα άτομο έχει ενημερωθεί εσφαλμένα, οι αποφάσεις του ενδέχεται να μην είναι προς το συμφέρον του και μπορεί να έχουν αρνητικές συνέπειες (DeStefano & Thompson, 2004, Godlee, Smith, & Marcovitch, 2011 στο Lewandowsky et al., 2017). Οι συνέπειες αυτές έχουν δυνητικά δυσμενείς επιπτώσεις για τα άτομα και την κοινωνία. Υπάρχουν, ωστόσο, μερικά ακόμη πιο ύπουλα και αναμφισβήτητα πιο επικίνδυνα στοιχεία παραπληροφόρησης. Τα ύπουλα γεγονότα από την παραπληροφόρηση είναι ιδιαίτερα έντονα όταν η παραπληροφόρηση είναι συσκευασμένη ως θεωρία συνωμοσίας. Η απλή έκθεση στον συνωμοτικό λόγο, ακόμη και αν απορριφθούν οι συνωμοτικοί ισχυρισμοί, καθιστά τους ανθρώπους λιγότερο πιθανό να δεχτούν επίσημες πληροφορίες (Einstein & Glick, 2015, Jolley & Douglas, 2013, Raab, Auer, Ortlieb, & Carbon, 2013 στο Lewandowsky et al, 2017).

Ως εκ τούτου, η παραπληροφόρηση δεν είναι ένα απλό θέμα, είναι ένα θέμα που έχει τεράστιες διαστάσεις γιατί σχετίζεται με τη συνολική πνευματική ευημερία μιας κοινωνίας. Μέσα από την έρευνα των Lewandowsky et al (2017), διαπιστώθηκε ότι όταν στους συμμετέχοντες στην έρευνα παρουσιάστηκε ένα πειστικό γεγονός μαζί με ένα σχετικό κομμάτι παραπληροφόρησης δεν παρουσίασαν καμία αλλαγή στη γενική πεποίθηση - οπότε εμφανίζεται το φαινόμενο η παραπληροφόρηση να ακυρώνει το γεγονός. Στοιχεία αποδεικνύουν ότι η παρουσία παραπληροφόρησης αναγκάζει τους ανθρώπους να σταματήσουν να πιστεύουν σε γεγονότα εντελώς (Van der Linden, Leiserowitz, Rosenthal και Maibach, 2017 στο Lewandowsky et al. 2017).

Τελευταία, έχει αυξηθεί το ερευνητικό ενδιαφέρον για τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι ανταποκρίνονται στις διορθώσεις της παραπληροφόρησης - δηλαδή οι πληροφορίες που αρχικά θεωρούνται αληθείς, αλλά στη συνέχεια διορθώνονται αργότερα. Εάν διορθωθεί η παραπληροφόρηση, οι άνθρωποι ενημερώνονται αξιόπιστα και σε ποιο βαθμό οι άνθρωποι ενδιαφέρονται για το εάν οι πληροφορίες είναι ακριβείς ή όχι; Η έρευνα των Lewandowsky et al (2017), έχει συγκλίνει στο συμπέρασμα ότι οι διορθώσεις είναι σπάνια πλήρως αποτελεσματικές: δηλαδή, παρά το γεγονός ότι διορθώνονται και παρά το γεγονός ότι αναγνωρίζουν τη διόρθωση, οι άνθρωποι γενικά εξακολουθούν να βασίζονται τουλάχιστον εν μέρει σε πληροφορίες που γνωρίζουν ότι είναι ψευδείς. Το φαινόμενο αυτό είναι γνωστό ως φαινόμενο συνεχούς επιρροής (Lewandowsky et al, 2017). Σε ορισμένες περιπτώσεις, όταν η διόρθωση προκαλεί τις κοσμοθεωρίες και πολιτικές πεποιθήσεις των ανθρώπων, η πίστη σε ψευδείς πληροφορίες μπορεί να αυξηθεί ειρωνικά. Δεν είναι σαφές εάν οι επιπτώσεις των προκλήσεων στην κοσμοθεωρία των ανθρώπων είναι ιδεολογικά συμμετρικές. Οι διορθώσεις έχουν αποδειχθεί ότι χάνουν την αποτελεσματικότητά τους εάν οι πληροφορίες προκαλούν τις κοσμοθεωρίες τους (Nyhan & Reifler, 2010 στο Lewandowsky et al, 2017, p. 9). Επομένως, οι διορθώσεις είναι αποτελεσματικές μόνο όταν πληρούνται τουλάχιστον δύο προϋποθέσεις: Πρώτον, δεν πρέπει να αμφισβητούν άμεσα την κοσμοθεωρία των ανθρώπων (p. 9) .Δεύτερον, οι διορθώσεις πρέπει να εξηγούν γιατί οι παραπληροφορίες διαδόθηκαν κατά πρώτο λόγο ή πρέπει να παρέχουν μια εναλλακτική εξήγηση για το σχετικό γεγονός (Lewandowsky et al., 2017, p. 10).

Γενικότερα, υπάρχει μια σημαντική βιβλιογραφία στην παγκόσμια σφαίρα για να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της παραπληροφόρησης. Σύμφωνα με τους οι Pomerantsev και ο Weiss, 2014 (όπως αναφέρεται στο Lewandowsky et al., 2017, p.31) για να αντιμετωπιστεί η προπαγάνδα απαιτούνται οι πιο κάτω ενέργειες:

- Απαιτείται διεθνής ΜΚΟ που θα μπορούσε να δημιουργήσει ένα αναγνωρισμένο σύστημα βαθμολόγησης για παραπληροφόρηση και θα παρείχε εργαλεία με τα οποία θα μπορούσε να αναγνωριστεί. Θα πρέπει να αναπτυχθεί ένας ειδικός Χάρτης για τα ΜΜΕ και τους bloggers, ο οποίος να ορίζει τι είναι αποδεκτή και απαράδεκτη συμπεριφορά και δεσμεύεται να υπογράψει τους οργανισμούς σε πρότυπα ακρίβειας.
- Πολλές εφημερίδες απασχολούν ήδη διαμεσολαβητές ή συντάκτες που επιβλέπουν τη λειτουργία του εγγράφου και ανταποκρίνονται στη δημόσια κριτική. Απαιτείται η δημιουργία θέσης ενός εκδότη ειδήσεων που θα κατέγραφε ψεύτικες ειδήσεις, θα έδειχνε την παραπληροφόρηση που κυκλοφορεί στη δημόσια σφαίρα και θα την αφαιρούσε.

- Πολλοί εκπρόσωποι ομάδων προβληματισμού και εταιρικών ομάδων εμφανίζονται στα μέσα μαζικής ενημέρωσης χωρίς να αποκαλύπτουν τις σχέσεις τους και τις συγκρούσεις συμφερόντων. Η πρακτική αυτή πρέπει να ενισχυθεί και η αυστηρή αποκάλυψη όλων των συνεταιρισμών και συμφερόντων πρέπει να αναλάβει κεντρικό ρόλο στην αναφορά των μέσων ενημέρωσης. Το κοινό πρέπει να ενημερώνεται για το πώς δουλεύουν οι εκστρατείες «πλαστών ειδήσεων» και πώς μπορούν να εντοπιστούν. Απαιτείται γενική κατάρτιση στον τομέα της πληροφοριακής παιδείας, ώστε οι σπουδαστές να μάθουν ποιες πληροφορίες πρέπει να εμπιστεύονται, ιδιαίτερα στο διαδίκτυο.
- Οι άνθρωποι πρέπει να εκπαιδεύονται σχετικά με τις πραγματικότητες των τεχνικών εκφοβισμού στον κυβερνοχώρο και να ενθαρρύνονται να ακουστεί η φωνή τους. Ακόμη και μερικές αποκλίνουσες φωνές μπορούν να αλλάξουν τον κοινωνικό κανόνα ενθαρρύνοντας τον λόγο που βασίζεται σε τεκμήρια.
- Από τεχνολογικής πλευράς, υπήρξε πολύ υποσχόμενη δουλειά τελευταία. Αυτή τη στιγμή, η ανταπόκριση των γίγαντων του Διαδικτύου όπως το Facebook και το Google στην κρίση που σχετίζεται με την μετά - αλήθεια είναι σε εξέλιξη και έχει προχωρήσει γρήγορα. Τα αλγοριθμικά πλέγματα δεδομένων, δηλαδή τα προγράμματα ηλεκτρονικών υπολογιστών που ανιχνεύουν αυτόματα παραπληροφόρηση, παρόλο που βρίσκονται σήμερα σε αρχικό στάδιο έχουν καθορίσει το στόχο τους. Παρατηρούμε ότι η Google πειραματίζεται με ειδοποιήσεις ελέγχου και παραπληροφόρησης ως μέρη των συνήθων αποτελεσμάτων αναζήτησης «με, πιθανώς, περιορισμένη επιτυχία μέχρι στιγμής». Υπό την προϋπόθεση ότι ο έλεγχος των γεγονότων είναι διαθέσιμος, αυτές οι πληροφορίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την προειδοποίηση των χρηστών των κοινωνικών μέσων ενημέρωσης ότι κάτι που πρόκειται να μοιραστούν είναι πιθανόν ψευδές (Pomerantsev και ο Weiss , 2014 στο Lewandowsky et al, 2017).
- Τα σχόλια των αναγνωστών στα άρθρα ειδήσεων και στις δημοσιεύσεις ιστολογίου είναι γνωστό ότι επηρεάζουν τις εντυπώσεις και τις προθέσεις συμπεριφοράς άλλων αναγνωστών (π.χ, Lee, 2012 · Stavrositu L · Kim, 2015 · Winter & Kramer, 2016 στο Lewandowsky et al, 2017, p.32). Το γεγονός ότι μερικοί σχολιαστές μπορούν να επηρεάσουν τη γνώμη των αναγνωστών και να καθορίσουν τον τόνο του λόγου, προκαλεί αυξανόμενη ανησυχία στις υπηρεσίες ειδήσεων στο Διαδίκτυο και στα μέσα ενημέρωσης. Σε απάντηση, ορισμένοι ιστότοποι έχουν εισαγάγει εργαλεία ελέγχου και σύντομα κούιζ αναζήτησης, πρωτού τους δοθεί η άδεια να δημοσιεύσουν σχόλια.
- Οι παρεμβάσεις που εφαρμόζει το Facebook για τη βελτίωση των συμπερασμάτων σχετικά με τα νέα των ειδήσεων στα κοινωνικά μέσα ενημέρωσης - δηλαδή, η χρήση

ελεγκτικών μέσων για να αμφισβητήσουν τα ψεύτικα πρωταρχικά νέα αποτελεί μάλλον, μια πιο ελπιδοφόρα προσέγγιση για τη βελτίωση της παιδείας στα μέσα μαζικής ενημέρωσης (Pennycook & Rand, 2017).

- Αυτό που θα μπορούσε να διερευνηθεί σε μελλοντικές έρευνες είναι αν άνθρωποι διδάσκονται να αναγνωρίζουν μια στρατηγική ψεύτικων εμπειρογνομόνων. Ποιες είναι οι μακροπρόθεσμες επιπτώσεις των εκπαιδευτικών προγραμμάτων διάγνωσης πληροφοριών σε παιδιά και εφήβους (Cook et al, 2017), Walton & Herworth, 2011 στο Lewandowsky et al., 2017).
- Σε επιστημονικό επίπεδο οι επιστήμονες συμπεριφοράς πρέπει να σέβονται και να προστατεύουν τις επιλογές των πολιτικών απόψεων και των προσωπικών ιδεολογιών. Αντίθετα, υποστηρίζουμε ότι η κοσμοθεωρία πρέπει να αποσυνδεθεί από την τάση να δέχεται παραπληροφόρηση και να αντισταθεί στη διόρθωσή της, για παράδειγμα αναζητώντας αληθινά αγγελιοφόρους που μπορούν να παρέχουν πληροφορίες χωρίς συναισθηματική πρόκληση στους αποδέκτες (Kahan et al, 2010 στο Lewandowsky et al, 2017).

Γενικά η λύση εναντίον της παραπληροφόρησης δεν περιλαμβάνει οδηγίες ή λογοκρισία ή άλλα μη δημοκρατικά μέσα. Αντίθετα, υποστηρίζεται η δημιουργία καλύτερων αρχιτεκτονικών πληροφοριών - με εντελώς διαφανείς και δημοκρατικές διαδικασίες - που ευνοούν περισσότερο την κυκλοφορία πολύτιμων πληροφοριών. Είναι επίσης αναγκαίο να εκπαιδευτούν οι άνθρωποι να διακρίνουν πληροφορίες και να κρίνουν σωστά τι πρέπει να εμπιστευτούν και τι όχι. Υπάρχουν περιθώρια επίλυσης του προβλήματος που προέκυψε με την άνοδο της μετα- αλήθειας. Το πρόβλημα αυτό προέκυψε για πολιτικούς λόγους και για την επιδίωξη πολιτικών και οικονομικών στόχων οπότε μπορεί να επιλυθεί μόνο όταν υπάρχει επαρκές κίνητρο ανάμεσα στους πολιτικούς και το κοινό να είναι καλά ενημερωμένο, όταν υπάρχουν πολιτικά, κοινωνικά και επαγγελματικά κίνητρα για την επαρκή ενημέρωση (Lewandowsky et al, 2017).

Στον προβληματισμό που απασχολεί τον κάθε σκεπτόμενο πολίτη ως προς το ποιοι άνθρωποι είναι πιο ευάλωτοι στην παραπληροφόρηση και ποιοι είναι οι παράγοντες που τους επηρεάζουν μπορούμε να αναφέρουμε τα αποτελέσματα μιας έρευνας που έγινε από τους Pennycook G & Rand D (2017). Στην έρευνα τους οι Pennycook G & Rand D (2017), εξετάζουν το γνωστικό ψυχολογικό προφίλ των ατόμων που πέφτουν θύματα ψευδών ειδήσεων. Σε τρεις μελέτες που περιλαμβάνει η έρευνα τους, με 1606 συμμετέχοντες, βρήκαν συνεπείς αποδείξεις ότι η αναλυτική σκέψη διαδραματίζει ρόλο στον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι κρίνουν την ακρίβεια των ψεύτικων ειδήσεων.

Συγκεκριμένα, τα άτομα που είναι πιο πρόθυμα να σκέφτονται αναλυτικά όταν τους δίνεται μια σειρά προβλημάτων λογικής είναι λιγότερο πιθανό να σκεφτούν εσφαλμένα όταν τους δίνονται ψεύτικες ειδήσεις. Έτσι, τα στοιχεία Pennycook G & Rand D (2017), δείχνουν ότι βοηθά τους ανθρώπους να διακρίνουν με ακρίβεια την αλήθεια στα πλαίσια των ειδησεογραφικών μέσων ενημέρωσης.

Το θέμα της σχέσης αναλυτικής σκέψης και της διάθεσης των ατόμων να προστατεύσουν την πολιτική τους ταυτότητα έχει διερευνηθεί από πολλούς ερευνητές όπως Kahan, Jenkins, Smith, Braman, Kahan, Peters, Dawson, Slovic, Allport, Lepkin, Beck, Calvert, και οι απόψεις δίστανται. Σύμφωνα με τους Kahan, 2013, Kahan κ.ά, 2012, Kahan, Jenkins-Smith, & Braman, 2011, Kahan, Peters, Dawson, & Slovic, 2017 (στο Pennycook G & Rand D, 2017), η διάθεση να σκεφτεί κανείς αναλυτικά οδηγεί τους ανθρώπους να χρησιμοποιήσουν τη συλλογιστική για να αιτιολογήσουν τις προηγούμενες πεποιθήσεις τους και να προστατεύσουν την πολιτική τους ταυτότητα. Σύμφωνα με αυτή τη θέση, μια από τις πιο κοινές εξηγήσεις από την πρόσφατη αύξηση των πλαστών ειδήσεων, είναι ότι εάν αντιστοιχούν με την πολιτική τους ιδεολογία, οι άνθρωποι οδηγούνται να πείσουν τον εαυτό τους ότι ακόμη και τα πιο απίθανα ψεύτικα νέα είναι ακριβή (Allport & Lepkin, 1945? Beck, 2017, Calvert, 2017, Kahan, 2017, Singal, 2017 στο Pennycook G & Rand D, 2017).

Σύμφωνα με τον Kahan, 2017, η επίπτωση και ο αντίκτυπος των παρερμηνειών και των λανθασμένων αντιλήψεων, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την προστατευτική γνώση της ταυτότητας. Η προστατευτική γνώση της ταυτότητας αναφέρεται στην τάση των πολιτισμικά διαφορετικών ατόμων να επιλέγουν επιλεκτικά και να απορρίπτουν αποδεικτικά στοιχεία σε πρότυπα που αντικατοπτρίζουν τις πεποιθήσεις που κυριαρχούν στην ομάδα τους. Τα άτομα είναι επίσης πιο πιθανό να δεχτούν παραπληροφόρηση και να αντισταθούν στη διόρθωσή τους όταν αυτή η παραπληροφόρηση είναι επιβεβαίωση για την ταυτότητα και όχι απειλητική για την ταυτότητα. Η αποτελεσματική εξουδετέρωση αυτής της δυναμικής, απαιτεί όχι μόνο απλή παροχή σωστών πληροφοριών στους πολίτες. Απαιτεί επιπροσθέτως την προστασία του περιβάλλοντος επικοινωνίας της επιστήμης από τις τοξικές κοινωνικές σημασίες που συνενώνουν τις αντιφατικές αντιλήψεις πραγματικότητας με τις διαφορετικές πολιτιστικές ταυτότητες των πολιτών (Kahan, 2017).

Σε αντίθεση, ωστόσο, άλλες μελέτες έχουν βρει ότι η αναλυτική σκέψη συνδέεται με την παράκαμψη των προηγούμενων πεποιθήσεων και αξιών σε διάφορες σφαίρες. Για παράδειγμα, υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις ότι οι πιο αναλυτικοί στοχαστές είναι λιγότερο πιθανό να κρατήσουν θρησκευτικές πεποιθήσεις (Gervais & Norenzayan, 2012,

Pennycook, Cheyne, Barr, Koehler, & Fugelsang, 2014, Pennycook, Cheyne, Seli, Koehler, & Fugelsang 2012 · Shenhav, Rand, & Greene, 2012 · 2017 · Pennycook, Ross, Koehler, & Fugelsang, 2016 στο Pennycook & Rand, 2017). Η αναλυτική σκέψη σχετίζεται με την απόρριψη ή τη δυσπιστία ακόμη και σε πολιτικά συμφωνημένα ψεύτικα ειδησεογραφικά άρθρα. Έτσι, τα στοιχεία δείχνουν ότι οι άνθρωποι πέφτουν στην παγίδα των ψεύτικων ειδήσεων επειδή δεν μπορούν να σκεφτούν, όχι επειδή σκέφτονται με ένα κίνητρο ή με την προστασία της ταυτότητας (Pennycook & Rand, 2017).

Περαιτέρω έρευνα είναι απαραίτητη για να χαρτογραφηθούν οι τομείς στους οποίους η αναλυτική σκέψη βοηθά και τη συσχέτιση μεταξύ αναλυτικής σκέψης και των αντιλήψεων όσον αφορά την προπαγάνδα υπό τυποποιημένες συνθήκες και διαφορετικών συνθηκών. Το σίγουρο είναι ότι ανεξάρτητα από οποιοδήποτε συνθήκες είναι απαραίτητη η ανάπτυξη συντονισμένων προσπαθειών για αντιμετώπιση της παραπληροφόρησης. Οι Bjola και Pamment (2016 στο Lewandowsky et al, 2017) τονίζουν τη σημασία της παιδείας, των μέσων ενημέρωσης της κριτικής πηγής και της ενδυνάμωση της θεσμικής ανθεκτικότητας ενώ όπως αναφέρουν «οι πολίτες της ΕΕ και οι ανατολικές γειτονιές πρέπει να υποστηριχθούν ώστε να μπορούν να σταματήσουν να είναι στόχοι προπαγάνδας και να λειτουργήσουν ως κόμβοι στον περιορισμό τους» (Lewandowsky et al, 2017, p. 9). Η αντίσταση των πολιτών στην παραπληροφόρηση και το λαϊκισμό είναι στάσεις που πρέπει κατά τη γνώμη μας να καλλιεργούνται μέσω της εκπαίδευσης και σχετίζονται με την καλλιέργεια ενεργών πολιτών που έχουν κριτική σκέψη και δρουν σε σωστά κοινωνικά και δημοκρατικά πλαίσια.

Οι προβληματισμοί αυτοί καθώς και το συγκεκριμένο της παιδείας που έχουμε στην Κύπρο και η προσπάθεια μας να διερευνηθεί ποιες είναι οι αντιλήψεις εκπαιδευτικών, μαθητών και οι δράσεις που γίνονται σε αυτήν την κατεύθυνση μας ώθησε να ασχοληθούμε στη συγκεκριμένη εργασία με την έννοια της ενεργού πολιτότητας (active citizenship) οριοθετώντας την ως την συμμετοχή στη δημόσια ζωή, την καλλιέργεια σωστών στάσεων και συμπεριφορών που στόχο έχουν να οδηγήσουν στην ανάπτυξη δημοκρατικών και ενεργών πολιτών με δημιουργική και κριτική σκέψη, που μπορούν να αναλύσουν τα δεδομένα που τους παρουσιάζονται και να ενεργήσουν σωστά και που μπορούν να συνεργάζονται με τους άλλους για το κοινό καλό στα πλαίσια των δημοκρατικών και πανανθρώπινων αξιών, της αλληλεγγύης και του εθελοντισμού.

Θα προχωρήσουμε στην ανάλυση των αξόνων που σχετίζονται με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας στα σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης των μεθόδων και προσεγγίσεων που ακολουθούνται, της συνεργασίας με εξωτερικούς φορείς όπως είναι οι

γονείς και τις απόψεις των εκπαιδευτικών για τη στοχοθέτηση της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας μέσα από τα νέα αναλυτικά προγράμματα της Κύπρου (σε σχέση με την εκπαιδευτική πολιτική της Κύπρου και της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής). Με δεδομένο το γεγονός ότι η πρωτοβάθμια εκπαίδευση αποτελεί τη βάση της πυραμίδας της εκπαίδευσης πάνω στην οποία χτίζονται οι υπόλοιπες βαθμίδες, μπορούν να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα σε σχέση με τη βελτίωση των στόχων και πρακτικών που αφορούν το στόχο της καλλιέργειας ενεργών πολιτών, την καλλιέργεια πολιτών που σκέφτονται, δρουν και επιδρούν σε συνεργασία με τους συνανθρώπους τους για να φέρουν την αλλαγή και τη βελτίωση στον κόσμο που τους περιβάλλει.

1.4. Σύνδεση της ενεργού πολιτότητας με τον Εθελοντισμό

Ενδιαφέρον θέμα αποτελεί η σχέση της εκπαίδευσης για ενεργό πολιτότητα, με τον εθελοντισμό και την κοινωνική αλληλεγγύη καθώς επίσης και η σχέση της ενεργού πολιτότητας με την κουλτούρα αειφορίας και την προστασία του περιβάλλοντος, με κεντρικό σημείο αναφοράς θέματα που αφορούν τις δράσεις των ενεργών πολιτών για πρόληψη και αντιμετώπιση κινδύνων που απειλούν την ανθρωπότητα, όπως είναι ο κίνδυνος που πηγάζει από την κλιματική αλλαγή. Η σημασία για την ιδιότητα του ενεργού πολίτη, της συμμετοχής σε δράσεις για το κοινωνικό όφελος, στη λήψη αποφάσεων για κοινωνικές δράσεις, αλλά και στην υλοποίησή τους, καθώς και της υπεράσπισης στην πράξη των δικαιωμάτων (ανθρώπινων και κοινωνικών) μπορεί να γίνει συνειδητή μέσα από την ενεργό συμμετοχή σε δραστηριότητες αλληλεγγύης και εθελοντισμού. (Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα «Νοιάζομαι και Δρω», 2015). Βασικός πυλώνας ανάπτυξης δράσης και σύμπραξης στα πλαίσια της κοινωνικής αλληλεγγύης είναι ο Εθελοντισμός. Κατά συνέπεια αποτελεί δομικό στοιχείο της εκπαίδευσης για τον ενεργό πολίτη η σύνδεση της με τις έννοιες του εθελοντισμού και της αλληλεγγύης. Η έννοια της αλληλεγγύης συναντάται σε μορφές εθελοντικής εργασίας και αγαθοεργιών που οργανώνονται από διάφορους θεσμούς και εμπίπτει στην ευρύτερη έννοια του εθελοντισμού (Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα «Νοιάζομαι και Δρω», 2015). Ο οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) δίνει τον εξής ορισμό για τον εθελοντισμό: «Υπό την ευρεία έννοια καθορίζεται ως η συνεισφορά ατόμων στο πλαίσιο μίας μη κερδοσκοπικής, μη αμειβόμενης δράσης που δεν προβλέπει επαγγελματική εξέλιξη. Σκοπό έχει την ευημερία του συνανθρώπου, της κοινότητας ή της κοινωνίας γενικότερα». Ένας ορισμός που διαδόθηκε μέσα από spot της Γ. Γ. Νέας Γενιάς «Δράσε θετικά», για το «Ευρωπαϊκό Έτος Εθελοντισμού, 2011», είναι ο ακόλουθος: «Η με υψηλό αίσθημα ευθύνης και ανιδιοτελή

χαρακτήρα προσφορά έργου ή υπηρεσίας που αναλαμβάνει το άτομο μεμονωμένα ή σε ομάδα, με ελεύθερη βούληση, χωρίς την προσδοκία ή απαίτηση υλικού ή άλλου είδους ανταλλάγματος, με σκοπό τη βοήθεια προς τον συνάνθρωπο και την κοινωνία ευρύτερα». Σύμφωνα με την Ελληνική Ομοσπονδία Μη Κυβερνητικών Οργανισμών, «εθελοντισμός είναι η πρόθυμη δέσμευση ενός ατόμου να εργαστεί χωρίς αμοιβή για ένα καθορισμένο ή αόριστο χρονικό διάστημα για το γενικό καλό της κοινωνίας» (Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, 2012, σ.18).

Ο εθελοντισμός επικεντρώνεται στην παροχή ανιδιοτελούς κοινωνικού έργου και παρακινείται από μια ιδιαίτερη στάση ζωής με αξίες, όπως η φιλανθρωπία, η αλληλεγγύη, η κοινωνική δικαιοσύνη και η κοινωνική ευημερία. Ο εθελοντισμός δεν αποσκοπεί μόνο στην προσωρινή ανακούφιση ενός προβλήματος, αλλά κυρίως στην καταπολέμηση των παραγόντων που το προξενούν και στη βελτίωση των γενικότερων κοινωνικών και άλλων συνθηκών που το χαρακτηρίζουν. Επιπλέον, η παροχή δεν είναι μόνο υλική, αλλά και ηθική, κοινωνική (Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα «Νοιάζομαι και Δρω», 2015).

Το θέμα του εθελοντισμού και της αλληλεγγύης τονίζεται και από το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού της Κύπρου το οποίο ορίζοντας ως ένα από τους στόχους του Έτους την Καλλιέργεια της Ενεργού Πολιτότητας με έμφαση στην Κοινωνική Αλληλεγγύη (2014), υπογραμμίζει την ανάγκη ανάπτυξης συνειδητοποιημένων πολιτών που νοιάζονται για τα όσα συμβαίνουν γύρω τους, αναλαμβάνουν ενεργό δράση, ενισχύοντας τις προσπάθειες όλων για σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και εκδήλωση κοινωνικής αλληλεγγύης (Κουτσελίνη, 2014). Η εκπαίδευση για την πολιτότητα αναπτύσσει την αυτοπεποίθηση για υπεύθυνη δράση και αποτελέσματα και θεμελιώνεται σε βασικές αρχές αλληλεγγύης, οι οποίες διαμορφώνονται σε δράσεις και αντιλήψεις που καθοδηγούν τη δράση. Βασική αρχή αλληλεγγύης η οποία πρέπει να συνειδητοποιηθεί, αλλά και να βιωθεί μέσα από εμπειρίες είναι ότι το δικαίωμα δεν έχει σχέση μόνο με τον εαυτό μας αλλά και με τους άλλους. Επομένως, η κοινωνική αλληλεγγύη καταπολεμά την αδράνεια, τον εφησυχασμό, την κοινωνική αδιαφορία, τον ατομισμό και θεμελιώνει την Κοινωνική Συνοχή, την πίστη στις κοινές αξίες και τους σκοπούς μιας κοινωνίας οι οποίοι προωθούν αλληλεπίδραση και την αίσθηση του ανήκειν (Edwards, 2004, στο Κουτσελίνη, 2014). Ως γνώση η ενεργός πολιτότητα αναπτύσσεται μέσα από συναίσθηση και γνωριμία με το τι συμβαίνει γύρω μας, ποιος είναι ο άλλος και πώς τα δικαιώματά του και το επίπεδο ζωής του επηρεάζονται. Ο πολίτης είναι το αποτέλεσμα της σχέσης «εγώ και ο άλλος». Προϋποθέτει τη συμμετοχή αλλά και την απόσυρση και αποχή, εφόσον έχουμε συναίσθηση τι σημαίνει η αποχή μας (Κουτσελίνη, 2014).

Η τέχνη της καλλιέργειας της συμμετοχής των παιδιών έχει προχωρήσει πέρα από μια απομονωμένη και ρομαντική πλευρά και σε έργα, σε πιο κοινή προσέγγιση και ακόμη σε εθνικές πρωτοβουλίες. Ενώ όλο και πιο θεσμοθετημένη είναι η συμμετοχή των παιδιών είναι μια σημαντική περιοχή της έρευνας σήμερα. Ακόμη πιο σημαντική έρευνα και πρακτική είναι απαραίτητη για την επέκταση του με σκοπό την ενημέρωση (Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα «Νοιάζομαι και Δρω», 2015). Σχολικές, διασχολικές και ομαδικές δραστηριότητες οι οποίες μπορούν να καλλιεργήσουν τις αξίες αυτές και να δραστηριοποιήσουν τους μαθητές υπάρχουν πάρα πολλές και οι πιο σπουδαίες έχουν προταθεί από τους ίδιους τους μαθητές: Σχολικά παντοπωλεία σε συμβατική και ηλεκτρονική μορφή, ανταλλαγή προϊόντων μέσω ιστοσελίδων και ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης, ομαδικά και ατομικά φροντιστήρια για άπορους μαθητές, παρατήρηση και παρέμβαση στα προβλήματα της κοινότητας και της γειτονιάς, είναι μόνο κάποια από αυτά, πέρα από τη συμμετοχή στις εκδηλώσεις εθελοντικών οργανώσεων.

Ο Εθελοντισμός προσφέρει μοναδικές μαθησιακές εμπειρίες, αποκαλύπτει συναισθήματα και δημιουργικές δυνάμεις, καλλιεργεί επικοινωνιακές και κοινωνικές δεξιότητες και λειτουργεί ως ο τρίτος πόλος κοινωνικής δύναμης για αλλαγή και συνοχή, δίπλα στον δημόσιο και ιδιωτικό (Κουτσελίνη, 2014). Γι αυτό, η εκπαίδευση για τον ενεργό πολίτη μπορεί να περιλαμβάνει ανάλογα με την ηλικία των μαθητών γνώσεις και δεξιότητες που μπορούν να βοηθήσουν τους μαθητές να αναπτύξουν στο μέλλον τα χαρακτηριστικά του ενεργού πολίτη, που σκέφτεται δρα και επιδρά για το καλό του κοινωνικού συνόλου. Τέτοιες γνώσεις και δεξιότητες είναι οι ακόλουθες: Βασικές γνώσεις αλλά και δεξιότητες για την πολιτότητα και την πολιτική· Γνώση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των βασικών συνταγματικών επιταγών που συνδέονται με την έννοια της δημοκρατίας · Πρακτικά παραδείγματα για την κατανόηση του τι σημαίνει συμμετοχή σε μια δημοκρατική διαδικασία, καθώς και σχετικά εισαγωγικά θεωρητικά κείμενα για τους μεγαλύτερους μαθητές· Αναγνώριση της δημιουργικότητας και της προσφοράς όσων έχουν παλέψει για τα ανθρώπινα και τα κοινωνικά δικαιώματα· Γνώσεις πολιτικής, κοινωνιολογίας και οικονομίας, οι οποίες βοηθούν στην κατανόηση βασικών εννοιών που περιλαμβάνει η εκπαίδευση στην πολιτότητα, δηλαδή της δημοκρατίας, της διακυβέρνησης, των δικαιωμάτων και της δικαιοσύνης· Δεξιότητες έρευνας, αμφισβήτησης και επιχειρηματολογίας για την ανάπτυξη κριτικής σκέψης, που θα οδηγήσει σε πολιτική δράση για το κοινωνικό όφελος (Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα «Νοιάζομαι και Δρω», 2015).

1.5. Σύνδεση της ενεργού πολιτότητας με τη δράση για την προστασία του περιβάλλοντος από την κλιματική αλλαγή

Η ανάπτυξη της πολιτότητας δεν είναι μόνο έργο του σχολείου, αλλά έργο του ευρύτερου κοινωνικού συστήματος που περιλαμβάνει όλους τους φορείς που περιβάλλουν το άτομο και τα οποία βρίσκονται σε συνεχή αλληλεπίδραση, σύμφωνα με το βιο- οικοσυστημικό σύστημα του Urie Bronfenbrenner. Αρκετά προγράμματα και έργα σε εθνικό επίπεδο επικεντρώνονται, σε συνεργασία με την τοπική κοινότητα, σε θέματα όπως η προστασία του περιβάλλοντος και γίνεται ενημέρωση ή βιωματική, δημοκρατική συμμετοχή στην κοινωνία (Υ.Π.Π, 2016). Το παράδειγμα της επίσημης πολιτείας, της οικογένειας, του νομικού συστήματος, των ΜΜΕ είναι σημαντικά για την καλλιέργεια ενεργού πολιτότητας και αλληλεγγύης. Είναι γεγονός ότι η ανάπτυξη του ενεργού πολίτη αρχίζει με παρατήρηση από το εγγύς στο ευρύτερο περιβάλλον, περνά στη συναίσθηση και συνειδητοποίηση των προβλημάτων, τι γίνεται δηλαδή στην τάξη, στην αυλή του σχολείου, στην κοινότητα γύρω από το σχολείο, στην κοινότητά μας, τι προβάλλουν τα ΜΜΕ και σε ποιο βαθμό προωθούν ή καταπολεμούν ρατσιστικές τάσεις. Αν δεν έχουμε μια παιδαγωγούσα πολιτεία, έργο του σχολείου είναι να βοηθήσει τους μαθητές να το παρατηρήσουν και να καλλιεργήσουν στάσεις παρέμβασης (Χρυσόχοου, 2009). Οι δραστηριότητες που γίνονται στο σχολείο αλλά και οι εξωσχολικές δραστηριότητες και η συνεργασία με την ευρύτερη κοινότητα μπορούν να βοηθήσουν στην ανάπτυξη χαρακτηριστικών κοινωνικής συνειδητοποίησης όπως η ενσυναίσθηση ο αλληλοσεβασμός και η αλληλοβοήθεια και να αυξήσουν την ενεργητική συμμετοχή των μαθητών σε δράσεις που μπορούν να βοηθήσουν το κοινωνικό σύνολο. Ταυτόχρονα, μπορούν να ενδυναμώσουν χαρακτηριστικά ατομικής συνειδητοποίησης όπως η αυτοπεποίθηση, η δημιουργικότητα, η κριτική σκέψη που θα βοηθήσουν τους μαθητές να αντιληφθούν θέματα που αφορούν το ευρύτερο περιβάλλον και την ανθρωπότητα όπως είναι η προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, η προστασία του περιβάλλοντος και η ενεργητική συμμετοχή σε κοινές δράσεις που έχουν σκοπό την αντιμετώπιση κινδύνων που ελλοχεύουν και επηρεάζουν αρνητικά την ανθρωπότητα, όπως είναι ο σοβαρός κίνδυνος που πηγάζει από την κλιματική αλλαγή.

Ο ρόλος του σχολείου και της οικογένειας αλλά και της συνεργασίας των δύο αυτών φορέων στη διαμόρφωση περιβαλλοντικής κουλτούρας και κουλτούρας αειφορίας είναι καταλυτικός. Η εκπαίδευση αποτελεί ίσως το σημαντικότερο εργαλείο στη διαμόρφωση, των πολιτών μιας κοινωνίας γι' αυτό έχει βαρύνουσα θέση στη χρήση περιβαλλοντικών πρακτικών που οδηγούν στην αειφόρο ανάπτυξη. Η εκπαίδευση θα πρέπει να δώσει τα

εργαλεία και μέσα που θα βοηθήσουν το κάθε άτομο της κοινωνίας να αντιληφθεί τη σημαντικότητα αλλά και κρισιμότητα του θέματος και να εξετάσουν τρόπους με τους οποίους μπορούμε να δράσουμε. Το μείζον θέμα της κλιματικής αλλαγής απασχολεί σε μεγάλο βαθμό την ευρωπαϊκή ένωση η οποία μέσα από τις συναντήσεις και τις πολιτικές των δράσεων της τονίζει την ανάγκη να αναληφθεί δράση από τις χώρες της ευρωπαϊκής ένωσης. Η αλλαγή του κλίματος και η ενέργεια είναι διασυνοριακά ζητήματα που χρειάζονται μια συντονισμένη προσέγγιση σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Το τρίπτυχο που αφορά την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής περιλαμβάνει τη μείωση των εκπομπών ρύπων, την επιβράδυνση της κλιματικής αλλαγής και την προσαρμογή στις κλιματικές αλλαγές που παρατηρούνται. Το θέμα της προστασίας του περιβάλλοντος και της αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής και της υπερθέρμανσης του πλανήτη αποτελεί ένα καίριο ζήτημα γιατί επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τη ζωή μας και πρόκειται να την επηρεάσει στο μέλλον σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό. Είναι γεγονός ότι οι πολίτες δεν έχουν αφυπνιστεί σε μεγάλο βαθμό και δεν δραστηριοποιούνται αρκετά σε δράσεις που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος. Αυτό φαίνεται να συμβαίνει γιατί παρόλο που οι πολίτες κατανοούν τον κίνδυνο σε μεγάλο βαθμό, δεν φαίνεται να αντιλαμβάνονται τη σοβαρότητα της κατάστασης και θεωρούν ότι ο κίνδυνος είναι πολύ μακρινός. Γι' αυτό ακριβώς το λόγο, χρειάζεται να μελετηθεί ο τρόπος να ενημερωθούν και να αφυπνιστούν οι πολίτες από μικρή ηλικία για το πώς θα πρέπει να ενημερώνονται και να δρουν για θέματα που αφορούν το περιβάλλον και την ανθρωπότητα. Το θέμα δεν μπορεί να τύχει αποσπασματικής αντιμετώπισης, θα πρέπει να γίνει συνολικά μέσα από δράσεις που θα έχουν σκοπό να αντιμετωπίσουν τη βιοποικιλότητα, την ενέργεια, την ανακύκλωση, τη φτώχεια, την υγεία την προστασία της φύσης τόσο σε τοπικό όσο και σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο. Είναι σημαντικό οι νέοι να αποκτήσουν από μικρή ηλικία τα εφόδια που θα τους βοηθήσουν να αναπτύξουν κριτική σκέψη, κοινωνικές δεξιότητες και περιβαλλοντική κουλτούρα ώστε να γίνουν περισσότερο ευαισθητοποιημένοι για τα περιβαλλοντικά ζητήματα.

Κάθε συνειδητοποιημένος πολίτης προβληματίζεται από τις συνέπειες της κλιματικής αλλαγής που παρατηρούνται σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο και χρειάζεται να ευαισθητοποιηθεί και να αποκτήσει τις δεξιότητες που θα τον βοηθήσουν να δράσει ενεργά για την προστασία του περιβάλλοντος.

Οι διασκέψεις στην Κοπεγχάγη, στη Λίμα και στο Παρίσι, έθεσαν επιτακτικά την αναγκαιότητα να ληφθούν τα απαραίτητα μέτρα για πρόληψη και αποτελεσματική αντιμετώπιση του φαινομένου που προκαλείται από το φαινόμενο του θερμοκηπίου και

την κλιματική αλλαγή. Μετά από τη συνθήκη του Παρισιού, το Δεκέμβρη του 2015, την οποία υπόγραψαν οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ανάμεσα τους και η Κύπρος, έχουν προγραμματιστεί διάφορες δράσεις σε όλα τα επίπεδα μέσω της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Ευρωπαϊκή Ένωση επενδύει σε ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, σε ηλιοθερμικά πάρκα, σε φωτοβολταϊκά. Την ίδια στιγμή, η ΕΕ έχει εκδώσει νομοθεσία για την ενίσχυση της χρήσης ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές, όπως η αιολική, η ηλιακή, η υδροηλεκτρική και η ενέργεια από βιομάζα, καθώς και για τη βελτίωση της ενεργειακής αποτελεσματικότητας μιας σειράς εξοπλισμών και οικιακών συσκευών (Europa. eu, 2009). Η Ευρωπαϊκή Ένωση, έχει θέσει σαν στόχο να μειώσει το φαινόμενο του θερμοκηπίου για 40 % για την περίοδο 2021-2030 σε σχέση με τα επίπεδα του 1990. Για τους τομείς της ενέργειας θα πρέπει να μειώσει τις εκπομπές από τη χρήση της ενέργειας κατά 25 %. Η δέσμη μέτρων για το 2020 είναι ένα σύνολο δεσμευτικών νομοθετικών πράξεων που διασφαλίζουν ότι η ΕΕ θα εκπληρώσει τους στόχους της για το κλίμα και την ενέργεια για το έτος 2020. Το πακέτο θέτει τρεις βασικούς στόχους: 20% μείωση των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου (από τα επίπεδα του 1990), 20% της ενέργειας της ΕΕ από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, 20% βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης. Οι στόχοι καθορίστηκαν από τους ηγέτες της ΕΕ το 2007 και θεσπίστηκαν στη νομοθεσία το 2009. Είναι επίσης πρωταρχικοί στόχοι της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη (Europa.eu, 2009). Ταυτόχρονα, οι χώρες που υπέγραψαν τη σύμβαση-πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την κλιματική αλλαγή (σύμβαση UNFCCC), για να διασφαλίσουν την πρόληψη της εκδήλωσης δυσμενέστερων συνεπειών της κλιματικής αλλαγής συμφώνησαν να περιορίσουν την παγκόσμια μέση αύξηση της επιφανειακής θερμοκρασίας από την προβιομηχανική εποχή σε λιγότερο από 2 °C. Οι ρύποι θα πρέπει μέχρι το 2050 να μειωθούν κατά 50 % σε σύγκριση με τα επίπεδα του 1990 προκειμένου να επιτευχθεί ουδέτερο ισοζύγιο άνθρακα πριν από το τέλος του αιώνα (UNFCCC www.energy-save.gr).

Όσον αφορά την Κύπρο, οι οδηγίες από την Ευρωπαϊκή Ένωση, είναι όπως μέχρι το 2020 επιτευχθεί ο στόχος για εξοικονόμηση ενέργειας μέχρι 13 % και μείωση 10% στις μεταφορές. Συνειδητοποιώντας τη σοβαρότητα της κατάστασης το Ινστιτούτο Κύπρου προχωρεί, σε συνεργασία με τμήμα μετεωρολογίας σε μετρήσεις και μελέτες για τις επιπτώσεις, με σκοπό τη μελέτη διακύμανσης των θερμοκρασιών. Συγκεκριμένα, από τις μετρήσεις των δύο τελευταίων δεκαετιών, έχει παρατηρηθεί αύξηση μισού βαθμού κελσίου σε όλες τις περιοχές της Κύπρου αλλά και αύξηση των ακραίων καιρικών φαινομένων (τηλεοπτική εκπομπή Σπίτι στη Φύση, ΠΙΚ 2018). Οι μετρήσεις αυτές και τα

συμπεράσματα μπορούν να οδηγήσουν σε εφαρμογή μέτρων για αντιμετώπιση του προβλήματος.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στην προσπάθεια της να αφυπνίσει τους πολίτες, διατυπώνει δραστικά μέτρα που αφορούν την καθημερινότητα των πολιτών σε σχέση με την κατανάλωση νερού και ηλεκτρισμού τονίζοντας ότι με μικρές κινήσεις, μπορούν να εξοικονομηθούν ενέργεια και χρήματα, συμβάλλοντας ταυτόχρονα στην προστασία του περιβάλλοντος και την αντιμετώπιση του φαινομένου της κλιματικής αλλαγής (https://ec.europa.eu/clima/citizens/tips_el). Οι Ευρωπαίοι πολίτες ανησυχούν για την κλιματική αλλαγή και στηρίζουν την ανάληψη δράσεων για την αντιμετώπισή της σε όλη την ΕΕ, σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ευρωβαρόμετρο, 2017). Δυστυχώς όμως, δεν παρατηρείται η ανάληψη ανάλογης δράσης και δραστικής εφαρμογής των μέτρων αυτών από τους πολίτες.

Κάποιοι πολίτες φαίνεται ότι απλά τα ακούνε ή τα διαβάζουν χωρίς να ενεργοποιηθούν άλλοι απλά προσπερνούν τα θέματα αυτά και απλά δεν ενημερώνονται χωρίς να προβούν σε οποιοσδήποτε δράσεις ή δεν δείχνουν κανένα ενδιαφέρον. Επομένως είναι πολύ σημαντικό να ευαισθητοποιήσουμε τα παιδιά και τη νεολαία αρχίζοντας από την προδημοτική και τη δημοτική εκπαίδευση που θεωρούνται η βάση της πυραμίδας της εκπαίδευσης. Τα αναλυτικά προγράμματα πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης περιλαμβάνουν θέματα που σχετίζονται με την αγωγή καταναλωτή, την ενεργό πολιτότητα, την περιβαλλοντική αγωγή και την αειφορία. Ενότητες στο μάθημα Αγωγή Υγείας που αφορούν την ανάπτυξη και ενδυνάμωση εαυτού» την ανάπτυξη ασφαλούς και υγιεινού τρόπου ζωής τη δημιουργία – βελτίωση κοινωνικού εαυτού, περιλαμβάνουν στόχους που αφορούν την ενδυνάμωση του προσωπικού και κοινωνικού εαυτού, της αυτοεκτίμησης της καλλιέργειας αξιών που μπορούν να βοηθήσουν το παιδί να αναπτύξει δεξιότητες που θα του δώσουν τα εφόδια να ενεργοποιηθεί αργότερα σαν ενεργός πολίτης (Υ.Π.Π, 2016). Ενότητες που αφορούν την περιβαλλοντική εκπαίδευση/εκπαίδευση για την αειφόρο ανάπτυξη σχετίζονται με τη διαμόρφωση του αειφόρου σχολείου. «Όλοι όσοι συμμετέχουν σε αυτό θα μπορούν να μαθαίνουν, να δημιουργούν, να ενεργούν, να επιλέγουν με γνώμονα την προάσπιση του περιβάλλοντος και του δικαιώματος όλων μας να ζούμε σε συνθήκες οικονομικής, πολιτιστικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής αειφορίας» (Υ.Π.Π, 2016).

Γενικότερα η φιλοσοφία των αναλυτικών προγραμμάτων σχετίζεται με τη δημιουργία δημοκρατικών πολιτών που σέβονται τον εαυτό και τους άλλους και δείχνουν ενδιαφέρον για το κοινωνικό σύνολο και το περιβάλλον. Αυτό που χρειάζεται είναι να ανευρεθούν οι

κατάλληλοι τρόποι και πρακτικές που θα ενδυναμώσουν την προσπάθεια των σχολείων να επιτύχουν τους στόχους αυτούς. Πολλά σχολεία έχουν αρχίσει να χρησιμοποιούν οικολογικά προγράμματα όπως τη μέθοδο της ανακύκλωσης, της τηγανοκίνησης ενώ ταυτόχρονα ενημερώνουν και εμπλέκουν τους γονείς και την κοινότητα σε δράσεις σχετικές με τον εθελοντισμό και την προστασία του περιβάλλοντος. Είναι όμως αναγκαίο η προσπάθεια αυτή να ενδυναμωθεί και να αναζητηθούν πιο αποτελεσματικοί τρόποι μεγιστοποίησης της συνεργασίας και της κοινής προσέγγισης του όλου θέματος, όπως η δραστηριοποίηση σε μεγαλύτερο βαθμό όλων των πολιτών, στα πλαίσια της ενεργού πολιτότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ευρωπαϊκή πολιτική για την ιθαγένεια και ενεργός πολιτότητα

Όπως διαφαίνεται, από τις συνθήκες και τις αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η διευκόλυνση της ενεργού συμμετοχής στα κοινά είναι αποτέλεσμα της στρατηγικής της Ευρώπης για αύξηση της κοινωνικής συνοχής και μείωση του δημοκρατικού ελλείμματος. «Η διευκόλυνση της ενεργού συμμετοχής στα κοινά αποτελεί μια από τις στρατηγικές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την αύξηση της κοινωνικής συνοχής και τη μείωση του δημοκρατικού ελλείμματος σε όλη την Ευρώπη στο πλαίσιο της ευρύτερης διαδικασίας της Λισαβόνας» (Hoskins et all 2009, p. 6). Επομένως, η σχέση μεταξύ ιθαγένειας και ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι κάτι που δεν μπορεί να αμφισβητηθεί. Όταν μιλάμε για τους σκοπούς που πρέπει να αποδοθούν είτε στην εκπαίδευση των πολιτών (που παράγουν τους πολίτες με ηθικές ιδιότητες) είτε στην εκπαίδευση για τα ανθρώπινα δικαιώματα (που περιλαμβάνει τη γνώση των κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων όλων των ανθρώπων και την αναγνώρισή τους), «καταλήγουμε αναπόφευκτα» στη σχέση μεταξύ μεταξύ ιθαγένειας και ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Derricott & Cogen, 2012).

Οι Hoskins et all (2006), υπογραμμίζουν ότι η ενεργός συμμετοχή των πολιτών προσδιορίζεται από τη συμμετοχή στην κοινωνία των πολιτών, στο ευρύτερο περιβάλλον και στην πολιτική ζωή, σύμφωνα με τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη δημοκρατία. «Δεν περιορίζεται στην πολιτική διάσταση. Κυμαίνεται από πολιτιστικές και πολιτικές σε περιβαλλοντικές δραστηριότητες, σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Περιλαμβάνει νέες και λιγότερο συμβατικές μορφές ενεργού ιδιότητας του πολίτη, όπως είναι η εφάπαξ πολιτική και υπεύθυνη κατανάλωση, καθώς και οι πιο παραδοσιακές μορφές ψηφοφορίας και συμμετοχής σε κόμματα και εθελοντικές οργανώσεις... και δεν πρέπει να παραβιάζουν τις αρχές των δικαιωμάτων και του κράτους δικαίου» (Hoskins et all, 2006, σ. 11).

Μέσα από τις συνθήκες και τις αποφάσεις των θεσμικών οργάνων της ένωσης θεσπίζεται η έννοια της ιθαγένειας της Ευρώπης και αποσκοπεί στην προώθηση των αξιών και των στόχων της, τη διασφάλιση της συνοχής, της προόδου, της αποτελεσματικότητας και της προώθησης της ενεργού συμμετοχής των πολιτών στα κοινά ως συνέχειας των πολιτικών και των δράσεών της.

Η έννοια της ιθαγένειας της Ένωσης και του πολίτη της Ένωσης, σύμφωνα με όσα ισχύουν μετά τη μεταρρύθμιση που έγινε με τη Συνθήκη της Λισαβόνας, θεσπίζεται στην

Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. «Θεσπίζεται ιθαγένεια της Ένωσης και Πολίτης της Ένωσης είναι κάθε πρόσωπο που έχει την υπηκοότητα ενός κράτους μέλους. Η ιθαγένεια της Ένωσης προστίθεται και δεν αντικαθιστά την εθνική ιθαγένεια» (άρθρο 20 παρ. 1 ΣΛΕΕ, 2012).

Η Συνθήκη του Μάαστριχτ–Treaty of Maastricht- αποτελεί σημαντικό σταθμό στην πορεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης τόσο όσον αφορά την ευρωπαϊκή ιθαγένεια όσο και σε ότι αφορά την ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική (Maastrich European Council, 1992).

Ανάμεσα στους στόχους που τονίζονται μέσα από τη συνθήκη του Μάαστριχτ είναι η διατήρηση της ιστορίας των λαών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της συνεργασίας στην καλλιτεχνική και λογοτεχνική δημιουργία. «Η δράση της Κοινότητας αποσκοπεί στην ενθάρρυνση της συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών και, αν είναι αναγκαίο, υποστηρίζοντας και συμπληρώνοντας τη δράση τους στους ακόλουθους τομείς:-βελτίωση της γνώσης και της διάδοσης του - εθνικού πολιτισμού και της ιστορίας των Ευρωπαϊκών λαών· - διατήρηση και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και των ευρωπαϊκών αξιών...» (άρθρο 128, παράγραφος 2). Μετά τη Συνθήκη του Μάαστριχτ ακολούθησαν άλλες αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που σχετίζονται με την εκπαίδευση.

Το 1994, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή με στόχο να εμπλουτίσει τους στόχους και τις προτάσεις που ήδη υπήρχαν, παρουσίασε νέες προτάσεις στους τομείς της παιδείας, της επαγγελματικής εκπαίδευσης και της νεολαίας, (όπου παρουσιάστηκε το πρόγραμμα Σωκράτης για την εκπαίδευση, το οποίο ονομάστηκε έτσι λόγω της μαιευτικής μεθόδου αναζήτησης της αλήθειας, και το πρόγραμμα Λεονάρδο για τη νεολαία).

Το έκτακτο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισαβόνας, στις 23 και 24 Μαρτίου του 2000, είχαν σαν αποτέλεσμα να προταθεί μια πλήρης αναθεώρηση του ευρωπαϊκού εκπαιδευτικού συστήματος και, αφετέρου, να εξασφαλιστεί διά βίου η πρόσβαση στην επαγγελματική κατάρτιση (Lisbon European Council, 2000).

Το γεγονός ότι όλο και περισσότερα κράτη εξέφρασαν την επιθυμία τους να ενταχθούν στην ευρωπαϊκή κοινότητα οδήγησε στην πραγματοποίηση της Συνθήκης της Νίκαιας, το 2001. Στόχος της Συνθήκης της Νίκαιας ήταν, η μεταρρύθμιση της δομής της ΕΕ ώστε να καταστούν τα θεσμικά όργανα της ΕΕ πιο αποτελεσματικά και να αποκτήσουν μεγαλύτερη νομιμοποίηση, καθώς και να προετοιμαστεί η Ένωση για την επόμενη μεγάλη διεύρυνσή της (Treaty of Nice, 2001).

Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 2002, εστιάζεται σε θέματα που αφορούν την έννοια της αειφορίας. Το Μάιο του 2002 το Συμβούλιο τονίζει τη σημασία της δια βίου μάθησης που καλύπτει τη μάθηση από την προσχολική ηλικία έως και μετά την συνταξιοδότηση. Το Νοέμβριο του 2002 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναφέρει συγκεκριμένα κριτήρια αναφοράς για την εκπαίδευση και την κατάρτιση που ορίζουν συγκεκριμένους στόχους, η πρόοδος στους οποίους μπορεί να μετρηθεί σε τομείς που αφορούν επενδύσεις στην εκπαίδευση και την ανάπτυξη.

Πολύ σημαντικό βήμα για την κατανόηση της έννοιας της ευρωπαϊκής ιθαγένειας και των δικαιωμάτων του ευρωπαίου πολίτη αποτελεί η οδηγία 2004/38/EK/ , η οποία τέθηκε σε εφαρμογή για τις χώρες της ΕΕ στις 30 Απριλίου 2006. Η Επιτροπή εξέδωσε κατευθυντήριες γραμμές, τον Ιούλιο του 2009, για τον τρόπο με τον οποίο οι χώρες της ΕΕ μπορούν να μεταφέρουν καλύτερα την οδηγία στην εθνική τους νομοθεσία και για τον τρόπο με τον οποίο η οδηγία μπορεί να εφαρμοστεί αποτελεσματικότερα στην καθημερινή ζωή (Eur-lex.europa.eu, 2004).

Τα δικαιώματα των πολιτών σε ένα κράτος δικαίου, αποτελούν ύψιστη προτεραιότητα για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Την 1η Μαρτίου 2007, ιδρύθηκε ο Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με τρία βασικά καθήκοντα, τη συλλογή, ανάλυση και διάδοση πληροφοριών και δεδομένων, τη διατύπωση και δημοσίευση συμβουλών και εκθέσεων, καθώς και την προώθηση του διαλόγου και την αύξηση της ευαισθητοποίησης στην κοινωνία των πολιτών (ΕΚ. 168/2007).

Με στόχο την προώθηση της ενεργού συμμετοχής του ευρωπαίου πολίτη στα κοινά, προγραμματίστηκε πρόγραμμα με τίτλο «Ευρώπη για τους πολίτες» από το 2007-2013 με στόχους:

- Να δώσει στους πολίτες την ευκαιρία να ανταλλάξουν εμπειρίες και απόψεις και να συμμετάσχουν στην οικοδόμηση μιας Ευρώπης ακόμα πιο προσιτής, δημοκρατικής και με παγκόσμιο προσανατολισμό, ενωμένης στο πλαίσιο της πολιτισμικής της πολυμορφίας και εμπλουτισμένης μέσω αυτής, αναπτύσσοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την έννοια της ιθαγένειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- Να αναπτύξει αίσθημα ευρωπαϊκής ταυτότητας, βασισμένης σε κοινές αξίες, κοινή ιστορία και κοινό πολιτισμό.
- Να καλλιεργήσει το αίσθημα των ευρωπαίων πολιτών ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση τους ανήκει.

- Να βελτιώσει την ανοχή και την αμοιβαία κατανόηση μεταξύ των ευρωπαϊών πολιτών, μέσα από τον σεβασμό και την προαγωγή της πολιτισμικής και γλωσσικής πολυμορφίας, συμβάλλοντας παράλληλα στον διαπολιτισμικό διάλογο (EACEA, 2008). Ταυτόχρονα στηρίζεται η συνεργασία στα πλαίσια της κοινωνίας των πολιτών.

Ένα σημαντικό μέρος της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης σαν έκφραση της ενεργού πολιτότητας, είναι ο εθελοντισμός. Όπως αναφέρεται στο πρόγραμμα Ευρώπη για τους πολίτες, «ο εθελοντισμός αποτελεί σημαντική πτυχή της ιδιότητας του ενεργού πολίτη. Διαθέτοντας τον χρόνο τους προς όφελος των συμπολιτών τους, οι εθελοντές υπηρετούν την τοπική κοινωνία και αναλαμβάνουν ενεργό ρόλο στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον τους. Αναπτύσσουν το αίσθημα του ανήκειν σε μια κοινότητα και παράλληλα της ταύτισης των συμφερόντων τους με τα συμφέροντα της εν λόγω κοινότητας. Συνεπώς, μέσω του εθελοντισμού ενισχύεται η αφοσίωση των πολιτών απέναντι στην κοινωνία τους και στην πολιτική ζωή στο εσωτερικό της» (EACEA, 2008, p. 11).

Το ίδιο σημαντική για τον ευρωπαίο πολίτη είναι η συμμετοχή στα κοινά μέσω δημοκρατικών διαδικασιών. Όπως αναφέρεται, «απαιτείται αφενός περαιτέρω προβληματισμός γύρω από την ενεργό συμμετοχή των ευρωπαϊών πολιτών στα κοινά και αφετέρου ανάπτυξη εργαλείων και μοντέλων κατάλληλα προσαρμοσμένων στις απαιτήσεις της ενεργού συμμετοχής των πολιτών στην οικοδόμηση της Ευρώπης σε όλα τα επίπεδα. Οι ευρωπαίοι πολίτες πρέπει να έχουν επίγνωση της σημασίας της ενεργού συμμετοχής στα κοινά κατά τρόπο ανοιχτό απέναντι στον κόσμο, με σεβασμό στην πολιτισμική ποικιλότητα και στις κοινές αξίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης» (EACEA, 2008, p. 8).

Η προσήλωση της Ευρώπης στην καλλιέργεια των παγκόσμιων και πανανθρώπινων αξιών της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας και της δικαιοσύνης γίνεται ακόμη περισσότερο κατανοητή με την υπογραφή της Συνθήκης της Λυσαβόνας το 2007 –treaty of Lisbon - η οποία είχε ως αποτέλεσμα σημαντικές τροποποιήσεις στη «Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση» και στη «Συνθήκη περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας» (EE C 306 , 2007).

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στις 2. 4.2009, αναφερόμενο ανάμεσα σε άλλα και στην ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση, τονίζει ότι τα κράτη μέλη θα πρέπει να εντάξουν την ευρωπαϊκή διάσταση στα σχολικά προγράμματα της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Ε.Κ, 2009, παράγραφος 13), καλεί τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια να λάβουν όλα τα χρηματοδοτικά μέτρα στο πλαίσιο των δυνατοτήτων τους

για να αυξήσουν το ποσοστό φοιτητών που συμμετέχουν σε ανταλλαγές στο πλαίσιο του προγράμματος Erasmus (E.K, 2009, παράγραφος 14) και καλεί την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να προτείνει περαιτέρω ενοποιημένες και αποσαφηνισμένες οδηγίες για τη βελτίωση της ελεύθερης κυκλοφορίας και άλλων δικαιωμάτων για πολίτες της Ένωσης σε άλλους τομείς, (E.K, 2009, παράγραφος 15). Ταυτόχρονα καλεί τα κράτη μέλη να αναθεωρήσουν τη νομοθεσία τους σχετικά με την ιθαγένεια και να διερευνήσουν τις δυνατότητες που διευκολύνουν τους αλλοδαπούς να αποκτήσουν την ιθαγένεια και να έχουν πρόσβαση σε πλήρη δικαιώματα, υπερνικώντας με αυτόν τον τρόπο τις διακρίσεις μεταξύ ημεδαπών και αλλοδαπών, ιδίως όσον αφορά τους πολίτες της Ένωσης (E.K, 2009, παράγραφος 17).

Το 2016 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και η Επιτροπή διακηρύσσουν πανηγυρικά το Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2016). Το κείμενο του χάρτη, αναπαράγει, προσαρμόζοντάς τον Χάρτη κατά τη διακήρυξή του στις 7 Δεκεμβρίου 2000 και τον αντικαθιστά από την ημέρα έναρξης ισχύος της Συνθήκης της Λισαβόνας. Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης C 202/389, 2016).

Όπως τονίζεται στο χάρτη, η απόλαυση των δικαιωμάτων αυτών συνεπάγεται ευθύνες και καθήκοντα έναντι τόσο των τρίτων όσο και της ανθρώπινης κοινότητας και των μελλοντικών γενεών: «Οι λαοί της Ευρώπης, εγκαθιδρύοντας μεταξύ τους μία διαρκώς στενότερη ένωση, αποφάσισαν να μοιραστούν ένα ειρηνικό μέλλον θεμελιωμένο σε κοινές αξίες. Η Ένωση τοποθετεί τον άνθρωπο στην καρδιά της δράσης της, καθιερώνοντας την ιθαγένεια της Ένωσης και δημιουργώντας ένα χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης» (Προοίμιο του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2016).

Στο Δελτίο τύπου ιθαγένειας 2017, το οποίο αποτέλεσε έναν απολογισμό της προόδου που έγινε από το 2004, παρουσιάστηκαν οι ενέργειες που έγιναν από την Ευρώπη για να διασφαλιστεί ότι οι πολίτες θα μπορούν να απολαμβάνουν πλήρως τα δικαιώματά τους όταν εργάζονται, ταξιδεύουν, σπουδάζουν ή συμμετέχουν στις εκλογές. Στο Δελτίο, τονίζεται η αποφασιστικότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης να συνεχίσει το έργο για την ενίσχυση της ασφάλειας στο εσωτερικό της ΕΕ και με την αύξηση της προστασίας των κοινών εξωτερικών συνόρων. Ο Δημήτρης Αβραμόπουλος, επίτροπος αρμόδιος για τη μετανάστευση, τις εσωτερικές υποθέσεις και την ιθαγένεια τονίζει: «Η Ευρωπαϊκή Ένωση υπάρχει για τους Ευρωπαίους πολίτες και μέσω αυτών. Για να διασφαλιστεί ότι οι πολίτες της ΕΕ μπορούν να απολαμβάνουν πλήρως τα δικαιώματά τους και τις ελευθερίες τους σε μια εποχή που αυξάνονται συνεχώς οι δυσκολίες της παγκοσμιοποίησης και οι διακρατικές

προκλήσεις, είμαστε αποφασισμένοι να συνεχίσουμε το έργο μας για την ενίσχυση της ασφάλειας στο εσωτερικό της ΕΕ και με την αύξηση της προστασίας των κοινών εξωτερικών συνόρων μας» (Δελτίο τύπου ιθαγένειας 2017, σ.1).

Η έκθεση του 2017 για την ιθαγένεια της Ένωσης περιγράφει τις προτεραιότητες της Επιτροπής να προωθήσει περαιτέρω την ευαισθητοποίηση σχετικά με τα δικαιώματα αυτά και να καταστήσει ευκολότερη τη χρησιμοποίησή τους στην πράξη. Η έκθεση εστιάζει σε τέσσερις βασικούς τομείς με βάση τις πληροφορίες από τους πολίτες μέσω ερευνών και μιας δημόσιας διαβούλευσης (σ.1):

- 1) προώθηση των δικαιωμάτων που συνδέονται με την ιθαγένεια της ΕΕ και των κοινών αξιών της ΕΕ·
- 2) αύξηση της συμμετοχής των πολιτών στον δημοκρατικό βίο της ΕΕ·
- 3) απλούστευση της καθημερινής ζωής των πολιτών της ΕΕ
- 4) ενίσχυση της ασφάλειας και προώθησης της ισότητας.

Οι δράσεις της Επιτροπής, όπως αναφέρονται στο Δελτίο τύπου ιθαγένειας 2017, περιλαμβάνουν:

-Την οργάνωση μιας πανευρωπαϊκής εκστρατείας ενημέρωσης σχετικά με τα δικαιώματα των πολιτών της ΕΕ, με σκοπό να βοηθήσει τους πολίτες να κατανοήσουν καλύτερα τα δικαιώματά τους·

-Την ενίσχυση της εθελοντικής συμμετοχής: Η Επιτροπή επιθυμεί να δημιουργήσει περισσότερες ευκαιρίες για τους νέους στην Ευρώπη ώστε να έχουν πιο ουσιαστική συνεισφορά στην κοινωνία και να δείχνουν αλληλεγγύη. (Το Ευρωπαϊκό Σώμα Αλληλεγγύης, που ξεκίνησε στις 7 Δεκεμβρίου 2016, δίνει στους νέους την ευκαιρία να αποκτήσουν πολύτιμη πείρα, δείχνοντας, παράλληλα, αλληλεγγύη σε όσους έχουν ανάγκη).

- Πρόταση για μια «Ενιαία ψηφιακή πύλη» ώστε οι πολίτες να έχουν εύκολη διαδικτυακή πρόσβαση σε υπηρεσίες πληροφόρησης, παροχής βοήθειας και επίλυσης προβλημάτων σε ένα ευρύ φάσμα διοικητικών θεμάτων.

- Την εντατικοποίηση των διαλόγων με τους πολίτες και της δημόσιας συζήτησης με σκοπό οι πολίτες της ΕΕ να ανταλλάσσουν απόψεις και να κατανοούν καλύτερα τις συνέπειες που έχει η Ένωση στην καθημερινή τους ζωή.

- Προώθηση των βέλτιστων πρακτικών προκειμένου να βοηθηθούν οι πολίτες της ΕΕ να ασκήσουν το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι για τις εκλογές της ΕΕ, ιδίως κατά την περίοδο πριν από τις εκλογές του 2019 (Δελτίο τύπου ιθαγένειας 2017, σ.1-2).

Οι αποφάσεις και πολιτικές της Ευρώπης επεκτείνονται σε ένα ευρύ φάσμα θεμάτων τα οποία κυμαίνονται από την οικονομική ανάπτυξη και την ασφάλεια έως το ρόλο της Ευρώπης στον κόσμο. Μέσα από την αναπτυξιακή της στρατηγική για την τρέχουσα δεκαετία, μέχρι το 2020, η Ε.Ε έθεσε στόχους που προωθούν την απασχολησιμότητα, τις δεξιότητες και την καινοτομία, αυξάνουν την κοινωνική κινητικότητα και την ισότητα, προλαμβάνουν τη βία και τον φανατισμό και θέτουν τα θεμέλια για τις δημοκρατικές αξίες και την ενεργό συμμετοχή των πολιτών. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προτείνει έξι νέους τομείς προτεραιότητας για την Εκπαίδευση και την Κατάρτιση 2020 (ET 2020). Οι προτεραιότητες έχουν ως στόχο να διασφαλίσουν ότι τα συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης προωθούν την απασχολησιμότητα, τις δεξιότητες και την καινοτομία, αυξάνουν την κοινωνική κινητικότητα και την ισότητα, προλαμβάνουν τη βία και τον φανατισμό και θέτουν τα θεμέλια για τις δημοκρατικές αξίες και την ενεργό συμμετοχή των πολιτών. Οι νέες προτεραιότητες είναι: Σχετικές και υψηλής ποιότητας δεξιότητες και ικανότητες για απασχολησιμότητα, καινοτομία, ενεργό συμμετοχή στα κοινά, περιεκτική εκπαίδευση, ισότητα, αποφυγή διακρίσεων, ατομικές δεξιότητες, ανοιχτή και καινοτόμος εκπαίδευση και κατάρτιση, συμπεριλαμβανομένης της πλήρους ενσωμάτωσης της ψηφιακής εποχής, ισχυρή υποστήριξη για τους εκπαιδευτικούς, διαφάνεια και αναγνώριση δεξιοτήτων και προσόντων και βιώσιμες επενδύσεις, επιδόσεις και αποτελεσματικότητα των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης (Ec.europa.eu, 2015).

Με σκοπό τη δρομολόγηση αποτελεσματικών δράσεων, με βάση τη στρατηγική της Ευρώπης και σαν αποτέλεσμα των προηγούμενων αποφάσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δημιουργήθηκε το πρόγραμμα «Ευρώπη για τους πολίτες 2014-2020- Οδηγός του προγράμματος - Έκδοση με ισχύ από το 2017». Το πρόγραμμα δίνει ιδιαίτερη έμφαση στον εθελοντισμό σαν μια από τις σημαντικότερες εκφράσεις της ιδιότητας του ενεργού ευρωπαίου πολίτη. «Ο εθελοντισμός είναι βασικό στοιχείο της ενεργού συμμετοχής του πολίτη στα κοινά: προσφέροντας το χρόνο τους προς όφελος άλλων, οι εθελοντές προσφέρουν υπηρεσία στην κοινότητά τους και διαδραματίζουν ενεργό ρόλο στην κοινωνία...και είναι ιδιαίτερα ισχυρό μέσο για την ανάπτυξη της δέσμευσης των πολιτών στην κοινωνία τους και την πολιτική ζωή της» (Europra.eu, 2013, p.7).

Τονίζεται ότι το πρόγραμμα έχει στόχο τη θεμελίωση αρχών και αξιών όπως είναι η συνεργασία και η αλληλεγγύη και δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στην προώθηση του

εθελοντισμού, ιδίως μέσω του Ευρωπαϊκού Σώματος Αλληλεγγύης το οποίο συστάθηκε το 2016 και δίνει τη δυνατότητα στους νέους σε ολόκληρη την ΕΕ να προσφέρουν εθελοντικά βοήθεια εκεί όπου υπάρχει μεγαλύτερη ανάγκη, για την αντιμετώπιση καταστάσεων κρίσης. Η δράση του Σώματος Αλληλεγγύης «εδράζεται στις θεμελιώδεις αξίες της ΕΕ, τη συμμετοχή και την αλληλεγγύη» (Europa.eu, 2013, p.7).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση συνεχίζοντας τις προσπάθειες να εδραιώσει την ευρωπαϊκή ιθαγένεια στη συνείδηση των ευρωπαίων πολιτών καταγράφει μέσω της έρευνας του τακτικού Ευρωβαρόμετρου. Στα πλαίσια του «Φθινοπωρινού τακτικού Ευρωβαρόμετρου 2016», η μετανάστευση και η τρομοκρατία, καταγράφηκαν ως τα σημαντικότερα ζητήματα που αντιμετωπίζει η ΕΕ, ενώ η υποστήριξη των προτεραιοτήτων και των πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρέμεινε ισχυρή και σημείωσε αύξηση από την άνοιξη του 2016. Πολύ σημαντικά για την Ευρώπη είναι τα αποτελέσματα του ευρωβαρόμετρου 2018, όπου καταγράφονται τα υψηλότερα ποσοστά από το 1983, όσον αφορά τις θετικές απόψεις των ευρωπαίων για την είσοδο της χώρας τους στην ΕΕ. Το γεγονός αυτό αποτυπώνει την αύξηση της εμπιστοσύνης των πολιτών στις πολιτικές που ακολουθούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση και την όλη στρατηγική της για ανάπτυξη της συμμετοχής στα κοινά και στις δημοκρατικές διαδικασίες, τη συνεργασία, την καταπολέμηση της ξενοφοβίας και του ρατσισμού την προώθηση των ίσων ευκαιριών, τον εθελοντισμό και την αλληλεγγύη. Υπό αυτό το πρίσμα οι σκοποί που αφορούν τον τομέα της εκπαίδευσης είναι η καλλιέργεια πολιτών με ηθικές ιδιότητες που γνωρίζουν τις υποχρεώσεις τους (πολιτικές και κοινωνικές), που σέβονται και εφαρμόζουν τα ανθρώπινα ανθρώπινα δικαιώματα χωρίς οποιεσδήποτε διακρίσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Εκπαίδευση και Δημοκρατία

Κανένας δεν μπορεί να αμφισβητήσει ότι η αρχή της δημοκρατίας έχει τις ρίζες της στην αρχαία Ελλάδα. Ο όρος «δημοκρατία» επινοήθηκε κατά τον πέμπτο αιώνα π. Χ., στην κλασική Ελλάδα και υιοθετήθηκε από τους Αθηναίους δημοκρατικούς ώστε να δηλώνει «το πολίτευμα εκείνο στο οποίο η εξουσία βρίσκεται στα χέρια της συνέλευσης των εχόντων πολιτικών δικαιωμάτων». Η ετυμολογία της λέξης «δημοκρατία» βρίσκεται στα συνθετικά «δήμος» (το σύνολο ή η συνέλευση των ανθρώπων που έχουν πολιτικά δικαιώματα) και «κράτος» (δύναμη, εξουσία, κυριαρχία). Ο Αριστοτέλης, (ο Σταγειρίτης φιλόσοφος ο οποίος γεννήθηκε στα Στάγειρα της Χαλκιδικής, το έτος 384 π. Χ), πρώτος όρισε το πολίτευμα ως «...την τάξιν ταις πόλεσι την περί τας αρχάς, τίνα τρόπον νενέμνται και τι το κύριον της πολιτείας, και τι το τέλος της εκάστης κοινωνίας εστί...», (Πολιτικά. Γ' 5), δηλαδή τον τρόπο κατανομής της εξουσίας, της κυριότητας της πολιτείας και του σκοπού της κάθε κοινωνίας. Το πολίτευμα στο οποίο πρυτανεύει το συμφέρον του συνόλου στη λήψη των αποφάσεων, οι οποίες λαμβάνονται πάντα με δημοκρατικές, διαδικασίες και στο οποίο πρυτανεύει η δικαιοσύνη, ονομάζεται από τον Αριστοτέλη «πολιτεία» και είναι η ορθή δημοκρατία, η οποία κατά τον φιλόσοφο, βασίζεται στην πολιτική αρετή. Αυτή η ιδέα για τη δημοκρατία και την πολιτική αρετή, έχει εμπνεύσει και τους Ρωμαίους ως η ιδέα της «res publica» αλλά και τον πολιτικό ουμανισμό της νεωτερικότητας.

Αρχής γενομένης από τους αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους την εποχή της πόλης- κράτους το θέμα της δημοκρατίας και της καλλιέργειας δημοκρατικών ενεργών πολιτών απασχόλησε διαχρονικά κορυφαίους φιλοσόφους επιστήμονες και μελετητές. Στη βάση ή στον αντίποδα της αριστοτελικής κληρονομιάς εμφανίστηκαν διάφορες φιλοσοφίες που αφορούν διάφορα πεδία, από τη φυσική φιλοσοφία μέχρι την πολιτική και την ηθική. Από τη νεωτερική εποχή της φιλελεύθερης δημοκρατικής Εθνόπολης (Εθνους-Κράτους) μέχρι τη σύγχρονη εποχή της πολυπολιτισμικής Κοσμόπολης, αναφέρουμε ενδεικτικά τους J. J. Rousseau, Charles de Secondat Montesquieu, John Dewey, K. Popper, Jurgen Habermas, T. H. Marshall, Bernard Crick, Will Kymlicka, Benjamin Barber, P. Levine, W. Parker, Jacqueline de Romilly, Martha Nussbaum.

Ο Ελβετός φιλόσοφος Ζαν - Ζακ Ρουσσώ (1712 - 1778) πίστευε στην απόλυτη κυριαρχία του λαού και σύμφωνα με τις διακηρύξεις του οι φορείς της εκτελεστικής εξουσίας δεν είναι αφέντες του λαού, μα υπάλληλοί του και ο λαός πρέπει να μπορεί να τους διορίζει

και να τους απολύει όποτε θέλει ενώ ο Γάλλος φιλόσοφος Μοντεσκιέ, το 1748, έθεσε τις θεμελιώδεις αρχές των Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών και συγκεντρώνοντας όλη την ουσία της φιλελεύθερης σκέψης. Στο κύριο έργο του, ο Μοντεσκιέ επιχειρεί να βρει και να αναλύσει τις θεμελιώδεις αρχές και την λογική διαφορών πολιτικών θεσμών με την μελέτη των νόμων, που τους θεωρεί ως απλές αναφορές μεταξύ της κοινωνικής πραγματικότητας, ακολουθώντας την αριστοτελική μέθοδο της μελέτης των πραγματικών πολιτικών συστημάτων. Κεφαλαιώδους σημασίας είναι η αρχή της διάκρισης των εξουσιών που διατύπωσε ο Μοντεσκιέ στο βιβλίο του «Περί του Πνεύματος των νόμων» (1748). Ο Μοντεσκιέ διατύπωσε την αρχή διαμερισμού των εξουσιών σε νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική, αρχή στην οποία αναφέρθηκε και ο Αριστοτέλης. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη το επιθυμητό πολίτευμα ταυτίζεται με εκείνο της ελληνικής πόλεως-κράτους, την οποία θεωρεί την τελειότερη και πληρέστερη μορφή κοινωνικής συνύπαρξης. Αυτή είναι η υγιής δημοκρατία, όπου κυβερνά το πλήθος με αρετή και φρόνηση όπου πρυτανεύουν οι ηθικές και πολιτικές αρετές που εξασφαλίζουν την ωριμότητα της προσωπικότητας του πολίτη ο οποίος θα ασκήσει τα πολιτικά λειτουργήματα. Σε αυτό το πολίτευμα, ο κάθε πολίτης έχει το δικαίωμα του «άρχειν και του άρχεσαι», το δικαίωμα δηλαδή, να κυβερνά και να κυβερνάται και τη δυνατότητα να μετέχει στη νομοθετική, την εκτελεστική και τη δικαστική αρχή ενός κράτους «πολίτης δ' άπλως οὐδενὶ τῶν ἄλλων ὀρίζεται μᾶλλον ἢ τῷ μετέχειν κρίσεως καὶ ἀρχῆς» (Πολιτικά Γ'), πολίτης, επομένως, κατά τον Αριστοτέλη είναι αυτός που συμμετέχει.

Πριν από τον Αριστοτέλη, ο Πλάτωνας είχε ορίσει το κράτος –πολιτεία, σαν τον τρόπο οργάνωσης της ζωής μίας κοινωνικής ομάδας. Στην ιδανική - ιδεατή - πολιτεία του, οι τάξεις και οι αρετές λειτουργούν και αναπτύσσονται αρμονικά και επικρατεί δικαιοσύνη και η αρετή. Σύμφωνα με την ηθική φιλοσοφία του Πλάτωνα, ανώτατο αγαθό για τον άνθρωπο είναι η ευδαιμονία, που αποκτάται δια της αρετής (η ευδαιμονία όπως και για τον Αριστοτέλη αποτελεί το σημαντικότερο αγαθό) (<http://archaia-ellada.blogspot.com.cy>).

Οι Στωικοί που έζησαν στην ελληνιστική περίοδο, θεωρούσαν ότι όλος ο κόσμος είναι μια πόλη, που τα μέλη της συνδέονται, είναι τέκνα της ίδιας αρχής, ζουν κάτω από κοινούς κανόνες δικαίου, με ενιαίο τρόπο ζωής και το ωφέλιμο του συνόλου αποτελεί ωφέλεια του ατόμου. Ο παγκόσμιος νόμος επικρατεί στη φύση και τις πόλεις ταυτόχρονα, καθώς όλοι είναι συμπολίτες σε πολιτείες χωρίς εχθρούς και όλα τα παραπάνω αποτελούν κομμάτια μιας συμπαντικής πολιτείας, της Κοσμόπολης (Φιλοσοφικός Λόγος, <http://ebooks.edu.gr>)

Αιώνες μετά ο Λίνκολν στην ιστορική ομιλία του στο Γκέτεσμπουργκ, το 1863, διατυπώνει τη διάσημη φράση του «government of the people, by the people, for the

people», δηλαδή «η δημοκρατία είναι το πολίτευμα όπου η εξουσία πηγάζει από τον λαό, ασκείται από τον λαό και υπηρετεί τα συμφέροντα του λαού».

Ο Popper, ο αυστριακός πολιτικός φιλόσοφος και επιστημονολόγος, το 1945, διατύπωσε τη δική του φιλοσοφία περί ανοικτής κοινωνίας και κριτικής. Ο Popper, θεωρούσε ότι κανένας δεν μπορεί να ηγηθεί μόνος του και χρειάζεται η συμβολή όλων των πολιτών «χρειάζεται και την συμβολή ανθρώπων ή ομάδων που θα τον βοηθήσουν στο έργο του, και οι οποίοι κατ' επέκταση θα είναι σε θέση να ασκήσουν κάποιας μορφής έλεγχο στην εξουσία που θα ασκεί αυτός που ηγείται» (Βλιάμος, 2016, p.52). Όπως αναφέρει ο Popper, μια ανοιχτή κοινωνία πολιτών - μια οργανωμένη κοινωνία πολιτών -, μπορεί να δράσει και να προσφέρει ευημερία, αυτονομία, περιθώρια και ελευθερία για εθελοντισμό, και πάνω απ' όλα τα απαραίτητα μέσα για την άσκηση της δημοκρατίας. Η ιδέα για μια οργανωμένη κοινωνία πολιτών αρχικά δεν είχε μεγάλη απήχηση, αλλά σαν ιδέα επανήλθε αργότερα στο τέλος της δεκαετίας του '70 αρχές της δεκαετίας του '80. Η ΟΚΠ δεν θεωρείται μια οντότητα με θεσμικό χαρακτήρα, δεν αναζητά να υποκαταστήσει το κράτος, «δεν αναζητά να υποκαταστήσει το κράτος, ακόμα δε περισσότερο να το εξαλείψει». Μπορεί να λειτουργήσει συμπληρωματικά με το κράτος δίνοντας τη δυνατότητα στα μέλη της, βασιζόμενη στις ικανότητες τους ως πολίτες «να λαμβάνουν ηθικές αποφάσεις» (Βλιάμος, 2016, p.52).

Στη σύγχρονη εποχή συγκεκριμένα γεγονότα και ανησυχητικά φαινόμενα αποδυναμώνουν τη λειτουργία της κοινωνίας. Η διαφθορά, ο λαϊκισμός, τα fake news, (σαν σύγχρονες μορφές δημαγωγείας) ταλανίζουν τα σύγχρονα δημοκρατικά κράτη. Οι οικονομικές ανισότητες, τα επιχειρηματικά συμφέροντα, η λανθασμένη χρήση της τεχνολογίας και συγκεκριμένες πρακτικές από τους επαίοντες του είδους επηρεάζουν τους πολίτες και τους κάνουν να χάνουν την εμπιστοσύνη τους στους θεσμούς. Αυτό το γεγονός μας προβληματίζει και μας ανησυχεί και θα πρέπει πιστεύουμε να βρεθούν τρόποι η δημοκρατία και οι δημοκρατικοί θεσμοί να προστατευτούν και να ενδυναμωθούν. Η ανάγκη αυτή ανάγεται σε σημαντική προτεραιότητα λόγω της αμφίδρομης σχέσης της δημοκρατίας με την παιδεία. Η κρίση στους δημοκρατικούς θεσμούς μπορεί να επιρεάσει την παιδεία και αντίστοιχα η κρίση στη παιδεία μπορεί να επιρεάσει στο μέλλον τη δημοκρατία.

Παρατηρούμε σήμερα, ότι παρόλο που η δημοκρατία έχει επικρατήσει στις περισσότερες χώρες της γης, εμφανίζει αυξανόμενα σημάδια κρίσης που κάτω από κάποιες συνθήκες μπορεί να οδηγήσουν σε παρακμή. Στη σημερινή εποχή βρισκόμαστε σε μια βαθύτερη κρίση, μια παγκόσμια «κρίση παιδείας», που «μακροπρόθεσμα πιθανόν να είναι πιο

καταστρεπτική για το μέλλον της δημοκρατίας (Nussbaum, 2013, σ. 33-34). Αυτό που θα πρέπει να αποτελεί προτεραιότητα κάθε κοινωνίας τόσο σε τοπικό όσο και σε διεθνικό και παγκόσμιο επίπεδο, για την αντιμετώπιση των οποιονδήποτε ανησυχητικών φαινομένων είναι η καλλιέργεια ενεργών δημοκρατικών πολιτών μέσω της εκπαίδευσης. Για να προετοιμάσουμε τους μαθητές να αντιμετωπίζουν τη δημοκρατία στα σωστά πλαίσια, είναι «επιθυμητό να εμπλουτίσουμε ολόκληρη τη σχολική ζωή με μια κουλτούρα δημοκρατίας (Unesco, 1998).

Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα είναι το ζήτημα της μετανάστευσης. Το φαινόμενο των μεταναστευτικών ροών έχει σαν αποτέλεσμα την πολυμορφία στα σχολεία και το γεγονός αυτό θα πρέπει να θεωρηθεί σαν ευκαιρία για την εκπαίδευση των πολιτών και όχι σαν ανασταλτικός παράγοντας (Unesco, 1998). Ο προβληματισμός σχετικά με το πώς οι άνθρωποι αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, η κατανόηση των πολιτιστικών διαφορών και η δημιουργία εναλλακτικών τρόπων για να ζήσουν μαζί, ο γραμματισμός στα μέσα επικοινωνίας είναι πολύ σημαντικοί παράγοντες και θα πρέπει να αναπτυχθούν περαιτέρω. Θα πρέπει να ενσωματωθούν σε εκπαιδευτικά περιβάλλοντα οι αξίες της κοινωνικής συνοχής, της ισότητας, της μη διάκρισης και των πολιτικών ικανοτήτων και να ενισχυθούν μέσω της εκπαίδευσης του πολίτη, της διαπολιτισμικής μάθησης και του διαλόγου, της εκπαίδευσης και της των ευρωπαϊκών θεμάτων, της αγωγής του πολίτη (Europa.eu, 2016).

Αυτό που είναι σημαντικό είναι η πολυπολιτισμικότητα και η πολυμορφία να μην αντιμετωπιστεί απλά σαν μια προσπάθεια γνωριμίας μεταξύ των εθνοτυπικών συνηθειών και των παραδόσεων των διαφόρων χωρών αλλά σαν μια πραγματική προσπάθεια αντιμετώπισης των ανισοτήτων που δημιουργούνται στα σχολεία από την ύπαρξη μειονοτήτων. Σύμφωνα με τον Kymlicka, «από τη δεκαετία του 1970 έως τα μέσα της δεκαετίας του 1990 υπήρξε μια σαφής τάση στις δυτικές δημοκρατίες προς την αυξημένη αναγνώριση και διευκόλυνση της πολυμορφίας μέσω μιας ποικιλίας πολυπολιτισμικών πολιτικών και των δικαιώματα των μειονοτήτων», με αποτέλεσμα, κατά τη διάρκεια αυτών των χρόνων, να αναπτυχθούν διάφορες μορφές πολυπολιτισμικότητας. Από τα μέσα της δεκαετίας του '90, όπως αναφέρει, «έχουμε δει μια αντίδραση και υποχώρηση από την πολυπολιτισμικότητα, και μια επαναβεβαίωση της ιδέας οικοδόμησης των εθνικών κοινών αξιών και της ταυτότητας, και ιθαγένειας - ακόμη και μια επιστροφή στην αφομοίωση- assimilation» (Kymlicka, 2010). Ο λόγος που παρατηρείται μια σχετική υποχώρηση οφείλεται εν μέρει «στους φόβους μεταξύ των ομάδων πλειοψηφίας ότι η εγκαθίδρυση της ποικιλομορφίας έχει πάει πολύ μακριά και απειλεί τον τρόποζωής τους»

(Kymlicka, 2010). Αυτό που χρειάζεται, όπως συμπληρώνει ο Kymlicka, είναι η ουσιαστική αντιμετώπιση των ανισοτήτων μέσω της ανάπτυξης νέων μοντέλων δημοκρατικής ιθαγένειας, μιας ιθαγένειας «βασισμένης στον άνθρωπο, τα ιδανικά, τα δικαιώματα, να αντικαταστήσουν τις παλαιότερες ανεφάρμοστες και αντιδημοκρατικές σχέσεις ιεραρχίας και αποκλεισμού». Όπως αναφέρει, «σε μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας, η πολυπολιτισμικότητα, χαρακτηρίζεται ως μια καλή αίσθηση εορτασμού της εθνο-πολιτιστικής ποικιλομορφίας, που ενθαρρύνει τους πολίτες να γνωρίσουν και να αγκαλιάσουν τα διαφορετικά έθιμα, τις παραδόσεις, τη μουσική και την κουζίνα που υπάρχει σε μια πολυεθνική κοινωνία». Χαρακτηριστικά, ο Kymlicka (2010), προσθέτει ότι ακόμα κι αν όλοι οι πολίτες μιας χώρας μάθουν να απολαμβάνουν μια παραδοσιακή μουσική άλλης χώρας, αυτό δεν είναι αρκετό για να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μειονότητες όπως οικονομικά και τα πολιτικά ζητήματα. Αυτά τα ζητήματα «δεν μπορούν να λυθούν απλά με τον εορτασμό της πολιτιστικής διαφοράς και επηρεάζουν τα εκπαιδευτικά αποτελέσματα όπως, κακές δεξιότητες στην αγγλική γλώσσα και πολιτική περιθωριοποίηση» (Kymlicka, 2010). Κάτι που παρατηρείται τελευταία, είναι η χρήση ενός νέου όρου από προοδευτικούς διανοούμενους και ακαδημαϊκούς, του όρου μετα- πολυπολιτισμικότητα που σαν όρος διαφοροποιείται από τον όρο αντι- πολυπολιτισμικότητα και σηματοδοτεί «μια νέα προσέγγιση, η οποία επιδιώκει να ξεπεράσουν τα αντιληπτά όρια μιας αφελούς ή παραπλανητικής πολυπολιτισμικότητα, αποφεύγοντας παράλληλα την καταπιεστική επανάληψη της ομογενοποίησης των εθνικιστικών ιδεολογιών» (Kymlicka, 2010).

Η εκπαίδευση των πολιτών εκτός από το να μάθει τα παιδιά να αλληλεπιδρούν να μαθαίνουν και να κατανοούν διαφορετικές κοινωνικές συνήθειες και πολιτιστικές πρακτικές και διαφορετικούς πολιτισμούς από τους δικούς τους, μπορεί (και πρέπει) να αποδώσει την αξία των διαφορών, σεβόμενη και επιβεβαιώνοντας την καθολικότητα των αρχών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Unesco, 1998).

Ο ρόλος της εκπαίδευσης στην καλλιέργεια των χαρακτηριστικών του κάθε ατόμου, των γνώσεων και δεξιοτήτων που αναπτύσσει, είναι ιδιαίτερα σημαντικός από κάθε πλευρά. Η θεωρία του ορθολογισμού, που αναπτύχθηκε κατά την περίοδο του Διαφωτισμού έχει επηρεάσει βαθύτατα τη θεωρία και την πρακτική της δημοκρατικής εκπαίδευσης. Ο Popper, του οποίου η φιλοσοφία είχε επηρεαστεί από τον Καντ, ακολουθώντας τη φιλοσοφία του Διαφωτισμού, πίστευε ότι άτομο κατέχει τη δυνατότητα ορθολογικής κριτικής, «κριτικός ορθολογισμός -critical rationalism», που προϋποθέτει ότι το πνεύμα του είναι αυτενεργό και ότι δεν δέχεται παθητικά κάποιο δόγμα ή οποιοδήποτε πρόσταγμα του δίδεται άνωθεν. Από την εποχή του Διαφωτισμού, υπήρξε μια έντονη τάση στην

εκπαιδευτική θεωρία και την πρακτική να σκεφτούμε την εκπαίδευση ως την «παραγωγή» ενός ατόμου με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, κυρίως από την ποιότητα του ορθολογισμού (Biesta, 2007). Η ανάπτυξη κριτικής συνείδησης αποτελεί σημαντικό στόχο στην προσπάθεια ενδυνάμωσης των μαθητών και της καλλιέργειας της ενεργού συμμετοχής στην κοινωνία, στη μείωση των ανισοτήτων και στον εκδημοκρατισμό.

Αυτό που πολύ εύστοχα, ο Biesta (2007), τονίζει είναι ότι δεν θα πρέπει να έχουμε την ψευδαίσθηση ότι το σχολείο μπορεί από μόνο του να φέρει τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Μια κοινωνία στην οποία τα άτομα δεν είναι σε θέση ή δεν επιτρέπεται να δράσουν, δεν μπορούμε να περιμένουμε από τα σχολεία της να παράγουν δημοκρατικούς πολίτες...τα σχολεία δεν μπορούν να δημιουργήσουν ούτε να σώσουν τη δημοκρατία, μπορούν μόνο να υποστηρίξουν κοινωνίες στις οποίες η δράση και η υποκειμενικότητα είναι πραγματικές δυνατότητες» (Biesta, 2007).

Αυτό που υποστηρίζεται από επιστημονικούς ερευνητές, είναι ότι το σχολείο μπορεί να γίνει αρκετά αποτελεσματικό, αν διαμορφωθεί με την υποστήριξη άλλων θεσμών που σχετίζονται με το σχολικό έργο. Επομένως θα λέγαμε, ότι είναι αναγκαίο να βρεθούν οι τρόποι με τους οποίους όλοι οι φορείς της κοινωνίας και του σχολείου, θα μπορέσουν να συνεργαστούν και να αναπτύξουν κοινές δράσεις και στρατηγικές που θα μπορέσουν να οδηγήσουν στην επίτευξη του επιδιωκόμενου στόχου, της καλλιέργειας ενεργών πολιτών οι οποίοι θα χαρακτηρίζονται από δημοκρατικά χαρακτηριστικά.

Η δυνατότητα να διαμορφωθεί το μέλλον των δημοκρατικών κοινωνιών στην Ευρώπη είναι έναν από τις κύριες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα εκπαιδευτικά συστήματα στον 21ο αιώνα. Η αγωγή του πολίτη είναι ένα από τα κυριότερα μέσα με το οποίο οι ευρωπαϊκές χώρες μπορούν να βοηθήσουν τους νέους να αποκτήσουν ικανότητες που θα χρειαστούν στο μέλλον στη ζωή τους σαν πολίτες. Σε γενικές γραμμές, τα προγράμματα σπουδών της αγωγής του πολίτη καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα θεμάτων, για την αντιμετώπιση των θεμελιωδών αρχών των δημοκρατικών κοινωνιών και στο φάσμα αυτό, περιλαμβάνονται σύγχρονα κοινωνικά ζητήματα. Οι ευρωπαϊκές χώρες αποκαλύπτουν ένα ευρύ φάσμα εκπαιδευτικών κανονισμών, προγραμμάτων, πρωτοβουλιών και έργων που δίνουν στους μαθητές ευκαιρίες για πρακτική εμπειρία της ιδιότητας του πολίτη, μέσω της ενεργού μάθησης κατά τη διάρκεια της σχολικής τους εκπαίδευσης. Έχουν αναφερθεί βασικοί τρόποι προώθησης και υποστήριξης της συμμετοχής των μαθητών στις δραστηριότητες έξω από τα σχολεία που συμβάλλουν στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων του πολίτη. Έχουν γίνει συστάσεις στα εθνικά προγράμματα σπουδών ή άλλα έγγραφα διεύθυνσης για τη δημιουργία συνδέσεων με τη κοινότητα ή την προσφορά εμπειριών έξω

από το σχολείο και τη δημιουργία πολιτικών δομών που παρέχουν στους φοιτητές ευκαιρίες για να εκλέξουν τους αντιπροσώπους ή / και φόρουμ για τη συζήτηση σχετικά με θέματα που είτε έχουν άμεση σχέση με τα θέματα του σχολείου ή για οποιοδήποτε θέμα που αφορούν τα παιδιά και τους νέους (Kerr, D, et.al, 2012, p. 96-101). Στοιχεία της έρευνας 2009 για το Αυστραλιανό Συμβούλιο Εκπαιδευτικής Έρευνας έχουν δείξει ότι οι περισσότεροι από τους εκπαιδευτικούς, καθώς και τους διευθυντές των σχολείων, οι οποίοι συμμετείχαν στο ευρωπαϊκό ΕΠΙΣΕΥ θεωρούν την ανάπτυξη των γνώσεων και των δεξιοτήτων ως το πιο σημαντικό στόχο της πολιτικής για την εκπαίδευση του πολίτη. Αυτό το συμπλήρωμα των γνώσεων και των δεξιοτήτων που περιλαμβάνονται «προώθηση γνώσεων των κοινωνικών, πολιτικών και πολιτικών θεσμών, προώθηση της γνώσης των πολιτών των δικαιωμάτων και των ευθυνών και προώθηση της κριτικής και ανεξάρτητης σκέψης των μαθητών» (Kerr, D, et.al, 2012, p.96-101).

Δεδομένης της σημασίας της προώθησης της εκπαίδευσης του πολίτη σε επίπεδο σχολείου, απαιτείται η δημιουργία μιας ευνοϊκής κουλτούρας του σχολείου και η ενεργός συμμετοχή όλων των μελών της σχολικής κοινότητας. Στόχος της εκπαίδευσης, είναι η μετάδοση των γνώσεων, δεξιοτήτων και στάσεων που θα δώσουν τη δυνατότητα στους νέους να γίνουν ενεργοί πολίτες. Η εκπαίδευση για την πολιτότητα αναπτύσσει την αυτοπεποίθηση για υπεύθυνη δράση και αποτελέσματα και θεμελιώνεται σε βασικές αρχές αλληλεγγύης, οι οποίες διαμορφώνονται σε δράσεις και αντιλήψεις που καθοδηγούν τη δράση. Ηθική ανάπτυξη μπορεί να επιτευχθεί βοηθώντας τους μαθητές να αξιολογήσουν κριτικά θέματα της ισότητας, της δικαιοσύνης, και των ατομικών και άλλων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων σε διαφορετικούς κοινωνίες και πολιτιστική ανάπτυξη, βοηθώντας τους μαθητές να αποκτήσουν μια εθνική και πολιτιστική ταυτότητα και να κατανοήσουν τη φύση και το ρόλο των διαφόρων ομάδων στις οποίες ανήκουν, καθώς και τις πολλαπλές ταυτότητες που κατέχουν (Χρυσόχοου, 2009).

Σύμφωνα με την έκθεση (Crick Report, 1998), στη σύγχρονη πολυπολιτισμική κοινωνία είναι αναγκαία η πολύπλευρη και πολυδιάστατη δημοκρατική παιδεία, η οποία συνίσταται στην καλλιέργεια γνώσεων και κατανοήσεων, δεξιοτήτων, στάσεων, διαθέσεων και προδιαθέσεων, οι οποίες, «σχετίζονται με τη φύση και τις πρακτικές της συμμετοχικής δημοκρατίας» (Crick Report, 1998, p.22). Σχετικά με την ενεργητική ιδιότητα του πολίτη για τη δημοκρατία η έκθεση (Crick Report, 1998), αναφέρεται στις ακόλουθες γνώσεις, δεξιότητες, νοοτροπίες και αξίες που απαιτούνται για την ενεργό συμμετοχή του πολίτη.

- Γνώση: ανθρώπινα δικαιώματα και ευθύνες, πολιτικό αλφαριθμητισμό, ιστορική γνώση, την ποικιλομορφία, την πολιτιστική κληρονομιά, τα νομικά θέματα και την επιρροή στην πολιτική και την κοινωνία.

- Δεξιότητες: επίλυση διαφορών, διαπολιτισμική ικανότητα, τεκμηριωμένη λήψη αποφάσεων, δημιουργικότητα, ικανότητα κοινωνίας και πολιτικής επιρροής, ερευνητική ικανότητα, υπεράσπιση, αυτονομία, επικοινωνία, ικανότητες συζήτησης, ενεργητική ακρόαση, επίλυση προβλημάτων, αντιμετώπιση της ασάφειας, συνεργασία με άλλους, αξιολόγηση του κινδύνου.

- Στάσεις: πολιτική εμπιστοσύνη, πολιτικό ενδιαφέρον, πολιτική αποτελεσματικότητα, αυτονομία και ανεξαρτησία, ανθεκτικότητα, πολιτιστική εκτίμηση, σεβασμός προς άλλους πολιτισμούς, την αλλαγή, διαφορά απόψεων, την ευθύνη και το ανοιχτό της συμμετοχής ως ενεργό άτομο.

- Αξίες: τα ανθρώπινα δικαιώματα, η δημοκρατία, η ισότητα των φύλων, η αειφορία, η ειρήνη, η μη βία, η δικαιοσύνη και η δικαιοσύνη, η εκτίμηση της συμμετοχής ως ενεργών πολιτών.

- Η ταυτότητα: η αίσθηση της προσωπικής ταυτότητας, την εθνική ταυτότητα, την αίσθηση της παγκόσμιας ταυτότητας. Αυτό που μπορεί να λεχθεί από όλους τους διάφορους καταλόγους είναι ότι η ατομική ικανότητα είναι ένα σύνθετο μίγμα γνώσεων, δεξιοτήτων, κατανόησης, αξιών και στάσεων και απαιτήσεων και απαιτεί μια αίσθηση ταυτότητας.

Τα προγράμματα σπουδών θα πρέπει, επομένως, να λειτουργούν βάσει ικανοτήτων, με στόχο να εξοπλίζουν τους μαθητές με τις δημοκρατικές συμπεριφορές την κοινωνική πολιτική και τις διαπολιτισμικές ικανότητες, ως βασικές ικανότητες για τη διά βίου μάθηση που αντιπροσωπεύουν ένα σημαντικό εργαλείο το οποίο κάθε πολίτης θα πρέπει να έχει στο σημερινό πολύπλοκο και ταχύτατα μεταβαλλόμενο κόσμο (Europan.eu, 2016).

Πρέπει να οικοδομήσουμε την ικανότητα των μαθητών να σκέφτονται κριτικά και δημιουργικά, να διερευνούν νέους τρόπους δράσης καθιστώντας τους ενημερωμένους ώστε να παίρνουν επαρκείς αποφάσεις. Είναι σημαντικό να χρησιμοποιούνται οι εν λόγω ενεργητικές μεθόδους και να θέτονται οι στόχοι όσο το δυνατόν νωρίτερα, επειδή η έρευνα δείχνει ότι τα παιδιά αναπτύσσουν την πολιτική τους θεώρηση ήδη στην ηλικία των 12 (Europan.eu, 2016, p.131). Η εκπαίδευση για την ιθαγένεια στην Ευρώπη χρειάζεται επειγόντως μια ανανέωση, προκειμένου να συμβάλει στον τερματισμό της αυξανόμενης

δημοκρατικής κόπωσης και την άνοδο των λαϊκιστικών και αυταρχικών τάσεων. Πρέπει να διασφαλίσουμε την πρόσβαση στην ποιοτική εκπαίδευση του πολίτη για όλους τόσο μέσω της τυπικής όσο και της μη τυπικής εκπαίδευσης, που αποτελείται από τους δύο πυρήνες των συνταγματικών αξιών και των θεμελιωδών δικαιωμάτων, σε μια ανοικτή συζήτηση σχετικά με αμφιλεγόμενα ζητήματα. Αυτό συνεπάγεται την κατανόηση της εκπαίδευσης για την ιθαγένεια ως κοινωνικής ευθύνης και ως ενός μέσου για να δείξουμε στους ανθρώπους πώς να γίνουν ενημερωμένοι σχετικά με τα δικαιώματα και τις ευθύνες τους και να τους βοηθήσει να συνειδητοποιήσουν ότι μπορούν να κάνουν πραγματικά τη διαφορά (Europa.eu, 2016).

Η σχέση της δημοκρατίας με την εκπαίδευση και ειδικότερα με την εκπαίδευση ενεργών πολιτών είναι κάτι που δεν μπορεί να αμφισβητηθεί «Εάν υπάρχει μια ιδέα που είναι εγγενής στην εκπαίδευση των πολιτών, επειδή αφορά την πολιτική και τους θεσμούς, είναι η ιδέα της δημοκρατίας» (Unesco, 1998). Είναι λοιπόν ενδιαφέρον να διερευνηθεί η σχέση αυτή από την αρχή της γένεσης της δημοκρατίας μέχρι σήμερα και πώς μεταβάλλεται ο ρόλος του σχολείου τη σημερινή εποχή, την εποχή του πλουραλισμού, της διεθνοποίησης και της διεθνικής-μεταεθνικής υπηκοότητας. Στην εποχή μας, την εποχή της παγκοσμιοποίησης, της πληροφορίας, το θέμα της ενεργού πολιτότητας και της καλλιέργειας ενεργών πολιτών μέσα από μια δημοκρατική συμμετοχική εκπαίδευση παρόλο που φαίνεται να είναι όλο και περισσότερο περίπλοκο γίνεται όλο και περισσότερο αναγκαίο. Η ζωή στο σύγχρονο κράτος και ο σύγχρονος κόσμος είναι μια περίπλοκη υπόθεση «Το να είσαι υπεύθυνος και ενάρετος πολίτης του κράτους και του κόσμου δεν είναι εύκολο θέμα. Ακόμα και έτσι, αν και το φορτίο είναι βαρύ, οι δυσκολίες που θα συνέβαιναν στην περίπτωση εγκατάλειψής τους θα ήταν ακόμα πιο οξείες» (Heater, 2004, p.208).

Στη σχετική βιβλιογραφία, ο σύγχρονος ενεργός δημοκρατικός πολίτης θα πρέπει να διαθέτει την απαιτούμενη παιδεία, τις γνώσεις και κατανοήσεις, τις στάσεις και διαθέσεις και τις αξίες που θα τον βοηθήσουν να συμμετέχει σε μια δημοκρατική ζωή και να συμμετέχει ενεργά στα κοινά. Κατά την Jacqueline de Romilly, η δημοκρατία «προϋποθέτει ότι όλοι όσοι συμμετέχουν σε αυτό έχουν επαρκή παιδεία, ώστε να κατανοούν ορισμένους πολιτικούς και εκλογικούς κινδύνους, να κρίνουν σωστά και να μην τους παρασύρει η προπαγάνδα και η έλλειψη κριτικού πνεύματος. Άρα το ζήτημα της παιδείας είναι συνδεδεμένο με το πρόβλημα της δημοκρατίας» (Romilly, 2009, p.57). Ένα από τα πρακτικά καθήκοντα της εκπαίδευσης για την ιθαγένεια είναι να εκπαιδεύσει πολίτες που θα είναι ελεύθεροι να κάνουν τις δικές τους κρίσεις ενώ οι αξίες που θα

μεταδώσει δεν θα πρέπει είναι δογματικές αρχές αλλά θα πρέπει να εξετάσει τους κανόνες που διέπουν ένα σχολείο, να τους βελτιώσει και να τους αναδιατυπώσει. Μια ζωντανή κουλτούρα απαιτεί τη δημιουργία νέων αξιών, αν και όλοι θα πρέπει να κριθούν βάσει του κριτηρίου του σεβασμού προς τους άλλους και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Έτσι, όσον αφορά τους νόμους και τις αξίες που αποδέχεται μια ολόκληρη κοινωνική ομάδα, η εκπαίδευση για την ιθαγένεια δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να είναι ένας κατάλογος ερωτήσεων και απαντήσεων (Unesco, 1998). «Η εκπαίδευση για την ιθαγένεια πρέπει να είναι το φόρουμ που δημιουργεί και καλλιεργεί μια πραγματική κουλτούρα συζήτησης. Όποιο και αν είναι το πρόβλημα που τίθεται, όπως η συνεχιζόμενη ανάπτυξη της ανθρωπότητας ή η σταθερότητα του κράτους δικαίου, απαιτείται ανταλλαγή ιδεών, εννοιών, κρίσεων και ατομικών απόψεων. Ακόμη και μεταξύ των μικρών παιδιών, είναι δυνατός ο διάλογος αυτού του είδους» (Unesco, 1998, p.3)

Η εκπαίδευση στην ιθαγένεια πρέπει επίσης να διδάσκεται με τρόπους που αναδεικνύουν τη διαρκή σχέση μεταξύ γνώσης και πρακτικής. Η αλληλεπίδραση μεταξύ εννοιών και πράξεων αποκτά βαθμιαία την ικανότητα να σκέφτεται από την άποψη των αξιών και να τους αναφέρει. Οι αξίες είναι καθολικές όταν αφορούν τα ανθρώπινα δικαιώματα: για παράδειγμα, οι αξίες της ελευθερίας, της αξιοπρέπειας, της αλληλεγγύης και της ανοχής. Καθώς είναι σταθερά αγκυροβολημένοι και προωθούνται σε διαφορετικούς πολιτισμούς, μπορούν επίσης να αφορούν μια περιοχή του κόσμου ή ακόμα και μια ιδιαίτερη χώρα, έθνος ή θρησκεία. Όλοι πρέπει να αποτελέσουν το αντικείμενο συζήτησης και προβληματισμού και να μελετηθούν σε κάθε εκπαιδευτική διαδικασία (Unesco, 1998). Με άλλα λόγια, η εκπαίδευση στην ιθαγένεια βασίζεται σε γνώση, πρακτική και αξίες που αλληλεπιδρούν συνεχώς. Για να είμαστε ακριβείς, ας πούμε ότι η συνειδητοποίηση της απαραίτητης αναφοράς στις αξίες σταδιακά δημιουργεί πρακτικές και δράσεις οι οποίες σχετίζονται με τις γνώσεις και τις δεξιότητες σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα και τους θεσμούς που ρυθμίζουν τη ζωή στην κοινωνία. Οι μαθητές που επωφελούνται με αυτόν τον τρόπο από την εκπαίδευση των πολιτών μαθαίνουν βήμα προς βήμα ότι η ιθαγένεια ξεδιπλώνεται και αναπτύσσεται σε μια κοινωνία που έχει επιβληθεί με αξίες και στην ανθρώπινη κοινότητα στο σύνολό της (Unesco, 1998).

Η εκπαίδευση για την ιθαγένεια είναι το ιδανικό φόρουμ, καθώς μπορεί να οργανωθεί συζήτηση για κοινωνικά ζητήματα, ώστε να εκφράζονται απόψεις σχετικά με τρόπους να εξεταστεί ο κόσμος, δηλαδή οι πολιτισμοί. Πρόκειται για μια νέα μορφή δράσης για την καταπολέμηση του ρατσισμού. Ο ρατσισμός οφείλεται συχνά στην άγνοια στην οποία τα παιδιά εκτρέφονται σε σχέση με πολιτισμούς διαφορετικούς από εκείνους που είναι ο

πολιτισμός της πλειοψηφίας της χώρας τους. Μέσω της γνώσης αυτών των άλλων πολιτισμών και της ίδιας της ύπαρξης της πολυπολιτισμικής ζωής στην τάξη, τα παιδιά είναι ενισχυμένα ενάντια στην περιφρόνηση του «άλλου» και ενάντια στην εχθρική αδιαφορία, τα οποία και τα δύο αποτελούν πηγές ρατσιστικής συμπεριφοράς (Unesco, 1998).

Οι δυσκολίες που υπάρχουν σε ότι αφορά την προσπάθεια καλλιέργειας ενεργών πολιτών καταγράφονται από πολλούς μελετητές, τονίζεται όμως ότι η αποτυχία στον τομέα αυτό δεν θα πρέπει να αποδίδεται μόνο στα σχολεία. Όπως επισημαίνει πολύ σωστά ο Heater (2004, p.209) το γεγονός ότι «κάποιοι φορείς, πολιτικοί ή κοινωνικοί κατηγορούν τα σχολεία για τυχόν αποτυχίες στην προσπάθεια τους να παράγουν “καλούς” πολίτες δείχνει ότι είτε αγνοούν τα προβλήματα είτε δεν αξιολογούν σωστά κάποιες καταστάσεις». Ο Heater προτείνει, πριν προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε τους παράγοντες που δυσκολεύουν το έργο της παιδείας για καλλιέργεια ενεργών πολιτών να απαντήσουμε αρχικά στο ερώτημα εάν η διδασκαλία κοινωνικών και πολιτικών αξιών είναι ο σκοπός του σχολείου «Είναι απολύτως νόμιμο να διατηρήσουμε την αυστηρή άποψη ότι η Ιστορία και η Πολιτική πρέπει να διδάσκονται με τέτοιο τρόπο ώστε οι αξίες να μην παρεμβαίνουν. Ο σκοπός αυτών των κλάδων είναι να κατανοήσουν, να μην περάσουν τις ηθικές κρίσεις, ακόμα λιγότερο να απορροφήσουν τα ηθικά διδάγματα από αυτά. «Με αυτή την έννοια, γι αυτό πρέπει να γίνει μια σημαντική διάκριση μεταξύ της διδασκαλίας της πολιτικής και της πολιτικής εκπαίδευσης» (Heater, 2004, p.229). Συνεχίζοντας, ο Heater επεξηγεί ότι «η πρώτη είναι η μελέτη μιας κοινωνικής επιστήμης: η τελευταία είναι μια προετοιμασία για την πραγματική ζωή στην οποία τα γεγονότα, οι ερμηνείες, οι απόψεις και οι κρίσεις χρησιμοποιούνται για να διαμορφώσουν μια προσωπική αξία-θέση» (Heater, 2004, p.229). Παρόλο που όπως αναφέρει τα σχολεία πάντοτε καλλιεργούσαν αξίες σχετικές με τη φύση του καλού πολίτη της συνεργασίας, η ομαδική εργασία και η ατομική πρωτοβουλία, η αυτοπεποίθηση και η εκτίμηση, η πειθαρχία, η ισορροπία της ανταγωνιστικότητας και η προσωπική ευθύνη τα οποία συμβάλλουν θετικά εντούτοις τρεις παράγοντες δυσκολεύουν ή επηρεάζουν το έργο της παιδείας να παράγει καλούς και ενεργούς πολίτες. Ο ένας παράγοντας, είναι η επιλογή του υλικού που συχνά ασυνείδητα, επιλέγεται έτσι ώστε να μεταδίδονται συγκεκριμένα μηνύματα που αφορούν την εθνικιστική ιστορία Το δεύτερο είναι η σκόπιμη επιλογή των διδακτικών στόχων για να εξασφαλιστεί ένα συγκεκριμένο ηθικό αποτέλεσμα, το παραδοσιακά στυλ της θρησκευτικής εκπαίδευσης και τρίτον, υπάρχει το κρυφό πρόγραμμα σπουδών - τα καθημερινά σχεδόν υποσυνείδητα μηνύματα που απορροφούν οι μαθητές από τη σχολική

συνέλευση, με τους εκπαιδευτικούς, την οργάνωση της διδασκαλίας της τάξης, τις εξωσχολικές δραστηριότητες (Heater 2004, p. 209).

Η διαπίστωση αυτή, εντοπίζεται και στην περίπτωση της Ελλάδας Αναφερόμενος στην περίπτωση της Ελλάδας ο Παπανούτσος, 1976, υποστηρίζει ότι η ελληνική παιδεία θα πρέπει να δίνει την κατάλληλη πολιτική αγωγή από μικρή ηλικία και να θεωρηθεί ως μέρος της γενικής παιδείας η πολιτική αγωγή «Χρέος της αληθινής δημοκρατίας είναι να διαπαιδαγωγήσει πολιτικά τους νέους από τα τρυφερά τους χρόνια. Να θεωρήσει σοβαρά και με συνέπεια μέρος της γενικής παιδείας τους την πολιτική αγωγή» (Παπανούτσος, 1976, σ.24). Η απάντηση στο ερώτημα τι μπορούν να κάνουν τα σχολεία ή τουλάχιστον τι θα πρέπει να προσπαθήσουν να κάνουν, είναι κατά τον Biesta (2007), «να καταστεί δυνατή η δημοκρατική δράση». Αυτό περιλαμβάνει τη δημιουργία συνθηκών για τα παιδιά και τους μαθητές να είναι υποκείμενα και να βιώνουν τι είναι και τι σημαίνει ένα θέμα .... Επειδή η υποκειμενικότητα δεν είναι πλέον κάτι που μόνο συμβαίνει ή δημιουργείται στα σχολεία, η προσέγγιση για την δημοκρατική εκπαίδευσης που προκύπτει από εκτιμήσεις μου βάζει το ερώτημα σχετικά με την ευθύνη για τη δημοκρατική εκπαίδευση πίσω εκεί που ανήκει στην πραγματικότητα, δηλαδή, στην κοινωνία γενικότερα» (Biesta, 2007). Το πρόβλημα που τίθεται από την εκπαίδευση του πολίτη είναι πώς να συνδυάσει κανείς την ιδιαίτερη και την καθολική, την εθνική και τη διεθνή, το άτομο και την κοινωνία. Η δυσκολία μπορεί να επιλυθεί με την ενσωμάτωση της εκπαίδευσης για τα ανθρώπινα δικαιώματα σε αυτό το νέο θέμα, την εκπαίδευση των πολιτών. Η προσέγγιση αυτή ανοίγει νέους δρόμους για την εκπαίδευση για την ειρήνη, τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη δημοκρατία (Unesco,1998).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Εκπαίδευση και ενεργός πολιτότητα

Οι αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσα από τις Συνθήκες και τις Επιτροπές που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια των τελευταίων χρόνων, που σχετίζονται με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας, αναφέρονται στην επιδίωξη για συμμετοχή στα κοινά και για καλλιέργεια αξιών όπως ισότητα, δικαιοσύνη και δημοκρατία, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνικό και παγκόσμιο επίπεδο. «Σημαντικά έγγραφα πολιτικής, τα οποία έχουν διαμορφώσει την ευρωπαϊκή συνεργασία στον τομέα της εκπαίδευσης κατά την τελευταία δεκαετία και τα οποία θα εξακολουθήσουν να επηρεάζουν τις εξελίξεις έως το 2020, έχουν αναγνωρίσει τη σημασία της προώθησης της ενεργού συμμετοχής στα κοινά και ως εκ τούτου αποτελούν έναν από τους κύριους στόχους των εκπαιδευτικών συστημάτων σε όλη την Ευρώπη» (Eurydice, 2012, p.7).

Αν επιχειρήσουμε να κάνουμε μια αναδρομή στην πορεία που ακολούθησε η Ευρώπη σε σχέση με την εκπαιδευτική πολιτική θα δούμε ότι οι πρώτες Συνθήκες (Ρώμης, 1957 και Σέγκεν 1985) παρόλο που δεν είχαν θέσει οποιουδήποτε στόχους που αφορούν την εκπαίδευση εντούτοις έχουν μεγάλη σημασία γιατί αποτέλεσαν την αφετηρία για την πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στη Συνθήκη του Amsterdam που υπεγράφη στις 2 Οκτωβρίου του 1997 από τους υπουργούς Εξωτερικών των τότε 15 κρατών μελών και τέθηκε σε ισχύ την 1 Μαΐου του 1999 υπογραμμίστηκε ο ρόλος της εκπαίδευσης σε σχέση με τις διαστάσεις της δημοκρατίας και της δικαιοσύνης. Στη συνθήκη αυτή, η οποία τροποποίησε τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση και τις Συνθήκες περί ίδρύσεως των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, προστέθηκαν κείμενα και παράγραφοι μέσω των οποίων τονίστηκε η αξία της δημοκρατίας, της ασφάλειας και δικαιοσύνης, της αειφορίας και της εκπαίδευσης «ως μέσου προαγωγής του υψηλότερου δυνατού επιπέδου γνώσης και συνεχούς αναπροσαρμογής» (Επίσημη Εφημερίδα C 340 40ό έτος των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων 10N-M*»«n 1997, p.72).

Σημαντικές συνθήκες όσον αφορά τη βαθμίδα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης αποτελούν η Συνθήκη της Σορβόνης και η Συνθήκη της Μπολόνια. Τονίζεται η σημασία τους, όπως επίσης και η σημασία των συνθηκών και αποφάσεων που προηγήθηκαν ως αφετηρία για την ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική που ακολουθείται στις υπόλοιπες βαθμίδες της εκπαίδευσης. Η συνθήκη της Σορβόνης (της 25ης Μαΐου 1998), τόνισε τον κεντρικό ρόλο

των πανεπιστημίων στην ανάπτυξη των ευρωπαϊκών πολιτιστικών διαστάσεων και της συνολικής ανάπτυξης της Ευρώπης ενώ στα πλαίσια της, οι υπουργοί υπενθύμισαν ότι η Ευρώπη δεν θα πρέπει να είναι μόνο η Ευρώπη της οικονομίας αλλά πρέπει επίσης να αποτελεί την Ευρώπη της γνώσης. Στη συνάντηση της Σορβόνης συμμετείχαν οι υπουργοί Παιδείας της Γαλλίας, της Γερμανίας, της Ιταλίας και της Μεγάλης Βρετανίας και η διακήρυξη είχε σκοπό την εναρμόνιση της αρχιτεκτονικής του ευρωπαϊκού συστήματος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η δήλωση της Σορβόνης (1998), στηρίχθηκε στις αρχές της εκπαιδευτικής συνεργασίας για την ανάπτυξη και την ενίσχυση των σταθερών, ειρηνικών και δημοκρατικών κοινωνιών. Τόνισε τον κεντρικό ρόλο των πανεπιστημίων στην ανάπτυξη των ευρωπαϊκών πολιτιστικών διαστάσεων και τη δημιουργία του ευρωπαϊκού χώρου τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ως βασικού μέσου για την προώθηση της κινητικότητας και της απασχολησιμότητας των πολιτών.

Η Διαδικασία της Μπολόνια άρχισε στις 19 Ιουνίου 1999, όταν 29 ευρωπαίοι Υπουργοί υπεύθυνοι για την ανώτερη εκπαίδευση υπέγραψαν τη Διακήρυξη της Μπολόνια. Σύμφωνα με αυτήν, οι Ευρωπαίοι υπουργοί ανάλαβαν να δημιουργήσουν ένα Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτερης Εκπαίδευσης ο οποίος θα πρέπει να ολοκληρωθεί μέχρι το 2010. Οι κύριοι στόχοι της Διακήρυξης της Μπολόνια είναι η αύξηση της κινητικότητας και της απασχολησιμότητας των Ευρωπαίων αποφοίτων ανώτερης εκπαίδευσης διασφαλίζοντας ταυτόχρονα την ανταγωνιστικότητα της Ευρωπαϊκής Ανώτερης Εκπαίδευσης σε παγκόσμια κλίμακα (Eu. Bologna-process, 1999).

Η ευρωπαϊκή διαδικασία, χάρη στα εξαιρετικά επιτεύγματα των τελευταίων ετών, έχει καταστεί μια όλο και πιο συγκεκριμένη και σχετική πραγματικότητα για την Ένωση και τους πολίτες της. Οι προοπτικές διεύρυνσης, σε συνδυασμό με την εμβάθυνση των σχέσεων με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, παρέχουν ακόμη μεγαλύτερη διάσταση σε αυτή την πραγματικότητα. Εν τω μεταξύ, παρατηρούμε την αυξανόμενη συνειδητοποίηση σε μεγάλα μέρη του πολιτικού και ακαδημαϊκού κόσμου και στην κοινή γνώμη της ανάγκης δημιουργίας μιας πληρέστερης και ευρείας εμβέλειας Ευρώπης, ενισχύοντας την πνευματική, πολιτιστική, κοινωνική ανάπτυξη και την επιστημονική τεχνολογική διάσταση (<http://www.highereducation.ac.cy/gr/bologna-process.html>).

Τα ευρωπαϊκά ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, από την πλευρά τους, δέχθηκαν την πρόκληση και ανέλαβαν τον κύριο ρόλο στην οικοδόμηση του ευρωπαϊκού χώρου τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, και μετά τις θεμελιώδεις αρχές που ορίστηκαν στο Bologna Magna Charta Universitatum του 1988. Αυτό ισχύει, δεδομένου ότι η ανεξαρτησία και η αυτονομία των Πανεπιστημίων εξασφαλίζουν ότι τα συστήματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης

και έρευνας προσαρμόζονται συνεχώς στις μεταβαλλόμενες ανάγκες, στις απαιτήσεις της κοινωνίας και στην πρόοδο της επιστημονικής γνώσης.

Σύμφωνα με τη Διακήρυξη της Μπολόνια (1999), αποφασίστηκαν τα ακόλουθα: Υιοθέτηση ενός συστήματος αναγνώσιμων και συγκρίσιμων πτυχίων, επίσης μέσω της εφαρμογής του συμπληρώματος διπλώματος, προκειμένου για την προώθηση της απασχολησιμότητας των ευρωπαίων πολιτών και της διεθνούς ανταγωνιστικότητας του ευρωπαϊκού συστήματος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Υιοθέτηση ενός συστήματος που βασίζεται ουσιαστικά σε δύο βασικούς κύκλους, προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς. Η πρόσβαση στον δεύτερο κύκλο απαιτεί την επιτυχή ολοκλήρωση των σπουδών του πρώτου κύκλου, διάρκειας τουλάχιστον τριών ετών. Ο βαθμός που απονέμεται μετά τον πρώτο κύκλο θα είναι επίσης κατάλληλος για την ευρωπαϊκή αγορά εργασίας ως κατάλληλο επίπεδο προσόντων. Ο δεύτερος κύκλος θα πρέπει να οδηγήσει στο κύριο και / ή διδακτορικό δίπλωμα όπως σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Δημιουργία ενός συστήματος πιστώσεων - όπως στο σύστημα ECTS - ως κατάλληλο μέσο για την προώθηση της πιο διαδεδομένης φοιτητικής κινητικότητας. Οι πιστώσεις θα μπορούσαν επίσης να αποκτηθούν σε περιβάλλοντα μη τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, συμπεριλαμβανομένης της διά βίου μάθησης, υπό τον όρο ότι αναγνωρίζονται από τα ενεχόμενα πανεπιστήμια. Προώθηση της κινητικότητας με την υπέρβαση των εμποδίων στην αποτελεσματική άσκηση της ελεύθερης κυκλοφορίας, με ιδιαίτερη προσοχή στο να έχουν οι σπουδαστές πρόσβαση σε ευκαιρίες σπουδών και κατάρτισης και σε συναφείς υπηρεσίες (Bologna Declaration, 2002)

Σε σχέση με τους εκπαιδευτικούς, τους ερευνητές και το διοικητικό προσωπικό, αποφασίστηκε η αναγνώριση και αξιοποίηση των περιόδων που διδάσκονται σε ευρωπαϊκή κλίμακα, η προώθηση της ευρωπαϊκής συνεργασίας, η διασφάλιση της ποιότητας, η προώθηση των απαραίτητων ευρωπαϊκών διαστάσεων (στην τριτοβάθμια εκπαίδευση), η διοργανική συνεργασία, τα προγράμματα κινητικότητας και τα ολοκληρωμένα προγράμματα σπουδών, κατάρτισης και έρευνας.

Όπως αναφέρεται στην εν λόγω συνθήκη, «Η Ευρώπη της γνώσης αναγνωρίζεται ευρέως ως ένας αναντικατάστατος παράγοντας για την κοινωνική και ανθρώπινη ανάπτυξη και ως απαραίτητη συνιστώσα για την εδραίωση και τον εμπλουτισμό της ευρωπαϊκής ιθαγένειας ικανής να προσφέρει στους πολίτες της τις απαραίτητες ικανότητες για να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις της νέας χιλιετίας, τη συνειδητοποίηση κοινών αξιών και την ύπαρξη ενός κοινού κοινωνικού και πολιτιστικού χώρου. Η σημασία της εκπαίδευσης και της εκπαιδευτικής συνεργασίας για την ανάπτυξη και την ενίσχυση των σταθερών, ειρηνικών

και δημοκρατικών κοινωνιών αναγνωρίζεται παγκοσμίως ως πρωταρχικής σημασίας...» (<http://www.highereducation.ac.cy/gr/bologna-process.html>). Η εξέλιξη και η πρόοδος που τροχοδρομήθηκε μέσα από τη διαδικασία της Μπολόνια, παρακολουθείται και αξιολογείται σε συνεχή βάση με σκοπό την περαιτέρω βελτίωση. Γι αυτό ακριβώς το λόγο, οι χώρες οι οποίες έχουν προσυπογράψει τη Διαδικασία της Μπολόνια υποβάλλουν κάθε δύο χρόνια εθνική έκθεση προόδου όσον αφορά την ευθυγράμμιση τους με τους στόχους της Διαδικασίας. Αυτό ισχύει φυσικά και για την Κύπρο η οποία από το 2007 και μετά υποβάλλει κάθε δύο χρόνια Εθνική Έκθεση Προόδου (The European Higher Education Area in 2012: Bologna Process Implementation Report).

Δύο χρόνια μετά την υπογραφή της διακήρυξης της Μπολόνια και τρία χρόνια μετά τη διακήρυξη της Σορβώνης, οι Ευρωπαίοι υπουργοί τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, που την περίοδο εκείνη εκπροσωπούσαν 32 χώρες, συναντήθηκαν στις 19 Μαΐου 2001, στην Πράγα για να αναθεωρήσουν την πρόοδο που επετεύχθηκε και για να καθορίσουν κατευθυντήριες γραμμές και προτεραιότητες για τα επόμενα στάδια της Διαδικασίας με στόχο τη δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτερης Εκπαίδευσης μέχρι το 2010 (http://www.highereducation.ac.cy/pdf/Prague_Communique2001.pdf).

Στη συνέχεια, στις 19 Σεπτεμβρίου 2003, οι Υπουργοί υπεύθυνοι για την ανώτερη εκπαίδευση σε 33 Ευρωπαϊκές χώρες συναντήθηκαν στο Βερολίνο. Με πρόθεση την επιτάχυνση της διαδικασίας υλοποίησης του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτερης Εκπαίδευσης, συμφώνησαν σε μια σειρά από αρχές και προτεραιότητες και αποφάσισαν το πρόγραμμα δραστηριοτήτων για τα αμέσως επόμενα χρόνια.

Το 2003, στο Βερολίνο, «Οι Υπουργοί λαμβάνουν δεόντως υπόψη τα συμπεράσματα των Ευρωπαϊκών Συμβουλίων της Λισαβόνας (2000) και της Βαρκελώνης (2002) με στόχο να καταστεί η Ευρώπη η ανταγωνιστικότερη και δυναμικότερη οικονομία της γνώσης ανά την υφήλιο, ικανή για βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή και ζητεί περαιτέρω δράση και στενότερη συνεργασία στο πλαίσιο της διαδικασίας της Μπολόνια» (Realising the European Higher Education Area.Communiqúé of the Conference of Ministers responsible for Higher Education in Berlin on 19 September 2003, p.2). Όπως αναφέρεται στην εν_λόγω διακήρυξη, «οι Υπουργοί επιβεβαιώνουν τη σημασία της κοινωνικής διάστασης της διαδικασίας της Μπολόνια αλλά τονίζουν ότι «η ανάγκη αύξησης της ανταγωνιστικότητας πρέπει να είναι ισορροπημένη με το στόχο της βελτίωσης των κοινωνικών χαρακτηριστικών του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης, με στόχο την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και τη μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων και των

ανισοτήτων μεταξύ των φύλων, τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο» (http://www.highereducation.ac.cy/pdf/Berlin_Communique2003.pdf).

Το Μάιο του 2005, οι Υπουργοί υπεύθυνοι για την ανώτερη εκπαίδευση από 45 Ευρωπαϊκές χώρες συναντήθηκαν στο Μπέργκεν στις 19-20 Μαΐου 2005. Οι Υπουργοί αξιολόγησαν την πρόοδο για τη Διαδικασία της Μπολόνια και καθόρισαν τις οδηγίες για περαιτέρω ανάπτυξη του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτερης Εκπαίδευσης. Σύμφωνα με τη διακήρυξη του Μπέργκεν, «θεωρείται αναγκαία η περαιτέρω ανταλλαγή εμπειρογνωμοσύνης για την ενίσχυση της ικανότητας τόσο σε θεσμικό όσο και σε κυβερνητικό επίπεδο. Υπογραμμίζεται επίσης η «σημασία της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης για την περαιτέρω ενίσχυση της έρευνας και η σημασία της έρευνας για τη στήριξη της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης με στόχο την οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη των κοινωνιών μας και την κοινωνική συνοχή» (http://www.highereducation.ac.cy/pdf/Berlin_Communique2003.pdf, p. 4). Αναγνωρίζεται ακόμη, ότι η κινητικότητα των σπουδαστών και του προσωπικού από όλες τις συμμετέχουσες χώρες παραμένει ένας από τους βασικούς στόχους της διαδικασίας της Μπολόνια. Σύμφωνα με την επιτροπή ο ευρωπαϊκός χώρος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης πρέπει να είναι ανοιχτός και πρέπει να είναι ελκυστικός για άλλα μέρη του κόσμου ενώ η συμβολή στην επίτευξη της εκπαίδευσης για όλους «πρέπει να βασίζεται στην αρχή της αειφόρου ανάπτυξης και να είναι σύμφωνη με το συνεχιζόμενο διεθνές έργο για την ανάπτυξη κατευθυντήριων γραμμών για την παροχή ποιοτικής διασυννοριακής τριτοβάθμιας εκπαίδευσης» (http://www.highereducation.ac.cy/pdf/Berlin_Communique2003.pdf, p.5).

Στην εν λόγω διακήρυξη (διακήρυξη του Μπέργκεν), τονίστηκε, ότι μέσα από τη διαδικασία της Μπολόνια, στόχος ήταν να δημιουργηθεί ένας ευρωπαϊκός χώρος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης βασισμένος στις αρχές της ποιότητας και της διαφάνειας και ότι πρέπει να προστατευτεί η πλούσια κληρονομιά και η πολιτιστική ποικιλομορφία συμβάλλοντας στην κοινωνία της γνώσης γιατί «η τριτοβάθμια εκπαίδευση βρίσκεται στο σταυροδρόμι της έρευνας, της εκπαίδευσης και της καινοτομίας και είναι επίσης το κλειδί για την ανταγωνιστικότητα της Ευρώπης» (http://www.highereducation.ac.cy/pdf/Berlin_Communique2003.pdf, p. 6).

Ακολούθησε η διακήρυξη του Λονδίνου (18 May 2007). Κατά τη διάρκεια της συνάντησης στο Λονδίνο οι Υπουργοί υπεύθυνοι για την ανώτερη εκπαίδευση των συμμετεχουσών χωρών αξιολόγησαν την πρόοδο που έγινε στο διάστημα που μεσολάβησε από το Μπέργκεν το 2005. Οι Υπουργοί διαπίστωσαν την ανάπτυξη που επιτεύχθηκε τα τελευταία δύο χρόνια, η οποία αποτελεί ένα σημαντικό βήμα προς την πραγμάτωση του

Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτερης Εκπαίδευσης. Επαναβεβαίωσαν τη δέσμευσή τους για βελτίωση της συμβατότητας των ευρωπαϊκών συστημάτων ανώτερης εκπαίδευσης και υπογράμμισαν τη σημασία ισχυρών πανεπιστημιακών ιδρυμάτων τα οποία θα χαρακτηρίζει η διαφορετικότητα. Τέθηκαν επίσης οι προτεραιότητες για το 2009 σε περιοχές δράσης που αφορούν την κινητικότητα, την κοινωνική διάσταση, τη συλλογή δεδομένων, την απασχολησιμότητα και τον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτερης Εκπαίδευσης σε παγκόσμιο επίπεδο, ώστε το έτος 2010 να θεωρηθεί η ευκαιρία να αναδιατυπωθεί το όραμα που ώθησε τη διαδικασία της Μπολόνια το 1999, αναλαμβάνοντας τις προκλήσεις που θα καθορίσουν το μέλλον της Ευρώπης (http://www.highereducation.ac.cy/pdf/London_Communique2007.pdf).

Στις 28-29 Απριλίου 2009 οι Υπουργοί υπεύθυνοι για την ανώτερη εκπαίδευση από 46 χώρες συναντήθηκαν στο Leuven/Louvain-la-Neuve του Βελγίου, για να αξιολογήσουν την πρόοδο που είχε σημειωθεί όσον αφορά την επίτευξη των στόχων της Διαδικασίας της Μπολόνια και να καθορίσουν τις προτεραιότητες για τον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτερης Εκπαίδευσης για την επόμενη δεκαετία. Τονίστηκε ότι κρίνεται αναγκαία η δέσμευση για την επίτευξη των στόχων που τέθηκαν στην Μπολόνια και για την περίοδο πέραν του 2010, γιατί δεν υπήρξε η πλήρης εφαρμογή τους σε Ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο (http://www.highereducation.ac.cy/pdf/Leuven_Louvain-la-Neuve_Communique_April_2009.pdf).

Στη διακήρυξη του Λουβέν γίνεται αναφορά στην αναγκαιότητα να καλλιεργηθεί η ενεργός πολιτότητα στους νέους μέσα από την εκπαίδευση. Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι στόχος της ευρωπαϊκής ένωσης είναι να αποκτήσουν οι νέοι μέσα από την εκπαίδευση τους, δεξιότητες που θα τους βοηθήσουν να γίνουν ενεργοί και υπεύθυνοι πολίτες. Όπως τονίζεται στην εν λόγω διακήρυξη, «για τη δεκαετία έως το 2020, η ευρωπαϊκή τριτοβάθμια εκπαίδευση έχει ζωτική συμβολή στην υλοποίηση μιας Ευρώπης της γνώσης που είναι ιδιαίτερα δημιουργική και καινοτόμος... Η εκμάθηση και η κινητικότητα με επίκεντρο τον σπουδαστή θα βοηθήσει τους μαθητές να αναπτύξουν τις ικανότητες που χρειάζονται σε μια μεταβαλλόμενη αγορά εργασίας και θα τους δώσει τη δυνατότητα να γίνουν ενεργοί και υπεύθυνοι πολίτες (Louvain-la-Neuve, Statement by the Bologna Policy Forum 2009, p.2).

Οι Υπουργοί Ανώτατης Εκπαίδευσης, για πρώτη φορά, σε αυτό το Φόρουμ Πολιτικής της Μπολόνια που πραγματοποιήθηκε στη Louvain-la-Neuve στις 29 Απριλίου 2009, παρατηρούν ότι το εν λόγω Φόρουμ Πολιτικής συνέβαλε στην αμοιβαία κατανόηση και μάθηση στον τομέα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και έθεσε το έδαφος για βιώσιμη

συνεργασία στο μέλλον. Σημειώνουν ότι υπάρχουν κοινές αξίες και αρχές που υποστηρίζουν την τριτοβάθμια εκπαίδευση και μια κοινή αντίληψη ότι είναι θεμελιώδης για την επίτευξη της ανθρώπινης, κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης και υποστηρίζεται ο στρατηγικό ρόλο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην αναζήτηση και την προώθηση της γνώσης και υποστηρίζουν ότι η παγκόσμια ανταλλαγή γνώσεων μέσω πολυεθνικών ερευνητικών και εκπαιδευτικών σχεδίων και προγραμμάτων ανταλλαγών για φοιτητές και προσωπικό, προκειμένου να τονωθεί η καινοτομία και η δημιουργικότητα. Τονίστηκε ακόμη, η προσπάθεια να δημιουργηθούν συγκεκριμένες δραστηριότητες συνεργασίας, οι οποίες θα συμβάλλουν στην καλύτερη κατανόηση και μακροπρόθεσμη συνεργασία, διοργανώνοντας κοινά σεμινάρια για συγκεκριμένα θέματα, όπως π.χ. για τη διασφάλιση της ποιότητας.

Ακολούθησαν η διακήρυξη Βουδαπέστης - Βιέννης στις 11-12 Μαρτίου 2010 και η διακήρυξη του Βουκουρεστίου στις 26-27 Απριλίου 2012 όπου τονίστηκε και πάλι η ισχύς της συνθήκης της Μπολόνια. Οι συνθήκες αυτές είχαν σαν αποτέλεσμα να παρατηρηθεί σημαντική πρόοδος - ιδίως στην υποστήριξη των εθνικών μεταρρυθμίσεων της διά βίου μάθησης, του εκσυγχρονισμού της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και της ανάπτυξης κοινών Ευρωπαϊκά αξιών μέσα από την προώθηση της ποιότητας, της διαφάνειας και της κινητικότητας (eur-lex.europa.eu).

Σταθμός για τη δρομολόγηση της κοινής ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής που ακολουθούν οι χώρες μέλη της ευρωπαϊκής κοινότητας αποτελεί η Συνθήκη του Μάαστριχτ, - Treaty of Maastricht- το 1992. Δύο πολύ σημαντικά άρθρα της συνθήκης του Μάαστριχτ είναι το άρθρο 126 και το άρθρο 127 που αναφέρονται στην εκπαιδευτική πολιτική της ευρωπαϊκής ένωσης (εφαρμογή «πολιτικής επαγγελματικής εκπαίδευσης») και το άρθρο 128 που αναφέρεται σε θέματα που διέπουν τον πολιτισμό και την ιστορία των κρατών μελών της ευρωπαϊκής ένωσης (*Official Journal of the European Communities*, 92/C 191/23).

Συγκεκριμένα, στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 126 (νυν 165 ΣΛΕΕ) αναφέρεται ο ρόλος της Ένωσης σε σχέση με την εκπαίδευση – για ποιοτική εκπαίδευση. Όπως αναφέρει το άρθρο: «Η Κοινότητα συμμετέχει στην ανάπτυξη της ποιοτικής εκπαίδευσης με την ενθάρρυνση της συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών και, εφόσον απαιτείται, υποστηρίζοντας και συμπληρώνοντας τη δράση τους, σεβόμενη πλήρως την ευθύνη των κρατών μελών για το περιεχόμενο της διδασκαλίας και την οργάνωση των εκπαιδευτικών συστημάτων και την πολιτιστική και γλωσσική τους πολυμορφία» (άρθρο 126, παράγραφος 1). Ταυτόχρονα τονίζεται επίσης ότι η Ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση,

μπορεί να αναπτυχθεί μέσω της κινητικότητας μαθητών και εκπαιδευτικών και τη διάδοση των γλωσσών των κρατών μελών (92/C 191/23).

Τα πλαίσια μέσω των οποίων μπορεί να δράσει η Ένωση για το σκοπό αυτό διατυπώνονται ως εξής: «Η κοινοτική δράση αποσκοπεί στο: -να αναπτυχθεί η Ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση, ιδίως μέσω της εκμάθησης και της διάδοσης των γλωσσών των κρατών μελών· -ευνοεί την κινητικότητα φοιτητών και εκπαιδευτικών, μεταξύ άλλων με την ενθάρρυνση της ακαδημαϊκής αναγνώρισης των διπλωμάτων και περιόδων σπουδών, τη συνεργασία μεταξύ εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, την ανάπτυξη της ανταλλαγής πληροφοριών και εμπειριών σε θέματα που είναι κοινά για τα εκπαιδευτικά συστήματα των κρατών μελών, την ενθάρρυνση της ανάπτυξης της ανταλλαγών νέων και εκπαιδευτικών–την ενθάρρυνση της ανάπτυξης της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης» (άρθρο 126, νυν 165 ΣΛΕΕ).

Οι σημαντικές βάσεις που έθεσε η Συνθήκη του Μάαστριχτ, 1992 όσον αφορά την ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική ιδιαίτερα με το άρθρο 126 (Συνθήκη του Μάαστριχτ, 1992) είχαν σαν αποτέλεσμα να διαμορφωθεί από την επιτροπή το πρόγραμμα «Σωκράτης» που αφορά όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Ενότητα I, Erasmus (Τριτοβάθμια Εκπαίδευση), Ενότητα II, Comenius (Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση), Ενότητα III (Πρόγραμμα Lingua (ενίσχυση της εκμάθησης ξένων γλωσσών), την Εξ αποστάσεως εκπαίδευση, την Εκπαίδευση ενηλίκων και την ανταλλαγή πληροφοριών και εμπειριών).

Οι κύριες θεματικές ενότητες που καλύπτουν τα Σχέδια Comenius είναι: Πολιτότητα, Ιστορία, Πολιτιστική Κληρονομιά, Κοινωνικοοικονομικά Θέματα, Επιστήμη και Νέες Τεχνολογίες, Περιβάλλον –Οικολογία, Τέχνη, Μουσική, Χορός, Αθλητισμός, Ευρωπαϊκή Ταυτότητα, Ρατσισμός, Ξενοφοβία. Προβλέπονται ακόμη συμπληρωματικά έργα για ευαισθητοποίηση για τη σημασία της συνεργασίας για όλους τους τομείς της εκπαίδευσης και γενικευμένη εφαρμογή των καλών πρακτικών στην οργάνωση της ευρωπαϊκής συνεργασίας όπως και η διάδοση των πληροφοριών για σημαντικές εξελίξεις στον ειδικό τομέα ή τύπο εκπαίδευσης που αφορούν οι κοινοτικές δραστηριότητες (Συμβούλιο της Ε.Ε, 1997, p. 119 -134).

Πρόσφατα, στις 15 Φεβρουαρίου 2018, οι υπουργοί στο Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, «επισήμαναν τη μεγάλη προστιθέμενη αξία του προγράμματος Erasmus+ όσον αφορά την ενίσχυση των κοινών αξιών της Ευρώπης και την ανάπτυξη της ευρωπαϊκής ταυτότητας. Οι υπουργοί τόνισαν ότι στο μέλλον το πρόγραμμα πρέπει να καταστεί ακόμη

πιο ανοικτό και συμπεριληπτικό, εστιαζόμενο σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης και στη διά βίου μάθηση, και να συμπεριλαμβάνει συμμετέχοντες από ευάλωτες ομάδες ή από μειονεκτούντα περιβάλλοντα» (Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Παιδεία, Νεολαία, Πολιτισμός και Αθλητισμός).

Ουσιαστική ενεργοποίηση των παραπάνω άρθρων οδήγησε στις 29 Σεπτεμβρίου του 1993 στη δημοσίευση του Πράσινου βιβλίου. Η «Πράσινη Βίβλος», (1993) παρουσιάζει τις μελλοντικές κατευθύνσεις και δραστηριότητες της ευρωπαϊκής κοινότητας και των κρατών-μελών της σε σχέση με την ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση. Υποστηρίζεται ότι η εκπαιδευτική διαδικασία θα πρέπει να συνδέεται με τη νέα κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική πραγματικότητα στο πεδίο της Ευρω-παϊκής ένωσης, γεγονός που καθιστά σαφές ότι η εκπαιδευτική πολιτική ελέγχεται και επηρεάζεται από το ευρύτερο ευρωπαϊκό κοινωνικο-οικονομικό περιβάλλον. Επιπλέον, στο έγγραφο προτείνονται πιθανοί τρόποι συνεργασίας μεταξύ όλων των μελών της εκπαιδευτικής κοινότητας και ειδικότερα ενθαρρύνεται η συνεργασία μέσω προγραμμάτων ανταλλαγής, για την κατάρτιση των εκπαιδευτικών, τη διδασκαλία ξένων γλωσσών, την προώθηση εκπαιδευτικών καινοτομιών για τη διδασκαλία και την ανταλλαγή ιδεών και πληροφοριών.

Το Δεκεμβριο του 1993, η «Λευκή Βίβλος» για την ανταγωνιστικότητα, ανάπτυξη και απασχόληση περιέχει συγκεκριμένο κεφάλαιο για την προσαρμογή των συστημάτων εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης με βάση τα σύγχρονα δεδομένα. Οι αποφάσεις των ευρωπαϊκών επιτροπών για την εκπαίδευση, με την πάροδο των χρόνων δίνουν έμφαση στη καλλιέργεια πανανθρώπινων και δημοκρατικών αξιών, συνεργασίας και ενεργού πολιτότητας μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία. Σύμφωνα με την επιτροπή οι αξίες αυτές, που αφορούν την εφαρμογή των ανθρώπινων δικαιωμάτων και στάσεις όπως σεβασμός, αλληλεγγύη, ισότητα, ειρήνη, προσωπική υπευθυνότητα, αειφορία θα πρέπει να καλλιεργούνται μέσω ενεργού μάθησης, κριτικής εγρήγορσης, ανεξαρτησίας της σκέψης, και ομαδικής εργασίας (CEC, 1997 a). Μεταξύ άλλων προτείνεται στόχος για η δόμηση συνείδησης ευρωπαίου πολίτη μέσω ενεργών παιδαγωγικών προσεγγίσεων, η ενδυνάμωση της σχέσης εκπαίδευσης - επιχειρήσεων και η ενθάρρυνση της δια βίου μάθησης. Προτείνεται ακόμη η διατήρηση της κοινωνικής συνοχής, η ενίσχυση της προσχολικής εκπαίδευσης και της εκπαίδευσης ενηλίκων και η εκμετάλλευση της κοινωνίας της πληροφορικής (CEC, 1997a, p.50).

Όπως αναφέρει η επιτροπος Cresson στον πρόλογο του εγχειριδίου «Learning for active citizenship 1998»:«Ο κύριος στόχος της εκπαίδευσης είναι η ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού, του ολοκληρωμένου προσώπου, καθιστώντας όλους τους πολίτες ικανούς να

συμβάλουν, όσο περισσότερο γίνεται στην πολιτιστική, οικονομική πολιτική και κοινωνική ζωή. Είναι αυτονόητο ότι η μάθηση για ενεργό πολιτότητα βρίσκεται στην καρδιά των επιδιώξεων του πολιτισμού μας με αυτό το θέμα».

Εκτός από την ΕΕ, άλλοι διεθνείς παράγοντες δραστηριοποιούνται επίσης στον τομέα της εκπαίδευσης για δημοκρατία, τα ανθρώπινα δικαιώματα και την ιθαγένεια. Η σημασία της εκπαίδευσης σε σχέση με την καλλιέργεια των πανανθρώπινων αξιών και της ενεργού πολιτότητας τονίζεται εμφαντικά διαχρονικά από τον οργανισμό Unesco. Η εκπαίδευση του πολίτη έχει ως σκοπό την «εκπαίδευση των μελλοντικών πολιτών», είναι η εκπαίδευση των πολιτών που εκπαιδεύει «καλούς» και ενεργούς πολίτες. Η Unesco κάνοντας αναφορά στο ρόλο που έχει να διαδραματίσει ως οργανισμός σχετικά με την εκπαίδευση και τα ανθρώπινα δικαιώματα αναφέρει: «Ως οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών που είναι υπεύθυνος για την εκπαίδευση, η Unesco διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στην προώθηση και την εφαρμογή της εκπαίδευσης στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των αξιών και είναι υποχρεωμένη να εξετάσει τη συμπληρωματικότητα μεταξύ της εκπαίδευσης των πολιτών και της εκπαίδευσης για τα ανθρώπινα δικαιώματα» (Unesco, 1998, p. 1). Επομένως, όπως αναφέρεται στο εγχειρίδιο της Citizenship Education for the 21st Century, όλες οι μορφές εκπαίδευσης του πολίτη διαμορφώνουν ή στοχεύουν στη διαμόρφωση του σεβασμού προς τους άλλους και στην αναγνώριση της ισότητας όλων των ανθρώπων και στην καταπολέμηση όλων των μορφών διακρίσεων (ρατσιστικών, φυλετικών, θρησκευτικών, κλπ.), προωθώντας ένα πνεύμα ανοχής και ειρήνης μεταξύ των ανθρώπων. Η εκπαίδευση για την ιθαγένεια εκπαιδεύει το άτομο και τον πολίτη. Μπορεί να δώσει τη δυνατότητα σε κάθε πολίτη να κατανοήσει τα ζητήματα της ειρήνης στον κόσμο και τις προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης των οικονομικών, περιβαλλοντικών και πολιτιστικών προβλημάτων.

Επομένως, η Unesco καθορίζει τρεις κύριους στόχους για την εκπαίδευση για την ιθαγένεια (Unesco, 1998, p.2):

- (1) Εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη και τα ανθρώπινα δικαιώματα μέσω της κατανόησης των αρχών και των θεσμών (που διέπουν ένα κράτος ή έθνος).
- (2) Μάθηση για την άσκηση κρίσης και κριτικής ικανότητας.
- (3) Απόκτηση αίσθησης ατομικών και κοινοτικών ευθυνών.

Η εκπαίδευση του πολίτη βασίζεται σε ένα τρίπτυχο, του οποίου οι τρεις πτυχές (γνώση, πρακτική και αξίες) αλληλεπιδρούν συνεχώς. «Η συνειδητοποίηση της απαραίτητης

αναφοράς στις αξίες σταδιακά οδηγεί σε πρακτικές και δράσεις οι οποίες, οι ίδιες, σχετίζονται με τις γνώσεις και τις δεξιότητες που σχετίζονται με το σώμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τα θεσμικά όργανα που ρυθμίζουν τη ζωή στην κοινωνία. Οι μαθητές που επωφελούνται με αυτόν τον τρόπο από την εκπαίδευση των πολιτών και μαθαίνουν βήμα προς βήμα ότι η ιθαγένεια ξεδιπλώνεται και αναπτύσσεται σε μια κοινωνία που διαπνέεται από αξίες και στην ανθρώπινη κοινότητα στο σύνολό της» (Unesco, 1998, p. 7) και ότι όλα τα παιδιά πρέπει να μπορούν να μάθουν στο σχολείο ότι τα δικαιώματα έχουν διακηρυχθεί, και αναγνωριστεί και ισχύουν για όλους τους ανθρώπους χωρίς εξαίρεση (Unesco, 1998, p.3). Για τους λόγους αυτούς, ο χάρτης και το πνεύμα της Οικουμενικής Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων πρέπει να βρουν τη θέση τους στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα σπουδών για την ιθαγένεια.

Από την Unesco, τονίζεται πολύ εμφαντικά ότι η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού είναι ένα σημαντικό κείμενο αναφοράς για την εκπαίδευση του πολίτη. Όσον αφορά το διεθνές δίκαιο, η σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, όπως και οι διεθνείς συμφωνίες, υπερισχύει της εθνικής νομοθεσίας. γιατί επιτρέπει στα παιδιά και τους νέους να μάθουν ότι τα δικαιώματά τους είναι εγγυημένα από τη διεθνή κοινότητα και ότι οι χώρες τους έχουν την υποχρέωση να εφαρμόσουν τα μέτρα που προβλέπονται από το διεθνές δίκαιο. Τονίζεται ότι «η Σύμβαση αφορά άμεσα τα παιδιά, ανεξάρτητα από το αν λαμβάνουν εκπαίδευση πολιτών ή όχι. Αυτοί που δικαιούνται αυτή την εκπαίδευση έχουν την ευκαιρία να μάθουν από την ανάγνωση και την κατανόηση της σύμβασης, ότι έχουν το καθεστώς του υποκειμένου δικαίου, ενός μελλοντικού πολίτη και ότι έχουν δικαίωμα στις περισσότερες από τις θεμελιώδεις ελευθερίες, όπως το δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασης και των πολιτιστικών, οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται για ενήλικες. Συνεπώς, η Σύμβαση αφορά άμεσα τις προνομίες που απορρέουν από την κοινωνική ιδιότητα του παιδιού» (Unesco, 1998, p.3). Για την Unesco, «δύο είδη κειμένων πρέπει να περιλαμβάνονται στην εκπαίδευση για την ιθαγένεια: ο χάρτης για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τα εθνικά συντάγματα» (Unesco, 1998, p. 4), ενώ προτείνει τέσσερα κύρια θέματα για τη δημιουργία ενός συνεκτικού προγράμματος σπουδών:

1. Οι σχέσεις μεταξύ ατόμων και κοινωνίας: ατομικές και συλλογικές ελευθερίες και απόρριψη οποιουδήποτε είδους διακρίσεων.
2. Οι σχέσεις μεταξύ πολιτών και κυβέρνησης: τι αφορά τη δημοκρατία και την οργάνωση του κράτους.
3. Οι σχέσεις μεταξύ του πολίτη και της δημοκρατικής ζωής.

4. Η ευθύνη του ατόμου και του πολίτη στη διεθνή κοινότητα

Σύμφωνα με την Unesco, 1998, θα πρέπει να δίνονται πρωτοβουλίες στους μαθητές και η δυνατότητα να εκφράζουν τις απόψεις τους και να παίρνουν αποφάσεις μέσα σε ένα δημοκρατικό κλίμα. Σε μια δημοκρατία, η εκπαίδευση του πολίτη επιδιώκει να εκπαιδεύσει τους πολίτες που θα είναι ελεύθεροι να κάνουν τις δικές τους κρίσεις και να κρατούν τις δικές τους πεποιθήσεις. Ο σεβασμός προς τους άλλους και η μη βία στη στάση και τη συμπεριφορά πρέπει να είναι ο κανόνας στα σχολεία. «Ο σεβασμός προς τους άλλους και η αξιοπρέπειά τους, όπως και ο αυτοσεβασμός ενός ελεύθερου αυτόνομου ατόμου, πηγάζουν από την προσωπική ηθική του κάθε ατόμου, τη θέληση να «ζουν μαζί», με και για άλλους, σε απλούς θεσμούς» (Unesco, 1998, p.5).

Ταυτόχρονα τονίζεται ότι οι μέθοδοι και οι προσεγγίσεις που θα πρέπει να επιλέγονται είναι αυτές που βασίζονται στη συζήτηση μεταξύ των μαθητών και μεταξύ των μαθητών και των εκπαιδευτικών και προβλέπουν ότι τα παιδιά και οι νέοι άνθρωποι μιλούν και εκφράζονται. Μέσα από όλα τα διδακτικά μέσα θα πρέπει να δίνεται η ευκαιρία στους μαθητές να προβληματιστούν σχετικά με την ιδιότητα του πολίτη, τη δημοκρατία, τη δικαιοσύνη, την ελευθερία και την ειρήνη (Unesco, 1998, p. 6).

Η καινοτομία, η σύγκριση και η συγκέντρωση εκπαιδευτικών πειραμάτων στον τομέα αυτό είναι ζωτικής σημασίας για το μέλλον της εκπαίδευσης και, συνεπώς, ας μην φοβόμαστε να το πούμε, για το μέλλον της ανθρωπότητας. Όπως πολύ σωστά τονίζεται από την Unesco «Ένα μάθημα εκπαίδευσης των πολιτών μπορεί να προχωρήσει είτε από το γενικό στο συγκεκριμένο (ή από το διεθνές στο εθνικό) είτε από τον εθνικό χαρακτήρα της ιθαγένειας στις διεθνείς εγγυήσεις που παρέχονται από τις διαθήκες σύμφωνα με την Οικουμενική Διακήρυξη - με άλλα λόγια, από την τοπική και τη συγκεκριμένη σφαίρα έως τη διεθνή και παγκόσμια σφαίρα» (Unesco, 1998, p.4).

Το πρόβλημα και η δυσκολία που εντοπίζονται στα θέματα που αφορούν την εκπαίδευση του πολίτη, είναι πώς να συνδυάσει κανείς τη συγκεκριμένη και την γενική, την εθνική και τη διεθνή διάσταση, το άτομο και την κοινωνία και σχετίζεται τόσο με την εθνική πολιτική των εκπαιδευτικών προγραμμάτων όσο και με τη διεθνική- ευρωπαϊκή- πολιτική και την πανανθρώπινη διάσταση της εκπαίδευσης «Η δυσκολία μπορεί να επιλυθεί με την ενσωμάτωση της ειρήνης, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της δημοκρατικής εκπαίδευσης σε αυτή τη νέα αντίληψη της εκπαίδευσης του πολίτη» (Unesco, 1998, p. 8).

Η Unesco, προώθησε επίσης ενεργά την ιδέα της εκπαίδευσης για την ιθαγένεια σε παγκόσμια κλίμακα μέσω του μοντέλου εκπαίδευσης της παγκόσμιας ιθαγένειας (Unesco,

2015). Ο ρόλος της εκπαίδευσης στην καλλιέργεια πολιτών που σέβονται τη δημοκρατία και είναι ικανά να αλληλεπιδρούν με άτομα από διαφορετικές κουλτούρες και καταβολές στα πλαίσια ενός πολυπολιτισμικού περιβάλλοντος είναι ένας τρόπος αντιμετώπισης του ρατσισμού. Η θέση αυτή εκφράζεται από την Unesco, η οποία συνδέοντας την Ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική με την παγκοσμιοποίηση μετά και από τις μεγάλες ροές του παγκόσμιου πληθυσμού που παρατηρούνται τα τελευταία,, τονίζει |ότι «η εκπαίδευση των πολιτών μπορεί να αποδώσει την αξία των διαφορών, σεβόμενη και επιβεβαιώνοντας την καθολικότητα των αρχών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο σεβασμός των άλλων - μια καθολική αρχή - σημαίνει στην καθημερινή ζωή του σχολείου έναν διάλογο με άλλους και ενδιαφέρεται για άλλους οικογενειακούς τρόπους ζωής, κοινωνικές συνήθειες και πολιτιστικές πρακτικές. Η εκπαίδευση για την ιθαγένεια είναι το ιδανικό φόρουμ, καθώς μπορεί να οργανωθεί συζήτηση για κοινωνικά ζητήματα, ώστε να εκφράζονται απόψεις σχετικά με τρόπους να εξεταστεί ο κόσμος, δηλαδή οι πολιτισμοί». Η προσέγγιση αυτή σύμφωνα με την Unesco, ανοίγει νέους δρόμους για την εκπαίδευση για την ειρήνη, τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη δημοκρατία (Unesco, 2015).

Στις 23 και 24 Μαρτίου του 2000, το έκτακτο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισαβόνας έδωσε μια νέα ώθηση στις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και η απότομη εμφάνιση και αυξανόμενη σημασία, των τεχνολογιών των πληροφοριών και των επικοινωνιών (ΤΠΕ) ανέδειξε την ανάγκη για πλήρη αναθεώρηση του ευρωπαϊκού εκπαιδευτικού συστήματος και της εξασφάλισης διά βίου μάθησης και υπογραμμίστηκε ότι οι τεχνολογικές και κοινωνικές προκλήσεις θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν ως μέσο για την επίτευξη του στόχου για πλήρη απασχόληση. Με σκοπό η κοινωνία των πληροφοριών να είναι προσιτή σε όλους, (όπως και για ενδυνάμωση της συνεργασίας και κατάρτισης) δημιουργήθηκε το « eΕυρώπη », η οποία είναι έργο πρωτοβουλιών της επιτροπής που έδωσε τη δυνατότητα στον κάθε πολίτη να έχει πρόσβαση σε όλες τις υπηρεσίες.

Μετά από τη συνθήκη της Λισαβόνας του 2000, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2001), καθόρισε στόχους για την εκπαίδευση. Οι στόχοι αφορούσαν την ανάπτυξη του επιπέδου εκπαίδευσης και κατάρτισης, την πιο εύκολη πρόσβαση στη μάθηση σε όλα τα στάδια της ζωής την αναβάθμιση του ορισμού των βασικών δεξιοτήτων για την κοινωνία της γνώσης, την καλύτερη χρήση των πόρων και την προσφορά ανοικτής εκπαίδευσης και κατάρτισης στο τοπικό περιβάλλον, στην Ευρώπη και στον κόσμο (Ευρωπαϊκή επιτροπή 2001, COM2001). Το συμβούλιο της παιδείας ετοίμασε σχετική έκθεση με τους στόχους που προτείνονται και η έκθεση αυτή εγκρίθηκε από τη Διάσκεψη της Στοκχόλμης (2001), ενώ

το 2002 καθορίστηκε λεπτομερές πρόγραμμα που αφορούσε τους στρατηγικούς στόχους της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής και καθορίζονται δείκτες και κριτήρια πρόοδοι που μετρούν την ανταλλαγή εμπειριών, ορθών πρακτικών, και τη αξιολόγηση από εμπειρογνώμονες (Συμβούλιο της Ευρώπης, 2002). Το 2003 δημιουργήθηκαν ομάδες εργασίας ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι της ευρωπαϊκής ένωσης για την εκπαίδευση ενώ ταυτόχρονα η πρόοδος όσον αφορά την εφαρμογή των στόχων της Λισαβόνας (2000) παρακολουθούνται σε συνεχή βάση και τα αποτελέσματα δημοσιεύονται στις ετήσιες εκθέσεις προόδου.

Στην έκθεση του 2005 επισημάνθηκε ότι κάποιοι τομείς ήταν δύσκολο να επιτευχθούν και ότι χρειαζόταν να τοποθετηθούν ικανοποιητικά σημαντικοί παράγοντες όπως ο ενεργός πολίτης, η επιχειρηματικότητα και η ευρωπαϊκή συνεργασία (CEC 2005).

Το 2006 συστάθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή μια ομάδα εμπειρογνομόνων με σκοπό να παρέχει συμβουλές σχετικά με την έρευνα και την ανάπτυξη δεικτών στον τομέα της πολιτικής των ικανοτήτων και της ενεργού ιδιότητας του πολίτη στην εκπαίδευση. Η εν λόγω ομάδα εμπειρογνομόνων επικύρωσε το ερευνητικό έργο του Κέντρου έρευνας σχετικά με τη διά βίου μάθηση (CRELL) για την κατασκευή σύνθετων δεικτών που σχετίζονται με τα χαρακτηριστικά πολιτότητας των νεαρών Ευρωπαίων (2006/962, EE L 394 της 30.12.2006, p.100).

Το ευρωπαϊκό πλαίσιο για τις βασικές ικανότητες που θεσπίστηκε το 2006, οι οποίες περιλάμβαναν κοινωνικές και πολιτικές ικανότητες έδωσαν ώθηση στα προγράμματα σπουδών των ευρωπαϊκών κρατών όσο φυσικά το επέτρεπε το κεντρικό εκπαιδευτικό τους σύστημα το οποίο δεν χαρακτηριζόταν από αυτονομία. Όπως προσδιορίστηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο στις 18 Δεκεμβρίου, 2006 (2006/962/EC), σχετικά με τις βασικές ικανότητες για τη διά βίου μάθηση:

Οι απαραίτητες δεξιότητες, «περιλαμβάνουν προσωπικές, διαπροσωπικές και διαπολιτισμικές ικανότητες και καλύπτουν όλες τις μορφές συμπεριφοράς που εξοπλίζουν τα άτομα να συμμετέχουν με αποτελεσματικό και εποικοδομητικό τρόπο στην κοινωνική και επαγγελματική ζωή, και ιδίως στην Ευρώπη να κατανοούν τις όλο και πιο ποικίλες κοινωνίες και να επιλύουν τις συγκρούσεις όπου αυτό είναι απαραίτητο. Οι κοινωνικές δεξιότητες εξοπλίζουν τα άτομα να συμμετέχουν πλήρως στην κοινωνική ζωή, βασισμένες στη γνώση των κοινωνικών και πολιτικών αντιλήψεων και δομών και στη δέσμευση να δραστηριοποιηθούν και για δημοκρατική συμμετοχή» (2006/962/EC).

Βασικές γνώσεις, δεξιότητες και συμπεριφορές που σχετίζονται με τις πιο κάτω ικανότητες:

A. Κοινωνικές δεξιότητες. Οι δεξιότητες αυτές βασίζονται σε μια στάση συνεργασίας, βεβαιότητας και ακεραιότητας. «Τα άτομα πρέπει να έχουν έντονο ενδιαφέρον για τις κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις και τη διαπολιτισμική επικοινωνία και πρέπει να εκτιμήσει την ποικιλομορφία και να σέβονται τους άλλους και να προετοιμαστούν τόσο για να ξεπεράσουν τις προκαταλήψεις όσο και για να συμβιβαστούν» (2006/962/EC).

B. Η δεξιότητα του πολίτη. Οι δεξιότητα αυτή σχετίζεται με την ικανότητα αποτελεσματικής συμμετοχής σε συνεργασία με άλλους στο δημόσιο τομέα, στην ανάπτυξη αλληλεγγύης και στο ενδιαφέρον για την επίλυση προβλημάτων που επηρεάζουν την τοπική και την ευρύτερη κοινότητα. Στηρίζεται στη δημοκρατία και το σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα και περιλαμβάνει κριτικό και δημιουργικό προβληματισμό και εποικοδομητική συμμετοχή σε δράσεις και στη λήψη αποφάσεων σε όλα τα επίπεδα, από τοπικό σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, ιδίως μέσω της ψηφοφορίας. Περιλαμβάνει την ανάπτυξη του αισθήματος του ανήκειν τόσο σε τοπικό όσο και σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο τη στήριξη συνοχής και της αειφορίας.

Το 2007, με την υπογραφή της Συνθήκης της Λισαβόνας τονίστηκε η σημασία της προβολής της πολιτιστικής, της θρησκευτικής και της ανθρωπιστικής κληρονομιάς της Ευρώπης και η σημασία των κοινών πανανθρώπινων αξιών, η ισότητα και η δικαιοσύνη, η αλληλεγγύη, ο εθελοντισμός και η ειρήνη, όπως και η κοινωνική συνοχή.

Επιπλέον, το ευρωπαϊκό πλαίσιο δίνει μεγαλύτερες ευκαιρίες για τους μαθητές να συμμετέχουν ενεργά, να συμμετέχουν σε ομάδες νέων, σε πολιτιστικές δραστηριότητες και σε οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών. Πολύ σημαντικό βήμα για την προώθηση της ενεργού πολιτότητας αποτελεί η ανάπτυξη συγκεκριμένης στρατηγικής για τη νεολαία, (CCE 2009), για την περίοδο, 2010-2018 όπου δηλώθηκε ως ένας από τους κύριους στόχους της ΕΕ η προώθηση της ενεργού ιδιότητας του πολίτη, η κοινωνική ένταξη και η αλληλεγγύη μεταξύ όλων των νέων ανθρώπων Μεγάλο μέρος της στρατηγικής σχετίζεται με την ανάπτυξη της ιδιότητας του πολίτη, τόσο μέσω τυπικών όσο και μη τυπικών εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, για παράδειγμα, την ανάληψη δράσεων που αφορούν «τη συμμετοχή στην κοινωνία των πολιτών και την αντιπροσωπευτική δημοκρατία» και «τον εθελοντισμό ως όχημα για την κοινωνική ένταξη και την ιθαγένεια». Επιπλέον, το 2011, ορίστηκε ως το Ευρωπαϊκό Έτος Εθελοντικών Δραστηριοτήτων που προωθούν την ενεργό συμμετοχή του πολίτη.

Στις 28.5.2009 ανακοινώθηκαν στην επίσημη εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης τα αποτελέσματα της επιτροπής της 12^{ης} Μαΐου 2009 (2009/C 119/02) όπου διατυπώνονται οι εμφάνσεις στην εκπαίδευση και η κατάρτιση και στην αποτελεσματική επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο μέσω των συστημάτων εκπαίδευσης. Οι νέες προτεραιότητες που καθορίστηκαν από την ευρωπαϊκή επιτροπή για το 2015-2019, περιλαμβάνουν εκτός από τη δημοκρατική αλλαγή, τη δικαιοσύνη, τα θεμελιώδη δικαιώματα, το κλίμα, θέματα μετανάστευσης και άλλες προτεραιότητες που αφορούν θέματα εργασίας και ανάπτυξης της Ευρώπης (Ec.europa.eu, 2015).

Όπως τονίζεται, στην ανακοίνωση αυτή, «οι λεπτομερείς στόχοι και το περιεχόμενο της εκπαίδευσης για την ιθαγένεια ποικίλουν σε ολόκληρη την Ευρώπη, αλλά ο κύριος στόχος του εν λόγω τομέα είναι γενικά να διασφαλίσει ότι οι νέοι θα γίνουν ενεργοί πολίτες ικανοί να συμβάλουν στην ανάπτυξη και την ευημερία της κοινωνίας στην οποία ζουν. Η εκπαίδευση στην ιθαγένεια εννοείται ότι περιλαμβάνει τέσσερις βασικές πτυχές: α) πολιτικό αλφαριθμητισμό, β) κριτική σκέψη και αναλυτικές δεξιότητες, γ) στάσεις και αξίες και δ) ενεργός συμμετοχή των πολιτών» (Ec.europa.eu, 2015, p.17).

Η υποστήριξη προς το ανθρώπινο κεφάλαιο τονίζεται και από το δίκτυο Ευρυδική σε σχέση με την ανάπτυξη της ενεργού πολιτότητας με την ανάγκη υποστήριξης προς τους εκπαιδευτικούς. Ως κρίσιμοι και σημαντικοί παράγοντες για την επιτυχή εκπαίδευση των πολιτών θεωρείται πως είναι οι εκπαιδευτικοί, το σύστημα αξιολόγησης και οι διευθυντές των σχολείων. «Εκτός από τους δασκάλους, οι διευθυντές των σχολείων διαδραματίζουν επίσης σημαντικό ρόλο στη δημιουργία των βασικών συνθηκών για την επιτυχή εκπαίδευση των πολιτών. Οι διευθυντές σχολείων μπορούν, για παράδειγμα, να είναι βασικοί παράγοντες για την ενθάρρυνση μιας ευνοϊκής σχολικής κουλτούρας, για την προώθηση της ενεργού συμμετοχής όλων των μελών της σχολικής κοινότητας ή για τη δημιουργία ευκαιριών για δραστηριότητες σχετικές με την ιθαγένεια» (Eurydice 2012, p.99). Βεβαίως υπάρχουν και πολλοί άλλοι παράγοντες αποτελεσματικότητας όσον αφορά την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας που περιλαμβάνει τις πολιτικές που ακολουθεί η κάθε χώρα και τους στόχους που θέτει στα εθνικά προγράμματα σπουδών (Eurydice 2012, p.99).

Προκειμένου να αυξηθεί η εμπλοκή και η συμμετοχή, οι άνθρωποι πρέπει να είναι εξοπλισμένοι με τις σωστές γνώσεις, δεξιότητες και συμπεριφορές. Οι πολιτικές ικανότητες μπορούν να επιτρέψουν στα άτομα να συμμετάσχουν πλήρως στην κοινωνική ζωή, αλλά πρέπει να βασίζονται σε σωστές γνώσεις κοινωνικών αξιών και πολιτικών αντιλήψεων και δομών, καθώς και δέσμευση για ενεργό δημοκρατική συμμετοχή στην

κοινωνία (Eurydice, 2012, p.3). Ως εκ τούτου, τα εθνικά προγράμματα σπουδών που σχετίζονται με την εκπαίδευση του πολίτη θα πρέπει να καλύπτουν στόχους όπως η μετάδοση της γνώσης, η απόκτηση των δεξιοτήτων ανάλυσης και της κριτικής σκέψης, η ανάπτυξη των δημοκρατικών αξιών και στάσεων και θα πρέπει επίσης να προωθεί την ενεργό συμμετοχή των νέων στο σχολείο ή στην κοινότητα.

Ο στόχος για προώθηση της ιθαγένειας και των κοινών αξιών της ελευθερίας, της ανεκτικότητας και της μη διάκρισης μέσω της εκπαίδευσης, η ανάπτυξη γραμματισμού στα μέσα, της κριτικής σκέψης μέσω της εκπαίδευσης και της κατάρτισης, της πρόληψης της ριζοσπαστικοποίησης μεταξύ των νέων αποτέλεσε σημαντική προτεραιότητα για την ευρωπαϊκή ένωση. Το Συμβούλιο Παιδείας της ΕΕ επικεντρώθηκε, μεταξύ άλλων, στο ρόλο του τομέα της νεολαίας σε μια ολοκληρωμένη και διατομεακή προσέγγιση για την «πρόληψη και καταπολέμηση της βίαιης ριζοσπαστικοποίησης μεταξύ των νέων» (Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2016α). Επίσης, ενθάρρυνε την ανάπτυξη του γραμματισμού στα μέσα και της κριτικής σκέψης μέσω της εκπαίδευσης και της κατάρτισης (Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2016b) και τόνισε την ανάγκη «ενσωμάτωσης στην πολυμορφία για την επίτευξη υψηλής ποιότητας εκπαίδευσης για όλους» (Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2017). Επιπλέον, η ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με τη στήριξη της πρόληψης της ριζοσπαστικοποίησης που οδηγεί σε βίαιο εξτρεμισμό έχει καθορίσει ορισμένες πρωτοβουλίες για την υποστήριξη των κρατών μελών, από την προώθηση της συμμετοχικής εκπαίδευσης και των κοινών αξιών, στην αντιμετώπιση της εξτρεμιστικής προπαγάνδας σε απευθείας σύνδεση και της ριζοσπαστικοποίησης στις φυλακές (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016). Από το 2016, η Ομάδα Εργασίας «Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2020» για την «Προώθηση της ιθαγένειας και των κοινών αξιών της ελευθερίας, της ανεκτικότητας και της μη διάκρισης μέσω της εκπαίδευσης» αποτελεί ένα φόρουμ ανταλλαγής για τα βασικά θέματα πολιτικής που επισημάνθηκαν στη Διακήρυξη του Παρισιού. Το κύριο μέλημα είναι η ιθαγένεια, οι θεμελιώδεις αξίες και η μη διάκριση (Eurydice, 2017).

Όπως αναφέρεται στη διαδικτυακή πλατφόρμα της Ευρώπης για τη σχολική εκπαίδευση (eu.schooleducationgateway) σε αναφορά στην εκπαίδευση για την πολιτότητα, το 2016, η μάθηση και άλλες κοινωνικές εμπειρίες συμβάλλουν στη διαμόρφωση απόψεων και άρα η σχολική εκπαίδευση διαδραματίζει καταλυτικό ρόλο στην καταπολέμηση της ανισότητας. Το θέμα είναι πώς θα μπορέσουν οι εκπαιδευτικοί να διαμορφώσουν ένα ασφαλές και συμπεριληπτικό περιβάλλον για όλους τους μαθητές πώς μπορούν να διασφαλίσουν ίσες ευκαιρίες για όλα τα άτομα, προκειμένου να έχουν πρόσβαση σε ποιοτική εκπαίδευση

απαλλαγμένη από εκφοβισμό και βία που απορρέει από διάφορα στερεότυπα, όπως είναι και τα στερεότυπα που αφορούν τα δύο φύλα (https://www.schooleducationgateway.eu/el/pub/theme_pages/citizenship.htm).

Θα πρέπει να δοθεί προσοχή στα στερεότυπα που επηρεάζουν στις συμπεριφορές και τις πρακτικές των εκπαιδευτικών οι οποίες σε ορισμένες περιπτώσεις δημιουργούν κενά, όπως είναι για παράδειγμα το κενό που παρατηρείται μεταξύ φυσικών επιστημών και κοριτσιών. «Σύμφωνα με το Συμβούλιο, οι μελέτες δείχνουν ότι πολλά από τα σχολικά εγχειρίδια που χρησιμοποιούνται στις Ευρωπαϊκές χώρες περιλαμβάνουν ιστορίες και εικόνες όπου αναπαράγονται στερεότυπα για τους ρόλους και τις δραστηριότητες των γυναικών, των ανδρών, των κοριτσιών και των αγοριών. Το γεγονός είναι δυνατό να ευθύνεται μερικώς για την υπο-εκπροσώπηση των γυναικών σε επαγγελματικούς τομείς, όπως τις φυσικές επιστήμες και τη βιομηχανία» (https://www.schooleducationgateway.eu/el/pub/theme_pages/citizenship.htm). Για το σκοπό αυτό έχουν δημιουργηθεί έργα που έχουν στόχο να καταπολεμήσουν τα κενά αυτά που υπάρχει σε δεξιότητες που αφορούν τους πιο πάνω τομείς, όπως είναι το έργο «Mind the gap» (Προσοχή στο κενό). Το έργο αποτελεί κοινοπραξία πέντε εταίρων από τις Κάτω Χώρες, την Ισπανία και το Ηνωμένο Βασίλειο. «Το έργο Mind the gap, αναγνωρίζει την ανάγκη περισσότερα κορίτσια να ενθαρρυνθούν να ασχοληθούν με τα αντικείμενα STEM, όπου παραδοσιακά είναι ανδροκρατούμενα» (Europe's online platform for school education School, 2016). «Κύριος στόχος του είναι να καταπολεμήσει το συνεχιζόμενο χάσμα δεξιοτήτων στους εν λόγω τομείς στο πλαίσιο της ΕΕ και ιδιαίτερα την έλλειψη γυναικών και τα αυξανόμενα ποσοστά των κοριτσιών που εγκαταλείπουν τους τομείς STEM» (Europe's online platform for school education School, 2016).

Οι στόχοι της Ευρώπης για καλλιέργεια της ενεργού δημοκρατικής συμμετοχής στην κοινωνία, οι οποίοι πηγάζουν από τον παγκόσμιο χάρτη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δεν επηρεάστηκαν σε οποιοδήποτε βαθμό από νέα φαινόμενα που, δυστυχώς, εμφανίστηκαν πρόσφατα στο παγκόσμιο σκηνικό όπως η έξαρση της τρομοκρατίας και τα fake news. Τα φαινόμενα αυτά, δεν μπορούσαν όμως παρά να προβληματίσουν τον κάθε σκεπτόμενο και ευαισθητοποιημένο πολίτη αλλά και κάθε οργανισμό που θέτει υψηλούς στόχους σε θέματα που αφορούν αξίες όπως η ρητορική κατά του μίσους και της μισαλλοδοξίας, όπως είναι ο οργανισμός της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έτσι στις 17 Μαρτίου 2015, οι αρμόδιοι για την εκπαίδευση υπουργοί και ο Επίτροπος για την εκπαίδευση, τον πολιτισμό, τη νεολαία και τον αθλητισμό, απαντώντας στις τρομοκρατικές επιθέσεις στη Γαλλία και τη Δανία που έγιναν νωρίτερα και παρόμοιες θηριωδίες στην Ευρώπη το

πρόσφατο παρελθόν, επιβεβαίωσαν την αποφασιστικότητά τους να στηρίξουν σθεναρά τις θεμελιώδεις αξίες που βρίσκονται στην καρδιά της Ευρωπαϊκής Ένωσης: σεβασμός για την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, την ελευθερία, συμπεριλαμβανομένης της ελευθερίας της έκφρασης), τη δημοκρατία, την ισότητα, το κράτος δικαίου και τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αυτές οι αξίες είναι κοινές στα κράτη μέλη σε μια ευρωπαϊκή κοινωνία όπου επικρατεί ο πλουραλισμός, η μη διάκριση, η ανεκτικότητα, η δικαιοσύνη, η αλληλεγγύη και η ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών (Διακήρυξη του Παρισιού, 2015).

Όπως υπογραμμίζεται, «ο πρωταρχικός σκοπός της εκπαίδευσης δεν είναι μόνο να αναπτύξει γνώσεις, δεξιότητες, ικανότητες και συμπεριφορές και να ενσωματώσει θεμελιώδεις αξίες αλλά και να βοηθήσει τους νέους - σε στενή συνεργασία με τους γονείς και τις οικογένειες - να γίνουν ενεργά, υπεύθυνα, ανοιχτά μέλη της κοινωνίας (Διακήρυξη του Παρισιού, 2015, p.10). Τα παιδιά πρέπει να έχουν φωνή και σκέψη όσον αφορά τη διαμόρφωση του κόσμου που τους περιβάλλει και οι μεγάλοι πρέπει να έχουν τη βούληση να ακούσουν τα παιδιά. «Τα παιδιά και η νέα γενιά αντιπροσωπεύουν το μέλλον και πρέπει να έχουν την ευκαιρία να διαμορφώσουν το μέλλον». (Διακήρυξη του Παρισιού 2015, p.10) Πρέπει να δοθεί αίσθηση πρωτοβουλίας στα παιδιά και στους νέους και στη θετική συμβολή τους μέσω της συμμετοχής τους, επιβεβαιώνοντας ταυτόχρονα τις κοινές θεμελιώδεις αξίες στις οποίες βασίζεται η δημοκρατία (Διακήρυξη του Παρισιού 2015, p. 10). Πρέπει ακόμη, να συνδυαστούν οι προσπάθειές για την πρόληψη και την αντιμετώπιση της περιθωριοποίησης, της μισαλλοδοξίας, του ρατσισμού και της ριζοσπαστικοποίησης και για τη διατήρηση ενός πλαισίου ίσων ευκαιριών για όλους.

Για το σκοπό αυτό, συμφωνήθηκε να ενισχυθούν οι δράσεις της ευρωπαϊκής ένωσης στον τομέα της εκπαίδευσης με στόχο (Διακήρυξη του Παρισιού 2015, p. 11):

1. Ενίσχυση της βασικής συμβολής της εκπαίδευσης στην προσωπική ανάπτυξη, την κοινωνική ένταξη και συμμετοχή, προσδίδοντας τις θεμελιώδεις αξίες και αρχές που αποτελούν το θεμέλιο των κοινωνιών μας.
2. Η εξασφάλιση της συμμετοχικής εκπαίδευσης για όλα τα παιδιά και τους νέους που καταπολεμούν τον ρατσισμό και τις διακρίσεις για οποιονδήποτε λόγο προωθεί την ιδιότητα του πολίτη και τους διδάσκει να κατανοούν και να δέχονται διαφορές απόψεων, πεποιθήσεων και τρόπου ζωής, σεβόμενοι το κράτος δικαίου, της διαφορετικότητας και της ισότητας των φύλων
3. Ενίσχυση της ικανότητας των παιδιών και των νέων να σκεφτούν κριτικά και να ασκήσουν κρίση έτσι ώστε, ειδικά στο πλαίσιο του Διαδικτύου και των κοινωνικών μέσων

ενημέρωσης, να κατανοήσουν την πραγματικότητα, να διακρίνουν το γεγονός από τη γνώμη, να αναγνωρίσουν την προπαγάνδα και να αντισταθούν σε όλες τις μορφές την καλοσύνη και την ομιλία του μίσους.

4. Η καταπολέμηση των γεωγραφικών, κοινωνικών και εκπαιδευτικών ανισοτήτων καθώς και άλλων παραγόντων που μπορούν να οδηγήσουν στην απελπισία και να δημιουργήσουν ένα εύφορο έδαφος για εξτρεμισμό, παρέχοντας σε όλα τα παιδιά και τους νέους τις απαραίτητες γνώσεις, δεξιότητες και ικανότητες για να δημιουργήσουν το δικό τους επαγγελματικό μέλλον την πορεία προς την επιτυχία στην κοινωνία και ενθαρρύνοντας μέτρα για τη μείωση της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου και τη βελτίωση της κοινωνικής και επαγγελματικής ένταξης όλων των νέων.

5. Ενθάρρυνση του διαλόγου και της συνεργασίας μεταξύ όλων των φορέων της εκπαίδευσης, ιδίως των γονέων, των οικογενειών και των δομικών ενώσεων, με βάση την αίσθηση πρωτοβουλίας και δέσμευσης των παιδιών και των νέων ώστε να ενισχυθούν οι κοινωνικοί δεσμοί και να δημιουργηθεί αίσθημα συμμετοχής.

6. Ενδυνάμωση των εκπαιδευτικών έτσι ώστε να μπορούν να αντεπεξέλθουν σε όλες τις μορφές διακρίσεων και ρατσισμού, να εκπαιδεύσουν τα παιδιά και τους νέους στην παιδεία στα μέσα επικοινωνίας, να ανταποκριθούν στις ανάγκες των μαθητών από διαφορετικό υπόβαθρο, να μεταδώσουν κοινές θεμελιώδεις αξίες και να αποτρέψουν και την καταπολέμηση του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας (Διακήρυξη του Παρισιού, p. 11).

Αν και η ευθύνη για τα εκπαιδευτικά συστήματα και το περιεχόμενό τους ανήκει στα κράτη μέλη, η συνεργασία σε επίπεδο ΕΕ σε αυτόν τον τομέα μπορεί να συμβάλει στην αντιμετώπιση των κοινών προκλήσεων που αντιμετωπίζει η Ευρώπη. Έτσι εντοπίστηκε η επείγουσα ανάγκη για συνεργασία, συντονισμό, ανταλλαγής εμπειριών ιδεών και πρακτικών στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο σκοπός της συνεργασίας αυτής συνοψίζεται στους ακόλουθους στόχους: (Διακήρυξη του Παρισιού, 2015).

1. Να εξασφαλίσουν ότι τα παιδιά και οι νέοι αποκτούν κοινωνική, ατομική και διαπολιτισμική συνείδηση με την προώθηση των δημοκρατικών αξιών και των θεμελιωδών δικαιωμάτων, την κοινωνική ένταξη και την αποφυγή διακρίσεων, καθώς και την ενεργό συμμετοχή των πολιτών.

2. Ενίσχυση της κριτικής σκέψης και της παιδείας στα μέσα επικοινωνίας, ιδίως στη χρήση του Διαδικτύου και των κοινωνικών μέσων ενημέρωσης, ώστε να αναπτυχθεί η αντίσταση σε όλες τις μορφές διακρίσεων και κακοδιοίκησης.

3. Προώθηση της εκπαίδευσης των μειονεκτούντων παιδιών και νέων, εξασφαλίζοντας ότι τα συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης ανταποκρίνονται στις ανάγκες τους.

4. Προώθηση του διαπολιτισμικού διαλόγου μέσω όλων των μορφών μάθησης σε συνεργασία με άλλες σχετικές πολιτικές και ενδιαφερόμενα μέρη.

Ο τρόπος με τον οποίο μπορούν να υποστηριχθούν οι στόχοι αυτοί, όπως αναφέρεται στη διακήρυξη του Παρισιού, περιλαμβάνει τις ακόλουθες πρακτικές: (Διακήρυξη του Παρισιού 2015, p. 12).

- Το στρατηγικό πλαίσιο «ET2020», μέσω των προτεραιοτήτων του, της μάθησης από ομοτίμους και της ανταλλαγής και διάδοσης ορθών πρακτικών.

- Το πρόγραμμα Erasmus +, ιδίως μέσω της υποστήριξης που παρέχει για την κινητικότητα των εκπαιδευομένων και των εκπαιδευτικών.

- Των στρατηγικών συμπράξεων και των πλατφορμών συνεργασίας των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων.

- Το διάλογο και τα κοινά σχέδια για την εκπαίδευση των πολιτών, τον εθελοντισμό και τις ανταλλαγές νέων καθώς και από άλλα μέσα πολιτικής και χρηματοδότησης σε επίπεδο ΕΕ σε τομείς που σχετίζονται με την εκπαίδευση, όπως το πρόγραμμα «Ορίζοντας 2020» (συγκεκριμένα στις συνιστώσες του «Κοινωνικές προκλήσεις» και «Επιστήμη με και για την κοινωνία») και το πλαίσιο ευρωπαϊκής συνεργασίας στον τομέα της νεολαίας, εξετάζοντας παράλληλα στενότερες δυνατότητες συνεργασίας μεταξύ της εκπαίδευσης και άλλων συναφών τομέων, όπως ο πολιτισμός, ο αθλητισμός, η απασχόληση, η ευημερία, η ασφάλεια και άλλοι διάλογοι εργασίας για την κοινωνική ένταξη.

- Την ενθάρρυνση της προσέγγισης και της συνεργασίας με την κοινωνία των πολιτών και τους κοινωνικούς εταίρους.

- Τη διερεύνηση συνεργειών με τις συνεχιζόμενες εργασίες στο Συμβούλιο της Ευρώπης στον τομέα της αγωγής του πολίτη και της διαπολιτισμικής κατανόησης (Διακήρυξη του Παρισιού, 2015, p.12).

Οι στόχοι που έθεσε η Ευρώπη ταυτίζονται με τους στόχους της Unesco στο πλαίσιο της παγκόσμιας πολιτότητας και σχετίζονται με στάσεις και συμπεριφορές που αφορούν την ισότητα, την ειρήνη, τη δικαιοσύνη, την αποχή από τη βία, το σεβασμό στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Στόχος είναι η σύνδεση μεταξύ παγκόσμιων, εθνικών και τοπικών συστημάτων και διαδικασιών ώστε να αναπτυχθούν και να εφαρμοστούν κρίσιμες δεξιότητες για την παιδεία των πολιτών «π.χ. την κριτική τεχνολογία, την παιδεία στα μέσα επικοινωνίας, την κριτική σκέψη, τη λήψη αποφάσεων, την επίλυση προβλημάτων, τη διαπραγμάτευση, την οικοδόμηση της ειρήνης και την προσωπική και κοινωνική ευθύνη· να αναγνωρίζουν και να εξετάζουν τις πεποιθήσεις και τις αξίες και τον τρόπο με τον οποίο επηρεάζουν την πολιτική και κοινωνική λήψη αποφάσεων, τις αντιλήψεις για την κοινωνική δικαιοσύνη και τη συμμετοχή των πολιτών· να αναπτύξουν συμπεριφορές φροντίδας και συμπάθειας για τους άλλους και το περιβάλλον και σεβασμό της διαφορετικότητας· να αναπτύξουν αξίες αμεροληψίας και κοινωνικής δικαιοσύνης και ικανότητες για την κριτική ανάλυση των ανισοτήτων που βασίζονται στο φύλο, την κοινωνικοοικονομική κατάσταση, τον πολιτισμό, τη θρησκεία, την ηλικία και άλλα ζητήματα· να συμμετέχουν και να συμβάλλουν σε σύγχρονα παγκόσμια ζητήματα σε τοπικό, εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο ως ενημερωμένοι, αφοσιωμένοι, υπεύθυνοι και ενεργοί πολίτες, ανταποκρινόμενοι σε παγκόσμιους πολίτες» (Unesco, 2015, p. 16).

Στα πλαίσια αυτής της προσπάθειας το Συμβούλιο της Ευρώπης δημοσίευσε το πλαίσιο αναφοράς του «Αρμοδιότητες για τον δημοκρατικό πολιτισμό: Ζώντας μαζί ως ισότιμο σε πολιτιστικά διαφορετικές κοινωνίες» (Συμβούλιο της Ευρώπης, 2016) ενώ το 2017, δημοσίευσε αποτελέσματα από την παρακολούθηση της εφαρμογής του «Χάρτη της Εκπαίδευσης για τη Δημοκρατία και την Εκπαίδευση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα», που εγκρίθηκε από όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ (Συμβούλιο της Ευρώπης, 2017).

Η σημασία και ο ρόλος της εκπαίδευσης για καλλιέργεια της ενεργού συμμετοχής του πολίτη τονίζεται στη συνάντηση κορυφής στο Γκέτεμποργκ το 2017 που είχε στην ατζέντα της το θέμα εκπαίδευση και πολιτισμός. Σύμφωνα με την επιτροπή, «η Ευρώπη χαρακτηρίζεται από ελευθερία και κοινές αξίες, οι οποίες αντικατοπτρίζονται στα θεμελιώδη δικαιώματα και στην ανοιχτή κοινωνία. Η εκπαίδευση αποτελεί τη βάση για την ενεργό συμμετοχή του πολίτη και βοηθά στην πρόληψη του λαϊκισμού, της ξενοφοβίας και της βίαιης ριζοσπαστικοποίησης» (COM,2017 p. 4). Ακόμη, η κατανόηση και η διατήρηση της πολιτιστικής της κληρονομιάς και της διαφορετικότητας αποτελούν προϋποθέσεις για τη διατήρηση της πολιτιστικής κοινότητας, των κοινών αξιών και της ευρωπαϊκής ταυτότητας .

Η ελευθερία, η δημοκρατία, η ισότητα, ο σεβασμός του κράτους δικαίου, τα ανθρώπινα δικαιώματα και η αξιοπρέπεια είναι οι θεμελιώδεις αξίες στις οποίες στηρίζεται η Ευρωπαϊκή Ένωση. Αποτελούν μέρος της ευρωπαϊκής μας ταυτότητας. Η εκπαίδευση, ο πολιτισμός και ο αθλητισμός διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στην προώθηση της ενεργού συμμετοχής των πολιτών και των κοινών αξιών στις νεότερες γενιές. Ο συνδυασμός τους σε συγκεκριμένα έργα στις τοπικές κοινότητες συμβάλλει στην ενίσχυση της αίσθησης της ευρωπαϊκής ταυτότητας (COM, 2017, p. 11).

Η εκπαίδευση και ο πολιτισμός αποτελούν πρωταρχικές πολιτικές στα χέρια των κρατών μελών και των περιφερειακών και τοπικών αρχών τους. Η ΕΕ επιδιώκει διάφορες δραστηριότητες για τη διαφύλαξη και την ενίσχυση της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ευρώπης και προσφέρει υποστήριξη στους τομείς του πολιτισμού και της δημιουργίας. Παρέχει επίσης ένα ρυθμιστικό πλαίσιο που στοχεύει στη βελτίωση των συνθηκών για τους δημιουργούς και τους δημιουργούς να δημιουργούν, να διανέμουν και να λαμβάνουν αμοιβές στον ψηφιακό κόσμο και ενώ είναι δύσκολο να μετρήσουμε τα επιτεύγματα όσον αφορά τον πολιτισμό ή την ταυτότητα, οι πολιτιστικές δραστηριότητες συμβάλλουν στη βελτίωση της εμπειρίας των ανθρώπων, στην καλύτερη γνώση του άλλου και στην κατανόηση του τι σημαίνει να είσαι ευρωπαίος (COM,2017, p. 11).

Το ευρωπαϊκό επίπεδο διαδραματίζει σημαντικό συμπληρωματικό ρόλο, ιδίως όσον αφορά τις διασυνοριακές δραστηριότητες (τα κυριότερα παραδείγματα της δράσης της ΕΕ είναι το πρόγραμμα Erasmus + και το MEDIA). Είναι προς το κοινό συμφέρον όλων των κρατών μελών να αξιοποιήσουν πλήρως τις δυνατότητες της εκπαίδευσης και του πολιτισμού. Μια συλλογική προσπάθεια θα επέτρεπε στην Ευρώπη στο σύνολό της να αντιμετωπίσει καλύτερα τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει. Με γνώμονα το γεγονός της εμφάνισης νέων φαινομένων όπως το φαινόμενο «πλαστών ειδήσεων» και «εναλλακτικών γεγονότων», η Ευρώπη πρέπει να λάβει μια ισχυρότερη θέση υπέρ της ελευθερίας των μέσων ενημέρωσης, της πολυφωνίας των μέσων ενημέρωσης και της διαφάνειας των μέσων ενημέρωσης στην Ευρώπη. Παρόλο που η Ευρώπη δεν έχει άμεση αρμοδιότητα στα μέσα ενημέρωσης, η ΕΕ έχει για χρόνια στενή σχέση με το Euronews και η χρηματοδότηση της ΕΕ αντιπροσωπεύει περίπου το 36% του προϋπολογισμού Euronews. Ωστόσο, με την πάροδο των ετών, οι ευρωπαίοι εθνικοί δημόσιοι ραδιοτηλεοπτικοί φορείς έχουν γίνει μέτοχοι μειοψηφίας, ενώ ιδιωτικοί ραδιοτηλεοπτικοί φορείς εκτός ΕΕ και ιδιώτες επενδυτές από τρίτες χώρες έχουν αυξήσει το μερίδιό τους. Υπάρχουν αυξανόμενες ανησυχίες σχετικά με το αν ένα κανάλι που δίνει στους θεατές την εντύπωση ότι είναι ένα είδος ευρωπαϊκού δημόσιου ραδιοτηλεοπτικού φορέα αντανακλά πάντα την

ποικιλομορφία των απόψεων που υπάρχουν στην Ευρώπη και τις ευρωπαϊκές αξίες. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο χρειάζεται προβληματισμός και μια κοινή απόφαση από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο σε σχέση με τη διαδικασία αυτή. Στο κείμενο αναφέρεται ακόμη, σαν ένας πολύ σημαντικός παράγοντας για την σχολική αποτελεσματικότητα και τη μείωση των ελλήψεων που παρατηρούνται στις ικανότητες των Ευρωπαίων μαθητών, ο παράγοντας «εκπαιδευτικοί». «Οι εκπαιδευτικοί διαδραματίζουν τον κεντρικό ρόλο στη διαδικασία της μεταβίβασης δεξιοτήτων, ικανοτήτων και γνώσεων, καθώς και στην προώθηση των διεθνών προοπτικών στις αρχές της ζωής ενός νεαρού ατόμου. Όσο καλύτερος είναι ο δάσκαλος, τόσο καλύτερα είναι το αποτέλεσμα» (COM, 2017, p. 10).

Το δεύτερο ζήτημα που καταγράφεται συνδέεται με τη διά βίου μάθηση. Ενώ οι νέοι δαπανούν το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου τους στην εκπαίδευση, οι επενδύσεις σε ικανότητες μειώνονται μετά την αποφοίτησή τους και παραμένουν επίπεδες για τους περισσότερους ανθρώπους για το υπόλοιπο της ζωής τους. Η διά βίου μάθηση προσφέρει έναν τρόπο για την επανακατάρτιση και την βελτίωση των δεξιοτήτων, αλλά μόνο ένα μικρό ποσοστό των ενηλίκων συμμετέχει σε τέτοιες δραστηριότητες και οι περισσότεροι από αυτούς έχουν ήδη καλές γνώσεις. «Είναι απαραίτητο να επιδιωχθεί η σύγκλιση και να αυξηθεί το ποσοστό των ατόμων που συμμετέχουν στη μάθηση καθ 'όλη τη διάρκεια της ζωής τους» (COM, 2017 p. 80). Ταυτόχρονα, τονίζεται η σημασία της προσχολικής εκπαίδευσης γιατί όπως αναφέρεται «υπάρχουν στοιχεία ότι η καλή παιδεία κατά τη διάρκεια της πρώιμης παιδικής ηλικίας δημιουργεί ένα στέρεο θεμέλιο για τη μάθηση στο σχολείο και σε όλη τη ζωή, αλλά στην πράξη υπάρχουν ελλείψεις όσον αφορά την πρόσβαση, την ποιότητα και την οικονομική προσιτότητα της εκπαίδευσης» (COM, 2017, p.9).

Ο τρίτος παράγοντας είναι η καινοτομία και οι ψηφιακές τεχνολογίες στην εκπαίδευση. Προσφέρονται νέες δυνατότητες για προσεγγίσεις διδασκαλίας και εκμάθησης, αλλά η Ευρώπη καθυστερεί στην αξιοποίησή τους. Πολλά σχολεία δεν έχουν ακόμη πρόσβαση σε σύνδεση υψηλής ταχύτητας και ψηφιακό εξοπλισμό και δεν έχουν αρκετούς εκπαιδευτικούς να επωφεληθούν από προγράμματα επαγγελματικής ανάπτυξης σε αυτούς τους τομείς. Όπως τονίζεται από την επιτροπή, η υλοποίηση των ιδεών που προτείνονται από την επιτροπή, για πρόοδο συνεπάγεται πρόσβαση στην κοινοτική χρηματοδότηση μετά το 2020...και του πολυετούς δημοσιονομικού πλαισίου για την επόμενη περίοδο (COM, 2017, p. 11).

Οι εισηγήσεις της επιτροπής είναι οι ακόλουθες:

- Να ενισχυθεί η υποστήριξη των εκπαιδευτικών, αυξάνοντας την κινητικότητά τους σε ολόκληρη την Ευρώπη και μέσω του «δικτύου eTwinning», με στόχο την επίτευξη 600.000 χρηστών έως το 2020, προσφέροντας μαζικά ανοικτά ηλεκτρονικά μαθήματα στο πλαίσιο της ίδρυσης μιας ακαδημίας καθηγητών της ΕΕ.
- Να δημιουργηθεί δυναμική για την τόνωση της διά βίου μάθησης, καθορίζοντας ένα πιο φιλόδοξο σημείο αναφοράς για τη συμμετοχή σε δραστηριότητες διά βίου μάθησης έως το 25% μέχρι το 2025.
- Να εκπονηθεί σύσταση του Συμβουλίου σχετικά με ένα πλαίσιο ποιότητας για την εκπαίδευση και την φροντίδα στην προσχολική εκπαίδευση συνοδευόμενη από ένα πιο φιλόδοξο κοινό σημείο αναφοράς, το οποίο θα απαιτούσε προσφορά θέσεων για τουλάχιστον του 95% των παιδιών ηλικίας μεταξύ 3 ετών και υποχρεωτικής σχολικής ηλικίας.
- Να προετοιμάσει ένα νέο σχέδιο δράσης για την ψηφιακή εκπαίδευση με στόχο την προώθηση καινοτόμων, εξατομικευμένων και ψηφιακών μεθόδων και τεχνολογιών διδασκαλίας που θα συμβάλλουν στη βελτίωση των μαθησιακών αποτελεσμάτων.
- Να εφαρμόσει έναν νέο στόχο σύνδεσης της ΕΕ με στόχο να εξασφαλίσει ότι όλα τα σχολεία θα έχουν πρόσβαση σε υπερταχεία ευρυζωνική σύνδεση έως το 2025 (COM, 2017, p.9).

Το όραμα για το 2025 «είναι μια Ευρώπη στην οποία η μάθηση, η μελέτη και η διεξαγωγή έρευνας δεν θα παρεμποδίζονται από τα σύνορα. Μια ηπειρωτική χώρα, όπου Ευρωπαίος πολίτης έχει τη δυνατότητα να σπουδάσει, να μάθει ή να εργαστεί σε οποιοδήποτε κράτος μέλος ...μια ήπειρο στην οποία οι άνθρωποι έχουν έντονη αίσθηση της ταυτότητάς τους ως Ευρωπαίων, της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ευρώπης και της πολυμορφίας της. Η επίτευξη αυτού του οράματος πρέπει να είναι μια κοινή προσπάθεια» (COM, 2017, p.11). «Στο επίκεντρο αυτής της κοινής προσπάθειας είναι η ιδέα να συνεργαστεί προς ένα ευρωπαϊκό χώρο εκπαίδευσης που θα βασίζεται στην εμπιστοσύνη, την αμοιβαία αναγνώριση, τη συνεργασία και την ανταλλαγή βέλτιστων πρακτικών, κινητικότητας και ανάπτυξης, που θα δημιουργηθεί έως το 2025 (COM, 2017, p. 120). Αυτό όμως που δεν πρέπει να ξεχνάμε είναι η ανάγκη στήριξης του ανθρώπινου κεφαλαίου, γιατί πάντα και σε όλα τα επίπεδα, ο άνθρωπος είναι η κύρια συνιστώσα για την επίτευξη των οποιονδήποτε στόχων. «Η επένδυση σε ανθρώπους δεν έρχεται δωρεάν. Προκειμένου αυτή η φιλόδοξη κοινή ατζέντα να είναι αξιόπιστη, η Ευρωπαϊκή Ένωση θα πρέπει να συμμετάσχει σε ανάλογες επενδύσεις με βάση τον άνθρωπο. Η στήριξη των νέων για την απόκτηση

εμπειρίας σε άλλο κράτος μέλος θα απαιτήσει σημαντική χρηματοδότηση. Οι πολιτικές φιλοδοξίες θα πρέπει να ευθυγραμμιστούν με τα μέσα δράσης και, ως εκ τούτου, θα πρέπει να αντικατοπτρίζονται στις μελλοντικές συζητήσεις για τα οικονομικά της ΕΕ» (COM, 2017, p.12).

Οι επενδύσεις σε επίπεδο ΕΕ στην εκπαίδευση και την κατάρτιση συμπληρώνουν τις εθνικές προσπάθειες. Αυτό ισχύει για ποικίλα μέσα, από προγράμματα κινητικότητας (ιδίως Erasmus +), προγράμματα έρευνας και καινοτομίας (π.χ πρόγραμμα Horizon 2020), ευρωπαϊκά διαρθρωτικά ταμεία, επενδυτικά ταμεία και χρηματοπιστωτικά μέσα) (COM, 2017, p.12). Αυτή η κοινή ατζέντα θα υλοποιηθεί με βάση την υφιστάμενη κατανομή καθηκόντων και ικανοτήτων, χρησιμοποιώντας δοκιμασμένους τρόπους συνεργασίας με την υποστήριξη διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων για τη βελτίωση των αποτελεσμάτων της εκπαιδευτικής πολιτικής με προτεραιότητα να προσφερθούν σε όλους πρόσβαση σε υψηλής ποιότητας και χωρίς αποκλεισμούς εκπαίδευση, κατάρτιση και δια βίου μάθηση, σύμφωνα με την αρχή αριθμός 1 του ευρωπαϊκού πυλώνα των κοινωνικών δικαιωμάτων.

Οι πρακτικές μέσα από οποίες μπορεί να αναπτυχθούν οι πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την εκπαίδευση αφορούν την ανάπτυξη προγραμμάτων και την περαιτέρω ανάπτυξη της συνεργασίας η οποία μπορεί να ενδυναμωθεί με ενημέρωση και διευκόλυνση της διασυνοριακής επικοινωνίας. Έτσι, κατά τη σύνοδό αυτή (Γκέτεμποργκ, 2017), οι ηγέτες καλούνται να συζητήσουν και να δώσουν στρατηγικό προσανατολισμό στις ακόλουθες έξι βασικές προτάσεις πολιτικής της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (με την επιφύλαξη της απόφασης για το επόμενο πολυετές δημοσιονομικό πλαίσιο):

1) Να ενισχυθεί το πρόγραμμα Erasmus + σε όλες τις κατηγορίες μαθητών που καλύπτει ήδη (μαθητές, φοιτητές, ασκούμενοι, μαθητευόμενοι και δάσκαλοι) με στόχο τον διπλασιασμό του αριθμού των συμμετεχόντων και την προσέγγιση των μαθητών που προέρχονται από μειονεκτούσες οικογένειες έως το 2025.

2) Να γίνει επεξεργασία στη σύσταση του Συμβουλίου σχετικά με τη βελτίωση της εκμάθησης γλωσσών στην Ευρώπη, καθορίζοντας ένα σημείο αναφοράς κατά το οποίο, μέχρι το 2025, όλοι οι νέοι Ευρωπαίοι που τελειώνουν την ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση θα πρέπει να έχουν καλή γνώση δύο γλωσσών, επιπλέον της μητρικής τους γλώσσας.

3) Να επεξεργαστεί σύσταση του Συμβουλίου σχετικά με την αμοιβαία αναγνώριση των διπλωμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και αποφοίτησης από σχολείο / περιόδους σπουδών στο εξωτερικό. Αυτό θα μπορούσε να συνοδευτεί από μια νέα διαδικασία,

αξιοποιώντας τις εμπειρίες από τα υφιστάμενα συστήματα συνεργασίας για τη διευκόλυνση της αναγνώρισης αυτής και την περαιτέρω ενίσχυση της διασυνοριακής επικύρωσης των πιστοποιητικών κατάρτισης και δια βίου μάθησης, «η διαδικασία της Σορβώνης».

4) Να ενισχυθεί η χρηματοδοτική ικανότητα του μηχανισμού εγγυήσεων δημιουργικών και πολιτιστικών τομέων μέχρι το 2020, ώστε οι τράπεζες και τα άλλα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα από έναν διευρυμένο αριθμό χωρών να αυξήσουν σημαντικά τη χρηματοδότηση των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων στον πολιτιστικό και δημιουργικό τομέα.

5) Να εργαστούν για αληθινά ευρωπαϊκά πανεπιστήμια που έχουν τη δυνατότητα να διασυνδέονται και να συνεργάζονται άψογα σε διασυνοριακό επίπεδο και να ανταγωνίζονται διεθνώς, συμπεριλαμβανομένης της δημιουργίας μιας Σχολής Ευρωπαϊκής και Διακρατικής Διακυβέρνησης (φιλοξενείται από το Ευρωπαϊκό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο στη Φλωρεντία, Ιταλία).

6) Να ενισχυθεί η ευρωπαϊκή διάσταση του Euronews (η ανάγκη αυτή προκύπτει ως επί το πλείστον ως τρόπος αντιμετώπισης φαινομένων όπως είναι τα fake news και οι πλαστές ειδήσεις αλλά και ως τρόπος ενημέρωσης των πολιτών για θέματα που αφορούν τις χώρες της ευρωπαϊκής ένωσης).

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια της ευρωπαϊκής πολιτικής όπως αναφέρθηκαν πιο πάνω, διαφαίνεται ότι η ανάπτυξη ενεργών πολιτών αποτελεί προτεραιότητα για την Ευρωπαϊκή Ένωση και δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην ανάπτυξη ικανοτήτων στην προώθηση της ισότητας και την αντιμετώπιση των οποιονδήποτε διακρίσεων. «Η ανάπτυξη της ενεργού πολιτότητας και των ικανοτήτων του ενεργού πολίτη αποτελεί εγγενές συστατικό των νέων προτεραιοτήτων για την Ευρωπαϊκή συνεργασία στην εκπαίδευση και την κατάρτιση, με έμφαση στον ρόλο της εκπαίδευσης για την προώθηση της ισότητας και της άρσης των μεροληπτικών διακρίσεων, τη μεταλαμπάδευση θεμελιωδών αξιών, διαπολιτισμικών ικανοτήτων και την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας» (<https://www.schooleducationgateway.eu/el/pub/latest/practices/education-for-active-citizensh.htm>, 2016).

Το Συμβούλιο Παιδείας της ΕΕ επικεντρώθηκε, μεταξύ άλλων, στο ρόλο του τομέα της νεολαίας σε μια ολοκληρωμένη και διατομεακή προσέγγιση για την «πρόληψη και καταπολέμηση της βίαιης ριζοσπαστικοποίησης μεταξύ των νέων» (Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2016α). Επίσης, ενθάρρυνε την ανάπτυξη του γραμματισμού στα μέσα και της κριτικής σκέψης μέσω της εκπαίδευσης και της κατάρτισης (Συμβούλιο της

Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2016β) και τόνισε την ανάγκη «ενσωμάτωσης στην πολυμορφία για την επίτευξη υψηλής ποιότητας εκπαίδευσης για όλους» (Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2017).

Επιπλέον, η ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με τη στήριξη της πρόληψης της ριζοσπαστικοποίησης που οδηγεί σε βίαιο εξτρεμισμό έχει καθορίσει ορισμένες πρωτοβουλίες για την υποστήριξη των κρατών μελών, από την προώθηση της συμμετοχικής εκπαίδευσης και των κοινών αξιών, στην αντιμετώπιση της εξτρεμιστικής προπαγάνδας σε απευθείας σύνδεση και της ριζοσπαστικοποίησης στις φυλακές (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016). Από το 2016, η Ομάδα Εργασίας «Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2020» για την «Προώθηση της ιθαγένειας και των κοινών αξιών της ελευθερίας, της ανεκτικότητας και της μη διάκρισης μέσω της εκπαίδευσης» αποτελεί ένα φόρουμ ανταλλαγής για τα βασικά θέματα πολιτικής που επισημάνθηκαν στη Διακήρυξη του Παρισιού. Το κύριο μέλημα είναι η ιθαγένεια, οι θεμελιώδεις αξίες και η μη διάκριση. Ένα από τα αποτελέσματα αυτής της ομάδας εργασίας είναι μια ηλεκτρονική επιτομή των καλών πρακτικών (2) (Eurgydice, 2017).

Η σχέση της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής με την καλλιέργεια των δημοκρατικών αξιών είναι ευρέως αποδεκτή όπως και η ανάγκη εμπλουτισμού ολόκληρης τη σχολικής ζωής με μια κουλτούρα δημοκρατίας τονίζεται εμφαντικά από την Unesco (1998), «εάν υπάρχει μια ιδέα που είναι εγγενής στην εκπαίδευση των πολιτών, επειδή αφορά την πολιτική και τους θεσμούς, είναι η ιδέα της δημοκρατίας». Σύμφωνα με την Unesco, θα πρέπει να προχωρήσουμε ένα βήμα παραπέρα από την απλή παρατήρηση και περιγραφή των θεσμών «Αντί να περιοριζόμαστε στην παρατήρηση και την περιγραφή των θεσμών (την απαραίτητη αλλά όχι επαρκή προϋπόθεση για την εκπαίδευση των πολιτών), θα πρέπει να εξηγήσουμε πώς η λειτουργία του μηχανισμού του κράτους σέβεται την κυβέρνηση του λαού από τον λαό και το καθιστά υπεύθυνο στους πολίτες» (Unesco 1998).

Η εκπαίδευση αποτελεί τη λύση και την απάντηση σε ζητήματα που αφορούν την ενίσχυση της ευρωπαϊκής ταυτότητας και της ενεργού συμμετοχής των πολιτών με στόχο ένα καλύτερο μέλλον για όλους μας. Όπως δήλωσε ο Πρόεδρος Juncker την 1η Μαρτίου 2017, όταν παρουσίασε τη Λευκή Βίβλο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το μέλλον της Ευρώπης: «η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αλλάξει τη ζωή μας προς το καλύτερο. Πρέπει να διασφαλίσουμε ότι θα συνεχίσει να το κάνει για όλους εκείνους που θα ακολουθήσουν. Η τοποθέτηση της παιδείας και του πολιτισμού στον πυρήνα του προβληματισμού μας σχετικά με τον τρόπο ενίσχυσης μιας κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας και την υποβολή

συγκεκριμένων ιδεών και πρωτοβουλιών για την επίτευξη αυτού του στόχου είναι ο καλύτερος τρόπος για να διατηρήσουμε την ποικιλομορφία και τον πλούτο της Ένωσης».

Γενικότερα αυτό που μπορεί να θεωρηθεί αισιόδοξο γεγονός είναι ότι μέσα από τις πρακτικές που ακολουθεί η Ευρωπαϊκή Ένωση, προσπάθεια είναι να ενδυναμωθεί ο ρόλος των πολιτών στην οικοδόμηση μιας καλύτερης κοινωνίας. «Οι πολίτες καλούνται να διαδραματίσουν το δικό τους ρόλο στην οικοδόμηση μιας καλύτερης, δημοκρατικής κοινωνίας και η ανάπτυξη των δεξιοτήτων και των στάσεων της ενεργού πολιτότητας είναι κρίσιμης σημασίας. Οι ενεργοί πολίτες όχι μόνο γνωρίζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους, αλλά επίσης επιδεικνύουν αλληλεγγύη προς τους συνανθρώπους τους και προθυμία να επιστρέψουν κάτι στην κοινωνία» (Schooleducationgateway, 2016).

Παραδείγματα πρωτοβουλιών που έχουν δρομολογηθεί με σκοπό την ανάπτυξη της ενεργού πολιτότητας όπως αναφέρονται στο School Education Gateway, 2016 είναι: Ευρωπαϊκό Κέντρο Wergeland (EWC)- Εκπαίδευση για τη Δημοκρατία και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα: Το κέντρο αυτό ιδρύθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης σε συνεργασία με τη Νορβηγία προς υποστήριξη των μελών του για την παροχή εκπαίδευσης για τη δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη, τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη διαπολιτισμική κατανόηση.

Σε στενή συνεργασία με τις εθνικές αρχές, το EWC δημιουργεί προγράμματα που ανταποκρίνονται στις ανάγκες και τις προτεραιότητες των εθνικών εκπαιδευτικών συστημάτων. Οι δραστηριότητες εκτείνονται σε όλη την Ευρώπη και πρόσβαση σε αυτές έχουν οι συμμετέχοντες από τα 47 κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης. Παράδειγμα αυτής της πρωτοβουλίας είναι οι Θερινές Ακαδημίες (Summer Academies) του EWC: Οι Θερινές αυτές ακαδημίες οι οποίες λειτουργούν σε διάφορα μέρη βοηθούν τους εκπαιδευτικούς να προάγουν τη δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη, τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη διαπολιτισμική κατανόηση στις σχολικές κοινότητες, ενώ άλλες πρωτοβουλίες αφορούν σε δυνητικά αμφιλεγόμενα ζητήματα, όπως τη μετανάστευση και το προσφυγικό, τη σεξουαλική αγωγή, τη χρήση θρησκευτικών συμβόλων και την παιδική κακοποίηση. Το EWC διοργανώνει και εθνικά προγράμματα, σε συγκεκριμένες χώρες, όπως το πρόγραμμα για την Εκπαίδευση στη Δημοκρατική Πολιτότητα, στην Ουκρανία, η οποία επιδιώκει να ενδυναμώσει την κοινωνική συνοχή μεταξύ περιοχών ή το πρόγραμμα Προχωρημένη Κατάρτιση στην Άσκηση της Ιδιότητας του Πολίτη στη Ρωσία, που παρέχει ένα επιμορφωτικό πρόγραμμα στο εύρος όλου του σχολείου για εκπαιδευτικούς, διοικητικό προσωπικό σχολείων και προσωπικό πανεπιστημίων (Schooleducationgateway, 2016).

Εκτός από τις πιο πάνω πρωτοβουλίες η Ευρωπαϊκή Ένωση δίνει μεγάλη σημασία σε πρωτοβουλίες που αφορούν τον εθελοντισμό όπως το «European Solidarity Corps - Ευρωπαϊκό Σώμα Αλληλεγγύης» που δίνει τη δυνατότητα τους νέους να προσφέρουν εθελοντικά ή να εργαστούν σε προγράμματα στη χώρα τους ή στο εξωτερικό που ωφελούν τις κοινότητες και τους ανθρώπους γύρω από την Ευρώπη σε ένα ευρύ φάσμα έργων, όπως η πρόληψη φυσικών καταστροφών ή η επακόλουθη ανασυγκρότηση, η παροχή βοήθειας σε κέντρα αιτούντων άσυλο ή η αντιμετώπιση διαφορετικών κοινωνικών προβλημάτων στις κοινότητες (http://europa.eu/youth/solidarity_en).

Το ενδιαφέρον που επιδεικνύεται από την Ευρώπη για την εκπαίδευση για την ιθαγένεια αποδεικνύεται πέραν πάσης αμφιβολίας μέσω των προγραμμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η έκθεση Eurydice, 2017 σχετικά με την εκπαίδευση του πολίτη στα σχολεία στην Ευρώπη είναι η τρίτη έκθεση του Eurydice για το συγκεκριμένο θέμα και αυτό δείχνει το συνεχές ενδιαφέρον των ευρωπαϊκών και εθνικών αρχών στο θέμα αυτό και τη σημαντικότητα που του αποδίδεται (Eurydice Brief, 2017). Η έκθεση Eurydice, 2017 δείχνει ότι η εκπαίδευση για την ιθαγένεια είναι κάτι πολύ περισσότερο από μια απλή ανάγκη να διδάσκονται οι μαθητές για τους πολιτικούς θεσμούς ή την ιστορία μιας χώρας για ανάπτυξη της δημιουργικότητας, της κριτικής σκέψης και των δεξιοτήτων επικοινωνίας και συνεργασίας. «Η μελέτη του 2017 Eurydice επιβεβαίωσε ότι η εκπαίδευση για την ιθαγένεια αποτελεί μέρος των εθνικών προγραμμάτων σπουδών για τη γενική εκπαίδευση σε όλες τις χώρες. Επιβεβαίωσε επίσης ότι η εκπαίδευση για την ιθαγένεια είναι πολύ περισσότερο από απλά να διδάσκει τους μαθητές σχετικά με τους πολιτικούς θεσμούς ή την ιστορία μιας χώρας. Όλες οι χώρες έχουν φιλόδοξα προγράμματα σπουδών για την ανάπτυξη ικανοτήτων που σχετίζονται με την αποτελεσματική και εποικοδομητική αλληλεπίδραση με τους άλλους, ενεργώντας με κοινωνικά υπεύθυνο τρόπο, ενεργώντας δημοκρατικά και σκεπτόμενοι κριτικά» (Eurydice Brief, 2017, p. 4).

Το γεγονός ότι η Ευρώπη αντιμετωπίζει σήμερα σημαντικές προκλήσεις όπως κοινωνικοοικονομικά προβλήματα, τον βίαιο εξτρεμισμό και την έλλειψη εμπιστοσύνης στις δημοκρατικές διαδικασίες είναι από τις μεγαλύτερες απειλές για την ειρήνη, τη δημοκρατία, την ελευθερία και την ανεκτικότητα καθιστά το ρόλο της εκπαίδευσης για την πολιτότητα ιδιαίτερα σημαντικό. «Η εκπαίδευση και η κατάρτιση μπορούν να συμβάλουν στην αντιμετώπιση αυτών των απειλών, προωθώντας τον αμοιβαίο σεβασμό και προωθώντας τις θεμελιώδεις αξίες - η εκπαίδευση των πολιτών έχει ιδιαίτερο ρόλο να

διαδραματίσει σε αυτό το θέμα και σε ολόκληρη την Ευρώπη υπάρχουν μεγάλες προσδοκίες από αυτήν» (Eurydice Brief, 2017, p. 3).

4.1 Ευρωπαϊκή Διάσταση στην Εκπαίδευση και Ενεργός Πολιτότητα

Με στόχο να αποτυπωθεί μια ολοκληρωμένη εικόνα των εθνικών πολιτικών στον τομέα της εκπαίδευσης των πολιτών στα σχολεία της Ευρώπης η έκθεση Eurydice 2017, (τρίτη έκθεση για το συγκεκριμένο θέμα), είχε ως στόχο να παράσχει μια τρέχουσα και ολοκληρωμένη εικόνα των εθνικών πολιτικών στον τομέα της εκπαίδευσης των πολιτών στα σχολεία σε ολόκληρη την Ευρώπη. Τα κύρια ευρήματα της έκθεσης Eurydice, 2017, βασίζονται σε υπάρχοντες κανονισμούς και συστάσεις που συγκεντρώθηκαν από το δίκτυο Eurydice σε 42 εκπαιδευτικά συστήματα, συμπληρωμένα από τα ευρήματα από την ακαδημαϊκή βιβλιογραφία και από συνεντεύξεις με συναφείς παράγοντες σε εθνικό επίπεδο παρήχθησαν υπό την αιγίδα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Eurydice Brief, 2017, p.9). Η έκθεση Eurydice 2017, υιοθέτησε την ευρύτερη έννοια της εκπαίδευσης για την ιθαγένεια προκειμένου να είναι όσο το δυνατόν πιο συνεκτική και να καταγράψει την ποικιλομορφία των εθνικών προγραμμάτων σπουδών. Όπως αναφέρεται στην έκθεση «το όριο μεταξύ εκπαίδευσης πολιτών και εκπαίδευσης για την ιθαγένεια δεν είναι απολύτως σαφές, αλλά το πρώτο έχει μικρότερο πεδίο εφαρμογής από το τελευταίο. Ενώ η αγωγή του πολίτη αναφέρεται συνήθως στη διαδικασία διαβίβασης γνώσεων σχετικά με τη συνταγματική δομή και τα πολιτικά θεσμικά όργανα μιας χώρας, η εκπαίδευση για την ιθαγένεια καλύπτει επιπλέον αρμοδιότητες, όπως κοινωνική ευθύνη, καθώς και δεξιότητες για την εξασφάλιση αποτελεσματικών διαπροσωπικών σχέσεων και επιτυχημένης προσωπικής ανάπτυξης» (Eurydice Brief, 2017, p.9).

Το εννοιολογικό πλαίσιο της έκθεσης επικεντρώθηκε σε τέσσερις τομείς αρμοδιότητας στην εκπαίδευση των πολιτών που αφορούν γνώσεις δεξιότητες και συμπεριφορές. Οι τομείς αυτοί είναι: Τομέας 1: Αποτελεσματική και εποικοδομητική αλληλεπίδραση με τους άλλους, συμπεριλαμβανομένης της προσωπικής ανάπτυξης (αυτοπεποίθηση, προσωπική ευθύνη και ενσυναίσθηση), επικοινωνία και ακρόαση και συνεργασία με άλλους. Τομέας 2: Σκέψη κριτικής, συμπεριλαμβανομένης της συλλογιστικής και της ανάλυσης, του γραμματισμού των μέσων ενημέρωσης, της γνώσης και της ανακάλυψης και της χρήσης πηγών. Τομέας 3: Ενεργώντας με κοινωνικά υπεύθυνο τρόπο, (συμπεριλαμβανομένου του σεβασμού της αρχής της δικαιοσύνης και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων), σεβασμός για άλλους ανθρώπους, για άλλους πολιτισμούς και άλλες θρησκείες, ανάπτυξη της αίσθησης ότι ανήκουν και κατανόηση των θεμάτων που σχετίζονται με το περιβάλλον και την αειφορία. Τομέας 4: ενεργώντας δημοκρατικά,

(συμπεριλαμβανομένου του σεβασμού των δημοκρατικών αρχών), γνώση και κατανόηση των πολιτικών διαδικασιών, θεσμών και οργανισμών και γνώση και κατανόηση θεμελιωδών κοινωνικών και πολιτικών εννοιών (Eurydice Brief, 2017, p.9). Παρόλο που δίνεται έμφαση στους μαθητές και σε ό, τι συμβαίνει στο σχολείο, η έκθεση αναγνωρίζει ότι οι εκπαιδευτικοί διαδραματίζουν ζωτικό ρόλο στη διαδικασία μάθησης και αναγνωρίζει ότι δραστηριότητες εκτός τάξης (όπως επισκέψεις μελέτης ή εθελοντισμός σε κοινοτικά προγράμματα) συμβάλλουν στην επίτευξη των στόχων της εκπαίδευσης για την ιθαγένεια.

Τα αποτελέσματα της έκθεσης Eurydice 2017, έδειξαν μεταξύ άλλων ότι: Στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση υπάρχει σχετικά μεγαλύτερη έμφαση στη διδασκαλία των παιδιών για την αποτελεσματική και εποικοδομητική αλληλεπίδραση με τους άλλους, η οποία περιλαμβάνει τις ικανότητες που σχετίζονται με την προσωπική ανάπτυξη των μαθητών και τις διαπροσωπικές σχέσεις. Οι μαθητές προετοιμάζονται να συμπεριφέρονται δημοκρατικά περισσότερο προς το τέλος της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, η οποία συνήθως σηματοδοτεί το τέλος της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, λόγω του ότι στις περισσότερες χώρες, σε αυτή τη χρονική περίοδο οι μαθητές ενηλικιώνονται και αποκτούν το δικαίωμα ψήφου στις γενικές εκλογές της χώρας τους. Οι εκπαιδευτικές αρχές αρχίζουν να διδάσκουν νωρίτερα στους νέους μαθητές πώς να συμπεριφέρονται προς τους άλλους και πώς να ενεργούν με κοινωνικά αποδεκτό ή υπεύθυνο τρόπο με την ελπίδα να «ενσταλάξουμε» αυτές τις αξίες βαθιά μέσα στην συνείδηση των παιδιών. Αναλυτικότερα, τα αποτελέσματα της έκθεσης Eurydice, 2017, όπως αναφέρεται στο Eurydice Brief 2017, έδειξαν ότι:

- Η εκπαίδευση για την ιθαγένεια τείνει να έχει ένα ευρύτερο πεδίο από την αγωγή του πολίτη γιατί σχετίζεται με την καλλιέργεια δεξιοτήτων που αφορούν την επιτυχημένη προσωπική ανάπτυξη, την εξασφάλιση αποτελεσματικών διαπροσωπικών σχέσεων και την ανάπτυξη κοινωνικής ευθύνης.
- Η μάθηση του τρόπου συνεργασίας με άλλους είναι σαφώς μια άλλη προτεραιότητα που έχουν πολλά κοινά προγράμματα σε ολόκληρη την Ευρώπη.
- Τα περισσότερα εκπαιδευτικά συστήματα τείνουν να ευνοούν παρόμοια στοιχεία που σχετίζονται με την κριτική σκέψη και κάποια φαίνεται να είναι αρκετά σημαντικά για να συμπεριληφθούν σε όλα ή σχεδόν όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης (περισσότερο στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση όπου οι μαθητές έχουν την ικανότητα για κριτική και αφαιρετική σκέψη
- Περίπου τα μισά εκπαιδευτικά συστήματα (από τα 42 που καλύπτονται στην έκθεση Ευρυδική 2017) αναγνωρίζουν ως σημαντική ικανότητα την παιδεία στα μέσα

επικοινωνίας (συμπεριλαμβανομένου του αλφαριθμητισμού των κοινωνικών μέσων και της αντιμετώπισης του ηλεκτρονικού εκφοβισμού), ενσωματώνοντάς τα στο πρόγραμμα σπουδών.

- Η δημιουργικότητα τείνει να προωθείται στα σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, αλλά μόνο σε μια μειοψηφία χωρών.
- Οι εκπαιδευτικές αρχές θέλουν οι μαθητές να αποφοιτήσουν από το σχολείο έχοντας αυξημένη αίσθηση ευθύνης όχι μόνο προς τον εαυτό τους ή προς τους ανθρώπους στο άμεσο περιβάλλον τους (π.χ. οικογένεια και συμμαθητές), αλλά και προς την κοινωνία στο σύνολό της.
- Ορισμένα θέματα διδάσκονται σε όλα τα σχολικά έτη (περισσότερο από τα μισά των εκπαιδευτικών συστημάτων διδάσκουν «σεβασμό για άλλους ανθρώπους και σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης).
- Τα θέματα που σχετίζονται με την αειφόρο ανάπτυξη τείνουν να καλύπτονται στα υψηλότερα επίπεδα της σχολικής εκπαίδευσης.
- Η κριτική σκέψη αποτελεί βασική συνιστώσα της εκπαίδευσης του πολίτη
- Ο σεβασμός για τους άλλους διδάσκεται καθ' όλη τη διάρκεια των σχολικών ετών στο δημοτικό σχολείο. Το ίδιο ισχύει και για τη δημιουργία μιας αίσθησης του ανήκειν, η οποία ενσωματώνει την καλλιέργεια μιας αίσθησης πατριωτισμού και εθνικής ταυτότητας.
- Η ενθάρρυνση των μαθητών να συμμετέχουν στη δημοκρατική διαδικασία περιλαμβάνεται στα προγράμματα σπουδών των περισσότερων εκπαιδευτικών συστημάτων «Έτσι, η σύγχρονη εκπαίδευση για την ιθαγένεια στην Ευρώπη τείνει όχι μόνο στη διάδοση των θεωρητικών γνώσεων σχετικά με τη δημοκρατία, αλλά και ενθαρρύνει τους μαθητές να γίνουν ενεργοί πολίτες που συμμετέχουν στη δημόσια και πολιτική ζωή» (p.1-34).
- Θέματα που αφορούν την κατανόηση των θεμελιωδών πολιτικών και κοινωνικών εννοιών περιλαμβάνεται επίσης στα εθνικά αναλυτικά προγράμματα
- Σε επίπεδο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, σημαντικό αριθμό εθνικών προγραμμάτων σπουδών καλύπτει επίσης θέματα που σχετίζονται με τους διεθνείς οργανισμούς, ιδίως με την ΕΕ, και τις διεθνείς συνθήκες, ιδίως με τις συνθήκες του ΟΗΕ, όπως η Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, όμως αυτό δεν παρατηρείται σε όλα τα εκπαιδευτικά συστήματα που εξετάστηκαν.
- Η αίσθηση του ανήκειν καλλιεργείται κυρίως στο δημοτικό σχολείο.
- Οι κύριες προσεγγίσεις που χρησιμοποιούνται στα προγράμματα σπουδών για την εκπαίδευση των πολιτών στις χώρες της Ευρώπης είναι τρεις : 1. Ως διαθεματικό θέμα: οι

εκπαιδευτικοί στόχοι, το περιεχόμενο ή τα μαθησιακά αποτελέσματα σχεδιάζονται ως εγκάρσια σε όλο το πρόγραμμα σπουδών και όλοι οι δάσκαλοι μοιράζονται την ευθύνη για την παράδοση. 2. Ενσωματωμένο σε άλλα θέματα: οι στόχοι της εκπαίδευσης, το περιεχόμενο ή τα μαθησιακά αποτελέσματα συμπεριλαμβάνονται στα έγγραφα σπουδών ευρύτερων θεμάτων ή τομέων μάθησης, που συχνά ασχολούνται με τις ανθρωπιστικές επιστήμες / κοινωνικές επιστήμες. 3. Ως ξεχωριστό αντικείμενο: οι στόχοι της εκπαίδευσης για την ιθαγένεια, το περιεχόμενο ή τα μαθησιακά αποτελέσματα περιλαμβάνονται σε ένα ξεχωριστό όριο θεμάτων που σχετίζονται κυρίως με την υπηκοότητα. Η έκθεση Ευρυδίκη δείχνει ότι η συντριπτική πλειοψηφία των χωρών χρησιμοποιεί τουλάχιστον μία από τις τρεις προσεγγίσεις σπουδών που αναφέρονται παραπάνω σε κάθε επίπεδο εκπαίδευσης. Επιπλέον, πολλές χώρες χρησιμοποιούν περισσότερες από μία προσεγγίσεις: το πιο διαδεδομένο μοντέλο είναι να ενσωματωθεί η ολοκληρωμένη προσέγγιση με κάποια διδασκαλία ως διαπολιτισμικό θέμα. Αυτό ισχύει για 28 εκπαιδευτικά συστήματα σε όλη τη γενική εκπαιδευτική πορεία. Εκτός από αυτές τις δύο προσεγγίσεις, η εκπαίδευση στην ιθαγένεια διδάσκεται επίσης ως υποχρεωτικό ξεχωριστό θέμα σε καθένα από τα τρία επίπεδα της γενικής εκπαίδευσης στην Εσθονία, την Ελλάδα, τη Γαλλία και τη Φινλανδία. Αυτό συνέβη και στο Βέλγιο (Γαλλική Κοινότητα) από το σχολικό έτος 2017-18 στα σχολεία που προσφέρουν επιλογή μεταξύ διαφορετικών μαθημάτων στη θρησκεία και τις ηθικές σπουδές. Επιπλέον, το υποχρεωτικό ξεχωριστό μάθημα της ιθαγένειας συνδυάζεται με τις διαπολιτισμικές και ολοκληρωμένες προσεγγίσεις σε ένα εκπαιδευτικό επίπεδο στην Κύπρο, τη Λιθουανία, την Πολωνία, τη Σλοβενία, το Μαυροβούνιο και την Τουρκία - ο συνδυασμός αυτός χρησιμοποιήθηκε επίσης στην Ιρλανδία μέχρι το σχολικό έτος 2016-17.

- Ένας συνδυασμός προσεγγίσεων για την εκπαίδευση του πολίτη χρησιμοποιείται συχνά στα εθνικά προγράμματα σπουδών. Είκοσι εκπαιδευτικά συστήματα διδάσκουν την εκπαίδευση του πολίτη ως υποχρεωτικό ξεχωριστό θέμα, αλλά υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ τους όσον αφορά το χρόνο που παρέχεται .
- Η Κροατία, η Κύπρος και η Τουρκία έχουν τη μικρότερη υποχρεωτική περίοδο αγωγής του πολίτη ως ξεχωριστό θέμα, δεδομένου ότι παρέχονται μόνο σε ένα βαθμό γενικής εκπαίδευσης.
- Ορισμένες χώρες αύξησαν πρόσφατα την υποχρεωτική παροχή εκπαίδευσης για την ιθαγένεια ως ξεχωριστό θέμα. Στο Βέλγιο (Γαλλική Κοινότητα) έχει εισαχθεί ένα ξεχωριστό υποχρεωτικό θέμα, ενώ η Ελλάδα και η Φινλανδία έχουν επεκτείνει τον αριθμό των βαθμίδων στους οποίους διδάσκεται το ξεχωριστό υποχρεωτικό μάθημα. Αντίθετα, σε

τέσσερις χώρες, το υποχρεωτικό ξεχωριστό μάθημα που διδάχθηκε το 2010-11, έχει έκτοτε αφαιρεθεί από τα εθνικά προγράμματα σπουδών.

- Στην Ιρλανδία, την Κύπρο και τη Νορβηγία, η χωριστή προσέγγιση έχει αντικατασταθεί από ολιστικές προσεγγίσεις. Σχεδόν όλες οι χώρες στις οποίες διδάσκεται η εκπαίδευση του πολίτη ως ξεχωριστό θέμα έχουν εκδώσει συστάσεις σχετικά με το χρόνο διδασκαλίας. Η μόνη εξαίρεση είναι το Ηνωμένο Βασίλειο (Αγγλία), όπου αφήνεται στα σχολεία να αποφασίζουν πώς να διανέμουν το χρόνο σπουδών σε συγκεκριμένα θέματα στο πλαίσιο της σχολικής αυτονομίας.

- Η Κύπρος έχει επενδύσει στη διαλογική μάθηση με την έκδοση οδηγού μάθησης για τη στήριξη συζητήσεων στα σχολεία, τα οποία ενδέχεται να επικεντρώνονται σε ευαίσθητα θέματα, όπως για παράδειγμα η ευθανασία των ζώων. Στη Λετονία, οι ταινίες μικρού μήκους για πραγματικές περιπτώσεις διακρίσεων εξετάζονται για να ενθαρρύνουν την κριτική σκέψη και τον προβληματισμό. Στην Ελλάδα, οι μαθητές μπορούν να χρησιμοποιήσουν τον ηλεκτρονικό σχολικό τύπο για να διευκολύνουν τη συνεργατική μάθηση. Στις Κάτω Χώρες, ο εθελοντισμός της κοινότητας μπορεί να θεωρηθεί ως μέρος του προγράμματος σπουδών.

- Είκοσι οκτώ ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά συστήματα παρέχουν συστάσεις για εξωσχολικές δραστηριότητες για την εκπαίδευση των πολιτών. Σε χώρες με βαθμό σχολικής αυτονομίας, αυτές οι δραστηριότητες μπορούν επίσης να πραγματοποιηθούν ακόμη και όταν δεν υπάρχουν συγκεκριμένες κατευθυντήριες γραμμές για το θέμα.

- Οι εξωσχολικές δραστηριότητες τείνουν να κατευθύνονται περισσότερο από τους μαθητές απ' ό,τι κατευθύνονται, με έμφαση στη μάθηση με πράξεις. Οι δραστηριότητες αυτές είναι πιθανότερο να εφαρμοστούν από την κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση έως την αρχική επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση. σπανίως καλύπτουν το πρωτογενές επίπεδο.

- Η περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση ήταν το πιο συνηθισμένο θέμα στους καταλόγους των διαθέσιμων εξωσχολικών δραστηριοτήτων - 23 εκπαιδευτικά συστήματα το καλύπτουν σε ένα τουλάχιστον επίπεδο εκπαίδευσης (από 19 στην αρχική εκπαίδευση σε 22 σε χαμηλότερο επίπεδο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης). Πολύ πίσω από αυτό ήταν οι δραστηριότητες που σχετίζονται με την πολιτική ζωή, με 23 εκπαιδευτικά συστήματα να το επισημαίνουν στο ανώτερο δευτεροβάθμιο επίπεδο, παρόλο που μόνο 13 το έκαναν σε πρωτοβάθμιο επίπεδο.

- Περιβαλλοντικές δραστηριότητες περιλαμβάνουν μια σειρά έργων με διάφορους εταίρους τόσο σε παγκόσμιο όσο και σε εθνικό επίπεδο, από έργα που συνδέονται με τις προτεραιότητες των Ηνωμένων Εθνών, με τα προγράμματα Erasmus + της ΕΕ.

Οι δραστηριότητες που σχετίζονται με την πολιτική ζωή στοχεύουν στην ευαισθητοποίηση και τη συμμετοχή των νέων σε πολιτικά ζητήματα, διαδικασίες και δομές. Για παράδειγμα, η Λιθουανία προωθεί διεθνείς συζητήσεις για τη νεολαία μεταξύ των νέων από χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Η Αυστρία διαθέτει κοινοβούλιο νέων και το αυστριακό κοινοβούλιο προσφέρει εργαστήρια και ξεναγήσεις στους μαθητές

- Η συμμετοχή των μαθητών στη σχολική ζωή και τη διακυβέρνηση αποτελεί σημαντικό μέρος της εκπαίδευσης για την ιθαγένεια. Ακόμη και αν τα συμβούλια των φοιτητών έχουν περιορισμένες (ή όχι) επίσημες εξουσίες, παρέχουν στους φοιτητές πρακτική εμπειρία της δημοκρατικής διαδικασίας.
- Σχεδόν όλες οι χώρες επιβεβαιώνουν ότι τα φοιτητικά συμβούλια χρησιμοποιούνται σε ένα ή περισσότερα επίπεδα εκπαίδευσης. Είκοσι τρεις χώρες καταθέτουν συστάσεις για τη συμμετοχή των φοιτητών σε όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης. Παρόλο που έχει αυξηθεί με την πάροδο του χρόνου ο αριθμός των χωρών που συνιστούν τη συμμετοχή των μαθητών στα σχολεία, έχει παραμείνει σε μεγάλο βαθμό χαρακτηριστικό της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Είναι ενδιαφέρον, ωστόσο, ότι έχει σημειωθεί σημαντική αλλαγή. Ενώ το 2012 μόνο 16 εκπαιδευτικά συστήματα υποδεικνύουν φοιτητικά συμβούλια σε πρωτοβάθμιο επίπεδο, αυτό έχει πλέον αυξηθεί στα 28».
- Η συμμετοχή των φοιτητών είναι λιγότερο έντονη στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση (30 εκπαιδευτικά συστήματα) από ό, τι στη δευτεροβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση (37 και 38 εκπαιδευτικά συστήματα αντίστοιχα) και πρέπει να δοθεί προσοχή σε αυτό.
- Πολλές χώρες αναδεικνύουν συνδέσμους με οργανισμούς σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο, όπως το «πρότυπο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο» (6) ή το «Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο Νεολαίας» (7) του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Άλλες χώρες προσφέρουν υποστήριξη για την ανάπτυξη κοινοβουλίων φοιτητών ή νέων στα σχολεία (όπως η Πολωνία, η Πορτογαλία, το Λιχτενστάιν, η Ελβετία και το Μαυροβούνιο).
- Η διοίκηση των σχολείων προεδρεύεται από τον διευθυντή και συμμετέχουν οι εκπαιδευτικοί, οι γονείς, το μη διδακτικό προσωπικό και οι εκπαιδευόμενοι. Μπορεί να έχουν ευθύνες που κυμαίνονται από τη συμμετοχή σε θέματα που αφορούν την πειθαρχία μέχρι την πρόσληψη εκπαιδευτικών καθώς και την καθοδήγηση σχετικά με τη μελλοντική κατεύθυνση του σχολείου.
- Όλες οι χώρες ενθαρρύνουν τη συμμετοχή των γονέων στη σχολική ζωή. Μόνο η Σουηδία και η Φινλανδία δεν διαθέτουν συστάσεις υψηλού επιπέδου σε αυτόν τον τομέα, αλλά αυτό εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη σχολική αυτονομία. Από το 2012, η Τουρκία έχει επίσης θεσπίσει διατάξεις για τη συμμετοχή των γονέων.

- Οι χώρες που έχουν γονική συμμετοχή στη γενική εκπαίδευση αλλά όχι στην αρχική εκπαίδευση είναι: η Δανία, η Εσθονία, η Ιρλανδία, η Κύπρος, η Ρουμανία, το Ηνωμένο Βασίλειο (Σκωτία), η Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, η Ισλανδία, το Λιχτενστάιν και το Μαυροβούνιο.
- Η εκπαίδευση για την ιθαγένεια αποτελεί αναπόσπαστο μέρος των προγραμμάτων σπουδών σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες. Οι κυριότεροι τρόποι με τους οποίους οι εκπαιδευτικές αρχές παρέχουν ένα πλαίσιο για την εκτίμηση των σπουδαστών στην εκπαίδευση για την ιθαγένεια: κεντρικές κατευθυντήριες γραμμές για την αξιολόγηση της τάξης από τους εκπαιδευτικούς και εθνικές δοκιμές.
- Είκοσι έξι εκπαιδευτικά συστήματα παρέχουν στους εκπαιδευτικούς επίσημες οδηγίες για την αξιολόγηση της εκπαίδευσης για την ιθαγένεια στην τάξη σε επίπεδο πρωτοβάθμιας ή / και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Η αξιολόγηση των μαθητών στον τομέα της εκπαίδευσης για την ιθαγένεια είναι ένα σύνθετο καθήκον. Οι στόχοι και τα μαθησιακά αποτελέσματα που αποδίδονται στο πρόγραμμα σπουδών των πολιτών από τις ευρωπαϊκές χώρες περιλαμβάνουν την απόκτηση από τους μαθητές ενός ευρέος φάσματος θεωρητικών γνώσεων, την ανάπτυξη δεξιοτήτων όπως οι αναλυτικές δεξιότητες και η κριτική σκέψη, η υιοθέτηση ορισμένων αξιών και στάσεων όπως η αίσθηση της ανεκτικότητας και την ενεργό συμμετοχή και συμμετοχή των μαθητών στη σχολική και κοινωνική ζωή.
- Οι ικανότητες των μαθητών στην ιθαγένεια ελέγχονται μέσω τυποποιημένων διαδικασιών σε κάποιο σημείο της πρωτοβάθμιας ή / και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε λιγότερο από τα μισά από τα καλυπτόμενα εκπαιδευτικά συστήματα.
- Η τυποποιημένη αξιολόγηση σε αυτόν τον τομέα της μάθησης λαμβάνει χώρα όχι μόνο στα εκπαιδευτικά συστήματα όπου η εκπαίδευση του πολίτη διδάσκεται ως υποχρεωτικό ξεχωριστό θέμα, αλλά και σε άλλα όπου αυτό παρέχεται μόνο ως μέρος άλλων θεμάτων ή / ένα διαπολιτισμικό θέμα. Οι εθνικές δοκιμασίες στα ξεχωριστά μαθήματα που αφορούν την εκπαίδευση για την ιθαγένεια και στα θέματα ή τις θεματικές ενότητες που ενσωματώνουν τα συστατικά στοιχεία της εκπαίδευσης του πολίτη οργανώνονται σε οκτώ και έντεκα εκπαιδευτικά συστήματα αντίστοιχα.
- Η πλειοψηφία των χωρών με εθνικές κατευθυντήριες γραμμές για την αξιολόγηση των σπουδαστών που ισχύουν για την εκπαίδευση του πολίτη συνιστούν την αξιολόγηση των γνώσεων, των δεξιοτήτων και των στάσεων μέσω γραπτών σχεδίων και προφορικά, όπως για παράδειγμα μέσω παρουσιάσεων. Η αξιολόγηση των αξιών και των στάσεων διευκολύνεται από τα παιχνίδια ρόλων, τις περιπτώσιολογικές μελέτες και την ομαδική εργασία. Γενικά, δεν υπάρχει μεγάλη διαφορά ως προς το βαθμό στον οποίο οι επίσημες

κατευθυντήριες γραμμές προωθούν παραδοσιακές μεθόδους αξιολόγησης ή εναλλακτικές μεθόδους που θεωρούνται ιδιαίτερα κατάλληλες για την εκπαίδευση των πολιτών. Συνήθως χρησιμοποιούνται ερωτηματολόγια πολλαπλών επιλογών, γραπτές συνθέσεις ή δοκίμια ενώ το πορτφόλιο αναφέρεται λιγότερο συχνά στις εθνικές κατευθυντήριες γραμμές για την αξιολόγηση της τάξης και σε ορισμένες χώρες χρησιμοποιείται και η αυτοαξιολόγηση.

4.2 Αναλυτικά προγράμματα της Κύπρου και ενεργός πολιτότητα

Η γενική ευθύνη για την εκπαίδευση ανήκει στο Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού. Είναι υπεύθυνο για τη διοίκηση της εκπαίδευσης, την εφαρμογή των εκπαιδευτικών νόμων και την εφαρμογή των εκπαιδευτικών πολιτικών, την προετοιμασία του προϋπολογισμού εκπαίδευσης και των εκπαιδευτικών λογαριασμών και την κατασκευή σχολικών κτιρίων. Περιγράφει επίσης αναλυτικά προγράμματα σπουδών, διδακτικά προγράμματα και εγχειρίδια (https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/cyprus_en European Commission > Eurydice Εκπαιδευτικό σύστημα της Κύπρου). Η γενική προσέγγιση στην εκπαίδευση του πολίτη και της ιθαγένειας όπως περιγράφεται στα προηγούμενα αναλυτικά προγράμματα της Κύπρου, (2010) καθόρισαν τους κύριους στόχους της αγωγής του πολίτη και της ιθαγένειας που αφορούσαν και τις τρεις βαθμίδες σύμφωνα με συγκεκριμένες αρχές (εγκυκλοπαίδεια ICCI, 2009). Πριν από την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που άρχισε το 2008, δεν υπήρχε κοινή προσέγγιση στην εκπαίδευση του πολίτη στις τρεις βαθμίδες. Οι αρχές για την Εκπαίδευση πολιτών για την Ιθαγένεια στις οποίες βασίζεται το αναλυτικό πρόγραμμα στα σχολεία της Κύπρου, είναι: Συμβολή στην προώθηση της δημιουργικότητας, της ελεύθερης σκέψης και της δημοκρατικής συνείδησης της γνώσης των αξιών, των κανόνων και των νομοθετικών δραστηριοτήτων του δημοκρατικού συστήματος της κυβέρνησης; στην ανάπτυξη ενός αφοσιωμένου πολίτη που σέβεται το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον. Συμβολή στη συνειδητοποίηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των παγκόσμιων αξιών. στην κατανόηση της ειρηνικής συνύπαρξης και της δημιουργικής συμμετοχής στην κοινωνική και πολιτική ζωή των τοπικών, Κυπριακές, ευρωπαϊκές και παγκόσμιες κοινωνίες και στο σεβασμό της διαφοράς και της εκτίμησης της μοναδικότητας του κάθε μαθητή (Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, 2010d, σ. 2 στο ICCS 2009 Encyclopedia). Παράλληλα, κάθε χρόνο, το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού προτείνει στόχους προτεραιότητας που σχετίζονται με τα Ευρωπαϊκά θέματα. Οι εξωσχολικές δραστηριότητες οργανώνονται σύμφωνα με αυτούς τους στόχους, οι οποίοι επικεντρώνονται, για παράδειγμα, στο ρόλο

της εκπαίδευσης ως μέσου για την πρόληψη της κοινωνικής διάκρισης. Αυτή η προσέγγιση βασίζεται σε ένα σχολικό κλίμα που είναι δημοκρατικό και ανθρώπινο (ICCS 2009 Encyclopedia p. 2153).

Οι δραστηριότητες εκπαίδευσης για συμμετοχή στα κοινά που γίνονται στα σχολεία περιλαμβάνουν ανάμεσα σε άλλες ενθάρρυνση των μαθητών να συμμετέχουν στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες που σχετίζονται με τα κοινά και χρησιμοποιούνται διάφορες προσεγγίσεις. Σε επίπεδο πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, οι μαθητές ενθαρρύνονται να συμμετέχουν στις εκλογές των εκπροσώπων της τάξης. Στην ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευσης υπάρχουν επίσης μαθητικές ενώσεις και επιτροπές σε τοπικό και σε εθνικό επίπεδο. Τα εκλεγμένα μέλη των σχολικών συμβουλίων συμβάλλουν στην ανάπτυξη σχολικών κανόνων και συμμετέχουν επίσης σε συναντήσεις εκπαιδευτικών (ICCS 2009 Encyclopedia).

Τα αναλυτικά προγράμματα του 2010, αναδιαμορφώθηκαν το 2016 με βάση συγκεκριμένους δείκτες, στη βάση των αποτελεσμάτων αξιολόγησης από εξωτερικούς εμπειρογνώμονες. Οι δείκτες αυτοί αναδιαμορφώθηκαν το 2017 ενώ άρχισε μια νέα αναδιαμόρφωση το 2018, με σκοπό τον συνεχή εκσυγχρονισμό τους με βάση όμως τις ίδιες αρχές. Στο περιεχόμενο των Δεικτών «δίνεται έμφαση σε όλα τα είδη μάθησης: πληροφορίες με εγγενή ικανότητα να παράγουν νέα γνώση, γνωστικές και πρακτικές δεξιότητες, στρατηγικές και τρόπο σκέψης, στάσεις και αξίες. Σε αυτά περιλαμβάνονται οι οριζόντιες ικανότητες που καλλιεργούνται σε όλα τα μαθήματα, όπως η κριτική σκέψη, η μεταγνώση, οι δεξιότητες συνεργασίας και η καλλιέργεια της ελληνικής γλώσσας, καθώς και οι βασικές στάσεις και ικανότητες –κλειδιά που προτείνονται σε όλα τα ευρωπαϊκά συστήματα εκπαίδευσης, με ιδιαίτερη έμφαση στην ανάπτυξη υγιούς πολιτότητας σε μια σύγχρονη πολυπολιτισμική κοινωνία» (Υ.Π.Π, Αναλυτικά Προγράμματα, 2016). Κατά κύριο λόγο η διδασκαλία τους διαχέεται διαθεματικά, περισσότερο στο μάθημα της ιστορίας και των ελληνικών (ενδεδειγμένη σύνδεση και με τη Γεωγραφία). Ταυτόχρονα δίνεται η αυτονομία στους εκπαιδευτικούς (σε συνεργασία με το διευθυντή, τους γονείς, τους μαθητές) να επιλέξουν κείμενα που εμπίπτουν στους στόχους που θεωρούν σημαντικούς (οι οποίοι θα πρέπει να βασίζονται στη γενική φιλοσοφία του Αναλυτικού Προγράμματος) και να θέσουν το στόχο της ανάπτυξης της ενεργού πολιτότητας ή κάποιο άλλο στόχο ανάλογα με τις ανάγκες της κάθε μονάδας, σαν υπό έμφαση στόχο στις μονάδες τους.

Συγκεκριμένα την παρούσα σχολική χρονιά 2018 -2019, με αφορμή τις Ευρωεκλογές 2019, και παράλληλα με τους υπό έμφαση στόχους των σχολικών μονάδων, το Υπουργείο

Παιδείας και Πολιτισμού προτείνει σε εθελοντική βάση την υιοθέτηση του στόχου «Ενεργός πολιτότητα και συμμετοχή των νέων στα ευρωπαϊκά δρώμενα» (Υ.Π.Π, Αναλυτικά Προγράμματα, 2016). Είναι πολύ σημαντικό το γεγονός ότι το Υπουργείο Παιδείας τονίζει τη σημασία που έχει η στήριξη της προσπάθειας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για ανάπτυξη μια υγιούς ενεργούς πολιτότητας και την ενθάρρυνση των Ευρωπαίων πολιτών να ασκήσουν το δικαίωμα ψήφου τους στις Ευρωπαϊκές Εκλογές του 2019. «Η συμμετοχή των νέων στα ευρωπαϊκά δρώμενα είναι καθοριστική για την προστασία πρωτίστως της ίδιας της δημοκρατίας και των ευρωπαϊκών αξιών, του κράτους δικαίου και της κοινωνικής δικαιοσύνης» (Υ.Π.Π, Αναλυτικά Προγράμματα, 2016). Ταυτόχρονα το Υ.Π.Π τονίζει τη σημασία που δίνεται στο βιωματικό χαρακτήρα της μάθησης σε σχέση με το στόχο αυτό και ότι οι δράσεις που τυχόν θα αναληφθούν θα πρέπει να απορρέουν μέσα από την καθημερινή εργασία των σχολείων και να ανταποκρίνονται στα ενδιαφέροντα και τις δυνατότητες των παιδιών και των εκπαιδευτικών και τονίζεται ότι «η εμπλοκή της τοπικής κοινωνίας θεωρείται σημαντική και οι σχολικές μονάδες καλούνται να αξιοποιήσουν τον παράγοντα αυτό» (Υ.Π.Π, Αναλυτικά Προγράμματα, 2016). Προς την κατεύθυνση αυτή προτείνονται από το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού ενδεικτικές δράσεις που αφορούν, εκδηλώσεις, διαλέξεις, ενδοσχολικούς διαγωνισμούς, (όπως συγγραφής δοκιμίου, δημιουργίας αφίσας/εικαστικού έργου), αγώνες λόγου για προώθηση του δημοκρατικού διαλόγου, της κριτικής σκέψης και των δεξιοτήτων επιχειρηματολογίας (π.χ. σε θέματα που αφορούν στην ενεργό πολιτότητα, τη δημοκρατία, τον αλληλοσεβασμό και την κοινωνική συνοχή), οργάνωση ενδοσχολικών συνεδρίων, οργάνωση βιωματικών και θεατρικών εργαστηρίων, αναρτήσεις στη σχολική ιστοσελίδα, διοργάνωση εκστρατείας ενημέρωσης της κοινότητας με την εθελοντική συμμετοχή των μαθητών/τριών (Υ.Π.Π, Αναλυτικά Προγράμματα, 2016).

Γενικότερα, οι στόχοι της εκπαίδευσης, που αφορούν την καλλιέργεια στάσεων και συμπεριφορών που σχετίζονται με την ανάπτυξη ενός δημοκρατικού και κριτικά σκεπτόμενου ενεργού πολίτη, καλλιεργείται μέσα από γνωστικά αντικείμενα που περιλαμβάνονται στο αναλυτικό πρόγραμμα με διαθεματική προσέγγιση και μαθητοκεντρική διδασκαλία. Συγκεκριμένα, η διδασκαλία της Ιστορίας στη Δημόσια Εκπαίδευση (αφορά όλες τις βαθμίδες) αποβλέπει στην καλλιέργεια ιστορικής σκέψης και στην ανάπτυξη ιστορικής συνείδησης. «Παράλληλα με την οικοδόμηση επαρκούς, συνεκτικής και πολυεπίπεδης γνώσης του παρελθόντος, ...οι μαθητές/τριες θα πρέπει να αναπτύξουν σταδιακά και τη σύνθετη εκείνη διανοητική δεξιότητα (ιστορικός γραμματισμός), που θα τους επιτρέπει όχι μόνο να ερμηνεύουν γεγονότα και ιστορικά φαινόμενα παρωχημένων εποχών, αλλά και να κατανοούν τους ποικίλους παράγοντες

(ιστορικούς, κοινωνικούς, οικονομικούς, πολιτιστικούς, πολιτικούς κ.λπ.) που επηρεάζουν σύγχρονες καταστάσεις, τόσο στο τοπικό όσο και στο διεθνές περιβάλλον» (Αναλυτικά Προγράμματα, 2016). Μετά από την αναδόμηση των αναλυτικών προγραμμάτων το 2016 το μάθημα της Πολιτικής Αγωγής δεν διδάσκεται ως ξεχωριστό μάθημα στην Γ΄ Λυκείου αλλά διαχέεται σε όλα τα μαθήματα, ειδικότερα στο μάθημα της Ιστορίας και των Νέων Ελληνικών όπως και στις υπόλοιπες τάξεις. Στο διδακτικό υλικό Γ΄ Λυκείου περιλαμβάνεται υλικό που αφορά την πολιτική αγωγή, το οποίο εμπεριέχει θέματα που αφορούν τον σεβασμό και τα ανθρώπινα δικαιώματα την Ευρωπαϊκή Ένωση (Υ.Π.Π, 2016).

Όσον αφορά το μάθημα της Νέας Ελληνικής Γλώσσας στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο γενικός σκοπός της διδασκαλίας είναι η κατανόηση, η κατάκτηση και η άριστη χρήση της Γλώσσας (Υ.Π.Π, 2016). «Παράλληλα, επιδιώκεται οι μαθητές, να αντιληφθούν τη διαχρονία της Ελληνικής Γλώσσας και τη σημασία της, ως φορέα πολιτισμού και αξιών. Επιπρόσθετα, καλούνται να συνειδητοποιήσουν τον σημαντικό τους ρόλο τόσο ως ενεργών πολιτών μιας δημοκρατικής χώρας, στην οποία συμμετέχουν υπεύθυνα, ισότιμα, αλλά συνάμα και ως ευαισθητοποιημένων πολιτών μιας παγκόσμιας κοινωνίας που καλείται να αντιμετωπίσει ποικίλα ζητήματα» (Υ.Π.Π, 2016). Στο διδακτικό υλικό περιλαμβάνονται θεματικές ενότητες που σχετίζονται με την Ευρωπαϊκή Ένωση, θέματα που αφορούν τον πολίτη όπως τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, ο καταναλωτισμός, τα οποία όπως και στις υπόλοιπες τάξεις της Μέσης Γενικής Εκπαίδευσης, μπορούν να καλλιεργηθούν από τους εκπαιδευτικούς οι οποίοι δίνουν και την ανάλογη έμφαση (Υ.Π.Π, 2016).

Σχετικά με το μάθημα των Θρησκευτικών, (Αναλυτικά προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης, 2016), «μετά την αναδόμηση των Αναλυτικών Προγραμμάτων με βάση τους δείκτες επιτυχίας και επάρκειας προσφέρεται ένα νέο πεδίο αναζήτησης σύγχρονων τρόπων οργάνωσης και προσφοράς του μαθήματος, με γνώμονα την καλλιέργεια της κριτικής σκέψης και την ανάπτυξη πολιτών έτοιμων και άξιων να πορευτούν στο σύγχρονο κόσμο με πνεύμα υγιούς πολιτότητας» (Υ.Π.Π, Αναλυτικά Προγράμματα, 2016).

Στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση το θέμα της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας καλύπτεται διαθεματικά. Συγκεκριμένα το μάθημα αγωγή υγείας που καλύπτεται κάτω από την ομπρέλα «Αγωγή Ζωής» (για τις τάξεις Α΄- Δ΄), περιλαμβάνει εκτός από την Αγωγή Υγείας και την Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη. Στο μάθημα Αγωγή Υγείας περιλαμβάνεται η θεματική ενότητα Καλλιέργεια Ενεργών Πολιτών (ενότητα 4) για τις τάξεις Α΄- Δ΄. Οι υπόλοιπες ενότητες αναφέρονται σε θέματα που αφορούν την

ατομική και κοινωνική ανάπτυξη που περιλαμβάνουν δεξιότητες θεωρούνται οι βάση στην οποία μπορεί να χτιστεί η καλλιέργεια ενεργών πολιτών. Μέσα από τα γνωστικά αυτά αντικείμενα καλλιεργούνται η κριτική σκέψη, η ατομική και κοινωνική ανάπτυξη ο αλληλοσεβασμός και η συνεργασία στα πλαίσια σχεδιασμού και η υλοποίηση κοινών δράσεων που οδηγούν στην ανάπτυξη υγιούς πολιτότητας. Για τις τάξεις Ε΄- Στ΄ τα γνωστικά αντικείμενα που περιλαμβάνονται είναι η Αγωγή Υγείας και η Οικιακή Οικονομία.

Σκοπός του γνωστικού αντικείμενου της Αγωγής Υγείας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, (Α΄- Στ΄ τάξη) είναι «η προαγωγή της ψυχικής, σωματικής και κοινωνικής ευεξίας των μαθητών/τριών, ως εφόδιο ζωής, αφενός με την ανάπτυξη προσωπικών και κοινωνικών δεξιοτήτων και αξιών και, αφετέρου με τη συλλογική δράση ως προς την αναβάθμιση του κοινωνικού και φυσικού περιβάλλοντός τους» (Υ.Π.Π, Αναλυτικά Προγράμματα, 2016). Στο συγκεκριμένο γνωστικό αντικείμενο, ανάμεσα σε άλλα, σκοπός είναι, «οι μαθητές/τριες να εξασκηθούν σε δεξιότητες επικοινωνίας, συνεργασίας, διαχείρισης των συγκρούσεων και αντιμετώπισης της πίεσης των φίλων, να αντιμετωπίζουν τα κοινωνικά στερεότυπα, να διαχειρίζονται θέματα όπως ασφάλεια, αγωγή του καταναλωτή, δικαιώματα και υποχρεώσεις» » (Υ.Π.Π, Αναλυτικά Προγράμματα, 2016).

Το περιεχόμενο κάθε τάξης περιλαμβάνει τα θέματα, τα οποία καλούνται οι εκπαιδευτικοί να διδάξουν για ένα σχολικό έτος. Όπως τονίζεται είναι πολύ σημαντικό πολλά μαθήματα ή ενότητες που γίνονται στην τάξη να καταλήγουν σε δράσεις στο σχολείο ή στην κοινότητα, μέσω της εμπλοκής διαφόρων φορέων (Συνδέσμου Γονέων, Σχολιατρική Υπηρεσία, αστυνομικός της γειτονιάς, εθελοντικές οργανώσεις, φορείς υγείας, ΜΚΟ, κ.ά.) (Υ.Π.Π, Αναλυτικά Προγράμματα, 2016).

Περιβαλλοντική αγωγή/ Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη

Βασικός σκοπός του Προγράμματος Σπουδών της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης/ Εκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη είναι η διαμόρφωση του αειφόρου σχολείου και τη δημιουργία περιβαλλοντικής κουλτούρας και κουλτούρας αειφορίας (Υ.Π.Π, , 2012).

Με την εφαρμογή του νέου προγράμματος σπουδών για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση/Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη «επιδιώκεται η διάπλαση αυτόνομων και ενεργών πολιτών οι οποίοι: θα είναι περιβαλλοντικά ευαισθητοποιημένοι, θα κατέχουν τη σχετική γνώση, θα συνειδητοποιούν τη σοβαρότητα των ζητημάτων αλλά κυρίως θα διαθέτουν τις απαιτούμενες ικανότητες και τη θέληση προκειμένου να γίνουν παράγοντες αλλαγών στην κατεύθυνση της επίλυσης τους. δεν θα ανταποκρίνονται παθητικά και δεν

θα προσαρμόζονται σε επιλογές και επιταγές διαφόρων κέντρων εξουσίας, αλλά θα διερευνούν και θα σκέπτονται κριτικά, θα αναλαμβάνουν τις ευθύνες τους και θα συμμετέχουν στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, παρεμβαίνοντας δυναμικά και δημοκρατικά στα κοινωνικά δρώμενα με στόχο τις αλλαγές που απαιτούνται και τη διαμόρφωση συνθηκών αειφόρου ανάπτυξης, θα έχουν οράματα, ικανότητες και αξίες που θα τους βοηθούν να διαπραγματεύονται και να σχεδιάζουν ατομικά και συλλογικά τους κοινωνικούς όρους της αειφορίας προσδιορίζοντας αυτόνομα το παρόν τους και επαγρυπνώντας για το μέλλον των γενεών που θα έλθουν» (Υ.Π.Π, 2016).

Υπάρχει η δυνατότητα συνδυασμού των ενοτήτων και ακολουθείται διαθεματική προσέγγιση και με μεθόδους που περιλαμβάνουν παιγνιώδη μορφή μάθησης, θεατρικές συμβάσεις, αυτοσχεδιασμούς, συζήτηση, συνεντεύξεις, project. «Τεχνικές προσεγγίσεις, κατάλληλες για να χρησιμοποιηθούν στο μάθημα αυτό είναι: Διαλογική αντιπαράθεση, εννοιολογικός χάρτης, ηθικό δίλημμα, ιστοεξερεύνηση, καταιγισμός ιδεών, μελέτη πεδίου, μοντελοποίηση, παιχνίδι ρόλων, παιχνίδια στο πεδίο, προσομοιώσεις σε ηλεκτρονικό υπολογιστή» (Υ.Π.Π, Θέματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, 2016). «Δίνονται ευκαιρίες στο παιδί να γίνει ενεργός πολίτης, που νοιάζεται και δρα υπεύθυνα για τον εαυτό του και τους άλλους, προστατεύει το περιβάλλον του, ενημερώνεται και φιλτράρει κριτικά κάθε είδηση διασφαλίζοντας την υγεία του αλλά και την υγεία των άλλων» (Υ.Π.Π, 2018).

Η μεγάλη σημασία που δίνεται από το Υπουργείο Παιδείας για τα περιβαλλοντικά ζητήματα αναδεικνύεται από τις δράσεις που διοργανώνονται από το Υπουργείο Παιδείας όπως η περιβαλλοντική δράση «Σκέψου, Δράσε, Άλλαξε κι εσύ. Λέμε όχι στις πλαστικές σακούλες», ολοκληρώθηκε με τη συμμετοχή 160 σχολείων (2.000 μαθητές/τριες) από όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες της Κύπρου (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Κύπρου, 2018). Ο στόχος για ανάπτυξη της ενεργού πολιτότητας καλλιεργείται και μέσα από το μάθημα της Λογοτεχνίας όπου περιλαμβάνονται δείκτες επιτυχίας που αφορούν θέματα ισότητας, σεβασμού, αυτογνωσίας, κριτικής σκέψης (Υ.Π.Π, 2016).

Έχοντας υπόψη ότι η εκπαίδευση για έναν Πολιτισμό Ειρήνης δεν αφορά μόνο το περιεχόμενο της εκπαίδευσης αλλά και τη διαδικασία οργανώνονται παράλληλα σεμινάρια από το Υπουργείο Παιδείας και το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου σε εκπαιδευτικούς όλων των βαθμίδων, με στόχο την ενδυνάμωση αντιρατσιστικών συμπεριφορών και την καλλιέργεια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Όπως για παράδειγμα σεμινάριο που διοργανώθηκε κατά τη σχολική χρονιά 2018-2019 στα πλαίσια του προγράμματος «Imagine» με τη στήριξη της Δικαιοδικής Τεχνικής Επιτροπής για την εκπαίδευση και του ΟΗΕ και το οποίο αποτελούσε συνέχεια των δραστηριοτήτων του προγράμματος

«Imagine» που πραγματοποιήθηκε τη σχολική χρονιά 2017-18 με τη συμμετοχή 2000 μαθητών και 200 εκπαιδευτικών (Υ.Π.Π, 2019).

Η καλλιέργεια δεξιοτήτων στάσεων και συμπεριφορών που μπορούν να θεωρηθούν σαν πρώτη ύλη για την ενεργό πολιτότητα, αρχίζει από την Προδημοτική Εκπαίδευση. Στα πλαίσια της Εκπαιδευτικής Μεταρρύθμισης του 2010, η ειδική επιτροπή για την Προσχολική Αγωγή της Κύπρου, με την εμπλοκή ακαδημαϊκών, λειτουργών του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού και εν-ενεργεία εκπαιδευτικών προχώρησε στην διαμόρφωση του νέου Αναλυτικού Προγράμματος για την Προσχολική Αγωγή το οποίο εστιάζει στις ηλικίες 3-6 χρόνων (Υ.Π.Π, Αναλυτικά Προγράμματα Προσχολικής Εκπαίδευσης, 2016). Η υποχρεωτική Προδημοτική Εκπαίδευση στην Κύπρο, αρχίζει στην ηλικία των 4 8/12. Σκοπός του συγκεκριμένου αναλυτικού προγράμματος, είναι «να ενισχύσει την εικόνα ενός ικανού, δυναμικού, αποφασιστικού και αισιόδοξου παιδιού, ενός παιδιού που έχει την ικανότητα να αναπτύσσει σχέσεις, που θέλει να το σέβονται και να σέβεται, που είναι περίεργο και ανοιχτό προς πολλές εμπειρίες, που είναι δημιουργικό και αντιμετωπίζει τα προβλήματα ως πρόκληση». Ως ένα αναλυτικό πρόγραμμα προσανατολισμένο στο μέλλον, προωθεί τη συνεργασία και τη συμμετοχή και τονίζει τη σημασία του ρόλου των παιδιών στη διαμόρφωση του αξιοποιώντας τις προϋπάρχουσες εμπειρίες του παιδιού, στις δεξιότητες που το χαρακτηρίζουν, προγραμματίζοντας τις «εν δυνάμει» μελλοντικές ικανότητες του. «Το Αναλυτικό Πρόγραμμα Προσχολικής Εκπαίδευσης προτείνει ένα συνδυαστικό μοντέλο οργάνωσης της μάθησης το οποίο συνδυάζει με δυναμικό τρόπο το παιχνίδι, τις δομημένες δραστηριότητες και την εις βάθος μελέτη» (Υ.Π.Π, Αναλυτικά Προγράμματα Προσχολικής Εκπαίδευσης, 2016, σ.13)

Η διαμόρφωση ενός δημοκρατικού και ανθρώπινου σχολείου υπήρξε κύριος στόχος της Εκπαιδευτικής Μεταρρύθμισης και αυτός αναδύεται μέσα από τις βασικές παιδαγωγικές αρχές της Προσχολικής Αγωγής. Σκοπός του συγκεκριμένου Αναλυτικού Προγράμματος είναι «να ενισχύσει την εικόνα ενός ικανού, δυναμικού, αποφασιστικού και αισιόδοξου παιδιού, το οποίο αναπτύσσεται μέσα από τις σχέσεις που διαμορφώνει σε διάφορα κοινωνικο-πολιτισμικά πλαίσια. Ενός παιδιού που εμπλέκεται ενεργά και κριτικά στη διαπραγμάτευση των σχέσεών του και διαμορφώνει το μέλλον του και την κοινωνία» (Υ.Π.Π, Αναλυτικά προγράμματα Προσχολικής Εκπαίδευσης 2016). Όσον αφορά την προδημοτική εκπαίδευση δεν υπάρχει μάθημα Αγωγής του Πολίτη ούτε ξεχωριστό μάθημα Αγωγής Υγείας/ Αγωγή Ζωής όπως συμβαίνει στο Δημοτικό Σχολείο. Οι στόχοι στο νηπιαγωγείο αναδεικνύονται μέσα από τους τέσσερις τομείς ανάπτυξης που αναφέρονται στα Αναλυτικά Προγράμματα Προσχολικής εκπαίδευσης 2016. 1. Προσωπική και

Κοινωνική Συνειδητοποίηση, 2. Συναισθηματική Ενδυνάμωση, 3. Κινητικές Ικανότητες, 4. Νοητική Ενδυνάμωση.

Μια από τις σημαντικές παιδαγωγικές αρχές του νηπιαγωγείου είναι ότι το σχολείο πρέπει να καλωσορίζει και να σέβεται το κάθε ξεχωριστό και μοναδικό παιδί που φοιτά σε αυτό, από οποιοδήποτε πολιτισμικό, θρησκευτικό και γλωσσικό περιβάλλον (πολιτισμικός, γλωσσικός και θρησκευτικός πλουραλισμός). Οι εκπαιδευτικοί καθώς και τα παιδιά θα πρέπει να λειτουργούν σε ένα κλίμα αποδοχής των διαφορών τους, να αναπτύξουν το σεβασμό και να καταπολεμήσουν ή να αποφύγουν τη διαμόρφωση στερεότυπων. «Τα παιδιά θα πρέπει να αναπτύξουν θετική αυτοεικόνα, την ταυτότητα της ομάδας τους, να ενθαρρύνονται να αλληλεπιδρούν με όλα τα παιδιά, να σκέφτονται κριτικά για καταστάσεις και συμβάντα, να επιλύουν προβλήματα με κοινωνικές διαστάσεις και να μάθουν να υπερασπίζονται τον εαυτό τους και τους άλλους» (Υ.Π.Π, Αναλυτικά Προγράμματα, 2016, σ.25).

Το Πρόγραμμα της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης/Εκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη στην Προσχολική Ηλικία, ως προς το περιεχόμενο, τη φιλοσοφία και την εφαρμογή του, προσεγγίζει τα ζητήματα του περιβάλλοντος και της αειφόρου ανάπτυξης ενιαία, διαθεματικά και ολιστικά, επιδιώκοντας, σταδιακά και μακροπρόθεσμα, τη διαμόρφωση του αειφόρου σχολείου, το οποίο θα γίνει φορέας αλλαγών στην εκπαίδευση και στην κοινωνία. Η φιλοσοφία του Προγράμματος της ΠΕ/ΕΑΑ (Περιβαλλοντικής Αγωγής/ Εκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη) στηρίζεται στην καθιέρωση μιας «ολιστικής σχολικής προσέγγισης» και στο μετασχηματισμό του σχολείου σε οργανισμό μάθησης δηλαδή σε ένα δυναμικό σύστημα το οποίο αυτό - οργανώνεται, αλληλεπιδρά με την κοινότητα, μετεξελισσεται, μετασχηματίζεται και δρα ενεργά.

Η θρησκεία αποτελεί μέρος της κοινωνικής μάθησης των παιδιών και ο θρησκευτικός πλουραλισμός βοηθά τα παιδιά να αποδεχτούν τα πιστεύω, τις συνήθειες και τις πρακτικές των διαφορετικών θρησκειών. Μέσα από δραστηριότητες που ωθούν τα παιδιά να έχουν ενεργό ρόλο στη διαδικασία διερεύνησης και κριτικής των πληροφοριών και καταστάσεων ενισχύεται η κοινωνική και ηθική ανάπτυξη στα πλαίσια των δημοκρατικών αξιών (Υ.Π.Π, Αναλυτικά Προγράμματα, 2016, σ.26).

Οι επιδιώξεις που σχετίζονται με την Ηθική και Πνευματική Ανάπτυξη αφορούν τη συνειδητοποίηση, την αναγνώριση και τον σεβασμό στις ανάγκες των άλλων, το σεβασμό προς τη διαφορετικότητα (επίγνωση των ομοιοτήτων και διαφορών μεταξύ αυτού και άλλων ανθρώπων, σεβασμό στα δικαιώματα των άλλων παιδιών, αυξανόμενο ενδιαφέρον

για τον κόσμο γύρω του, εκτίμηση ατομικών πολιτιστικών, θρησκευτικών ομοιοτήτων και διαφορών). Αφορούν ακόμη, το σεβασμό προς τους κανόνες (λειτουργία σε πλαίσια και όρια, επιπτώσεις συμπεριφοράς εισηγήσεις για νέους κανόνες για το συλλογικό καλό επιπτώσεις από την παραβίαση των κανόνων) (Υ.Π.Π, Αναλυτικά Προγράμματα, 2016).

Όσον αφορά τις Κοινωνικές Σπουδές σκοπός είναι «να προσφέρουν πλούσιες, αυθεντικές και ποικίλες μαθησιακές εμπειρίες στα παιδιά, ώστε να προβληματίζονται γύρω από κοινωνικά/πολιτικά, οικονομικά, γεωγραφικά, ιστορικά και θρησκευτικά-ηθικά ζητήματα με τρόπους που να ενισχύουν τη διερεύνηση και συζήτηση τέτοιων ζητημάτων προς κοινωνικά επιθυμητές κατευθύνσεις» (Υ.Π.Π, Αναλυτικά Προγράμματα Προσχολικής Εκπαίδευσης, 2016, σ.105). Οι επιδιώξεις για ανάπτυξη της κοινωνικής γνώσης και των κοινωνικές δεξιοτήτων αφορούν τη δημιουργία θετικών σχέσεων, δεξιοτήτων, συνεργασίας, αλληλοβοήθειας, αλληλεπίδρασης και επικοινωνίας, αρμονικής συνύπαρξης με τα άλλα μέλη της ομάδας, επίγνωση των σχέσεων με τους άλλους σε μια ομάδα.

Σε σχέση με το θέμα της αξιολόγησης στο νηπιαγωγείο - τεκμηρίωση της ανάπτυξης και της μάθησης – η αξιολόγηση πρέπει κυρίως να γίνεται με παρατήρηση των παιδιών μέσα στο φυσικό τους περιβάλλον καθώς τα παιδιά εμπλέκονται σε διάφορες δραστηριότητες. Μπορεί να περιλαμβάνει περιγραφικές καταγραφές, συλλογή έργων των παιδιών, portfolio, λίστες (π.χ. αναλογικής κλίμακας) ή λίστες ελέγχου. «Η συλλογή των πληροφοριών και η ερμηνεία τους θα πρέπει να είναι αποτέλεσμα μιας συνεχούς διαδικασίας και να υπάρχει τριγωνοποίηση ώστε να διασφαλιστεί η κατάλληλη χρήση τους με στόχο να αναδειχτούν οι επιτυχίες του παιδιού καθώς και οι εν δυνάμει ικανότητές του» (Υ.Π.Π, Αναλυτικά Προγράμματα Προσχολικής Εκπαίδευσης, 2016, σ.105).

Οι θεμελιώδεις αξίες οι δεξιότητες και στάσεις που καλλιεργούνται στη Προδημοτική Εκπαίδευση αποτελούν τη βάση στην οποία θα χτίσει η επόμενη βαθμίδα της Δημοτικής Εκπαίδευσης όπως και οι υπόλοιπες βαθμίδες και γι' αυτό τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας έχουν μεγάλη σημασία και βοηθούν ώστε να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα για το θέμα της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας στα σχολεία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Σχολική αποτελεσματικότητα σε σχέση με τον στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας

Τα νέα δεδομένα που δημιούργησε το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης και η ανάπτυξη στον τομέα της τεχνολογίας και της γνώσης αναγνωρίστηκαν από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στη συνάντηση της Λισσαβόνας το 2000, με αποτέλεσμα, να τεθούν συγκεκριμένοι στόχοι που αφορούσαν την ανάπτυξη των βασικών δεξιοτήτων της δια βίου μάθησης, την απασχολησιμότητα, την ένταξη και τα δικαιώματα των μειονεκτούντων ομάδων και την ενεργό ιδιότητα του πολίτη, ενώ δόθηκε έμφαση στην ανάπτυξη της ευρωπαϊκής ταυτότητας που θεωρείται ένα πολύ σημαντικό ζήτημα σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αφού σχετίζεται με την έννοια του ευρωπαίου πολίτη. «Η ανάπτυξη της ευρωπαϊκής ταυτότητας αποτέλεσε ένα βασικό ζήτημα της εκπαιδευτικής πολιτικής σε ευρωπαϊκό επίπεδο, που φαίνεται τελικά να καταλήγει στην επιδίωξη της ευρύτερα αποδεκτής έννοιας του ευρωπαίου πολίτη» (Φραγκούλης και Παπαδιαμαντάκη, 2012, σ. 236). Τα δεδομένα αυτά, είχαν σαν αποτέλεσμα να τεθούν σχετικοί στόχοι στα εθνικά προγράμματα σπουδών των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ η καλλιέργεια δεξιοτήτων που αφορούν την καλλιέργεια ενεργών πολιτών, είναι ένας στόχος που αφορά την κοινωνία σε παγκόσμιο επίπεδο, γι' αυτό και αξίζει να διερευνηθούν οι τρόποι αποτελεσματικής καλλιέργειας του στόχου αυτού. «Το σχολείο οφείλει να προσφέρει σύγχρονη και εμπλουτισμένη παιδεία στους μαθητές του, για να συμβάλει στην ολόπλευρη ανάπτυξή τους, ώστε, τελικά, να καταστούν ικανοί να λειτουργήσουν αποτελεσματικά ως υπεύθυνοι, ενεργοί και δημιουργικοί πολίτες σε μια πολύπλοκη κοινωνία, όπου ο ανθρώπινος παράγοντας γίνεται όλο και πιο σημαντικός» (Ματσαγούρας, 2002, σ.35).

Το ερώτημα είναι με ποιους τρόπους και με ποιες πρακτικές μπορεί η εκπαίδευση είτε σε εθνικό, είτε σε διεθνικό ή παγκόσμιο επίπεδο να συμβάλει στην καλλιέργεια των στόχων που θέτει η σχολική μονάδα, ώστε να επιτευχθούν τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα. Σύμφωνα με τη σχετική βιβλιογραφία, υπάρχουν χαρακτηριστικά γνωρίσματα των σχολείων τα οποία επηρεάζουν την πρόοδο των μαθητών σε όλα τα επίπεδα, ανεξάρτητα από το αρχικό επίπεδο των δυνατοτήτων τους και των δημογραφικών χαρακτηριστικών τους. Μελέτη ορόσημο θεωρείται εκείνη του Edmonds (1979) ενώ αργότερα άλλοι μελετητές όπως οι William (1985), Mortimore (1991), Sammons & Stoll, (1988), Levine και Lezotte (1990), συνέβαλαν σημαντικά με τις έρευνες τους στο θέμα αυτό. Η ηγεσία, οι προσδοκίες των εκπαιδευτικών οι πρακτικές που χρησιμοποιούνται, η συνεργασία όλων

των μετόχων συμπεριλαμβανομένων των μαθητών, η σωστή διαχείριση των πόρων το κλίμα και η παροχή ίσων ευκαιριών στους μαθητές είναι σημαντικοί παράγοντες αποτελεσματικότητας (Πασιαρδής, 2004). Αποτελεί γεγονός ότι διάφοροι παράγοντες επιδρούν στη διαμόρφωση του περιβάλλοντος που επηρεάζουν την όλη προσπάθεια των σχολικών οργανισμών. «Μια σειρά από εξωτερικές μεταβλητές που επιδρούν στη διαμόρφωση της οργάνωσης και διοίκησης των εκπαιδευτικών οργανισμών συγκροτούν το εξωτερικό τους περιβάλλον. Τέτοιες μεταβλητές είναι οικονομικοί (αξίες, θεσμοί, ιδεολογίες, στερεότυπα, κουλτούρα, ήθος, βαθμός κοινωνικής συνοχής) πολιτικοί (σύστημα διακυβέρνησης, κατεύθυνση της εκπαιδευτικής πολιτικής}, τεχνολογικοί (βαθμός ανάπτυξης και ενσωμάτωσης σύγχρονων τεχνολογιών), και δημογραφικοί (Bell and Stevenson 2006, Αθανασούλα Ρέππα 2008, στο Θερινός 2012, σ.53». Ταυτόχρονα είναι απαραίτητο να υπάρχει ανατροφοδότηση μέσα από τη διαδικασία της αξιολόγησης ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, παρέχοντας ίσες ευκαιρίες σε όλους τους μαθητές και εμπλέκοντας όλα τα συμβαλλόμενα μέρη σε μια συλλογική προσπάθεια ανάπτυξης σχεδίων βελτίωσης με στόχο την αποτελεσματικότητα. «Τα εκπαιδευτικά συστήματα που μπορούν να εγγυηθούν επιτυχή αποτελέσματα και ίσες ευκαιρίες στους μαθητές ενώ ταυτόχρονα, παρακινούν τους εμπλεκόμενους και ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις του ευρύτερου περιβάλλοντος, αποτελούν το ζητούμενο της εκάστοτε εκπαιδευτικής ηγεσίας» (Παπαλοή και Μπουραντάς, 2012, σ.158). Σε αυτά τα πλαίσια, είναι απαραίτητο να δημιουργηθεί στη σχολική μονάδα μια κουλτούρα συλλογικής αποτελεσματικότητας, και ένα θετικό και επικοδομητικό κλίμα ώστε όλα τα μέλη του σχολικού οργανισμού να συνεργαστούν και να διαπνευστούν από ένα κοινό όραμα για επίτευξη των στόχων που αφορούν την καλλιέργεια ενεργών πολιτών μέσα από το πρόγραμμα του σχολείου.

Ο ρόλος του διευθυντή στη δημιουργία κουλτούρας συλλογικής αποτελεσματικότητας σε σχέση με τον στόχο που αφορά την καλλιέργεια ενεργών πολιτών είναι καταλυτικός και ενισχύεται από τις εμπειρίες και την αυτοπεποίθηση των μελών της σχολικής μονάδας. Είναι ένας ρόλος πολύ σημαντικός και με πολλές προκλήσεις όσον αφορά στις προσπάθειες του σχολείου να παρέμβει αντισταθμιστικά για τις κοινωνικο-πολιτισμικές και οικονομικές ανισότητες ανάμεσα στους μαθητές και στις οικογένειες τους και να επιτύχει αποτελεσματικό έργο σε σχέση με την καλλιέργεια ενεργών πολιτών, ιδιαίτερα με τα νέα δεδομένα που δημιουργούνται με την ένταξη των χωρών στην ευρωπαϊκή ένωση. Για το λόγο αυτό, χρειάζεται να διερευνηθούν ευρύτερα οι πρακτικές της σχολικής διεύθυνσης και των εκπαιδευτικών προτεραιοτήτων τόσο μέσα από τη σχέση εθνικού και ευρωπαϊκού λόγου, όσο και στο επίπεδο της καθημερινής πρακτικής. Εντοπίζεται, «η

ανάγκη διερεύνησης των πρακτικών της σχολικής διεύθυνσης και των εκπαιδευτικών προτεραιοτήτων, όπως προσδιορίζονται και επαναδιαπραγματεύονται διαρκώς, τόσο μέσα από τη σχέση εθνικού και ευρωπαϊκού λόγου, όσο και στο επίπεδο της καθημερινής πρακτικής και της μικροεξουσίας της σχολικής μονάδας» (Φραγκούλης και Παπαδιαμαντάκη, 2012, σ. 250).

Το Εθνικό Συμβούλιο Πολιτικής για τη Διοίκηση της Εκπαίδευσης (2015), θέτει ως βάση στα Επαγγελματικά Πρότυπα «Standarts» για τους ηγέτες αναλύοντας τα στη βάση δέκα παραμέτρων που αφορούν τα χαρακτηριστικά ενός ηγέτη που μπορεί να φέρει την αποτελεσματικότητα και τη βελτίωση σε μια σχολική μονάδα μέσα από τη συνεχή υποστήριξη προς τους εκπαιδευτικούς, και τη δημιουργία θετικών συνθηκών εργασίας και οργανωτικών πολιτικών. Τα πρότυπα αυτά αναφέρονται γενικά στην αποτελεσματικότητα του σχολικού έργου και κατά συνέπεια σχετίζονται με όλους τους στόχους που θέτει το σχολείο συμπεριλαμβανομένου και του στόχου για ανάπτυξη της ενεργού πολιτότητας. Σημαντικά στοιχεία για τις νέες πεποιθήσεις των ηγετών σχετικά με τις πρακτικές αποτελεσματικότητας καταγράφονται από τους Zepeda, Jimenez, & Lanoue, 2015 (στο Zepeda, 2017, p. 5), ενώ η Παπαλόη (2012) διερευνώντας τις διαστάσεις του έργου των διευθυντών εντοπίζει τέσσερις διαστάσεις που ο διευθυντής πρέπει να συντονίζει. Οι διαστάσεις αυτές σχετίζονται με συναισθηματικούς, ορθολογικούς, οργανωσιακούς παράγοντες και με το οικογενειακό περιβάλλον των μαθητών και ενδυναμώνουν την άποψη ότι ο διευθυντής διαδραματίζει καταλυτικό ρόλο ως παράγοντας σχολικής αποτελεσματικότητας γι' αυτό αξίζει να αναλυθεί όπως και οι υπόλοιποι παράγοντες σχολικής αποτελεσματικότητας.

5.1 Ο σχολικός ηγέτης ως παράγοντας αποτελεσματικότητας σε σχέση με τον στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας

Οι αναλύσεις της έρευνας ICCS 2009, έδειξαν πώς οι διευθυντές, όπως και οι εκπαιδευτικοί, αντιλαμβάνονται το ρόλο του σχολείου στην προετοιμασία των νέων για την πολιτότητα (Framework IEA, 2016). Ειδικότερα όσον αφορά το ρόλο του διευθυντή, αποτελεί κοινή πεποίθηση ότι οι διευθυντές έχουν να διαδραματίσουν κεντρικό ρόλο στα σχολικά δρώμενα, μπορούν και πρέπει να δημιουργούν τις κατάλληλες συνθήκες για συνεργασία και ενεργό συμμετοχή όλων των μελών στη σχολική μονάδα με στόχο την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας. «Οι διευθυντές πρέπει να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη δημιουργία των βασικών προϋποθέσεων για επιτυχημένη εκπαίδευση του πολίτη. Μπορούν να είναι βασικοί παράγοντες στην όλη εκπαιδευτική διαδικασία ενθαρρύνοντας μια ευνοϊκή κουλτούρα στο σχολείο, προωθώντας την ενεργό συμμετοχή

όλων των μελών της σχολική κοινότητας και δημιουργώντας ευκαιρίες για δραστηριότητες που συνδέονται με την ιθαγένεια» (Ευρυδίκη 2017, p. 102).

Γενικότερα, ο διευθυντής, καλείται να διαδραματίσει ένα πολύπλευρο και πολυδιάστατο έργο σε σχέση με τους στόχους που θέτει το σχολείο είτε αφορούν μαθησιακούς στόχους είτε κοινωνικούς στόχους, όπως είναι ο στόχος για ανάπτυξη της ενεργού πολιτότητας. Ο ρόλος του είναι καταλυτικός και ο τρόπος που διαχειρίζεται το ανθρώπινο κεφάλαιο και το αξιολογεί είναι πολύ σημαντικός ώστε να αναπτύσσονται οι κατάλληλες δράσεις βελτίωσης. Ο ρόλος του δεν είναι απλά διαχειριστικός και διεκπαιρωτικός για αυτό και η έννοια της «ηγεσίας» είναι διαφοροποιημένη από την έννοια της «διεύθυνσης». «Ηγεσία είναι η ικανότητα άσκησης επιρροής σε μια ομάδα με στόχο την υλοποίηση ενός οράματος ή μιας σειράς στόχων και η θέληση των οπαδών να διεκπεραιώσουν αυτό το όραμα και τους στόχους» (Owens 2001, όπως αναφέρεται στο Ρέππα, 2008). Το έργο του διευθυντή – ηγέτη θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ένα ενιαίο πλαίσιο πρακτικών που περιλαμβάνουν πολλούς και διαφορετικούς τρόπους υποστήριξης των εκπαιδευτικών. «Οι διευθυντές, οι βοηθοί διευθυντές, οι διευθυντές των τμημάτων ή οποιοιδήποτε άλλοι που εποπτεύουν και αξιολογούν τους εκπαιδευτικούς πρέπει να είναι ηγέτες διδασκαλίας, ικανοί να δουλεύουν με τους δασκάλους με βασικούς και διαφορετικούς τρόπους» (Zepeda, 2017, p.10). Ταυτόχρονα οι διευθυντές- ηγέτες θα πρέπει να αντιμετωπίζουν τις καταστάσεις με σοφία και ηθική ώστε να εμπνέουν εμπιστοσύνη αλλά και να αποτελούν ταυτόχρονα το παράδειγμα για όλους τους εμπλεκόμενους. Ο ηγέτης διευθυντής αντιμετωπίζει τις καταστάσεις με πολιτική σοφία και ηθική που σαν αγαθά ανοίγουν νέες προοπτικές για συλλογική δράση. Η ηθική και πολιτική σοφία στην οποία αναφέρθηκε και ο Αριστοτέλης σαν αγαθό που οδηγεί στο κοινό καλό, «είναι επίκτητη και όχι έμφυτη αρετή και βοηθά στην ανάπτυξη ενός μοντέλου ηγεσίας που βασίζεται στη συνεργασία και στη συλλογική ανταπόκριση στις νέες προκλήσεις» (Παπαλόη και Μπουραντάς, 2012, σ.158).

Οι τέσσερις διαστάσεις τις οποίες πρέπει ο διευθυντής πρέπει να συντονίζει είναι κατά την Παπαλόη (2012), η συναισθηματική διάσταση, η ορθολογική, η οργανωσιακή και η διάσταση του οικογενειακού περιβάλλοντος των μαθητών. «Δεχόμενοι ότι το συναίσθημα συνδέεται στενά και κατευθύνει τη γνωστική διαδικασία αντιλαμβανόμαστε τη σπουδαιότητα της συναισθηματικής διάστασης τόσο σε επίπεδο επιλογής διοικητικών και διδακτικών πρακτικών όσο και σε επίπεδο βελτίωσης της απόδοσης των μαθητών και απόκτησης της γνώσης (Παπαλόη, 2012, σ.170).

Η ορθολογική διάσταση, σύμφωνα με σχετικές έρευνες, αφορά τις πιο κάτω ηγετικές πρακτικές: Δυνατότητες επαγγελματικής ανάπτυξης, των εκπαιδευτικών, συντονισμός

ενεργειών και ανατροφοδότηση για το σύνολο των εκπαιδευτικών και μαθησιακών διαδικασιών, σχεδιασμός και διαπραγμάτευση στόχων, υποστηρικτικό, φιλικό και ανοικτό πνεύμα, δημιουργία υψηλών προσδοκιών, μη περιορισμός των εκπαιδευτικών με γραφειοκρατικές εργασίες, βοήθεια προς τους εκπαιδευτικούς να κατανοήσουν τους κοινούς στόχους, χρήση καινοτόμων εκπαιδευτικών πρακτικών σε συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς, ορθή διαχείριση του εκπαιδευτικού χρόνου – σαφής πολιτική για τις εργασίες των μαθητών στο σπίτι, εξασφάλιση επαρκούς υλικοτεχνικής υποδομής, ευθυγράμμιση της απόδοσης των μαθητών με τους διδακτικούς και μαθησιακούς στόχους κλπ (Παπαλόη, 2012, σ.170).

Όσον αφορά την οργανωσιακή διάσταση, δεδομένου ότι «το σχολείο ως θεσμός αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της κοινωνικής πραγματικότητας και συντίθεται από πολλά στοιχεία που βρίσκονται μεταξύ τους σε αλληλεπίδραση, δημιουργώντας ένα περιβάλλον σύνθετο και πολύπλοκο» (Παπαλόη, 2012, σ.167). Αντιλαμβανόμαστε ότι η σκιαγράφηση της οργανωσιακής διάστασης περιλαμβάνει ποικίλες έννοιες «η σκιαγράφηση των συνιστωσών της οργάνωσης περιλαμβάνει έννοιες όπως η δομή, η κουλτούρα, η πολιτική οι αναπαραστάσεις, οι ρόλοι συμπεριφορές και οι τυποποιημένες διαδικασίες» (Παπαλόη, 2012, σ. 172).

Η διάσταση οικογένεια αποτελεί τον τέταρτο παράγοντα και πρόσφατες έρευνες έχουν δείξει ότι επηρεάζει σημαντικά το έργο του σχολείου. «Ο παράγοντας οικογένεια αποτελεί ένα σημαντικότερο παράγοντα και πρόκληση για τον εκπαιδευτικό ηγέτη» (Παπαλόη, 2012, σ.172). Η διάσταση αυτή, όπως και οι υπόλοιπες διαστάσεις θα πρέπει να εκτιμηθεί σωστά από τον διευθυντή ηγέτη. Στην προσπάθεια για αποτελεσματικό, ποιοτικό έργο σε μια σχολική μονάδα ο ρόλος του διευθυντή είναι καίριος αλλά απαιτείται η συνεργασία και αλληλεπίδραση όλων των εμπλεκόμενων μερών στην εκπαιδευτική διαδικασία. «Η εφαρμογή ενός συστήματος διοίκησης της ποιότητας της εκπαιδευτικής μονάδας, ως μόνιμη βάση είναι εφικτή υπό την προϋπόθεση ότι όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη θα πειστούν να εμπλακούν κατά τρόπο ουσιαστικό και όχι τυπικό και ότι η διαδικασία θα είναι συστηματική, θα είναι διαφανής και λεπτομερής» (Παπαλόη, 2012, σ. 178).

Προχωρώντας ένα βήμα πιο πέρα διάφοροι μελετητές και ερευνητές αναφέρονται στη συμμετοχική ηγεσία. Σύμφωνα με την Μπρίνια (2012), «με τον όρο συμμετοχή εννοούμε «την πνευματική και συναισθηματική σχέση τόσο των εκπαιδευτικών που υπηρετούν σε ένα σχολείο, όσο και όλων των συμμετεχόντων στη σχολική διοίκηση, γονείς, μαθητές, σχολική επιτροπή κλπ. Στα πλαίσια της συμμετοχικής διοίκησης όλοι οι μετέχοντες, ιδιαίτερα οι εκπαιδευτικοί και οι γονείς, έχουν την ευκαιρία να εκφράσουν δημιουργικές ιδέες και να πάρουν πρωτοβουλίες με στόχο να επιτευχθούν αποτελεσματικά οι στόχοι του

σχολικού οργανισμού» (Μπρίνια, 2012, σ. 96). Ως βασικές αρχές του συμμετοχικού μοντέλου, οι οποίες στηρίζονται στο δημοκρατικό πνεύμα, θεωρούνται σύμφωνα με την Μπρίνια, οι ακόλουθες: η συλλογικότητα στη λήψη αποφάσεων, η αντιπροσωπευτικότητα όλων των εμπλεκόμενων φορέων, η συνεργασία ατόμων και ομάδων, η διαφάνεια, η δικαιοσύνη, η κοινή αποδοχή των αποφάσεων, το κοινό όραμα και οι κοινές αξίες για το σχολείο, την εκπαίδευση και την κοινωνία γενικότερα (Μπρίνια, 2012). Όσον αφορά ειδικότερα τη συμμετοχική διαδικασία λήψης αποφάσεων, σύμφωνα με τη Χατζηπαναγιώτου, εννοούμε ότι τόσο η εξουσία όσο και η λήψη των αποφάσεων, επιμερίζονται σε όλα τα μέλη της σχολικής μονάδας» (Χατζηπαναγιώτου, Π., 2003, στο Μπρίνια 2012, σ.95). Η λήψη αποφάσεων που σχετίζονται με την κατανομή των πόρων, τη φροντίδα των μαθητών, την ανάπτυξη του σχολείου, οι οποίες έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο εκπαιδευτικό προσωπικό, φρόνιμο είναι να λαμβάνονται συνεταιρικά και όχι μονομερώς για να μην παράγουν προβλήματα εσωτερικά και συγκρούσεις λόγω ελλειπών ενημέρωσης των εκπαιδευτικών (Αθανασούλα - Ρέππα, 1999).

Σε σχέση με το ρόλο του διευθυντή –συντονιστή έργου, έρευνες έχουν δείξει ότι «έχει αρχίσει ένα προβληματισμός που αφορά τις διαστάσεις και τις συνιστώσες που αφορούν το ρόλο του διευθυντή – συντονιστή έργου» (Καρακατσάνη, 2012, σ. 129). Ιδιαίτερα στη διεθνή βιβλιογραφία, έχει αναπτυχθεί σημαντική ρητορική για τον πολύπλευρο ρόλο που έχει να διαδραματίσει ο διευθυντής με βάση τα νέα δεδομένα που δημιουργεί η πολυπολιτισμικότητα και η ετερότητα που παρατηρείται στα σχολεία. «Ο ρόλος του διευθυντή- ηγέτη στη διεθνή κυρίως βιβλιογραφία θεωρείται ιδιαίτερα σημαντικός στη διαχείριση των ζητημάτων που απορρέουν από τον πολυπολιτισμικό χαρακτήρα των σχολικών τάξεων ή άλλων εκπαιδευτικών χώρων, στην προώθηση του διαπολιτισμικού διαλόγου και στην ανάπτυξη δράσεων για την καταπολέμηση του ρατσισμού» (Φραγκούλης & Παπαδιαμαντάκη, 2012, σ.235). Σύμφωνα με τα νέα δεδομένα που παρουσιάζονται ο ρόλος του διευθυντή απαιτεί συγκεκριμένα προσόντα για να μπορεί να δρα σαν ηγέτης με βάση τις ανθρώπινες σχέσεις και όχι σαν απλός διαχειριστής, ανάλογα με την εκπαιδευτική πολιτική που ακολουθείται σε ευρωπαϊκό επίπεδο αλλά και σε εθνικό επίπεδο, ενώ ταυτόχρονα πρέπει να επιμορφώνεται για νέες προσεγγίσεις που σχετίζονται με το έργο τους ως συντονιστής έργου. «Στο νέο αυτό περιβάλλον οι υπεύθυνοι συντονιστές διοίκησης έργου θα πρέπει να έχουν υψηλά προσόντα, να είναι αποτελεσματικοί και υπεύθυνοι επαγγελματίες ενώ κατά το σχεδιασμό των σχετικών προγραμμάτων είναι απαραίτητο να ληφθούν υπόψη οι ιδιαιτερότητες των χωρών» (Καρακατσάνη, 2012, σ. 129). Επομένως, «χρειάζεται ο σχεδιασμός και η δημιουργία καινοτόμου εκπαιδευτικού υλικού για την αναβάθμιση των δεξιοτήτων και ικανοτήτων

διοίκησης των διευθυντών, υποδιευθυντών και άλλων στελεχών του διευθυντικού προσωπικού του σχολείου ...(ενώ) η ανάπτυξη μεθόδου ενδο-υπηρεσιακής επιμόρφωσης θα βοηθήσει στην αποτελεσματική λειτουργία του σχολείου» (Καρακατσάνη, 2012, σ.128-129).

Σε μια συγκριτική ανάλυση με θέμα παλιές και νέες πεποιθήσεις των εκπαιδευτικών ηγετών σημαντικά στοιχεία για τις νέες πεποιθήσεις των ηγετών καταγράφονται από τους Zepeda, Jimenez, & Lanoue, 2015 (στο Zepeda, 2017, p 5). Οι νέες πεποιθήσεις των ηγετών μετά τη λογοδοσία που σχετίζεται με την αποτελεσματικότητα των σχολικών μονάδων, ως ακολούθως:

- Αντιμετωπίζω με συνέπεια τους γονείς και τους δασκάλους συλλογικά για να βελτιώσω τη διαδικασία μάθησης.
- Είμαι σταθερά στις αίθουσες διδασκαλίας τις περισσότερες μέρες για να εξασφαλίσω (ένα προκλητικό) περιβάλλον για όλους τους μαθητές.
- Δημιουργώ με συνέπεια ένα πρόγραμμα για να παρακολουθώ και να συμμετέχω σε συζητήσεις σχετικά με την επιρροή των εκπαιδευτικών στη μάθηση.
- Κατευθύνω με συνέπεια διαδικασίες για να λαμβάνονται αποφάσεις σπουδών που περιλαμβάνουν εκπαιδευτικούς εμπειρογνώμονες.
- Ασχολούμαι με συνέπεια με τον προγραμματισμό των εκπαιδευτικών.
- Συμμετέχω σταθερά στην επαγγελματική ανάπτυξη με τους εκπαιδευτικούς και το προσωπικό.
- Συμμερίζομαι διαρκώς τη διάθεση ότι ένα σύστημα αξιολόγησης είναι ένας τρόπος να εμπλέξουμε τους εκπαιδευτικούς σε διαδικασίες που προάγουν την ανάπτυξη.
- Παρέχω με συνέπεια τις έγκαιρες ανατροφοδοτήσεις στους εκπαιδευτικούς μετά από όλες τις παρατηρήσεις στην τάξη για να συζητήσουν για τη μάθηση των μαθητών, την εμπλοκή τους, τις χρήσεις των ψηφιακών εργαλείων και την εξατομίκευση που υποστηρίζει τη διδασκαλία και τη μάθηση.
- Ασχολούμαι συνεχώς με τους τομείς προτεραιότητας διδασκαλίας και μάθησης, ώστε να εμπλέκονται εκπαιδευτικοί - ατομικά και σχολικά σε συναντήσεις ομάδων και σχολών κ.λπ σε συζητήσεις που επικεντρώνονται στην εκπαίδευση.

- Παρέχω συνεχώς τη δυνατότητα στους εκπαιδευτικούς να συμβουλευόμαστε νέους δασκάλους, υπηρετώντας ως μέντορας τους σχεδιάζω εκ νέου υποστηρικτές πρακτικές για τους δασκάλους που βασίζονται σε νέες μεθόδους και προσεγγίσεις.

Επιπρόσθετα, όπως αποτυπώνεται από τους πανεπιστημιακούς εμπειρογνώμονες του Ινστιτούτου Παιδείας του Λονδίνου (IoE) David Woods, Chris Husbands και Chris Brown (στο Ζαπέτα 2017, p.10-11) υπάρχει ένα σύνολο χαρακτηριστικών που χαρακτηρίζει τους επιτυχημένους ηγέτες των σχολείων. Οι πιο πάνω εμπειρογνώμονες μελέτησαν τις εκθέσεις των επιθεωρητών των σχολείων και κατέληξαν στα ακόλουθα συμπεράσματα: Οι επιτυχημένοι ηγέτες έχουν σταθερές, υψηλές προσδοκίες και είναι πολύ φιλόδοξοι για την επιτυχία των μαθητών τους, αποδεικνύουν διαρκώς ότι οι ειδικές ανάγκες κάποιου μαθητή δεν πρέπει να αποτελούν εμπόδιο στην επίτευξη των στόχων ανάπτυξης του, επικεντρώνονται αυστηρά στη βελτίωση της διδασκαλίας και της μάθησης με πολύ αποτελεσματική επαγγελματική εξέλιξη όλου του προσωπικού. Είναι ειδικοί στην αξιολόγηση και την παρακολούθηση της προόδου των μαθητών και προσφέρουν κατάλληλη υποστήριξη και παρέμβαση που βασίζεται σε λεπτομερή γνώση των ατομικών χαρακτηριστικών των μαθητών. Αναπτύσσουν ιδιαίτερα περιεκτικές πρακτικές, λαμβάνοντας πλήρως υπόψη την πρόοδο και την προσωπική ανάπτυξη κάθε μαθητή. Αναπτύσσουν κάθε μαθητή με ειδικά ατομικά χαρακτηριστικά μέσω της προώθησης πλούσιων ευκαιριών για μάθηση τόσο μέσα όσο και έξω από την τάξη. Καλλιεργούν ένα φάσμα εταιρικών σχέσεων, ιδίως με τους γονείς, τις επιχειρήσεις και την κοινότητα, για να υποστηρίξουν τη μάθηση και την πρόοδο των μαθητών. Είναι αυστηροί όσον αφορά την αυτοαξιολόγηση και την ανάλυση δεδομένων με σαφείς στρατηγικές βελτίωσης. Οι διευθυντές χρησιμοποιούν στρατηγικές επαγγελματικής ανάπτυξης των εκπαιδευτικών και έχουν ταυτόχρονα το ρόλο του αξιολογητή και το αποτέλεσμα είναι καλύτερο όταν στηρίζεται στη συνεργασία. «Η ανάπτυξη ενός οράματος για την επιθεώρηση, την αξιολόγηση και την επαγγελματική ανάπτυξη είναι μια αντανάκλαστική και επαναληπτική διαδικασία. Σε πολιτισμούς που βασίζονται στα θεμέλια της συνεργασίας, της συλλογικότητας και της εμπιστοσύνης υπάρχει μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στο να εμπλέκονται ενεργά τα ενήλικα άτομα σε προβληματισμό και έρευνα» (Zepeda, 2016, p. 2).

Εξάλλου, στο National Policy Board for Educational Administration γνωστό ως ISLLC, τα πρότυπα του 2015 για τους διευθυντές ηγέτες, αναφέρονται στους πιο κάτω τομείς (NPBEA p. 3):

1. Αποστολή, όραμα και βασικές αξίες

2. Δεοντολογία και επαγγελματικά πρότυπα
3. Equity Ιδιότητα και πολιτιστική υπευθυνότητα
4. Αναλυτικό πρόγραμμα, Curriculum, Instruction and Assessment
5. Κοινότητα φροντίδας και υποστήριξης μαθητών
6. Επαγγελματική ικανότητα του προσωπικού του σχολείου
7. Επαγγελματική Κοινότητα για Εκπαιδευτικούς και Προσωπικό
8. Ουσιαστική συνεργασία με τις οικογένειες και την κοινότητα
9. Λειτουργίες και διαχείριση
10. Σχολική Βελτίωση

Αναλυτικά, τα πρότυπα αυτά (NPBEA, p. 9-18), περιγράφονται ως ακολούθως:

Πρότυπο 1: Αποστολή, Όραμα και Βασικές Αξίες - Standard1: Mission, Vision, and Core Values.

Οι αποτελεσματικοί εκπαιδευτικοί ηγέτες αναπτύσσουν, υποστηρίζουν και θεσπίζουν ένα κοινό όραμα, μια κοινή αποστολή, και τις βασικές αξίες της υψηλής ποιότητας εκπαίδευσης της ακαδημαϊκής επιτυχίας και της ευημερίας κάθε μαθητή (NPBEA, p. 9 - 10).

Οι αποτελεσματικοί ηγέτες αναπτύσσουν-επιδιώκουν τα πιο κάτω:

- α) Αναπτύσσουν μια εκπαιδευτική αποστολή για το σχολείο για την προώθηση της ακαδημαϊκής επιτυχίας και ευημερίας κάθε μαθητή.
- β) Αναπτύσσουν και προωθούν ένα όραμα για το σχολείο, για τη μάθηση και την ανάπτυξη κάθε παιδιού καθώς και για τις εκπαιδευτικές - οργανωτικές πρακτικές που προωθούν την επιτυχία, σε συνεργασία με τα μέλη του σχολείου και την κοινότητα χρησιμοποιώντας τα σχετικά δεδομένα,
- γ) Θέτουν, υποστηρίζουν και καλλιεργούν βασικές αξίες που καθορίζουν τον πολιτισμό και ενδυναμώνουν τις υψηλές προσδοκίες και υποστηρίζουν την μαθητοκεντρική διδασκαλία, την ένταξη και την κοινωνικής δικαιοσύνη, την ειλικρίνεια, τη φροντίδα, την εμπιστοσύνη και τη συνεχή βελτίωση.
- δ) Με μεθόδους στρατηγικής αναπτύσσουν, υλοποιούν και αξιολογούν δράσεις για να επιτευχθεί το όραμα του σχολείου.
- ε) Επανεξετάζουν την αποστολή και το όραμα του σχολείου και τα προσαρμόζουν στις μεταβαλλόμενες προσδοκίες και ευκαιρίες και τις μεταβαλλόμενες καταστάσεις των μαθητών.
- στ) Αναπτύσσουν πρακτικές που βοηθούν στην επίτευξη κοινής κατανόησης και δέσμευσης για την αποστολή, το όραμα και τις βασικές αξίες ανάμεσα στο σχολείο και στην κοινότητα.

ζ) Μοντελοποιούν και επιδιώκουν να ακολουθείται η αποστολή, το όραμα και οι βασικές αξίες του σχολείου μέσα από όλες τις πτυχές της ηγεσίας.

Πρότυπο 2: Δεοντολογία και επαγγελματικά πρότυπα- Standard 2: Ethics and Professional norms (NPBEA, p.10):

Οι αποτελεσματικοί εκπαιδευτικοί ηγέτες ενεργούν ηθικά και σύμφωνα με τους επαγγελματικούς κανόνες και παίρνοντας αποφάσεις για τους πόρους του σχολείου και όλα τα θέματα της σχολικής ηγεσίας.

α) Ενεργούν ηθικά και επαγγελματικά στην προσωπική συμπεριφορά, στις σχέσεις με τους άλλους, στη λήψη αποφάσεων, τη διαχείριση των πόρων του σχολείου και σε όλες τις πτυχές της σχολικής ηγεσίας.

β) Ενεργούν για - και σύμφωνα με - τους επαγγελματικούς κανόνες ακεραιότητας, δικαιοσύνης, διαφάνειας, εμπιστοσύνης, συνεργασίας, επιμονής, μάθησης και συνεχούς βελτίωσης και για την προώθηση τους.

γ) Τοποθετούν τα παιδιά στο κέντρο της εκπαίδευσης και αναλαμβάνουν την ευθύνη για, ακαδημαϊκή επιτυχία και ευημερία του κάθε μαθητή.

δ) Προστατεύουν και προωθούν τις αξίες της δημοκρατίας, της ατομικής ελευθερίας και ευθύνης,

της ισότητας, της κοινωνικής δικαιοσύνης, ομαδικότητας και διαφοροποίησης.

ε) Είναι επικεφαλής μέσα από διαπροσωπικές και επικοινωνιακές δεξιότητες, την κοινωνική-συναισθηματική κατανόηση και την κατανόηση του ιστορικού πολιτισμικού υπόβαθρου όλων των μαθητών και του προσωπικού.

στ) Παρέχουν ηθική κατεύθυνση για το σχολείο και προώθηση της ηθικής και επαγγελματικής συμπεριφοράς μεταξύ των διδασκόντων και του προσωπικού.

Πρότυπο 3: Ισότητα και πολιτιστική ανασυγκρότηση (NPBEA, p. 11) - Standard 3: Equity and Cultural responsiveness.

Οι αποτελεσματικοί εκπαιδευτικοί ηγέτες επιδιώκουν την ισότητα στις ευκαιρίες εκπαίδευσης και πρακτικές που ανταποκρίνονται στις πολιτιστικές πρακτικές και την προώθηση των ακαδημαϊκών επιτευγμάτων του κάθε μαθητή, την επιτυχία του και την ευημερία του.

α) Βεβαιώνονται ότι κάθε μαθητής αντιμετωπίζεται δίκαια, με σεβασμό και με κατανόηση της κουλτούρας και του κοινωνικού του πλαισίου.

β) Αναγνωρίζουν, σέβονται και αξιοποιούν τα πλεονεκτήματα, την ποικιλομορφία και τον πολιτισμό κάθε μαθητή ως σημαντικά στοιχεία για διδασκαλία και μάθηση.

- γ) Βεβαιώνονται ότι κάθε μαθητής έχει δίκαιη πρόσβαση σε αποτελεσματικές εκπαιδευτικές ευκαιρίες μάθησης, ακαδημαϊκή και κοινωνική υποστήριξη και άλλους πόρους που είναι απαραίτητοι για την επιτυχία.
- δ) Αναπτύσσουν πολιτικές που συμβάλλουν στην αντιμετώπιση κακόβουλων συμπεριφορών εκ μέρους των μαθητών με σεβασμό στους μαθητές, με θετικό, δίκαιο και αμερόληπτο τρόπο.
- ε) Αντιμετωπίζουν και μεταβάλλουν τις θεσμικές προκαταλήψεις και την περιθωριοποίηση των μαθητών, με βάση τις σχολικές ελλείψεις, τις χαμηλές προσδοκίες που σχετίζονται με την καταγωγή, την τάξη, τον πολιτισμό και τη γλώσσα, το φύλο, τον σεξουαλικό προσανατολισμό, την αναπηρία ή την ειδική κατάσταση των μαθητών.
- στ) Προωθούν την προετοιμασία των μαθητών για να ζήσουν παραγωγικά και να συμβάλουν στην ποικιλομορφία και τα πολιτισμικά πλαίσια μιας παγκόσμιας κοινωνίας.
- ζ) Δρουν με πολιτισμική ικανότητα και υπευθυνότητα, ανταποκρινόμενοι στις αλληλεπιδράσεις, τη λήψη αποφάσεων και την πρακτική.
- η) Διευθύνουν θέματα ισότητας και πολιτιστικής ανταπόκρισης σε όλες τις πτυχές της ηγεσίας.

Πρότυπο 4: Αναλυτικά προγράμματα, διδασκαλία και αξιολόγηση - Standard 4: Curriculum, instruction, and assessment (NPBEA, p.12).

Οι αποτελεσματικοί εκπαιδευτικοί ηγέτες αναπτύσσουν και υποστηρίζουν πνευματικά αυστηρά και συνεκτικά συστήματα διδακτέας ύλης, διδασκαλίας και αξιολόγησης για την προώθηση της ακαδημαϊκής επιτυχίας και ευημερίας κάθε μαθητή.

α) Εφαρμόζουν συνεκτικά συστήματα προγραμμάτων σπουδών, διδασκαλίας και αξιολόγησης που προωθούν την αποστολή, το όραμα και τις βασικές αξίες του σχολείου, ενσωματώνουν υψηλές προσδοκίες για τη μάθηση των μαθητών, ευθυγραμμίζονται με τα ακαδημαϊκά πρότυπα και ανταποκρίνονται σε πολιτιστικό επίπεδο.

β) Ευθυγραμμίζουν και εστιάζουν τα συστήματα του προγράμματος σπουδών, διδασκαλίας και αξιολόγησης μέσα και πέρα από την προώθηση της ακαδημαϊκής επιτυχίας των μαθητών, της αγάπης για μάθηση, των ταυτοτήτων και τις συνήθειες των εκπαιδευομένων και την υγιή αίσθηση του εαυτού.

γ) Προωθούν την εκπαιδευτική πρακτική που είναι σύμφωνη με τη μαθησιακή ικανότητα των παιδιών, την ανάπτυξη, την αποτελεσματική παιδαγωγική και τις ανάγκες του κάθε μαθητή.

δ) Εξασφαλίζουν την εκπαιδευτική πρακτική που είναι διανοητικά προκλητική, αυθεντική στις εμπειρίες του μαθητή, αναγνωρίζουν τις δυνάμεις των μαθητών και την πρακτική διαφοροποίησης και εξατομίκευσης.

ε) Προωθούν την αποτελεσματική χρήση της τεχνολογίας στην υπηρεσία της διδασκαλίας και της μάθησης.

στ) Χρησιμοποιούν έγκυρες αξιολογήσεις που είναι σύμφωνες με τις μαθησιακές ικανότητες και την ανάπτυξη και τις τεχνικές προτύπων μέτρησης.

ζ) Χρησιμοποιούν τα δεδομένα αξιολόγησης κατάλληλα και εντός τεχνικών περιορισμών για την παρακολούθηση της προόδου των μαθητών και τη βελτίωση της διδασκαλίας.

Πρότυπο 5: Κοινωνία της φροντίδας και προσφοράς για μαθητές - Standard 5: Community of Care and Support for Student (NPBEA, p.13).

Οι αποτελεσματικοί εκπαιδευτικοί ηγέτες καλλιεργούν μια ολοκληρωμένη, φροντίδα και υποστήριξη προς τη σχολική κοινότητα που προάγει την ακαδημαϊκή επιτυχία και την ευημερία του κάθε μαθητή.

Οι αποτελεσματικοί ηγέτες:

α) Δημιουργούν και διατηρούν ένα ασφαλές, στοργικό και υγιές σχολικό περιβάλλον το οποίο ανταποκρίνεται στις ακαδημαϊκές, κοινωνικές, συναισθηματικές και ατομικές ανάγκες κάθε μαθητή.

β) Δημιουργούν και διατηρούν ένα σχολικό περιβάλλον στο οποίο ο κάθε μαθητής είναι γνωστός, αποδεκτός και αξιόπιστη και σεβαστή, φροντίδα και ενθαρρύνει τον κάθε μαθητή να είναι ενεργό και υπεύθυνο μέλος της σχολικής κοινότητας.

γ) Παρέχουν συνεκτικά συστήματα ακαδημαϊκής και κοινωνικής υποστήριξης, υπηρεσιών, εξωσχολικών δραστηριοτήτων και πρακτικών που καλύπτουν το φάσμα των μαθησιακών αναγκών του κάθε μαθητή.

δ) Προωθούν τις σχέσεις μεταξύ ενηλίκων, φοιτητών και συμμαθητών, σχολείων και κοινότητας οι οποίες δίνουν αξία και υποστηρίζουν την ακαδημαϊκή μάθηση και τη θετική κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη.

ε) Καλλιεργούν και ενισχύουν τη συμμετοχή των μαθητών στο σχολείο και τη θετική συμπεριφορά των μαθητών.

στ) Εμπλέκουν το μαθησιακό περιβάλλον του σχολείου με τους πολιτισμούς και τη γλώσσα των μαθητών της σχολικής κοινότητας.

Πρότυπο 6: Επαγγελματική ικανότητα του προσωπικού του σχολείου - Standard 6: Professional capacity of school personnel (NPBEA, p. 14).

Οι αποτελεσματικοί εκπαιδευτικοί ηγέτες αναπτύσσουν την επαγγελματική ικανότητα και την πρακτική του προσωπικού του σχολείου για την προώθηση της ακαδημαϊκής επιτυχίας και της ευημερίας κάθε μαθητή.

Οι αποτελεσματικοί ηγέτες:

α) Προσλαμβάνουν, μισθώνουν, υποστηρίζουν, αναπτύσσουν και διατηρούν αποτελεσματικούς δασκάλους και άλλο επαγγελματικό προσωπικό που έχει ενδιαφέρον για κάθε μαθητή και διαμορφώνουν ένα εκπαιδευτικά αποτελεσματικό σχολείο.

β) Σχεδιάζουν και διαχειρίζονται την ανάπτυξη και επιτυχία του προσωπικού, παρέχοντας ευκαιρίες για αποτελεσματική ένταξη και καθοδήγηση του νέου προσωπικού.

γ) Αναπτύσσουν τις επαγγελματικές γνώσεις, δεξιότητες και πρακτικές των δασκάλων και των μελών του προσωπικού μέσω διαφοροποιημένων ευκαιριών μάθησης και ανάπτυξης, με γνώμονα την κατανόηση, την επαγγελματική εκπαίδευση και την ανάπτυξη των ενηλίκων.

δ) Ενισχύουν τη συνεχή βελτίωση της ατομικής και συλλογικής ικανότητας διδασκαλίας για την επίτευξη αποτελεσμάτων που προβλέπονται για κάθε μαθητή.

ε) Παρέχουν πρακτικές εφαρμογές ανατροφοδότησης σχετικά με τις διδακτικές και άλλες επαγγελματικές πρακτικές μέσω έγκυρων, προσανατολισμένων στην έρευνα συστημάτων εποπτείας και αξιολόγησης για την υποστήριξη της ανάπτυξης των γνώσεων, των δεξιοτήτων και της πρακτικής των δασκάλων και των μελών του προσωπικού.

στ) Ενδυναμώνουν και κινητοποιούν τους εκπαιδευτικούς και το προσωπικό στα υψηλότερα επίπεδα επαγγελματικής πρακτικής και στη συνεχή εκμάθηση και βελτίωση.

ζ) Αναπτύσσουν την ικανότητα, τις ευκαιρίες και τη στήριξη της ηγεσίας και της ηγεσίας των εκπαιδευτικών από άλλα μέλη της σχολικής κοινότητας.

η) Προωθούν την προσωπική και επαγγελματική υγεία, της ευεξία και την ισορροπία μεταξύ της επαγγελματικής και προσωπικής ζωής των διδασκόντων και του προσωπικού.

θ) Προσπαθούν για τη δική τους μάθηση και αποτελεσματικότητα μέσω προβληματισμού, μελέτης και βελτίωσης, διατηρώντας μια υγιή ισορροπία εργασίας-προσωπικής ζωής.

Πρότυπο 7: Επαγγελματική κοινότητα για εκπαιδευτικούς και προσωπικό - Standard 7: Professional community for teachers and staff (NPBEA, p.15).

Οι αποτελεσματικοί εκπαιδευτικοί ηγέτες, καλλιεργούν μια επαγγελματική κοινότητα δασκάλων και άλλου επαγγελματικού προσωπικού για την προώθηση της ακαδημαϊκής επιτυχίας και της ευημερίας κάθε μαθητή.

Οι αποτελεσματικοί ηγέτες:

α) Αναπτύσσουν τις συνθήκες εργασίας για τους εκπαιδευτικούς και το άλλο επαγγελματικό προσωπικό με τρόπο που να προωθούν την αποτελεσματική επαγγελματική ανάπτυξη, την πρακτική και τη μάθηση των μαθητών.

β) Ενδυναμώνουν και εμπιστεύονται τους εκπαιδευτικούς και το προσωπικό για συλλογική ευθύνη για ικανοποίηση των ακαδημαϊκών, κοινωνικών, συναισθηματικών και ατομικών αναγκών του κάθε μαθητή, σύμφωνα με την αποστολή, το όραμα και τις βασικές αξίες του σχολείου.

γ) Δημιουργούν και διατηρούν μια επαγγελματική νοοτροπία δέσμευσης για κοινό όραμα και στόχους που σχετίζονται με την ολόπλευρη εκπαίδευση του παιδιού. Έχουν υψηλές προσδοκίες για επαγγελματική εργασία. ηθική και δίκαιη πρακτική και εμπιστοσύνη, ανοιχτή επικοινωνία. συνεργασία, συλλογική αποτελεσματικότητα και συνεχή ατομική και οργανωτική μάθηση και βελτίωση.

δ) Προωθούν την αμοιβαία λογοδοσία μεταξύ των εκπαιδευτικών και του λοιπού επαγγελματικού προσωπικού για την επιτυχία του κάθε μαθητή και την αποτελεσματικότητα του σχολείου στο σύνολό του.

ε) Αναπτύσσουν και υποστηρίζουν ανοικτές, παραγωγικές, σχέσεις, σχέσεων εμπιστοσύνης στις εργασιακές σχέσεις μεταξύ των ηγετών, της εκπαιδευτικής κοινότητας και του προσωπικού για την προώθηση της επαγγελματικής ικανότητας και τη βελτίωση της πρακτικής που χρησιμοποιείται.

στ) Σχεδιάζουν και εφαρμόζουν την ενσωμάτωση στην εργασία και άλλων ευκαιριών επαγγελματικής μάθησης σε συνεργασία με υπόλοιπο προσωπικό του σχολείου.

ζ) Παρέχουν ευκαιρίες για συνεργατική εξέταση της πρακτικής, συλλογική ανατροφοδότηση και συλλογική μάθηση.

η) Ενθαρρύνουν τη μύηση της εκπαιδευτικής κοινότητας σε πρακτικές βελτίωσης των προγραμμάτων και των πρακτικών.

Πρότυπο 8: Ουσιαστική συνεργασία με τις οικογένειες και την κοινότητα - Standard 8: Meaningful engagement of families and community (NPBEA, p.16).

Οι αποτελεσματικοί εκπαιδευτικοί ηγέτες, δεσμεύουν τις οικογένειες και την κοινότητα με ουσιαστικούς, αμοιβαίους και αμοιβαία επωφελείς τρόπους για να προωθήσουν την ακαδημαϊκή επιτυχία και την ευημερία κάθε μαθητή.

α) Είναι προσιτοί, μπορούν να προσεγγιστούν, είναι προσβάσιμοι και φιλόξενοι για τις οικογένειες και τα μέλη της κοινότητας.

β) Δημιουργούν και διατηρούν θετικές, συνεργατικές και παραγωγικές σχέσεις με τις οικογένειες και οικογένειες και την κοινότητα προς όφελος των μαθητών.

- γ) Συμμετέχουν σε τακτική και ανοικτή αμφίδρομη επικοινωνία με τις οικογένειες και την κοινότητα για το σχολείο, τους μαθητές, τις ανάγκες, τα προβλήματα και τα επιτεύγματα.
- δ) Διατηρούν αισθητή την παρουσία τους στην κοινότητα για να κατανοήσουν τα δυνατά σημεία και τις ανάγκες της, να αναπτύξουν παραγωγικές σχέσεις και να διαθέσουν τους πόρους του για το σχολείο.
- ε) Δημιουργούν μέσα για τη σχολική κοινότητα να συνεργάζεται με οικογένειες για την υποστήριξη της μάθησης και προόδου των μαθητών μέσα και έξω από το σχολείο.
- στ) Κατανοούν, αξιοποιούν και υιοθετούν την πολιτιστική, κοινωνική, πνευματική και πολιτική κληρονομιά της κοινότητας με στόχο την προώθηση της μάθησης των παιδιών και της βελτίωσης του σχολείου.
- ζ) Αναπτύσσουν και παρέχουν το σχολείο ως πόρο για τις οικογένειες και την κοινότητα.
- η) Συνηγορούν με επίσημους φορείς για τις ανάγκες και προτεραιότητες της οικογένειες και της κοινότητας.
- θ) Δημιουργούν και διατηρούν παραγωγικές συνεργασίες με δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς για την προώθηση της σχολικής βελτίωσης και της μάθησης των μαθητών.

Πρότυπο 9: Λειτουργίες και Διαχείριση - Standard 9: Operations and Management (NPBEA, p.17).

Οι αποτελεσματικοί εκπαιδευτικοί ηγέτες, διαχειρίζονται τις σχολικές δραστηριότητες και τους πόρους για την προώθηση της ακαδημαϊκής επιτυχίας και της ευημερίας κάθε μαθητή.

Οι αποτελεσματικοί ηγέτες:

- α) Θέτουν, διαχειρίζονται και παρακολουθούν τις λειτουργίες και τα διοικητικά συστήματα που προάγουν την αποστολή και το όραμα του σχολείου.
- β) Διαχειρίζονται στρατηγικά τους πόρους και το προσωπικό, προγραμματίζοντας και αναθέτοντας στους εκπαιδευτικούς και το προσωπικό σε ρόλους και ευθύνες που βελτιστοποιούν την επαγγελματική τους ικανότητα για την αντιμετώπιση των μαθησιακών αναγκών κάθε μαθητή.
- γ) Αναζητούν, αποκτούν και διαχειρίζονται τους δημοσιονομικούς, φυσικούς και άλλους πόρους για να υποστηρίξουν το πρόγραμμα σπουδών, τη διδασκαλία και την αξιολόγηση, τη μαθησιακή ικανότητα των μαθητών. την επαγγελματική ικανότητα της κοινότητας των εκπαιδευτικών και τη συνεργασία με την οικογένεια και την κοινότητα.
- δ) Είναι υπεύθυνοι, ηθικοί και υπεύθυνοι διαχειριστές των χρηματικών και μη χρηματικών πόρων του σχολείου, συμμετέχοντας σε αποτελεσματικές διαδικασίες κατάρτισης προϋπολογισμού και των πρακτικών τήρησης λογαριασμών.

- ε) Προστατεύουν τη δουλειά των εκπαιδευτικών και άλλων μελών του προσωπικού από οποιεσδήποτε διαταραχές.
- στ) Χρησιμοποιούν την τεχνολογία για να βελτιώσουν την ποιότητα και την αποδοτικότητα των λειτουργιών και της διαχείρισης.
- ζ) Αναπτύσσουν και συντηρούν συστήματα δεδομένων και επικοινωνιών για την παροχή πληροφοριών που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη βελτίωση της τάξης και του σχολείου.
- η) Γνωρίζουν, συμμορφώνονται και βοηθούν τη σχολική κοινότητα να κατανοήσει τους τοπικούς, κρατικούς και ομοσπονδιακούς νόμους, τα δικαιώματα, τις πολιτικές και κανονισμούς, ώστε να προωθήσει την επιτυχία των μαθητών.
- θ) Αναπτύσσουν και διαχειρίζονται τις σχέσεις με ανατροφοδότηση συνδέοντας τα σχολεία στη διαχείριση και στις αθροιστικές στρατηγικές προγραμματισμού και διδακτικής
- ι) Αναπτύσσουν και διαχειρίζονται παραγωγικές σχέσεις με το κεντρικό γραφείο και το σχολικό συμβούλιο.
- κ) Αναπτύσσουν και διαχειρίζονται συστήματα δίκαιης και ισότιμης διαχείρισης των συγκρούσεων μεταξύ των μαθητών, των διδασκόντων και του προσωπικού, των ηγετών, των οικογενειών και της κοινότητας.
- λ) Διαχειρίζονται τις διαδικασίες διακυβέρνησης και την εσωτερική και εξωτερική πολιτική για την επίτευξη της αποστολής και του οράματος του σχολείου.

Πρότυπο 10: Σχολική Βελτίωση - Standard 10: School improvement (NPBEA, p.18).

Οι αποτελεσματικοί εκπαιδευτικοί ηγέτες, ενεργούν ως παράγοντες συνεχούς βελτίωσης για την προώθηση της ακαδημαϊκής επιτυχίας και της ευημερίας κάθε μαθητή.

Οι αποτελεσματικοί ηγέτες:

- α) Επιδιώκουν να κάνουν το σχολείο πιο αποτελεσματικό για κάθε μαθητή, τους δασκάλους και το προσωπικό, τις οικογένειες και την κοινότητα.
- β) Χρησιμοποιούν μεθόδους συνεχούς βελτίωσης για να επιτύχουν το όραμα, να εκπληρώσουν την αποστολή και να προωθήσουν τις βασικές αξίες του σχολείου.
- γ) Προετοιμάζουν το σχολείο και την κοινότητα για βελτίωση, προάγουν της ετοιμότητας, την επιτακτική ανάγκη βελτίωσης την ενδυνάμωση της αμοιβαίας δέσμευσης και λογοδοσίας και την ανάπτυξη των γνώσεων, των δεξιοτήτων και των κινήτρων για την επιτυχία της βελτίωσης.
- δ) Εμπλέκουν άλλους σε μια συνεχιζόμενη διαδικασία έρευνας, μάθησης, καθορισμού στρατηγικών στόχων, σχεδιασμού, υλοποίησης και αξιολόγησης για τη συνεχή βελτίωση του σχολείου και των τάξεων.

ε) Χρησιμοποιούν σωστά κατάλληλες στρατηγικές για βελτίωση, συμπεριλαμβανομένων μετασχηματιστικών και βαθμιαίων, προσαρμοστικών προσεγγίσεων και προσοχής σε διαφορετικές φάσεις εφαρμογής.

στ) Αξιολογούν και αναπτύσσουν την ικανότητα του προσωπικού να αξιολογεί την αξία και την εφαρμοσιμότητα των αναδυόμενων εκπαιδευτικών τάσεων και των πορισμάτων ερευνών για το σχολείο και τη βελτίωσή του.

ζ) Αναπτύσσουν τεχνικά κατάλληλα συστήματα συλλογής, διαχείρισης, ανάλυσης και χρήσης δεδομένων, τα οποία συνδέουν ανάλογα με τις ανάγκες με το περιφερειακό γραφείο και τους εξωτερικούς εταίρους για τη στήριξη του σχεδιασμού, της υλοποίησης, της παρακολούθησης, της ανατροφοδότησης και της αξιολόγησης.

η) Υιοθετούν μια προοπτική συστημάτων και προώθησης της συνοχής μεταξύ των προσπαθειών βελτίωσης και όλων των πτυχών της οργάνωσης, των προγραμμάτων και των υπηρεσιών του σχολείου.

θ) Διαχειρίζονται με αγωνία και επιμονή την αβεβαιότητα, τον κίνδυνο, τις ανταγωνιστικές πρωτοβουλίες και την πολιτική αλλαγής. Παρέχουν υποστήριξη και ενθάρρυνση και ανοικτή επικοινωνία σχετικά με την ανάγκη, τη διαδικασία και τα αποτελέσματα των προσπαθειών βελτίωσης.

ι) Αναπτύσσουν και προωθούν την ηγεσία μεταξύ των εκπαιδευτικών και του προσωπικού για έρευνα, πειραματισμό και καινοτομία, καθώς και για την έναρξη και την εφαρμογή βελτιώσεων.

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι οι σχολικοί ηγέτες-διευθυντές αποτελούν παράγοντες αλλαγής και «οικοδόμους ομάδων» που θα καθοδηγήσουν τα σχολεία τους σε αποτελεσματικά προγράμματα συνεργασίας και εμπλοκής (Phtiaka, 1999, Epstein & Sanders, 2006, Symeou, 2006). Οι διευθυντές ηγέτες οικοδομούν ομάδες συλλογικής αποτελεσματικότητας και κουλτούρα συνεργασίας με σημαντική επίδραση στην επιτυχία της αλλαγής και των προσπαθειών βελτίωσης που έχουν στόχο την αποτελεσματικότητα και παραγωγικότητα του σχολείου. «Οικοδομούν την αφοσίωση και την ταύτιση του προσωπικού, των μαθητών και των διευθυντών με το σχολείο, βελτιώνουν τις δραστηριότητες συναδελφικότητας και συνεργασίας (καλύτερη επικοινωνία και καλύτερες πρακτικές λύσεις στα προβλήματα που αντιμετωπίζει το σχολείο), ενισχύουν την ενεργητικότητα, τα κίνητρα και τη ζωτικότητα του προσωπικού, των μαθητών και της κοινότητας, αυξάνουν το ενδιαφέρον για την καθημερινή συμπεριφορά και την απόδοση μεγαλύτερης προσοχής σε αυτά που έχουν πραγματική σημασία και αξία για το σχολείο» (Χριστοφίδου, 2011, σ.10). Αν και διατηρούν τον ηγετικό τους ρόλο δίνουν αρκετά μεγάλο βαθμό ελευθερίας στον κάθε εκπαιδευτικό και επιδιώκουν τη συνεργασία σε όλα

τα επίπεδα με όλους τους εμπλεκόμενους στην εκπαιδευτική διαδικασία αξιολογώντας στην πορεία την όλη διαδικασία και πρόοδο.. Έτσι η βελτίωση γίνεται από μέσα προς τα έξω. Κατά συνέπεια ο διευθυντής της σχολικής μονάδας μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην προσπάθεια του σχολείου για καλλιέργεια των στόχων που θέτει, ανάμεσα στους οποίους και ο στόχος για καλλιέργεια ενεργών πολιτών μέσα από συγκεκριμένες στρατηγικές που αφορούν τον προγραμματισμό, τη δημιουργία θετικού κλίματος, τη δημιουργία ευκαιριών για δράσεις, τη αξιολόγηση και ανατροφοδότηση μέσω νέων σχεδίων δράσεως που μπορούν να ενδυναμώσουν την ενεργό ιδιότητα των μαθητών.

5.2. Στρατηγικές βελτίωσης και αποτελεσματικότητας σε σχέση με τον στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας

Όπως υποστηρίζει ο Hopkins (1995), ένα ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο που χρησιμοποιεί το σχολείο ώστε να βελτιώσει το μαθησιακό του περιβάλλον και να υποστηρίξει τη μάθηση είναι οι στρατηγικές βελτίωσης. Σε όλα τα στάδια της εξέλιξης μιας αλλαγής (π.χ. προσδιορισμός αναγκών, έναρξη, εφαρμογή, θεσμοθέτηση, συνέχιση), όσοι εμπλέκονται στη διαδικασία βελτίωσης του σχολείου πρέπει να αναγνωρίζουν την ανάγκη για αλλαγή ώστε να αποκτή (η αλλαγή) κάποιο νόημα (Fullan, 1992, στο Βεργίδης & Υφαντή, 2011). Οι περισσότερες έρευνες συμφωνούν ότι η αποτελεσματικότητα πρέπει να καθορίζεται με βάση μια χρονική περίοδο βραχυπρόθεσμα, μεσοπρόθεσμα, μακροπρόθεσμα και με βάση το ενοποιημένο μοντέλο, το οποίο δίνει έμφαση τόσο στην ποιότητα των διαδικασιών όσο και στα αποτελέσματα του σχολείου. Κάθε πρόγραμμα σχολικής βελτίωσης θα πρέπει να αναφέρεται σε μεσοπρόθεσμο τουλάχιστον χρονικό ορίζοντα (τριετίας) και θα πρέπει να περιέχει διαβαθμισμένους στόχους σε επίπεδο δυσκολίας με διαβαθμισμένα στάδια χρονικής εφαρμογής και οι κύκλοι των Σχεδίων Δράσης να είναι συνεχείς και επαναλαμβανόμενοι επιτρέποντας έτσι την ανατροφοδότηση και βελτίωση και έχουν άμεση σχέση τόσο με τη συνεργασία όλων των φορέων που σχετίζονται με το σχολείο (ΚΕΕΑ, 2013). Στα αποτελεσματικά σχέδια βελτίωσης δίνεται έμφαση στην ποιοτική διδασκαλία, την ποιοτική μάθηση, την ενδυναμωμένη σχολική ηγεσία και την καλλιέργεια ενός περιβάλλοντος που προωθεί τη μάθηση, τη στοχοθετημένη χρήση των σχολικών πόρων τη συστηματική και οργανωμένη διδασκαλία, και τους ενδυναμωμένους εκπαιδευτικούς. Απαιτείται η εστίαση στα αποτελέσματα και μεγιστοποίηση της επιτυχίας για όλους τους μαθητές, ανάπτυξη ενός κοινού οράματος των παιδιών, των γονιών και του προσωπικού, ενίσχυση της ηγεσίας υψηλής ποιότητας σε όλα τα επίπεδα (www.betterschools.gov.au). Τα τελευταία χρόνια οι προσπάθειες των χωρών για

βελτίωση των σχολείων επικεντρώνονται στην αλλαγή και στη μεταρρύθμιση σύμφωνα με τα δεδομένα της κάθε χώρας αλλά και τα ευρωπαϊκά και παγκόσμια δεδομένα. Σύμφωνα με την ευρωπαϊκή Επιτροπή, το ερευνητικό έργο με τίτλο “Effective School Improvement Project”, που χρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, με στόχο να καταδειχθεί η αποτελεσματική σχολική ενδυνάμωση, απέδειξε ότι η αντίληψη για την ενδυνάμωση και για τη βελτίωση των σχολείων εμπεδώνεται σταθερά στο εκπαιδευτικό σύστημα κάθε χώρας. Όπως τονίζεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή αυτό που χρειάζεται είναι «η ανάπτυξη των βασικών ικανοτήτων τις οποίες χρειάζονται όλοι για την προσωπική τους ολοκλήρωση και ανάπτυξη, την ενεργό ιδιότητα του πολίτη, την κοινωνική ένταξη και την απασχόληση... Οι εταιρικές σχέσεις αποτελούν την ευκαιρία για την ανάπτυξη προγραμμάτων δράσης για τις δεξιότητες σε στοχοθετημένο, καινοτόμο και βιώσιμο τρόπο για την συμπερίληψη όσων συμμετέχουν άμεσα στην παροχή, την εφαρμογή και την επικαιροποίηση συγκεκριμένων δεξιοτήτων» (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2012, σ. 17).

Διεθνώς, η λογοδότηση των εκπαιδευτικών συστημάτων σε σχέση με την ανάπτυξη των ικανοτήτων και δεξιοτήτων που σχετίζονται με την προσωπική και κοινωνική ολοκλήρωση και ανάπτυξη, την ενεργό ιδιότητα του πολίτη και τα μαθησιακά αποτελέσματα θεωρείται επιβεβλημένη. Η λειτουργία της αξιολόγησης (εσωτερικής και εξωτερικής) είναι το κύριο μέσο για διασφάλιση της ποιότητας του έργου που συντελείται στο πλαίσιο μιας εκπαιδευτικής μονάδας και βελτίωση της σχέσης της με τον κοινωνικο-οικονομικό της περίγυρο και την αύξηση της εσωτερικής και εξωτερικής αποτελεσματικότητας. Οι εκπαιδευτικοί χρειάζονται ανατροφοδότηση σχετικά με τις επιδόσεις τους, τις δράσεις και πρακτικές που χρησιμοποιούν προκειμένου να διαμορφώσουν και να βελτιώσουν καλύτερα τη διδακτική τους πρακτική και με την υποστήριξη της αποτελεσματικής σχολικής ηγεσίας, να αναπτύξουν τα σχολεία ως επαγγελματικές κοινότητες μάθησης. «Ταυτόχρονα, οι εκπαιδευτικοί πρέπει να λογοδοτούν για την απόδοσή τους και την πρόοδό τους στην καριέρα τους με βάση την αποδεδειγμένη αποτελεσματική διδακτική πρακτική. Η ανάπτυξη μιας συνολικής προσέγγισης μπορεί να είναι δαπανηρή, αλλά είναι κρίσιμη για τη συμφιλίωση των απαιτήσεων για εκπαιδευτική ποιότητα, την ενίσχυση των διδακτικών πρακτικών μέσω της επαγγελματικής ανάπτυξης και την αναγνώριση των γνώσεων, δεξιοτήτων και ικανοτήτων των εκπαιδευτικών» (OECD, 2009). Μέσα από την έκθεση Ουνέσκο (1997), διαφαίνεται η ανάγκη για την ανάπτυξη του συμβουλευτικού ρόλου του επιθεωρητή προς τους εκπαιδευτικούς με σκοπό τη στήριξη τους, ενώ στην έκθεση της παγκόσμιας τράπεζας για το σύστημα αξιολόγησης τονίζεται «η αναγκαιότητα ύπαρξης διαφόρων μορφών

αξιολόγησης», ώστε να διαφανεί μια ολοκληρωμένη εικόνα για τον εκπαιδευτικό (Παγκόσμια τράπεζα, 2014, σ.25). Επομένως, η ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης μπορεί να διασφαλιστεί με την υιοθέτηση ενός συστήματος αξιολόγησης που θα στηρίζεται στις σύγχρονες τάσεις που επικρατούν διεθνώς «οι οποίες να προσαρμόζονται στο εκάστοτε τοπικό συγκείμενο» (Πασιαρδής, Σαββίδης, Τσιάκκίρος, 2005, σ.81).

Τα αναλυτικά προγράμματα της Κύπρου, εναρμονίζονται με τα προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και το στόχο για προετοιμασία των μαθητών για ενεργή και δημιουργική συμμετοχή στην κοινωνική, πολιτική, πολιτιστική και οικονομική ζωή, ενώ ταυτόχρονα σφραγίζουν την όλη πορεία μέσα από υπάρχουσες ιδιαιτερότητες, έχοντας ως στόχο την ανάπτυξη διαπροσωπικών και κοινωνικών δεξιοτήτων, την αποδοχή και σεβασμό της διαφορετικότητας και τη διαμόρφωση ενεργού πολίτη (Υ.Π.Π, Ν.Α Π, 2010). Είναι σημαντικό ότι οι στόχοι αυτοί καλλιεργούνται από την Προδημοτική Εκπαίδευση. Όπως καταδεικνύουν πολυάριθμες μελέτες σε παγκόσμια κλίμακα, η Προδημοτική Εκπαίδευση παρέχει τη δυνατότητα για μεθοδευμένη ενισχυτική παρέμβαση σε όλους τους τομείς (στους τομείς της φυσικής, κοινωνικής, συναισθηματικής και γνωστικής ανάπτυξης) και συμβάλλει ουσιαστικά στην προετοιμασία του παιδιού για το Δημοτικό Σχολείο μειώνοντας τις πιθανότητες σχολικής αποτυχίας (Ετήσια έκθεση, ΥΠΠ, 2012, moec.gov.cy). Είναι λοιπόν επιβεβλημένο να υπάρχει συνέχεια και συνέπεια στις προσπάθειες για βελτίωση αρχίζοντας από τη βάση της εκπαίδευσης που είναι η προδημοτική εκπαίδευση και συνεχίζοντας με τις ψηλότερες βαθμίδες στην «εκπαιδευτική πυραμίδα». Για το λόγο αυτό, είναι σημαντικό να διερευνηθεί ο ρόλος που καλείται να επιτελέσει ο εκπαιδευτικός σε όλες τις βαθμίδες και η σημασία των προσεγγίσεων μάθησης και παιδαγωγικών πρακτικών που χρησιμοποιεί για την αντιμετώπιση των μαθητικών αναγκών και την υποστήριξη όλων των μαθητών με ίσους όρους, στα πλαίσια της καλλιέργειας των στόχων του σχολείου και ειδικότερα του στόχου της καλλιέργειας ενεργών πολιτών.

5.3. Ο εκπαιδευτικός ως παράγοντας σχολικής αποτελεσματικότητας σε σχέση με τον στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας

Η έρευνα για τη σχολική αποτελεσματικότητα κατέδειξε ότι ο εκπαιδευτικός αποτελεί σημαντικό παράγοντα σχολικής αποτελεσματικότητας. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ ο εκπαιδευτικός ως ο σημαντικότερος πόρος στα σχολεία, μπορεί να φέρει τα σημαντικότερα οφέλη στους μαθητές. «Ως ο σπουδαιότερος πόρος στα σχολεία, οι εκπαιδευτικοί έχουν ζωτική σημασία για την αύξηση των εκπαιδευτικών προτύπων. Η βελτίωση της αποτελεσματικότητας και της ισότητας στην εκπαίδευση εξαρτάται, σε

μεγάλο βαθμό, από τη διασφάλιση ότι οι εκπαιδευτικοί είναι εξειδικευμένοι, διαθέτουν επαρκείς πόρους και έχουν κίνητρα να επιτελούν το καλύτερο. Η αύξηση της εκπαιδευτικής επίδοσης είναι ίσως η κατεύθυνση πολιτικής που πιθανότατα θα οδηγήσει σε σημαντικά κέρδη στη μάθηση των μαθητών (ΟΟΣΑ, 2005). Η ανάγκη και η σημασία για σωστή κατάρτιση των εκπαιδευτικών, οι οποίοι αποτελούν μαζί με το υπόλοιπο προσωπικό το ανθρώπινο κεφάλαιο, τονίζεται εμφαντικά από διάφορους μελετητές σύμφωνα με τους οποίους οι ικανότητες των ατόμων μπορούν να καλλιεργηθούν και να αναπτυχθούν με τρόπο που να φέρουν καλύτερα αποτελέσματα. Σύμφωνα με τη θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου, οι ικανότητες και δεξιότητες που είναι ενσωματωμένες στον άνθρωπο μπορούν να καλλιεργηθούν και να αναπτυχθούν με διαδικασίες μάθησης και κατάρτισης ώστε να τον καθιστούν περισσότερο παραγωγικό (Καρατζιά –Σταυλιώτη &, Λαμπρόπουλος, 2006, σ.23 -24). Πρόσφατες έρευνες έχουν καταστήσει σαφές ότι η διακύμανση στην αποτελεσματικότητα των εκπαιδευτικών είναι ποιοτικά μεγάλη και ότι οι αποτελεσματικότεροι εκπαιδευτικοί μπορούν να βελτιώσουν δραματικά τα βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα αποτελέσματα ζωής των μαθητών (Aaronson, Barrow, & Sander, 2007, Chetty, Friedman, & Rockoff, 2014, Jakson, 2012, Rivkin, Hanushek, & Kain, 2005, Rockoff, 2004 στο Melinda Adnot, Thomas Dee, Veronica Katz, στο Wyckoff, J et all, 2017). Η ανάγκη για επιμόρφωση των εκπαιδευτικών επισημαίνεται και από το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2017), όπου τονίζεται ότι τα συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης πρέπει να ανταποκρίνονται στις διαφορετικές ανάγκες, δυνατότητες και ικανότητες όλων των εκπαιδευόμενων και να προσφέρουν ευκαιρίες μάθησης σε όλους σε επίσημα, άτυπα και ανεπίσημα εκπαιδευτικά ιδρύματα. «Υπάρχει ανάγκη για μεγαλύτερη υποστήριξη προς τους δασκάλους, τους εκπαιδευτές και το λοιπό διδακτικό προσωπικό προκειμένου να ενεργούν με επιτυχία σε συστήματα κατάρτισης που θα παράσχουν ευέλικτες μαθησιακές διαδρομές και που ανταποκρίνονται στις διαφορετικές ανάγκες, ικανότητες και δυνατότητες των εκπαιδευόμενων» (Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2017).

Το ζήτημα της αναζήτησης της καλύτερης πρακτικής στην εκπαίδευση των νέων, δεν είναι καινούριο. Από την εποχή του Πλάτωνα, ο οποίος μελετούσε τρόπους δημιουργίας μιας ιδεατής «πολιτείας», η οποία θα παρείχε την καλύτερη μόρφωση στους εκλεκτούς, οι οποίοι θα αναλάμβαναν να κυβερνήσουν την «πόλη» μέχρι σήμερα, το θέμα αυτό απασχολεί τους επιστήμονες και την εκπαίδευση γενικότερα. Ο Πλάτωνας αναζήτησε τη μέθοδο που θα βοηθούσε τους νέους να ασκήσουν την κριτική τους σκέψη μέσα από την προσπάθεια διερεύνησης της αλήθειας, αναδεικνύοντας τη διαλεκτική μέθοδο ως την καλύτερη μέθοδο, μέσω της οποίας μπορεί να καλλιεργηθεί η κριτική σκέψη ώστε να

αναπτυχθούν οι νοητικές λειτουργίες των εκπαιδευομένων ατόμων. Από την τότε εποχή έχουν αναπτυχθεί αρκετές φιλοσοφικές συζητήσεις και επιστημονικές μελέτες που επικεντρώνονται στη διερεύνηση των μεθόδων και προσεγγίσεων που η χρήση τους μπορεί να ενισχύσει την αποτελεσματικότητα του σχολικού έργου και την ανάπτυξη δεξιοτήτων που θα βοηθήσουν τους νέους να γίνουν οι ενεργοί πολίτες του αύριο.

Στα πλαίσια της ανάπτυξης του στόχου για καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας απαιτείται να διερευνηθεί ποιές είναι οι κατάλληλες μέθοδοι που θα καλλιεργήσουν αποτελεσματικά τα χαρακτηριστικά των μαθητών που σχετίζονται με τον ενεργό πολίτη. Για να αποκτήσει το άτομο τα χαρακτηριστικά του ενεργού πολίτη, θα πρέπει να οπλιστεί με τα απαραίτητα εφόδια που θα τον καθιστούν ικανό να συνεργάζεται με τους άλλους, να επικοινωνεί, να αναπτύξει την κριτική του σκέψη, να λύνει προβλήματα και να αναπτύσσει σχέδια δράσης σε συνεργασία με τους άλλους. Για να μπορέσουν όμως, οι εκπαιδευτικοί να χρησιμοποιήσουν σωστά τις κατάλληλες μεθόδους θα πρέπει να είναι κατάλληλα καταρτισμένοι. Το γεγονός αυτό μπορεί να θεωρηθεί κανόνας και προϋπόθεση και αφορά όλους τους στόχους του σχολικού προγράμματος, είτε είναι μαθησιακοί στόχοι, είτε αφορούν την καλλιέργεια δεξιοτήτων, στάσεων και συμπεριφορών όπως είναι και η καλλιέργεια του στόχου για ενεργό πολιτότητα. Απαιτούνται κατάλληλα καταρτισμένοι εκπαιδευτικοί που θα μπορέσουν να δώσουν τα απαραίτητα αυτά εφόδια στους μαθητές μέσα από συγκεκριμένες πρακτικές, μεθόδους και προσεγγίσεις ώστε να γίνουν οι ενεργοί πολίτες του αύριο.

Το ενδιαφέρον εκ μέρους της ερευνητικής κοινότητας για την κατανόηση της ποιοτικής και αποτελεσματικής διδασκαλίας και τον εντοπισμό των διδακτικών πρακτικών και προσεγγίσεων που ακολουθούν οι αποτελεσματικοί εκπαιδευτικοί στην προσπάθεια καλλιέργειας των στόχων που θέτει το σχολείο στα σχολικά προγράμματα, είναι έντονο. Αρκετές έρευνες στο εξωτερικό έχουν εντοπίσει μια θετική σχέση ανάμεσα σε συγκεκριμένες διδακτικές πρακτικές και στην ανάπτυξη συγκεκριμένων μαθησιακών και κοινωνικών δεξιοτήτων. Οι αποτελεσματικοί εκπαιδευτικοί έχουν υψηλές προσδοκίες, επενδύουν περισσότερο χρόνο στον προγραμματισμό διδασκαλίας, χρησιμοποιούν δικά τους μέσα αξιολόγησης, έχουν εντάξει νέες τεχνολογίες και κοινοτομίες στην διδασκαλία. Δημιουργούν θετικό κλίμα στην τάξη και χρησιμοποιούν νέες μεθόδους διδασκαλίας συνδυάζοντας τη γνώση με την πράξη, τον κριτικό στοχασμό με την παρεμβατικότητα. Σύμφωνα με τους M. Harris και J. Hill (M. Harris & J. Hill, 1982 / M. Harris, 1986 στο Ανδρεαδάκης, 2013, σ. 3 - 6). Ο αποτελεσματικός εκπαιδευτικός πρέπει να είναι συστηματικός, οργανωμένος, να έχει σαφείς στόχους και είναι καλά προετοιμασμένος.

Να είναι φιλικός: και να δείχνει ενδιαφέρον και ζεστασιά εντός και εκτός σχολείου με διάφορους τρόπους. Να είναι ικανός στην προφορική επικοινωνία και ενθουσιώδης, να εξατομικεύει τη διδασκαλία του και να χρησιμοποιεί σύγχρονα τεχνολογικά μέσα.

Οι μεταβολές που συναντούμε στην εποχή μας όσον αφορά την τεχνολογική ανάπτυξη και τις κοινωνικο-οικονομικές αλλαγές που παρουσιάστηκαν, έφεραν στο προσκήνιο την αναγκαιότητα αλλαγών στα εκπαιδευτικά προγράμματα και στις διδακτικές πρακτικές. Η ποιοτική αναβάθμιση της εκπαίδευσης υιοθέτησε τη διαθεματική προσέγγιση της γνώσης ως εναλλακτική λύση του τρόπου αλλαγής της μαθησιακής διαδικασίας. «Από τα ευρήματα των ερευνών φάνηκε ότι η προώθηση της διαθεματικότητας στο νέο εκπαιδευτικό υλικό και η αξιοποίησή της συμβάλλει ουσιαστικά στη μάθηση και στη γνώση, καθώς και στην ολοκλήρωση της προσπάθειας αλλαγής της παιδαγωγικής θεώρησης του εκπαιδευτικού μας συστήματος... Η διαθεματικότητα στα σχολικά προγράμματα και η διαθεματική μέθοδος στη διδασκαλία αναγνωρίζεται τελευταία ως ένας παράγοντας που σχετίζεται με την αποτελεσματική διδασκαλία» (Χατζημιχαήλ, 2010, σ. 212).

Ο Ματσαγγούρας πολύ εύστοχα διαχωρίζει τις έννοιες της διεπιστημονικότητας και της διαθεματικότητας. «Διεπιστημονικότητα (inter-disciplinarity): είναι ο τρόπος οργάνωσης του αναλυτικού προγράμματος που διατηρεί τα διακριτά μαθήματα ως πλαίσια επιλογής και διάταξης της σχολικής γνώσης, αλλά επιχειρεί με ποικίλους τρόπους να συσχετίσει μεταξύ τους το περιεχόμενο των διακριτών μαθημάτων» ενώ «Διαθεματικότητα (cross-thematic integration): είναι ο τρόπος οργάνωσης του αναλυτικού προγράμματος, που καταργεί ως πλαίσια επιλογής και οργάνωσης της σχολικής γνώσης τα διακριτά μαθήματα και αντιμετωπίζει τη γνώση ως ενιαία ολότητα, την οποία προσεγγίζει μέσα από τη (συλλογική συνήθως) διερεύνηση θεμάτων, ζητημάτων και προβληματικών καταστάσεων, που παρουσιάζουν με τα κριτήρια των μαθητών ενδιαφέρον»(Ματσαγγούρας 2002, σ.32).

Όπως αναφέρει ο Ματσαγγούρας «η διεπιστημονικότητα είναι κυρίως επιστημολογική έννοια και παραπέμπει σε γνωσιοκεντρικά και όχι σε παιδοκεντρικά και κοινωνιοκεντρικά προγράμματα σπουδών στα οποία παραπέμπει η διαθεματικότητα» (Ματσαγγούρας, 2002, σ.34) Οι διαδικασίες που ακολουθούνται σε αυτή την περίπτωση, δεν αφορούν μόνο τους εκπαιδευτικούς αλλά και τους μαθητές και άλλους φορείς (Ματσαγγούρας, 2002).

Μέσα από τη διαθεματική προσέγγιση, δίνεται η δυνατότητα στους μαθητές να εμπλακούν ενεργά στις όλες διαδικασίες και να αναπτύξουν δεξιότητες που θα τους βοηθήσουν να ρυθμίζουν τη στάση και τη συμπεριφορά τους σε οποιεσδήποτε συνθήκες. «Η ενεργός

εμπλοκή των μαθητών στις συλλογικές διερευνητικές διαδικασίες συμβάλει στην ανάπτυξη κοινωνικο-γνωστικών δεξιοτήτων και στάσεων, που τους καθιστούν ικανούς να αυτο-ρυθμίζουν τη γενικότερη συμπεριφορά τους -της μαθησιακής συμπεριλαμβανομένης- μέσα σε συνθήκες ραγδαίων και απρόβλεπτων εξελίξεων, που κυριαρχούν στις μέρες μας» (Ματσαγγούρας, 2011). Η αποτελεσματικότητα των διαθεματικών προτάσεων επιβεβαιώνεται σύμφωνα με την πρόσφατη έρευνα της ΙΕΑ οι περισσότερες χώρες της ευρωπαϊκής ένωσης χρησιμοποιούν τη διαθεματική προσέγγιση στα προγράμματα σπουδών.

Σύμφωνα με την πρόσφατη βιβλιογραφία, αποτελεσματικές μέθοδοι διάδοσης της γνώσης και καλλιέργειας δεξιοτήτων, είναι η διαθεματική, η ομαδοκεντρική, η μαθητοκεντρική, συνεργατική, η βιωματική μέθοδος, η μέθοδος project, η χρήση ΤΠΕ (Μπαμπάλης, 2011), που σαν μέθοδοι στηρίζονται στη συνεργασία μεταξύ των μαθητών, τη συνεργασία μεταξύ εκπαιδευτικών – μαθητών και τη συνεργασία με άλλους φορείς σε μια αμφίδρομη σχέση. Η αμφίδρομη αυτή σχέση, ενδυναμώνει τη συνεργασία μεταξύ των ομάδων αυτών ενώ ταυτόχρονα καλλιεργεί τα χαρακτηριστικά ενεργών ατόμων που συνεργάζονται για την επίτευξη των κοινών τους στόχων.

5.4. Η συμβολή της ενεργητικής μάθησης στη σχολική αποτελεσματικότητα σε σχέση με τον στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας

Η ανάπτυξη δεξιοτήτων που σχετίζονται με την ενεργή συμμετοχή στη μάθηση σχετίζεται εξ ορισμού με την ανάπτυξη δεξιοτήτων που αφορούν την ενεργό πολιτότητα. Μέσα από την ενεργητική μάθηση αποφεύγεται η παθητική παρακολούθηση μιας διάλεξης ή ενός μαθήματος από τους μαθητές και οι μαθητές αντιμετωπίζονται ως ενεργοί συνδαιτυμόνες, σαν υπεύθυνα άτομα που αναπτύσσουν δεξιότητες επικοινωνίας και συνεργασίας για την επίτευξη των συγκεκριμένων στόχων που τίθενται. Κατά την ενεργητική μάθηση ο μαθητής έχει τη δυνατότητα να ενεργήσει ενώ ο εκπαιδευτικός μετατρέπεται σε διευκολυτή σύμβουλο και καθοδηγητή για το μαθητή αλλά και μέρος της ομάδας εργασίας και της μαθησιακής κοινότητας.

Σύμφωνα με τους Σγουροπούλου και Κουτουμάνος, (1983), η ενεργητική μάθηση προσφέρει τις θεμελιώδεις αρχές για ένα συμμετοχικό όραμα παραγωγής και απόκτησης

της γνώσης στο πλαίσιο των κοινοτήτων μάθησης γιατί προσφέρει μεγαλύτερη συσχέτιση της μάθησης με τα πραγματικά προβλήματα και καταστάσεις που οι μαθητές θα κληθούν να αντιμετωπίσουν στο μελλοντικό εργασιακό τους περιβάλλον.

Ταυτόχρονα, με τη μέθοδο αυτή, οι μαθητές αναπτύσσουν στάσεις δεξιότητες και χαρακτηριστικά όπως βελτίωση των επικοινωνιακών δεξιοτήτων, ενίσχυση των διαπροσωπικών και κοινωνικών δεξιοτήτων, που θα τους κάνουν ικανούς να εφαρμόζουν αυτά που γνωρίζουν σε νέες καταστάσεις. Η μάθηση προσφέρεται σε ένα διεπιστημονικό περιβάλλον, γίνεται με βιωματικό τρόπο σε θέματα ενδιαφέροντος για τον μαθητή και δίνεται η ευκαιρία άμεσης αντιμετώπισης προβλημάτων από τον ίδιο τον μαθητή ο οποίος αναπτύσσει κριτική σκέψη, χρησιμοποιώντας όλες της νοητικές του λειτουργίες. Αυτό σημαίνει ότι το σχολείο θα πρέπει να έχει στο κέντρο τον ίδιο το μαθητή και στόχο την αλληλεπίδραση των μαθητών σε ένα κλίμα συνεργασίας, δημιουργικότητας και ανάπτυξης ενεργητικής και βιωματικής μάθησης.

5.5. Η συμβολή της βιωματικής μάθησης στη σχολική αποτελεσματικότητα σε σχέση με τον στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας

Η βιωματική μάθηση αποτελεί την κατεξοχήν μέθοδο που προωθεί την ενεργητική συμμετοχή στα δρώμενα της σχολικής κοινότητας που αφορούν τη μάθηση και την ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων που μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για ενεργό συμμετοχή στη μετέπειτα ζωή του μαθητή και την ανάπτυξη της ιδιότητας του ενεργού πολίτη. Η έννοια της βιωματικής μάθησης άρχισε να αναπτύσσεται στις αρχές του 20ού αιώνα στην Αμερική, στα πλαίσια της Προοδευτικής Αγωγής, όταν ο φιλόσοφος και παιδαγωγός John Dewey ίδρυσε το «σχολείο εργασίας», στην προσπάθειά του να συνδέσει τα βιώματα των παιδιών με τη σχολική ζωή. Για τον Dewey (1938,1995), η εμπλοκή του μαθητή σε καταστάσεις πραγματικής ζωής και η απόκτηση άμεσων εμπειριών τον οδηγούν σε ουσιαστική μάθηση (στο Τριλίβα & Αναγνωστοπούλου, 2008). Ο Dewey αναφέρθηκε στην ατομικότητα του μαθητή και υποστήριξε «ότι η ουσιαστική μάθηση επιτελείται μέσα από την άμεση εμπειρία και την εμπλοκή του μαθητή με την πραγματικότητα γύρω του» (Τριλίβα & Αναγνωστοπούλου, 2008, σ.34). Το αξίωμα της αλληλεπίδρασης «στηρίζεται στο αξίωμα της συνέχειας» (Τριλίβα, Αναγνωστοπούλου, 2008, σ.34), αφού διευκρινίζει τον τρόπο με τον οποίο τα προϋπάρχοντα βιώματα αλληλενεργούν με την υφιστάμενη κατάσταση με αποτέλεσμα το κάθε άτομο να διαπλάθει

τη δική του ξεχωριστή εμπειρία. Η εμπειρία στην εκπαίδευση έχει πολύ μεγάλη σημασία, αφού σύμφωνα με τον Dewey: Οι άνθρωποι διαπλάθονται συνεχώς από τις εμπειρίες τους. Οι προηγούμενες εμπειρίες αλληλεπιδρούν με την τρέχουσα κατάσταση δημιουργώντας τη μοναδικότητα της εμπειρίας του κάθε ατόμου. Η βιωματική μάθηση εμφανίζεται επίσης στην εμπειρική μάθηση της Montessori και στην ανακαλυπτική μάθηση του Bruner. Σημαντική για την εξέλιξη της βιωματικής μάθησης ήταν και η προσφορά του Piaget ο οποίος τόνισε τη σημασία που έχει για τη γνωστική ανάπτυξη των παιδιών η αλληλεπίδρασή τους με τα πράγματα του περιβάλλοντος (Ματσαγγούρας, 2002). Ο Piaget τονίζει μέσα από τη γνωστική ψυχολογία, ότι ο νους μετασχηματίζει και δεν καταγράφει απλώς τις εμπειρίες μας. Σήμερα, η έννοια της βιωματικής μάθησης αποτελεί δημιουργική και αποτελεσματική μέθοδο διδασκαλίας και δίνει στην εκπαίδευση νέα διάσταση. Με τον όρο βιωματική μάθηση εννοούμε μια διαδικασία μάθησης κατά την οποία αποκτούμε γνώση μέσω της ενεργού εμπλοκής μας σε εμπειρίες (Καμαρινού, 1999). Οι Andersen, Boud και Cohen (2002) (στο Τριλίβα & Αναγνωστοπούλου, 2008) συνοψίζουν τα βασικά χαρακτηριστικά της βιωματικής μάθησης ως ακολούθως: Η μάθηση που προκύπτει έχει προσωπικό νόημα και αξία για τον κάθε μαθητή. Ο μαθητής εμπλέκεται στη βιωματική μάθηση με όλες του τις αισθήσεις. Κάθε βιωματική εμπειρία ακολουθείται από αναστοχασμό. Κάθε προηγούμενη βιωματική εμπειρία των μαθητών αναγνωρίζεται. Ο εκπαιδευτικός οφείλει να είναι ο κύριος εμπνευστής και υποστηρικτής της βιωματικής εμπειρίας... «Οι βιωματικές δράσεις στηρίζονται στην κατανόηση, την κριτική και την πράξη αλλαγής, αγγίζουν βασικές πτυχές της ζωής των μαθητών, διευρύνουν δυνατότητες κατανόησης, κριτικής ανάλυσης των βιωματικών καταστάσεων και έμπρακτης δράσης για βελτιωτικές αλλαγές. Αναπτύσσουν στους μαθητές γνωστικές και κοινωνικές ικανότητες, όπως να: ανακοινώνουν, επιλέγουν, προτείνουν, επεξεργάζονται δεδομένα, συνεργάζονται, αξιολογούν, αποφασίζουν σε ζητήματα με αξιακά κριτήρια, επιλύουν προβλήματα. Έχουν σαφή πρόθεση αλλαγής, ολοκληρώνονται με παρεμβάσεις βελτίωσης καταστάσεων» (Χρυσοφίδης, 2006, σ.52).

Σύμφωνα με το Ματσαγγούρα (2002), μέσα από τη βιωματική μάθηση, ο μαθητής αποκτά γνώση η οποία, αποτελεί την εμπειρικο-βιωματική γνώση η οποία χαρακτηρίζεται από υποκειμενικότητα και συγκινησιακή φόρτιση και βοηθά το μαθητή στην αντιμετώπιση της καθημερινότητας. Η βιωματική μάθηση ακολουθεί συγκεκριμένη πορεία: Αναζήτηση σχέσεων και ανάδειξη γενικεύσεων (σοφία, γνώση), αξιοποίηση πληροφοριών, συσχέτιση δεδομένων για να χρησιμοποιηθούν ως νέα δεδομένα (Ματσαγγούρας, 2011). Ακολουθεί μια διαδικασία κατά την οποία οι μαθητές ανακαλούν τα βιώματα τους, τα συζητούν με

τους άλλους, γίνεται επεξεργασία της εμπειρίας με ανάλυση και ανταλλαγή απόψεων και στο τέλος οι μαθητές παρουσιάζουν τις νέες εμπειρίες τους στην υπόλοιπη τάξη.

Είναι σημαντικό ότι η βιοματική παιδαγωγική «στηρίζεται από την επιστημολογία (η επιστημολογία του κριτικού ορθολογισμού που αναπτύχθηκε από τον Popper τονίζει την ανάγκη της διερευνητικής επιβεβαίωσης ή διάψευσης των υποθέσεων και αντιλήψεών μας για τα πράγματα) και την κριτική θεωρία που επισημαίνει την αναγκαιότητα της ανάδειξης των συνεπειών πράξεων και θεσμών στη χειραφέτηση του ατόμου και την ανασυγκρότηση της κοινωνίας.

Τα θέματα που μπορούν να ερευνηθούν στα πλαίσια της βιοματικής μάθησης δεν καλύπτουν μόνο το περιεχόμενο των αναλυτικών προγραμμάτων, αλλά αφορούν κυρίως απορίες, ανάγκες, προβλήματα και ενδιαφέροντα των μαθητών που πηγάζουν από την καθημερινή κοινωνική ζωή τους (Χρυσυφίδης, 2006). Στο σχολείο μπορεί να εφαρμοστεί με ειδικά προγράμματα (Αγωγή Υγείας, Περιβαλλοντική εκπαίδευση, κ.α), με σχέδια δράσης (project), καθώς και με διαθεματικές προσεγγίσεις ή δραστηριότητες (Καμαρινού, 1999, Χρυσυφίδης, 2006, Αλαχιώτης & Καρατζιά-Σταυλιώτη, 2009).

Η μέθοδος project είναι μια μέθοδος που εντάσσεται στη βιοματική μάθηση. Με τη μέθοδο αυτή υλοποιείται μια σε βάθος μελέτη ενός συγκεκριμένου θέματος από ένα παιδί ή από μια ομάδα παιδιών, με καθοδηγητή και σύμβουλο τον εκπαιδευτικό. Η μέθοδος project μπορεί υλοποιηθεί σε συνεργασία με τους γονείς ή άλλους φορείς. Μεταξύ άλλων αναπτύσσει ομαδικές και συνεργατικές δεξιότητες, όπως η συνεργασία και προκαλεί τα παιδιά να σκέφτονται, ενισχύοντας έτσι τη νοητική τους ανάπτυξη και την ικανότητα του κάθε παιδιού να μάθει πώς να μαθαίνει, σύμφωνα με τον μεγάλο παιδαγωγό John Dewey ο οποίος πρώτος προώθησε την ιδέα της «μάθησης μέσα από την πράξη», «learning by doing». Το θέμα του project επιλέγεται μέσα από τα ενδιαφέροντα, την καθημερινή εμπειρία και τις ανάγκες των παιδιών, διαρκεί για όσο χρονικό διάστημα διαρκεί και το ενδιαφέρον των παιδιών και υπάρχει εμπλοκή των παιδιών και των γονιών στη διαδικασία της μάθησης.

Τα παιδιά καταρτίζουν ένα σχέδιο και χρησιμοποιούν ήδη υπάρχουσες γνώσεις και δεξιότητες για τη λύση των προβλημάτων που θέτουν. Συλλέγουν πληροφορίες μέσα από παρατήρηση και διερεύνηση αντικειμένων, εικόνων και καταστάσεων καταρτίζουν σχέδιο δράσης. Σε αυτή τη φάση εφαρμόζεται το πρόγραμμα που είχε ήδη καταστρωθεί. Διακόπτεται μερικές φορές από διαλείμματα ενημέρωσης και ανατροφοδότησης. Συνειδητός τερματισμός γίνεται, όταν έχει επιτευχθεί ο σκοπός ή έχει εξαντληθεί ο προκαθορισμένος χρόνος, β) επανασύνδεση με την αρχική πρωτοβουλία, γ) εφαρμογή

στην καθημερινή πράξη. Η μέθοδος project υλοποιείται σε τρεις φάσεις (www.moec.gov.cy)

1: Αναζήτηση και διερεύνηση του θέματος: Ο εκπαιδευτικός και τα παιδιά αναφέρουν τις απόψεις τους. Εντοπίζονται κοινά ενδιαφέροντα, και εξετάζεται το τι γνωρίζουν και τι θέλουν να μάθουν τα παιδιά.

2: Σχεδιασμός της δράσης - Υλοποίηση του σχεδιασμού: Τα παιδιά προτείνουν δραστηριότητες που θα ήθελαν να γίνουν για τη διαπραγμάτευση του θέματος. Τα παιδιά προχωρούν με βάση τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες τους, ανταποκρινόμενα στις προτάσεις που κατατέθηκαν. Ο εκπαιδευτικός παρεμβαίνει όταν χρειάζεται και κίνητρα και ενθαρρύνει.

3: Αξιολόγηση και παρουσίαση του project: Στο τέλος της ολοκλήρωσης του project γίνεται αξιολόγηση και παρουσιάζεται στο προσωπικό και στους γονείς.

Οι γονείς συμμετέχουν στο project δίνοντας την ευκαιρία στα παιδιά να βιώσουν την εμπειρία της ανακάλυψης των γνώσεων μέσα από την οικογένεια τους. Μπορούν να παρατηρούν τα νέα ενδιαφέροντα των παιδιών τους και να τα ενισχύουν, με συγκεκριμένες δραστηριότητες βρίσκοντας μαζί το σχετικό υλικό, αφού καταφύγουν σε διάφορες πηγές γνώσεων, χρησιμοποιώντας ταυτόχρονα και τον ηλεκτρονικό υπολογιστή από κοινού με το παιδί (Υ.Π.Π, 2010).

Η σημασία της χρήσης της μεθόδου είναι πολύ σημαντική και μπορεί να ενδυναμώσει τους μαθητές, οι οποίοι μαθαίνουν να ενεργούν μέσα από τη βιωματική μάθηση και να συνεργάζονται με τους άλλους ενώ μπορεί σαν μέθοδος να είναι μετασχηματιστική για τους μαθητές γιατί τους παρέχει την ευκαιρία να αναλαμβάνουν ευθύνες και να φέρνουν εις πέρας ένα έργο, σε συνεργασία με τους άλλους, κάτι που θα τους βοηθήσει και στη μετέπειτα ζωή τους. «Η βασισμένη στο έργο μάθηση μπορεί να είναι μετασχηματιστική για τους μαθητές. Δίνοντας στους μαθητές τη δυνατότητα να έχουν επιλογές, να έχουν ευθύνη μέσα από γνωστικές έννοιες και πρακτικές δραστηριότητες, μέσα σε ένα περιβάλλον αυθεντικότητας πραγματικού κόσμου, τα προγράμματα εμπλέκουν τους μαθητές στη μάθηση που είναι βαθιά και μακρόχρονη... Ένα σπουδαίο έργο μπορεί να είναι μεταμορφωτικό για τους μαθητές. Βλέποντας έναν πραγματικό αντίκτυπο τους δίνει μια αίσθηση της υπηρεσίας και του σκοπού... Πέρα από τις βασικές γνώσεις, οι μαθητές μαθαίνουν να αναλαμβάνουν πρωτοβουλία και ευθύνη, να επιλύουν προβλήματα και να επικοινωνούν με ιδέες» (Οικονόμου, http://www.bie.org/about/why_pbl).

Οι νοητικές λειτουργίες που αναπτύσσονται μέσα από τη μέθοδο project μπορούν να έχουν πραγματική και μακροχρόνια συνάφεια λόγω του ότι βασίζονται σε βιωματικές εμπειρίες οι οποίες τους δίνουν τη δυνατότητα να προβληματιστούν και να αναπτύξουν την κριτική

τους σκέψη. «Οι μαθητές ασχολούνται ενεργά με τα προγράμματα PBL (project based learning), τα οποία παρέχουν πραγματική συνάφεια στη μάθηση. Οι μαθητές μπορούν να λύσουν προβλήματα που είναι σημαντικά για αυτούς και τις κοινότητές τους» (Οικονόμου, Buck Institute for Education, http://www.bie.org/about/why_pbl). Η αλληλεπίδραση που έχουν οι μαθητές με τους εκπαιδευτικούς δίνει τη δυνατότητα στους μαθητές να ενισχύσουν τις δεξιότητες που αφορούν τόσο την προσωπική όσο και την κοινωνική ενδυνάμωση μέσα από μια διαδικασία που προσφέρει τη χαρά της ανακάλυψης και της μάθησης. «Οι εκπαιδευτικοί συνεργάζονται στενά με τους ενεργούς, αφοσιωμένους μαθητές που κάνουν σημαντική εργασία και μοιράζονται την ανακαλυφθείσα χαρά της μάθησης» (Οικονόμου, Buck Institute for Education). Ακόμη, οι σχέσεις που αναπτύσσουν με τους άλλους ενήλικες που συμμετέχουν στη διαδικασία της μεθόδου μέσα από τις τρεις φάσεις που αναλύθηκαν πιο πάνω και η χρήση της τεχνολογίας στην έρευνα και παρουσίαση του έργου, θα τους βοηθήσουν να καλλιεργήσουν δεξιότητες που θα τους χρειαστούν στη μετέπειτα σταδιοδρομία τους στη ζωή. «Οι μαθητές αλληλεπιδρούν με τους ενήλικες, τις επιχειρήσεις και τους οργανισμούς και την κοινότητά τους και μπορούν να αναπτύξουν ενδιαφέρον για την επαγγελματική σταδιοδρομία» (Οικονόμου, Buck Institute for Education).

Εκτός από τη μέθοδο project άλλες μέθοδοι και προσεγγίσεις που χρησιμοποιούνται από τους εκπαιδευτικούς στα πλαίσια της βιωματικής μάθησης είναι το θεατρικό παιχνίδι, η υπόδυση ρόλων, η διαλογική αντιπαράθεση, η μοντελοποίηση, οι προσομοιώσεις σε ηλεκτρονικό υπολογιστή που σαν πρακτικές δίνουν την ευκαιρία στο παιδί να εκφραστεί και να επικοινωνήσει καθώς και να γνωρίσει τον κόσμο γύρω του αλλά και τον εαυτό του. Μέσα σε ασφαλή πλαίσια το παιδί δοκιμάζει τον εαυτό του, τα όριά του, τις σχέσεις του με τους άλλους μέσα από αυτοσχεδιασμούς, μέσα από τη δημιουργικότητα και τη φαντασία του. Έτσι το παιδί καλλιεργεί την κοινωνικότητα και την συλλογικότητα σε συνεργατικά και ομαδικά πλαίσια με τους άλλους ενώ του δίνεται η ευκαιρία να χρησιμοποιήσει τις εμπειρίες του σε νέες γνώσεις (μεταγνώση). «Η μεταγνώση αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους σκοπούς της εκπαίδευσης. Η διαμόρφωση ανθρώπων που διαθέτουν στον ψηλότερο δυνατό επίπεδο τις κομβικές ιδιότητες, ικανότητες και δεξιότητες που απαιτούνται στην κοινωνία όπως δημιουργικότητα, κριτική σκέψη και αναστοχαστική διαχείριση της γνώσης, θεωρητική σκέψη και ικανότητα μετατροπής της θεωρίας σε πράξη, ικανότητες και δεξιότητες ανάλυσης και σχεδιασμού, προθυμία και ικανότητα για συλλογική εργασία και ανταλλαγή πληροφοριών, ικανότητα επίλυσης προβλημάτων, ενσυναίσθηση και δεξιότητες διαπροσωπικής επικοινωνίας» (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, 2011). Με τον τρόπο αυτό οι μαθητές αποκτούν δεξιότητες και χαρακτηριστικά

που μπορούν να τους βοηθήσουν να γίνουν ενεργά μέλη ενός συνόλου και αργότερα ενεργά μέλη μιας κοινωνίας που συνεργάζονται με τους άλλους για το κοινό καλό.

5.6. Η συμβολή της συνεργατικής μάθησης στη σχολική αποτελεσματικότητα σε σχέση με τον στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας

Όπως αναφέρεται από το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι μαθησιακές διαδρομές που πρέπει να ακολουθούνται στις προσεγγίσεις για την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας στα σχολεία, όπου είναι δυνατόν, πρέπει να ξεκινούν από τους μαθητές και να είναι συνεργατικές. «Όπου αρμόζει, οι εν λόγω μαθησιακές διαδρομές πρέπει να είναι ειδικά προσαρμοσμένες, εκ των κάτω προς τα άνω και συνεργατικές» (Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης 2017). Η ενεργός συμμετοχή στα κοινά απαιτεί συνεργασία μεταξύ των συμβαλλομένων μερών για την επίτευξη ενός κοινού σκοπού οπότε απαιτείται και χρειάζεται να αναλύσουμε τι είναι η συνεργατική μάθηση και πώς μπορεί να χρησιμοποιεί στην τάξη ή σε συνεργατικές δράσεις που διοργανώνονται από τα σχολεία.

Συνοπτικά, οι λέξεις «συνεργατική μάθηση» περιγράφουν μια κατάσταση στην οποία αναμένονται συγκεκριμένες μορφές αλληλεπίδρασης μεταξύ των ανθρώπων, οι οποίες θα ενεργοποιούσαν τους μηχανισμούς μάθησης, χωρίς να σημαίνει ότι οι αλληλεπιδράσεις που αναμένονται θα γίνουν στην πραγματικότητα. Ως εκ τούτου, μια γενική ανησυχία είναι να αναπτυχθούν τρόποι αύξησης της πιθανότητας εμφάνισης ορισμένων τύπων αλληλεπίδρασης (p.5). Οι Roschelle & Teasley, 1995, στο Dillenbourg 1999, ορίζουν τη συνεργασία ως: «... μια συντονισμένη, σύγχρονη δραστηριότητα που είναι το αποτέλεσμα μιας συνεχιζόμενης προσπάθειας να οικοδομηθεί και να διατηρηθεί μια κοινή αντίληψη ενός προβλήματος». Εάν ρίξουμε μια ματιά στα συστατικά – χαρακτηριστικά της συνεργατικής μάθησης όπως αναφέρονται από τους (Johnson, Johnson & Holubec, (1990) είναι τα συστατικά που καθορίζουν τα χαρακτηριστικά ενός ενεργού ατόμου που συνεργάζεται με τους άλλους για την επίτευξη ενός κοινού σκοπού. Κοινός στόχος, αλληλεπίδραση πρόσωπο με πρόσωπο, αλληλεξάρτηση, κοινωνικές δεξιότητες, προσωπική ευθύνη, αλληλεξάρτηση αμοιβών, αλληλεξάρτηση ρόλων, αλληλεξάρτηση πηγών, αλληλεξάρτηση έργου. Κατά τη συνεργατική μάθηση «τόσο οι εκπαιδευτικοί όσο και οι μαθητές είναι ενεργοί συμμετοχοί στη μαθησιακή διαδικασία - η γνώση δεν είναι κάτι που παραδίδεται στους μαθητές, παρά κάτι που προκύπτει από τον ενεργό διάλογο μεταξύ αυτών που προσπαθούν να κατανοήσουν και να χρησιμοποιήσουν έννοιες και

τεχνικές. Έτσι ακριβώς, στις κοινότητες μάθησης «η εκπαίδευση δεν περιλαμβάνει απλά το ξεχείλισμα του μαθητή με γνώσεις από τον καθηγητή» (Σγουροπούλου και Κουτουμάνος, 1983). Η συνεργατική μάθηση είναι η εκπαιδευτική χρήση μικρών ομάδων έτσι ώστε οι μαθητές να συνεργάζονται για να μεγιστοποιήσουν τη δική τους μάθηση και τη μάθηση του άλλου. Μέσα από τις καταστάσεις συνεταιρισμού που δημιουργούνται κατά την εφαρμογή της συνεργατικής μάθησης, τα άτομα αναζητούν αποτελέσματα που είναι ευεργετικά για τον εαυτό τους και ευεργετικά για όλους τους άλλους (Johnson, D. W., & Johnson, R. T., 2013). Σε χώρες σε όλο τον κόσμο, η συνεργατική μάθηση έχει κερδίσει τη θέση της ως σεβαστή παιδαγωγική, η οποία έχει τη δυνατότητα να επηρεάσει θετικά τα μαθησιακά επιτεύγματα, τα κίνητρα για μάθηση, τις σχέσεις μεταξύ των ομάδων, την κριτική και δημιουργική σκέψη και την επίλυση προβλημάτων, - ανακάλυψε τα αποτελέσματα (Lynda Baloché & Celeste M. Brody, 2017). Σε συνδυασμό με τις άλλες μεθόδους που αναφέρθηκαν πιο πάνω μπορεί να βοηθήσει και να ενισχύσει στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό τη σχολική αποτελεσματικότητα και να συμβάλει ώστε οι μαθητές να αποκτήσουν τα χαρακτηριστικά που χρειάζονται στην μετέπειτα ζωή τους σαν άτομα που συνεργάζονται με τους άλλους για την επίτευξη κοινών στόχων.

Υπάρχουν τρεις τύποι συνεργατικής μάθησης: η επίσημη συνεργατική μάθηση, η άτυπη συνεργατική μάθηση και οι ομάδες συνεταιριστικής βάσης. Τα βασικά στοιχεία που συνεπάγονται τη συνεργασία είναι η θετική αλληλεξάρτηση, η ατομική λογοδοσία, η προαγωγική αλληλεπίδραση, η κατάλληλη χρήση των κοινωνικών δεξιοτήτων και η περιοδική επεξεργασία του τρόπου βελτίωσης της αποτελεσματικότητας της ομάδας. Όταν οι προσπάθειες διαρθρώνονται από κοινού, υπάρχουν σημαντικές ενδείξεις ότι οι σπουδαστές θα καταβάλουν περισσότερες προσπάθειες για να επιτύχουν (να μάθουν περισσότερα, να χρησιμοποιήσουν στρατηγικές λογικής υψηλότερου επιπέδου συχνότερα, να δημιουργήσουν πιο ολοκληρωμένες και σύνθετες εννοιολογικές δομές και να διατηρήσουν ακριβέστερα τις πληροφορίες) και σχέσεις υποστήριξης (συμπεριλαμβανομένων των σχέσεων με διαφορετικά άτομα) και αναπτύσσονται με υγιέστερους τρόπους (ψυχολογική υγεία, αυτοεκτίμηση, ικανότητα αντιμετώπισης άγχους και αντιξοότητες (Johnson and Johnson, 1999).

Η χρήση της συνεργατικής μάθησης παρουσιάζει αρκετά σημαντικά πλεονεκτήματα που περιλαμβάνουν: προώθηση των διαπολιτισμικών σχέσεων και της επαφής με διαφορετικές κουλτούρες, ιδεολογίες. Συμβάλει στην αύξηση της αυτοεκτίμησης: στο πλαίσιο της κοινότητας μάθησης όπου τα μέλη της εργάζονται με κοινό στόχο και συμφωνημένους ρόλους και βοηθά στην ανάπτυξη αισθήματος κοινής ευθύνης και αλληλοϋποστήριξης (Slavin, 1990). Αυτό το γεγονός έχει σαν αποτέλεσμα συνεργατική στρατηγική μάθησης

να είναι πιο αποτελεσματική από την παραδοσιακή διδασκαλία ιδιαίτερα σε τομείς όπως οι κοινωνικές σπουδές και η επιστήμη.

Σε μια ιστορική αναδρομή για την πορεία της συνεργατικής μάθησης η οποία περιγράφεται από τους Lynda Balochea and Celeste M. Brodyb, συναντάμε αρχικά τη θεωρία του John Dewey (1916), ο οποίος «υπογράμμισε ότι η αυθεντική μάθηση ήταν κοινωνικά κατασκευασμένη», ακολούθως τον Allport (1924), ο οποίος εξέτασε πώς βελτιώθηκε το έργο των ατόμων όταν έρχονταν σε επαφή με τους άλλους, και τους Moreno (1934), Lewin (1947) και Bales (1950) «οι οποίοι προχώρησαν σε μια συλλογή πληροφοριών σχετικά με τη συμπεριφορά και τις αξίες της ομάδας». Μια πολύ σημαντική έρευνα όπως τονίζεται είναι η έρευνα που διενεργήθηκε από τον κοινωνικό ψυχολόγο Morton Deutsch, (1949), η οποία εξέταζε τις αντιλήψεις των φοιτητών σχετικά με τη συνεργασία και τον ανταγωνισμό μεταξύ των ομοτίμων και τις επιπτώσεις του καθενός· «τα ευρήματα αυτής της μελέτης αμφισβήτησαν την ευρέως αποδεκτή πεποίθηση ότι οι σπουδαστές που ανταγωνίζονται λειτουργούν καλύτερα από τους σπουδαστές που συνεργάζονται για να διευκολύνουν τη μάθησή τους» (Gillies 2015, στο Balochea and Brodyb 2017, p. 275).

Όπως αναφέρουν οι Johnson and Johnson 2010, ο Morton Deutsch επεκτείνοντας τη λογική του Lewin για την κοινωνική αλληλεξάρτηση διατύπωσε μια θεωρία συνεργασίας και ανταγωνισμού (Deutsch, 1949, 1962). «Κατά τον Deutsch υπάρχουν δύο τύποι κοινωνικής αλληλεξάρτησης η θετική και αρνητική. ο τύπος αλληλεξάρτησης που είναι δομημένος σε μια κατάσταση καθορίζει τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, τα οποία με τη σειρά τους καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τα αποτελέσματα. Η θετική αλληλεξάρτηση τείνει να έχει ως αποτέλεσμα την προαγωγική αλληλεπίδραση και η αρνητική αλληλεξάρτηση τείνει να καταλήγει σε αντίθετη αρνητική αλληλεπίδραση....Η σχέση μεταξύ του τύπου της κοινωνικής αλληλεξάρτησης και της αλληλεπίδρασης το σχέδιο που προκαλεί υποτίθεται ότι είναι αμφίδρομη» (Johnson and Johnson, 2010).

Η θετική αλληλεξάρτηση αποτελεί κατά τους Johnson, Johnson, & Holubec, 2008 το πρώτο και σημαντικότερο στοιχείο από πέντε βασικά στοιχεία που είναι δομημένα σε κάθε μάθημα συνεταιρισμού. Το πρώτο και σημαντικότερο στοιχείο είναι η θετική αλληλεξάρτηση. Θετική αλληλεξάρτηση υπάρχει όταν τα μέλη της ομάδας αντιλαμβάνονται ότι συνδέονται μεταξύ τους με τρόπο που κανείς δεν μπορεί να πετύχει αν δεν πετύχει ο καθένας (Deutsch, 1962, Johnson & Johnson, 2010, p.5). Εάν κάποιος αποτύχει, όλα αποτυγχάνουν. Το δεύτερο ουσιαστικό στοιχείο της συνεργατικής μάθησης είναι η ατομική και ομαδική λογοδοσία. Η ομάδα πρέπει να είναι υπεύθυνη για την

επίτευξη των στόχων της. Κάθε μέλος πρέπει να λογοδοτεί συνεισφέροντας το μερίδιό του στο έργο... Το τρίτο ουσιαστικό στοιχείο είναι η προαγωγική αλληλεπίδραση. Παρουσιάζεται αλληλεπίδραση προώθησης όταν τα μέλη μοιράζονται πόρους και βοηθούν, στηρίζουν, ενθαρρύνουν και επαινούν τις προσπάθειες του άλλου να μαθαίνει... Το τέταρτο ουσιαστικό στοιχείο της συνεργατικής μάθησης διδάσκει στους σπουδαστές τις απαιτούμενες διαπροσωπικές και μικρές ομάδες δεξιοτήτων, που απαιτούνται για να λειτουργήσουν ως μέρος μιας ομάδας (ομαδική εργασία), όπως η ηγεσία, η λήψη αποφάσεων, η οικοδόμηση εμπιστοσύνης, η επικοινωνία και οι συγκρούσεις, (Johnson, 2009, Johnson & F. Johnson, 2009) και η πέμπτη βασική συνιστώσα της συνεργατικής μάθησης είναι η ομαδική επεξεργασία. Η ομαδική επεξεργασία υπάρχει όταν τα μέλη της ομάδας συζητούν πόσο καλά επιτυγχάνουν τους στόχους τους και διατηρώντας αποτελεσματικές εργασιακές σχέσεις. Οι ομάδες πρέπει να περιγράψουν ποιες ενέργειες μελών είναι χρήσιμες και μη χρήσιμες και να πάρουν αποφάσεις για το τι συμπεριφορές που θα συνεχίσουν ή θα αλλάξουν (Johnson and Johnson, 2010, p.5).

Για να είναι αποτελεσματικά, τα προγράμματα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών και οι προσπάθειες ανάπτυξης των ικανοτήτων πρέπει, τουλάχιστον, (α) να αναγνωρίζουν τις ανησυχίες και τις ερωτήσεις των δασκάλων και να ικανοποιούν τα πλαίσια για αυτές τις ανησυχίες, (β) παρέχουν σχετική εκμάθηση σχετικά με θεωρίες, μοντέλα και στρατηγικές, (γ) μοντέλο αποτελεσματικής συνεργατικής μάθησης και (δ) να εξασφαλίσουν ευκαιρίες για την επίλυση προβλημάτων και την πρακτική των εκπαιδευτικών (Balochea and Brodyb 2017, p. 277). Ο Kohn (1992) περιγράφει πώς τα βασικά χαρακτηριστικά της συνεργατικής μάθησης συμβάλλουν στις προκλήσεις της μάθησης και της εφαρμογής της συνεργατικής μάθησης. Σύμφωνα με τον Kohn (1992) «η συνεργατική μάθηση τείνει (α) να μειώσει τον έλεγχο και την προβλεψιμότητα, (β) να απαιτήσει την προσοχή στους κοινωνικούς στόχους και την ανάπτυξη των κοινοτήτων φροντίδας, (γ) να στρέψει την έμφαση μακριά από τα επιτεύγματα του ατόμου, (δ) να υπονομεύσει την αξία συχνά αποδίδεται στον ανταγωνισμό. Ο κατάλογος του Kohn υποδηλώνει ότι οι πεποιθήσεις και οι αξίες των εκπαιδευτικών είναι κρίσιμες για την επιτυχή χρήση της συνεργατικής μάθησης και, πράγματι, η συνεργατική μαθησιακή βιβλιογραφία έχει επανειλημμένα αναγνωρίσει τις πεποιθήσεις και τις αξίες των εκπαιδευτικών ως κριτικά σημαντικές στην εκπαίδευση πριν από την εκπαίδευση, στην επαγγελματική ανάπτυξη εκπαιδευτικών και στις εκπαιδευτικές αλλαγές» (Kohn 1992, στο Balochea and Brodyb 2017, p. 278).

Η συνεργατική μάθηση είναι το εργαλείο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την επίλυση προβλημάτων τη θεμελίωση της ισότητας και τη θεμελίωση της καινοτομίας. Η Cohen, E, 1982, (στο Balochea and Brody, 2017), συμφωνώντας ότι η γενική αποτελεσματικότητα

της συνεργατικής μάθησης ήταν καλά καθιερωμένη, παρατήρησε ότι όταν οι μαθητές τοποθετούνται σε ομάδες και καλούνται να συνεργαστούν, αυτές οι ομάδες μπορούν να γίνουν ένας μικρόκοσμος των προβλημάτων που σχετίζονται με τις ανισότητες του σχολείου και της κοινότητας. Αυτό το γεγονός καθιστά το ρόλο του εκπαιδευτικού ακόμη πιο σημαντικό στο να ετοιμάζει και εφαρμόζει κατάλληλα μαθήματα σε καθημερινή βάση, τα οποία θα είναι καινοτόμα, θα επιτρέπουν στους μαθητές να συνεργάζονται και να ενεργούν ισότιμα. «Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να γνωρίζουν πώς να προγραμματίσουν και να εφαρμόσουν επίσημα συγκριτικά μαθήματα, άτυπα συνεργατικά μαθήματα μάθησης συνεργάζονται με ομάδες βάσης και συνεργάσιμα μαθήματα εκμάθησης ή δομές για επαναλαμβανόμενα μαθήματα και μαθήματα ρουτίνας» (Johnson, Johnson & Holubec, 1990, Johnson, Johnson, & Holubec, 1994, p.5).

Οι Johnson, and Johnson (2015, p.17 – 46), προσδιόρισαν την κοινωνική αλληλεξάρτηση, τη γνωστική ανάπτυξη, την κοινωνική-γνωστική και τη συμπεριφορά ως τέσσερις μεγάλες θεωρίες που υποστηρίζουν τη χρήση της συνεργατικής μάθησης και έχουν διαμορφώσει την έρευνα και την πρακτική. Καθώς οι έρευνες για τα αποτελέσματα συνέβαλαν στη μετάβαση της συνεργατικής μάθησης σε μια αναγνωρισμένη «βέλτιστη πρακτική», έγινε αποφασιστική η κατανόηση του τι χρειάζονται και θέλουν να μάθουν οι εκπαιδευτικοί, ποια επαγγελματική εξέλιξη ήταν πιο αποτελεσματική και ποιες υποστηρίξεις θα βοηθούσαν τους εκπαιδευτικούς να διατηρήσουν αποτελεσματική χρήση της συνεργατικής μάθησης τα δικά τους πλαίσια. Περιγραφές των εφαρμογών (α) με τους καθηγητές εν υπηρεσία, (β) ενσωματωμένους στην εκπαίδευση των αρχικών εκπαιδευτικών, (γ) σε τριτογενή περιβάλλον ανάπτυξης των σχολών, και (δ) μέσω προσπαθειών αλλαγής σε όλο το σύστημα έγιναν κρίσιμες συμβολές στην βιβλιογραφία.

Η λέξη – κλειδί που διαφοροποιεί τη Συνεργατική Μάθηση από την παραδοσιακή ομαδική ή ομαδοκεντρική διδασκαλία κατά το Χαραλάμπους (2000) είναι η έννοια της αλληλεξάρτησης που θεωρείται από τους μελετητές που αναφέρθηκαν πιο πάνω σαν το σημαντικότερο συστατικό της συνεργατικής μάθησης. «Αλληλεξάρτηση υπάρχει όταν η ομάδα για να ολοκληρώσει το έργο της χρειάζεται τη συμβολή του κάθε μέλους και αντίστροφα, η επιτυχία του κάθε μέλους εξαρτάται από τη συμβολή των υπόλοιπων μελών της ομάδας. Η αλληλεξάρτηση μπορεί να εξασφαλιστεί με διάφορους τρόπους, όπως: Κοινοί στόχοι, κοινές αμοιβές, κατανομή ρόλων, καταμερισμός έργου, καταμερισμός πηγών» (Χαραλάμπους 2000, σ. 62). Τα άτομα δουλεύουν μαζί, για να επιτύχουν κοινούς στόχους με δραστηριότητες που θα ωφελίσουν το κάθε άτομο προσωπικά αλλά και όλα τα μέλη της ομάδας και να αυξήσουν τα μαθησιακά αποτελέσματα κάθε ατόμου (Johnson, Johnson & Holubec, 1990, p. 3).

Η συνεργατική μάθηση είναι η εκπαιδευτική χρήση μικρών ομάδων στις οποίες οι σπουδαστές συνεργάζονται για να μεγιστοποιήσουν τη δική τους και την μάθηση του άλλου. Η συνεργατική μάθηση μπορεί να διαφοροποιηθεί από τις «ψευδο-ομάδες» (όπου τα παιδιά υποτίθεται ότι συνεργάζονται ενώ στην πραγματικότητα δρουν παράλληλα ή ατομικά) και τις παραδοσιακές ομάδες μάθησης στην τάξη. Τα βασικά στοιχεία που συνεπάγεται η συνεργασία είναι η θετική αλληλεξάρτηση, η ατομική λογοδοσία, η προαγωγική αλληλεπίδραση, η κατάλληλη χρήση των κοινωνικών δεξιοτήτων και η περιοδική επεξεργασία του τρόπου βελτίωσης της αποτελεσματικότητας της ομάδας. Όταν οι προσπάθειες διαρθρώνονται από κοινού, υπάρχουν σημαντικές ενδείξεις ότι οι σπουδαστές θα καταβάλουν περισσότερες προσπάθειες για να επιτύχουν (να μάθουν περισσότερα, να χρησιμοποιήσουν στρατηγικές λογικής υψηλότερου επιπέδου συχνότερα, να δημιουργήσουν πιο ολοκληρωμένες και σύνθετες εννοιολογικές δομές και να διατηρήσουν ακριβέστερα τις πληροφορίες) και σχέσεις υποστήριξης (συμπεριλαμβανομένων των σχέσεων με διαφορετικά άτομα) και αναπτύσσονται με υγιέστερους τρόπους (ψυχολογική υγεία, αυτοεκτίμηση, ικανότητα αντιμετώπισης άγχους και αντιξοότητες) (Johnson & Johnson, 1999).

Υπάρχουν τρεις τύποι συνεργατικής μάθησης: η επίσημη συνεργατική μάθηση, η άτυπη συνεργατική μάθηση και οι ομάδες συνεταιριστικής βάσης. Περιγράφοντας την τυπική συνεργατική μάθηση οι Johnson, Johnson, & Holubec, 1998, αναφέρουν ότι αποτελείται από μαθητές που εργάζονται μαζί για να επιτύχουν τους κοινούς μαθησιακούς στόχους και να ολοκληρώσουν συγκεκριμένα καθήκοντα και εργασίες (π.χ. επίλυση προβλημάτων, σύνταξη έκθεσης, διεξαγωγή έρευνας ή πειράματος, μάθηση λεξιλογίου ή απάντηση σε ερωτήσεις στο τέλος του κεφαλαίου) (Johnson, Johnson, & Holubec, 1998b στο Johnson and Johnson 1999, p. 67-73). Ο δάσκαλος ορίζει σαφώς την ανάθεση, διδάσκει τις απαιτούμενες έννοιες και στρατηγικές, προσδιορίζει τη θετική αλληλεξάρτηση και την ατομική λογοδοσία, δίνει τα κριτήρια επιτυχίας και εξηγεί τις κοινωνικές δεξιότητες που πρέπει να χρησιμοποιηθούν. Παρακολουθεί τη μάθηση των μαθητών και παρεμβαίνετε μέσα στις ομάδες για να βοηθήσετε την εργασία σας ή για να αυξήσετε τις διαπροσωπικές και ομαδικές δεξιότητες των μαθητών. Ένας δάσκαλος παρατηρεί συστηματικά και συλλέγει δεδομένα για κάθε ομάδα καθώς λειτουργεί. Όταν χρειάζεται, ο δάσκαλος παρεμβαίνει για να βοηθήσει τους μαθητές να ολοκληρώσουν την εργασία με ακρίβεια και να συνεργαστούν αποτελεσματικά. Αξιολογεί την εκμάθηση των μαθητών και βοηθά τους μαθητές να διερευνήσουν πόσο καλά λειτουργούν οι ομάδες τους. Η εκμάθηση των μαθητών αξιολογείται προσεκτικά και αξιολογούνται οι επιδόσεις τους. Στη συνέχεια, τα μέλη των μαθησιακών ομάδων συζητούν πόσο αποτελεσματικά συνεργάζονται και πώς

μπορούν να βελτιωθούν στο μέλλον (ενώ) για να επιτευχθεί ουσιαστική αλληλεπίδραση πρόσωπο με πρόσωπο, το μέγεθος των ομάδων πρέπει να είναι μικρό, 2-4 μέλη (Johnson & Johnson, 1999).

Οι συνεταιριστικές ομάδες βάσης είναι μακροπρόθεσμες, ετερογενείς συνεργατικές αισθησιακές ομάδες με σταθερή ιδιότητα μέλους, των οποίων πρωταρχικές αρμοδιότητες είναι η παροχή υποστήριξης, ενθάρρυνσης, και βοήθεια για την επίτευξη ακαδημαϊκής προόδου και την ανάπτυξη της γνώσης και της κοινωνίας με υγιείς τρόπους καθώς και να κρατούν το ένα το άλλο υπεύθυνο για την προσπάθεια μάθησης.

Τα πλεονεκτήματα από τη χρήση της συνεργατικής μάθησης είναι πολλά και σημαντικά. Η συνεργατική μάθηση έχει ισχυρές επιπτώσεις στο ακαδημαϊκό επίτευγμα. Βασίζεται άμεσα στην η θεωρία της κοινωνικής αλληλεξάρτησης, υπάρχουν εκατοντάδες ερευνητικές μελέτες που επικυρώνουν την αποτελεσματικότητά της, και υπάρχουν σαφείς λειτουργικές διαδικασίες για τη χρήση των εκπαιδευτικών (Johnson & Johnson, 2013). «Η συνεργασία με τους άλλους και η αξιοποίηση της συνεργασίας οδηγεί σε μεγαλύτερη ψυχολογική υγεία, υψηλότερη αυτοεκτίμηση και μεγαλύτερες κοινωνικές ικανότητες από ό, τι ανταγωνίζεται με τους συνομηλίκους ή εργάζεται ανεξάρτητα. Όταν τα άτομα συνεργάζονται για να ολοκληρώσουν τις εργασίες τους, αλληλεπιδρούν (βελτιώνοντας τις κοινωνικές δεξιότητες και ικανότητες), προωθούν την επιτυχία του άλλου (κερδίζοντας την αυτοεκτίμηση) και διαμορφώνουν προσωπικές και επαγγελματικές σχέσεις (δημιουργώντας τη βάση για υγιή κοινωνική ανάπτυξη). Οι συνεργατικές προσπάθειες αυξάνουν την προσωπική δύναμη του εγώ, την αυτοπεποίθηση, την ανεξαρτησία και την αυτονομία και παρέχουν την ευκαιρία να μοιραστούν και να επιλυθούν προσωπικά προβλήματα, γεγονός που αυξάνει την ανθεκτικότητα ενός ατόμου και την ικανότητα του να αντιμετωπίσει τις αντιξοότητες και το άγχος. Όσο περισσότερα άτομα εργάζονται συνεργατικά, τόσο περισσότερο θεωρούν ότι αξίζουν τον εαυτό τους και ότι έχουν αξία και πόσο αυταρχική και ανεξάρτητη τείνουν να είναι. Οι συνεταιριστικές ομάδες παρέχουν μια αρένα στην οποία τα άτομα αναπτύσσουν τις διαπροσωπικές και μικρές ομάδες δεξιότητες που απαιτούνται για να εργαστούν αποτελεσματικά με διάφορους συμμαθητές (Johnson & Johnson, 1999). Ακόμη, οι μαθητές μαθαίνουν πώς να επικοινωνούν αποτελεσματικά, να παρέχουν ηγεσία, να βοηθούν την ομάδα να παίρνει καλές αποφάσεις, να χτίζει την εμπιστοσύνη, να επισκευάζει τα συναισθήματα και να κατανοεί τις προοπτικές άλλων (Johnson & Johnson, 1999. Πολύ σημαντική είναι η διαπίστωση των Johnson & Johnson (1999), ότι η συνεργατική μάθηση μπορεί να εφαρμοστεί εποικοδομητικά και με επιτυχία και στην προδημοτική εκπαίδευση «και οι νηπιαγωγοί μπορούν να ασκούν καθημερινά κοινωνικές δεξιότητες σε δραστηριότητες συνεργασίας.

Οι συνεταιριστικές εμπειρίες, όπως αναφέρουν «δεν είναι πολυτέλεια, είναι μια αναγκαιότητα για την υγιή κοινωνική και ψυχολογική ανάπτυξη ατόμων που μπορούν να λειτουργούν ανεξάρτητα» (Johnson & Johnson, 1999).

Στη σύγχρονη εποχή, τα δεδομένα αυτά της συνεργατικής μάθησης ισχύουν και στην περίπτωση που η μάθηση αφορά το e-learning με τη βοήθεια ηλεκτρονικών υπολογιστών. Όπως προκύπτει από τη διερεύνηση της πρόσφατης βιβλιογραφίας, η συμβολή της παιδαγωγικής αξιοποίησης των Τεχνολογιών της Πληροφορίας και των Επικοινωνιών (ΤΠΕ) στο σχολείο, ως εργαλείο για την αναβάθμιση της εκπαιδευτικής διαδικασίας σε όλους τους γνωστικούς και ψυχοκοινωνικούς τομείς, είναι ιδιαίτερα σημαντική λόγω των δυνατοτήτων έκφρασης, δημιουργικότητας και αλληλεπίδρασης μεταξύ των εμπλεκόμενων στην εκπαιδευτική διαδικασία και μάθηση, που παρέχουν (Ζωγόπουλος, 2001, Μακράκης, 2000, Σολομωνίδου, 2001, σ.66). Η συνεργατική μάθηση μέσω υπολογιστή μπορεί να είναι ελκυστική για τον κάθε μαθητή και προσφέρει ίσες ευκαιρίες σε όλους τους μαθητές αρκεί να χρησιμοποιείται σωστά στη διαδικασία που αφορά την εκπόνηση ενός project αλλά και σε άλλες δραστηριότητες όπου οι μαθητές αναλαμβάνουν να διεκπεραιώσουν εργασίες σε συνεργασία με τους συμμαθητές τους. «Οι ομαδοσυνεργατικές παιδαγωγικές δραστηριότητες που δημιουργούνται στο ηλεκτρονικό υπολογιστικό περιβάλλον και συνδυάζουν επικοινωνία, αλληλεπίδραση και ανατροφοδότηση των μαθητών με τις πηγές (λογισμικά καθοδήγησης και διδασκαλίας, διαδίκτυο), αυτενέργεια των μαθητών στην πορεία του μαθήματος και διαθεματικότητα - διεπιστημονικότητα, τείνουν να μεγιστοποιούν τα οφέλη της τεχνολογίας στην σχολική τάξη» (Charman & Core, 2004).

«Το συνεργατικό σχολείο, το σχολείο που χρησιμοποιεί τη συνεργατική μάθηση σε δραστηριότητες που εμπλέκουν όλους τους μαθητές τους εκπαιδευτικούς και άλλους φορείς όπως οι γονείς μπορεί να συνεισφέρει αποτελεσματικά στο στόχο για την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας. Το σχολείο «μπορεί να θρέψει την ελπίδα για ένα καλύτερο αύριο» (Χαραλάμπους 2000, σ. 67).

5.7. Το σχολικό κλίμα ως παράγοντας σχολικής αποτελεσματικότητας σε σχέση με τον στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας

Στην προσπάθεια για εξασφάλιση της αποτελεσματικότητας είναι απαραίτητο τα μέλη κάθε σχολικής μονάδας να εργάζονται συλλογικά, τόσο στην λειτουργία του σχεδιασμού -

προγραμματισμού όσο και στη λειτουργία της αξιολόγησης, κατά την οποία εντοπίζεται ο βαθμός επιτυχίας των στόχων που έχουν θέσει και βάση της αξιολόγησης αυτής να προχωρούν σε σχέδιο δράσης για βελτίωση. Στις σχολικές μονάδες που επιζητούν την αλλαγή, οι κουλτούρες μετασχηματίζονται από τις κουλτούρες ατομικισμού προς τις κουλτούρες πλήρους συνεργασίας. Τα αποτελέσματα σχετικών ερευνών έχουν δείξει ότι «το σχολικό κλίμα επηρεάζεται από επίσημες και ανεπίσημες συμπεριφορές, από την προσωπικότητα των εμπλεκόμενων καθώς και από την ηγεσία της σχολικής μονάδας» (Χατζηπαναγιώτου, 2012, σ. 203). Με τις κατάλληλες προϋποθέσεις και τη χρήση μιας εσωτερικής εκπαιδευτικής πολιτικής υπάρχει συντονισμός στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα, με την αλληλεπίδραση μεταξύ όλων των ατόμων, συμπεριλαμβανομένων και των γονιών, αναλαμβάνονται δράσεις και πρωτοβουλίες που έχουν σκοπό τη σχολική βελτίωση και ενδυνάμωση με τελικό αποδέκτη το μαθητή. Η κουλτούρα επηρεάζει και επηρεάζεται από τη διαδικασία ανάπτυξης και αλλαγής και επηρεάζουν σημαντικά τις επιδόσεις των μαθητών καθώς και τα κίνητρα τους για μάθηση. Συνήθως εκφράζεται μέσα από τις ενδοπροσωπικές σχέσεις, τους σχολικούς διακανονισμούς και τις παρεχόμενες ευκαιρίες μάθησης τόσο για τους μαθητές όσο και για τους εκπαιδευτικούς. Επομένως, «οι στρατηγικές για τη βελτίωση του σχολείου θα πρέπει να σχετίζονται άμεσα με την ξεχωριστή κουλτούρα και τις συνήθειες που υπάρχουν σε κάθε σχολείο» (Βεργίδης και Υφαντή, 2011).

Η αξία και η σημασία της συνεργασίας σε μια σχολική μονάδα είναι κάτι το αυταπόδεικτο και έχει καταγραφεί μέσα από πολλές έρευνες. Παρόλα αυτά δεν αποτελεί ουτοπία ότι συχνά παρουσιάζονται ανάμεσα στο προσωπικό των σχολικών μονάδων συγκρούσεις. Οι συγκρούσεις αυτές δεν είναι πάντα επιβλαβείς αλλά μπορεί να θεωρηθούν σημάδι υγείας σε μια σχολική μονάδα. «το γεγονός ότι η δυνατότητα της σύγκρουσης διαπερνά τις σχέσεις των ανθρώπων είναι μεν μια δύναμη για την υγεία και ανάπτυξη, αλλά είναι όμως και μια δύναμη για καταστροφή» (Αθανασούλα Ρέππα, 2012, σ.183). Το σημαντικότερο σε αυτή την περίπτωση είναι η σωστή διαχείριση της σύγκρουσης ώστε να επιτευχθεί μέσα από αυτήν κάτι παραγωγικό για τη σχολική μονάδα και τα μέρη τα οποία εμπλέκονται να κερδίσουν από αυτήν και όχι να χάσουν (όχι ως προς το ατομικό συμφέρον που αφορά προσωπικούς εγωισμούς αλλά ως προς την αυτοανάπτυξη και την επαγγελματική βελτίωση).

Οι ορισμοί που έχουν δοθεί κατά καιρούς στον όρο συγκρούσεις συμφωνούν ότι οι συγκρούσεις προκαλούνται από τη διαφορετικότητα στις ανάγκες, στους στόχους ή στα ενδιαφέροντα μεταξύ των ατόμων, καθώς και την αντιληπτή παρέμβαση από το ένα μέρος προς το άλλο, για να ικανοποιήσει τις ανάγκες ή να επιτύχει τους στόχους του. Ως

συγκρούσεις μπορούμε να ορίζουμε κατά τον Kenneth Thomas μια διαδικασία η οποία ξεκινά όταν η μια πλευρά αντιλαμβάνεται ότι μια άλλη εμποδίζει, ή επιχειρεί να εμποδίσει, οποιαδήποτε επιδίωξη ή συμφέρον της (Thomas, K.W, 1992) ενώ σύμφωνα με τον Rahim, σύγκρουση είναι η διαδικασία που εκδηλώνεται μεταξύ ατόμου ομάδας ή οργάνωσης. Οι Kenneth Cloke και Joan Goldsmith, (2001) υποστηρίζουν πως οι συγκρούσεις στον εργασιακό χώρο είναι αδύνατον να εκλείψουν αλλά και δεν πρέπει. Κατά τη διάρκεια της όλης διαδρομής σε μια επικοινωνία δρώντων προσώπων αναπτύσσονται και τυπικές και άτυπες σχέσεις. Κατά την επικοινωνία της με το περιβάλλον, μια σχολική μονάδα δέχεται εισροές τις οποίες μετασχηματίζει σε εκροές με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ένας κύκλος αλληλεπίδρασης. Το επιδιωκόμενο είναι να γίνεται σωστή διαχείριση όλων των καταστάσεων και ανατροφοδότηση.

Οι συγκρούσεις μπορεί να είναι διαπροσωπικές και ομαδικές. Συγκρούσεις του τελευταίου αυτού τύπου μπορεί να παρατηρηθούν ανάμεσα στην ομάδα των εκπαιδευτικών και στην ομάδα των οργανωμένων γονιών. Είναι συχνό το φαινόμενο, άτομα και ομάδες στον ίδιο οργανισμό να μην κατανοούν ότι οι στόχοι τους αποτελούν μέρος των κοινών συνολικών στόχων του οργανισμού και επομένως δε μπορεί να είναι συγκρουόμενοι. Οι διαφορετικές αντιλήψεις και τα διαφορετικά αξιακά πρότυπα, που έχουν τα διάφορα μέρη όσον αφορά στους στόχους του οργανισμού και τους τρόπους υλοποίησής τους, τα μέσα, τις διαδικασίες, τους κανόνες, τα πρότυπα, τα συστήματα, είναι συχνά αιτίες δημιουργίας συγκρούσεων. Η έλλειψη ή η πλημμελής μετάδοση μηνυμάτων και πληροφοριών και γενικά η αναποτελεσματική επικοινωνία μεταξύ των διαφόρων μερών αποτελεί κύρια πηγή συγκρούσεων μέσα στον οργανισμό, αφού έτσι καθίσταται δυσχερής ή αδύνατη η κατανόηση της άλλης πλευράς. Στις περιπτώσεις που παρουσιάζονται συγκρούσεις είτε μεταξύ του εκπαιδευτικού προσωπικού, είτε μεταξύ γονιών- εκπαιδευτικών χρειάζεται η ανάπτυξη συγκεκριμένων πρακτικών και απαιτούνται συγκεκριμένες δεξιότητες εκ μέρους του διευθυντή να ώστε να μη διασαλευτεί η συλλογικότητα της μονάδας. Όταν η επίτευξη ενός στόχου συνεπάγεται τη μη επίτευξη ενός άλλου, τότε οι στόχοι είναι συγκρουόμενοι. Έτσι, αναπόφευκτα δημιουργείται σύγκρουση, αφού η δράση του ενός μέρους αποβλέπει στην πραγμάτωση των στόχων του σε βάρος του στόχου του αντίπαλου μέρους. Επομένως, είναι απαραίτητο ο εκπαιδευτικός ηγέτης να «αναπτύσσει τις κατάλληλες δεξιότητες, για να χειριστεί, να αποτρέψει ή να επιλύσει τις συγκρούσεις ...να διευθετεί τις συγκρούσεις και να δημιουργεί στο σχολείο που διευθύνει ένα ζεστό, θετικό κλίμα μάθησης» (Ρέππα, 2012, σ. 186)... Η γενική αρχή είναι ότι χρειάζεται μια προσέγγιση του τύπου κερδίω-κερδίζεις» (Αθανασούλα Ρέππα, 2012, σ. 191).

Πολλές φορές οι συγκρούσεις φέρνουν στην επιφάνεια προβλήματα τα οποία υποβόσκουν και η σωστή αντιμετώπισή τους απελευθερώνει τις εντάσεις, ενδυναμώνει την ομαδικότητα και επαναφέρει το θετικό κλίμα στο σχολείο. Εφ' όσον η σύγκρουση δεν απειλεί την βάση των σχέσεων των μελών μπορεί να αποβεί εποικοδομητική και να προσδώσει στον οργανισμό δημιουργικότητα, καινοτομία και ανταγωνιστική ενέργεια (Pondy, 1992). Εάν εφαρμοστούν οι κατάλληλες μεθόδους επίλυσης οι συγκρούσεις μπορούν να έχουν και τη θετική τους πλευρά γιατί οι εμπλεκόμενοι αξιολογούν τις καταστάσεις και ψάχνουν μια ποιοτικότερη λύση στα προβλήματα άρα σημειώνουν ποιοτική εξέλιξη και ανάπτυξη. Η διαχείριση και αντιμετώπιση των συγκρούσεων που προκύπτουν, εξαρτάται από το βαθμό συνοχής της ομάδας που όσο μεγαλύτερος είναι, τόσο καλύτερη επικοινωνία επιτυγχάνεται.

Ένα ανοιχτό επικοινωνιακό κλίμα σε όλη τη σχολική μονάδα πρέπει να είναι στόχος όλων των εμπλεκόμενων στη σχολική διαδικασία. Το επικοινωνιακό κλίμα αφορά την ατμόσφαιρα μέσα στην οποία ανταλλάσσονται αισθήματα, ενέργειες, ιδέες. Το ανοιχτό επικοινωνιακό κλίμα προάγει την αλληλοκατανόηση και προωθεί την ανάπτυξη του σχολείου. Αντίθετα το κλειστό επικοινωνιακό οδηγεί στην κακοπιστία και στις συγκρούσεις (Wynne, 1989). Οι διαφορετικές στάσεις, αντιλήψεις και στόχοι των μετεχόντων είναι φυσιολογικό να επιφέρουν αντιδράσεις και συγκρούσεις μεταξύ τους, οι οποίες είναι δυνατόν να δημιουργήσουν σοβαρά προβλήματα στην ομαλή λειτουργία του σχολείου αλλά μπορεί να αποτελέσουν και ευκαιρία για αναβάθμιση του εκπαιδευτικού έργου. Ο διευθυντής θα πρέπει να είναι σε θέση και να έχει την ικανότητα ν' αντιμετωπίσει τις συγκρούσεις που θα παρουσιαστούν για να δημιουργήσει ένα κλίμα θετικό, επικοινωνιακό, συνεργατικό και συναινετικό με απώτερο σκοπό την ομαλή λειτουργία και την προώθηση της μονάδας του μέσα από καλά μελετημένες στρατηγικές. Ο διευθυντής επιβάλλεται να κρατά ισορροπίες και να επεμβαίνει όταν αντιλαμβάνεται τον κίνδυνο με διακριτικότητα και σεβασμό στην προσωπικότητα των άλλων μερών, να χρησιμοποιεί συγκεκριμένες στρατηγικές, όπως η συχνή και συστηματική επικοινωνία με τα συμβαλλόμενα μέρη ώστε να συζητούνται τα συνεχιζόμενα ή τα νεοεμφανιζόμενα προβλήματα. Αυτό σημαίνει εστίαση στην πρόληψη της δημιουργίας συγκρούσεων, ενώ ταυτόχρονα οι συχνές συζητήσεις δημιουργούν την αίσθηση της συνεργασίας και του συνεταιρισμού ώστε τα άτομα εστιάζοντας την προσοχή τους στα κοινά σημεία, να αποφεύγουν φιλονικίες, να έχουν αυτοπειθαρχία, να σέβονται και να ακούν προσεκτικά τους άλλους» (Κατσαρός, 2008, σ.171). Ο ίδιος είναι σημαντικό να προλαμβάνει τις επικείμενες συγκρούσεις ή να παρεμβαίνει έγκαιρα. Η επιτυχία εξαρτάται από την έγκαιρη επέμβαση στο πρόβλημα, την εστίαση σ' αυτό και την προετοιμασία των μελών. Είναι

λοιπόν παραδεκτό ότι η ύπαρξη θετικού κλίματος και συλλογικότητας σε μια σχολική μονάδα είναι αναγκαίος παράγοντας που θα οδηγήσει στη σχολική αποτελεσματικότητα.

5.8. Συνεργασία σχολείου –οικογένειας ως παράγοντας σχολικής αποτελεσματικότητας σε σχέση με το στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας

Η συνεργασία - σχολείου οικογένειας, κάτω από κατάλληλες συνθήκες ενισχύει την κουλτούρα σχολικής αποτελεσματικότητας όποιοι και αν είναι οι στόχοι που θέτει το σχολείο, γι' αυτό και τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης καλούνται, σύμφωνα με τις εθνικές συνθήκες, να εξετάσουν μια σφαιρική σχολική προσέγγιση που θα ενθαρρύνει τη συνεργασία τόσο με όλη την σχολική κοινότητα, όσο και με ευρύτερο φάσμα ενδιαφερομένων, με τους γονείς και την κοινότητα στο σύνολό της προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα θέματα για τα οποία τα σχολεία δεν διαθέτουν και δεν μπορούν να διαθέτουν τις κατάλληλες γνώσεις. Αυτό θα συμβάλει στην επίτευξη της χωρίς αποκλεισμούς και ισότιμης ποιοτικής εκπαίδευσης για όλους (Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2017).

Η συνεργασία σχολείου – οικογένειας αφορά τον τρόπο με τον οποίο η οικογένεια και το σχολείο μπορούν να συνεργαστούν με σκοπό την επίτευξη των στόχων του σχολείου και τον τρόπο με τον οποίο οι γονείς μπορούν να συμμετέχουν στα σχολικά δρώμενα μέσα από συγκεκριμένες τυπολογίες τις οποίες περιλαμβάνει η γονεϊκή εμπλοκή – συμμετοχή. Όπως αναφέρεται στο Ευρυδίκη (2017), σε μια συγκριτική μελέτη των σχολικών προγραμμάτων για θέματα που αφορούν θέματα εκπαίδευσης για την ενεργό πολιτότητα, φαίνεται ότι όλες οι χώρες ενθαρρύνουν τη συμμετοχή των γονέων στη σχολική ζωή και οι γονείς μπορεί να έχουν ευθύνες που κυμαίνονται από τη συμμετοχή στην πειθαρχία μέχρι την πρόσληψη εκπαιδευτικών, καθώς και την καθοδήγηση σχετικά με τη μελλοντική κατεύθυνση του σχολείου.

Στη διεθνή βιβλιογραφία, ο όρος γονεϊκή εμπλοκή έχει χρησιμοποιηθεί και χρησιμοποιείται ακόμη από διάφορους ερευνητές με διαφορετικούς τρόπους. Όπως αναφέρει ο Πετρογιάννης, (2012) «Ο όρος «γονική εμπλοκή», ο οποίος εμφανίζεται συστηματικά από τις αρχές της δεκαετίας του '80 στη σχετική βιβλιογραφία, είναι μάλλον ασαφής, αφού οι διάφοροι ερευνητές τον χρησιμοποιούν εννοώντας ο καθένας διαφορετικά πράγματα και περιγράφοντας ένα μέρος ή μια διάσταση της γονικής εμπλοκής». Σύμφωνα με τον Συμεού, (2003, σ.101-113) «οι όροι «γονεϊκή εμπλοκή» και

«γονεϊκή συμμετοχή» στο σχολείο παραπέμπουν σε δύο διαφορετικές ιδέες. Η έννοια της «γονεϊκής εμπλοκής» αναφέρεται σε διαδικασίες που σχετίζονται κυρίως με την καθοδηγούμενη και οριοθετημένη ανάμειξη των γονιών στα σχολικά δρώμενα, κατά τις οποίες η ανάμειξη αυτή προκαθορίζεται από το ίδιο το επαγγελματικό προσωπικό του σχολείου, τους εκπαιδευτικούς (Συμεού, 2003, σ.101-113).

Το πρώτο μοντέλο που προσδιόρισε τη σχέση σχολείου – οικογένειας είναι το «σταδιακό μοντέλο το οποίο το οποίο διαχώριζε το ρόλο του σχολείου από το ρόλο της οικογένειας (Γεωργίου, 2000). Το δεύτερο μοντέλο είναι το οικοσυστημικό μοντέλο του Urie Bronfenbrenner το οποίο είναι ιδιαίτερης σημασίας γιατί μέσα από αυτό τίθενται οι βάσεις για μια διαφορετική κατανόηση της λειτουργίας του σχολείου και της οικογένειας, μέσα από τη συστημική προσέγγιση. Το επόμενο μοντέλο της σχέσης σχολείου – οικογένειας είναι το σφαιρικό μοντέλο ή μοντέλο των επικαλυπτόμενων σφαιρών επιρροής της Epstein. Άλλα μοντέλα συνεργασίας σχολείου - οικογένειας τα οποία συζητήθηκαν κατά καιρούς και είναι το «κοινωνικό μοντέλο - των κοινωνικών συστημάτων - Guba & Getzels, το «μοντέλο των πολιτικών συστημάτων», το «μοντέλο των σχέσεων οικογένειας- σχολείου των Ryan-Adams» και το «μοντέλο των Hoover- Dempsey και Sandler».

Το σχολείο είναι ένας οργανισμός που έχει συγκεκριμένους σκοπούς και στόχους για την προώθηση των οποίων διαθέτει κατάλληλη δομή και οργάνωση, διέπεται από ένα σύνολο διακανονισμών στο οποίο κυριαρχούν νομικές ρυθμίσεις, και παράγει προϊόντα ή παρέχει υπηρεσίες που θεωρούνται σημαντικά. Στον οργανισμό αυτό αναπτύσσονται τυπικά και άτυπα δίκτυα σχέσεων και κανόνες, οι οποίοι προκύπτουν από τις αλληλεπιδράσεις των ατόμων και των ομάδων (Χατζηπαναγιώτου, 2007). Δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς άτομα που αποδέχονται και φέρουν εις πέρας τους επιδιωκόμενους στόχους. Η οικογένεια αποτελεί ένα άλλο σύστημα που βρίσκεται σε αλληλεπίδραση με το σχολείο. Τα δύο αυτά συστήματα δεν είναι απομονωμένα το ένα από το άλλο, αλλά βρίσκονται σε μια δυναμική αλληλεπίδραση και αλληλεξάρτηση, δηλαδή, οι αλλαγές και τα γεγονότα που συμβαίνουν στα μέλη του ενός επηρεάζουν άμεσα ή έμμεσα τα μέλη του άλλου (Γιώτσα, 2006). Το σχολείο και η οικογένεια έχουν ως κοινό ενδιαφέρον τους το παιδί. Η προσωπική, κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού απασχολεί και ενδιαφέρει και τα δύο αυτά συστήματα, οικογένεια και σχολείο. Η εκπαίδευση που παρέχεται στα παιδιά από το σχολείο, παρέχει τη δυνατότητα για μεθοδευμένη ενισχυτική παρέμβαση στους τομείς της φυσικής, κοινωνικής, συναισθηματικής και γνωστικής ανάπτυξης, όπως καταδεικνύουν πολυάριθμα ερευνητικά αποτελέσματα σε παγκόσμια κλίμακα (ΥΠΠ. Ν.Α.Π, 2010).

Η πιο αποδεκτή και εύχρηστη τυπολογία – κατηγοριοποίηση που έχει προταθεί, είναι αυτή της Epstein(1992, 1995) η οποία περιλαμβάνει τους ακόλουθους έξι τύπους σχέσεων. Τύπος 1. «γονεϊκή μέριμνα» (οι βασικές υποχρεώσεις των γονέων) (Parenting). Ο στόχος είναι η ενημέρωση- εκπαίδευση των γονέων για τη δημιουργία υποστηρικτικού περιβάλλοντος στο σπίτι. «Το σχολείο φροντίζει να παρέχει συμβουλευτική υποστήριξη σχετικά με τις ειδικές συνθήκες που επικρατούν στην οικογένεια» (Epstein1992, σ.11). Οργανώνονται εργαστήρια για την καλύτερη ενημέρωση - εκπαίδευση των γονέων με ειδικά αντικείμενα για κάθε ηλικία των παιδιών. εντοπίζονται οι συγκεκριμένες ανάγκες των γονέων και της οικογένειας και συζητούνται ζητήματα αμοιβαίου ενδιαφέροντος με το σχολείο. Τύπος 2 «επικοινωνία με την οικογένεια» (η βασική υποχρέωση των σχολείων) (Communicating). Αναφέρεται στη δημιουργία ενός συστήματος επικοινωνίας με διπλή κατεύθυνση όπου από τη μια οι γονείς ενημερώνονται για τα σχολικά προγράμματα και την πρόοδο των παιδιών τους, ενώ από την άλλη το σχολείο ενημερώνεται για τις συνθήκες που επικρατούν στο σπίτι και επηρεάζουν για τη μάθηση του παιδιού. Ο στόχος είναι η οργάνωση από την πλευρά του σχολείου αποτελεσματικών τρόπων επικοινωνίας με τις οικογένειες των μαθητών όπου γίνεται συνεχής ανταλλαγή πληροφοριών για τα παιδιά και συζητούνται τα τρόποι βελτίωσης και ενίσχυσης των παιδιών σε όλους τους τομείς. «Οι εκπαιδευτικοί βοηθούν τους γονείς να διαλέξουν ειδικά προγράμματα και δραστηριότητες και άλλες ευκαιρίες μάθησης ανάλογα με το επίπεδο του κάθε παιδιού». (Epstein, 1992, σ.12). Τύπος 3 «οι γονείς ως εθελοντές» (η συμμετοχή γονέων σε δραστηριότητες του σχολείου) (Volunteering and supporting school programs). Εδώ αναφερόμαστε στην εθελοντική προσφορά υπηρεσιών από τους γονείς σε δραστηριότητες του σχολείου κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς, είτε ευκαιριακά (π.χ. συγκεκριμένες, σχολικές εκδηλώσεις), είτε σε πιο συστηματική βάση (π.χ. προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης). Στόχος είναι η υποκίνηση και ενεργοποίηση των γονιών για να προσφέρουν ως εθελοντές στο σχολείο. Οι γονείς μπορούν να βοηθήσουν στο έργο διευθυντών, εκπαιδευτικών και μαθητών, είτε μέσα στην αίθουσα είτε σε άλλους χώρους του σχολείου, ανάλογα με την κατάρτιση, τις γνώσεις, το επάγγελμα και τη χρονική διαθεσιμότητα τους. «Το σχολείο μπορεί να βοηθήσει στην εκπαίδευση των γονιών ώστε να μπορούν να βοηθήσουν στις προσπάθειες του σχολείου» (Epstein, 1992, σ.12). Για το λόγο αυτό, κάθε σχολείο θα πρέπει να αναπτύξει εκπαιδευτικούς συνεταιρισμούς οι οποίοι θα αυξήσουν τη γονεϊκή εμπλοκή και τη συμμετοχή της οικογένειας στην προσπάθεια για κοινωνική, συναισθηματική και ακαδημαϊκή ανάπτυξη των παιδιών. Τύπος 4 οι γονείς ως «δάσκαλοι» (η συμβολή τους στη μελέτη των παιδιών στο σπίτι) (Learning at home). Σε συνεργασία με τον δάσκαλο, οι γονείς μπορούν να προσφέρουν πρόσθετη βοήθεια στο σπίτι, εάν αυτό

κριθεί απαραίτητο. Στόχος η ενημέρωση- εκπαίδευση γονέων για την υποστήριξη των παιδιών κατά τη μελέτη τους στο σπίτι και για τη δημιουργία μαθησιακών εμπειριών (Epstein,1992, σ. 12). Τύπος 5 «οι γονείς ως συμμετοχοί στη λήψη των αποφάσεων» (η αποφασιστική παρουσία τους στα όργανα που χαράσσουν πολιτική) (Decision making). Στη συγκεκριμένη περίπτωση οι γονείς μετέχουν ενεργά στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων που σχετίζονται με την καθημερινότητα των παιδιών τους στο σχολικό πλαίσιο. Στόχος η ενθάρρυνση της συμμετοχής των γονέων στα κέντρα λήψης των αποφάσεων που σχετίζονται με τα παιδιά τους (Epstein, 1992, σ. 12). Ο τύπος 6 αναφέρεται από την Epstein ως: Η συνεργασία με την κοινότητα (αξιοποίηση των «πόρων» και των υπηρεσιών που υπάρχουν στο περιβάλλον του σχολείου και της οικογένειας) (Collaborating with the community). Αξιοποιούνται οι πόροι που προέρχονται από την κοινότητα και πραγματοποιούνται προγράμματα που ενισχύουν τα παιδιά και τις οικογένειες στην πρόσβαση τους σε υπηρεσίες και πολιτιστικές εκδηλώσεις της κοινότητας (Epstein, 1992, σ.14).

Μελετώντας τους παράγοντες που επηρεάζουν τη συνεργασία γονέων – εκπαιδευτικών, παρατηρούμε ότι οι παράγοντες αυτοί διαχωρίζονται σε παράγοντες που αφορούν τους γονείς, παράγοντες που αφορούν τα παιδιά και σε παράγοντες που αφορούν το σχολείο. Όσον αφορά τους παράγοντες που αφορούν τους γονείς έχει διαφανεί από σχετικές έρευνες ότι το φύλο του γονέα αλλά και το κοινωνικο-οικονομικό του επίπεδο επηρεάζουν το είδος της σχέσης που θα αναπτύξει με το σχολείο.

Οι παράγοντες που αφορούν το παιδί, σχετίζονται κυρίως με την ηλικία αλλά και την επίδοση του παιδιού. Η επαφή του γονιού με το σχολείο φαίνεται να είναι πιο έντονη κατά την προσχολική και πρώτη σχολική ηλικία του παιδιού στο σχολείο και ελαττώνεται σταδιακά όσο αυτό προχωράει στις μεγαλύτερες τάξεις του δημοτικού. Η συμμετοχή αυτή φαίνεται να προβάλλει περισσότερο αναγκαία στην περίπτωση των μαθητών προσχολικής και πρωτοσχολικής ηλικίας που εξαιτίας του νεαρού της ηλικίας τους οι γονείς αποτελούν για τον εκπαιδευτικό την άμεση πηγή πληροφόρησης βασικών στοιχείων της ζωής τους (ΥΠΔΒΜΘ, 2011). Η γνωστική ανάπτυξη μέσα από τη διαμεσολάβηση του κοινωνικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος του ατόμου και η επίδοση του παιδιού στα μαθήματα αυξομειώνει την εμπλοκή του γονιού, ανάλογα με την ανατροφοδότηση που δέχεται ο γονιός από τον δάσκαλο αναφορικά με την επίδοση αλλά και τη συνολικότερη συμπεριφορά του παιδιού στο σχολικό πλαίσιο. Παράγοντες όπως η ηλικία, το φύλο, η νοημοσύνη του παιδιού παίζουν σημαντικό ρόλο στο αποτέλεσμα της γονεϊκής εμπλοκής. Αν η επιθυμία και ανάγκη του παιδιού για βοήθεια και συμμετοχή από τους γονείς του

είναι αυξημένη, τότε αυξάνεται η εμπλοκή των γονιών στο σπίτι και στο σχολείο (Hoover –Dempsey & and Sandler, 1997).

Όσον αφορά τους παράγοντες που αφορούν το σχολείο, έχει διαφανεί ότι ένα γεγονός που επιδρά σαν αρνητικός παράγοντας, είναι ότι πολλές φορές οι εκπαιδευτικοί είναι αρνητικοί και αντιδρούν στην (κυρίως υπερβολική) διάθεση των γονιών για εμπλοκή στη μαθησιακή διαδικασία. Αυτό εντείνεται περισσότερο όταν θεωρούν ότι κάποια από τα κεκτημένα τους βρίσκονται σε κίνδυνο, ή όταν νιώθουν ότι ασκείται υπερβολικός έλεγχος στις εκπαιδευτικές μεθόδους που χρησιμοποιούν. «Παράγοντες όπως η προσωπικότητα του εκπαιδευτικού αλλά και το γενικότερο κλίμα του σχολείου φαίνεται επίσης να επηρεάζουν τη συγκεκριμένη διάσταση» (ΥΠΔΒΜΘ, 2011). Ένας παράγοντας που επηρεάζει την εμπλοκή των γονιών στην εκπαίδευση των παιδιών τους είναι οι στάσεις και οι αντιλήψεις που έχουν υιοθετήσει οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί αλλά και τα στελέχη της εκπαίδευσης απέναντι στη γονική εμπλοκή. Είναι γεγονός λοιπόν ότι η καλή συνεργασία μεταξύ γονιών – εκπαιδευτικών προσφέρει σημαντικά πλεονεκτήματα και παράγει μόνο θετικά αποτελέσματα για το παιδί. Ο διευθυντής αλλά και οι πρακτικές του σχολείου και των δασκάλων που κάνουν τους γονείς να αισθάνονται ευπρόσδεκτοι και τους ενημερώνουν ικανοποιητικά θεωρούνται πολύ σημαντικές, πιο σημαντικές από εκείνες της οικογένειας για την προώθηση της γονεϊκής εμπλοκής (Christenson & Sheridan , 2001).

Η συμμετοχή των γονιών στην εκπαιδευτική διαδικασία φαίνεται ότι παρουσιάζει πολλά και σημαντικά πλεονεκτημάτων για όλα τα εμπλεκόμενα μέρη. Ειδικότερα, η συνεργασία σχολείου – οικογένειας επιδρά θετικά: στην ακαδημαϊκή επίδοση των μαθητών στη συμπεριφορά του μαθητή στο σχολείο στην αλλαγή των απόψεων του μαθητή σχετικά με το σχολικό κλίμα (ιδίως όταν αυτό είναι προβληματικό για το παιδί) στην αύξηση των κινήτρων για μάθηση στην καλλιέργεια υγιών διαπροσωπικών σχέσεων στη βελτίωση της σχέσης γονιού-μαθητή στη βελτίωση της σχέσης εκπαιδευτικού-μαθητή.

Όσον αφορά στους γονείς, η συνεργασία τους με το σχολείο παρουσιάζει τα εξής οφέλη: συναναστρέφονται περισσότερο τα παιδιά τους έχουν την ευκαιρία να τα γνωρίσουν καλύτερα κατανοούν τις αδυναμίες και τις ικανότητές τους μαθαίνουν χρήσιμες τεχνικές αντιμετώπισης προβλημάτων βελτιώνουν την επικοινωνία τους με το παιδί τους ισχυροποιούν και ενθαρρύνουν τις προσπάθειες των παιδιών αξιολογούν πιο θετικά τους εκπαιδευτικούς. Με τη συνεργασία οι σχέσεις ανάμεσα στο σπίτι και το σχολείο βελτιώνονται σε σημαντικό βαθμό, το εκπαιδευτικό περιβάλλον εμπλουτίζεται και αποκτά ποικιλία, καθώς οι γονείς μεταφέρουν στο σχολείο καινούριες ιδέες, ενδιαφέροντα, εμπειρίες, γνώσεις και ενδεχομένως μια διαφορετική κουλτούρα.

Μέσα από τη ξένη βιβλιογραφία και έρευνα, Scott -Jones (1984), Epstein(1992,1995), Ryan B., - Adams, G., 1995, Vincent & Tomlinson, 1997, Ho & Willms, 1996, Izzo, Weissberg, Kasproh και Fendrich (1999), Martin, Ranson και Tall (1997), Epstein, J, & Sanders, M (2000), τονίζεται η μεγάλη σημασία της γονεϊκής εμπλοκής και η ανάγκη ανάπτυξης συνεργατικών και ουσιαστικών μορφών επικοινωνίας μεταξύ οικογένειας και σχολείου.

Πιο πρόσφατες έρευνες από Fan & Chen (2001), (Hill, 2004), Conzalez-De Hass και Willems, (2003), Bakker & Denessen (2007), Driessen, Smit & Slegers (2005), Christenson & Sheridan, (2001), Epstein and Salinas (2004), Hill & Taylor (2004), Tyson, D. F (2007), συνδέουν τη συμμετοχή των γονέων, με τη γλωσσική ανάπτυξη, την κοινωνικοποίηση, με την παραγωγή υψηλότερης επίδοσης και προσδοκιών και τη σχολική και ακαδημαϊκή επιτυχία επιβεβαιώνοντας την αξία της γονεϊκής συνεργασίας σε σχέση με την επιτυχή σχολική φοίτηση. Η θέση αυτή είναι ευρέως αποδεκτή και όπως αναφέρει ο Casanova, « η αξία της γονεϊκής εμπλοκής είναι αποδεκτή σε ένα ευρύ φάσμα πολιτικών θέσεων... ως θεμελιώδης συνιστώσα για την επιτυχή σχολική φοίτηση» (Casanova,1996, σ. 30). Η σχέση αυτή είναι επιτυχής όταν οικοδομείται στο πλαίσιο αμοιβαίας εμπιστοσύνης και σεβασμού των γνώσεων των δύο μερών σχετικά με τις ανάγκες των παιδιών, ώστε να μεγιστοποιηθούν τα αποτελέσματα στην εκπαίδευση των παιδιών (Casanova, 1996).

Η επιθυμία των γονιών για συμμετοχή στη σχολική μάθηση των παιδιών τους εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες είναι οι δικές τους εμπειρίες. Οι Hill & Taylor (2004, σ.161-164), αναφέρουν ότι οι εμπειρίες που οι γονείς απέκτησαν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους έχουν καταλυτική επίδραση στην εμπλοκή τους στη σχολική μάθηση των παιδιών τους, ενώ πολλοί γονείς «δεν θέλουν να συμμετέχουν » επειδή δεν ξέρουν πώς να μεταφράσουν την επιθυμία σε αποτελεσματική συμμετοχή στη μάθηση των παιδιών τους. Ακόμη, οι εκπαιδευτικοί συχνά κατηγορούν τους γονείς για την αδυναμία τους για την υποστήριξη των παιδιών τους πνευματική, κοινωνική και ηθική ανάπτυξη. Συνεπώς «υπάρχει μια στάση μέσα σε μερικά σχολεία που αντικατοπτρίζει την έλλειψη αποτίμησης της γονική συμμετοχή με αποτέλεσμα οι γονείς να υποχρησιμοποιούνται» (Conzalez-DeHass & Willems, 2003, σ.85-100).

Οι Hill & Tyson (2007), οι οποίοι έχουν ασχοληθεί με τη μετα-ανάλυση σχετικών ερευνών, τονίζουν τη σημασία της γονεϊκής συμμετοχής και την ανάγκη ύπαρξης συγκεκριμένης στρατηγικής ενώ τα αποτελέσματα των μελετών που έγιναν από τους Ryan, & Adams (1995, σ. 44 - 45), δείχνουν τις επιπτώσεις της κοινωνικο-οικονομικής κατάστασης σχετικά με τις σχέσεις στην οικογένεια και στις σχολικές επιδόσεις

επισημαίνουν άμεσα τη σημασία που έχουν οι υλικοί πόροι στους οποίους μια οικογένεια μπορεί να βασιστεί. Επιπλέον, τα ευρήματα αποκαλύπτουν ότι οι γονεϊκές συμπεριφορές για τις δραστηριότητες του σχολείου λειτουργούν στο ευρύτερο πλαίσιο του οικογενειακού κλίματος και ότι οι αλληλεπιδράσεις γονέα - παιδιού σχετικά με τις δραστηριότητες του σχολείου έχουν επιρροή μέσω των προσωπικών χαρακτηριστικών του παιδιού που συνδέονται με την ακαδημαϊκή επίδοση (Ryan και Adams, 1995).

Ένας ακόμη λόγος που η κοινωνικοοικονομική κατάσταση των γονιών επηρεάζει τη σχολική επίδοση είναι γιατί ανάλογα με την κοινωνικοοικονομική τους κατάσταση κάποιοι από αυτούς που έχουν χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο είναι πιθανό να μην μπορούν λόγω της εργασίας που ασκούν να παίρνουν άδεια από την εργασία τους με αποτέλεσμα να μην έχουν την ευχέρεια για να επισκεφτούν το σχολείο ή να συμμετέχουν σε δραστηριότητες (Hill, 2004).

Οι Greenwood και Hickman (1991) αναφέρουν πολυάριθμες μελέτες, που κυρίως εστιάζονται στα χρόνια του Δημοτικού σχολείου, σύμφωνα με τις οποίες υπάρχει σημαντική σχέση μεταξύ της γονεϊκής συμμετοχής σε μεταβλητές όπως: ακαδημαϊκή επίδοση, συμμετοχή, ετοιμότητα, βαθμοί και εκπαιδευτικές προσδοκίες. Ωστόσο, τα οφέλη για τη γονεϊκή συμμετοχή δεν αναφέρονται αποκλειστικά στο δημοτικό σχολείο. Ερευνητές σε ένα ευρύ φάσμα μελετών καταλήγουν στο συμπέρασμα, ότι γενικά τα οφέλη μάθησης είναι σημαντικά και σε παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας (Hoover-Dempsey & Sandler, 1997). Βασική προϋπόθεση είναι να υπάρχει θετικό κλίμα στην επικοινωνία των δύο μερών ώστε η επικοινωνία να είναι αμφίδρομη και ουσιαστική. Η Epstein (1992) αναφέρει ότι το βασικό μήνυμα των ερευνών είναι απλά και καθαρά ότι η οικογένεια είναι σημαντικός παράγοντας για τη μάθηση, την ανάπτυξη και τη σχολική επιτυχία των παιδιών.

Στην ελληνική βιβλιογραφία δεν συναντάμε πολλές έρευνες που να αναδεικνύουν τύπους γονεϊκής εμπλοκής ενώ όσον αφορά την προσέγγιση του θέματος ανάλογα με την βαθμίδα εκπαίδευσης ο Πετρογιάννης, 2012, αναφέρει ότι δεν είναι εφικτό, τουλάχιστον σε ότι αφορά την ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα, να οριοθετηθεί το περιεχόμενο αυτής της συνεργασίας με τους ίδιους όρους σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης καθώς τα αντίστοιχα αναλυτικά προγράμματα αντιλαμβάνονται με διαφορετικό τρόπο τους ρόλους και τα επίπεδα εμπλοκής των γονιών στο σχολικό περιβάλλον, δίχως αυτό να κατευθύνεται πάντα από τα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά και τις εκπαιδευτικές ανάγκες της κάθε ηλικίας. Ιδιαίτερα για την περίοδο του νηπιαγωγείου η νηπιαγωγός είναι ο βασικός υποκινητής στην ενεργοποίηση και διεύρυνση της γονικής εμπλοκής στην περίοδο που

προηγείται της μετάβασης του παιδιού στο σχολείο και με σωστές προσπάθειες και στρατηγικές.

Έρευνα που έχει γίνει από την υποφαινόμενη το 2015, σε δείγμα 10 % των εκπαιδευτικών της Κύπρου, έχει δείξει αποτελέσματα που συνάδουν με τα αποτελέσματα των ερευνών που αναφέρθηκαν πιο πάνω και έχουν δώσει πολύ σημαντικές εισηγήσεις για την ενδυνάμωση και βελτίωση της συνεργασίας σχολείου οικογένειας. Παρόλο που το δείγμα της έρευνας δεν είναι της τάξεως μιας παγκύπριας έρευνας, εντούτοις λόγω του συγκεντρωτικού χαρακτήρα του εκπαιδευτικού συστήματος της Κύπρου, μπορούν να δώσουν μια αρκετά καλή εικόνα για τις απόψεις των εκπαιδευτικών. Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής έδειξαν ότι οι εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, ανεξάρτητα από τις παιδαγωγικές σπουδές (αν είναι δάσκαλοι και νηπιαγωγοί), ανεξάρτητα από το φύλο, τα χρόνια υπηρεσίας, τη θέση και το περιβάλλον εργασίας, αποδίδουν μεγάλη σημασία στην γονεϊκή συμμετοχή. Στην πλειοψηφία τους συμφωνούσαν ότι η γονεϊκή συμμετοχή επηρεάζει θετικά το μαθησιακό τομέα, το συναισθηματικό, τη βελτίωση των κοινωνικών δεξιοτήτων και τη στάση των παιδιών για το σχολείο. Παρόλο όμως, που η αξία της εν λόγω συνεργασίας τονίζεται από όλους, εντούτοις η γονεϊκή συμμετοχή δεν αξιοποιείται όπως θα έπρεπε ούτε πραγματοποιούνται κατάλληλα προγράμματα για ενίσχυση της.

Όπως είχε διαφανεί στην εν λόγω έρευνα, παρόλο που οι εκπαιδευτικοί θεωρούσαν τη γονεϊκή συμμετοχή στα δρώμενα του σχολείου πολύ σημαντική, εντούτοις φάνηκε ότι θέτουν κάποια όρια όσον αφορά τους τομείς της μεταξύ τους συνεργασίας. Οι εκπαιδευτικοί δείχνουν κάποια επιφύλαξη που είτε σχετίζεται με τη σφαίρα επιρροών, εξουσίας και ελέγχου της εκπαιδευτικής διαδικασίας είτε σχετίζεται με άλλους παράγοντες που κάνουν τους εκπαιδευτικούς να είναι επιφυλακτικοί όσον αφορά το θέμα αυτό.

Οι εισηγήσεις των εκπαιδευτικών για πιο επικοινωνιακή συνεργασία με τους γονείς που δόθηκαν στα πλαίσια της έρευνας, ήταν οι ακόλουθες:

Περισσότερη και πιο συχνή επικοινωνία με τους γονείς

- Συχνή επικοινωνία με τους γονείς ώστε να αντιληφθούν την ανάγκη συνεργασίας τους με το δάσκαλο του παιδιού τους και τον καθορισμό κοινών στόχων για την πρόοδο του παιδιού
- Τηλεφωνική επικοινωνία με τους γονείς για οτιδήποτε χρειαστεί
- Δημιουργία κοινής πλατφόρμας τηλεκπαίδευσης για άμεση και συνεχή επικοινωνία
- Διαδικτυακή σύνδεση με τους γονείς για επικοινωνία.
- Αποστολή ενημερωτικών εντύπων για την επίτευξη κάποιας εργασίας του παιδιού τους
- Φάκελος επικοινωνίας, όπου οι εκπαιδευτικοί θα τοποθετούν ανακοινώσεις ή άλλες πληροφορίες στους γονείς

- Κουτί αλληλογραφίας για εισηγήσεις -παράπονα για ανώνυμη συμμετοχή των γονιών που διστάζουν να μιλήσουν.
- Συνεννόηση με τη διευθυντική ομάδα για καλύτερη επικοινωνία

Συναντήσεις με τους γονείς

- Συναντήσεις γνωριμίας πριν την έναρξη της σχολικής χρονιάς
- Διευθέτηση συναντήσεων για ενημέρωση
- Ενημερωτικές συναντήσεις με τους γονείς.
- Προσωπική συνάντηση με γονείς συγκεκριμένων παιδιών για να συναποφασιστούν στόχοι με βελτίωση τη συμπεριφορά του παιδιού
- Ενημερωτικές συναντήσεις στην αρχή της σχολικής χρονιάς καθώς και στο τέλος για αξιολόγηση του έργου του σχολείου.
- Επίσκεψη των γονιών στο σχολείο σε καθορισμένη ώρα που θα τους βολεύει
- Ενημέρωση των γονιών για τους στόχους του σχολείου και για σωστές τεχνικές μάθησης

Διαμόρφωση κοινού οράματος με τους γονείς

- Κοινά σχέδια δράσης με σκοπό τη βελτίωση των μαθητών σε όλους τους τομείς. Κοινοί στόχοι με τους γονείς για το παιδί.
- Εφαρμογή δραστηριοτήτων για άμεση εμπλοκή των γονιών στην επίτευξη του κοινού οράματος
- Κατανομή αρμοδιοτήτων - υπευθυνοτήτων στους γονείς.

Δειγματικά μαθήματα για τους γονείς

- Παρακολούθηση μαθήματος στην τάξη και συμμετοχή των γονιών στις σχολικές δραστηριότητες.
- Συχνές επισκέψεις γονιών για παρακολούθηση μαθήματος στην τάξη και συζήτηση για τους τρόπους που μπορούν να βοηθήσουν οι ίδιοι στην εκπαίδευση του παιδιού τους στις ώρες εκτός σχολείου

Συμμετοχή των γονιών σε σχολικές δραστηριότητες

- Ανοιχτή μέρα για τους γονείς στο σχολείο κατά την οποία οι γονείς μπορούν να εμπλακούν σε δραστηριότητες.
- Συμμετοχή των γονιών σε δραστηριότητες που θα οργανωθούν για ενημέρωση σχετικά με την πρόοδο των μαθητών
- Οργανωμένες δραστηριότητες, π.χ γιορτή του παιδιού, ενδοσχολικοί εορτασμοί.

- Συμμετοχή σε εικαστικές αθλητικές δραστηριότητες.

Κοινή επιμόρφωση γονιών εκπαιδευτικών

- Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και των γονιών σε εκπαιδευτικά θέματα
- Οργανωμένες συνεδριάσεις μεταξύ εκπαιδευτικών - γονιών
- Κοινά εργαστήρια, κατασκευές, εργασίες με τους γονείς.
- Κοινά σεμινάρια γονιών - εκπαιδευτικών.
- Οργάνωση διαλέξεων που αφορούν τη συνεργασία σχολείου-οικογένειας στο σχολείο

Οργανωμένες κοινές δράσεις

- Δράσεις και ενημέρωση που να ενδυναμώνουν τις σχέσεις εμπιστοσύνης και σεβασμού, οι οποίες έχουν αρκετά περιθώρια βελτίωσης, τόσο με τους οργανωμένο γονείς όσο και ξεχωριστά.
- Συμμετοχή των γονιών σε δράσεις και δραστηριότητες του σχολείου γιατί όταν εμπλακούν οι γονείς στις διαδικασίες μάθησης τότε τα αποτελέσματα θα είναι θετικά στην εκπαίδευση των παιδιών.
- Εμπλοκή των γονιών σε διάφορες δραστηριότητες
- Αξιοποίηση των γονιών σε ενδοσχολικές εκδηλώσεις.
- Κοινές ενδοσχολικές δραστηριότητες γονιών - εκπαιδευτικών

Επιμόρφωση γονιών

- Επιμόρφωση γονιών μέσα από διάφορες παρουσιάσεις
- Επιμόρφωση και των γονιών για την αποτελεσματικότητα της συνεργασίας γονιών – εκπαιδευτικών
- Επεξήγηση στους γονείς του τρόπου διδασκαλίας για καλύτερη μάθηση.
- Παρουσιάσεις προς τους γονείς για εκπαιδευτικά ή άλλα θέματα.
- Κοινές συνεδρίες με τους γονείς
- Συχνότερες συνεδρίες όχι μόνο με τα μέλη του Συνδέσμου Γονέων αλλά και με όλους τους γονείς

Βασικότερο μήνυμα αποτελεί η ανάγκη να αφήσουν γονείς και εκπαιδευτικοί οποιεσδήποτε διαφορές και διαφωνίες, ή αντιλήψεις που τους κρατούν μερικές φορές αποστασιοποιημένους και να βρουν τον τρόπο να συνεργαστούν αρμονικά μεταξύ τους με σκοπό την επίτευξη των στόχων του σχολείου. Τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης έρευνας μου έδωσαν το έναυσμα για να συνεχίσω να διερευνώ θέματα που αφορούν τη σχολική αποτελεσματικότητα και τις απόψεις των εκπαιδευτικών, εμβαθύνοντας στη

συγκεκριμένη περίπτωση στο στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιότητας στα σχολεία της Κύπρου, συγκρίνοντας ταυτόχρονα τις απόψεις αυτές με τις απόψεις γονιών, μαθητών ώστε να ανεβρεθούν τρόποι βελτίωσης όσον αφορά τις πρακτικές που μπορούν να φέρουν την αποτελεσματικότητα σε σχέση με τον σημαντικό αυτό στόχο. Χρειαζόμαστε ένα σχολείο που να σέβεται έμπρακτα τη διαφορετικότητα κάθε παιδιού, ... που θα προωθεί την ενεργητική συμμετοχή και τη συνεργασία... Θέλουμε μέσα από την εκπαίδευση να καλλιεργήσουμε τους αυριανούς πολίτες με χαρακτηριστικά όπως... «πολίτες ελεύθερους και αυτόνομους χωρίς εξαρτήσεις, πολίτες με κριτική σκέψη, ευέλικτους και ευπροσάρμοστους, πολίτες που να μπορούν να λειτουργούν στο «εμείς», που να θέλουν και να μπορούν να προσφέρουν, πολίτες ψυχικά υγιείς και ισορροπημένους. (Χαραλάμπους 2000, σ. 67). Χρειαζόμαστε ένα σχολείο όπου όλοι θα θεωρούνται ισότιμα και συνυπεύθυνα μέλη, όπου θα τους δίνεται η δυνατότητα να επικοινωνούν μεταξύ τους και να αναπτύσσουν σχέδια δράσης για ένα κοινό σκοπό, σαν ενεργά άτομα, που θα μετεξελιχθούν αργότερα στους ενεργούς πολίτες μιας κοινωνίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Σχετικές έρευνες

Από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση και τη μελέτη των αποτελεσμάτων σχετικών ερευνών που έχουν γίνει σε παγκόσμιο και ευρωπαϊκό επίπεδο, με θέμα την ανάπτυξη της ενεργού πολιτότητας, διαφαίνεται ότι η συμμετοχή των πολιτών στα κοινά όπως και η πολιτική τους συμμετοχή είναι μειωμένη. Τέτοιες έρευνες, είναι η έρευνα πεδίου του έκτου γύρου (Ευρωπαϊκή κοινωνική έρευνα ΕΚΕ 2012) και οι έρευνες ICCS 2009 και ICCS 2016 που αποτελούν συνέχεια της έρευνας ICCS 1979. Ταυτόχρονα, έχουν διενεργηθεί έρευνες από σημαντικούς ερευνητές όπως ο Marshal (2006), οι Guérin, Van Der Ploeg & Sins, (2013) για το μάθημα της αγωγής του πολίτη και του τρόπου που διδάσκεται στα σχολεία καθώς και πληθώρα ερευνών που διερευνούν τους παράγοντες σχολικής αποτελεσματικότητας ανάμεσα στους οποίους η οικογένεια και η συνεργασία σχολείου οικογένειας για την επίτευξη των στόχων του σχολείου περιλαμβανομένου και του στόχου της ανάπτυξης της ενεργού πολιτότητας. Εκτός από τις χώρες της Ευρώπης έρευνες για το θέμα αυτό έχουν γίνει και σε άλλες χώρες του κόσμου όπως για παράδειγμα έρευνα που έχει γίνει στο Χογκ Κονγκ σύμφωνα με τα αποτελέσματα της οποίας ο τρόπος που διδάσκεται η αγωγή του πολίτη σχετίζεται με τις πεποιθήσεις του εκπαιδευτικού που διδάσκει το μάθημα, όπως και έρευνα που παρουσιάστηκε στα πλαίσια της διάσκεψης του Κουβέιτ το 2013 σε μια περιφερειακή διάσκεψη στην πόλη του Κουβέιτ το 2013, η οποία συγκέντρωσε 75 συμμετέχοντες από όλο τον αραβικό κόσμο. με σκοπό να εξετάσει το ρόλο της αγωγής του πολίτη για τις μεταβάσεις στον αραβικό κόσμο. Οι έρευνες αυτές, όπως και άλλες έρευνες με συναφές περιεχόμενο, δείχνουν ότι υπάρχει ενδιαφέρον σε παγκόσμιο επίπεδο για την ανάπτυξη της πολιτότητας και της δημοκρατίας αλλά σε κάποιες από αυτές τις χώρες η έννοια της ιθαγένειας δεν είναι πλήρως αποσαφηνισμένη και διαφέρει από περιοχή σε περιοχή ενώ εμπλέκονται και θέματα θρησκείας κάτι που δεν αφήνει την ευχέρεια να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο εκτός από τις έρευνες που αναφέρθηκαν στην αρχή, έχουν γίνει έρευνες με θέμα την ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση και την ανάπτυξη της ευρωπαϊκής ταυτότητας, ανάμεσα σε αυτές και έρευνα από τον Ανδρέα Θεοδωρίδη (2009) που διερευνά τις απόψεις των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης της Κύπρου, σε σχέση με το θέμα αυτό. Από τη σχετική βιβλιογραφία δεν φαίνεται να έχουν διενεργηθεί έρευνες που να εξετάζουν τη συσχέτιση των απόψεων που έχουν εκπαιδευτικοί και διευθυντές πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, μαθητές Στ΄ τάξης Δημοτικού Σχολείου και οι γονείς τους, όπως η προβληματική της παρούσας έρευνας.

Στην έρευνα πεδίου του έκτου γύρου (2012) της Ευρωπαϊκής κοινωνικής έρευνας (ΕΚΕ), έχουν διερευνηθεί θέματα που αφορούν τη συμμετοχή των ευρωπαϊών πολιτών στα κοινά, σε θέματα όπως η φτώχεια, η στάση απέναντι στους ξένους, η εμπιστοσύνη στους θεσμούς και στα μέσα ενημέρωσης, ο κοινωνικός αποκλεισμός, τη θρησκεία, την υποκειμενική ευημερία. Διερευνήθηκαν ακόμη θέματα που αφορούν την κατανόηση και αξιολόγηση διαφορετικών πτυχών της δημοκρατίας, εκλογική συμμετοχή, και θέματα που αφορούν τις ανθρώπινες αξίες και την στάση στον εθελοντισμό και την αλληλεγγύη. Τα αποτελέσματα έδειξαν μειωμένη συμμετοχή των πολιτών στα κοινά ενώ όσον αφορά τα δεδομένα της Κύπρου δεν υπήρξαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα στον κοινωνικό και πολιτισμικό τομέα ανάλογα με τα πλαίσια κοινωνικοποίησης της νέας γενιάς.

Στα αποτελέσματα της έρευνας ΕΠΙΣΕΥ 2009, που αποτελεί την ευρωπαϊκή έκθεση για τις γνώσεις μαθητών σε θέματα που αφορούν τους πολίτες και τον ρόλο της κατώτερης δευτεροβάθμιας σε 24 ευρωπαϊκές χώρες σε σχέση με την ανάπτυξη της ιθαγένειας, εντοπίζονται σημαντικές διαφορές μεταξύ των χωρών όσον αφορά τον ορισμό τους και την προσέγγιση της εκπαίδευσης για την ιθαγένεια (Kerr, 2010). Η πρακτική στην εκπαίδευση διαφέρει σε χώρες με κεντρικά καθορισμένο πρόγραμμα σπουδών από χώρες με πιο ευέλικτες ρυθμίσεις και με σημαντική τοπική αυτονομία όπως και σε χώρες όπου η εκπαίδευση είναι ευθύνη των περιφερειών. Στην Αυστραλία γίνονται προσπάθειες για κοινό πρόγραμμα με βάση κοινούς συμφωνημένους εθνικούς στόχους που έχουν καθοριστεί από το Συμβούλιο των Υπουργών Παιδείας της Αυστραλίας από το 1989, ώστε να αναπτυχθούν γνώσεις, δεξιότητες, στάσεις και αξίες οι οποίες θα επιτρέπουν στους μαθητές να συμμετέχουν ως ενεργοί και ενημερωμένοι των πολίτες σε μια δημοκρατική κοινωνία ενώ θα επιτρέπουν ταυτόχρονα στους γονείς, στους εκπρόσωπους της κοινότητας, και σε άλλους εξωτερικούς φορείς να κατανοήσουν τους ρόλους και τις ευθύνες για την επίτευξη αυτών των στόχων (Kerr, 2010).

Οι εξελίξεις και οι επίμονες προκλήσεις που παρουσιάστηκαν μετά τον σχεδιασμό και την εφαρμογή της έρευνας ΕΠΙΣΕΥ 2009 (ICCS, 2009), και μια σειρά από νέες παγκόσμιες εξελίξεις που έχουν επιπτώσεις για την αγωγή του πολίτη σε πολλές χώρες είχαν σαν αποτέλεσμα να δημιουργηθούν νέα δεδομένα. Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2007-2008 και η παγκόσμια οικονομική ύφεση που ακολούθησε σαν αποτέλεσμα της κρίσης αυτής, είχε ισχυρό αντίκτυπο σε πολλές κοινωνίες, και υπογράμμισε τη σημασία της οικονομίας για την κοινωνική συνοχή και την πολιτική σταθερότητα. Τα νέα αυτά δεδομένα δημιούργησαν την ανάγκη σχεδιασμού και εφαρμογής μιας νέας έρευνας σε δείγμα μαθητών της ίδιας ηλικίας (μαθητές 8^{ης} ηλικίας - 14 ετών).

Η ICCS 2016 (ΕΠΙΣΕΥ 2016), αποτελεί συνέχεια της μελέτης που ξεκίνησε το 2009, με σκοπό να διερευνηθούν οι τρόποι με τους οποίους οι νέοι προετοιμάζονται να αναλάβουν τους ρόλους τους ως πολίτες σε μια σειρά χωρών στη δεύτερη δεκαετία του 21ου αιώνα. Η έρευνα σχεδιάστηκε με τρόπο που να δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στις πτυχές που αφορούν τους νέους, τα συμφέροντα και τις δυνατότητες καλών σχέσεων μεταξύ τους, τις στάσεις, συμπεριφορές ή προθέσεις συμπεριφοράς (p. 1-5). Οι ακόλουθες τρεις περιοχές περιλήφθηκαν στην έρευνα: Περιβαλλοντική βιωσιμότητα στην εκπαίδευση πολιτών και εκπαίδευση ιθαγένειας, κοινωνική αλληλεπίδραση στο σχολείο, -Reviews of civic and citizenship- και οικονομική ευαισθητοποίηση ως πτυχή της ιθαγένειας:

Το ερωτηματολόγιο της έρευνας ICCS 2016, περιλάμβανε ένα ευρύ φάσμα ζητημάτων που σχετίζονται με το σχολικό κλίμα, τις αντιλήψεις των εκπαιδευτικών και των μαθητών το αίσθημα του ανήκειν σε σχολείο, δασκάλων, μαθητών και γονέων συμμετοχής στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, συμμετοχής εκπαιδευτικών στη σχολική διακυβέρνηση, η έκταση του εκφοβισμού στο σχολείο, και οι πρακτικές σχετικά με δραστηριότητες για την πρόληψη του εκφοβισμού. Η έρευνα αυτή είχε στόχο να ανταποκριθεί στις διαρκείς και τις αναδυόμενες προκλήσεις όσον αφορά τη διαπαιδαγώγηση των νέων ανθρώπων σε έναν κόσμο όπου τα πλαίσια της Δημοκρατίας και της συμμετοχή των πολιτών εξακολουθούν να αλλάζουν. Οι νέες εξελίξεις που παρουσιάστηκαν σε παγκόσμιο επίπεδο περιλάμβαναν την αύξηση στη χρήση των κοινωνικών μέσων μαζικής ενημέρωσης ως ένα εργαλείο για την πολιτική συμμετοχή, αυξανόμενες ανησυχίες σχετικά με τις παγκόσμιες απειλές και τη βιώσιμη ανάπτυξη, καθώς και αναγνώριση του ρόλου των σχολείων για την προώθηση της ειρηνικής αλληλεπίδρασης μεταξύ των νέων. Υπήρξε μια αυξανόμενη αναγνώριση από τους ηγέτες της επιχειρηματικής κοινότητας ότι οι τεχνικές δεξιότητες είναι σημαντικές, αλλά ότι δεν επαρκούν οι δεξιότητες αυτές για να ευδοκιμήσει η σημερινή παγκόσμια οικονομία και ότι οι εργοδότες στον 21ο αιώνα θα πρέπει να αναζητούν, να προσλαμβάνουν και να προωθούν άτομα με άφθονες γνώσεις σχετικά με σημαντικές αλλαγές στην κοινωνία, τη διαπολιτισμική παιδεία, την ηθική κρίση, τις ανθρωπιστικές αξίες, την κοινωνική ευθύνη και συμμετοχή (ΟΟΣΑ [οργάνωση για οικονομική συνεργασία και ανάπτυξη], 2015) (στο Framework 2016, p.8). Από το 2011, έχει υπάρξει μια οικονομική ανάκαμψη σε πολλές χώρες, ενώ άλλοι έχουν βιώσει μια επιδείνωση των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών (Framework IEA, 2016). Σε πολλές κοινωνίες, οι πιθανές επιπτώσεις των ανθρώπινων δραστηριοτήτων στο περιβάλλον (ιδίως στο παγκόσμιο κλίμα), καθώς και το ερώτημα σχετικά με τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα της ανάπτυξης έχουν γίνει όλο και περισσότερο βασικά θέματα στις συζητήσεις σχετικά με τη μελλοντική πολιτική, κοινωνική και οικονομική ανάπτυξή τους σύμφωνα με τη

Διακυβερνητική Επιτροπή για την αλλαγή του κλίματος, IPCC, 2014. Υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών έχουν υπάρξει διαδοχικά συνέδρια για την κλιματική αλλαγή από το 1995 στο Βερολίνο με τις πρόσφατες διασκέψεις το 2009 στην Κοπεγχάγη, το 2014 στη Λίμα και το 2015 στο Παρίσι. Η συμφωνία των Παρισίων για την Κλιματική Αλλαγή είναι μια παγκόσμια συμφωνία που επιτεύχθηκε στις 12 Δεκεμβρίου 2015 στο Παρίσι. Η συμφωνία αποτελεί ένα σχέδιο δράσης για τη συγκράτηση της αύξησης της θερμοκρασίας του πλανήτη «αρκετά κάτω» από τους 2°C και καλύπτει την περίοδο από το 2020 με τις υπογραφές 195 χωρών και ημερομηνία εφαρμογής τις 4 Νοεμβρίου του 2016. Αποτέλεσε συνέχεια της διάσκεψης που έγινε στη Λίμα του Περού το 2014, όπου οι χώρες του ΟΗΕ αποφάσισαν πως θα πρέπει να καταβληθεί μια νέα προσπάθεια ώστε μέχρι το 2015, στη Διάσκεψη των Παρισίων, να υπάρξει μια ουσιαστική και δεσμευτική συμφωνία που θα «απαντά» στα ζητήματα της υπερθέρμανσης του πλανήτη. Όπως αναφέρεται στο πλαίσιο της έρευνας IEA στην όλη προσπάθεια για προώθηση της δράσης για την κλιματική αλλαγή, σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και τα νέα κοινωνικά μέσα ενώ θέματα που αφορούν το σεβασμό στο περιβάλλον και την μακροπρόθεσμη προστασία άρχισαν να θεωρούνται ολοένα και περισσότερο ως αναπόσπαστα μέρη της υπεύθυνης πολιτότητα και περιλαμβάνονται στους στόχους της αγωγής του πολίτη. Σε πολλές χώρες, σε πολλές χώρες υπάρχουν αυξανόμενες ανησυχίες σχετικά με το πώς σχολεία μπορούν να διασφαλίζουν την ειρηνική συνύπαρξη μέσα σε σχολικές κοινότητες η εκπαίδευση για την πολιτότητα. Το γεγονός ότι έχει υπάρξει τα τελευταία χρόνια δραματική αύξηση της ροής μεγάλου κύματος μεταναστών σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει αυξήσει το ενδιαφέρον για προγράμματα που μπορούν να αντιμετωπίσουν τη προλάβουν την εμφάνιση ρατσιστικής συμπεριφοράς με στόχους που συνδέονται με την προώθηση των σχέσεων των μαθητών σε μια σχολική κοινότητα. Ειδικότερα ο εκφοβισμός των μαθητών από άλλους μαθητές και συχνά εναντίον διαφόρων τύπων κοινωνικών μειονοτήτων, έχουν γίνει σημαντικά θέματα στις συζητήσεις για τα σχολεία και τα περιβάλλοντα μάθησης. Η έννοια της ειρηνικής συμβίωσης και της Δημοκρατίας είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την έννοια της ιθαγένειας, με την έννοια ότι οι δημοκρατικές διαδικασίες εξαρτώνται από το πόσο ενημερωμένοι και ενεργοί είναι οι πολίτες. Παρόλο που οι περισσότερες χώρες σε όλο τον κόσμο θεωρούν ότι είναι δημοκρατικές εντούτοις υπάρχουν ενδεικτικά στοιχεία ότι παρατηρείται τελευταία μια κρίση στους δημοκρατικούς θεσμούς και μειωμένο ενδιαφέρον των πολιτών, ειδικότερα των νέων για συμμετοχή σε δημοκρατικές διαδικασίες. Ενώ η εκπαίδευση είναι ευρέως αναγνωρισμένη ως ένα σημαντικό εργαλείο για την προώθηση της δημοκρατικής ιθαγένειας υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις στην αγωγή του πολίτη, η οποία μπορεί

να εξαρτάται από υποκειμενικές βασικές αντιλήψεις της Δημοκρατίας. Η αυξανόμενη παγκοσμιοποίηση συνεχίζει να επηρεάζει τη συζήτηση σχετικά με την εκπαίδευση του πολίτη, επειδή αμφισβητεί παραδοσιακές έννοιες της ιθαγένειας (οι οποίες έχουν συνδεθεί με το έθνος-κράτος), και έχει οδηγήσει σε υπερ-εθνικές έννοιες (παγκοσμιοποίηση) και νέες μορφές εμπειρίες με την ιθαγένεια πέραν των συνόρων, ως αποτέλεσμα της μετανάστευσης (Framework IEA, 2016).

Τα αποτελέσματα της έρευνας ICCS 2016 αποκαλύπτουν ότι η γνώση των μαθητών σε θέματα που αφορούν τον πολίτη έχει αυξηθεί σε όλες τις συμμετέχουσες χώρες από την προηγούμενη μελέτη το 2009. Το ποσοστό των φοιτητών που έφτασαν στα δύο υψηλότερα επίπεδα στην κλίμακα «ICCS civic knowledge» αυξήθηκε από 61% σε 67%. Σε διεθνές επίπεδο, τα κορίτσια εμφάνιζαν υψηλότερα επίπεδα αστικής γνώσης από ό, τι τα αγόρια και το κοινωνικό και οικονομικό υπόβαθρο των φοιτητών βρέθηκε να είναι βασικός παράγοντας πρόβλεψης της γνώσης των πολιτών σε όλες τις συμμετέχουσες χώρες. Εντός των χωρών, η γνώση των πολιτών των φοιτητών εξακολουθούσε να παρουσιάζει σημαντικές διακυμάνσεις. Η έρευνα ICCS 2016, βρήκε θετικές συσχετίσεις μεταξύ της γνώσης των μαθητών σε θέματα που αφορούν τον πολίτη, του ενδιαφέροντός τους για τα πολιτικά ζητήματα και της αναμενόμενης συμμετοχής τους στην κοινωνία. Το 68% των ερωτηθέντων φοιτητών δήλωσε ότι πιθανότατα ή σίγουρα θα ψηφίσουν στις τοπικές και εθνικές εκλογές μόλις φτάσουν στην ηλικία ψήφου ενώ φάνηκε ότι οι μαθητές με υψηλότερα επίπεδα γνώσης σε θέματα που αφορούν τους πολίτες ήταν πιθανότερο να συμμετάσχουν σε μελλοντικές εκλογές και λιγότερο πιθανό να υποστηρίξουν τη συμμετοχή σε παράνομες πολιτικές διαμαρτυρίες.

Εκτός από την εξέταση της επίτευξης της γνώσης των πολιτών και την εκτίμηση της αναμενόμενης συμμετοχής των πολιτών, η έρευνα ICCS 2016, συνέλεξε και ανέλυσε ένα ευρύ φάσμα δεδομένων σχετικά με τη στάση των μαθητών απέναντι σε σημαντικά θέματα στην κοινωνία. Σε σύγκριση με το ICCS 2009, οι μαθητές σε ορισμένες χώρες εξέφρασαν υψηλότερα επίπεδα υποστήριξης για την ισότητα των φύλων και, στις περισσότερες χώρες, για ίσες ευκαιρίες για όλες τις εθνοτικές και φυλετικές ομάδες. Τα κορίτσια και οι μαθητές με υψηλότερα επίπεδα αστικής γνώσης και ισχυρότερο ενδιαφέρον για πολιτικά και κοινωνικά θέματα είχαν περισσότερες πιθανότητες να υποστηρίξουν τόσο την ισότητα των φύλων όσο και τα ίσα δικαιώματα για όλες τις εθνοτικές και φυλετικές ομάδες.

Παρόλο που η πλειονότητα των μαθητών μεταξύ των χωρών συμεριζόταν την πεποίθηση ότι οι ελεύθερες εκλογές και το δικαίωμα σε ειρηνική διαδήλωση ήταν θετικές για τη δημοκρατία, οι απαντήσεις τους ήταν λιγότερο συνεπείς όσον αφορά το δικαίωμα των

πολιτών να επικρίνουν την κυβέρνηση. Σε σύγκριση με τα αποτελέσματα του ICCS 2009, σε πολλές χώρες, οι μαθητές εξέφρασαν μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στην κυβέρνηση, το κοινοβούλιο και τα δικαστήρια, αλλά λιγότερη εμπιστοσύνη στα μέσα μαζικής ενημέρωσης και στους ανθρώπους εν γένει. Η έρευνα ICCS 2016, εξέτασε τις αντιλήψεις των μαθητών για τα κοινωνικά μέσα για πρώτη φορά. Το 45% των μαθητών εξέφρασαν την εμπιστοσύνη τους στα κοινωνικά μέσα μαζικής επικοινωνίας, ωστόσο η χρήση κοινωνικών μέσων ενημέρωσης για την κοινωνική και πολιτική συζήτηση περιορίστηκε μεταξύ των μαθητών της Βαθμίδας 8 (μαθητές ηλικίας 14 ετών). Στην έρευνα ICCS 2016, η πλειοψηφία των μαθητών δήλωσε ότι θεωρούσε τη ρύπανση του περιβάλλοντος, την τρομοκρατία, την έλλειψη νερού και τροφίμων, τις μολυσματικές ασθένειες και τη φτώχεια ως τις σημαντικές απειλές για το μέλλον του κόσμου. Η έρευνα ICCS 2016, διαπίστωσε σχετικά υψηλό βαθμό ευαισθητοποίησης των μαθητών στα περιβαλλοντικά ζητήματα, ενώ το 49% αναγνώρισε προσωπικές προσπάθειες για την προστασία του περιβάλλοντος ως «πολύ σημαντικό» μέρος της καλής υπηκοότητας. Ωστόσο, μόνο εννέα τοις εκατό ανέφεραν ότι συμμετείχαν ενεργά σε μια ομάδα περιβαλλοντικής δράσης τους τελευταίους 12 μήνες.

Η έρευνα 2016, εξέτασε τόσο τις αντιλήψεις των μαθητών όσο και των εκπαιδευτικών σχετικά με το σχολικό κλίμα και εάν ενθαρρύνεται η ανοικτή συζήτηση στην τάξη. Κατά μέσο όρο, μεταξύ των χωρών, οι περισσότεροι από τους μαθητές ανέφεραν ότι οι εκπαιδευτικοί και τα σχολεία τους ενθάρρυναν τους μαθητές να εκφράζουν ελεύθερα τις απόψεις τους, ακόμη και όταν οι απόψεις τους διέφεραν από τις απόψεις άλλων μαθητών. Παρόλο που οι εκπαιδευτικοί ήταν γενικά δεκτικοί για να ανοίξουν την έκφραση των μαθητών στην τάξη, οι μαθητές ανέφεραν ότι οι εκπαιδευτικοί δεν τους παρέχουν πάντοτε τις ευκαιρίες να συζητούν τα τρέχοντα γεγονότα.

Η έρευνα ICCS 2016, έχει δείξει ακόμη ότι η πλειονότητα των ευρωπαϊών μαθητών χαρακτηρίζονται από ισχυρότερη αίσθηση ευρωπαϊκής ταυτότητας από ό, τι το 2009. Με ελαφρώς υψηλότερα αποτελέσματα για τα αγόρια (που ανέφεραν μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στα πολιτικά ιδρύματα) και τους μαθητές από μη μεταναστευτικές οικογένειες. Κατά μέσο όρο, το 83% των ερωτηθέντων μαθητών ανέφεραν ότι είχαν ευκαιρίες να μάθουν για την ιστορία της Ευρώπης στο σχολείο. Οι περισσότεροι από τους ερωτηθέντες μαθητές υποστήριζαν την ελεύθερη κυκλοφορία των ευρωπαϊών πολιτών στην Ευρώπη και τα ίσα δικαιώματα των μεταναστών. Ωστόσο, η έρευνα ICCS 2016, εντόπισε σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ των χωρών και ανισότητες μεταξύ των δύο φύλων. Τα αγόρια τάχθηκαν λίγο περισσότερο υπέρ του περιορισμού της ελεύθερης κυκλοφορίας των

ευρωπαϊών πολιτών και ήταν ελαφρώς λιγότερο πιθανό να υιοθετήσουν ίσα δικαιώματα για τους μετανάστες από ό, τι τα κορίτσια. Σε γενικές γραμμές, οι μαθητές με υψηλότερα επίπεδα αστικής γνώσης τείνουν να εκφράζουν πιο ανεκτικές συμπεριφορές. Οι περισσότεροι από τους ερωτηθέντες μαθητές στην έρευνα ICCS 2016, εξέφρασαν υψηλότερα επίπεδα εμπιστοσύνης στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο σε σχέση με τον προηγούμενο κύκλο. Ωστόσο, μόνο το 65% των μαθητών από ευρωπαϊκές χώρες δήλωσαν ότι αναμένουν να ψηφίσουν στις μελλοντικές ευρωπαϊκές εκλογές, ενώ το 85% αναμένεται να ψηφίσουν σε εθνικό και τοπικό επίπεδο.

Τα στοιχεία που παρουσιάζονται στις διεθνείς και ευρωπαϊκές εκθέσεις ICCS 2016, καθορίζουν συσχετισμούς μεταξύ της γνώσης των πολιτών, της συμμετοχής των πολιτών στο σχολείο και των προσδοκιών που περιβάλλουν διάφορες μορφές εμπλοκής των πολιτών, συμπεριλαμβανομένης της ψηφοφορίας. Τα ευρήματα του ICCS 2016, αποτελούν τη βάση για τη συζήτηση της σπουδαιότητας και της αποτελεσματικότητας της αγωγής του πολίτη και της ιδιότητας του πολίτη ως μέσου που βοηθά τους νέους να συνειδητοποιήσουν περισσότερο τους ρόλους τους ως ενεργοί και αφοσιωμένοι πολίτες. Με την ενσωμάτωση διαφόρων στοιχείων της εκπαίδευσης του πολίτη και της ιδιότητας του πολίτη στα προγράμματα σπουδών και τη βελτίωση των ευκαιριών μάθησης και συμμετοχής, τα σχολεία έχουν τη δυνατότητα να καλλιεργήσουν τις γνώσεις και την αφοσίωση των πολιτών και να υποστηρίξουν την ανάπτυξη πιο θετικών στάσεων απέναντι στα ίσα δικαιώματα και ευκαιρίες (ICCS, IEA. 2016).

Η μελέτη Eurydice 2017, με θέμα την εκπαίδευση για την ιθαγένεια, επιβεβαίωσε ότι η εκπαίδευση για την ιθαγένεια αποτελεί μέρος των εθνικών προγραμμάτων σπουδών για τη γενική εκπαίδευση σε όλες τις χώρες. Επιβεβαίωσε επίσης ότι η εκπαίδευση για την ιθαγένεια είναι πολύ περισσότερο από απλά να διδάσκει τους μαθητές σχετικά με τους πολιτικούς θεσμούς ή την ιστορία μιας χώρας. Όλες οι χώρες έχουν φιλόδοξα προγράμματα σπουδών για να αναπτύξουν ικανότητες που σχετίζονται με την αποτελεσματική και εποικοδομητική αλληλεπίδραση με άλλους, ενεργώντας με κοινωνικά υπεύθυνο τρόπο, ενεργώντας δημοκρατικά και να σκέπτονται κριτικά (Eurydice Brief, 2017, p.8). Τριάντα έξι ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά συστήματα αναφέρουν την ανάπτυξη της προσωπικής ευθύνης ως έναν από τους στόχους της εκπαίδευσης στην ιθαγένεια. Η προσωπική ευθύνη συνεπάγεται να αντικατοπτρίζεται η στάση του ατόμου, να επιβάλλεται αυτοσυγκράτηση και να αναπτύσσεται η αίσθηση της ιδιοσυγκρασίας των πράξεων κάποιου - γεγονός που καθιστά και μια κοινωνικά χρήσιμη ικανότητα (Eurydice Brief, 2017, p.9). Η δεύτερη πιο συνηθισμένη συνιστώσα αυτού του πεδίου αρμοδιότητας

σε πρωτοβάθμιο επίπεδο είναι η επικοινωνία και η ακρόαση, γεγονός που συνεπάγεται γνωστοποίηση των απόψεών του και στήριξη αυτών με τη βοήθεια επιχειρημάτων και ακρόασης με σεβασμό στις απόψεις των άλλων. Τουλάχιστον 33 εκπαιδευτικά συστήματα περιλαμβάνουν αυτές τις ικανότητες στο πρόγραμμα σπουδών τους. Οι δεξιότητες προσωπικής ευθύνης, επικοινωνίας και συνεργασίας είναι σημαντικές στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Στα προγράμματα σπουδών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης περιλαμβάνονται θέματα που αφορούν την αποτελεσματική και εποικοδομητική αλληλεπίδραση με άλλους, ενεργώντας με κοινωνικά υπεύθυνο τρόπο, δημοκρατική δράση, σκέφτομαι κριτικά (Eurymdice Brief, 2017, p. 9). Στην κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, επικοινωνία και ακρόαση σε 31 εθνικά προγράμματα σπουδών.

Η απόκτηση δεξιοτήτων επικοινωνίας και ακρόασης είναι η τρίτη πιο συνηθισμένη ικανότητα στην αλληλεπίδραση αποτελεσματικής περιοχής δεξιοτήτων στην ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Ένα παρόμοιο πρότυπο ισχύει και για την αρχική εκπαίδευση και κατάρτιση, όπου η επικοινωνία και η ακρόαση αναφέρονται σε 24 προγράμματα σπουδών και είναι η δεύτερη πιο συνηθισμένη συνιστώσα. Όσον αφορά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση Αυτό που παρατηρείται σε ορισμένες περιπτώσεις στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι η έλλειψη καταλλήλα καταρτισμένων εκπαιδευτικών για τη διδασκαλία ενός νέου ξεχωριστού μαθήματος για την ιθαγένεια. Σχετικά με το ρόλο του διευθυντή του σχολείου σε σχέση με την εκπαίδευση του πολίτη, αναγνωρίζεται σε κάποιο βαθμό σε μερικές ευρωπαϊκές χώρες, δεδομένου ότι υπόκειται είτε σε συγκεκριμένες συστάσεις, ή εκπαιδευτικές αρχές που παρέχουν ειδικά προγράμματα κατάρτισης ή άλλων μέτρων στήριξης. Ωστόσο, όπως αναφέρεται μια πιο συστηματική έρευνα στους τρόπους που οι διευθυντές των σχολείων θα μπορούσαν να βοηθήσουν περαιτέρω στην παροχή ένα αποτελεσματικό περιβάλλοντος για την διδασκαλία και την εκμάθηση της ιδιότητας του πολίτη και θα παρείχε μια χρήσιμη συμβολή στη μελλοντική συζήτηση σχετικά με το θέμα της αγωγής του πολίτη.

Η Ευρωπαϊκή Μελέτη για την Εκπαίδευση για τη Δημοκρατική Πολιτική Ιθαγένεια που δημοσιεύτηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης το 2004, είχε προσφέρει κάποιες περαιτέρω πληροφορίες σχετικά με την προσέγγιση που αναπτύχθηκε από την Ελλάδα για την αγωγή του πολίτη. Η αγωγή του πολίτη στην Ελλάδα αποτελεί τόσο διαθεματικό εκπαιδευτικό θέμα όσο και ένα ξεχωριστό υποχρεωτικό μάθημα από μόνο του. Οι ενότητες εκπαίδευσης συνδέονται με διαθεματικές δραστηριότητες και με την επιφύλαξη ειδικών θεμάτων τόσο σε πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, με έμφαση στη δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη. Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους πολιτικούς θεσμούς,

αρχαία ελληνικά λογοτεχνία, την ιστορία των κοινωνικών επιστημών, ευρωπαϊκό πολιτισμό και τις ρίζες του, και κοινωνιολογία. Ο επανασχεδιασμός επικεντρώνεται σε μια βιωματική προσέγγιση της γνώσης η οποία, μεταξύ άλλων, βασίζεται επίσης στην «εκπαίδευση του πολίτη» και στοχεύει στην ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων των μαθητών, δηλαδή την ικανότητα να αναγνωρίζουν και να αποδέχονται τη διαφορετικότητα, την επίλυση συγκρούσεων χωρίς βία, να αναλάβουν την ευθύνη των πολιτών, τη δημιουργία θετικής και δημιουργικής, όχι υπό καταπιεστικές σχέσεις, και να συμμετέχουν ενεργά στη λήψη αποφάσεων και σε συλλογικές μορφές δημοκρατικών κανόνων. Το ενοποιημένο διαθεματικό πλαίσιο της πρωτογενούς εκπαίδευση έχει στόχο για την εκπαίδευση του πολίτη την πνευματική ανάπτυξη μέσα από την κατανόηση των διαφόρων αξιών της ανθρώπινης κοινωνία (Χρυσόχοου, 2009).

Όσον αφορά την έρευνα σχετικά με τις μεθόδους που μπορούν να αναπτύξουν τη σχολική αποτελεσματικότητα σε οποιοδήποτε στόχο θέτουν τα σχολεία, μια μετα-ανάλυση ερευνών περιέλαβε συνολικά 52 έρευνες, οι περισσότερες από τις οποίες είχαν συλλέξει δεδομένα από τη δημοτική ή/ και τη μέση εκπαίδευση) κατέδειξε τη σημαντικότητα της ανάπτυξης πολιτικής στο επίπεδο του σχολείου. Πιο συγκεκριμένα, το μέγεθος της επίδρασης φαίνεται να υποστηρίζει την άποψη πως σχολεία μπορούν να γίνουν πιο αποτελεσματικά μέσω της ανάπτυξης πολιτικής σχετικά με (α) τη διδασκαλία και (β) τη διαμόρφωση μαθησιακού περιβάλλοντος. Η μετα-ανάλυση αυτή έχει δείξει ότι δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία ώστε να υποστηριχθεί η αναγκαιότητα ανάπτυξης μηχανισμού αξιολόγησης της πολιτικής του σχολείου, που να στοχεύει στον έλεγχο της καταλληλότητας της πολιτικής αυτής σχετικά με τη διδασκαλία και τη διαμόρφωση μαθησιακού περιβάλλοντος. Δεν υπάρχουν επίσης σχεδόν καθόλου δεδομένα που να συνδέουν τη βελτίωση της πολιτικής του σχολείου, με τη βελτίωση των μαθησιακών αποτελεσμάτων. Αναφέρονται παράγοντες που σχετίζονται με: α) τη συμπεριφορά των ατόμων μέσα στα σχολεία (κυρίως του διευθυντή), β) τη συμπεριφορά των εμπλεκόμενων φορέων (κυρίως γονείς), γ) το επίπεδο των εκπαιδευτικών υλικών και μέσων, δ) στοιχεία που αναφέρονται στις δομές και διαδικασίες των σχολείων (π.χ. στην πολιτική για την εισδοχή νέων μαθητών), καθώς και ε) την κουλτούρα του σχολείου (μοντέλο εκπαιδευτικής αποτελεσματικότητας περιλαμβάνει τέσσερις σχετικά «καινούργιους» παράγοντες στο επίπεδο του σχολείου, ενώ οι λειτουργικοί ορισμοί που τους δίνονται μπορούν να βοηθήσουν στο μελλοντικό σχεδιασμό ερευνών αποτελεσματικότητας. Πιο συγκεκριμένα, η έμφαση που δίνεται στις διαδικασίες / δραστηριότητες οι οποίες αποσκοπούν στην αξιολόγηση και στη βελτίωση της πολιτικής του σχολείου, ευνοεί τη διεξαγωγή διαχρονικών ερευνών, ώστε να καταστεί δυνατός ο υπολογισμός της επίδρασης

των παραγόντων αυτών στη σχολική αποτελεσματικότητα, αντί της διερεύνησης της σχέσης που υπάρχει ανάμεσα στα μαθησιακά αποτελέσματα και της υφιστάμενης πρακτικής στα σχολεία σε μια δεδομένη χρονική στιγμή.

Άλλες έρευνες που είχαν σκοπό να διερευνήσουν τη θέση που έχει το μάθημα της αγωγής του πολίτη στα σχολεία έχουν γίνει από τον Marshall (2006), τους Guérin, Van Der Ploeg & Sins (2013), ενώ κατά καιρούς έχουν γίνει έρευνες που είχαν σκοπό να διερευνήσουν τη σημασία της οικογένειας σαν υπόβαθρο για την ανάπτυξη και την συμμετοχή των νέων ανθρώπων. Αρκετές από τις μελέτες αυτές έχουν αποκαλύψει ότι τα παιδιά είναι ενθουσιώδη να συμμετέχουν στις εθελοντικές δραστηριότητες, εάν μέλη της οικογένειάς τους έχουν ήδη λάβει μέρος σε τέτοιες δραστηριότητες (Papanastasiou & Koutselini, 2003). Τα περιβάλλοντα και τα χαρακτηριστικά που μπορούν να επηρεάσουν στην ανάπτυξη των νέων ανθρώπων γνώσεις, στάσεις και πεποιθήσεις στο πλαίσιο της αγωγής του πολίτη και της ιθαγένειας περιλαμβάνουν την οικογένεια και τις ομάδες αλληλεπίδρασης, τους εκπαιδευτικούς, τον πολιτισμό, τη θρησκεία, τις αξίες, τη χρήση της γλώσσας, τις εμπειρίες στο σπίτι, την προσωπική κατάσταση. Τα νεαρά άτομα έχουν εντός της οικογένειας, τη γονική εκπαίδευση, έχουν πρόσβαση στα διάφορα είδη των μέσων μαζικής ενημέρωσης, που σχετίζονται με ευκαιρίες έξω από το σχολείο ενώ το οικογενειακό υπόβαθρο συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τα μαθησιακά αποτελέσματα σε γενικές γραμμές, καθώς και στα αποτελέσματα που σχετίζονται με τον πολίτη και την αγωγή του πολίτη. Το κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο μπορεί να θεωρηθεί ότι παρέχει παροχή πιο ενθαρρυντικού περιβάλλον ότι ενισχύει το μορφωτικό επίπεδο και τις μελλοντικές προοπτικές των εφήβων, παράγοντες που, με τη σειρά τους, προωθούν την πολιτική συμμετοχή των ατόμων (Framework IEA, 2016).

Έρευνα με θέμα την ανάπτυξη της ευρωπαϊκής ταυτότητας, η οποία περιελάμβανε και περιορισμένες ερωτήσεις που αφορούν την ανάπτυξη ενεργών πολιτών μέσω της εκπαίδευσης έχει διενεργηθεί στην Κύπρο από τον Ανδρέα Θεοδωρίδη (2009). Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής έδειξαν ότι οι κύπριοι εκπαιδευτικοί πιστεύουν στις αξίες της ειρηνικής συνύπαρξης, της ανεκτικότητας, του σεβασμού στη διαφορετικότητα και ότι η παιδεία θα πρέπει να δίνει έμφαση σε πιο πάνω αξίες. Η πλειονότητα των εκπαιδευτικών δήλωσαν ότι όλες οι εθνικές/ πολιτιστικές ομάδες έχουν δικαίωμα για ισότιμη συμμετοχή στις εκδηλώσεις της κοινωνικής και εκπαιδευτικής ζωής. Η ανάγκη για ενσωμάτωση πολυπολιτισμικού υλικού στα αναλυτικά προγράμματα έγινε αποδεκτή από την πλειονότητα των εκπαιδευτικών. Σημαντική μερίδα εκπαιδευτικών είχε εκφράσει φόβους ότι η παγκοσμιοποίηση δυνατόν να δημιουργήσει επικίνδυνη ομοιομορφία.

Η στάση των εκπαιδευτικών σε θέματα που αφορούν την ανάπτυξη της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης ήταν αρκετά θετική. Εντυπωσιακή προθυμία να συμβάλουν στη διδασκαλία θεμάτων που αφορούν την Ευρώπη και συμμετοχή σε ευρωπαϊκά προγράμματα. Οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί έδειξαν ότι συμφωνούν με την ανάπτυξη της ευρωπαϊκής ταυτότητας ενώ η ευρωπαϊκή και εθνική ταυτότητα αντιμετωπίζονται παράλληλα και όχι αντικρουόμενες. Η ευρωπαϊκή ταυτότητα κυρίως έχει σχέση με θετικές αξίες όπως ο σεβασμός και η δικαιοσύνη. Άλλοι προσδιορίζουν την ευρωπαϊκή ταυτότητα με πολιτικά κριτήρια άλλοι με πολιτιστικά άλλοι με κοινωνικά και άλλοι με γεωγραφικά. Η διαμόρφωση νέας ταυτότητας του Κύπριου Ευρωπαίου πολίτη. Περισσότερο στην ανάπτυξη στοιχεία θα πρέπει να δοθεί στα ανθρωπιστικά στοιχεία στην καλλιέργεια ενεργού συμμετοχής και της κριτικής σκέψης μέσα από τα αναλυτικά προγράμματα. Η πλειοψηφία πιστεύει ότι η αγωγή του πολίτη πρέπει να γίνει πιο ουσιαστική ενθαρρύνοντας την ενεργό κριτική εμπλοκή των νέων σε τοπικά εθνικά και ευρωπαϊκά και παγκόσμια ζητήματα. Όπως πιστεύουν οι εκπαιδευτικοί, η κυπριακή εκπαίδευση είναι αποτελεσματική σε ότι αφορά τον πλουραλισμό στα σχολεία. Λόγω των αλλαγών που συμβαίνουν θα ήταν καλό να εκσυγχρονιστούν και να εμπλουτιστούν (Θεοδωρίδης, 2009, σ. 238-251).

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

Ερευνητικό μέρος

7.1. Σκοπός της έρευνας

Ο σκοπός της έρευνας ήταν να διερευνηθεί ο ρόλος της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Κύπρο, στην προώθηση της πολιτότητας και της δημοκρατίας και η σύνδεση τους με τους εκπαιδευτικούς-παιδαγωγικούς στόχους και την εκπαιδευτική πολιτική. Ανάμεσα στους γενικότερους στόχους ήταν να διερευνηθεί αν υπάρχει συσχέτιση στις απόψεις των εμπλεκόμενων μερών (εκπαιδευτικός, γονιός, μαθητής), σχετικά με τα δικαιώματα, τις ευθύνες των ομάδων και των συμπεριφορών που αφορούν τις προσδοκίες για μελλοντική δράση των μαθητών σαν ενεργοί πολίτες. Στόχος ήταν ακόμη, να διερευνηθούν οι απόψεις για τη σημασία της συνεργασίας με τους γονείς όσον αφορά την καλλιέργεια στάσεων και συμπεριφορών που οδηγούν στην ανάπτυξη ενός δημοκρατικού και ενεργού πολίτη, που συνεργάζεται με τους άλλους για το κοινό καλό στα πλαίσια των δημοκρατικών και πανανθρώπινων αξιών. Επιδίωξη ήταν να εξεταστεί ο τρόπος που συνδέουν τα εμπλεκόμενα μέρη την έννοια της ενεργού πολιτότητας με την έννοια της δημοκρατίας και με ποιο τρόπο πιστεύουν ότι η εκπαίδευση μπορεί να καλλιεργήσει στοιχεία της δημοκρατίας όπως ισότητα, ίσες ευκαιρίες, υπευθυνότητα, ανεξαρτησία, κριτική σκέψη, σχετικά με κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα. Ακόμη, στόχος ήταν να διερευνηθούν δεδομένα που αφορούν τις εκπαιδευτικές πρακτικές που αναλαμβάνονται στα σχολεία, στο πλαίσιο εκπαιδευτικών πρακτικών και αναλυτικού προγράμματος και οι μέθοδοι που χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτικοί στη διδασκαλία τους, όπως επίσης και η διερεύνηση των απόψεων τους κατά πόσο υπάρχει βελτίωση στον τρόπο που καλλιεργείται η ενεργός πολιτότητα τα τελευταία πέντε χρόνια στα σχολεία.

7.2. Αναγκαιότητα της έρευνας

Μέσα από τη μελέτη σχετικών ερευνών έχει διαφανεί ότι το θέμα που τίθεται σαν προβληματική της παρούσας έρευνας δεν έχει διερευνηθεί μέσα από άλλες έρευνες και ειδικότερα, δεν έχει διερευνηθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού συστήματος της Κύπρου. Οι εκθέσεις του 2005 και του 2012 Ευρυδίκη και τα 2009 Διεθνές Civic και Ιθαγένειας (Μελέτη Εκπαίδευση, ΕΠΙΣΕΥ) αποτελούν παραδείγματα της επικρατούσας ιδέας του πολίτη και της εκπαίδευσης του πολίτη, που διοργανώθηκε από τους φορείς για χάραξη πολιτικής και πολλούς ερευνητές για την εκπαίδευση του πολίτη. Οι εκθέσεις της

Ευρυδίκης έχουν αναλύσει την εκπαίδευση του πολίτη σε περισσότερες από 30 χώρες προωθώντας παράλληλα μια ορισμένη έννοια της εκπαίδευσης του πολίτη, δηλαδή του ενεργού πολίτη. Τα αποτελέσματα από CIVED και το ΕΠΙΣΕΥ 2009 έδειξαν ότι οι μαθητές έτειναν να αναφέρουν λίγη κλίση για να συμμετάσχουν σε συμβατικές μορφές συμμετοχής. Οι έρευνες δείχνουν ακόμη ότι υπάρχει επίσης ένα πρόβλημα με το πώς διδάσκονται μερικές φορές την αγωγή του πολίτη. Η στερεοτυπική «αγωγή του πολίτη» μπορεί να αποτελείται από θαμπές διαλέξεις που δεν προσελκύουν την προσοχή των μαθητών και δεν δίνεται αρκετή σημασία σε μεγάλα ζητήματα δημόσιας πολιτικής, βασικές δημοκρατικές αρχές ή τις μεθόδους της ενεργού συμμετοχής των πολιτών.

Στην έρευνα πεδίου του έκτου γύρου (2012) της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας (ΕΚΕ) η οποία διερευνά μεταξύ άλλων τη συμμετοχή στα κοινά, την ευαισθητοποίηση σε θέματα όπως η φτώχεια, η στάση απέναντι στους ξένους κλπ, έχει διαφανεί ότι παρόλη την ανάπτυξη της χώρας μας τις τελευταίες δεκαετίες και τη μοντερνοποίησή της, δεν είχαμε παράλληλα και μια ανάλογη κοινωνική ανάπτυξη και έτσι σήμερα παρατηρούμε σημαντική κοινωνική και πολιτισμική υστέρηση σε πολλούς τομείς που έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία και ανάλογων πλαισίων κοινωνικοποίησης της νέας γενιάς. Θα πρέπει να δρομολογηθούν όλα εκείνα τα οποία εισηγείται το Υ.Π.Π. (2013) όπως είναι η καλλιέργεια εθελοντισμού και η ενίσχυση της κοινωνικής αλληλεγγύης μέσω της δημιουργίας ομίλων ενδιαφερόντων, οργάνωσης εθελοντικών δραστηριοτήτων στις σχολικές μονάδες ή στην κοινότητα, με τη συνεργασία και ενεργό εμπλοκή μαθητών-γονιών – εκπαιδευτικών και άλλων ατόμων ή ομάδων από την ευρύτερη κοινότητα (Δελτίο16 ,Υ.Π.Κ).

Η σύνδεση της εκπαίδευσης με τη δημοκρατία στα πλαίσια της ενεργού συμμετοχής των πολιτών είναι ένα εξίσου σημαντικό θέμα. Σε αυτά τα πλαίσια, απαιτείται η ανάπτυξη χαρακτηριστικών που θα βοηθήσουν τους μαθητές να ενεργοί πολίτες που δρουν και αλληλεπιδρούν με σκοπό το κοινό καλό. Γι αυτό το λόγο, είναι σημαντικό να διερευνηθούν οι απόψεις και οι στάσεις των μαθητών, εκπαιδευτικών γονιών για το θέμα της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας, ο τρόπος που συνδέουν την ενεργό πολιτότητα με την έννοια της δημοκρατίας και οι απόψεις τους σχετικά με τους τρόπους που μπορεί η εκπαίδευση να καλλιεργήσει στοιχεία της δημοκρατίας. Εξίσου σημαντικό είναι να διερευνηθεί η σημασία που δίνουν στη συνεργασία με τους γονείς, αν γίνονται δράσεις στα σχολεία στον τομέα αυτό, μέσα σε ποια πλαίσια και σε ποιο βαθμό διενεργούνται οι δράσεις αυτές προκειμένου να δημιουργηθεί ένας μικρόκοσμος μιας δημοκρατικής κοινωνίας σε κάθε σχολείο. Όπως επισημαίνεται από τους Papanastasiou & Koutselini, (2003), δεν υπάρχουν αρκετές μελέτες που επικεντρώνονται άμεσα σχετικά με τις

αντιλήψεις των γονέων που αφορούν την ανάπτυξη της ιθαγένειας από τα παιδιά τους. Οι μελέτες που έχουν γίνει σχετικά με το θέμα ανάπτυξης της ενεργού πολιτότητας επικεντρώθηκαν στις πρακτικές εκπαίδευσης της πολιτότητας στις σχολικές μονάδες. Υπάρχει ένα κενό στη συναφή βιβλιογραφία όσον αφορά τις μελέτες που εξετάζουν τη διαδικασία ανάπτυξης της πολιτότητας των παιδιών σε σχέση με τις απόψεις των γονιών τους. Ως εκ τούτου, το να καθορίσεις τις αντιλήψεις των γονιών και να εξετάσεις τις επιπτώσεις τους στην ευαισθητοποίηση των παιδιών τους στο σπίτι είναι πολύ σημαντικό. Πολύ περισσότερο, όπως μπορούμε να πούμε, δεν έχει διερευνηθεί αν ταυτίζονται οι απόψεις εκπαιδευτικών – γονιών και μαθητών στα πιο πάνω θέματα. Τα αποτελέσματα της έρευνας μας, μπορούν να δώσουν το έναυσμα για μελλοντικές έρευνες και να συμβάλουν στην ανεύρεση τρόπων βελτίωσης, σε σχέση με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας, ώστε τα παιδιά μας να γίνουν οι ενεργοί πολίτες του αύριο που θα νοιάζονται και θα προσφέρουν στην κοινωνία μας.

7.3. Ερευνητικά Ερωτήματα

1. Πώς εννοιολογούν την έννοια της ενεργού πολιτότητας οι εμπλεκόμενοι στο χώρο του σχολείου (εκπαιδευτικοί, μαθητές Στ' Δημοτικού, γονείς);
2. Ποιά στοιχεία πιστεύουν οι εκπαιδευτικοί, μαθητές Στ' Δημοτικού, γονείς, ότι θα πρέπει να καλλιεργηθούν στα πλαίσια του σχολείου, αναφορικά με την εκπαίδευση στην ιδιότητα του πολίτη και την ενεργό πολιτότητα; Πιστεύουν ότι η οικογένεια και η συνεργασία σχολείου οικογένειας μπορεί να ενδυναμώσει τα χαρακτηριστικά αυτά;
3. Πιστεύουν οι εκπαιδευτικοί, μαθητές Στ' Δημοτικού, γονείς, ότι η έννοια της ενεργού πολιτότητας συνδέεται με δημοκρατικές αξίες όπως ισότητα, ίσες ευκαιρίες, δικαιοσύνη;
4. Ποιες είναι οι στάσεις των εμπλεκόμενων μερών απέναντι στα δικαιώματα και τις ευθύνες των ομάδων στην κοινωνία και τη στάση απέναντι στους θεσμούς;
5. Ποιές είναι οι στάσεις των εμπλεκόμενων μερών σχετικά με δράσεις που αφορούν την ενεργό πολιτότητα, σε σχέση με τις ευρωπαϊκές και πανανθρώπινες αξίες όπως ο εθελοντισμός και η αλληλεγγύη; Υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση των απόψεων αυτών;

6. Ποιές δράσεις γίνονται στα σχολεία με στόχο την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας.

7. Πιστεύουν οι εκπαιδευτικοί ότι υπάρχει βελτίωση στη διοργάνωση δράσεων που αφορούν την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας τα τελευταία χρόνια 5 χρόνια.

Υποθέσεις της έρευνας

Ερευνητικές υποθέσεις:

1.Υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση στον τρόπο που ερμηνεύουν οι εμπλεκόμενοι στο χώρο του σχολείου (εκπαιδευτικοί, μαθητές Στ' Δημοτικού, γονείς) την έννοια της ενεργού πολιτότητας ;

2. Πόσο σημαντική θεωρούν οι εκπαιδευτικοί την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας μέσα από τα εκπαιδευτικά προγράμματα πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης;

Στατιστικές υποθέσεις

1. Υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στις απόψεις εκπαιδευτικών, μαθητών, γονιών όσον αφορά τα εφόδια που θα βοηθήσουν τον μαθητή να γίνει ο ενεργός πολίτης του αύριο;

Μηδενική υπόθεση (H0): Η μεταβλητή απόψεις σχετικά με το ποια είναι τα εφόδια που θα πρέπει να καλλιεργηθούν στους μαθητές ώστε να τους βοηθήσουν να γίνουν οι ενεργοί πολίτες του αύριο είναι ανεξάρτητη με την ιδιότητα του κάθε ατόμου (εκπαιδευτικός, γονιός, μαθητής).

Εναλλακτική υπόθεση (H1): Η μεταβλητή απόψεις σχετικά με το ποια είναι τα εφόδια που θα πρέπει να καλλιεργηθούν στους μαθητές ώστε να τους βοηθήσουν να γίνουν οι ενεργοί πολίτες του αύριο είναι εξαρτημένη με την ιδιότητα του κάθε ατόμου (εκπαιδευτικός, γονιός, μαθητής).

2. Διαφοροποιούνται οι απόψεις εκπαιδευτικών, μαθητών κατά πόσο εφαρμόζονται ικανοποιητικές δράσεις που σχετίζονται με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας;

Μηδενική υπόθεση (H0): Η μεταβλητή ικανοποίηση για τις δράσεις που εφαρμόζονται σήμερα είναι ανεξάρτητη από τη μεταβλητή ιδιότητα ατόμου (εκπαιδευτικός, μαθητής).

Εναλλακτική υπόθεση (H1): Μηδενική υπόθεση (H0): Η μεταβλητή ικανοποίηση για τις δράσεις που εφαρμόζονται σήμερα είναι εξαρτημένη με τη μεταβλητή ιδιότητα ατόμου (εκπαιδευτικός, μαθητής).

3. Διαφοροποιούνται οι απόψεις των δασκάλων -νηπιαγωγών, σχετικά με το βαθμό επίδρασης των παράγοντων σχολικής αποτελεσματικότητας (ηγεσία, πόροι, προσδοκίες εκπαιδευτικών, καινοτομίες, καλές πρακτικές, συνεργασία με εξωτερικούς φορείς) με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας;

Μηδενική υπόθεση (H0): Η μεταβλητές επίδραση των παραγόντων (ηγεσία, πόροι, προσδοκίες εκπαιδευτικών, καινοτομίες, καλές πρακτικές, συνεργασία με εξωτερικούς φορείς) είναι ανεξάρτητη με τη μεταβλητή βαθμίδα εκπαιδευτικού (νηπιαγωγός-δάσκαλος).

Εναλλακτική υπόθεση (H1): Η μεταβλητές επίδραση των παραγόντων (ηγεσία, πόροι, προσδοκίες εκπαιδευτικών, καινοτομίες, καλές πρακτικές, συνεργασία με εξωτερικούς φορείς) είναι εξαρτημένη με τη μεταβλητή βαθμίδα εκπαιδευτικού (νηπιαγωγός-δάσκαλος).

4.Υπάρχει συσχέτιση των απόψεων δασκάλων - νηπιαγωγών -γονιών- μαθητών για την αναγκαιότητα της συνεργασίας με τους γονείς ως μέσου για να αναπτυχθεί η ενεργός πολιτότητα;

Μηδενική υπόθεση (H0): Η μεταβλητή αναγκαιότητα συνεργασίας με τους γονείς είναι ανεξάρτητη με τη μεταβλητή ιδιότητα ατόμου (νηπιαγωγός -δάσκαλος-γονιός, μαθητής).

Εναλλακτική υπόθεση (H1): Η μεταβλητή αναγκαιότητα συνεργασίας με τους γονείς είναι εξαρτημένη με τη μεταβλητή ιδιότητα (νηπιαγωγός -δάσκαλος-γονιός-μαθητής).

5. Διαφοροποιούνται οι απαντήσεις δασκάλων - νηπιαγωγών σχετικά με τις μεθόδους διδασκαλίας που χρησιμοποιούν στα μαθήματα των κοινωνικών σπουδών σε σχέση με το στόχο καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας;

Μηδενική υπόθεση (H0): Η μεταβλητή μέθοδοι διδασκαλίας στα μαθήματα των κοινωνικών σπουδών με στόχο την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας είναι ανεξάρτητη με τη βαθμίδα εκπαιδευτικού (νηπιαγωγός- δάσκαλος).

Εναλλακτική υπόθεση (H1): Η μεταβλητή μέθοδοι διδασκαλίας στα μαθήματα των κοινωνικών σπουδών με στόχο την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας είναι εξαρτημένη με τη βαθμίδα εκπαιδευτικού (νηπιαγωγός- δάσκαλος).

6. Διαφοροποιούνται οι απόψεις των εκπαιδευτικών στη θέση ότι η καλλιέργεια των ευρωπαϊκών αξιών και της ευρωπαϊκής ταυτότητας συνάδει με την καλλιέργεια πανανθρώπινων αξιών που συνδέονται με την ενεργό πολιτότητα;

Μηδενική υπόθεση (H0): Η μεταβλητή απόψεις των εμπλεκομένων μερών σχετικά με τις ευρωπαϊκές αξίες και την ευρωπαϊκή ταυτότητα είναι ανεξάρτητη με τη μεταβλητή (δάσκαλος, νηπιαγωγός).

Εναλλακτική υπόθεση (H1): Η μεταβλητή απόψεις των εμπλεκομένων μερών σχετικά με τις ευρωπαϊκές αξίες και την ευρωπαϊκή ταυτότητα είναι εξαρτημένη με τη μεταβλητή (διευθυντής, δάσκαλος, νηπιαγωγός).

7.4. Δειγματοληψία

Η δειγματοληψία ήταν τυχαία στρωματοποιημένη, τα ερωτηματολόγια ήταν ανώνυμα και η συμμετοχή εθελοντική. Τα ερωτηματολόγια δόθηκαν στο τέλος της σχολικής χρονιάς 2017-2018, σε εκπαιδευτικά ιδρύματα σε όλες τις πόλεις και επαρχίες για να δοθούν στους μαθητές Στ' τάξης και στους γονείς των μαθητών Στ' τάξης. Όσον αφορά τα δημοτικά σχολεία, μετά από συνεννόηση με τους διευθυντές των σχολείων και τη συγκατάθεση των εκπαιδευτικών της κάθε εκπαιδευτικής μονάδας για συμμετοχή στην έρευνα, δόθηκαν ερωτηματολόγια συνολικά σε 131 δημοτικά σχολεία, (σε 30% των εκπαιδευτικών σε κάθε πόλη και 30% σε σχολεία της υπαίθρου από όλες τις επαρχίες). Δόθηκαν ακόμη ερωτηματολόγια σε ποσοστό 30 % των μαθητών Στ' τάξης και γονιών μαθητών Στ' τάξης. Στην πόλη της Λευκωσίας, δόθηκαν ερωτηματολόγια σε 18 σχολεία, σε σχολεία της υπαίθρου Λευκωσίας σε 20 σχολεία, στη πόλη της Λεμεσού δόθηκαν ερωτηματολόγια σε 25 σχολεία και στην ύπαιθρο επαρχίας Λεμεσού σε 18 σχολεία. Στη πόλη της Λάρνακας δόθηκαν ερωτηματολόγια σε 12 σχολεία και στην ύπαιθρο επαρχίας Λάρνακας σε 14

σχολεία. Στη πόλη της Πάφου δόθηκαν σε 11 σχολεία και στην ύπαιθρο της επαρχίας Πάφου σε 7 σχολεία. Στην Αμμόχωστο δόθηκαν ερωτηματολόγια σε 6 σχολεία. Όσον αφορά το δείγμα των νηπιαγωγών, δόθηκαν ερωτηματολόγια σε 91 νηπιαγωγεία σε όλες τις πόλεις και επαρχίες σε σύνολο 229 νηπιαγωγών που αποτελούσαν το 30% των νηπιαγωγών παγκύπρια. Στην πόλη της Λευκωσίας, δόθηκαν ερωτηματολόγια σε 14 νηπιαγωγεία, σε σχολεία της υπαίθρου Λευκωσίας σε 15 νηπιαγωγεία, στη πόλη της Λεμεσού δόθηκαν ερωτηματολόγια σε 10 νηπιαγωγεία και στην ύπαιθρο επαρχίας Λεμεσού σε 13 νηπιαγωγεία. Στην πόλη της Πάφου δόθηκαν ερωτηματολόγια σε 8 νηπιαγωγεία και στην ύπαιθρο επαρχίας Πάφου σε 10 νηπιαγωγεία. Στην πόλη της Λάρνακας δόθηκαν ερωτηματολόγια σε 6 νηπιαγωγεία και στην ύπαιθρο επαρχίας Λάρνακας σε 8 νηπιαγωγεία. Στην Αμμόχωστο δόθηκαν ερωτηματολόγια σε 7 νηπιαγωγεία.

7.5. Πληθυσμός και δείγμα έρευνας

Στην έρευνα συμμετείχαν εκπαιδευτικοί (δάσκαλοι και νηπιαγωγοί), μαθητές Στ' τάξης δημοτικού και γονείς μαθητών Στ' τάξης. Το ποσοστό των δασκάλων που συμμετείχαν ήταν 925 άτομα, που αποτελούσε το 21,7% του συνόλου των δασκάλων με πληθυσμό 4257, το ποσοστό των νηπιαγωγών που συμμετείχαν ήταν 183 άτομα που αποτελούσε το 21,4% του συνόλου των νηπιαγωγών με πληθυσμό 882. Οι μαθητές ήταν 1777 και οι γονείς 1779 που αποτελούσε το 21,9 % του πληθυσμού των 8,081 του γενικού συνόλου (δόθηκαν ερωτηματολόγιο για να συμπληρωθούν από τον ένα από τους δύο γονείς).

7.6. Εγκυρότητα και αξιοπιστία

Ο έλεγχος της εγκυρότητας σε μια έρευνα μπορεί να γίνει με υποκειμενικά κριτήρια, όπου οι γνώμες ειδικών ή μη θα προσδιορίσουν την εγκυρότητα των ερωτήσεων και συγκεκριμένα ελέγχεται η φαινομενική εγκυρότητα και η εγκυρότητα περιεχομένου των ερωτήσεων (Ψαρρού & Ζαφειρόπουλος, 2003).

Η αξιοπιστία και το κύρος του ερωτηματολογίου εξασφαλίζεται και από την λειτουργικότητα των εννοιών στην οποία δίνεται ιδιαίτερη σημασία, στη δομή και την ποιότητα και σαφήνεια των ερωτήσεων. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, πριν το ερωτηματολόγιο πάρει την ολοκληρωμένη του μορφή, έγινε συζήτηση και ανταλλαγή απόψεων με τους σύμβουλους καθηγητές. Συμπληρωματικά, η εγκυρότητα και αξιοπιστία διασφαλίστηκε με την εφαρμογή του πιλοτικού ελέγχου σε δείγμα 40 ατόμων, από όλες τις ομάδες δείγματος), με σκοπό να εντοπιστούν τυχόν λάθη και παραλείψεις, ο βαθμός

δυσκολίας στην κατανόηση των ερωτήσεων και ο χρόνος που απαιτείται για την συμπλήρωση. Όπως διαφάνηκε δεν υπήρχαν συγκεκριμένα προβλήματα, ούτε παραλείψεις ενώ διορθώθηκαν κάποια τυπογραφικά λάθη. Οι εκπαιδευτικοί δήλωσαν ότι δεν αντιμετώπισαν οποιαδήποτε δυσκολία κατά τη συμπλήρωση του, ενώ στην ανάλυση που ακολούθησε φάνηκε ότι μπορούσαμε να το χρησιμοποιήσουμε σαν ερευνητικό εργαλείο σε μεγαλύτερο δείγμα.

Πριν σταλούν στα σχολεία, τα ερωτηματολόγια, στάληκαν για έγκριση στο ΚΕΕΑ (Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας και Αξιολόγησης) μαζί με πληροφορίες για τους στόχους, τα ερευνητικά ερωτήματα και τη μεθοδολογία που θα ακολουθηθεί με σκοπό να ελεγχθεί αν τηρεί όλα τα κριτήρια μιας επιστημονικής έρευνας με εγκυρότητα και αξιοπιστία και αν λαμβάνονται υπόψη θέματα ηθικής και ερευνητικής δεοντολογίας. Στη συνέχεια στάληκαν στο αρμόδιο υπουργείο (Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού Κύπρου) για την επίσημη έγκριση και την άδεια αποστολής στα σχολεία.

7.7. Ζητήματα ηθικής και ερευνητικής δεοντολογίας

Στην έρευνα αυτή, όπως θα πρέπει να συμβαίνει και σε κάθε έρευνα, διασφαλίζεται ο σεβασμός προς τους συμμετέχοντες και στα προσωπικά τους δεδομένα. «Οποιαδήποτε κι αν είναι η ειδική φύση της εργασίας τους, οι κοινωνικοί ερευνητές πρέπει να συνυπολογίζουν τις επιδράσεις της έρευνας στους συμμετέχοντες και να συμπεριφέρονται κατά τέτοιο τρόπο, που να εξασφαλίζουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια τους. Αυτή είναι η δεοντολογική συμπεριφορά» (Cohen, Manion & Morrison 2012, σ. 92). Σχετικά με τα προσωπικά δεδομένα των μαθητών που αφορούν την καταγωγή τους δεν υπάρχει κάποιο ερώτημα. Για την έρευνα έχει εξασφαλιστεί έγκριση από το Διευθυντή Δημοτικής Εκπαίδευσης. Πριν από την παράδοση των ερωτηματολογίων προηγήθηκε τηλεφωνική επικοινωνία με τους διευθυντές των σχολείων ώστε να εξασφαλιστεί η συγκατάθεση τους για την αποστολή των ερωτηματολογίων και των επιστολών ενημέρωσης και συγκατάθεσης συμμετοχής στα σχολεία. Η συμμετοχή του κάθε σχολείου στην έρευνα ήταν εθελοντική.

7.8. Περιορισμοί της έρευνας

Οι περιορισμοί της έρευνας αφορούν το γεγονός ότι κάποια σχολεία εμπίπτουν σε περιοχές που βρίσκονται ενωμένες με πόλεις αλλά είναι καταγραμμένα ως περιοχές υπαίθρου και

πιθανόν τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα να μην επέλεξαν τη σωστή επιλογή όσον αφορά το περιβάλλον εργασίας (για εκπαιδευτικούς) και τον τόπο διαμονής (για μαθητές, γονείς). Ένα άλλο δεδομένο της έρευνας είναι ότι οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί που συμπλήρωσαν τα ερωτηματολόγια, με μεγάλη διαφορά στο ποσοστό ήταν γυναίκες. Το ίδιο ισχύει και με την περίπτωση του δείγματος των γονιών που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο, που στην πλειοψηφία ήταν γυναίκες. Αυτό το γεγονός δεν επηρεάζει την έρευνα γιατί τα ερωτήματα δεν διερευνήθηκαν σε σχέση με το φύλο ή το περιβάλλον διαμονής / εργασίας.

7.9. Ερευνητικό Εργαλείο

Κατά τον προγραμματισμό του ερευνητικού εργαλείου λήφθηκαν υπόψη ο σκοπός, και οι ειδικότεροι στόχοι της έρευνας και τα ερευνητικά ερωτήματα που θα έπρεπε να απαντηθούν καθώς και ο πληθυσμός στον οποίο απευθύνεται, ο τρόπος με τον οποίο θα έπρεπε να πραγματοποιηθεί. Σύμφωνα με τους Cohen & Manion, κατά τον προγραμματισμό μιας έρευνας επισκόπησης, απαραίτητη είναι η εξέταση τριών στοιχείων: α) του προσδιορισμού του ακριβούς σκοπού της έρευνας, β) του πληθυσμού στον οποίο θα επικεντρωθεί και γ) των διαθέσιμων πόρων (Cohen & Manion, 1994). Για το λόγο αυτό αποφασίστηκε να χρησιμοποιηθεί το ανώνυμο ερωτηματολόγιο. Κατά το σχεδιασμό του ερωτηματολογίου, έγινε προσπάθεια να είναι περιεκτικό, να περιλαμβάνει τους σημαντικότερους τομείς που σχετίζονται με το θέμα, να είναι ευχάριστος ο τρόπος παρουσίασης του, να είναι κατανοητές και σαφείς οι ερωτήσεις και να μη χρειάζεται πάνω από 40 λεπτά για να συμπληρωθεί. Πριν διανεμηθούν τα ερωτηματολόγια, έγινε πιλοτικός έλεγχος και διορθώσεις.

Οι ερωτήσεις και στα τρία ερωτηματολόγια διατυπώθηκαν με βάση την κλίμακα Likert, ενώ υπάρχει περιορισμένος αριθμός ερωτήσεων που επιδέχεται την απάντηση ναι ή όχι και στο τέλος του ερωτηματολογίου, περιορισμένος αριθμός ερωτήσεων ανοικτού τύπου. Οι ερωτήσεις ως επί το πλείστον πηγάζουν από την εμπειρία που αποκόμισα σαν εκπαιδευτικός τα χρόνια που εργάζομαι σε σχολεία της Κύπρου και από τους προβληματισμούς μου σαν εκπαιδευτικός που επιθυμεί να διερευνηθούν τρόποι βελτίωσης στο θέμα της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας (ένα στόχο που θεωρώ εξαιρετικά σημαντικό). Οι υπόλοιπες ερωτήσεις έχουν προκύψει από τη μελέτη που έχω κάνει στα αναλυτικά προγράμματα πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης της Κύπρου, από εισηγήσεις διευθυντών σχετικά με τις δεξιότητες που θα πρέπει να καλλιεργούνται στα σχολεία σε

σχέση με την ενεργό πολιτότητα (συγκεκριμένα στο συνέδριο Διευθυντών το 2014, με θέμα την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας) και από τις θεματικές ενότητες στις οποίες βασίζονταν οι ερωτήσεις που έχουν χρησιμοποιηθεί στη Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα (EKE) (στην έρευνα πεδίου του έκτου γύρου, 2012), οι οποίες διερευνούσαν τη σχέση του πολίτη με τα ΜΜΕ, την εμπιστοσύνη στην κοινωνία και σε διάφορους δημόσιους θεσμούς, μια σειρά κοινωνικών και ηθικών αξιών, τη στάση απέναντι στους ξένους και τους μετανάστες, τη ανεργία και την φτώχεια.

Ερωτηματολόγιο εκπαιδευτικών

Το ερωτηματολόγιο προς τους εκπαιδευτικούς ήταν χωρισμένο σε έξι μέρη ανάλογα με το ζήτημα που διερευνάται (δημογραφικά στοιχεία, εννοιολόγηση του όρου της ενεργού πολιτότητας, χαρακτηριστικά και δεξιότητες που πιστεύουν οι συμμετέχοντες ότι θα βοηθήσουν το μαθητή να γίνει ο ενεργός πολίτης του αύριο, οι στόχοι που θα πρέπει να στοχοθετούνται στα σχολεία ώστε να διαμορφωθούν οι ενεργοί πολίτες του αύριο, διερεύνηση των πρακτικών που χρησιμοποιούνται με στόχο την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας, η διαθεματικότητα στα μαθήματα του αναλυτικού προγράμματος και τέλος εισηγήσεις για πιθανούς τρόπους με τους οποίους μπορούν να εκπαιδευτούν οι μαθητές αποτελεσματικά ώστε να αποκτήσουν κοινωνικές δεξιότητες που σχετίζονται με την ιδιότητα του ενεργού πολίτη). Οι Διευθυντές συμπλήρωσαν το ίδιο ερωτηματολόγιο με τους εκπαιδευτικούς (σημείωσαν τη θέση τους σε συγκεκριμένη ερώτηση του Α΄ Μέρους, όπου σημειώνεται η ειδικότητα και η θέση του κάθε εκπαιδευτικού).

Στο Α΄ μέρος του ερωτηματολογίου, διατυπώνονται ερωτήσεις που αφορούν τα δημογραφικά στοιχεία των συμμετεχόντων ώστε να σκιαγραφήσουμε το προφίλ των ατόμων αυτών.

Το Β΄ μέρος, σχετίζεται με την εννοιολόγηση του όρου της ενεργού πολιτότητας όπως την αντιλαμβάνονται τα άτομα που συμμετέχουν στην έρευνα. Συγκεκριμένα, στο Β΄.α μέρος του ερωτηματολογίου διατυπώνονται ερωτήσεις που έχουν χρησιμοποιηθεί στη Ευρωπαϊκή κοινωνική έρευνα (EKE) (στην έρευνα πεδίου του έκτου γύρου, 2012) που αφορούν τη σχέση του πολίτη με τα ΜΜΕ, την εμπιστοσύνη στην κοινωνία και σε διάφορους δημόσιους θεσμούς, τους κοινωνικο-πολιτικούς προσανατολισμούς, μια σειρά πολιτικών, κοινωνικών και ηθικών αξιών, τη σχέση των ατόμων με την πολιτική, τους πολιτικούς και τα κόμματα, ζητήματα διακυβέρνησης, το θέμα του κοινωνικού αποκλεισμού, την εθνική και θρησκευτική ταυτότητα, τη στάση απέναντι στους ξένους και τους μετανάστες, την ανεργία, τη φτώχεια.

Στο μέρος Β'. β διατυπώνεται ερώτηση που σχετίζεται με το αν συμμετέχουν σαν άτομα σε κάποια εθελοντική ομάδα (με επιλογή Ναι ή Όχι). Στο μέρος Β'. γ διατυπώνονται ερωτήσεις που επιδέχονται απαντήσεις σύμφωνα με την κλίμακα Likert (με πιθανές επιλογές καθόλου, λίγο, μέτρια, πολύ, πάρα πολύ) και αφορούν το βαθμό στον οποίο οι συμμετέχοντες ενημερώνονται και συμμετέχουν σε θέματα που αφορούν «τα κοινά»: Άσκηση του δικαιώματος του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι, ενημέρωση σχετικά με πολιτικά θέματα, βοήθεια προς το συνάνθρωπο, ενημέρωση για θέματα που αφορούν το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη, συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν θέματα ανακύκλωσης, συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν θέματα εξοικονόμησης νερού και ενέργειας, ενημέρωση για θέματα που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού, συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού, ενημέρωση για θέματα που αφορούν την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς τοπικά και παγκόσμια, συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς τοπικά και παγκόσμια.

Στο μέρος Β'. ε διατυπώνονται ερωτήσεις (με βάση την κλίμακα Likert), που σχετίζονται με το βαθμό στον οποίο τους ανησυχούν σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο τα πιο κάτω: Η παρουσία μεγάλου αριθμού μεταναστών, ζητήματα αναξιοκρατίας, ζητήματα άνισης αντιμετώπισης των πολιτών, ζητήματα διακυβέρνησης, ζητήματα που αφορούν την τοπική οικονομική ανάπτυξη κοινωνικών και πολιτικών αξιών.

Στο Μέρος Γ' διερευνάται ποια χαρακτηριστικά και δεξιότητες πιστεύουν οι συμμετέχοντες ότι θα βοηθήσουν το μαθητή να γίνει ο ενεργός πολίτης του αύριο. Συγκεκριμένα στο μέρος Γ' α, οι συμμετέχοντες καλούνται να απαντήσουν με ναι ή όχι κατά πόσο πιστεύουν ότι η έννοια της ενεργού πολιτότητας συνδέεται με την έννοια της δημοκρατίας και των δημοκρατικών αξιών, ενώ στο Γ' β, καλούνται να απαντήσουν σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι είναι απαραίτητα τα πιο κάτω χαρακτηριστικά για ένα μαθητή σε επίπεδο ατομικής συνειδητοποίησης ώστε να μπορέσει να γίνει ο ενεργός πολίτης του αύριο: Καλή αυτοεικόνα, αυτοπεποίθηση, ανεξαρτησία, αυτοέλεγχος, αυτοσεβασμός, κριτική σκέψη, δημιουργική σκέψη (χρησιμοποιείται η κλίμακα Likert, με επιλογές καθόλου, λίγο, μέτρια, πολύ, πάρα πολύ).

Στο μέρος Γ' γ, διερευνάται σε ποιο βαθμό θεωρούν ότι είναι απαραίτητο να χαρακτηρίζουν τους μαθητές συμπεριφορές που διέπονται από κανόνες, δημοκρατικές αρχές και αξίες, συμπεριφορά απαλλαγμένη από στερεότυπα, φανατισμούς και προκαταλήψεις, αποδοχή της διαφορετικότητας για να μπορέσουν να αναπτύξουν χαρακτηριστικά ενεργού πολίτη. Στο μέρος Γ'. δ και Γ'. ε, διερευνάται σε ποιο βαθμό

πιστεύουν ότι χαρακτηρίζουν τα παιδιά που φοιτούν στο σχολείο τους, σε προσωπικό επίπεδο και κοινωνικό επίπεδο τα χαρακτηριστικά που αναφέρονται στο μέρος Γ'. β και Γ'. γ.

Στο μέρος Γ'. στ οι ερωτήσεις αφορούν τις απόψεις των συμμετεχόντων για το ρόλο των γονέων όσον αφορά την καλλιέργεια των πιο κάτω χαρακτηριστικών: Στο να εκτιμούν οι μαθητές τον εαυτό τους και να φροντίζουν για τη διατροφή, την άσκηση την υγεία, στο να σέβονται οι μαθητές τους φίλους και τους εκπαιδευτικούς, στο να συμπεριφέρονται ορθά στους αλλόγλωσσους και αλλόθρησκους συμμαθητές τους, στο να είναι ευαίσθητοποιημένοι σε θέματα που αφορούν τη βοήθεια προς το συνάνθρωπο μας, στο να είναι ευαίσθητοποιημένοι σε θέματα που αφορούν τη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ των μαθητών, στο να συμμετέχουν σε προγράμματα του σχολείου που αφορούν τη δράση για βελτίωση της κοινότητας, στο να συμμετέχουν σε προγράμματα του σχολείου που αφορούν τον εθελοντισμό, στο να είναι ευαίσθητοποιημένοι σε θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος, στο να είναι ευαίσθητοποιημένοι σε θέματα που αφορούν την πολιτιστική κληρονομιά τοπικά και παγκόσμια.

Στο μέρος Γ'. ζ, οι συμμετέχοντες ερωτώνται αν θεωρούν τον εαυτό τους ευρωπαϊό πολίτη, με επιλογή απαντήσεων ναι ή όχι, ενώ στο μέρος Γ'. η, ερωτούνται κατά πόσο συμφωνούν ή διαφωνούν και σε πιο βαθμό με δηλώσεις όπως: Οι πολίτες των ευρωπαϊκών χωρών που έρχονται στη χώρα μας πρέπει να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες με τους ανθρώπους που κατάγονται από την Κύπρο, οι πολίτες χωρών εκτός ευρωπαϊκής ένωσης που έρχονται στη χώρα μας πρέπει να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες με τους ανθρώπους που κατάγονται από την Κύπρο.

Το μέρος Δ' σχετίζεται με τους στόχους που θα πρέπει να έχει το σχολείο ώστε να διαμορφωθούν οι ενεργοί πολίτες του αύριο. Στο Δ'. α, ζητείται να διαβαθμίσουν κατά σειρά σημαντικότητας (από το 1-9, όπου το 1 αντιστοιχεί στο πιο σημαντικό) τους ακόλουθους στόχους: Διαμόρφωση Δημοκρατικού Πολίτη, ενεργός συμμετοχή του μαθητή στη σχολική δράση, ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε εθελοντικές δράσεις που αφορούν τα κοινά, βελτίωση της πειθαρχίας και αυτοπειθαρχίας των μαθητών με στόχο τη μείωση του φαινομένου του εκφοβισμού και της παραβατικότητας, καλλιέργεια δεξιοτήτων δια βίου μάθησης, καλλιέργεια της ικανότητας του μαθητή να αναπτύσσει και υλοποιεί σχέδια δράσης με στόχο την αλλαγή και τη βελτίωση, ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος, ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της τοπικής κληρονομιάς, ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της ευρωπαϊκής

πολιτιστικής κληρονομιάς, ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, ένταξη αλλόγλωσσων μαθητών και μεταναστών.

Στο μέρος Δ'. β, οι συμμετέχοντες καλούνται να απαντήσουν αν πιστεύουν ότι εφαρμόζονται ικανοποιητικές δράσεις στο σχολείο σας σε θέματα που σχετίζονται με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας, (με επιλογή Ναι ή Όχι).

Στο μέρος Δ'. γ, καλούνται να διαλέξουν την επιλογή που εκφράζει την άποψη τους για τρόπους βελτίωσης μέσα από τις ακόλουθες σε φράσεις: Να δοθεί έμφαση στο στόχο καλλιέργεια ενεργού πολιτότητας μέσα από τα αναλυτικά προγράμματα, να ενδυναμωθούν οι καινοτόμες δράσεις που χρησιμοποιούνται στα σχολεία, να ενισχυθεί η βασική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών σε θέματα που αφορούν την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας, να γίνει επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, να ενδυναμωθεί η συνεργασία με γονείς, να γίνουν προγράμματα ενημέρωσης των γονιών σχετικά με τους τρόπους καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας, να χρησιμοποιούνται ορθά τα μέσα μαζικής ενημέρωσης (χρησιμοποιείται η κλίμακα Likert με επιλογές 1. Διαφωνώ απόλυτα 2. Διαφωνώ 3. Δεν είμαι βέβαιος/η 4. Συμφωνώ 5. Συμφωνώ απόλυτα).

Στο μέρος Δ'. δ καλούνται να απαντήσουν σε ποιο βαθμό είναι ευχαριστημένοι από τη συνεργασία σχολείου - οικογένειας σε κοινές δράσεις που αφορούν τομείς όπως εθελοντισμός, αλληλεγγύη, προστασία του περιβάλλοντος. Συγκεκριμένα, γίνεται αναφορά σε εθελοντικές δράσεις που αφορούν τη βοήθεια προς τους συνανθρώπους μας, εθελοντικές δράσεις που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος, εθελοντικές δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της τοπικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, συμμετοχή σε δράσεις που βοηθούν την ένταξη αλλόγλωσσων και μεταναστών (χρησιμοποιείται η κλίμακα Likert με επιλογές 1.Καθόλου 2.Λίγο 3.Μέτρια 4. Πολύ 5. Πάρα πολύ).

Στο μέρος Δ'. ε, καλούνται να αναφέρουν ποιούς παράγοντες σχολικής αποτελεσματικότητας σχετίζονται περισσότερο κατά τη γνώμη τους με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας (κυκλώνοντας κατά σειρά σημαντικότητας στις πιο κάτω προτάσεις τους αριθμούς από το 1-8. Ο αριθμός 1 αντιστοιχεί στο πιο σημαντικό): Ηγεσία, οικονομικοί πόροι, προσδοκίες εκπαιδευτικών, καινοτομίες, καλές πρακτικές, σχολικό κλίμα, συνεργασία με εξωτερικούς φορείς, συνεργασία με τους γονείς. Σε ανοικτή ερώτηση, καλούνται να απαντήσουν ποιους άλλους παράγοντες θεωρούν σημαντικούς .

Το μέρος Ε' σχετίζεται με τη διερεύνηση των πρακτικών που έχουν στόχο την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας. Συγκεκριμένα στο μέρος Ε'. α, η ερώτηση αφορά το κατά πόσο πιστεύουν ότι η συμμετοχή των μαθητών σε οικολογικά προγράμματα που εφαρμόζονται

σε χώρες της ευρωπαϊκής ένωσης όπως ανακύκλωση, εξοικονόμηση ενέργειας, αιεφόρος ανάπτυξη, βιοποικιλότητα θα βοηθήσει τους μαθητές να αναπτύξουν δράσεις στο μέλλον σαν ενεργοί πολίτες (οι επιλογές είναι ναι ή όχι). Στο μέρος Ε΄. β, διατυπώνεται ανοικτή ερώτηση σε ποιά οικολογικά προγράμματα συμμετείχαν τα σχολεία την παρούσα σχολική χρονιά.

Στο μέρος Ε΄. γ, διερευνάται σε ποιό βαθμό εφαρμόζονται κοινές δράσεις με εξωτερικούς φορείς σε θέματα που αφορούν την αλληλεγγύη, την προστασία του περιβάλλοντος, τη διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, το έργο της κοινότητας, συγκεκριμένα κοινές δράσεις με τους γονείς, κοινές δράσεις με άλλα σχολεία, κοινές δράσεις με φορείς της κοινότητας, κοινές δράσεις με άλλους εξωτερικούς φορείς (οι επιλογές είναι διαβαθμισμένες με βάση την κλίμακα Likert 1. Καθόλου 2. Λίγο 3. Μέτρια 4. Πολύ 5. Πάρα πολύ).

Στο μέρος Ε΄.δ, με ανοικτή ερώτηση, διερευνάται ποιές άλλες δράσεις και πρακτικές χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτικοί με στόχο την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας.

Το μέρος Στ΄ αναφέρεται στα Αναλυτικό Πρόγραμμα- Σχολικά προγράμματα – Επιμόρφωση σε σχέση με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας. Συγκεκριμένα στο μέρος Στ΄. α, διερευνάται κατά πόσο πιστεύουν ότι η καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας μπορεί να ενσωματωθεί διαθεματικά στα πιο κάτω μαθήματα του αναλυτικού προγράμματος: Αγωγής Υγείας, Αγωγή Ζωής, Γλώσσα, Περιβαλλοντική Αγωγή, Θρησκευτικά, Ιστορία.

Στο μέρος Στ΄. β, ζητείται από τους συμμετέχοντες να αναφέρουν τις εισηγήσεις τους για βελτίωση των Αναλυτικό Προγραμμάτων σε σχέση με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας.

Στο μέρος Στ΄. γ, διερευνάται σε ποιό βαθμό εφαρμόζουν οι εκπαιδευτικοί τις ακόλουθες μεθόδους και προσεγγίσεις διδασκαλίας και μάθησης στα θέματα που σχετίζονται με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας: Διαθεματική προσέγγιση, ομαδοκεντρική διδασκαλία, δασκαλοκεντρική διδασκαλία, μαθητοκεντρική διδασκαλία, βιωματική μάθηση, μέθοδος project, συνεργατική μέθοδος, καινοτόμα προγράμματα, χρήση ΤΕΠ.

Στο μέρος Στ΄. δ, ζητείται η διατύπωση απόψεων σχετικά με την κατάρτιση των εκπαιδευτικών σε θέματα καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας στις ακόλουθες ερωτήσεις: Πιστεύετε ότι οι εκπαιδευτικοί κατά τη βασική τους εκπαίδευση λαμβάνουν την κατάλληλη εκπαίδευση όσον αφορά την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας σε γενικό πλαίσιο; Πιστεύετε ότι οι εκπαιδευτικοί κατά τη βασική τους εκπαίδευση

λαμβάνουν την κατάλληλη εκπαίδευση όσον αφορά την παράμετρο διδακτική πράξη; Πιστεύετε ότι οι εκπαιδευτικοί κατά τη βασική τους εκπαίδευση λαμβάνουν την κατάλληλη εκπαίδευση όσον αφορά την παράμετρο επικοινωνία; Πιστεύετε ότι οι εκπαιδευτικοί κατά τη βασική τους εκπαίδευση λαμβάνουν την κατάλληλη εκπαίδευση όσον αφορά την παράμετρο ενεργός ρόλος μαθητών; (επιλογή Ναι ή Όχι).

Το μέρος Στ. ε.1, σχετίζεται με τη διαδικασία της αξιολόγησης. Συγκεκριμένα οι εκπαιδευτικοί ερωτούνται πόσο συχνά χρησιμοποιούν τους πιο κάτω τρόπους για να αξιολογήσουν τους μαθητές σε θέματα που αφορούν το στόχο «καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας» Παρατήρηση μαθητών, προφορική συμμετοχή μαθητών, γραπτές εργασίες στο σπίτι, σχέδια εργασίας, αυτοαξιολόγηση μαθητών. Στο μέρος Στ. ε. 2, διατυπώνεται ανοικτή ερώτηση για το πώς αξιοποιούν τα αποτελέσματα της αξιολόγησης στα θέματα που αφορούν το στόχο «καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας».

Τέλος, το μέρος Ζ' αφορά γενικές ερωτήσεις όπως: αν έχουν εργαστεί σε σχολεία χωρών μελών της ευρωπαϊκής κοινότητας και σε ποια χώρα της Ευρώπης θα ήθελαν να εργαστούν αν είχαν την ευκαιρία, ποιά Ευρωπαϊκά Προγράμματα θεωρούν περισσότερο αποτελεσματικά σε σχέση με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας και αν πιστεύουν ότι η καλλιέργεια των ευρωπαϊκών αξιών και της ευρωπαϊκής ταυτότητας συνάδει με την καλλιέργεια πανανθρώπινων αξιών που συνδέονται με την ενεργό πολιτότητα (απαντούν επιλέγοντας Ναι ή Όχι).

Στη συνέχεια οι εκπαιδευτικοί καλούνται να αναφέρουν ποιους τρόπους εισηγούνται για αποτελεσματικότερη ένταξη των αλλόγλωσσων μαθητών στα σχολεία και την προώθηση της ισότητας και του αντιρατσισμού. Εάν πιστεύουν ότι υπάρχει βελτίωση όσον αφορά τα αποτελέσματα της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας τα τελευταία 5 χρόνια, να αναφέρουν που οφείλεται, κατά τη γνώμη τους, η βελτίωση αυτή.

Τέλος ζητούνται οι εισηγήσεις τους για πιθανούς τρόπους με τους οποίους μπορούν, κατά τη γνώμη τους, να εκπαιδευτούν οι μαθητές αποτελεσματικά ώστε να αποκτήσουν κοινωνικές δεξιότητες που σχετίζονται με την ιδιότητα του ενεργού πολίτη.

Ερωτηματολόγιο προς γονείς

Το ερωτηματολόγιο προς γονείς περιλαμβάνει το Μέρος Α' με τα δημογραφικά στοιχεία των συμμετεχόντων, και τα μέρη Β (α έως ε) Γ (α έως η) και Δ (α έως ε) τα οποία είναι ινά με αυτά των εκπαιδευτικών.

Ερωτηματολόγιο προς μαθητές

Το ερωτηματολόγιο προς μαθητές είναι πιο σύντομο από το ερωτηματολόγιο εκπαιδευτικών και από το ερωτηματολόγιο γονιών. Περιλαμβάνει το μέρος Α' (δημογραφικά στοιχεία των μαθητών) και τα μέρη Β' (α έως ε), Γ (α έως η) και Δ. α, που είναι κοινά με το ερωτηματολόγιο εκπαιδευτικών, γονιών (σε πιο απλοποιημένη όμως γλώσσα).

7.10. Μεθοδολογία της έρευνας

Χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της επισκόπησης και η προσέγγιση ήταν ποσοτική. Η ανάλυση των δεδομένων έγινε με τη χρήση του στατιστικού πακέτου SPSS 25 (Statistical Package for Social Sciences), το οποίο είναι ένα σύγχρονο και ευέλικτο στατιστικό πρόγραμμα, κατάλληλο για τη διαχείριση δεδομένων από το χώρο των κοινωνικών επιστημών και τη στατιστική ανάλυσή τους. Χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία περιγραφικής αλλά και επαγωγικής στατιστικής. Στην επαγωγική ανάλυση χρησιμοποιήθηκε σε πρώτο στάδιο ο δείκτης Cronbachalpha. Ο Cronbachalpha είναι ο πιο ευρέως χρησιμοποιούμενος από τους δείκτες αξιοπιστίας και είναι γενικά αποδεκτό ότι η τιμή του πρέπει να είναι μεγαλύτερη του 0,7 (Nunnally και Bernstein 1994, Cronbach 1951, Nunnally 1988). Εντούτοις, μερικοί ερευνητές επιτρέπουν μια μικρότερη τιμή της τάξης του 0,6 (Devellis, 1991), ενώ άλλοι επιμένουν σε πιο αυστηρή τιμή της τάξεως του 0,8 (Hatcher, 1994). Ο δείκτης Cronbachalpha μπορεί να ερμηνευθεί σαν το εκατοστιαίο ποσοστό που εξηγεί ο χρησιμοποιούμενος παράγοντας έναν υποθετικό που περιλαμβάνει όλες τις πιθανές μεταβλητές. Εναλλακτικά, μπορεί να ερμηνευθεί ως ο συσχετισμός του χρησιμοποιούμενου παράγοντα με τους πιθανούς άλλους παράγοντες που μετρούν το ίδιο πράγμα και που χρησιμοποιούν τον ίδιο αριθμό μεταβλητών. Σημειωτέο επίσης είναι ότι, η τιμή του Cronbachalpha αυξάνεται με την αύξηση των μεταβλητών σε έναν παράγοντα ή μοντέλο, μέθοδος η οποία ακολουθείται από πολλούς ερευνητές για να ωθήσουν τη τιμή του δείκτη σε ένα αποδεκτό επίπεδο. Αυτό απεικονίζει την υπόθεση ότι, οι παράγοντες και τα όργανα με έναν μεγαλύτερο αριθμό μεταβλητών είναι πιο αξιόπιστες. Επίσης, σημαίνει ότι, η σύγκριση των τιμών του Cronbachalpha μεταξύ παραγόντων με διαφορετικό αριθμό μεταβλητών δεν είναι κατάλληλη.

Χρησιμοποιήσαμε το ttest για να συγκρίνουμε τους μέσους όρους των συνόλων του δείγματος. Συγκρίναμε τη μέση στάση μεταξύ των δειγμάτων απέναντι σε παράγοντες που μπορούν να βοηθήσουν στην ενδυνάμωση της ενεργού πολιτότητας. Για τη χρήση του ttest η εξαρτημένη μεταβλητή είναι τα αποτελέσματα της κλίμακας Likert (καθόλου, λίγο, μέτρια, πολύ, πάρα πολύ) και η ανεξάρτητη μεταβλητή είναι η ποιοτική

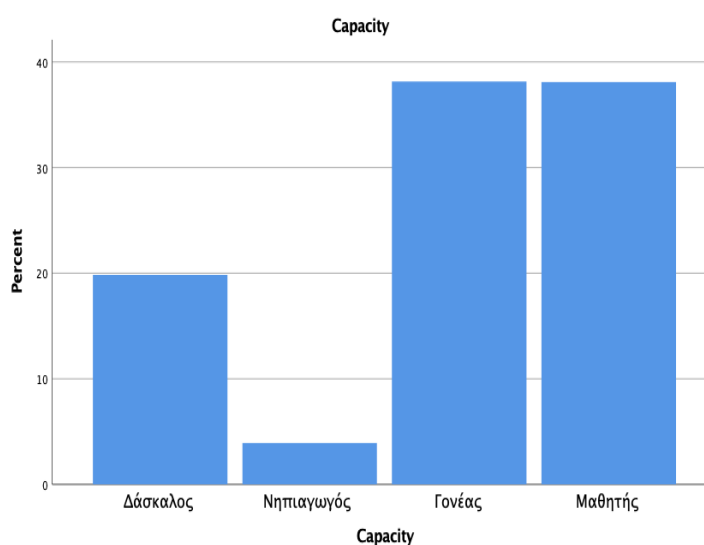
(κατηγορία στην οποία ανήκει το δείγμα). Χρησιμοποιήθηκε επίσης ο έλεγχος oneway Anova, λόγω του ότι θέλαμε να συγκρίνουμε περισσότερα από δύο δείγματα μαζί. Ο έλεγχος oneway Anova ελέγχει την υπόθεση αν όλες οι μέσες τιμές των ομάδων που ελέγχουμε είναι ίσες. Χρησιμοποιεί το F-statistic (F-ratio) για «ομαδικό» έλεγχο ύπαρξης διαφοράς. Η ύπαρξη έστω και μιας διαφοράς ερμηνεύεται ότι ο παράγοντας (κατηγορική μεταβλητή) επηρεάζει σημαντικά την ποσοτική μεταβλητή. Η μηδενική υπόθεση είναι ότι όλοι οι μέσοι είναι ίσοι. Η εναλλακτική υπόθεση είναι ότι τουλάχιστον ένας εκ των μέσων διαφέρει. Ελέγχοντας τα αποτελέσματα από την ανάλυση Post Hoc Test του oneway Anova, αποφασίζουμε κατά πόσο υπάρχουν στατιστικές διαφορές μεταξύ των μέσων όρων στις απαντήσεις των διαφόρων ομάδων. Σε κάποιες περιπτώσεις χρησιμοποιήθηκε ο μη παραμετρικός έλεγχος χ^2 , γι' αυτό ανεξάρτητα αν υπάρχει κανονική κατανομή ή όχι τα αποτελέσματα είναι αξιόπιστα. Το στατιστικό κριτήριο χ^2 χρησιμοποιείται για σύγκριση συχνοτήτων κατηγοριών: Είναι μια μη παραμετρική στατιστική δοκιμασία. Αν τα δείγματα είναι δύο ή περισσότερα χρησιμοποιείται ως τεστ ανεξαρτησίας. Στις συσχετίσεις χρησιμοποιήθηκε ο συντελεστής του pearson και ο συντελεστής του feaserexactvalue για να ελέξουμε τις συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών. Ο τρόπος με τον οποίο αποφασίζουμε αν υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση είναι μέσω της κρίσιμης τιμής του p value. Αν το p value είναι μεγαλύτερο από το 0.05 δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση. Οι παραδοχές για την εφαρμογή του χ^2 , οι οποίες συνάδουν με τα δεδομένα της έρευνας είναι: 1) Τα δεδομένα μας προέρχονται από τυχαία δειγματοληψία από τον πληθυσμό 2) Οι παρατηρήσεις είναι ανεξάρτητες, κάθε παρατήρηση δηλαδή προέρχεται από διαφορετικό υποκείμενο (ερωτώμενο). 3) Οι μεταβλητές είναι ποιοτικές 4) Το πολύ ένα ποσοστό 20% των κελιών του πίνακα, έχει αναμενόμενη συχνότητα κάτω από 5 (Σε περιπτώσεις που η τέταρτη παραδοχή δεν ικανοποιείται τότε είναι καλύτερα να χρησιμοποιείται ο ακριβής έλεγχος Fisher, τον οποίο συμπεριλαμβάνει το SPSS για μια τέτοια περίπτωση). Αυτό όμως δεν συμβαίνει στην προκειμένη περίπτωση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΟ

Αποτελέσματα της έρευνας

8. 1. Δημογραφικά στοιχεία συμμετεχόντων

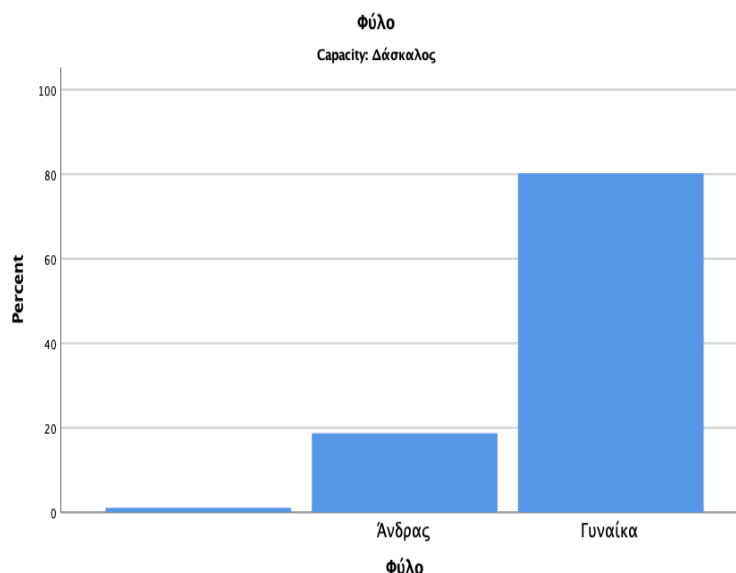
Στην έρευνα συμμετείχαν εκπαιδευτικοί (δάσκαλοι και νηπιαγωγοί), μαθητές Στ΄ τάξης δημοτικού και γονείς μαθητών Στ΄ τάξης. Το ποσοστό των δασκάλων που συμμετείχαν αποτελούσε το 21,7% του συνόλου των δασκάλων, το ποσοστό των νηπιαγωγών που συμμετείχαν αποτελούσε το 21,4% του συνόλου των νηπιαγωγών και το ποσοστό των μαθητών Στ΄ τάξης και των γονιών τους ποσοστό 21,9 % του συνόλου (Γράφημα 1).

Γράφημα 1. Δείγμα έρευνας

Δημογραφικά στοιχεία δείγματος δασκάλων

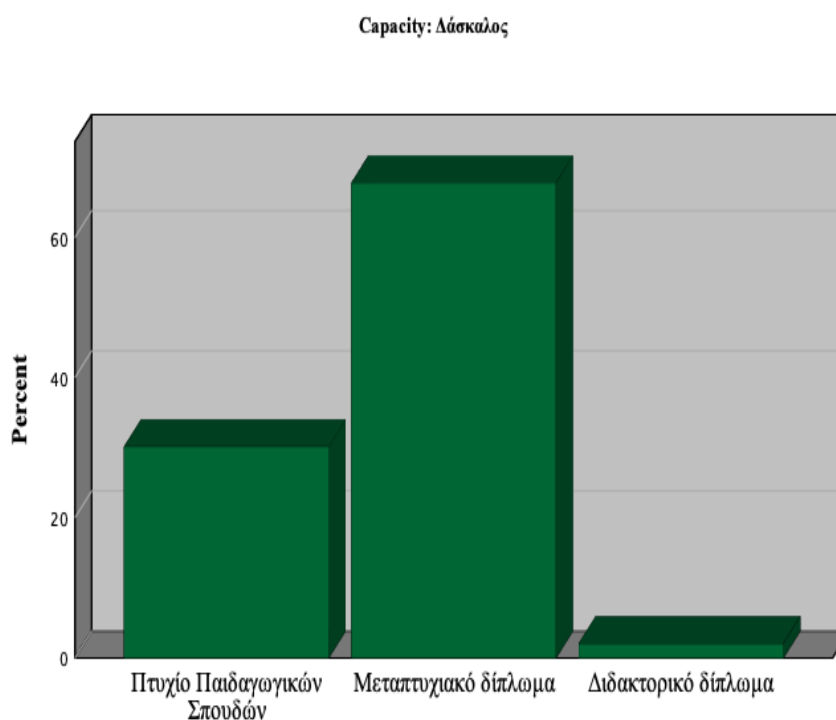
Στην έρευνα, όσον αφορά το δείγμα των δασκάλων, συμμετείχαν 80.2% γυναίκες, 18.7 % άντρες ενώ 1,1% δεν συμπλήρωσαν το μέρος αυτό (Γράφημα 2).

Γράφημα 2. Φύλο δασκάλων που συμμετείχαν στην έρευνα

Στην πλειονότητα τους, οι δάσκαλοι που συμμετείχαν στην έρευνα εκτός από το πτυχίο παιδαγωγικών σπουδών είχαν μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών (ποσοστό 67,8%). Ποσοστό 2.1 % έχουν προχωρήσει σε σπουδές για την απόκτηση διδακτορικού τίτλου (Γράφημα 3). Ποσοστό 29,9 % είναι κάτοχοι μόνο πτυχίου παιδαγωγικών σπουδών. Ποσοστό 0.6 % δεν συμπλήρωσαν ποια πτυχία κατέχουν (Γράφημα 3).

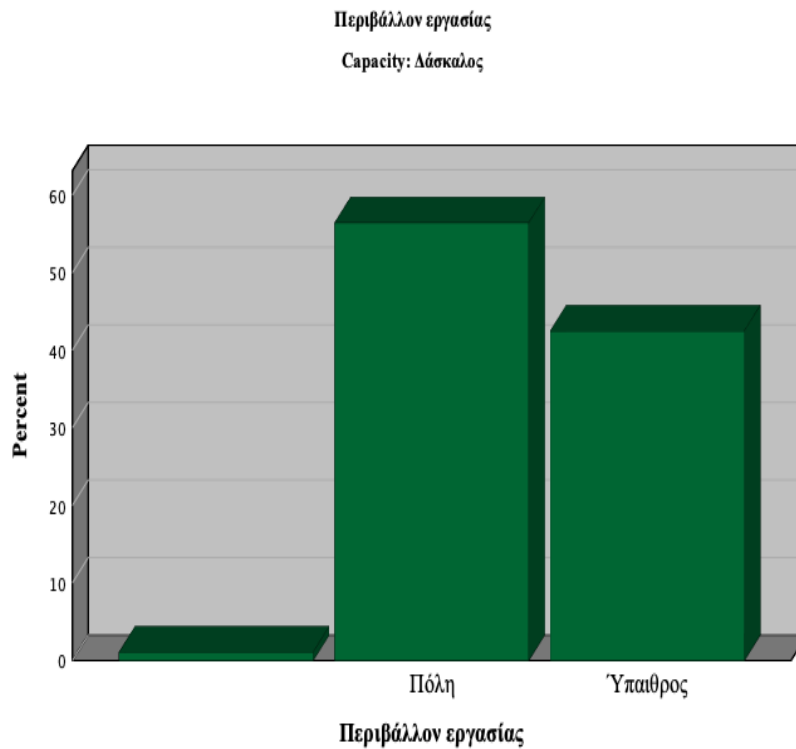
Ποια πτυχία κατέχετε

Γράφημα 3. Πτυχία των δασκάλων που συμμετείχαν στην έρευνα

Σε σχέση με το περιβάλλον εργασίας, αναλύοντας τα δημογραφικά στοιχεία των δασκάλων που συμμετείχαν στην έρευνα, βλέπουμε ότι: Ποσοστό 56.4% του δείγματος των δασκάλων δήλωσαν ότι εργάζονται σε σχολεία της πόλης και 42.5% ότι εργάζονται σε σχολεία της υπαίθρου (Γράφημα 4).

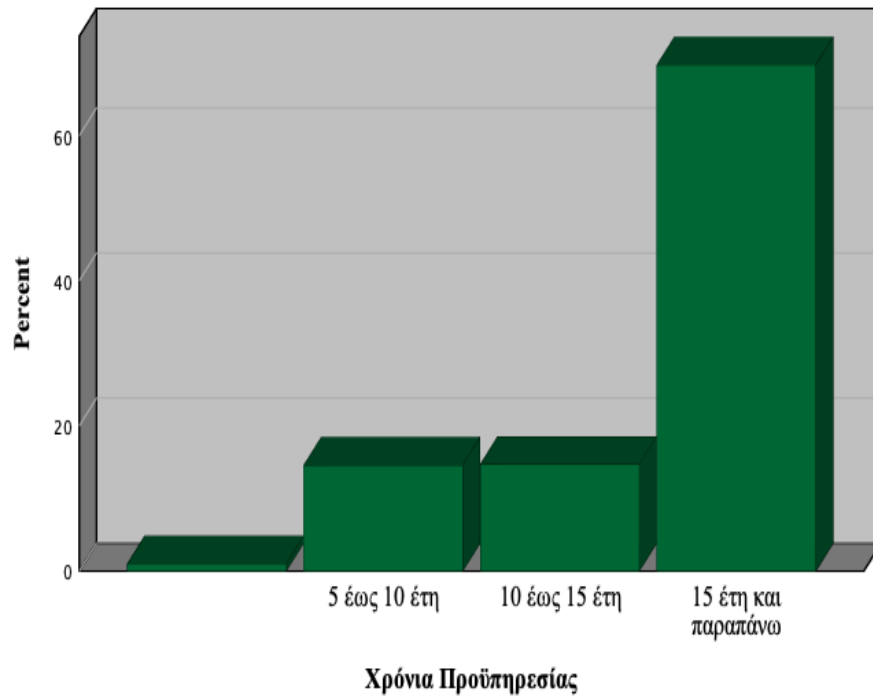

Γράφημα 4. Περιβάλλον εργασίας των δασκάλων που συμμετείχαν στην έρευνα

Όσον αφορά την προϋπηρεσία των δασκάλων, σύμφωνα με την ανάλυση των στοιχείων οι περισσότεροι δάσκαλοι (69.7%) είχαν 15 έτη και πάνω υπηρεσία, ποσοστό 14.7%, 10 έως 15 έτη υπηρεσία και 14.6 % 5 έως 10 έτη. Ποσοστό 1% δεν δήλωσαν τα χρόνια υπηρεσίας τους (Γράφημα 5).

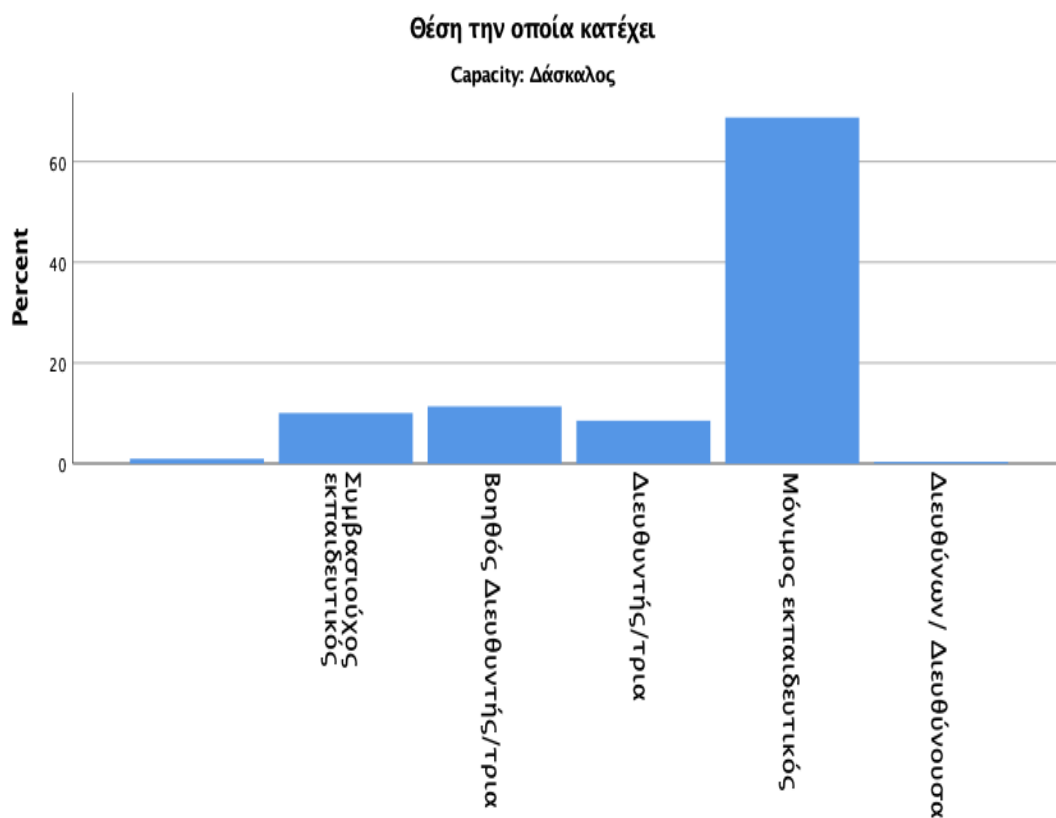
Χρόνια Προϋπηρεσίας

Capacity: Δάσκαλος

Γράφημα 5 . Χρόνια προϋπηρεσίας δασκάλων

Σχετικά με τη θέση την οποία κατέχουν οι δάσκαλοι που συμμετέχουν στην έρευνα, τα αποτελέσματα ήταν τα ακόλουθα: Μόνιμοι εκπαιδευτικοί 68.7%, βοηθοί διευθυντές/τριες 11.4%. Ποσοστό 10.1% είναι συμβασιούχοι δάσκαλοι, 8.5% διευθυντές/ διευθύντριες και 0.3% διευθύνων/ διευθύνουσα. Ποσοστό 1% δεν δήλωσαν τη θέση που κατέχουν (Γράφημα 6).

Γράφημα 6. Θέση των δασκάλων που συμμετείχαν στην έρευνα

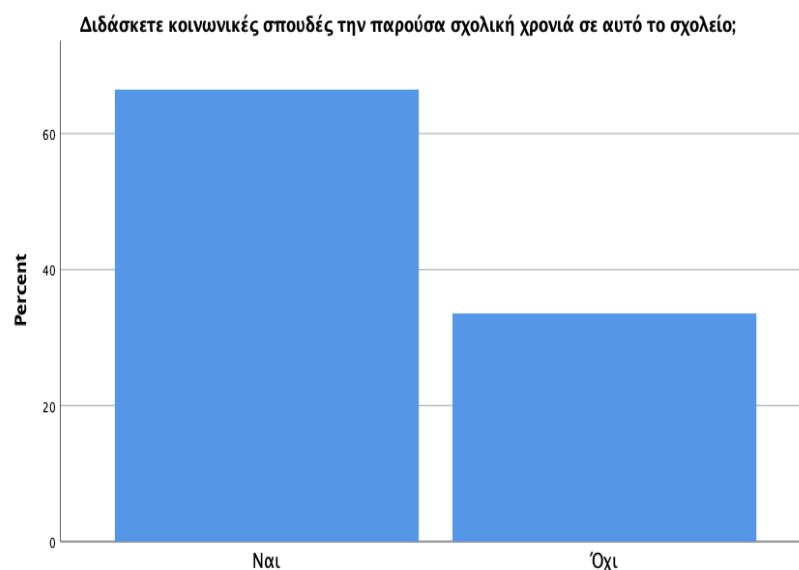
Όσον αφορά την τάξη στην οποία διδάσκουν οι δηλώσεις των δασκάλων ήταν: Β΄, Δ΄, Στ΄, (0,4%), Ε΄ (1,7%), Α΄, Β΄, Ε΄ (0,4%), Β΄, Ε΄, Στ΄ (0,3%), Ε΄- Στ΄, (0,3%), Ε΄ (0,8%), Γ΄ (7,9%), Ειδική Εκπαίδευση (0,4%), Α΄ (6,1%), Γ-Δ (0,3%), Λογοθεραπεία, (0,6%), Α΄-Γ΄ (0,3%), Γ΄- Ε΄ (0,5%), Α΄-Ε΄ (0,4%), Γ΄- Στ΄ (1,0%), Όλες (0,6%), Α΄- Στ΄ (4,4%), Δ΄ (2,5%), Περιοδεύων (0,5%), Α΄, Γ΄- Στ΄ (0,3%), Δ΄-Στ΄ (1,1%), Στ΄ (14,5%), Α+Δ (0,4%), Διάφορες (0,6%). Ποσοστό 21,5% δεν δήλωσαν σε ποια τάξη διδάσκουν (Παράρτημα Β΄ πίνακας 2).

Πίνακας 1. Τάξεις στις οποίες διδάσκουν οι δάσκαλοι του δείγματος

Τάξεις στις οποίες διδάσκουν οι δάσκαλοι του δείγματος σε ποσοστά	B΄, Δ΄, Στ΄, (0,4%), Ε΄ (1,7%), Α΄, Β΄, Ε΄ (0,4%), Β΄, Ε΄, Στ΄ (0,3%), Ε΄- Στ΄ (0,3%)
	Ε΄ (0,8%), Γ΄ (7,9%), Ειδική Εκπαίδευση (0,4%), Α΄ (6,1%), Γ΄-Δ΄-Β΄(0,3%), Λογοθεραπεία, (0,6%),
	Α΄- Γ΄ (0,3%), Γ΄- Ε΄ (0,5%), Α΄-Ε΄ (0,4%), Γ΄-Στ΄ (1,0%), Όλες (0,6%),
	Α΄- Στ΄ (4,4%), Δ΄ (2,5%), Περιοδεύων (0,5%), Α΄, Γ΄-Στ΄ (0,3%), Δ΄-Στ΄ (1,1%), Στ΄ (14,5%),

	A'+Δ' (0.4%), Διάφορες (0.6%), Ποσοστό 21.5% δεν δήλωσαν σε ποια τάξη διδάσκουν
--	--

Στην ερώτηση που διερευνούσε πόσοι από τους δασκάλους του δείγματος δίδασκαν κοινωνικές σπουδές, ποσοστό 65,3% του δείγματος δήλωσαν πως διδάσκουν μαθήματα που εμπίπτουν στην κατηγορία των Κοινωνικών Σπουδών, ενώ ποσοστό 33.6% δήλωσαν πως δεν διδάσκουν Κοινωνικές Σπουδές. Δεν απάντησαν στην ερώτηση 2,1% (Γράφημα 7).

Γράφημα 7. Ποσοστό δασκάλων που δήλωσαν ότι δίδασκαν Κοινωνικές Σπουδές

Κατά την ανάλυση των αποτελεσμάτων έχει διαφανεί ότι ποσοστό 62.3% του δείγματος των δασκάλων διδάσκουν το μάθημα Αγωγή Υγείας, ποσοστό 33.4%, διδάσκουν το μάθημα Γλώσσα, ποσοστό 60.4 % διδάσκουν Περιβαλλοντική Αγωγή, ποσοστό 23.4% διδάσκουν Αγωγή Ζωής, ποσοστό 28.3% διδάσκουν Θρησκευτικά, ποσοστό 38.6% διδάσκουν το μάθημα της Ιστορίας και ποσοστό 34,5% διδάσκουν Γεωγραφία (Γνωρίζω τον κόσμο μου) (Πίνακας 2).

Πίνακας 2. Μαθήματα του αναλυτικού προγράμματος που δίδασκαν οι δάσκαλοι του δείγματος

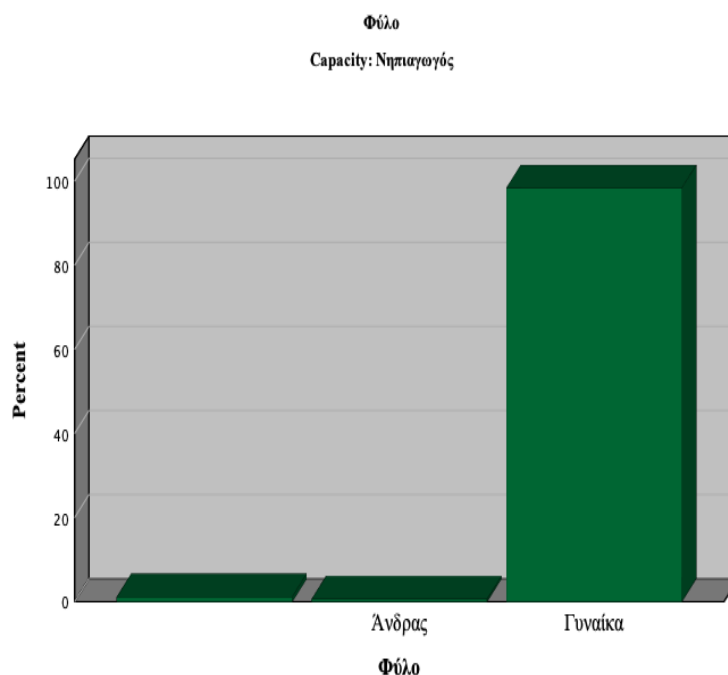
Capacity			Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Δάσκαλος	Valid	Ναι	576	62.3	64.9	64.9
		Όχι	311	33.6	35.1	100.0
		Total	887	95.9	100.0	

	Missing	System	38	4.1		
	Total		925	100.0		
<i>Αγωγή Υγείας</i>						
	Valid	Ναι	309	33.4	36.6	36.6
		Όχι	536	57.9	63.4	100.0
	Total		845	91.4	100.0	
	Missing	System	80	8.6		
	Total		925	100.0		
<i>Γλώσσα</i>						
	Valid	Ναι	559	60.4	66.2	66.2
		Όχι	286	30.9	33.8	100.0
	Total		845	91.4	100.0	
	Missin g	Syste m	80	8.6		
	Total		925	100.0		
<i>Περιβαλλοντική Αγωγή</i>						
	Valid	Ναι	216	23.4	25.6	25.6
		Όχι	629	68.0	74.4	100.0
	Total		845	91.4	100.0	
	Missin g	Syste m	80	8.6		
	Total		925	100.0		
<i>Αγωγή Ζωής</i>						
	Valid	Ναι	262	28.3	31.0	31.0
		Όχι	583	63.0	69.0	100.0
	Total		845	91.4	100.0	
	Missing	System	80	8.6		

Total		925	100.0		
<i>Θρησκευτικά</i>					
Valid	Ναι	357	38.6	42.2	42.2
	Όχι	488	52.8	57.8	100.0
	Total	845	91.4	100.0	
Missing	System	80	8.6		
Total		925	100.0		
<i>Ιστορία</i>					
Valid	Ναι	319	34.5	37.8	37.8
	Όχι	526	56.9	62.2	100.0
	Total	845	91.4	100.0	
Missing	System	80	8.6		
Total		925	100.0		
<i>Γεωγραφία (Γνωρίζω τον κόσμο μου)</i>					

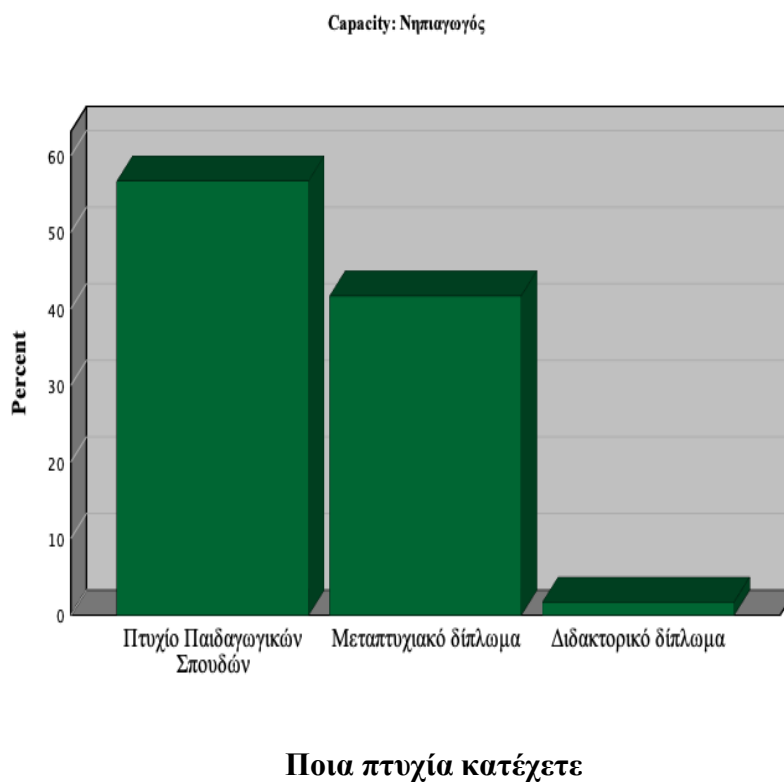
Δημογραφικά στοιχεία δείγματος Νηπιαγωγών

Όσον αφορά το δείγμα των νηπιαγωγών, κατά την ανάλυση των δημογραφικών τους στοιχείων καταγράφηκαν τα ακόλουθα: Στην έρευνα συμμετείχαν 182 γυναίκες και 1 άντρας (Γράφημα 8).

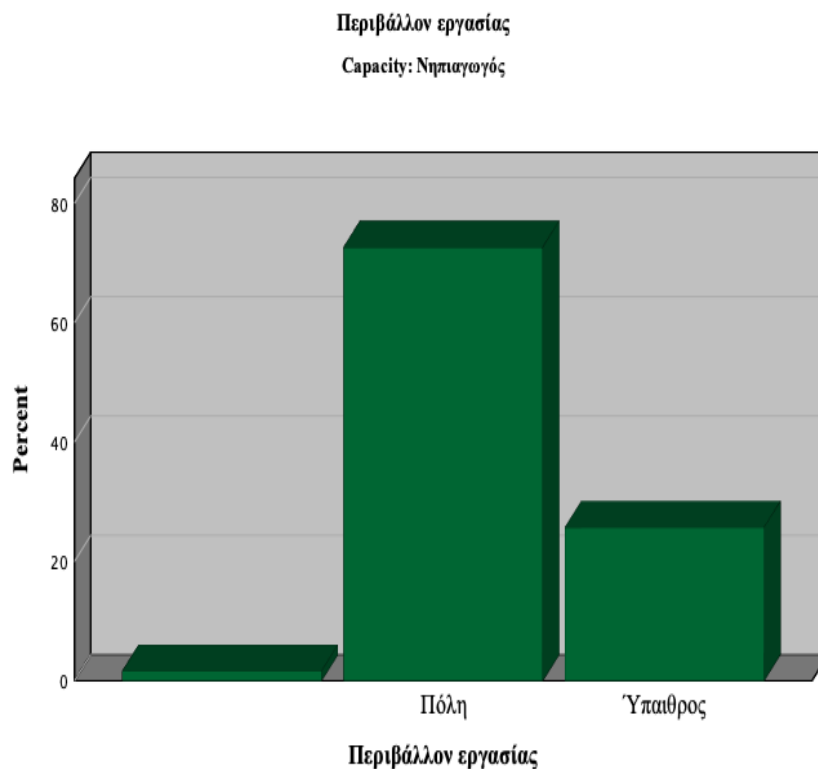
Γράφημα 8. Φύλο νηπιαγωγών που συμμετείχαν στην έρευνα

Ποσοστό 41 % των νηπιαγωγών δήλωσαν ότι κατέχουν μεταπτυχιακό δίπλωμα ενώ ποσοστό 1.6% δήλωσαν ότι έχουν προχωρήσει σε σπουδές για την απόκτηση διδακτορικού τίτλου. Ποσοστό 55.7% δήλωσαν ότι έχουν μόνο πτυχίο παιδαγωγικών σπουδών. Ποσοστό 1.6% δεν απάντησαν στην ερώτηση αυτή (Γράφημα 9).

Γράφημα 9. Πτυχία των νηπιαγωγών που συμμετείχαν στην έρευνα

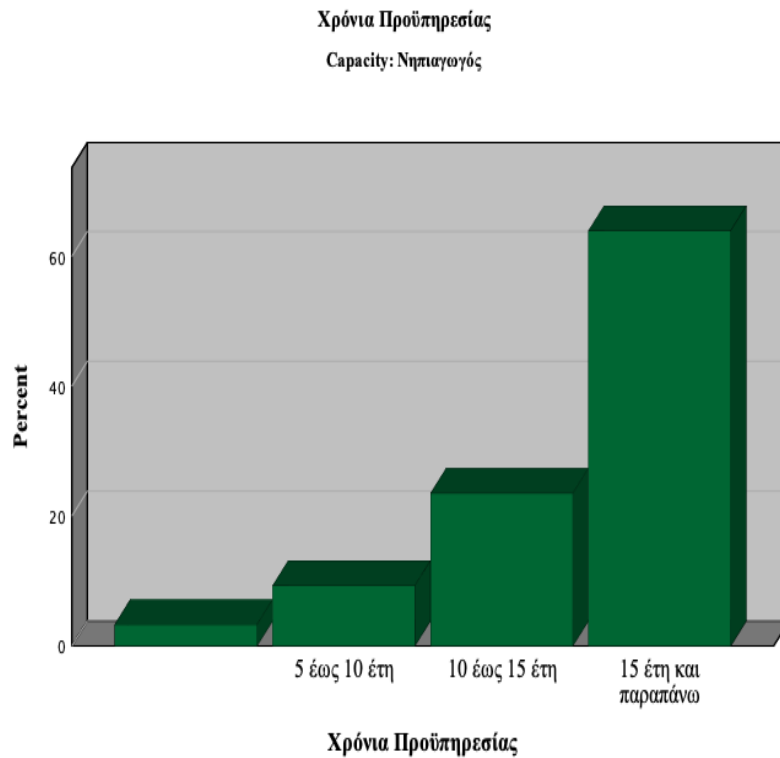
Ποσοστό 72.7% των νηπιαγωγών δήλωσαν ότι εργάζονταν σε σχολεία της πόλης ενώ ποσοστό 25.7% δήλωσαν ότι εργάζονταν σε σχολεία της υπαίθρου. Ένα ποσοστό 1.6% δεν δήλωσαν το περιβάλλον εργασίας τους (Γράφημα 10).

Γράφημα 10. Περιβάλλον εργασίας νηπιαγωγών

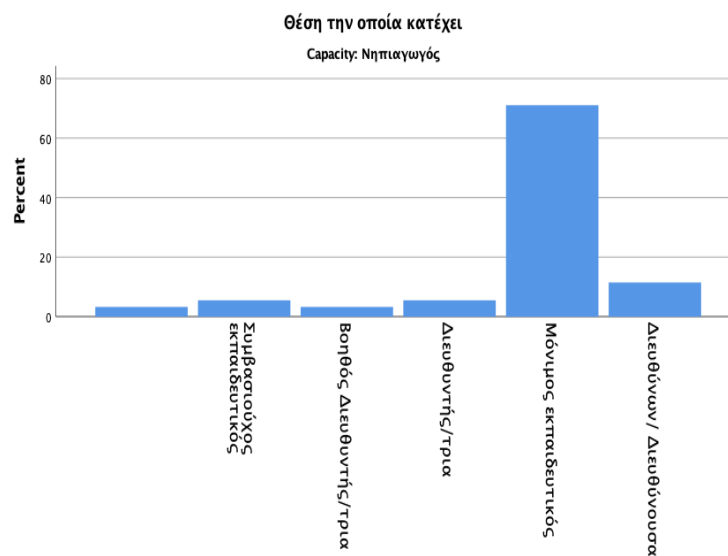
Οι περισσότεροι νηπιαγωγοί που συμμετείχαν στην έρευνα είχαν περισσότερα από 15 χρόνια υπηρεσία (ποσοστό 63,9 %) ενώ ποσοστό 23,5% είχαν από 10 έως 15 έτη υπηρεσίας και ποσοστό 9,3% είχαν από 5 έως 10 έτη. Ποσοστό 3.3% δεν δήλωσαν τα χρόνια υπηρεσίας τους (Γράφημα 11).

Γράφημα 11. Χρόνια προϋπηρεσίας νηπιαγωγών

Από το δείγμα των νηπιαγωγών ποσοστό 5.5% ήταν συμβασιούχοι νηπιαγωγοί, ποσοστό 71% ήταν μόνιμοι εκπαιδευτικοί, ποσοστό 5.5% ήταν διευθύντριες, ποσοστό 3.3% βοηθοί διευθύντριες και ποσοστό 11.5% διευθύνουσες (εκτελούν χρέη διευθύντριας) (Γράφημα 12).

Γράφημα 12. Θέση των νηπιαγωγών που συμμετείχαν στην έρευνα

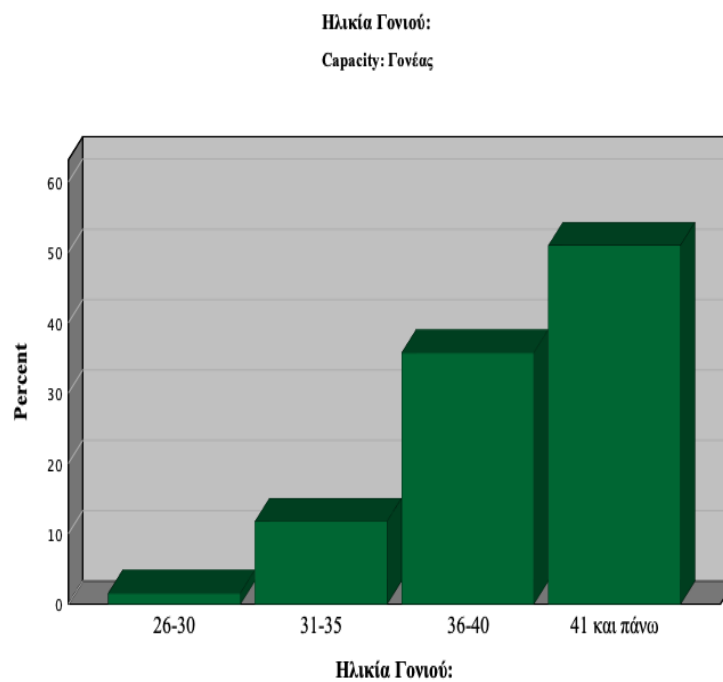
Δημογραφικά στοιχεία δείγματος γονιών

Όσον αφορά το δείγμα γονιών, όπως φαίνεται από την ανάλυση των δημογραφικών τους στοιχείων, τα άτομα που συμπλήρωσαν τα ερωτηματολόγια προς γονείς στην πλειοψηφία τους ήταν οι μητέρες (ποσοστό 71.3%), σε σύγκριση με ποσοστό 25.6% (πατέρας) (Πίνακας 3).

Πίνακας 3. Φύλο των γονιών που συμμετείχαν στην έρευνα

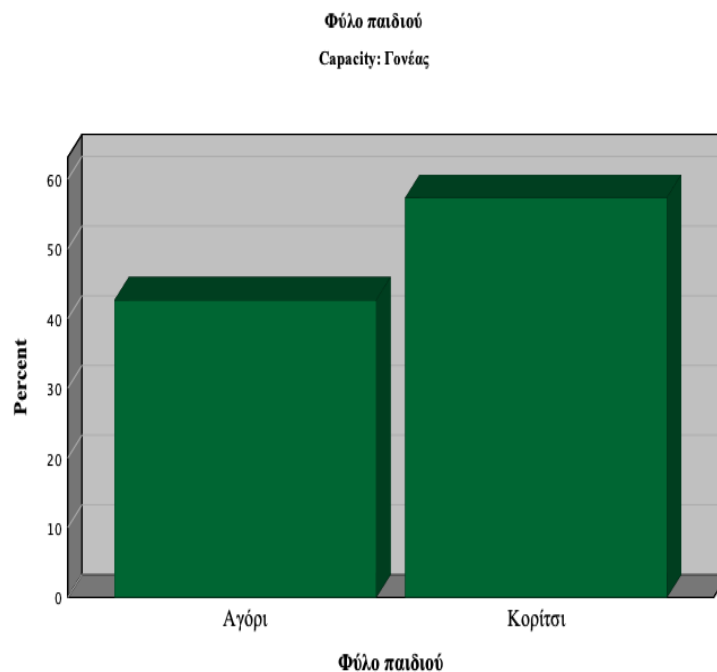
Capacity			Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Γονέας	Valid	Πατέρας	456	25.6	26.5	26.5
		Μητέρα	1268	71.3	73.5	100.0
		Total	1724	96.9	100.0	
	Missing	System	55	3.1		
	Total		1779	100.0		

Οι ηλικίες των γονιών που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο είχαν ως εξής: Οι περισσότεροι γονείς είχαν ηλικία 41 και πάνω (σε ποσοστό 50%), ποσοστό 35 % είχαν ηλικία 36-40, ποσοστό 11.5%, είχαν ηλικία 31-35 και ποσοστό 1.5% είχαν ηλικία 26-30 χρόνων. (Γράφημα 13).

Γράφημα 13. Ηλικία γονιού που συμπλήρωσε το ερωτηματολόγιο

Στην ερώτηση που αφορούσε το φύλο του παιδιού τους (μαθητής/ μαθήτρια Στ' Δημοτικού), ποσοστό 40.4% των γονιών δήλωσαν ότι οι δηλώσεις τους αφορούσαν αγόρι και 54.2% δήλωσαν ότι αφορούσε κορίτσι (Γράφημα 14).

Γράφημα 14. Φύλο παιδιού Στ' τάξης για το οποίο έγιναν οι δηλώσεις των γονιών

Στην ερώτηση που αφορούσε τη μόρφωση του πατέρα, 44,3 % δήλωσαν απόφοιτοι Λυκείου, ποσοστό 29, 2% απόφοιτοι Πανεπιστημίου, ποσοστό 5,5% απόφοιτοι Γυμνασίου, ποσοστό 14,1 % κάτοχοι Μεταπτυχιακού, ποσοστό 2,6 % απόφοιτοι Δημοτικού, και ποσοστό 0.7% κάτοχοι Διδακτορικού (Πίνακας 4).

Πίνακας 4. Μόρφωση πατέρα

Μόρφωση Πατέρα			Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	
Capacity	Valid	Απόφοιτος Δημοτικού	46	2.6	2.7	2.7	
		Απόφοιτος Γυμνασίου	98	5.5	5.7	8.4	
		Απόφοιτος Λυκείου	788	44.3	45.9	54.3	
		Απόφοιτος Πανεπιστημίου	520	29.2	30.3	84.6	
		Κάτοχος Μεταπτυχιακού	251	14.1	14.6	99.2	
		Κάτοχος Διδακτορικού	13	0.7	0.8	100.0	
		Total	1716	96.5	100.0		
		Missing	System	63	3.5		
		Total		1779	100.0		

Όσον αφορά τη μόρφωση μητέρας, 44 % δήλωσαν απόφοιτοι Πανεπιστημίου, 32,8 απόφοιτοι Λυκείου, 16 % κάτοχοι Μεταπτυχιακού, 3,7 % απόφοιτοι Γυμνασίου, 1,2 % απόφοιτοι Δημοτικού και ποσοστό 0.4 % κάτοχοι Διδακτορικού (Πίνακας 5).

Πίνακας 5. Μόρφωση μητέρας

Μόρφωση Μητέρας					
Capacity		Frequency	Percent	Valid	Cumulative

				Percent	Percent	
Γονέας	Valid	Απόφοιτος Δημοτικού	21	1,2	1,2	
		Απόφοιτος Γυμνασίου	66	3,7	3,8	
		Απόφοιτος Λυκείου	584	32,8	33,5	
		Απόφοιτος Πανεπιστημίου	782	44,0	44,8	
		Κάτοχος Μεταπτυχιακού	284	16,0	16,3	
		Κάτοχος Διδακτορικού	7	0,4	0,4	
		Total	1744	98,0	100,0	
		Missing	System	35	2,0	
		Total		1779	100,0	

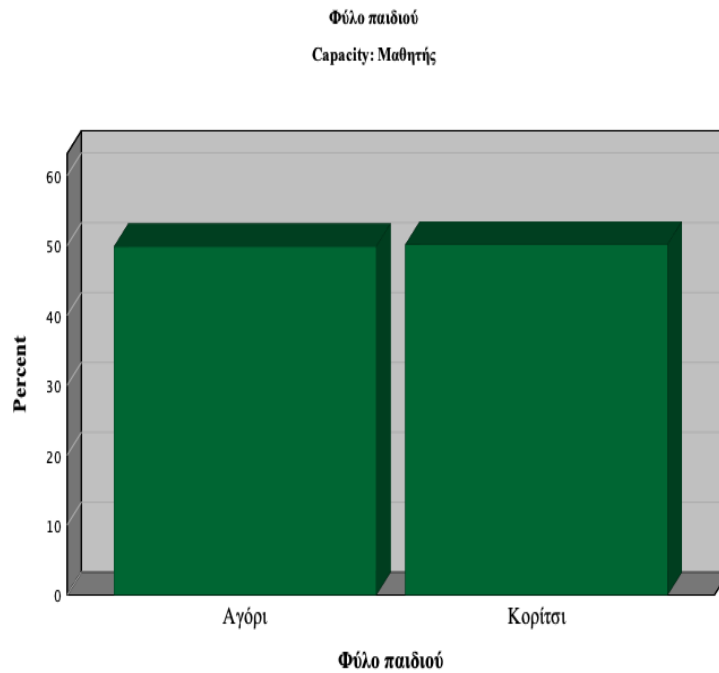
Σχετικά με τον τόπο διαμονής των γονιών που συμμετείχαν στην έρευνα, ποσοστό 69.5% δήλωσαν ότι διαμένουν στην πόλη και 27.4% δήλωσαν ότι διαμένουν σε περιοχή που θεωρείται ύπαιθρος. Ποσοστό 3.1% δεν δήλωσαν τόπο διαμονής (Πίνακας 6).

Πίνακας 6 . Τόπος διαμονής των γονιών που συμμετείχαν στην έρευνα

Τόπος Διαμονής						
Γονέας	Valid	Πόλη	1236	69.5	71.7	71.7
		Ύπαιθρος	487	27.4	28.3	100.0
		Total	1723	96.9	100.0	
	Missing	System	56	3.1		
	Total		1779	100.0		

Δημογραφικά στοιχεία δείγματος μαθητών

Το δείγμα των μαθητών Στ' Δημοτικού, σε ποσοστό 49.5% ήταν αγόρια και σε ποσοστό 49.7% ήταν κορίτσια. Ποσοστό 0,8% δεν δήλωσαν το φύλο τους (Γράφημα 15).

Γράφημα 15. Φύλο παιδιών Στ' Δημοτικού που συμμετείχαν στην έρευνα

Ποσοστό 74.4% των μαθητών του δείγματος δήλωσαν ότι κατοικούσαν στην πόλη και ποσοστό 24.2 % δήλωσαν ότι κατοικούσαν σε περιοχή της υπαίθρου (Πίνακας 7).

Πίνακας 7. Τόπος διαμονής μαθητών

Τόπος Διαμονής

Capacity			Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Μαθητής	Valid	Πόλη	1322	74.4	75.5	75.5
		Ύπαιθρος	430	24.2	24.5	100.0
		Total	1752	98.6	100.0	
Missing	System	25	1.4			
Total			1777	100.0		

8.2. Στατιστική ανάλυση αποτελεσμάτων

Αρχικά έγινε ο έλεγχος Cronbach ως δείκτης αξιοπιστίας του οποίου η τιμή ήταν μεγαλύτερη από 0,7. Η τιμή του Cronbach's Alfa είναι 0.920 και η τιμή Cronbach's Alfa Based on Standardized items είναι 0.937. Ο έλεγχος Cronbach ερμηνεύεται ως ο συσχετισμός του χρησιμοποιούμενου παράγοντα με τους πιθανούς άλλους παράγοντες που μετρούν το ίδιο πράγμα και που χρησιμοποιούν τον ίδιο αριθμό μεταβλητών. Οι μεταβλητές που ελέχθηκαν ήταν 125. Με βάση την τιμή του Cronbach's Alfa που έγινε κατά το συγκεκριμένο έλεγχο έδειξε ότι οι μεταβλητές που χρησιμοποιήθηκαν ήταν κατάλληλες (Παράρτημα Β' Πίνακας 1). Ακολούθως χρησιμοποιήθηκε ο έλεγχος του ttest στις περιπτώσεις που η σύγκριση αφορούσε δύο δείγματα και ο δείκτης one wayANOVA στις περιπτώσεις που η σύγκριση αφορούσε 3 έως 4 δείγματα ώστε να ελεγχθεί κατά πόσο υπάρχει συσχέτιση ή όχι. Στην περίπτωση του ελέγχου ttest όταν το p value είναι μεγαλύτερο από το 0.05 θεωρούμε ότι δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση, όταν το p value είναι κάτω από το 0.05 δεχόμαστε την εναλλακτική υπόθεση ότι οι μέσοι όροι διαφέρουν. Σε κάποιες περιπτώσεις χρησιμοποιήθηκε και ο μη παραμετρικός έλεγχος χ^2 για να διερευνηθεί ο δείκτης συσχέτισης ανάμεσα στα δείγματα. Στην περίπτωση του στατιστικού ελέγχου χ^2 , όταν p- value < 0.05, δεχόμαστε την εναλλακτική υπόθεση, ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ τους.

Οι απόψεις των δασκάλων διερευνήθηκαν ξεχωριστά από τις απόψεις των νηπιαγωγών ενώ στη συνέχεια έγινε έλεγχος συσχέτισης των απόψεων αυτών όπως και έλεγχος συσχέτισης των απόψεων δασκάλων- γονιών – μαθητών στα διάφορα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν. Σε περιπτώσεις που τα ερωτήματα αφορούσαν όλες τις ομάδες δείγματος έγινε έλεγχος των απόψεων όλων των ομάδων.

Το πρώτο ερώτημα που διερευνήθηκε ήταν: Πώς εννοιολογούν την έννοια της ενεργού πολιτότητας οι εμπλεκόμενοι στο χώρο του σχολείου (διευθυντές, εκπαιδευτικοί, μαθητές Στ' Δημοτικού, γονείς);

Οι περισσότεροι δάσκαλοι δήλωσαν ότι η έννοια της ενεργού πολιτότητας συνδέεται με τον εθελοντισμό (μέσος όρος 4,47) (πολύ) και ακολουθούν με μικρή διαφορά οι πιο κάτω επιλογές: Η συμμετοχή στα κοινά με μέσο όρο 4,46 (πολύ), η βοήθεια και εμπιστοσύνη στον συνάνθρωπο με μέσο όρο 4.42 (πολύ), η κατανόηση πτυχών της Δημοκρατίας με μέσο όρο 4,34 (πολύ) η στάση απέναντι στην ανεργία και τη φτώχεια με μέσο όρο 4,32 (πολύ) η στάση απέναντι στους ξένους και τους μετανάστες με μέσο όρο 4,18 (πολύ) η εμπιστοσύνη σε κοινωνικούς θεσμούς με μέσο όρο 4,13 (πολύ). Λιγότερο θεωρούσαν ότι

σχετίζεται με ζητήματα που αφορούν την εθνική και θρησκευτική ταυτότητα του κάθε ατόμου με μέσο όρο 3,90 (πολύ) και τέλος η σχέση των πολιτών με τα μέσα ενημέρωσης με μέσο όρο 3,80 (πολύ).

Οι νηπιαγωγοί δήλωσαν ότι η έννοια της ενεργού πολιτότητας συνδέεται περισσότερο με τον εθελοντισμό (μέσος όρος 4.55) αφού οι περισσότεροι επέλεξαν την απάντηση 5 (πάρα πολύ). Ακολουθούν η συμμετοχή στα κοινά (μέσος όρος 4.52) (πάρα πολύ) η στάση απέναντι στην ανεργία και τη φτώχεια (μέσος όρος 4.35) (πολύ), η βοήθεια και εμπιστοσύνη στον συνάνθρωπο (μέσος όρος 4.32) (πολύ) η κατανόηση πτυχών της Δημοκρατίας (μέσος όρος 4.25) (πολύ) η στάση απέναντι στους ξένους και τους μετανάστες (μέσος όρος 4.24) (πολύ) η εμπιστοσύνη σε κοινωνικούς θεσμούς (μέσος όρος 4.10) (πολύ) ζητήματα που αφορούν την εθνική και θρησκευτική ταυτότητα του κάθε ατόμου (μέσος όρος 3.93) (πολύ) η σχέση των πολιτών με τα μέσα ενημέρωσης (μέσος όρος 43.80) (πολύ).

Οι γονείς δήλωσαν ότι η έννοια της ενεργού πολιτότητας συνδέεται περισσότερο με τη στάση απέναντι στην ανεργία και τη φτώχεια (μέσος όρος 4.04) (πολύ). Με μικρή διαφορά ακολουθεί η βοήθεια και εμπιστοσύνη στον συνάνθρωπο (μέσος όρος 4.042) (πολύ). Ακολουθούν η συμμετοχή στα κοινά (μέσος όρος 3.98) (πολύ) ο εθελοντισμός (μέσος όρος 3.98) (πολύ) η κατανόηση πτυχών της Δημοκρατίας (μέσος όρος 3.83) (πολύ) η στάση απέναντι στους ξένους και τους μετανάστες (μέσος όρος 3.68) (πολύ) η εμπιστοσύνη σε κοινωνικούς θεσμούς (μέσος όρος 3.57) (πολύ), η σχέση των πολιτών με τα μέσα ενημέρωσης (μέσος όρος 3.46) (μέτρια), ζητήματα που αφορούν την εθνική και θρησκευτική ταυτότητα του κάθε ατόμου (μέσος όρος 3.32) (μέτρια).

Οι μαθητές δήλωσαν ότι η έννοια της ενεργού πολιτότητας συνδέεται περισσότερο η βοήθεια και εμπιστοσύνη στον συνάνθρωπο (μέσος όρος 3.87) (πολύ), η κατανόηση πτυχών της Δημοκρατίας (μέσος όρος 3.78) (πολύ) και ακολουθούν ο εθελοντισμός (μέσος όρος 3.75) (πολύ), η συμμετοχή στα κοινά, (μέσος όρος 3.65) (πολύ), η στάση απέναντι στους ξένους και τους μετανάστες, (μέσος όρος 3.60) (πολύ), ζητήματα που αφορούν την εθνική και θρησκευτική ταυτότητα του κάθε ατόμου (μέσος όρος 3.59) (πολύ), η στάση απέναντι στην ανεργία και τη φτώχεια (μέσος όρος 3.57) (πολύ) και σε μέτριο βαθμό η σχέση των πολιτών με τα μέσα ενημέρωσης (μέσος όρος 3.46), η εμπιστοσύνη σε κοινωνικούς θεσμούς (μέσος όρος 3.21) (Παράρτημα Β', πίνακας 3).

Εξετάζοντας κατά πόσο υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση των απόψεων αυτών σύμφωνα με την πρώτη ερευνητική υπόθεση που τέθηκε «υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση στον τρόπο που ερμηνεύουν οι εμπλεκόμενοι στο χώρο του σχολείου

(εκπαιδευτικοί, μαθητές Στ' Δημοτικού, γονείς) την έννοια της ενεργού πολιτότητας;» τα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης Anova έδειξαν ότι:

Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στο δείγμα των δασκάλων και των νηπιαγωγών στις μεταβλητές που σχετίζονται με το ερώτημα αυτό (υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση στον τρόπο που ερμηνεύουν οι εκπαιδευτικοί, μαθητές Στ' Δημοτικού, γονείς), την έννοια της ενεργού πολιτότητας. Παρατηρούμε ακόμη ότι υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ δασκάλων- γονιών και στο δείγμα δασκάλων –μαθητών σε όλες τις μεταβλητές. Όσον αφορά το δείγμα γονιών - μαθητών υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ τους σε όλες τις μεταβλητές εκτός από τη μεταβλητή «η στάση απέναντι στους ξένους και τους μετανάστες» όπου $p\text{-value}=0,062>0.05$ τη μεταβλητή «η κατανόηση πτυχών της Δημοκρατίας» όπου $p\text{-value}=1,000> 0.05$ και τη μεταβλητή «η σχέση των πολιτών με τα μέσα ενημέρωσης» όπου $p\text{-value}=1,000> 0.05$ (Παράρτημα Β' Πίνακας 4). Αναλυτικά τα αποτελέσματα παρουσιάζονται πιο κάτω (Πίνακες 8-16).

Πίνακας 8. Μεταβλητή: «Η στάση απέναντι στους ξένους και τους μετανάστες»

Δάσκαλοι - Νηπιαγωγοί: $p\text{-value}= 1,000> 0.05$ Δεν έχουμε στατιστικά σημαντικές διαφορές.
Δάσκαλοι - Γονείς: $p\text{-value}= 0,000< 0.05$ Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές.
Δάσκαλοι - Μαθητές : $p\text{-value}= 0,000< 0.05$ Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές.
Νηπιαγωγοί - Γονέας: $p\text{-value}= 0,000< 0.05$ Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές.
Νηπιαγωγοί- Μαθητές: $p\text{-value}= 0,000< 0.05$ Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές.
Γονείς - Μαθητές: $p\text{-value}=0,062>0.05$ Δεν έχουμε στατιστικά σημαντικές διαφορές.

Πίνακας 9. Μεταβλητή : «Η στάση απέναντι στην ανεργία και τη φτώχεια»

Δάσκαλοι - Νηπιαγωγοί: $p\text{-value}=1.000>0,05$ Δεν υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ Δασκάλων και Νηπιαγωγών.
Δάσκαλοι - Γονείς: $p\text{-value}=0,000 < 0,05$ Υπάρχουν διαφορές μεταξύ τους.

Δάσκαλοι - Μαθητές: $p\text{-value}=0,000 < 0,05$ Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί - Γονείς: $p\text{-value}=0,000 < 0,05$ Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές.
Νηπιαγωγοί - Μαθητές: $p\text{-value}=0,000 < 0,05$ Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές.
Γονείς - Μαθητές: $p\text{-value}=0,000 < 0,05$ Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές.

Πίνακας 10. Μεταβλητή : «Η συμμετοχή στα κοινά»

Δάσκαλοι - Νηπιαγωγοί: $p\text{-value}=1,000 > 0.05$. Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι - Γονείς: $p\text{-value}=0,000 < 0.05$ Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές.
Δάσκαλοι - Μαθητές: $p\text{-value}=0,000 < 0.05$ Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές.
Νηπιαγωγοί - Γονείς: $p\text{-value}=0,000 < 0.05$ Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές.
Νηπιαγωγοί- Μαθητές: $p\text{-value}=0,000 < 0.05$ Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές.
Γονείς - Μαθητές: $p\text{-value}=0,000 < 0.05$ Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές.

Πίνακας 11. Μεταβλητή: «Ο εθελοντισμός»

Δάσκαλοι - Νηπιαγωγοί: $p\text{-value}=1,000 > 0.05$ Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές.
Δάσκαλοι - Γονείς: $p\text{-value}=0,000 < 0.05$ Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές.
Δάσκαλοι - Μαθητές: $p\text{-value}=0,000 < 0.05$ Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές.
Νηπιαγωγοί - Γονείς: $p\text{-value}= 0,000 < 0.05$ Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές.
Νηπιαγωγοί - Μαθητές : $p\text{-value}= 0,000 < 0.05$ Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές.
Γονείς - Μαθητές: $p\text{-value}= 0,000 < 0.05$ Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές.

Πίνακας 12. Μεταβλητή: «Η βοήθεια και εμπιστοσύνη στον συνάνθρωπο»

Δάσκαλοι - Νηπιαγωγοί: $p\text{-value}=1,000 > 0,05$ Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές

διαφορές
Δάσκαλοι - Γονείς: p-value=0,000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι - Μαθητές: p-value=0,000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί - Γονείς: p-value=0,001<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί -Μαθητές: p-value=0,000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Γονείς -Μαθητές: p-value=0,000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές

Πίνακας 13. Μεταβλητή: «Η κατανόηση πτυχών της Δημοκρατίας»

Δάσκαλοι - Νηπιαγωγοί: p-value=1,000> 0.05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι - Γονείς: p-value=0,000 < 0.05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι - Μαθητές: p-value=0,000< 0.05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί - Γονείς: p-value=0,000 < 0.05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί- Μαθητές: p-value=0,000 < 0.05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Γονείς - Μαθητές: p-value=1,000> 0.05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές

Πίνακας 14. Μεταβλητή : «Η εμπιστοσύνη σε κοινωνικούς θεσμούς»

Δάσκαλοι - Νηπιαγωγοί: p-value=1,000> 0.05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι- Γονείς: p-value=0,000< 0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι - Μαθητές: p-value=0,000 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί - Γονείς: p-value=0,000< 0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί - Μαθητές: p-value=0,000 < 0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Γονείς - Μαθητές: p-value=0,000< 0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές

Πίνακας 15. Μεταβλητή: «Η σχέση των πολιτών με τα μέσα ενημέρωσης»

Δάσκαλοι - Νηπιαγωγοί: $p\text{-value}=1,000 > 0.05$ Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι - Γονείς: $p\text{-value}=0,000 < 0.05$ Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι - Μαθητές: $p\text{-value}=0,000 < 0.05$ Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί - Γονείς: $p\text{-value}=0,000 < 0.05$ Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί - Μαθητές: $p\text{-value}=0,000 < 0.05$ Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Γονείς-Μαθητές: $p\text{-value}=1,000 > 0.05$ Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές

Πίνακας 16. Μεταβλητή: «Ζητήματα που αφορούν την εθνική και θρησκευτική ταυτότητα»

Δάσκαλοι - Νηπιαγωγοί: $p\text{-value}=1,000 > 0.05$ Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι - Γονείς: $p\text{-value}=0,000 < 0.05$ Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι -Μαθητές: $p\text{-value}=0,000 < 0.05$ Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί - Γονείς: $p\text{-value}=0,000 < 0.05$ Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί - Μαθητές: $p\text{-value}=0,003 < 0.05$ Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Γονείς - Μαθητές: $p\text{-value}=0,000 < 0.05$ Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές

Κατά τη διερεύνηση του επόμενου ερωτήματος «Ποια στοιχεία (χαρακτηριστικά – εφόδια) πιστεύουν οι εκπαιδευτικοί, γονείς, μαθητές ότι είναι απαραίτητα για ένα μαθητή σε επίπεδο προσωπικής συνειδητοποίησης ώστε να μπορέσουν να γίνουν οι ενεργοί πολίτες του αύριο;», όσον αφορά τους δασκάλους φαίνεται από την έρευνα ότι ο μέσος όρος των δασκάλων απάντησε μεταξύ των επιλογών 4 (πολύ) και 5 (πάρα πολύ) ότι η ενεργός πολιτότητα σχετίζεται με τα χαρακτηριστικά κριτική σκέψη, αυτοσεβασμός, αυτοέλεγχος, δημιουργική σκέψη, αυτοπεποίθηση, ανεξαρτησία, καλή αυτοεικόνα περισσότερο με την κριτική σκέψη.

Οι δάσκαλοι τοποθέτησαν την κριτική σκέψη στον ανώτερο βαθμό αφού οι περισσότεροι επέλεξαν την επιλογή 5 (πάρα πολύ) (μέσος όρος 4,69), ενώ ακολουθούσαν ο αυτοσεβασμός με μέσος όρος 4,63 (πάρα πολύ) , ο αυτοέλεγχος 4,56 (πάρα πολύ), δημιουργική σκέψη 4,49 (πολύ), αυτοπεποίθηση 4,41 (πολύ), ανεξαρτησία 4,39 (πολύ) καλή αυτοεικόνα 4,34 (πολύ) (Πίνακας 17).

Πίνακας 17. Ποια χαρακτηριστικά μαθητών συνδέουν οι δάσκαλοι με τον μελλοντικό ενεργό πολίτη

Δάσκαλος					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Κριτική σκέψη	925	3.00	5.00	4.6973	0.52145
Αυτοσεβασμός	925	3.00	5.00	4.6378	0.50717
Αυτοέλεγχος	925	3.00	5.00	4.5697	0.55708
Δημιουργική σκέψη	925	2.00	5.00	4.4995	0.68791
Αυτοπεποίθηση	925	1.00	5.00	4.4130	0.65486
Ανεξαρτησία	925	2.00	5.00	4.3968	0.66725
Καλή αυτοεικόνα	922	1.00	5.00	4.3438	0.74706
Valid (listwise)	N 922				
a. Capacity = Δάσκαλος					

Οι νηπιαγωγοί τοποθέτησαν στην πρώτη θέση την κριτική σκέψη με μέσο όρο 4,92 (πάρα πολύ) και ακολούθως τη δημιουργική σκέψη 4,84 (πάρα πολύ) τον αυτοσεβασμό 4.79 (πάρα πολύ), τον αυτοέλεγχο 4.78 (πάρα πολύ), την αυτοπεποίθηση 4.74 (πάρα πολύ), την ανεξαρτησία 4.68 (πάρα πολύ), την καλή αυτοεικόνα 4.61 (πάρα πολύ) (Πίνακας 18).

Πίνακας 18. Ποια χαρακτηριστικά μαθητών συνδέουν οι νηπιαγωγοί με τον μελλοντικό ενεργό πολίτη

Νηπιαγωγός					
Descriptive Statistics ^a					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Κριτική σκέψη	183	4.00	5.00	4.9290	0.25759
Δημιουργική σκέψη	183	3.00	5.00	4.8470	0.40407

Αυτοσεβασμός	183	4.00	5.00	4.7978	0.40273
Αυτοέλεγχος	183	4.00	5.00	4.7814	0.41442
Αυτοπεποίθηση	183	3.00	5.00	4.7486	0.53676
Ανεξαρτησία	183	2.00	5.00	4.6831	0.61848
Καλή αυτοεικόνα	183	2.00	5.00	4.6120	0.66073
Valid N (listwise)	183				
a. Capacity = Νηπιαγωγός					

Οι γονείς στην ίδια ερώτηση απάντησαν κατά μέσο όρο μεταξύ των επιλογών 4 – 5 (πολύ – πάρα πολύ) ως ακολούθως: Τοποθέτησαν το χαρακτηριστικό του αυτοσεβασμού στο ανώτερο επίπεδο, με μέσο όρο απαντήσεων 4,69 (πάρα πολύ), τη δημιουργική σκέψη στη δεύτερη θέση 4,64 (πάρα πολύ) και στη συνέχεια την κριτική σκέψη 4,62 (πάρα πολύ), τον αυτοέλεγχο 4,58 (πάρα πολύ) την αυτοπεποίθηση 4,54 (πάρα πολύ), την ανεξαρτησία 4,39 (πολύ), την καλή αυτοεικόνα 4,27 (πολύ) (Πίνακας 19).

Πίνακας 19. Ποια χαρακτηριστικά μαθητών συνδέουν οι γονείς με τον μελλοντικό ενεργό πολίτη

Γονέας					
Descriptive Statistics ^a					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Αυτοσεβασμός	1751	3,00	5,00	4,6939	0,51042
Δημιουργική σκέψη	1751	1,00	5,00	4,6436	0,56952
Κριτική σκέψη	1751	1,00	5,00	4,6294	0,60684
Αυτοέλεγχος	1751	1,00	5,00	4,5854	0,65159
Αυτοπεποίθηση	1758	2,00	5,00	4,5472	0,63729
Ανεξαρτησία	1758	1,00	5,00	4,3993	0,76998
Καλή αυτοεικόνα	1752	1,00	5,00	4,2774	0,80376

Valid N 1731
(listwise)

Οι μαθητές είχαν απαντήσει όπως και οι υπόλοιποι συμμετέχοντες κατά μέσο όρο μεταξύ των επιλογών 4 – 5. Τοποθέτησαν την αυτοπεποίθηση στην πρώτη θέση (ποσοστό 4,37) (πολύ) και ακολούθως τη δημιουργική σκέψη 4,36 (πολύ), την κριτική σκέψη 4,06 (πολύ), την ανεξαρτησία 3,98 (πολύ.) Δεν τέθηκαν στους μαθητές οι επιλογές αυτοσεβασμός, αυτοέλεγχος, καλή αυτοεικόνα ώστε να είναι πιο απλοποιημένο το ερωτηματολόγιο σε σχέση με την ηλικία τους (Πίνακας 20).

Πίνακας 20. Ποια χαρακτηριστικά μαθητών συνδέουν οι μαθητές με τον μελλοντικό ενεργό πολίτη

Μαθητής					
Descriptive Statistics ^a					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Αυτοπεποίθηση	1711	1,00	5,00	4,3717	0,95317
Δημιουργική σκέψη	1711	1,00	5,00	4,3694	0,92798
Κριτική σκέψη	1706	1,00	5,00	4,0604	1,08760
Ανεξαρτησία	1707	1,00	5,00	3,9842	1,10062
Αυτοσεβασμός	0				
Αυτοέλεγχος	0				
Καλή αυτοεικόνα	0				
Valid N (listwise)	0				
	1777				

Στη συνέχεια διερευνήθηκε το ερώτημα «κατά πόσο πιστεύουν οι εκπαιδευτικοί, γονείς, μαθητές ότι η έννοια της ενεργού πολιτότητας συνδέεται με την έννοια της δημοκρατίας και των δημοκρατικών αξιών». Από την περιγραφική ανάλυση φάνηκε ότι η πλειοψηφία

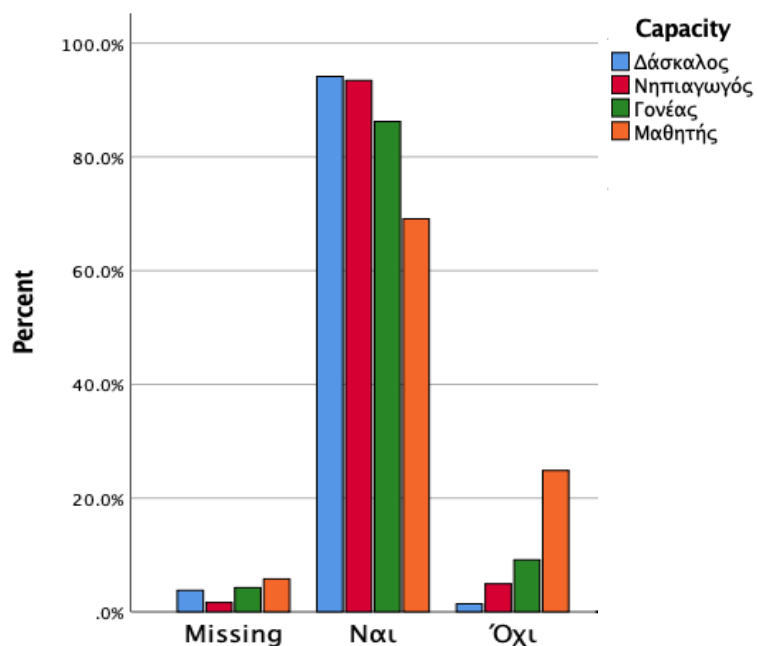
των συμμετεχόντων από όλα τα δείγματα επέλεξαν την πρώτη επιλογή, την επιλογή «ναι» ότι δηλαδή η έννοια της ενεργού πολιτότητας συνδέεται με την έννοια της δημοκρατίας και των δημοκρατικών αξιών. Στην περίπτωση των δασκάλων η τιμή του μέσου όρου ήταν (mean 1.03), στην περίπτωση των νηπιαγωγών (mean 1.05), στην περίπτωση των γονιών (mean 1.10) και στην περίπτωση των μαθητών (mean 1.26) (Πίνακας 21).

Πίνακας 21. Απόψεις εμπλεκόμενων μερών κατά πόσο συνδέεται η έννοια της ενεργού πολιτότητας συνδέεται με την έννοια της δημοκρατίας και των δημοκρατικών αξιών

Capacity = Δάσκαλος					
Descriptive Statistics ^a					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Πιστεύετε ότι η έννοια της ενεργού πολιτότητας συνδέεται με την έννοια της δημοκρατίας και των δημοκρατικών αξιών;	890	1.00 Ναι	2.00 Όχι	1.0382	0.31229
Valid (listwise)	N 890				
a. Capacity = Δάσκαλος					
Capacity = Γονέας					
Descriptive Statistics ^a					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Πιστεύετε ότι η έννοια της ενεργού πολιτότητας συνδέεται με την έννοια της δημοκρατίας και των δημοκρατικών αξιών;	1703	1.00	2.00	1.1063	0.34087

Valid N (listwise)	1703				
a. Capacity = Γονέας					
Capacity = Μαθητής					
Descriptive Statistics ^a					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Πιστεύετε ότι η έννοια της ενεργού πολιτότητας συνδέεται με την έννοια της δημοκρατίας και των δημοκρατικών αξιών;	1674	1.00	2.00	1.2688	0.44884
Valid N (listwise)	1674				
a. Capacity = Μαθητής					

Πιστεύετε ότι η έννοια της ενεργού πολιτότητας συνδέεται με την έννοια της δημοκρατίας και των δημοκρατικών ...

Γράφημα 16. Απόψεις εμπλεκόμενων μερών κατά πόσο συνδέεται η έννοια της ενεργού πολιτότητας συνδέεται με την έννοια της δημοκρατίας και των δημοκρατικών αξιών.

Το επόμενο ερώτημα διερευνούσε τις στάσεις των εμπλεκόμενων μερών σε σχέση με την προσωπική τους ενημέρωση και τις δικές τους δράσεις σε θέμα που σχετίζονται με την ενεργό πολιτότητα (στα πλαίσια των ευρωπαϊκών και πανανθρώπινων αξιών όπως ο εθελοντισμός και η αλληλεγγύη). Διερευνήθηκε επίσης αν υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση των στάσεων αυτών.

Όπως διαπιστώθηκε, οι απαντήσεις των δασκάλων έτειναν περισσότερο προς την άσκηση του δικαιώματος του εκλέγειν και του εκλέγεσαι (μέσος όρος 4,07) (πολύ). Ακολούθως ήταν (με μικρή διαφορά) η βοήθεια προς το συνάνθρωπο (μέσος όρος 4,00) (πολύ), η ενημέρωση για θέματα που αφορούν το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη μέσος όρος 3,86 (πολύ), συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν θέματα ανακύκλωσης (μέσος όρος 3,83) (πολύ), συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν θέματα εξοικονόμησης νερού και ενέργειας (μέσος όρος 3,65) (πολύ), ενημέρωση για θέματα που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού (μέσος όρος 3,58) (πολύ) ενημέρωση σχετικά με πολιτικά θέματα μέσος όρος (μέσος όρος 3,58) (πολύ). Όσον αφορά τις προτάσεις που σχετίζονται με ενημέρωση και συμμετοχή σε δράσεις που σχετίζονται με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς τοπικά και παγκόσμια και τη μείωση της βίας και του φανατισμού οι μέσοι όροι είχαν μικρότερες τιμές ως ακολούθως: Ενημέρωση για θέματα που αφορούν την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς τοπικά και παγκόσμια (μέσος όρος 3,27) (μέτρια). Δράσεις που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού μέσος (όρος 3,20) (μέτρια), συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς τοπικά και παγκόσμια 2.80 (μέτρια).

Οι περισσότεροι νηπιαγωγοί απάντησαν ότι ενημερώνονται και δρουν σε θέματα που σχετίζονται με τη βοήθεια προς το συνάνθρωπο (μέσος όρος 4.18) (πολύ). Ακολουθούσε η επιλογή που αφορούσε την άσκηση του δικαιώματος του εκλέγειν και του εκλέγεσαι (μέσος όρος 4.11) (πολύ), η συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν θέματα ανακύκλωσης (μέσος όρος 4.02) (πολύ), η ενημέρωση για θέματα που αφορούν το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη μέσος όρος 3.96 (πολύ), η ενημέρωση για θέματα που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού (μέσος όρος 3.86) (πολύ), η συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν θέματα εξοικονόμησης νερού και ενέργειας (μέσος όρος 3.83) (πολύ), ενημέρωση σχετικά με πολιτικά θέματα μέσος όρος 3.71 (πολύ), και η ενημέρωση για θέματα που αφορούν την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς τοπικά και παγκόσμια (μέσος όρος 3.58) (πολύ). Σε μέτριο βαθμό απάντησαν ότι συμμετέχουν σε δράσεις που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού μέσος όρος (3.30) (μέτρια). συμμετοχή

σε δράσεις που αφορούν την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς τοπικά και παγκόσμια (μέσος όρος 3.16) (μέτρια).

Οι γονείς δήλωσαν ότι οι δράσεις στις οποίες ενημερώνονται και συμμετέχουν σε μεγαλύτερο βαθμό αφορούν τη βοήθεια προς το συνάνθρωπο (μέσος όρος 3,82) (πολύ), η άσκηση του δικαιώματος του εκλέγειν και του εκλέγεσαι (μέσος όρος 3,65) (πολύ), ενημέρωση για θέματα που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού (μέσος όρος 3,61) (πολύ), η συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν θέματα εξοικονόμησης νερού και ενέργειας (μέσος όρος 3,58) (πολύ) και η συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν θέματα ανακύκλωσης (μέσος όρος 3,56) (πολύ). Σε αρκετά μεγάλο βαθμό έχουν δηλώσει ότι ενημερώνονται για θέματα που αφορούν το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη (μέσος όρος 3,43) ενημερώνονται σχετικά με πολιτικά θέματα (μέσος όρος 3,33), συμμετέχουν σε δράσεις που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού, ενημερώνονται για θέματα που αφορούν την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς τοπικά και παγκόσμια (μέσος όρος 2,99) και συμμετέχουν σε δράσεις που αφορούν την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς τοπικά και παγκόσμια (μέσος όρος 2,59 (Παράρτημα Β΄ Πίνακας 5).

Κατά τη διερεύνηση του ερωτήματος φάνηκε ότι δεν υπάρχουν στατιστικές διαφορές στους μέσους όρους που αφορούν τις μεταβλητές «άσκηση του δικαιώματος του εκλέγειν και του εκλέγεσαι μεταξύ δασκάλων νηπιαγωγών $p\text{-value}=1.000$, στη μεταβλητή «βοήθεια προς το συνάνθρωπο» μεταξύ δασκάλων νηπιαγωγών $p\text{-value}=1.000$, «ενημέρωση για θέματα που αφορούν το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη» $p\text{-value}=1.000$, «συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν θέματα ανακύκλωσης» $p\text{-value}=1.000$, «συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν θέματα εξοικονόμησης νερού και ενέργειας» μεταξύ δασκάλων νηπιαγωγών, $p\text{-value}=0,242$, μεταξύ δασκάλων –γονέων $p\text{-value}=0,543$, «ενημέρωση για θέματα που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού» μεταξύ δασκάλων –γονέων $p\text{-value}=1.000$ ενώ υπάρχουν στατιστικές διαφορές στις υπόλοιπες μεταβλητές μεταξύ των δειγμάτων (δασκάλων, γονιών, νηπιαγωγών) (Παράρτημα Β΄ Πίνακας 6).

Στο ερώτημα που αφορούσε πιθανή μελλοντική συμμετοχή σε τοπικές ή ευρωπαϊκές ή παγκόσμιες δράσεις οι επιλογές που τέθηκαν στα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα ήταν η επιλογή «Ναι» που αντιστοιχεί στον αριθμό 1 και η επιλογή «Όχι» που αντιστοιχεί στον αριθμό 2. Συγκεκριμένα, οι επιλογές αφορούσαν πιθανή μελλοντική συμμετοχή σε πολιτικές εκλογές της χώρας σαν υποψήφιος ή σαν ψηφοφόρος, πιθανή συμμετοχή σε τοπική ή ευρωπαϊκή ή παγκόσμια εθελοντική οργάνωση, πιθανή συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος τοπικά και παγκόσμια, πιθανή δράση για

προστασία της τοπικής ευρωπαϊκής ή παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς πολιτιστικής κληρονομιάς και για τη μείωση της βίας και του φανατισμού σε παγκόσμιο επίπεδο, σε μεγαλύτερο βαθμό έδειξαν ότι υπάρχει πιθανότητα να συμμετέχουν σε πολιτικές εκλογές της χώρας σαν ψηφοφόροι αλλά όχι σαν υποψήφιοι οι απαντήσεις των συμμετεχόντων ήταν οι ακόλουθες:

Οι δάσκαλοι στην πλειοψηφία τους δήλωσαν ότι στο μέλλον είναι πιθανόν να συμμετέχουν σε εκλογές σαν ψηφοφόροι (μέσος όρος 1.10). Είναι πιθανόν να συμμετέχουν σε τοπική εθελοντική οργάνωση (μέσος όρος 1.19), να συμμετέχουν σε δράσεις που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος τοπικά και παγκόσμια (μέσος όρος 1.26), να συμμετέχουν σε δράσεις που αφορούν την προστασία της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς (μέσος όρος 1.36). Αντίθετα, στις πιο κάτω επιλογές οι δάσκαλοι δήλωσαν ότι υπάρχει πιθανότητα στο μέλλον να μη συμμετέχουν: Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού σε παγκόσμιο επίπεδο (μέσος όρος 1.52), συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς (μέσος όρος 1.59), συμμετοχή σε ευρωπαϊκή εθελοντική οργάνωση (μέσος όρος 1.61), συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς (μέσος όρος 1.63), συμμετοχή σε παγκόσμια εθελοντική οργάνωση (μέσος όρος 1.71), συμμετοχή σε πολιτικές εκλογές της χώρας σαν υποψήφιος (μέσος όρος 1,98).

Οι νηπιαγωγοί, στην πλειοψηφία τους δήλωσαν ότι στο μέλλον είναι πιθανόν να συμμετέχουν σε εκλογές σαν ψηφοφόροι (μέσος όρος 1.1955). Είναι πιθανόν να συμμετέχουν σε τοπική εθελοντική οργάνωση (μέσος όρος 1.2235), να συμμετέχουν σε δράσεις που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος τοπικά και παγκόσμια (μέσος όρος 1.2670), να συμμετέχουν σε δράσεις που αφορούν την προστασία της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς (μέσος όρος 1.3466). Οι επιλογές στις οποίες οι νηπιαγωγοί δήλωσαν ότι υπάρχει πιθανότητα στο μέλλον να μη συμμετέχουν: Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού σε παγκόσμιο επίπεδο (μέσος όρος 1.5284), συμμετοχή σε ευρωπαϊκή εθελοντική οργάνωση (μέσος όρος 1, 6250), συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς (μέσος όρος 1.6257), συμμετοχή σε παγκόσμια εθελοντική οργάνωση (μέσος όρος 1.7110), συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς (μέσος όρος 1.8156), συμμετοχή σε πολιτικές εκλογές της χώρας σαν υποψήφιος (μέσος όρος 1.9832).

Οι μαθητές, στην πλειοψηφία τους δήλωσαν ότι στο μέλλον είναι πιθανόν να συμμετέχουν σε τοπική εθελοντική οργάνωση (μέσος όρος 1.28), να συμμετέχουν σε δράσεις που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος τοπικά και παγκόσμια (μέσος όρος 1.34), να συμμετέχουν σε δράσεις που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού σε παγκόσμιο επίπεδο (μέσος όρος 1.39) να συμμετέχουν σε παγκόσμια εθελοντική οργάνωση μέσος όρος 1.41), να συμμετέχουν σε πολιτικές εκλογές της χώρας σαν ψηφοφόροι (μέσος όρος 1.41) και να συμμετέχουν σε ευρωπαϊκή εθελοντική οργάνωση (μέσος όρος 1.44). Οι μαθητές απάντησαν όχι σε πιθανή συμμετοχή στις πιο κάτω επιλογές: Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς (μέσος όρος 1.57), συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς (μέσος όρος 1.64), συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς (μέσος όρος 1.64), συμμετοχή σε πολιτικές εκλογές της χώρας σαν υποψήφιος (μέσος όρος 1.83).

Οι γονείς δήλωσαν πιθανή συμμετοχή σε πολιτικές εκλογές της χώρας σαν ψηφοφόροι (μέσος όρος 1.24), συμμετοχή σε τοπική εθελοντική οργάνωση, (μέσος όρος 1.30), συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος τοπικά και παγκόσμια (μέσος όρος 1.43). Όχι, οι γονείς δήλωσαν στις επιλογές συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού σε παγκόσμιο επίπεδο (μέσος όρος 1.504), συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς (μέσος όρος 1.507), συμμετοχή σε ευρωπαϊκή εθελοντική οργάνωση (μέσος όρος 1.68), συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς μέσος όρος 1.71), συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς (μέσος όρος 1.73), συμμετοχή σε παγκόσμια εθελοντική οργάνωση, (μέσος όρος 1.74), συμμετοχή σε πολιτικές εκλογές της χώρας σαν υποψήφιος (μέσος όρος 1.93).

Το επόμενο ερευνητικό αφορούσε τις δράσεις που γίνονται στα σχολεία με στόχο την ενεργό πολιτότητα. Στην πλειοψηφία τους οι δάσκαλοι απάντησαν ότι στα σχολεία τους γίνονται κοινές δράσεις με τους γονείς (κατά μέσο όρο 2.92) (μέτρια). Ακολουθούσε η επιλογή κοινές δράσεις με άλλους εξωτερικούς φορείς (μέσος όρος 2.82) (μέτρια), η επιλογή κοινές δράσεις με φορείς της κοινότητας (κατά μέσο όρο 2.81) (μέτρια) και τέλος η επιλογή κοινές δράσεις με άλλα σχολεία με μέσο όρο 2.49 (λίγο).

Οι περισσότεροι νηπιαγωγοί απάντησαν ότι πιο πολύ πραγματοποιούνται στα σχολεία τους κοινές δράσεις με τους γονείς κατά μέσο όρο 3.17 (μέτρια). Ακολουθούσε σύμφωνα με την τιμή του μέσου όρου, η επιλογή κοινές δράσεις με φορείς της κοινότητας (κατά μέσο

όρο 2,89) (μέτρια), η επιλογή κοινές δράσεις με άλλους εξωτερικούς φορείς κατά μέσο όρο 2.63 (μέτρια) και τέλος η επιλογή κοινές δράσεις με άλλα σχολεία κατά μέσο όρο 2.44 (μέτρια) (Πίνακας 22).

Πίνακας 22. Βαθμός στον οποίο πραγματοποιούνται κοινές δράσεις (με στόχο την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας) με εξωτερικούς φορείς

Capacity = Δάσκαλος					
Descriptive Statistics ^a					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Κοινές δράσεις με τους γονείς	895	1.00	5.00	2.9251	0.97736
Κοινές δράσεις με άλλους εξωτερικούς φορείς	898	1.00	5.00	2.8241	1.08409
Κοινές δράσεις με φορείς της κοινότητας	895	1.00	5.00	2.8190	1.09026
Κοινές δράσεις με άλλα σχολεία	898	1.00	5.00	2.4933	1.08833
Valid N (listwise)	892				
a. Capacity = Δάσκαλος					
Capacity = Νηπιαγωγός					
Descriptive Statistics ^a					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Κοινές δράσεις με τους γονείς	176	1.00	5.00	3.1761	1.15025
Κοινές δράσεις με φορείς της κοινότητας	176	1.00	11.00	2,8977	1.6658

Κοινές δράσεις με άλλους εξωτερικούς φορείς	176	1.00	5.00	2.6364	1.03848
Κοινές δράσεις με άλλα σχολεία	176	1.00	5.00	2.4489	1.14028
Valid N (listwise)	176				

Εξετάστηκε επίσης εάν διαφοροποιούνται οι απόψεις εκπαιδευτικών, μαθητών κατά πόσο εφαρμόζονται ικανοποιητικές δράσεις που σχετίζονται με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας.

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι στην πλειοψηφία τους τα άτομα που αποτελούσαν τα τρία δείγματα είναι κανοποιημένα από τις δράσεις που γίνονται στα σχολεία. Φάνηκε ότι οι δάσκαλοι και οι νηπιαγωγοί είναι περισσότερο ικανοποιημένοι απ' ότι οι γονείς (Πίνακας 23). Όσον αφορά το ερώτημα κατά πόσο πάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ των απόψεων, τα αποτελέσματα του ελέγχου χ^2 έδειξαν ότι $p\text{-value Sig} = 0.000 < 0.05$, οπότε δεχόμαστε την εναλλακτική υπόθεση, ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ τους (Πίνακας 24).

Πίνακας 23. Απόψεις κατά πόσο εφαρμόζονται ικανοποιητικές δράσεις που σχετίζονται με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας.

Πιστεύετε ότι εφαρμόζονται ικανοποιητικές δράσεις στο σχολείο σας σε θέματα που σχετίζονται με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας;

	Ναι	Όχι
Δάσκαλος	600	290
Νηπιαγωγός	119	51
Γονέας	927	722
Total	1646	1063

Πίνακας 24. Έλεγχος συσχέτισης απόψεων κατά πόσο εφαρμόζονται ικανοποιητικές δράσεις που σχετίζονται με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας.

Chi-Square Tests			
	Value	df	asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	36.905 ^a	2	0.000
Likelihood Ratio	37.348	2	0.000
Linear-by-Linear Association	32.45	1	0.000
N of Valid Cases	2709		

a. 0 cells (0.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 66.71.

Το επόμενο ερευνητικό ερώτημα που εξετάστηκε ήταν: Ποιοι θα πρέπει να είναι οι σημαντικότεροι στόχοι του σχολείου ώστε να διαμορφωθούν οι ενεργοί πολίτες του αύριο; Οι συμμετέχοντες καλούνταν να επιλέξουν μεταξύ των επιλογών 1-9 αρχίζοντας από την επιλογή 1 για τον στόχο που θεωρούσαν περισσότερο σημαντικό.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, οι περισσότεροι δάσκαλοι, δήλωσαν ότι ο σημαντικότερος στόχος του σχολείου ώστε να διαμορφωθούν οι ενεργοί πολίτες του αύριο, θα πρέπει να είναι η βελτίωση της πειθαρχίας και αυτοπειθαρχίας των μαθητών με στόχο τη μείωση του φαινομένου του εκφοβισμού και της παραβατικότητας (μέσος όρος 3.45), (επιλογή 3). Ακολουθούσαν η διαμόρφωση δημοκρατικού πολίτη (μέσος όρος 3.61), η ενεργός συμμετοχή του μαθητή στη σχολική δράση (μέσος όρος 3.72), η καλλιέργεια δεξιοτήτων δια βίου μάθησης (μέσος όρος 3.89), η ένταξη αλλόγλωσσων μαθητών και μεταναστών (μέσος όρος 3.91), η ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε εθελοντικές δράσεις που αφορούν τα κοινά (μέσος όρος 3.94). Πιο κάτω κατατάχθηκαν οι επιλογές ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος (μέσος όρος 4.19), καλλιέργεια της ικανότητας του μαθητή να αναπτύσσει και υλοποιεί σχέδια δράσης με στόχο την αλλαγή και τη βελτίωση (μέσος όρος 4.23), ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της τοπικής κληρονομιάς (μέσος όρος 4.34), ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς (μέσος όρος 4.57) και τέλος ο στόχος της ενεργού συμμετοχής του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς (μέσος όρος 4.61).

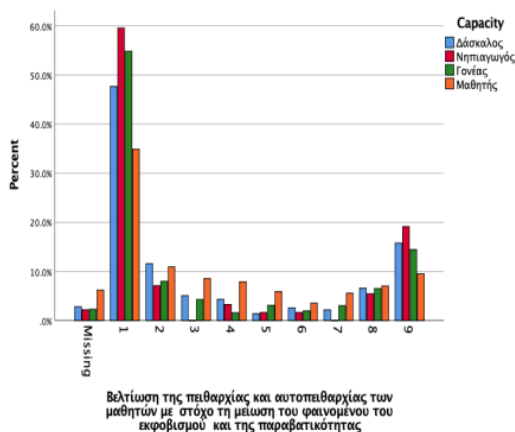

Όσον αφορά το δείγμα των νηπιαγωγών, οι περισσότεροι νηπιαγωγοί δήλωσαν σαν σημαντικότερο στόχο σε σχέση με την καλλιέργεια ενεργών πολιτών τη βελτίωση της πειθαρχίας και αυτοπειθαρχίας των μαθητών με στόχο τη μείωση του φαινομένου του εκφοβισμού και της παραβατικότητας (μέσος όρος 3.27) (επιλογή 3) και ακολουθούσαν η ένταξη αλλόγλωσσων μαθητών και μεταναστών (μέσος όρος 3.38), η διαμόρφωση Δημοκρατικού Πολίτη (μέσος όρος 3.42), η ενεργός συμμετοχή του μαθητή στη σχολική δράση (μέσος όρος 3.48) η ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε εθελοντικές δράσεις που αφορούν τα κοινά (μέσος όρος 3.59), η καλλιέργεια δεξιοτήτων δια βίου μάθησης (μέσος όρος 3.69), η καλλιέργεια της ικανότητας του μαθητή να αναπτύσσει και υλοποιεί σχέδια δράσης με στόχο την αλλαγή και τη βελτίωση (μέσος όρος 3.76), η ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος (μέσος όρος 3.94), η ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της τοπικής κληρονομιάς (μέσος όρος 4.22), η ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς (μέσος όρος 4.35) και τέλος η ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς (μέσος όρος 4.43) .

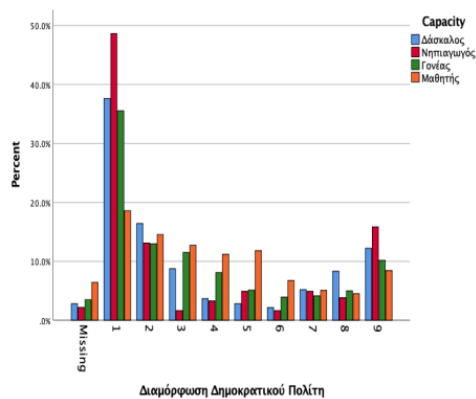
Οι γονείς ως πιο σημαντικό στόχο θεωρούσαν τη βελτίωση της πειθαρχίας και αυτοπειθαρχίας των μαθητών με στόχο τη μείωση του φαινομένου του εκφοβισμού και της παραβατικότητας (μέσος όρος 3.28). Ακολουθούσαν οι στόχοι ενεργός συμμετοχή του μαθητή στη σχολική δράση, η διαμόρφωση Δημοκρατικού Πολίτη μέσος όρος (3.50), η ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε εθελοντικές δράσεις που αφορούν τα κοινά (μέσος όρος 3.57), η καλλιέργεια δεξιοτήτων δια βίου μάθησης (μέσος όρος 3.51) η ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε εθελοντικές δράσεις που αφορούν τα κοινά (μέσος όρος 3.57), η καλλιέργεια της ικανότητας του μαθητή να αναπτύσσει και υλοποιεί σχέδια δράσης με στόχο την αλλαγή και τη βελτίωση (μέσος όρος 3.59), η ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος (μέσος όρος 3.66), η ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της τοπικής κληρονομιάς (μέσος όρος 3.80), η ένταξη αλλόγλωσσων μαθητών και μεταναστών (μέσος όρος 3.88) , η ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς (μέσος όρος 4.06) και τέλος η ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς (μέσος όρος 4.18) .

Οι μαθητές δήλωσαν ότι ο σημαντικότερος στόχος του σχολείου ώστε να διαμορφωθούν οι ενεργοί πολίτες του αύριο, θα πρέπει να είναι η βελτίωση της πειθαρχίας και αυτοπειθαρχίας των μαθητών με στόχο τη μείωση του φαινομένου του εκφοβισμού και

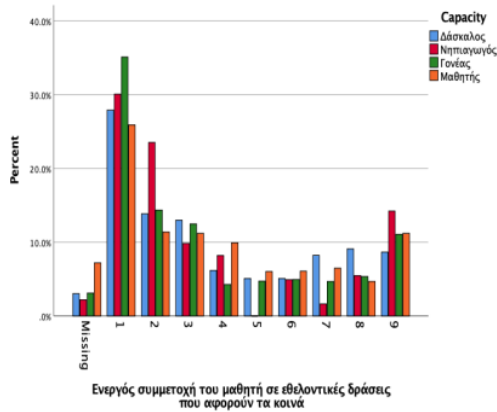
της παραβατικότητας (μέσος όρος 3.68) και ακολουθούσαν η καλλιέργεια δεξιοτήτων δια βίου μάθησης (μέσος όρος 3.80) η ένταξη αλλόγλωσσων μαθητών και μεταναστών (μέσος όρος 3.93), η ενεργός συμμετοχή του μαθητή στη σχολική δράση (μέσος όρος 3.95), η καλλιέργεια της ικανότητας του μαθητή να αναπτύσσει και υλοποιεί σχέδια δράσης με στόχο την αλλαγή και τη βελτίωση (μέσος όρος 4.00), η ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε εθελοντικές δράσεις που αφορούν τα κοινά (μέσος όρος 4.00). Ακολουθούσαν η διαμόρφωση Δημοκρατικού Πολίτη (μέσος όρος 4.03), η ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος (μέσος όρος 4.29), η ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της τοπικής κληρονομιάς (μέσος όρος 4.43), η ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς (μέσος όρος 4.50), η ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς (μέσος όρος 4.66), (Γραφήματα 17 -27) (Παράρτημα Β΄ Πίνακας 7).

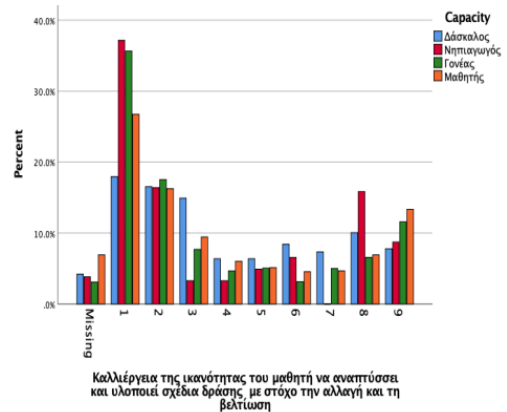
Γράφημα 17. Βελτίωση πειθαρχίας μαθητών με στόχο τη μείωση του φαινομένου του εκφοβισμού και της

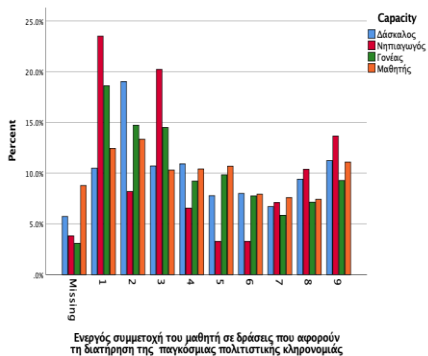
Γράφημα 18. Διαμόρφωση δημοκρατικού πολίτη

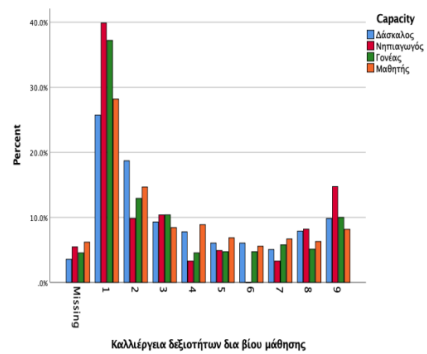
Γράφημα 19. Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε εθελοντικές δράσεις που αφορούν τα κοινά

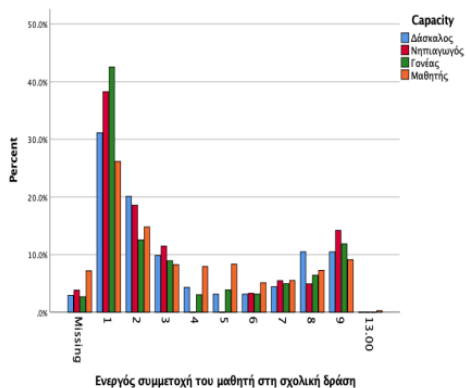
Γράφημα 20. Καλλιέργεια της ικανότητας του μαθητή να αναπτύσσει και να υλοποιεί σχέδια δράσης με στόχο την αλλαγή και τη βελτίωση

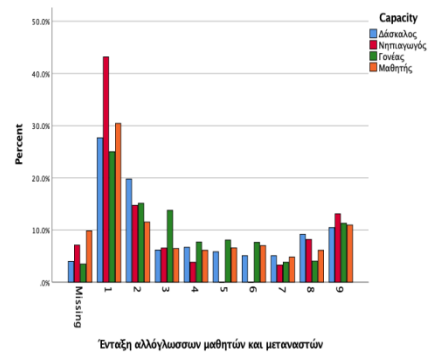
Γράφημα 21. Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της παγκόσμιας πολιτιστικής

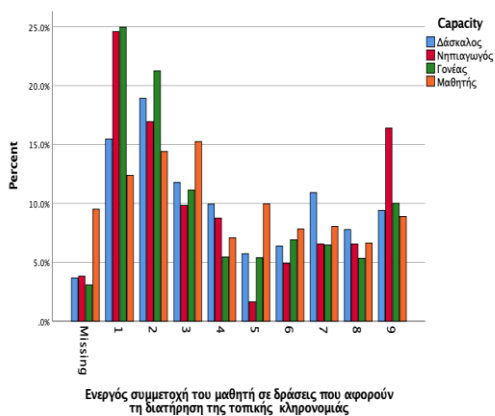
Γράφημα 22. Καλλιέργεια δεξιοτήτων δια βίου μάθησης

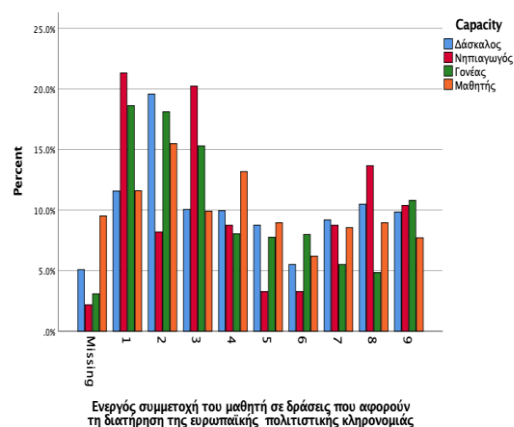
Γράφημα 23. Ενεργός συμμετοχή του μαθητή στη σχολική δράση

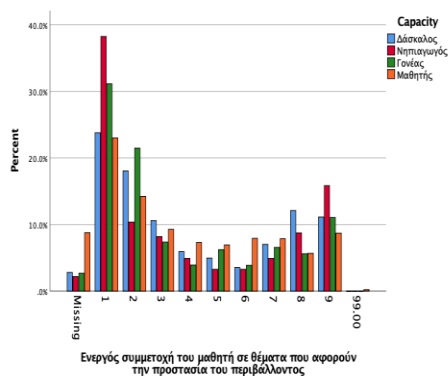
Γράφημα 24. Ένταξη αλλόγλωσσων μαθητών και μεταναστών

Γράφημα 25. Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της τοπικής κληρονομιάς

Γράφημα 26. Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς

Γράφημα 27. Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος

Σχετικά με το ερώτημα «Σε ποιο βαθμό πιστεύουν δάσκαλοι και νηπιαγωγοί ότι μπορεί να ενσωματωθεί διαθεματικά η καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας στα διάφορα μαθήματα του αναλυτικού προγράμματος που αφορούν τις κοινωνικές σπουδές;» οι απαντήσεις των εκπαιδευτικών ήταν οι ακόλουθες:

Στην περίπτωση του δείγματος των δασκάλων οι περισσότεροι απάντησαν στο μάθημα Αγωγή Ζωής (μέσος όρος 4.51) αντιστοιχεί στην επιλογή (πάρα πολύ). Ακολουθούσαν η Περιβαλλοντική Αγωγή (μέσος όρος 4.45) (πολύ), η Αγωγής Υγείας (μέσος όρος 4.34) (πολύ) η Γλώσσα (μέσος όρος 4.08) (πολύ), τα Θρησκευτικά (μέσος όρος 4.06) (πολύ), η

Γεωγραφία (Γνωρίζω τον κόσμο μου) (μέσος όρος 3.94) (Πάρα πολύ) και η Ιστορία (μέσος όρος 3.66) (πολύ).

Οι νηπιαγωγοί δήλωσαν ότι μπορεί να ενσωματωθεί διαθεματικά η καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας στα πιο κάτω γνωστικά αντικείμενα: Περιβαλλοντική Αγωγή (μέσος όρος 4.52) (πάρα πολύ), Αγωγή ζωής (μέσος όρος 4.50) (πάρα πολύ), Γλώσσα (μέσος όρος 4.40) (πολύ), Γεωγραφία (Γνωρίζω τον κόσμο μου) (μέσος όρος 4.20) (πολύ), Αγωγή υγείας (μέσος όρος 4.19) (πολύ), Ιστορία (μέσος όρος 4.09) (πολύ), Θρησκευτικά (μέσος όρος 3.88) (πολύ) (Παράρτημα Β΄ Πίνακας 8).

Στο ερώτημα που αφορούσε τους τρόπους που χρησιμοποιούσαν ως επί το πλείστον οι εκπαιδευτικοί για να αξιολογήσουν τους μαθητές σε θέματα που αφορούν το στόχο «καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας» τα αποτελέσματα ήταν τα ακόλουθα:

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι δάσκαλοι χρησιμοποιούσαν σε μεγαλύτερο βαθμό για σκοπούς αξιολόγησης την προφορική συμμετοχή μαθητών κατά μέσο όρο 4,15% (πολύ) την παρατήρηση των μαθητών 4,09% (πολύ) την αυτοαξιολόγηση μαθητών 3,43% (μέτρια) τα σχέδια εργασίας 3,17% (μέτρια) γραπτές εργασίες στο σπίτι 3,05 % (μέτρια).

Οι νηπιαγωγοί χρησιμοποιούσαν σε μεγαλύτερο βαθμό για σκοπούς αξιολόγησης κατά μέσο όρο την παρατήρηση μαθητών σε ποσοστό 4,44% (πολύ) την προφορική συμμετοχή μαθητών 4,31% (πολύ) σχέδια εργασίας 3,35% (μέτρια) την αυτοαξιολόγηση μαθητών 2,96% (μέτρια) γραπτές εργασίες στο σπίτι 1,49% (καθόλου) (Παράρτημα Β΄ Πίνακας 9).

Σχετικά με το επόμενο ερώτημα που αφορούσε τις προτάσεις των εκπαιδευτικών και γονιών για τρόπους ενδυνάμωσης της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας τα αποτελέσματα από την περιγραφική ανάλυση έδειξαν ότι:

Οι δάσκαλοι σε μεγαλύτερο βαθμό απάντησαν ότι θα πρέπει να γίνει επιμόρφωση των εκπαιδευτικών (μέσος όρος 4.22) (πολύ) και να ενισχυθεί η βασική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών σε θέματα που αφορούν την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας (μέσος όρος 4.18) (πολύ). Πολύ κοντά στον προηγούμενο μέσο όρο ήταν και οι επιλογές να ενδυναμωθεί η συνεργασία με γονείς (μέσος όρος 4.16) (πολύ) και να γίνονται προγράμματα ενημέρωσης των γονιών σχετικά με τους τρόπους καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας (μέσος όρος 4.14) (πολύ) και η επιλογές να χρησιμοποιούνται ορθά τα μέσα μαζικής ενημέρωσης (μέσος όρος 4.09) (πολύ), να δοθεί έμφαση στο στόχο καλλιέργεια ενεργού πολιτότητας μέσα από τα αναλυτικά προγράμματα (μέσος όρος 4.01), (πολύ) και τέλος να ενδυναμωθούν οι καινοτόμες δράσεις που χρησιμοποιούνται στα σχολεία (μέσος όρος 3.98) (πολύ).

Οι νηπιαγωγοί σε μεγαλύτερο βαθμό απάντησαν ότι θα πρέπει να ενισχυθεί η βασική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών σε θέματα που αφορούν την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας (μέσος όρος 4.37), θα πρέπει να γίνει επιμόρφωση των εκπαιδευτικών των εκπαιδευτικών (μέσος όρος 4.32) (πολύ). Ακολουθεί η επιλογή να ενδυναμωθούν οι καινοτόμες δράσεις που χρησιμοποιούνται στα σχολεία (μέσος όρος 4.278) (πολύ) και σε ίσο περίπου βαθμό η επιλογή να γίνονται προγράμματα ενημέρωσης των γονιών σχετικά με τους τρόπους καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας (μέσος όρος 4.2730 (πολύ). Ακολουθεί η επιλογή να γίνονται προγράμματα ενημέρωσης των γονιών σχετικά με τους τρόπους καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας (μέσος όρος 4.27) (πολύ), να χρησιμοποιούνται ορθά τα μέσα μαζικής ενημέρωσης (μέσος όρος 4.20) (πολύ), να ενδυναμωθεί η συνεργασία με γονείς (μέσος όρος 4.15) (πολύ) και να δοθεί έμφαση στο στόχο καλλιέργεια ενεργού πολιτότητας μέσα από τα αναλυτικά προγράμματα (μέσος όρος 4.11) (πολύ).

Οι γονείς απάντησαν ως ακολούθως: Να ενισχυθεί η βασική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών σε θέματα που αφορούν την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας (μέσος όρος 4.43) (πολύ) να ενδυναμωθεί η συνεργασία με γονείς (μέσος όρος 4.40) (πολύ), να γίνει επιμόρφωση των εκπαιδευτικών (μέσος όρος 4.34) (πολύ). Ακολουθούν οι υπόλοιπες επιλογές να χρησιμοποιούνται ορθά τα μέσα μαζικής ενημέρωσης (μέσος όρος 4.28) (πολύ), να γίνονται προγράμματα ενημέρωσης των γονιών σχετικά με τους τρόπους καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας (μέσος όρος 4.22) (πολύ), να ενδυναμωθούν οι καινοτόμες δράσεις που χρησιμοποιούνται στα σχολεία (μέσος όρος 4.10) (πολύ) και τέλος να δοθεί έμφαση στο στόχο καλλιέργεια ενεργού πολιτότητας μέσα από τα αναλυτικά προγράμματα; (μέσος όρος 3.90) (πολύ) (Παράρτημα Β΄ Πίνακας 10).

Το επόμενο ερώτημα που διερευνήθηκε αφορούσε τις απόψεις δασκάλων -νηπιαγωγών, σχετικά με το βαθμό επίδρασης των παράγοντων σχολικής αποτελεσματικότητας (ηγεσία, πόροι, προσδοκίες εκπαιδευτικών, καινοτομίες, καλές πρακτικές, συνεργασία με εξωτερικούς φορείς) σε σχέση με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητα. Οι εκπαιδευτικοί κλήθηκαν να επιλέξουν μεταξύ των επιλογών 1 -8 αρχίζοντας από τον αριθμό 1 ως τον πιο σημαντικό παράγοντα.

Αρχικά έγινε ανάλυση των μέσων όρων στις απαντήσεις που έδωσαν οι εκπαιδευτικοί με σκοπό να καταγραφεί σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι σχετίζεται ο κάθε παράγοντας με τη σχολική αποτελεσματικότητα σε σχέση με το στόχο της ενεργού πολιτότητας.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, οι δάσκαλοι θεωρούσαν ως πιο σημαντικό τον παράγοντα την ηγεσία (μέσος όρος 3,40) και ακολουθούσαν το σχολικό κλίμα (μέσος όρος 3,47), προσδοκίες εκπαιδευτικών (μέσος όρος 3,65) καλές πρακτικές (μέσος όρος 3,67)

καινοτομίες (μέσος όρος 3,69), συνεργασία με τους γονείς (μέσος όρος 3,72) οικονομικοί πόροι (μέσος όρος 4,13) και ακολούθως τους παράγοντες συνεργασία με εξωτερικούς φορείς (μέσος όρος 4,19).

Οι νηπιαγωγοί διαβάθμισαν τις επιλογές ως ακολούθως: σχολικό κλίμα (μέσος όρος 3,24), ηγεσία (μέσος όρος 3,36), καλές πρακτικές (μέσος όρος 3,50), συνεργασία με τους γονείς (μέσος όρος 3,60) καινοτομίες (μέσος όρος 3,69), συνεργασία με εξωτερικούς φορείς (μέσος όρος 3,72), οικονομικοί πόροι (μέσος όρος 3.82) .

Πίνακας 25. Αποτελέσματα από τη διερεύνηση των απόψεων των εκπαιδευτικών σχετικά με το βαθμό επίδρασης των παράγοντων σχολικής αποτελεσματικότητας

	Capacity	N	Mean	Std. Deviation
Ηγεσία	Δάσκαλος	911	3.4018	2.45195
	Νηπιαγωγός	179	3.3687	2..73314
Οικονομικοί πόροι	Δάσκαλος	908	4.1366	2.40201
	Νηπιαγωγός	176	3.8239	2.49289
Προσδοκίες εκπαιδευτικών	Δάσκαλος	904	3.6571	2.47997
	Νηπιαγωγός	179	3.6201	2.72542
Καινοτομίες	Δάσκαλος	908	4.3524	2.32365
	Νηπιαγωγός	176	3.6989	2.65442
Καλές πρακτικές	Δάσκαλος	908	3.6751	2.59869
	Νηπιαγωγός	179	3.5028	2.76693
Σχολικό κλίμα	Δάσκαλος	908	3.4725	2.56176
	Νηπιαγωγός	179	3.2458	2.80568
Συνεργασία με εξωτερικούς φορείς	Δάσκαλος	908	4.1982	2.55616
	Νηπιαγωγός	179	3.7263	2.71656
Συνεργασία με τους γονείς	Δάσκαλος	904	3.7268	2.59856
	Νηπιαγωγός	179	3.6034	2.76905

Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε στατιστική ανάλυση των δεδομένων για να διερευνηθεί κατά πόσο διαφοροποιούνται οι απόψεις των δασκάλων - νηπιαγωγών, σχετικά με το βαθμό επίδρασης των παράγοντων σχολικής αποτελεσματικότητας (ηγεσία, πόροι, προσδοκίες εκπαιδευτικών, καινοτομίες, καλές πρακτικές, συνεργασία με εξωτερικούς φορείς) με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας. Παρατηρούμε ότι: Ο συντελεστής

συσχέτισης είναι μικρότερος από 0.05 μόνο στις καινοτομίες και στη συνεργασία με τους εξωτερικούς φορείς ενώ στις υπόλοιπες ερωτήσεις είναι μεγαλύτερος από 0.05. Συμπεραίνουμε ότι οι μεταβλητές επίδραση των παραγόντων (ηγεσία, πόροι, προσδοκίες εκπαιδευτικών, καλές πρακτικές) είναι ανεξάρτητη με τη μεταβλητή βαθμίδα εκπαιδευτικού (νηπιαγωγός- δάσκαλος). Ακόμη, οι μεταβλητές επίδραση των παραγόντων (καινοτομίες και συνεργασία με εξωτερικούς φορείς) είναι εξαρτημένη με τη μεταβλητή βαθμίδα εκπαιδευτικού (νηπιαγωγός- δάσκαλος) (Παράρτημα Β΄ Πίνακας 11).

Όσον αφορά τον παράγοντα συνεργασία με τους γονείς και τη διερεύνηση του ερωτήματος κατά πόσο υπάρχει συσχέτιση των απόψεων δασκάλων - νηπιαγωγών - γονιών για την αναγκαιότητα της συνεργασίας με τους γονείς ως μέσου για να αναπτυχθεί η ενεργός πολιτότητα, τα αποτελέσματα από τον έλεγχο χ^2 έδειξαν ότι: Στο μεγαλύτερο τους ποσοστό οι δάσκαλοι απάντησαν ότι συμφωνούν ότι η ενδυνάμωση της συνεργασίας με τους γονείς μπορεί να βελτιώσει την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας. Το ίδιο και στην περίπτωση των νηπιαγωγών που στο μεγαλύτερο τους ποσοστό απάντησαν συμφωνά. Οι γονείς φαίνεται να έχουν πιο ισχυρή άποψη για τη σημασία συνεργασίας σχολείου – γονέων ως μέσου για να αναπτυχθεί η ενεργός πολιτότητα. Αυτό σημαίνει ότι οι όλοι οι εμπλεκόμενοι συμφωνούν με την αναγκαιότητα ενδυνάμωσης της συνεργασίας με τους γονείς για ανάπτυξη της ενεργού πολιτότητας (Πίνακας 26).

Πίνακας 26. Αποτελέσματα ελέγχου συσχέτισης απόψεων για τη συνεργασία με τους γονείς

Να ενδυναμωθεί η συνεργασία με γονείς Crosstabulation

Cont

	Να ενδυναμωθεί η συνεργασία με γονείς					Total
	Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ	Δεν είμαι βέβαιος / η	Συμφω νώ	Συμφωνώ απόλυτα	
Δάσκαλος	3	0	118	483	274	878
Νηπιαγωγός	6	0	22	84	67	179
Γονέας	0	21	95	772	849	1737
Total	9	21	235	1339	1190	2794

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	174.448 ^a	8	0.000
Likelihood Ratio	153.285	8	0.000
Linear-by-Linear Association	77.704	1	0.000
N of Valid Cases	2794		

Στη συνέχεια διερευνήθηκε ποιες μεθόδους χρησιμοποιούν οι δάσκαλοι και οι νηπιαγωγοί στις Κοινωνικές Σπουδές, Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της ανάλυσης οι δάσκαλοι στα μαθήματα που emπίπτουν στις κοινωνικές σπουδές χρησιμοποιούν σε μεγαλύτερο βαθμό τη συνεργατική μέθοδο με μέσο όρο στις απαντήσεις 3.92 (πολύ) και τυπική απόκλιση 0.79, τη διαθεματική προσέγγιση κατά μέσο όρο 3.88 (πολύ) και τυπική απόκλιση 0.915. Ακολουθούν η βιωματική μάθηση με μέσο όρο 3.83 (πολύ) και τυπική απόκλιση 0.846, η ομαδοκεντρική διδασκαλία με μέσο όρο 3.74 (πολύ) και τυπική απόκλιση 0.83 η μαθητοκεντρική διδασκαλία κατά μέσο όρο 3.68 (πολύ) και τυπική απόκλιση 0.81 και η χρήση ΤΕΠ κατά μέσο όρο 3.67 (πολύ) και τυπική απόκλιση 0.97. Λιγότερο χρησιμοποιούν τη μέθοδο project κατά μέσο όρο 3.16 (αρκετά) και τυπική απόκλιση 1.11 και καινοτόμα προγράμματα κατά μέσο όρο 3.11 (αρκετά) και τυπική απόκλιση 1.09.

Οι νηπιαγωγοί σε γνωστικά αντικείμενα που σχετίζονται με τις κοινωνικές σπουδές, σε μεγαλύτερο βαθμό χρησιμοποιούν τη βιωματική προσέγγιση αφού ο μέσος όρος των απαντήσεων που αφορούσε την επιλογή βιωματική προσέγγιση ήταν 4.41 που αντιστοιχεί στην απάντηση (πολύ). Τυπική απόκλιση 0.747. Ακολουθεί η διαθεματική προσέγγιση (μέσος όρος 4.39) (πολύ), τυπική απόκλιση 0.78, η ομαδοκεντρική διδασκαλία μέσος όρος 4.28 (πολύ), τυπική απόκλιση 0.75, η συνεργατική μέθοδος μέσος όρος 4.25 (πολύ), τυπική απόκλιση 0.79, η μέθοδος project μέσος όρος 4.13 (πολύ), τυπική απόκλιση 0.96, η μαθητοκεντρική διδασκαλία 4.05 (πολύ) τυπική απόκλιση 0.96, η χρήση ΤΕΠ μέσος όρος 3.98 (πολύ) τυπική απόκλιση 0.96, τα καινοτόμα προγράμματα, μέσος όρος 3.55 (πολύ) (τυπική απόκλιση 1.11) (Πίνακας 27).

Πίνακας 27. Ποιές μεθόδους διδασκαλίας χρησιμοποιούν δάσκαλοι- νηπιαγωγοί στις Κοινωνικές Επιστήμες

Capacity		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Διαθεματική προσέγγιση	Δάσκαλος	898	3.8875	0.91540	0.03055
	Νηπιαγωγός	179	4.3966	0.78195	0.05845
Ομαδοκεντρική διδασκαλία	Δάσκαλος	898	3.7483	0.83213	0.02777
	Νηπιαγωγός	179	4.2849	0.75873	0.05671
Δασκαλοκεντρική διδασκαλία	Δάσκαλος	892	2.9574	0.93946	0.03146
	Νηπιαγωγός	176	2.7159	0.99655	0.07512
Μαθητοκεντρική διδασκαλία	Δάσκαλος	889	3.6895	0.81947	0.02748
	Νηπιαγωγός	179	4.0559	0.96408	0.07206
Βιωματική μάθηση	Δάσκαλος	898	3.8374	0.84617	0.02824
	Νηπιαγωγός	179	4.4190	0.74794	0.05590
Μέθοδος project	Δάσκαλος	898	3.1626	1.11554	0.03723
	Νηπιαγωγός	176	4.1307	0.96212	0.07252
Συνεργατική μέθοδος	Δάσκαλος	888	3.9200	0.79267	0.02660
	Νηπιαγωγός	179	4.2570	0.79386	0.05934
Καινοτόμα προγράμματα	Δάσκαλος	881	3.1112	1.09705	0.03696
	Νηπιαγωγός	176	3.5568	1.11466	0.08402
Χρήση ΤΕΠ	Δάσκαλος	898	3.6737	0.97882	0.03266
	Νηπιαγωγός	173	3.9884	0.96442	0.07332

Διερευνήθηκε επίσης κατά πόσο διαφοροποιούνται οι απαντήσεις δασκάλων - νηπιαγωγών σχετικά με τις μεθόδους διδασκαλίας που χρησιμοποιούν στα μαθήματα των κοινωνικών σπουδών σε σχέση με το στόχο καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας.

Τα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης ttest έδειξαν ότι: Στο τεστ Levene's, το p-value (Sig) όσον αφορά τη χρήση της διαθεματικής προσέγγισης ήταν $0.568 > 0,05$ άρα λάβαμε υπόψη το (Equal variances assume) όπου το p-value (Sig 2 tailed) $= 0,000 < 0,05$ οπότε απορρίψαμε τη μηδενική υπόθεση και δεχθήκαμε την εναλλακτική υπόθεση, ότι δηλαδή υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των δειγμάτων. Από τη στατιστική ανάλυση φάνηκε ότι υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ

των δειγμάτων όσον αφορά τη συχνότητα χρήσης σε όλες τις διδακτικές προσεγγίσεις (ισχύει η εναλλακτική υπόθεση). Συγκεκριμένα η ανάλυση έδειξε τα ακόλουθα:

Χρήση της ομαδοκεντρικής προσέγγισης: p-value (Sig) =0,829>0,05 και p-value (Sig 2 tailed) =0,000<0,05. Δεχόμαστε την εναλλακτική υπόθεση ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση.

Χρήση της δασκαλοκεντρικής προσέγγισης: p-value (Sig) =0,004<0,05 και p-value (Sig 2 tailed) (equal variances not assumed) =0,003<0,05. Δεχόμαστε την εναλλακτική υπόθεση ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση

Χρήση της μαθητοκεντρικής προσέγγισης: p-value (Sig) = 0.802>0,05 και p-value (Sig 2 tailed) (equal variances assumed) =0,000<0,05. Δεχόμαστε την εναλλακτική υπόθεση ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση.

Χρήση της βιωματικής προσέγγισης: p-value (Sig) =0.338 >0,05 και p-value (Sig 2 tailed) (equal variances assumed) =0,000<0,05. Δεχόμαστε την εναλλακτική υπόθεση ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση.

Χρήση της μεθόδου project p-value (Sig) =0.002<0,05 και p-value (Sig 2 tailed) (equal variances not assumed) =0,000 <0,05. Δεχόμαστε την εναλλακτική υπόθεση ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση.

Χρήση της συνεργατικής μεθόδου p-value (Sig) =0.085>0,05 και p-value (Sig 2 tailed) (equal variances assumed)=0,000 <0,05. Δεχόμαστε την εναλλακτική υπόθεση ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση.

Χρήση καινοτόμων προγραμμάτων p-value (Sig) =0.158>0,05 και p-value (Sig 2 tailed) (equal variances assumed)=0,000 <0,05. Δεχόμαστε την εναλλακτική υπόθεση ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση.

Χρήση ΤΕΠ: p-value (Sig) =0.168>0,05 και p-value (Sig 2 tailed) (equal variances not assumed) =0,000 <0,05

Δεχόμαστε την εναλλακτική υπόθεση ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση (Παράρτημα Β΄ Πίνακας 12).

Τα αποτελέματα της ανάλυσης που αφορούσαν τις απόψεις εκπαιδευτικών, γονιών μαθητών σχετικά με το ρόλο των γονιών στην ανάπτυξη συγκεκριμένων χαρακτηριστικών των μαθητών έδειξαν ότι: Οι δάσκαλοι δήλωσαν ότι ο ρόλος των γονιών (όσον

αφορά τα χαρακτηριστικά που υπήρχαν στις επιλογές), είναι περισσότερο στο να σέβονται οι μαθητές τους φίλους και τους εκπαιδευτικούς (μέσος όρος 4.73) (πάρα πολύ. Ακολουθούσε η επιλογή στο να εκτιμούν οι μαθητές τον εαυτό τους και να φροντίζουν για τη διατροφή, την άσκηση την υγεία (μέσος όρος 4.70) (πάρα πολύ) και το να συμπεριφέρονται ορθά οι μαθητές στους αλλόγλωσσους και αλλόθρησκους συμμαθητές τους (μέσος όρος 4.68), (πάρα πολύ) το να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν τη βοήθεια προς το συνάνθρωπο μας (μέσος όρος 4.64) (πάρα πολύ). Στη συνέχεια, οι επιλογές, το να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν τη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ των μαθητών (μέσος όρος 4.50) (πάρα πολύ). Σε πολύ μεγάλο βαθμό έδειξαν να πιστεύουν ότι ο ρόλος των γονιών είναι στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος (μέσος όρος 4.49) (πολύ), στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν την πολιτιστική κληρονομιά τοπικά και παγκόσμια (μέσος όρος 4.36) (πολύ), στο να συμμετέχουν οι μαθητές σε προγράμματα του σχολείου που αφορούν τον εθελοντισμό (μέσος όρος 4.25) (πολύ), στο να συμμετέχουν οι μαθητές σε προγράμματα του σχολείου που αφορούν τη δράση για βελτίωση της κοινότητας (μέσος όρος 4.23) (πολύ).

Οι νηπιαγωγοί όπως και οι δάσκαλοι έδειξαν να πιστεύουν ότι στο μεγαλύτερο βαθμό ο ρόλος των γονιών είναι καταλυτικός στο να σέβονται οι μαθητές τους φίλους και τους εκπαιδευτικούς (μέσος όρος 4.83) (πάρα πολύ). Ακολουθούσαν οι επιλογές στο να εκτιμούν οι μαθητές τον εαυτό τους και να φροντίζουν για τη διατροφή, την άσκηση την υγεία (μέσος όρος 4.78) (πάρα πολύ), στο να συμπεριφέρονται ορθά οι μαθητές στους αλλόγλωσσους και αλλόθρησκους συμμαθητές τους (μέσος όρος 4.74) (πάρα πολύ), στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν τη βοήθεια προς το συνάνθρωπο μας (μέσος όρος 4.74) (πάρα πολύ), στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος (μέσος όρος 4.53) (πάρα πολύ). Στη συνέχεια καταγράφηκαν οι επιλογές στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν τη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ των μαθητών (μέσος όρος 4.41) (πολύ), στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν την πολιτιστική κληρονομιά τοπικά και παγκόσμια (μέσος όρος 4.33) (πολύ), στο να συμμετέχουν οι μαθητές σε προγράμματα του σχολείου που αφορούν τον εθελοντισμό (μέσος όρος 4.29) (πολύ), στο να συμμετέχουν οι μαθητές σε προγράμματα του σχολείου που αφορούν τη δράση για βελτίωση της κοινότητας (μέσος όρος 4.16) (πολύ).

Οι γονείς, όπως και οι δάσκαλοι και οι νηπιαγωγοί έδειξαν να πιστεύουν ότι στο μεγαλύτερο βαθμό ο ρόλος των γονιών είναι στο να σέβονται οι μαθητές τους φίλους και

τους εκπαιδευτικούς (μέσος όρος 4.80) (πάρα πολύ). Ακολουθούσαν οι επιλογές, στο να εκτιμούν οι μαθητές τον εαυτό τους και να φροντίζουν για τη διατροφή, την άσκηση την υγεία (μέσος όρος 4.73) (πάρα πολύ), στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν τη βοήθεια προς το συνάνθρωπο μας (μέσος όρος 4.68) (πάρα πολύ), στο να συμπεριφέρονται ορθά οι μαθητές στους αλλόγλωσσους και αλλόθρησκους συμμαθητές τους (μέσος όρος 4.68) (πάρα πολύ), στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν τη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ των μαθητών (μέσος όρος 4.58) (πάρα πολύ), στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος (μέσος όρος 4.49) (πολύ), στο να συμμετέχουν οι μαθητές σε προγράμματα του σχολείου που αφορούν τη δράση για βελτίωση της κοινότητας (μέσος όρος 4.3567) (πολύ), στο να συμμετέχουν οι μαθητές σε προγράμματα του σχολείου που αφορούν τον εθελοντισμό (μέσος όρος 4.32) (πολύ), στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν την πολιτιστική κληρονομιά τοπικά και παγκόσμια (μέσος όρος 4.29) (πολύ).

Οι μαθητές στην πλειονότητα τους απάντησαν (πολύ) όσον αφορά όλα τα χαρακτηριστικά που αναφέρονται στην ερώτηση. Περισσότερο πιστεύουν ότι σχετίζεται με την επιλογή στο να σέβονται οι μαθητές τους φίλους και τους εκπαιδευτικούς με μέσο όρο 4.41. (έχουν επιλέξει όμως την επιλογή πολύ και όχι την επιλογή πάρα πολύ όπως οι υπόλοιπες ομάδες). Ακολουθούσαν οι επιλογές, στο να συμπεριφέρονται ορθά οι μαθητές στους αλλόγλωσσους και αλλόθρησκους συμμαθητές τους (μέσος όρος 4.317) (πολύ), στο να εκτιμούν οι μαθητές τον εαυτό τους και να φροντίζουν για τη διατροφή, την άσκηση την υγεία (μέσος όρος 4.315) (πολύ), στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν τη βοήθεια προς το συνάνθρωπο μας (μέσος όρος 4.19). Οι υπόλοιπες τους επιλογές κατατάσσονται σύμφωνα με τις απαντήσεις τους ως ακολούθως: Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν τη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ των μαθητών (μέσος όρος 4.07) (πολύ), στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος (μέσος όρος 4.05) (πολύ), στο να συμμετέχουν οι μαθητές σε προγράμματα του σχολείου που αφορούν τη δράση για βελτίωση της κοινότητας (μέσος όρος 3.87) (πολύ), στο να συμμετέχουν οι μαθητές σε προγράμματα του σχολείου που αφορούν τον εθελοντισμό (μέσος όρος 3.85) (πολύ), Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν την πολιτιστική κληρονομιά τοπικά και παγκόσμια (μέσος όρος 3.61) (πολύ) (Παράρτημα Β' Πίνακας 13).

Ο στατιστικός έλεγχος Ανονα έδειξε ότι: Όσον αφορά τη μεταβλητή «στο να εκτιμούν οι μαθητές τον εαυτό τους και να φροντίζουν για τη διατροφή, την άσκηση την υγεία»

υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των απόψεων δασκάλων - μαθητών και γονιών - μαθητών. Όσον αφορά τη μεταβλητή «στο να σέβονται οι μαθητές τους φίλους και τους εκπαιδευτικούς» υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ δασκάλων - μαθητών, νηπιαγωγών- μαθητών, γονιών-μαθητών. Όσον αφορά τη μεταβλητή «στο να συμπεριφέρονται ορθά οι μαθητές στους αλλόγλωσσους και αλλόθρησκους συμμαθητές τους» υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ δασκάλων - μαθητών, νηπιαγωγών - μαθητών, γονιών - μαθητών. Στη μεταβλητή «στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν τη βοήθεια προς το συνάνθρωπο μας» υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ δασκάλων-μαθητών, νηπιαγωγών – μαθητών, γονιών - μαθητών. Στη μεταβλητή «στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν τη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ των μαθητών» υπάρχει στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ όλων των ομάδων, εκτός από τα δείγματα δασκάλων-νηπιαγωγών. Όσον αφορά τη μεταβλητή «στο να συμμετέχουν οι μαθητές σε προγράμματα του σχολείου που αφορούν τη δράση για βελτίωση της κοινότητας» υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ δασκάλων – γονιών, δασκάλων - μαθητών, νηπιαγωγών - μαθητών, γονιών- μαθητές. Σε σχέση με τη μεταβλητή «στο να συμμετέχουν οι μαθητές σε προγράμματα του σχολείου που αφορούν τον εθελοντισμό υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ του δείγματος των νηπιαγωγών –μαθητών και γονιών –μαθητών. Σε σχέση με τη μεταβλητή «στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος» υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ νηπιαγωγών – μαθητών, γονιών –μαθητών. Τέλος σε σχέση με τη μεταβλητή «στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν την πολιτιστική κληρονομιά τοπικά και παγκόσμια» υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ νηπιαγωγών – μαθητών, γονιών –μαθητών. (Πίνακες 28 - 36, Παράρτημα Β' πίνακας 14).

Πίνακας 28. Μεταβλητή: «Στο να εκτιμούν οι μαθητές τον εαυτό τους και να φροντίζουν για τη διατροφή, την άσκηση την υγεία»

Δάσκαλοι-Νηπιαγωγοί: p-value (Sig) =0.974>0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι- Γονείς: p-value (Sig) = 1.000>0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι –Μαθητές: p-value (Sig) =0.000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές

Νηπιαγωγοί- Γονείς: p-value (Sig) =1.000 >0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί – Μαθητές: p-value (Sig) =0.000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Γονείς-Μαθητές: p-value (Sig) =0.000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές

Πίνακας 29. Μεταβλητή: Στο να σέβονται οι μαθητές τους φίλους και τους εκπαιδευτικούς

Δάσκαλοι-Νηπιαγωγοί: p-value (Sig) =0.506 >0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι - Γονείς: p-value (Sig) = 0.062 >0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι - Μαθητές: p- value (Sig) =0.000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί - Γονείς: p-value (Sig) =1.000 >0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί - Μαθητές: p-value (Sig) = 0.000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Γονείς -Μαθητές: p value (Sig) =0.000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές

Πίνακας 30. Μεταβλητή: Στο να συμπεριφέρονται ορθά οι μαθητές στους αλλόγλωσσους και αλλόθρησκους συμμαθητές τους

Δάσκαλοι - Νηπιαγωγοί: p-value (Sig) =1.000 >0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοί - Γονείς: p-value (Sig) =1.000>0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι - Μαθητές: p-value (Sig) =0.000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί - Γονείς: p-value (Sig) =1.000>0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές

Νηπιαγωγοί - Μαθητές: p-value (Sig) =0.000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Γονείς- Μαθητές: p-value (Sig) =0.000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές

Πίνακας 31. Μεταβλητή: Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν τη βοήθεια προς το συνάνθρωπο μας

Δάσκαλοι-Νηπιαγωγοί: p-value (Sig) =0.681>0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι-Γονείς: p-value (Sig) =1.000>0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι- Μαθητές: p-value (Sig) =0.000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί-Γονείς: p-value (Sig) =1.000>0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί- Μαθητές: p-value (Sig) =0.000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Γονείς- Μαθητές: p-value (Sig) =0.000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές

Πίνακας 32. Μεταβλητή: Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν τη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ των μαθητών

Δάσκαλοι - Νηπιαγωγοί: p value (Sig) =1.000>0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι - Γονείς: p value (Sig) =0.031<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι - Μαθητές: p value (Sig) =0.000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί - Γονείς: p value (Sig) =0.025<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί - Μαθητές: p value (Sig) =0.000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Γονείς Μαθητές: p value (Sig) = 0.000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές

Πίνακας 33. Μεταβλητή: Στο να συμμετέχουν οι μαθητές σε προγράμματα του σχολείου που αφορούν τη δράση για βελτίωση της κοινότητας

Δάσκαλοι - Νηπιαγωγοί: p-value (Sig) =1.000>0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι - Γονείς: p-value (Sig) =0.011<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι - Μαθητές: p-value (Sig) =0.000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί - Γονείς: p-value (Sig) =0.056>0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί - Μαθητές: p-value (Sig) =0.000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Γονείς- Μαθητές: p-value (Sig) =0.000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές

Πίνακας 34. Μεταβλητή: Στο να συμμετέχουν οι μαθητές σε προγράμματα του σχολείου που αφορούν τον εθελοντισμό

Δάσκαλοι –Νηπιαγωγοί: p-value (Sig) =1.000>0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι - Γονείς: p- value (Sig) =0.299>0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι - Μαθητές: p- value (Sig) =0.000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί-Γονείς: p-value (Sig) =1.000>0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί -Μαθητές: p- value (Sig) =0.000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Γονείς - Μαθητές:p-value (Sig) =0.000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές

Πίνακας 35. Μεταβλητή: Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος

Δάσκαλοι - Νηπιαγωγοί: p-value (Sig)=1.000>0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι - Γονείς: p-value (Sig) =1.000>0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι - Μαθητές: p-value (Sig) =0.000 <0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί - Γονείς: p-value (Sig) =1.000>0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί - Μαθητές: p-value (Sig) = 0.002<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Μαθητές - Γονείς: p-value (Sig) =0.000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές

Πίνακας 36. Μεταβλητή: Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν την πολιτιστική κληρονομιά τοπικά και παγκόσμια

Δάσκαλοι - Νηπιαγωγοί: p-value (Sig) =1.000>0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι - Γονείς: p-value (Sig) =0.626>0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι - Μαθητές: p-value (Sig) =0.000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί - Γονείς: p-value (Sig) = 1.000>0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί - Μαθητές: p-value (Sig) =0.000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Γονείς - Μαθητές: p-value (Sig) =0.000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές

Κατά τη διερεύνηση της επόμενης υπόθεσης που αφορούσε το ερώτημα «Σε ποιο βαθμό πιστεύουν οι μαθητές Στ΄ τάξης, γονείς ότι χαρακτηρίζουν τους μαθητές Στ΄ τάξης χαρακτηριστικά που σχετίζονται με τον ενεργό πολίτη τα αποτελέσματα ήταν:

Οι γονείς με τις επιλογές τους έδειξαν ότι σε μεγαλύτερο βαθμό πιστεύουν ότι αυτό που χαρακτηρίζει τους μαθητές Στ΄ τάξης είναι η δικαιοσύνη (μέσος όρος 4.29) (πολύ), η

συνεργασία (μέσος όρος 4.21) (πολύ), συμπεριφορά απαλλαγμένη από στερεότυπα, φανατισμούς και προκαταλήψεις (μέσος όρος 4.19) (πολύ), η αλληλοκατανόηση (μέσος όρος 4.15) (πολύ), η δημιουργική σκέψη (μέσος όρος 4.13), (πολύ), ο αυτοσεβασμός, (μέσος όρος 4.12) (πολύ), η αποδοχή της διαφορετικότητας (μέσος όρος 4.12) (πολύ) , η αλληλεγγύη (μέσος όρος 4.107) (πολύ) . Ακολουθούν η συμπεριφορά που διέπεται από κανόνες, δημοκρατικές αρχές και αξίες (μέσος όρος 4.100) (πολύ), η ενσυναίσθηση (μέσος όρος 3.99) (πολύ), η καλή αυτοεικόνα (μέσος όρος 3.96) (πολύ), η κριτική σκέψη (μέσος όρος 3.93) (πολύ), η ανεκτικότητα (μέσος όρος 3.84) (πολύ), η ανεξαρτησία (μέσος όρος 3.83) (πολύ), η αυτοπεποίθηση (μέσος όρος 3.8 2(πολύ) και τέλος η αυτοκυριαρχία (μέσος όρος 3.73) (πολύ).

Οι μαθητές έδωσαν τις ακόλουθες απαντήσεις όσον αφορά τα χαρακτηριστικά που πιστεύουν ότι τους χαρακτηρίζουν: Αποδοχή της διαφορετικότητας (μέσος όρος 4.32) (πολύ), δημιουργική σκέψη (μέσος όρος 4.28) (πολύ), συμπεριφορά απαλλαγμένη από στερεότυπα, φανατισμούς και προκαταλήψεις (μέσος όρος 4.19) (πολύ), αλληλεγγύη (μέσος όρος 4.02 (πολύ), αλληλοκατανόηση (μέσος όρος 4.02) (πολύ), αυτοπεποίθηση (μέσος όρος 4) (πολύ), δικαιοσύνη (μέσος όρος 3.96) (πολύ), ενσυναίσθηση μέσος όρος 3.96) (πολύ), συνεργασία (μέσος όρος 3.94) (πολύ) , συμπεριφορά που διέπεται από κανόνες, δημοκρατικές αρχές και αξίες (μέσος όρος 3.85) (πολύ), κριτική σκέψη (μέσος όρος 3.83) (πολύ)» και τέλος η ανεξαρτησία (μέσος όρος 3.78) (Πίνακας 37).

Πίνακας 37. Σε ποιο βαθμό πιστεύουν οι μαθητές Στ΄ τάξης, γονείς ότι χαρακτηρίζουν τους μαθητές Στ΄ τάξης χαρακτηριστικά που σχετίζονται με τον ενεργό πολίτη.

<i>Group Statistics</i>					
Capacity		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Καλή αυτοεικόνα	Γονέας	1745	3.9650	0.82842	0.01983
	Μαθητής	1711	4.0094	1.00637	0.02433
Αυτοπεποίθηση	Γονέας	1758	3.8276	0.84844	0.02024
	Μαθητής	1711	4.0094	1.00637	0.02433
Ανεξαρτησία	Γονέας	1752	3.8333	0.81440	0.01946
	Μαθητής	1706	3.7884	1.05469	0.02554

Αυτοκυριαρχία	Γονέας	1752	3.7340	0.84154	0.02011
Αυτοσεβασμός	Γονέας	1751	4.1211	0.78716	0.01881
Κριτική σκέψη	Γονέας	1751	3.9372	0.83395	0.01993
	Μαθητής	1711	3.8364	1.12603	0.02722
Δημιουργική σκέψη	Γονέας	1751	4.1359	0.82865	0.01980
	Μαθητής	1707	4.2894	0.92479	0.02238
Ενσυναίσθηση	Γονέας	1726	3.9954	0.83126	0.02001
	Μαθητής	1692	3.9616	1.00927	0.02454
Αλληλεγγύη	Γονέας	1752	4.1073	0.77505	0.01852
	Μαθητής	1684	4.0226	0.93240	0.02272
Ανεκτικότητα	Γονέας	1739	3.8493	0.80723	0.01936
Συνεργασία	Γονέας	1758	4.2127	0.69572	0.01659
	Μαθητής	1680	3.9440	0.96352	0.02351
Δικαιοσύνη	Γονέας	1751	4.2987	0.69067	0.01651
	Μαθητής	1679	3.9684	1.01342	0.02473
Αλληλοκατανόηση	Γονέας	1745	4.1507	0.74477	0.01783
	Μαθητής	1687	4.0219	0.95826	0.02333
Συμπεριφορά που διέπεται από κανόνες, δημοκρατικές αρχές και αξίες	Γονέας	1759	4.1001	0.82426	0.01965
	Μαθητής	1680	3.8536	1.01448	0.02475
Συμπεριφορά απαλλαγμένη από στερεότυπα, φανατισμούς και προκαταλήψεις	Γονέας	1758	3.9989	0.86149	0.02055
	Μαθητής	1685	4.1917	1.03130	0.02512

Αποδοχή της διαφορετικότητας	Γονέας	1758	4.1206	0.84024	0.02004
	Μαθητής	1693	4.3266	0.94979	0.02308

Διερευνήθηκε επίσης αν υπάρχει συσχέτιση στις απόψεις γονιών – μαθητών (για τα χαρακτηριστικά που χαρακτηρίζουν τους μαθητές Στ΄ τάξης) μέσω του στατιστικού ελέγχου ttest και τα αποτελέσματα έδειξαν ότι το p- value (Sig) =0.000 είναι μικρότερο από 0,05 σε όλες τις μεταβλητές που αφορούν τις απόψεις γονέων – μαθητών, οπότε συμπεραίνουμε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ των δειγμάτων (Παράρτημα Β΄ Πίνακας 15).

Οι δάσκαλοι, απάντησαν ότι όλα τα πιο πάνω χαρακτηριστικά, χαρακτηρίζουν τους μαθητές σε μέτριο βαθμό. Σύμφωνα με την τιμή των μέσων όρων, τα χαρακτηριστικά που χαρακτηρίζουν τους μαθητές, κατά τη γνώμη των δασκάλων, κατατάσσονται ως ακολούθως: Θετική αυτοεικόνα 59.2%, αυτοπεποίθηση 57 %, αυτοσεβασμός 56.8%, δικαιοσύνη 55.7%, αυτοκυριαρχία μέτριο 55.7%, αλληλοκατανόηση 54.5%, συμπεριφορά που διέπεται από κανόνες, δημοκρατικές αρχές και αξίες 54.3%, ενσυναίσθηση 53.5%, ανεκτικότητα 51.4%, αλληλεγγύη 52%, κριτική σκέψη 50.3%, δημιουργική σκέψη 50.8%, συνεργασία 51.4%, συμπεριφορά απαλλαγμένη από στερεότυπα, φανατισμούς και προκαταλήψεις μέτριο 51.1%, ανεξαρτησία 49.6% (Παράρτημα Β΄ Πίνακας 16).

Όσον αφορά το ερώτημα σε ποιο βαθμό είναι ευχαριστημένοι από τη συνεργασία σχολείου – οικογένειας εκπαιδευτικοί - γονείς σε κοινές δράσεις που αφορούν τους τομείς εθελοντισμός, αλληλεγγύη, προστασία του περιβάλλοντος τα αποτελέσματα έδειξαν ότι: Οι δάσκαλοι φάνηκε να είναι περισσότερο ικανοποιημένοι από τις κοινές εθελοντικές δράσεις που αφορούν τη βοήθεια προς τους συνανθρώπους μας (μέσος όρος 3.29) (μέτρια) και ακολουθούν, εθελοντικές δράσεις που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος (μέσος όρος 3.20) (μέτρια), εθελοντικές δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς (μέσος όρος 2.79 (μέτρια), συμμετοχή σε δράσεις που βοηθούν την ένταξη αλλόγλωσσων και μεταναστών (μέσος όρος 2.91) (μέτρια).

Οι νηπιαγωγοί, όπως οι δάσκαλοι φάνηκε να είναι περισσότερο ικανοποιημένοι από τις εθελοντικές δράσεις που αφορούν τη βοήθεια προς τους συνανθρώπους μας (μέσος όρος 3.68) (πολύ) και ακολούθως από σε εθελοντικές δράσεις που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος (μέσος όρος 3.44) (μέτρια), εθελοντικές δράσεις που αφορούν τη

διατήρηση της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς (μέσος όρος 3.03) (μέτρια), συμμετοχή σε δράσεις που βοηθούν την ένταξη αλλόγλωσσων και μεταναστών (μέσος όρος 3.12) (μέτρια).

Οι γονείς περισσότερο έδειξαν ικανοποιημένοι από τις εθελοντικές δράσεις που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος (μέσος όρος 3.58 (πολύ) και ακολούθως από τις εθελοντικές δράσεις που αφορούν τη βοήθεια προς τους συνανθρώπους μας (μέσος όρος 3.54) (πολύ), συμμετοχή σε δράσεις που βοηθούν την ένταξη αλλόγλωσσων και μεταναστών (μέσος όρος 3.19) (μέτρια), εθελοντικές δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς (μέσος όρος 3.12) (μέτρια) (Παράρτημα Β΄ πίνακας 17).

Σε σχέση με το βαθμό στον οποίο ανησυχούν τα άτομα διάφορα φαινόμενα της εποχής, όσον αφορά τους δασκάλους τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι οι δάσκαλοι ανησυχούσαν περισσότερο για ζητήματα αναξιοκρατίας (μέσος όρος 4.53) (πάρα πολύ) και ακολουθούν κατά σειρά σύμφωνα με τους μέσους όρους, η κρίση κοινωνικών και πολιτικών αξιών (μέσος όρος 4.441) (πολύ), ζητήματα άνισης αντιμετώπιση των πολιτών (μέσος όρος 4.440) (πολύ), ζητήματα που αφορούν την τοπική οικονομική ανάπτυξη (μέσος όρος 4.24) (πολύ), ζητήματα διακυβέρνησης (μέσος όρος 4.05) (πολύ) , η παρουσία μεγάλου αριθμού μεταναστών 3.56 (πολύ).

Οι νηπιαγωγοί, περισσότερο έδειξαν να ανησυχούν για ζητήματα που αφορούν την άνιση αντιμετώπιση των πολιτών (μέσος όρος 4.57) (πάρα πολύ) και ακολουθούν ζητήματα αναξιοκρατίας (μέσος όρος 4.550 (πάρα πολύ) , η κρίση κοινωνικών και πολιτικών αξιών (μέσος όρος 4.52) (πάρα πολύ), ζητήματα διακυβέρνησης 4.11 (πολύ), ζητήματα που αφορούν την τοπική οικονομική ανάπτυξη, (μέσος όρος 4.08 (πολύ) και παρουσία μεγάλου αριθμού μεταναστών (μέσος όρος 3.78) (πολύ).

Οι γονείς έδειξαν να ανησυχούν περισσότερο για ζητήματα άνισης αντιμετώπιση των πολιτών (μέσος όρος 4.33) (πολύ), ζητήματα αναξιοκρατίας (μέσος όρος 4.23) (πολύ), ζητήματα που αφορούν την τοπική οικονομική ανάπτυξη (μέσος όρος 4.14) (πολύ), κρίση κοινωνικών και πολιτικών αξιών (μέσος όρος 4.04) (πολύ) , ζητήματα διακυβέρνησης (μέσος όρος 3.96) (πολύ), η παρουσία μεγάλου αριθμού μεταναστών (μέσος όρος 3.86) (πολύ) (Παράρτημα Β΄ Πίνακας 18).

Κατά τη διερεύνηση του ερωτήματος που διερευνούσε κατά πόσο υπάρχει συσχέτιση στο βαθμό που είναι ευχαριστημένοι από τη συνεργασία σχολείου – οικογένειας, γονείς εκπαιδευτικοί μαθητές σε κοινές δράσεις που αφορούν τους τομείς εθελοντισμός, αλληλεγγύη, προστασία του περιβάλλοντος;» τα αποτελέσματα από τη στατιστική ανάλυση Ανονα έδειξαν ότι:

Όσον αφορά το βαθμό που έδειξαν να είναι ευχαριστημένοι από τη συνεργασία σχολείου – οικογένειας σε εθελοντικές δράσεις που αφορούν τη βοήθεια προς τους συνανθρώπους μας υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ του δείγματος δασκάλων-νηπιαγωγών και μεταξύ του δείγματος δασκάλων-γονιών και δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ του δείγματος νηπιαγωγών-γονιών. Όσον αφορά τις εθελοντικές δράσεις που σχετίζονται με την προστασία του περιβάλλοντος υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ του δείγματος δασκάλων – νηπιαγωγών και μεταξύ δασκάλων γονιών ενώ δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ του δείγματος νηπιαγωγών-γονιών.

Σε σχέση με τις εθελοντικές δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιά υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ του δείγματος δασκάλων – νηπιαγωγών και μεταξύ δασκάλων γονιών ενώ δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ του δείγματος νηπιαγωγών-γονιών. Όσον αφορά τη συμμετοχή σε δράσεις που βοηθούν την ένταξη αλλόγλωσσων και μεταναστών, δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ του δείγματος δασκάλων- νηπιαγωγών, ούτε μεταξύ του δείγματος νηπιαγωγών –γονιών αλλά υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ του δείγματος δασκάλων-γονιών (Πίνακες 38 -41, Παράρτημα Β' πίνακας 19).

Πίνακας 38. Μεταβλητή: Εθελοντικές δράσεις που αφορούν τη βοήθεια προς τους συνανθρώπους μας

Δάσκαλοι-Νηπιαγωγοί: p-value (Sig) =0.000<0,05 Υπάρχει στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι- Γονείς: p-value (Sig) =0.000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί -Γονείς: p-value (Sig) = 0.187 >0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές

Πίνακας 39. Μεταβλητή: Εθελοντικές δράσεις που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος

Δάσκαλοι- Νηπιαγωγοί: p-value (Sig) = 0.006 <0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές

Δάσκαλοι- Γονείς: p-value (Sig) = 0.000 <0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί-Γονείς: p-value (Sig) = 0.207 >0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές

Πίνακας 40. Μεταβλητή: Εθελοντικές δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιά

Δάσκαλοι- Νηπιαγωγοί: p-value (Sig)=0.021<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι –Γονείς: p-value (Sig) = 0.000< 0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί - Γονείς: p-value (Sig)= 0.901> Δεν υπάρχει στατιστικά σημαντικές διαφορές

Πίνακας 41. Μεταβλητή: Συμμετοχή σε δράσεις που βοηθούν την ένταξη αλλόγλωσσων και μεταναστών

Δάσκαλοι- Νηπιαγωγοί: p-value (Sig) =0.071>0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλοι-Γονείς: p-value (Sig) =0.000 <0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγοί -Γονείς: p-value (Sig) =1.000 >0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές

Σε σχέση με το επόμενο ερευνητικό ερώτημα «Υπάρχει συσχέτιση στο βαθμό που ανησυχούν σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο τους συμμετέχοντες φαινόμενα της εποχής μας; τα αποτελέσματα από τον στατιστικό έλεγχο Ανονα έδειξαν ότι υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές στη μεταβλητή «η παρουσία μεγάλου αριθμού μεταναστών» μεταξύ δασκάλων – νηπιαγωγών και δασκάλων – γονιών (πίνακας 42). Στη μεταβλητή «ζητήματα αναξιοκρατίας» υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ δασκάλων – γονιών νηπιαγωγών - γονιών (πίνακας 43). Στη μεταβλητή «ζητήματα άνιση αντιμετώπιση των πολιτών» υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ δασκάλων – γονιών,

νηπιαγωγών - γονιών (πίνακας 44). Στη μεταβλητή «ζητήματα διακυβέρνησης δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των δειγμάτων (πίνακας 45). Στη μεταβλητή «ζητήματα που αφορούν την τοπική οικονομική ανάπτυξη» δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των δειγμάτων (πίνακας 46). Στη μεταβλητή «κρίση κοινωνικών και πολιτικών αξιών» υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ δασκάλων – γονιών, νηπιαγωγών- γονιών (πίνακας 47), (Παράρτημα Β΄ Πίνακας 20).

Πίνακας 42. Μεταβλητή: Η παρουσία μεγάλου αριθμού μεταναστών

Δάσκαλος-Νηπιαγωγός: p-value (Sig) =0.026<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλος - Γονέας: p-value (Sig) =0.000<0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγός - Γονέας: p-value (Sig) =1.000 >0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές

Πίνακας 43. Μεταβλητή: Ζητήματα αναξιοκρατίας

Δάσκαλος - Νηπιαγωγός: p-value (Sig) =1.000 >0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλος - Γονέας: p-value (Sig) =0.000 <0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγός- Γονέας : p-value (Sig) =0.030 <0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές

Πίνακας 44. Μεταβλητή: Ζητήματα άניσης αντιμετώπιση των πολιτών

Δάσκαλος - Νηπιαγωγός: p-value (Sig) =0.112 > 0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλος- Γονέας: p-value (Sig) =0.004 < 0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές

διαφορές
Νηπιαγωγός- Γονέας: p-value (Sig) = 0.000 < 0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές

Πίνακας 45. Μεταβλητή: Ζητήματα διακυβέρνησης

Δάσκαλος-Νηπιαγωγός: p-value (Sig) =1.000 > 0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλος- Γονέας: p-value (Sig) =0.062 >0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγός-Γονέας: p-value (Sig) =0.137 > 0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές

Πίνακας 46. Μεταβλητή: Ζητήματα που αφορούν την τοπική οικονομική ανάπτυξη

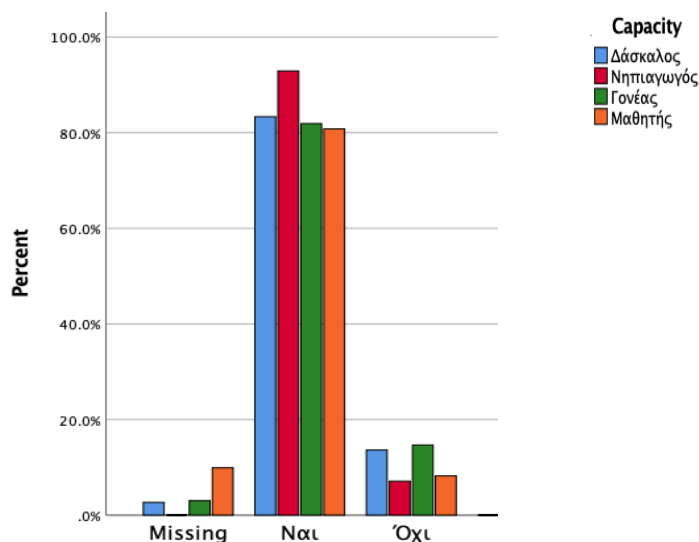
Δάσκαλος-Νηπιαγωγός: p-value (Sig) =0.788 > 0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλος-Γονέας: p-value (Sig) =0.476 > 0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγός-Γονέας: p-value (Sig) =1.000 > 0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές

Πίνακας 47. Μεταβλητή: Κρίση κοινωνικών και πολιτικών αξιών

Δάσκαλος - Νηπιαγωγός: p-value (Sig) =0.757 > 0,05 Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Δάσκαλος-Γονέας: p-value (Sig) =0.000 < 0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές
Νηπιαγωγός-Γονέας: p-value (Sig) =0.000 < 0,05 Υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές

Το ερωτηματολόγιο όλων των ομάδων του δείγματος περιείχε και την ερώτηση «σαν άτομο θεωρείτε τον εαυτό σας ευρωπαϊό πολίτη;» Όπως καταγράφηκε από την ανάλυση της έρευνας η πλειοψηφία δήλωσε ΝΑΙ με μεγάλη διαφορά από το ΟΧΙ. Οι δάσκαλοι

απάντησαν ναι, σε ποσοστό 83,4% όχι σε ποσοστό 13,6 % (δεν απάντησαν 2,7%). Οι νηπιαγωγοί απάντησαν ναι σε ποσοστό 92,9%, Όχι σε ποσοστό 7,1%. Οι γονείς απάντησαν ναι σε ποσοστό 81,9%, όχι σε ποσοστό 14,7% (Δεν απάντησε ποσοστό 3 %). Οι μαθητές απάντησαν ναι σε ποσοστό 80,8%, όχι σε ποσοστό 9,1% ενώ ποσοστό 9,9 δεν απάντησε (Γράφημα 28).

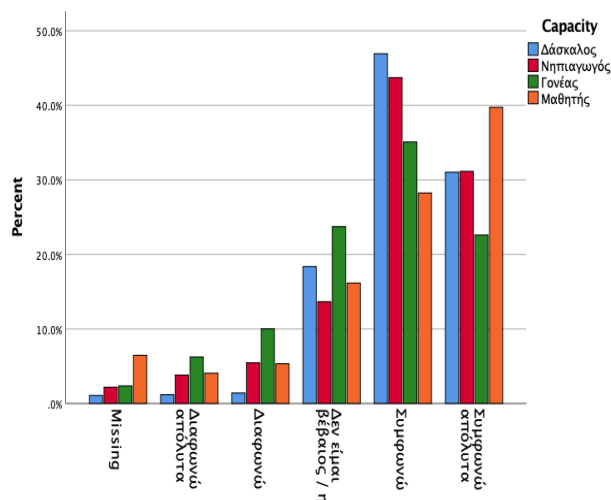
Σαν άτομο θεωρείτε τον εαυτό σας ευρωπαϊό πολίτη;

Γράφημα 28. Βαθμός στον οποίο οι συμμετέχοντες θεωρούν τον εαυτό τους ευρωπαϊό πολίτη.

Ένα άλλο θέμα που διερευνήθηκε στην έρευνα αφορούσε τις απόψεις των συμμετεχόντων για το κατά πόσο «οι πολίτες των ευρωπαϊκών χωρών που έρχονται στη χώρα μας θα πρέπει να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες», κατά πόσο «οι πολίτες εκτός ευρωπαϊκών χωρών που έρχονται στη χώρα μας θα πρέπει να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες» τα αποτελέσματα έδειξαν ότι: Στο πρώτο ερώτημα απάντησαν ως εξής:

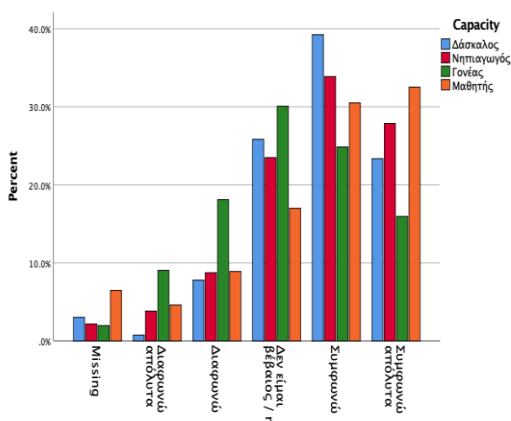
Στο πρώτο ερώτημα «οι πολίτες των ευρωπαϊκών χωρών που έρχονται στη χώρα μας θα πρέπει να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες;», οι δάσκαλοι απάντησαν: «Διαφωνώ απόλυτα» σε ποσοστό 1.2%, «Διαφωνώ» σε ποσοστό 1.4%, «Δεν είμαι βέβαιος / η» σε ποσοστό 18.4%, «Συμφωνώ» σε ποσοστό 46.9% , «Συμφωνώ απόλυτα» σε ποσοστό 31.0%. Οι νηπιαγωγοί απάντησαν: «Διαφωνώ» σε ποσοστό 5.5% , «Δεν είμαι βέβαιος / η» σε ποσοστό 13.7% , «Συμφωνώ» σε ποσοστό 43.7, «Συμφωνώ απόλυτα» σε 31.1%.. Οι γονείς απάντησαν: «Διαφωνώ» σε ποσοστό 10.0%, «Δεν είμαι βέβαιος» σε ποσοστό 23.7%, «Συμφωνώ» σε ποσοστό 35.1%, «Συμφωνώ απόλυτα» σε ποσοστό 22.6%. Οι μαθητές απάντησαν: «Διαφωνώ απόλυτα» σε ποσοστό 4.1%, «Διαφωνώ» σε ποσοστό 5.3% «Δεν είμαι βέβαιος

/ η» σε ποσοστό 16.2%, «Συμφωνώ» σε ποσοστό 28.2%, Συμφωνώ απόλυτα σε ποσοστό 39.7% (Γράφημα 29).

Γράφημα 29. Απόψεις συμμετεχόντων κατά πόσο οι πολίτες των ευρωπαϊκών χωρών που έρχονται στη χώρα μας θα πρέπει να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες;

Στο δεύτερο ερώτημα «οι πολίτες εκτός ευρωπαϊκών χωρών που έρχονται στη χώρα μας θα πρέπει να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες» οι δάσκαλοι απάντησαν: «Διαφωνώ απόλυτα» σε ποσοστό 0.8%, «Διαφωνώ» σε ποσοστό 7.8%, «Δεν είμαι βέβαιος / η» σε ποσοστό 25.8% «Συμφωνώ» σε ποσοστό 39.2% , «Συμφωνώ απόλυτα» σε ποσοστό 23.4%. Οι νηπιαγωγοί απάντησαν: « Διαφωνώ απόλυτα» σε ποσοστό 3.8%, «Διαφωνώ» σε ποσοστό 8.7%, «Δεν είμαι βέβαιος / η» σε ποσοστό 23.5% «Συμφωνώ» σε ποσοστό 33.9% , «Συμφωνώ απόλυτα» σε ποσοστό 27.9%. Οι γονείς απάντησαν: «Διαφωνώ απόλυτα» 9.1% «Διαφωνώ» σε ποσοστό 18.1% «Δεν είμαι βέβαιος / η» σε ποσοστό 30.1% «Συμφωνώ» σε ποσοστό 24.8%, «Συμφωνώ απόλυτα» σε ποσοστό 16%. Οι μαθητές απάντησαν: «Διαφωνώ απόλυτα», σε ποσοστό 4.6% «Διαφωνώ» σε ποσοστό 8.9% «Δεν είμαι βέβαιος / η» σε ποσοστό 17%, «Συμφωνώ» σε ποσοστό 30.5% «Συμφωνώ απόλυτα» σε ποσοστό 32.5% (Γράφημα 30).

Γράφημα 30. Απόψεις συμμετεχόντων κατά πόσο οι πολίτες εκτός ευρωπαϊκών χωρών που έρχονται στη χώρα μας θα πρέπει να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες

Ένα άλλο θέμα που διερευνήθηκε στην έρευνα ήταν κατά πόσο θεωρούν οι συμμετέχοντες ότι η συμμετοχή των μαθητών σε οικολογικά προγράμματα που εφαρμόζονται σε χώρες της ευρωπαϊκής ένωσης (όπως ανακύκλωση, εξοικονόμηση ενέργειας, αειφόρος ανάπτυξη, βιοποικιλότητα) μπορεί να βοηθήσει τους μαθητές να αναπτύξουν δράσεις στο μέλλον σας ενεργοί πολίτες. Οι δάσκαλοι κατά 92.4% απάντησαν ΝΑΙ και οι νηπιαγωγοί κατά 96.2% απάντησαν ΝΑΙ (Πίνακας 48).

Πίνακας 48. Απόψεις για το πώς συνδέεται η συμμετοχή σε οικολογικά προγράμματα με την μελλοντική συμμετοχή σαν ενεργός πολίτης

<i>Θεωρείτε ότι η συμμετοχή των μαθητών σε οικολογικά προγράμματα όπως ανακύκλωση, εξοικονόμηση ενέργειας, αειφόρος ανάπτυξη, βιοποικιλότητα θα βοηθήσει τους μαθητές να αναπτύξουν δράσεις στο μέλλον σας ενεργοί πολίτες.</i>						
Capacity			Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Δάσκαλος	Valid	Ναι	855	92.4	97.7	97.7
		Όχι	20	2.2	2.3	100.0
		Total	875	94.6	100.0	
	Missing	System	50	5.4		
	Total		925	100.0		
Νηπιαγωγός	Valid	Ναι	176	96.2	98.3	98.3
		Όχι	3	1.6	1.7	100.0
		Total	179	97.8	100.0	
	Missing	System	4	2.2		

Ένα άλλο σημαντικό ερώτημα που τέθηκε είναι κατά πόσο πιστεύουν οι εκπαιδευτικοί ότι λαμβάνουν κατά τη βασική τους εκπαίδευση ικανοποιητική εκπαίδευση σε γενικό πλαίσιο, αλλά και όσον αφορά το θέμα στην παράμετρο διδακτική πράξη, στην παράμετρο επικοινωνία και στην παράμετρο ενεργός ρόλος των μαθητών. Όσον αφορά την εκπαίδευση σε γενικό πλαίσιο, οι δάσκαλοι στην πλειοψηφία τους απάντησαν «Όχι», σε ποσοστό 74.8% και οι νηπιαγωγοί απάντησαν «Όχι» σε ποσοστό 54,1%. Όσον αφορά την

εκπαίδευση στη διδακτική πράξη η πλειοψηφία των δασκάλων απάντησαν «Ναι» σε ποσοστό 53,8% και οι νηπιαγωγοί στην πλειοψηφία τους «Ναι» σε ποσοστό 57,9%. Σε θέματα επικοινωνίας οι δάσκαλοι απάντησαν «Όχι» σε ποσοστό 56,5% και οι νηπιαγωγοί «Ναι» σε ποσοστό 59%. Σε θέματα που αφορούν την εκπαίδευση τους όσον αφορά την παράμετρο ενεργός ρόλος μαθητών 50,6% απάντησαν «Όχι» και 60,7% των νηπιαγωγών απάντησαν «Ναι» (Παράρτημα Β' Πίνακας 21).

Στο ερώτημα πώς αξιοποιούν οι εκπαιδευτικοί τα αποτελέσματα της αξιολόγησης μέσα από τις απαντήσεις των εκπαιδευτικών, διαφάνηκε ότι τα αποτελέσματα της αξιολόγησης βοηθούν τους εκπαιδευτικούς να αξιολογήσουν τους δείκτες επάρκειας και επιτυχίας με σκοπό τη βελτίωση τόσο των μαθητών όσο και των ίδιων των εκπαιδευτικών με σκοπό την ανατροφοδότηση και τον επαναπροσδιορισμό των στόχων, για ενημέρωση των γονιών και για εξατομικευμένη διδασκαλία. Οι απαντήσεις των εκπαιδευτικών που απάντησαν σε αυτή την ερώτηση καταγράφονται στον πίνακα 22 (Παράρτημα Β').

Από την ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας στην ερώτηση «Πιστεύετε ότι υπάρχει βελτίωση όσον αφορά τα αποτελέσματα της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας των μαθητών τα τελευταία 5 χρόνια; Αν η απάντησή σας είναι ναι που οφείλεται η βελτίωση αυτή;», η συντριπτική πλειοψηφία των εκπαιδευτικών που απάντησαν στην ερώτηση δήλωσαν ναι. Οι περισσότεροι από τους εκπαιδευτικούς δήλωσαν «ΝΑΙ» χωρίς να δικαιολογήσουν την απάντησή τους (F = 198). Κάποιοι εκπαιδευτικοί (F = 86) έδωσαν επεξηγήσεις των λόγων που θεωρούν ότι υπάρχει βελτίωση όπως καταγράφονται στον πίνακα 23 (Παράρτημα Β'). Κάποιοι δάσκαλοι στην ερώτηση αυτή απάντησαν «ΟΧΙ» (δεν υπάρχει βελτίωση), (F = 76) χωρίς να δώσουν επεξήγηση στην απάντησή τους και κάποιοι άλλοι δάσκαλοι απάντησαν ότι υπάρχει βελτίωση αλλά σε μικρό βαθμό, ή ότι δεν ήταν βέβαιοι κατά πόσο υπάρχει βελτίωση. Μικρός αριθμός εκπαιδευτικών (F=28) προχώρησαν σε επεξήγηση των λόγων που έδωσαν αρνητική απάντηση. Και αυτές οι απόψεις καταγράφονται στον πίνακα 23 (Παράρτημα Β').

Από τις απαντήσεις που δόθηκαν από τους εκπαιδευτικούς στην ερώτηση που αφορούσε εισηγήσεις για αποτελεσματική ένταξη των αλλόγλωσσων μαθητών, παρατηρούμε ότι υπερτερούσε η άποψη ότι θα πρέπει να δημιουργηθούν τάξεις υποδοχής για αλλόγλωσσους στις οποίες τα παιδιά θα μαθαίνουν την ελληνική γλώσσα και κατόπιν να γίνεται η εισδοχή τους στις τάξεις, ώστε να μπορούν να επικοινωνούν με τους συμμαθητές τους. Ταυτόχρονα αναφέρθηκε η ευθύνη που έχει το Υπουργείο Παιδείας για ειδικά προγράμματα στήριξης των αλλόγλωσσων, η ευθύνη της κοινωνίας των γονιών και των

εκπαιδευτικών και η αναγκαιότητα χρήσης αποτελεσματικών πρακτικών από τους εκπαιδευτικούς. Η εισήγηση που διατυπώθηκε σε μεγαλύτερη συχνότητα ήταν η εισήγηση να γίνουν τάξεις υποδοχής (F= 109). Οι υπόλοιπες εισηγήσεις (F=145) καταγράφονται στον πίνακα 24 (Παράρτημα Β).

Η απάντηση στην ερώτηση «Αν σας δινόταν η ευκαιρία να εργαστείτε σε σχολεία της Ευρώπης ή να έχετε συνεργασίες σε κάποια σχολικά προγράμματα, ποιες ευρωπαϊκές χώρες θα επιλέγατε;», οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί απάντησαν: Φιλανδία (F=71), Σουηδία (F=66), Αγγλία (F=53), Ελλάδα (F=49), Σκανδιναβικές χώρες (F= 39), Γαλλία (F=31), Γερμανία (F=30), Ισπανία (F=26), Ολλανδία (F=13), Νορβηγία (F=12), Βέλγιο (F=9), Δανία (F=7), Βόρεια Ευρώπη (F=3), Πορτογαλία (F=3), Σκωτία (F=3) , Εσθονία (F=2).

Από τα άτομα που απάντησαν την ερώτηση «Ποια ευρωπαϊκά προγράμματα θεωρείτε περισσότερο αποτελεσματικά σε σχέση με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας τα περισσότερα άτομα Erasmus (F = 165), Comenius (F= 80), e-twinning (F= 45), ενώ αναφέρθηκαν και τα ακόλουθα: χρυσοπράσινο φύλλο, Earthink, Lets do Cyprus, Erasmus Plus, Πρόγραμμα Σωκράτης, Περιβαλλοντικής, Cymera, ΔΡΑΣΕ, Οικολογικά σχολεία, Μικροί εθελοντές.

Όσον αφορά την επόμενη ανοικτή ερώτηση «Με ποιους άλλους τρόπους μπορούν, κατά τη γνώμη σας, να εκπαιδευτούν οι μαθητές αποτελεσματικά ώστε να αποκτήσουν κοινωνικές δεξιότητες που σχετίζονται με την ιδιότητα του ενεργού πολίτη;» οι εκπαιδευτικοί που απάντησαν σε αυτή την ερώτηση στο μεγαλύτερο τους ποσοστό δήλωσαν ότι πιστεύουν ότι θα πρέπει να δοθεί σημασία στα βιωματικά προγράμματα και βιωματικές προσεγγίσεις (F=138) Ακολουθούσαν οι εισηγήσεις που αφορούσαν περισσότερες δράσεις (F=89), τη συνεργασία, (F=64), την πνευματική ενδυνάμωση μαθητών (προσωπική και συναισθηματική ενδυνάμωση των παιδιών) (F= 44) , την ενδυνάμωση του ρόλου των γονιών (F=40), τη διαθεματική προσέγγιση (F=36), τον εθελοντισμό (F=34), την ενδυνάμωση της συμμετοχής μαθητών (F=28), διάφορες πρακτικές (F=27), την εκπαίδευση εκπαιδευτικών (F=18) και τα αναλυτικά προγράμματα (F=16). Κάποιοι εκπαιδευτικοί έδωσαν άλλες απαντήσεις (F=14). Οι απόψεις των εκπαιδευτικών που προχώρησαν σε πιο αναλυτική περιγραφή των εισηγήσεων τους, συγκεντρωμένες κατά κατηγορία καταγράφονται στον πίνακα 25 (Παράρτημα Β').

Σε άλλη ανοικτή ερώτηση που διερευνούσε ποιες άλλες δράσεις χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτικοί για ενδυνάμωση της ενεργού πολιτότητας ορισμένοι εκπαιδευτικοί ανέφεραν συμπληρωματικά άλλες δράσεις και δραστηριότητες τις οποίες χρησιμοποιούν για το σκοπό αυτό (Πίνακας 26. Παράρτημα Β').

Στην ανοικτή ερώτηση που αφορούσε τις απόψεις των εκπαιδευτικών κατά πόσο η καλλιέργεια των ευρωπαϊκών αξιών και της ευρωπαϊκής ταυτότητας συνάδει με την καλλιέργεια πανανθρώπινων αξιών που συνδέονται με την ενεργό πολιτότητα, οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί απάντησαν «Ναι» χωρίς να δώσουν περισσότερες επεξηγήσεις (F=185) και άλλοι εκπαιδευτικοί απάντησαν «Ναι» δίνοντας περισσότερες επεξηγήσεις για το λόγο που έχουν αυτή την άποψη (F=37) (Πίνακας 27 Παράρτημα Β'). Πολύ μικρός αριθμός εκπαιδευτικών απάντησαν «Όχι» (F=21) και ελάχιστος αριθμός εκπαιδευτικών απάντησαν «Όχι» επεξηγώντας το λόγο για τον οποίο έχουν την άποψη αυτή (F=5).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ

Συζήτηση αποτελεσμάτων

Η παρούσα διατριβή αφορούσε το θέμα εκπαίδευση - δημοκρατία και ενεργός πολιτότητα μέσα από την ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση, απόψεις και αντιλήψεις εκπαιδευτικών - μαθητών Στ' τάξης - γονιών μαθητών Στ' τάξης για το ρόλο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε σχέση με το πιο πάνω τρίπτυχο. Γενικός σκοπός της έρευνας, ήταν να διερευνηθούν οι απόψεις και αντιλήψεις των συμμετεχόντων για το ρόλο του σχολείου μέσα από τους στόχους και την εκπαιδευτική πολιτική που ακολουθείται όσον αφορά την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας. Διερευνήθηκε κατά πόσο οι συμμετέχοντες στην έρευνα, είχαν κοινές αντιλήψεις σε σχέση με την έννοια της ενεργού πολιτότητας, τη σύνδεση της με τις δημοκρατικές και ευρωπαϊκές αξίες, για τα χαρακτηριστικά και τις στάσεις που πρέπει να καλλιεργούνται στα σχολεία και τους τρόπους που πρέπει να καλλιεργούνται τα χαρακτηριστικά αυτά (μέσα από ποιες δράσεις και πρακτικές). Στα πλαίσια του στόχου για σχολική αποτελεσματικότητα, εξετάστηκαν οι απόψεις για τους παράγοντες που μπορούν να βοηθήσουν στην καλλιέργεια στάσεων και συμπεριφορών που χαρακτηρίζουν ένα δημοκρατικό και ενεργό πολίτη καθώς και η σημασία που αποδίδουν οι συμμετέχοντες στη συνεργασία με τους γονείς όσον αφορά την επίτευξη του στόχου αυτού. Τα αποτελέσματα της έρευνας παρουσιάζονται στο κεφάλαιο αυτό, κατά άξονες που σχετίζονται με τα ερωτήματα που διερευνήθηκαν.

Ο πρώτος άξονας αφορά την έννοια της ενεργού πολιτότητας και σχετίζεται με το πρώτο ερώτημα, το οποίο διερευνούσε τον τρόπο που εννοιολογούν την έννοια της ενεργού πολιτότητας οι εμπλεκόμενοι στο χώρο του σχολείου (εκπαιδευτικοί, μαθητές Στ' Δημοτικού, γονείς).

Το ερώτημα αυτό πηγάζει από τον προβληματισμό που αναφέρεται στο θεωρητικό μέρος της διατριβής για το πώς ορίζεται η ενεργός πολιτότητα από τους πολίτες και τα πολιτικά συστήματα. Όπως έχει αναφερθεί, σύμφωνα με τη σχετική βιβλιογραφία σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο, η έννοια της ενεργού πολιτότητας είναι μια μη σταθερή έννοια που είναι δύσκολο να αποσαφηνιστεί. Η δημιουργία ενός αυστηρού, συνεκτικού, αποδεκτού και εφαρμόσιμου ορισμού της ιθαγένειας, δεν είναι απλό θέμα γιατί οι συμβάσεις της πολιτότητας- citizenship - αλλάζουν με την πάροδο του χρόνου, μεταξύ των χωρών και μερικές φορές ακόμη και εντός των χωρών (Heater 2004, Keating 2016). Στο ευρωπαϊκό πλαίσιο, η ενεργός πολιτότητα ορίζεται στα πλαίσια της δημοκρατίας, της συμμετοχής στην κοινωνία των πολιτών, της κοινότητας ή / και της πολιτικής ζωής, που

χαρακτηρίζεται από σεβασμό και τη μη βία και σύμφωνα με τα ανθρώπινα δικαιώματα (Crick and Hoskins, 2010). Με βάση αυτά τα πλαίσια, ο ενεργός πολίτης ορίζεται σαν ο ενημερωμένος πολίτης, που τον χαρακτηρίζει η κριτική σκέψη και η δημιουργικότητα, που συμμετέχει ενεργά στα κοινωνικά δρώμενα, που ασκεί με συνέπεια τα δημοκρατικά του δικαιώματα και τις αντίστοιχες υποχρεώσεις, επιδεικνύοντας αυτοσεβασμό και αλληλοσεβασμό, που αποδέχεται τη διαφορετικότητα ενάντια σε κάθε μορφή στερεοτύπων και συνεργάζεται για το κοινό όφελος, για τη συνύπαρξη των ανθρώπων και των λαών χωρίς αισθήματα σοβινισμού, προκατάληψης και μισαλλοδοξίας. Ταυτόχρονα, ο ενεργός πολίτης ενδιαφέρεται για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, παρατηρεί τι συμβαίνει στην κοινωνία, ενεργεί και παρεμβαίνει, σε συνεργασία με συμπολίτες του, τις τοπικές αρχές και τα οργανωμένα σύνολα, για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που εντοπίζει (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, 2019).

Τα αποτελέσματα της έρευνας μας, έδειξαν ότι όλοι οι συμμετέχοντες συνδέουν την έννοια της πολιτότητας με τις έννοιες του εθελοντισμού, της συμμετοχής στα κοινά, της στάση απέναντι στην ανεργία και τη φτώχεια, της βοήθεια και εμπιστοσύνη στον συνάνθρωπο, την κατανόηση πτυχών της Δημοκρατίας, αλλά ο βαθμός στον οποίο συνδέουν την κάθε έννοια με το εθελοντισμό διαφέρει εκτός από την περίπτωση του δείγματος δασκάλων - νηπιαγωγών των οποίων οι απόψεις φάνηκαν να ταυτίζονται. Δάσκαλοι και νηπιαγωγοί δήλωσαν ότι η έννοια της ενεργού πολιτότητας, σε μεγαλύτερο βαθμό, συνδέεται με τον εθελοντισμό και ακολούθως με τη συμμετοχή στα κοινά, τη στάση απέναντι στην ανεργία και τη φτώχεια, τη βοήθεια και εμπιστοσύνη στον συνάνθρωπο, την κατανόηση πτυχών της Δημοκρατίας. Η ταύτιση των απόψεων αυτών, όπως και η ταύτιση των απόψεων σε άλλες μεταβλητές διαφόρων ερωτημάτων που παρατηρήθηκε, οφείλεται πιστεύουμε, στην εκπαίδευση δασκάλων νηπιαγωγών που ως επί το πλείστον είναι κοινή όπως και στα αναλυτικά προγράμματα του υπουργείου παιδείας που ακολουθούνται από τις δύο βαθμίδες, τα οποία βασίζονται στις ίδιες αρχές. Ταυτόχρονα αποτελεί γεγονός ότι η πλειοψηφία του δείγματος των εκπαιδευτικών είχαν προϋπηρεσία περισσότερο από δεκαπέντε χρόνια κάτι που πιθανόν να σχετίζεται με την εκπαίδευση που έχουν λάβει.

Οι γονείς έδειξαν ότι κατανοούν σε μεγάλο βαθμό τις έννοιες για τις οποίες ρωτήθηκαν. Όπως φάνηκε από τα δημογραφικά τους στοιχεία οι περισσότεροι γονείς ήταν ηλικίας 41 ετών και άνω, σε ποσοστό 50% και ηλικίας 36-40 ετών, σε ποσοστό 35 %, ενώ στην πλειοψηφία τους είχαν μόρφωση Λυκείου ή Πανεπιστημίου ή είχαν παρακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές. Οι γονείς δήλωσαν ότι η έννοια της ενεργού πολιτότητας συνδέεται περισσότερο με τη στάση απέναντι στην ανεργία και τη φτώχεια, τη βοήθεια

και εμπιστοσύνη στον συνάνθρωπο και ακολούθως, με τη συμμετοχή στα κοινά και τον εθελοντισμό. Το δείγμα των μαθητών το οποίο αποτελείτο στο ίδιο ποσοστό και από τα δύο φύλα, δήλωσαν ότι η έννοια της ενεργού πολιτότητας συνδέεται περισσότερο με τη βοήθεια και εμπιστοσύνη στον συνάνθρωπο και ακολούθως με την κατανόηση πτυχών της Δημοκρατίας τον εθελοντισμό, τη συμμετοχή στα κοινά, τη στάση απέναντι στους ξένους και τους μετανάστες.

Πιο αναλυτικά, στην πρώτη ερευνητική υπόθεση που διερευνούσε αν υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση στον τρόπο που ερμηνεύουν οι εμπλεκόμενοι στο χώρο του σχολείου (εκπαιδευτικοί, μαθητές Στ' Δημοτικού, γονείς) την έννοια της ενεργού πολιτότητας, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι απόψεις δασκάλων – νηπιαγωγών ταυτίζονται ενώ όσον αφορά το δείγμα δασκάλων - γονιών φάνηκαν διαφορές σε όλες τις μεταβλητές. Μεταξύ του δείγματος γονιών - μαθητών υπήρχαν στατιστικά σημαντικές διαφορές σε όλες τις μεταβλητές εκτός από τη μεταβλητή «η στάση απέναντι στους ξένους και τους μετανάστες», τη μεταβλητή «η κατανόηση πτυχών της Δημοκρατίας» και τη μεταβλητή «η σχέση των πολιτών με τα μέσα ενημέρωσης. Τονίζουμε εδώ ότι οι διαφορές δεν ήταν μεγάλες (οι απαντήσεις κυμαίνονταν από πολύ έως πάρα πολύ) εκτός από τη μεταβλητή «η σχέση των πολιτών με τα μέσα ενημέρωσης» όπου επιλέγηκε η επιλογή «μέτρια» και στα δύο δείγματα (γονιών - μαθητών), τη μεταβλητή «ζητήματα που αφορούν την εθνική και θρησκευτική ταυτότητα του κάθε ατόμου» για την οποία στην περίπτωση των γονιών επιλέγηκε η επιλογή μέτρα και τη μεταβλητή «εμπιστοσύνη σε κοινωνικούς θεσμούς» για την οποία στην περίπτωση των μαθητών επιλέγηκε η επιλογή «μέτρια».

Σε σχέση με τον άξονα που αφορά τα χαρακτηριστικά που θεωρούνται απαραίτητα για την ενεργό πολιτότητα, το πρώτο μέρος του δεύτερου ερωτήματος, διερευνούσε ποιά στοιχεία (χαρακτηριστικά) πιστεύουν οι εκπαιδευτικοί, μαθητές Στ' Δημοτικού, γονείς, ότι θα πρέπει να καλλιεργηθούν στα πλαίσια του σχολείου, αναφορικά με την εκπαίδευση στην ιδιότητα του πολίτη και την ενεργό πολιτότητα.

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι δάσκαλοι και οι νηπιαγωγοί τοποθέτησαν την κριτική σκέψη ως το σημαντικότερο χαρακτηριστικό, στη δεύτερη θέση τοποθέτησαν τον αυτοσεβασμό, και ακολούθως τον αυτοέλεγχο, τη δημιουργική σκέψη την αυτοπεποίθηση την ανεξαρτησία την καλή αυτοεικόνα. Οι νηπιαγωγοί στη δεύτερη θέση τοποθέτησαν τη δημιουργική σκέψη σαν απαραίτητο στοιχείο και στη συνέχεια όλα τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά με τη σειρά που τα τοποθέτησαν οι δάσκαλοι. Οι γονείς τοποθέτησαν το χαρακτηριστικό του αυτοσεβασμού στο ανώτερο επίπεδο, τη δημιουργική σκέψη στη δεύτερη θέση και ακολούθως την κριτική σκέψη. Οι μαθητές τοποθέτησαν την

αυτοπεποίθηση στην πρώτη θέση και ακολούθως τη δημιουργική σκέψη και την κριτική σκέψη. Το γεγονός ότι γονείς και μαθητές δεν θεωρούν την κριτική σκέψη σαν ένα από τα πρώτιστα χαρακτηριστικά που σχετίζονται με την ενεργό πολιτότητα μας δίνει το έναυσμα να σκεφτούμε ότι θα ήταν καλό να ενημερωθούν οι γονείς για τη σημασία ενδυνάμωσης της κριτικής σκέψης μέσα από την οικογένεια. Αυτό θα βοηθήσει τους μαθητές, αφού όπως τονίζεται από σχετικές έρευνες, «ο ενεργός πολίτης είναι αυτός που δρα, που χρησιμοποιεί την κριτική σκέψη» και δεν έχει παθητική στάση σε καταστάσεις (Turner 1994).

Με σκοπό τη σύγκριση των απόψεων που αφορούν το ρόλο των γονιών στην ανάπτυξη συγκεκριμένων χαρακτηριστικών, όπως ο σεβασμός προς τους φίλους και τους εκπαιδευτικούς, η αυτοεκτίμηση, η φροντίδα για τη διατροφή, την άσκηση την υγεία διερευνήθηκαν οι απαντήσεις σε σχετική ερώτηση και τα αποτελέσματα ήταν τα ακόλουθα:

Η πλειοψηφία των ατόμων σε όλα τα δείγματα θεωρούσαν ότι περισσότερο, σε πάρα πολύ μεγάλο βαθμό, ο ρόλος των γονιών αφορά στο να σέβονται οι μαθητές τους φίλους και τους εκπαιδευτικούς ενώ ακολουθούσε η επιλογή στο να εκτιμούν οι μαθητές τον εαυτό τους και να φροντίζουν για τη διατροφή, την άσκηση την υγεία. Σε δεύτερη προτεραιότητα φάνηκε να βρίσκεται η καλλιέργεια στάσεων εθελοντισμού και ευαισθητοποίησης σε θέματα διατήρησης και προστασίας του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Διαπιστώθηκε η ανάγκη περισσότερης ενημέρωσης των γονιών για τη σημασία καλλιέργειας αυτών των στάσεων από το σπίτι, σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερο βαθμό. Ταυτόχρονα φάνηκε η επιτακτική ανάγκη το σχολείο να αναλάβει αυτό τον ρόλο σε μεγαλύτερο βαθμό και να αναπτύξει τους σωστούς μηχανισμούς όσο το δυνατόν περισσότερο μέσω κατάλληλων προγραμμάτων, μεθόδων τη διδασκαλίας, δράσεων και πρακτικών.

Διερευνώντας κατά πόσο υπάρχει συσχέτιση στις απόψεις μαθητών Στ' τάξης και γονιών μαθητών Στ' τάξης για τα χαρακτηριστικά τα οποία χαρακτηρίζουν οι μαθητές Στ' τάξης αποδείχτηκε, ότι υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ τους. Οι γονείς και οι μαθητές δήλωσαν ότι κάποια από τα χαρακτηριστικά που υπήρχαν στις επιλογές που τους δόθηκαν, χαρακτήριζαν τους μαθητές Στ' τάξης σε μεγάλο βαθμό, ενώ οι δάσκαλοι δήλωσαν ότι τα χαρακτηριστικά αυτά χαρακτήριζαν τους μαθητές σε μέτριο βαθμό. Από τα αποτελέσματα αυτά, φάνηκε ότι το χαρακτηριστικό της κριτικής σκέψης και της δημιουργικότητας δεν είναι ανάμεσα στις πρώτες επιλογές για τα χαρακτηριστικά που θεωρούσαν οι εκπαιδευτικοί ότι χαρακτήριζαν τους μαθητές πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Υπογραμμίζουμε ξανά σε αυτό το σημείο, ότι το χαρακτηριστικό κριτική σκέψη τοποθετείται από τους μελετητές ως το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό που θα βοηθήσει τους μαθητές να γίνουν οι ενεργοί πολίτες του αύριο, οπότε ενισχύεται η άποψη ότι θα πρέπει να ενισχυθεί και να καλλιεργηθεί περισσότερο ή να τεθεί σαν στόχος προτεραιότητας με τη μετάβαση των παιδιών στο γυμνάσιο. Σύμφωνα με την έκθεση Ευρυδίκη 2017, τα περισσότερα εκπαιδευτικά συστήματα τείνουν να ευνοούν παρόμοια στοιχεία που σχετίζονται με την κριτική σκέψη και κάποια φαίνεται να είναι αρκετά σημαντικά για να συμπεριληφθούν σε όλα ή σχεδόν όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης. Η δημιουργικότητα, όπως αναφέρεται στην εν λόγω έκθεση, τείνει να προωθείται στα σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, αλλά μόνο σε μια μειοψηφία χωρών.

Ο άξονας συνεργασία με τους γονείς και ο ρόλος της οικογένειας είναι πολύ σημαντικός παράγοντας σχολικής αποτελεσματικότητας σύμφωνα με πληθώρα ερευνών. Για το σκοπό αυτό τέθηκε το ερώτημα που διερευνούσε κατά πόσο οι συμμετέχοντες πιστεύουν ότι η οικογένεια και η συνεργασία σχολείου οικογένειας μπορεί να ενδυναμώσει τα χαρακτηριστικά που θα βοηθήσουν το μαθητή να γίνει ο ενεργός πολίτης του αύριο. Οι συμμετέχοντες απάντησαν θετικά (ότι η συνεργασία με τους γονείς μπορεί να βελτιώσει την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας) ενώ στην τέταρτη στατιστική υπόθεση που διερευνούσε κατά πόσο υπάρχει συσχέτιση των απόψεων δασκάλων - νηπιαγωγών - γονιών- μαθητών για την αναγκαιότητα της συνεργασίας με τους γονείς ως μέσου για να αναπτυχθεί η ενεργός πολιτότητα, τα αποτελέσματα από το στατιστικό έλεγχο έδειξαν ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ των τριών δειγμάτων. Στο μεγαλύτερο τους ποσοστό δάσκαλοι, νηπιαγωγοί και γονείς απάντησαν ότι συνεργασία με τους γονείς είναι πάρα πολύ σημαντικός παράγοντας σχολικής αποτελεσματικότητας. Οι γονείς φάνηκε να έχουν πιο ισχυρή άποψη (καταγράφηκε μεγαλύτερη τιμή στο μέσο όρο που αφορούσε την επιλογή σε πολύ μεγάλο βαθμό) για τη σημασία συνεργασίας σχολείου - γονέων ως μέσου για να αναπτυχθεί η ενεργός πολιτότητα.

Η δεύτερη υπόθεση που τέθηκε στην έρευνα που διερευνούσε εάν διαφοροποιούνται οι απόψεις εκπαιδευτικών, μαθητών κατά πόσο εφαρμόζονται ικανοποιητικές δράσεις που σχετίζονται με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας σε συνεργασία με τους γονείς τα αποτελέσματα ήταν τα ακόλουθα: Σε σχέση με τις δράσεις που γίνονται σε συνεργασία με τους γονείς οι δάσκαλοι και οι νηπιαγωγοί φάνηκε να είναι περισσότερο ικανοποιημένοι απ' ότι οι γονείς, γι' αυτό συμπεραίνουμε ότι οι γονείς θεωρούν ότι θα πρέπει να γίνονται ακόμη περισσότερες κοινές δράσεις. Από τα αποτελέσματα της έρευνας

για το αν υπάρχει συσχέτιση στο βαθμό που είναι ευχαριστημένοι από τη συνεργασία σχολείου – οικογένειας γονείς εκπαιδευτικοί μαθητές από κοινές δράσεις που αφορούν τους τομείς εθελοντισμός, αλληλεγγύη, προστασία του περιβάλλοντος έδειξαν ότι: Όσον αφορά το βαθμό που είναι ευχαριστημένοι από τη συνεργασία σχολείου – οικογένειας σε εθελοντικές δράσεις που αφορούν τη βοήθεια προς τους συνανθρώπους μας και σε εθελοντικές δράσεις που σχετίζονται με την προστασία του περιβάλλοντος υπάρχουν στατιστικά σημαντικά σημαντικές διαφορές μεταξύ του δείγματος και μεταξύ του δείγματος δασκάλων - γονιών αλλά και μεταξύ δασκάλων - νηπιαγωγών. Σε σχέση με τις εθελοντικές δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιά υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ του δείγματος δασκάλων - νηπιαγωγών και μεταξύ δασκάλων - γονιών ενώ δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ του δείγματος νηπιαγωγών - γονιών. Όσον αφορά τη συμμετοχή σε δράσεις που βοηθούν την ένταξη αλλόγλωσσων και μεταναστών, που γίνονται σε συνεργασία με τους γονείς υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ του δείγματος δασκάλων-γονιών, αλλά δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των άλλων δειγμάτων. Γενικά τα αποτελέσματα έδειξαν ότι γίνονται κάποιες δράσεις οι οποίες όμως, θα πρέπει να ενδυναμωθούν.

Το οικογενειακό υπόβαθρο συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τα μαθησιακά αποτελέσματα σε γενικές γραμμές, καθώς και στα αποτελέσματα που σχετίζονται με τον πολίτη και την αγωγή του πολίτη. Το κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο μπορεί να θεωρηθεί ότι παρέχει παροχή πιο ενθαρρυντικού περιβάλλον ότι ενισχύει το μορφωτικό επίπεδο και τις μελλοντικές προοπτικές των εφήβων, παράγοντες που, με τη σειρά τους, προωθούν την πολιτική συμμετοχή των ατόμων (Framework IEA 2016). Έρευνες από τους Marshal 2006, Guérin, Van Der Ploeg & Sins, (2013) για το μάθημα της αγωγής του πολίτη και του τρόπου που διδάσκεται, τονίζουν ότι η οικογένεια και η συνεργασία σχολείου οικογένειας είναι σημαντική για την επίτευξη των στόχων που θέτει το σχολείο. Η συνεργασία και η συμμετοχή των γονιών παρουσιάζει πολλά και σημαντικά πλεονεκτήματα για όλα τα εμπλεκόμενα μέρη και επιδρά θετικά: στην ακαδημαϊκή επίδοση των μαθητών στη συμπεριφορά του μαθητή στο σχολείο βελτιώνουν την επικοινωνία γονιών εκπαιδευτικών και ενθαρρύνουν τις προσπάθειες των παιδιών (Epstein and Salinas (2004), Hill & Taylor (2004), Tyson, D. F. (2007). Γενικά οι πρακτικές του σχολείου και των δασκάλων που κάνουν τους γονείς να αισθάνονται ευπρόσδεκτοι και τους ενημερώνουν ικανοποιητικά θεωρούνται πολύ σημαντικές, πιο σημαντικές από εκείνες της οικογένειας για την προώθηση της γονεϊκής εμπλοκής (Christenson & Sheridan , 2001).

Γενικότερα για τις δράσεις που γίνονται στα σχολεία, τα αποτελέσματα από τη διερεύνηση του έκτου ερωτήματος έδειξαν ότι οι δάσκαλοι και οι νηπιαγωγοί στην πλειοψηφία τους δήλωσαν ότι σε μεγαλύτερο βαθμό στα σχολεία τους γίνονται κοινές δράσεις με τους γονείς, και σε μικρότερο βαθμό ότι γίνονται κοινές δράσεις με άλλους εξωτερικούς φορείς και με φορείς της κοινότητας ενώ σε ακόμα μικρότερο βαθμό δήλωσαν ότι γίνονται κοινές δράσεις με άλλα σχολεία. Στην πλειοψηφία τους τα άτομα που αποτελούσαν τα δείγματα της έρευνας, έδειξαν να είναι ικανοποιημένα από τις δράσεις που γίνονται στα σχολεία. Οι δράσεις αυτές θα μπορούσαν να ενδυναμωθούν περισσότερο και να υπάρχει συνέχεια στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Όπως αναφέρεται στην έρευνα ICCS 2009, οι μαθητές γυμνασίου σε κάποιο βαθμό έχουν την ευκαιρία να συμμετέχουν σε κάποιες δραστηριότητες. έδειξε ότι στα σχολεία δίνονται κάποιες ευκαιρίες στους μαθητές να συμμετέχουν σε τέτοιες δραστηριότητες οι οποίες δεν είναι ικανοποιητικές, ενώ σύμφωνα με την έκθεση Ευρυδίκη 2017, η συμμετοχή των μαθητών είναι λιγότερο έντονη στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση από ό, τι στη δευτεροβάθμια και δευτεροβάθμια και πρέπει να δοθεί προσοχή σε αυτό.

Σχετικά με τον άξονα που αφορούσε τους στόχους του σχολείου σε σχέση με την ενεργό πολιτότητα, το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα διερευνούσε πόσο σημαντική θεωρούν οι εκπαιδευτικοί την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας μέσα από τα εκπαιδευτικά προγράμματα πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, δάσκαλοι, νηπιαγωγοί, γονείς και μαθητές διαβάθμισαν σαν τον πιο σημαντικό στόχο του σχολείου, τη βελτίωση της πειθαρχίας και αυτοπειθαρχίας των μαθητών με στόχο τη μείωση του φαινομένου του εκφοβισμού και της παραβατικότητας. Οι δάσκαλοι και νηπιαγωγοί έθεσαν ως δεύτερη προτεραιότητα τη διαμόρφωση Δημοκρατικού Πολίτη, επιλογή την οποία οι νηπιαγωγοί και οι γονείς κατέταξαν στην τρίτη θέση. Οι μαθητές στη δεύτερη θέση κατέταξαν το στόχο για καλλιέργεια δεξιοτήτων δια βίου μάθησης, ενώ ο στόχος καλλιέργειας δημοκρατικών πολιτών κατατάχθηκε στην όγδοη θέση σε σχέση με τους υπόλοιπους στόχους. Διαβαθμισμένοι στις τελευταίες επιλογές είναι σύμφωνα με τους δασκάλους τους νηπιαγωγούς τους γονείς και τους μαθητές, οι στόχοι για ενεργό συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς και την ενεργό συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Σε σχέση με την καλλιέργεια δημοκρατικών ιδεωδών, παράγοντα που θεωρούμε πολύ σημαντικό, παρόλο που οι απόψεις των συμμετεχόντων συνηγορούσαν υπέρ της μεγάλης σημασίας που έχουν στην ανάπτυξη ενεργών πολιτών, εντούτοις φαίνεται να υπάρχουν περιθώρια περισσότερης διασύνδεσης τους με τους

στόχους του σχολείου. Η ανάπτυξη περιβαλλοντικής συνείδησης είναι ένας στόχος που θα πρέπει να καλλιεργηθεί περισσότερο. Σύμφωνα με την έκθεση Ευρυδίκη 2017, η περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση ήταν το πιο συνηθισμένο θέμα στους καταλόγους των διαθέσιμων εξωσχολικών δραστηριοτήτων και τα περισσότερα εκπαιδευτικά συστήματα το καλύπτουν σε ένα τουλάχιστον επίπεδο εκπαίδευσης ενώ τα θέματα που σχετίζονται με την αειφόρο ανάπτυξη τείνουν να καλύπτονται στα υψηλότερα επίπεδα της σχολικής εκπαίδευσης. Τα αποτελέσματα της έκθεσης Cuttance 2017, έδειξαν ότι: Στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση δίνεται έμφαση στη διδασκαλία των παιδιών για την αποτελεσματική και εποικοδομητική αλληλεπίδραση με τους άλλους, η οποία περιλαμβάνει τις ικανότητες που σχετίζονται με την προσωπική ανάπτυξη των μαθητών και τις διαπροσωπικές σχέσεις. Στα προγράμματα σπουδών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης περιλαμβάνονται θέματα που αφορούν την αποτελεσματική και εποικοδομητική αλληλεπίδραση με άλλους, ενεργώντας με κοινωνικά υπεύθυνο τρόπο, δημοκρατική δράση, σκέφτομαι κριτικά (Cuttance, 2017, p. 9).

Τα αποτελέσματα από τη διερεύνηση της τρίτης στατιστικής υπόθεσης που αφορούσε τις απόψεις των εκπαιδευτικών σχετικά με το βαθμό επίδρασης των παραγόντων σχολικής αποτελεσματικότητας (ηγεσία, πόροι, προσδοκίες εκπαιδευτικών, καινοτομίες, καλές πρακτικές, συνεργασία με εξωτερικούς φορείς) σε σχέση με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας έδειξαν ότι δάσκαλοι και νηπιαγωγοί θεωρούσαν ως πιο σημαντικούς παράγοντες την ηγεσία και το κλίμα (οι δάσκαλοι τοποθέτησαν στην πρώτη θέση την ηγεσία και στη δεύτερη το κλίμα ενώ οι νηπιαγωγοί σε πρώτη θέση το κλίμα και σε δεύτερη την ηγεσία). Ο παράγοντας συνεργασία με εξωτερικούς φορείς τοποθετήθηκε στην τελευταία θέση από τους δασκάλους ενώ από τους νηπιαγωγούς τοποθετήθηκε στην προτελευταία θέση ενώ οι νηπιαγωγοί στην τελευταία θέση τοποθέτησαν τους οικονομικούς πόρους. Η συνεργασία με τους γονείς τοποθετήθηκε στην τέταρτη θέση από τους νηπιαγωγούς και στην έκτη θέση από τους δασκάλους, σε σύγκριση με τους υπόλοιπους παράγοντες.

Κατά τη διερεύνηση του δείκτη συσχέτισης, αποδείχτηκε ότι οι μεταβλητές ηγεσία, πόροι, προσδοκίες εκπαιδευτικών, καλές πρακτικές, είναι ανεξάρτητη με τη μεταβλητή βαθμίδα εκπαιδευτικού (νηπιαγωγός- δάσκαλος) ενώ οι μεταβλητές καινοτομίες και συνεργασία με εξωτερικούς φορείς είναι εξαρτημένη με τη μεταβλητή βαθμίδα εκπαιδευτικού. Γενικότερα όπως έχει διαφανεί από διάφορες έρευνες, οι χρήσιμα κατάλληλων μεθόδων μπορεί να αναπτύξει τη σχολική αποτελεσματικότητα στους στόχους που θέτουν τα σχολεία. Σε μια μετα-ανάλυση ερευνών που περιέλαβε μεγάλο αριθμό ερευνών, οι περισσότερες από τις οποίες είχαν συλλέξει δεδομένα από τη δημοτική ή/ και τη μέση

εκπαίδευση) κατέδειξε τη σημαντικότητα της ανάπτυξης πολιτικής στο επίπεδο του σχολείου. Πιο συγκεκριμένα, από τη μετα- ανάλυση αυτή φάνηκε να υποστηρίζεται η άποψη πως τα σχολεία μπορούν να γίνουν πιο αποτελεσματικά μέσω της ανάπτυξης πολιτικής σχετικά με τη διδασκαλία και τη διαμόρφωση μαθησιακού περιβάλλοντος (Κυριακίδης 2004). Αναφέρθηκαν παράγοντες που σχετίζονται με τη συμπεριφορά των ατόμων μέσα στα σχολεία κυρίως του διευθυντή, τη συμπεριφορά των εμπλεκόμενων φορέων κυρίως των γονιών, το επίπεδο των εκπαιδευτικών υλικών και μέσων, με τα στοιχεία που αναφέρονται στις δομές και διαδικασίες των σχολείων και την κουλτούρα του σχολείου.. Όπως αποτυπώνεται από τους πανεπιστημιακούς εμπειρογνώμονες του Ινστιτούτου Παιδείας του Λονδίνου (IoE) David Woods, Chris Husbands και Chris Brown (στο Ζαπέτα 2017) υπάρχει ένα σύνολο χαρακτηριστικών που χαρακτηρίζει τους επιτυχημένους ηγέτες των σχολείων (πρότυπα διευθυντών 2015) σύμφωνα με τα οποία, οι διευθυντές με κατάλληλες πρακτικές και στρατηγικές μπορούν να εμπνεύσουν το προσωπικό για δράση και συνεργασία, με στόχο την επίτευξη των στόχων που θέτει το σχολείο.

Σχετικά με τον άξονα που αφορούσε τις προσωπικές στάσεις των συμμετεχόντων και την πιθανή μελλοντική συμμετοχή τους σε δράσεις τέθηκαν το τέταρτο και πέμπτο ερώτημα που διερευνούσαν τις στάσεις των εμπλεκόμενων μερών απέναντι στα δικαιώματα και τις ευθύνες των ομάδων στην κοινωνία και τη στάση απέναντι στους θεσμούς, τις στάσεις των συμμετεχόντων σε δράσεις που σχετίζονται με τις ευρωπαϊκές και πανανθρώπινες αξίες όπως ο εθελοντισμός και η αλληλεγγύη και αν υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση των στάσεων αυτών μεταξύ των δειγμάτων. Τα αποτελέσματα ήταν τα ακόλουθα:

Όσον αφορά τις προσωπικές στάσεις των συμμετεχόντων σε σχέση με την προσωπική τους ενημέρωση και τις δικές τους δράσεις σε θέμα που σχετίζονται με την ενεργό πολιτικότητα (στα πλαίσια των ευρωπαϊκών και πανανθρώπινων αξιών όπως ο εθελοντισμός και η αλληλεγγύη), οι δάσκαλοι ανέφεραν σε μεγαλύτερο βαθμό την άσκηση του δικαιώματος του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι και ακολούθως τη βοήθεια προς το συνάνθρωπο, την ενημέρωση για θέματα που αφορούν το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη, τη συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν θέματα ανακύκλωσης, τη συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν θέματα εξοικονόμησης νερού και ενέργειας την ενημέρωση για θέματα που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού και την ενημέρωση σχετικά με πολιτικά θέματα. Λιγότερο ανέφεραν ότι ενημερώνονται και συμμετέχουν σε δράσεις για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς τοπικά και παγκόσμια και τη μείωση της βίας και του φανατισμού. Οι περισσότεροι νηπιαγωγοί απάντησαν ότι περισσότερο ενημερώνονται και δρουν σε θέματα που σχετίζονται με τη βοήθεια προς το συνάνθρωπο

και ακολουθούσαν η άσκηση του δικαιώματος του εκλέγειν και του εκλέγεσαι, η συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν θέματα ανακύκλωσης, η ενημέρωση για θέματα που αφορούν το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη, η ενημέρωση για θέματα που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού, η συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν θέματα εξοικονόμησης νερού και ενέργειας και η ενημέρωση σχετικά με πολιτικά θέματα. Οι γονείς δήλωσαν ότι οι δράσεις τους, αφορούσαν τη βοήθεια προς το συνάνθρωπο και ακολουθούσε η επιλογές άσκηση του δικαιώματος του εκλέγειν και του εκλέγεσαι, ενημέρωση για θέματα που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού, η συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν θέματα εξοικονόμησης νερού και η συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν θέματα ανακύκλωσης. Σε αρκετά μεγάλο βαθμό δηλώσαν ότι ενημερώνονται για θέματα που αφορούν το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη, ότι ενημερώνονται σχετικά με πολιτικά θέματα, ότι συμμετέχουν σε δράσεις που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού, ότι ενημερώνονται για θέματα που αφορούν την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς τοπικά και παγκόσμια και ότι συμμετέχουν σε δράσεις που αφορούν την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς τοπικά και παγκόσμια. Παρατηρήθηκε ότι οι συμμετέχοντες από όλα τα δείγματα δήλωσαν ότι περισσότερο ενημερώνονται για τα θέματα αυτά, απ' ότι συμμετέχουν σε σχετικές δράσεις.

Όσον αφορά τις δηλώσεις των συμμετεχόντων για πιθανή μελλοντική συμμετοχή τα αποτελέσματα έδειξαν ότι: Οι δάσκαλοι στην πλειοψηφία τους δήλωσαν ότι στο μέλλον είναι περισσότερο πιθανόν να συμμετέχουν σε εκλογές σαν ψηφοφόροι και ακολουθούν και ακολουθούν σύμφωνα με τους μέσους όρους, πιθανή συμμετοχή συμμετέχουν σε τοπική εθελοντική οργάνωση πιθανή συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος τοπικά και παγκόσμια και πιθανή συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς Αντίθετα, στις πιο κάτω επιλογές οι δάσκαλοι δήλωσαν (κατά πλειοψηφία), ότι υπάρχει πιθανότητα στο μέλλον να μη συμμετέχουν: σε δράσεις που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού σε παγκόσμιο επίπεδο, συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς σε ευρωπαϊκή εθελοντική οργάνωση, σε δράσεις που αφορούν την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, σε παγκόσμια εθελοντική οργάνωση σε πολιτικές εκλογές της χώρας σαν υποψήφιος. Οι νηπιαγωγοί, στην πλειοψηφία τους δήλωσαν ότι στο μέλλον είναι πιθανόν να συμμετέχουν σε εκλογές σαν ψηφοφόροι, να συμμετέχουν σε τοπική εθελοντική οργάνωση να συμμετέχουν σε δράσεις που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος τοπικά και παγκόσμια ,να συμμετέχουν σε δράσεις που αφορούν την προστασία της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι επιλογές στις οποίες οι νηπιαγωγοί δήλωσαν ότι υπάρχει πιθανότητα στο μέλλον να μη

συμμετέχουν ήταν : Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού σε παγκόσμιο επίπεδο, συμμετοχή σε ευρωπαϊκή εθελοντική οργάνωση, συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, συμμετοχή σε παγκόσμια εθελοντική οργάνωση, συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς , συμμετοχή σε πολιτικές εκλογές της χώρας σαν υποψήφιος.

Οι μαθητές, στην πλειοψηφία τους δήλωσαν ότι στο μέλλον είναι πιθανόν να συμμετέχουν σε τοπική εθελοντική οργάνωση, να συμμετέχουν σε δράσεις που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος τοπικά και παγκόσμια, να συμμετέχουν σε δράσεις που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού σε παγκόσμιο επίπεδο, να συμμετέχουν σε παγκόσμια εθελοντική οργάνωση , να συμμετέχουν σε πολιτικές εκλογές της χώρας σαν ψηφοφόροι και να συμμετέχουν σε ευρωπαϊκή εθελοντική οργάνωση. Οι μαθητές στην πλειοψηφία τους απάντησαν όχι σε πιθανή συμμετοχή στις πιο κάτω επιλογές: Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς, συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς, συμμετοχή σε πολιτικές εκλογές της χώρας σαν υποψήφιος.

Οι γονείς στην πλειοψηφία τους δήλωσαν πιθανή συμμετοχή σε πολιτικές εκλογές της χώρας σαν ψηφοφόροι, σε συμμετοχή σε τοπική εθελοντική οργάνωση, σε συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος τοπικά και παγκόσμια. Όχι δήλωσαν οι γονείς (κατά πλειοψηφία), σε πιθανή μελλοντική συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού σε παγκόσμιο επίπεδο, σε συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς, σε συμμετοχή σε ευρωπαϊκή εθελοντική οργάνωση, σε συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς, σε συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, σε συμμετοχή σε παγκόσμια εθελοντική οργάνωση και σε συμμετοχή σε πολιτικές εκλογές της χώρας σαν υποψήφιος.

Πολύ σημαντικός άξονας είναι ο άξονας αναλυτικά προγράμματα σε σχέση με την ενεργό πολιτότητα. Το έβδομο ερώτημα που τέθηκε ήταν κατά πόσο πιστεύουν οι εκπαιδευτικοί ότι υπάρχει βελτίωση στη διοργάνωση δράσεων που αφορούν την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας τα τελευταία χρόνια 5 χρόνια.

Οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί απάντησαν θετικά στο πιο πάνω ερώτημα και προχωρώντας σε επεξήγηση των απόψεων τους ανέφεραν ότι οφείλεται στους πιο κάτω παράγοντες: Οφείλεται στα Νέα Αναλυτικά Προγράμματα λόγω της αναδόμησης των αναλυτικών προγραμμάτων στη Δημοτική Εκπαίδευση, στην εισαγωγή των μαθημάτων Αγωγή Ζωής και Αγωγή Υγείας, στα προγράμματα που εφαρμόζει εθελοντικά η κάθε σχολική μονάδα, στη μεγαλύτερη ενημέρωση από τα ΜΜΕ (τα οποία όπως τόνισαν κάποιες φορές λειτουργούν θετικά και κάποιες αρνητικά). Οφείλεται στους υπό έμφαση στόχους, στο ότι πλέον δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στον εθελοντισμό σε αντιρατσιστικές δράσεις, στην στάση των ενηλίκων, και στο γεγονός ότι η κοινωνία ευρύτερη αλλάζει στάση, γίνεται πιο ευρωπαϊκή. Οφείλεται στα ευρωπαϊκά προγράμματα και τα κονδύλια, στον ενεργότερο ρόλο των κεντρικών Μαθητικών Συμβουλίων ή άλλων ομάδων που ενεργοποιούνται στις σχολικές μονάδες, π.χ. Επιτροπή. Αγωγής Υγείας. Οφείλεται στη συντονισμένη προσπάθεια και στα καινοτόμα προγράμματα αλλά και στην προώθηση της κριτικής σκέψης, αλλά και την όλη φιλοσοφία της εκπαίδευσης μας. Οφείλεται στην ευαισθητοποίηση των πολιτών, στην εκπαίδευση και στην οικονομική κρίση στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στα θέματα που αφορούν την εκπαίδευση των αλλόγλωσσων και των πρακτικών που χρησιμοποιούνται από τους εκπαιδευτικούς κυρίως μέσα στο σχολικό χώρο. Οφείλεται στην έμφαση που δίνεται στα προγράμματα και στις δράσεις εθελοντισμού, στη συνεργασία των αρμόδιων φορέων με το σχολείο. Υπάρχει βελτίωση ανέφεραν οι εκπαιδευτικοί, για όσους θέλουν να βελτιωθούν αλλά θα έπρεπε να υπάρχει συνέχεια στο Γυμνάσιο. Από τους εκπαιδευτικούς που δήλωσαν ότι δεν υπάρχει ή ότι υπάρχει μικρή βελτίωση, αναφέρθηκε ότι οι στάσεις δεν καλλιεργούνται μόνιμα, δεν υπάρχουν εμφανή αποτελέσματα γιατί όλα τα προγράμματα είναι όλα θεωρητικά, δεν υπάρχει ουσιαστική βελτίωση λόγω της κουλτούρας της κοινωνίας μας, ότι πέρα από μεμονωμένες περιπτώσεις η πολιτεία έχει αποτύχει πλήρως και πως χρειάζεται πολλή βελτίωση ακόμη.

Ο επόμενος άξονας σχετίζεται με τη σύνδεση της ενεργού πολιτότητας με τις δημοκρατικές αξίες και την ευρωπαϊκή ταυτότητα που αφορά το τρίτο ερώτημα και την έκτη ερευνητική υπόθεση. Η συντριπτική πλειοψηφία των εκπαιδευτικών, αλλά και των συμμετεχόντων από τα υπόλοιπα δείγματα, δήλωσαν ότι πιστεύουν πως η έννοια της ενεργού πολιτότητας συνδέεται με την έννοια της δημοκρατίας και των δημοκρατικών αξιών. Οι εκπαιδευτικοί σε μεγαλύτερο βαθμό με μέσο όρο 1,03 (κοντά στον αριθμό ένα που αντιστοιχούσε με ναι), οι γονείς με μέσο όρο 1,10 και οι μαθητές με μέσο όρο 1,26. Σε ανοικτή ερώτηση που διερευνούσε τις απόψεις των εκπαιδευτικών κατά πόσο η καλλιέργεια των ευρωπαϊκών αξιών και της ευρωπαϊκής ταυτότητας συνάδει με την

καλλιέργεια πανανθρώπινων αξιών που σχετίζονται με την ενεργό πολιτότητα, η συντριπτική πλειοψηφία των εκπαιδευτικών απάντησαν θετικά με τους περισσότερους να επεξηγούν το λόγο που έχουν αυτή την άποψη, με χαρακτηριστικές απαντήσεις όπως «Ναι, γιατί η Ευρώπη είναι ο φυσικός πλέον χώρος κάθε Ευρωπαίου πολίτη, εκεί όπου θα δοκιμαστούν οι ανθρώπινες αξίες που έχουν σχέση με την ενεργό πολιτότητα». Τα αποτελέσματα της έρευνας συνάδουν με τα αποτελέσματα έρευνας που είχε διενεργηθεί στην Κύπρο από τον Ανδρέα Θεοδορίδη (2012), τα οποία έδειξαν ότι οι κύπριοι εκπαιδευτικοί πιστεύουν στις αξίες της ειρηνικής συνύπαρξης, της ανεκτικότητας, του σεβασμού στη διαφορετικότητα. Η ανάπτυξη των δημοκρατικών αξιών συνδέεται με την έννοια της παγκόσμιας διάστασης της πολιτότητας που όπως αναφέρεται στο θεωρητικό μέρος σχετίζεται με την εφαρμογή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα πλαίσια της μη βίας και της ένταξης όλων των ατόμων στα πλαίσια της ανεκτικότητας και της ενσωμάτωσης.

Σε ερώτηση που διερευνούσε κατά πόσο εκπαιδευτικοί, γονείς, μαθητές θεωρούσαν τους εαυτούς τους ευρωπαίους πολίτες, φάνηκε ότι η συντριπτική πλειοψηφία των συμμετεχόντων απάντησαν θετικά. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι πολύ σημαντική και συνδέεται με την ευρωπαϊκή ταυτότητα και την αίσθηση του «ανήκειν». Τα αποτελέσματα συνάδουν με τα αποτελέσματα της έρευνας του Θεοδορίδη (2012) στην οποία η μεγάλη πλειοψηφία των κύπριων εκπαιδευτικών έδειξαν ότι έμμεσα ή άμεσα είναι θετικοί με την έννοια της ευρωπαϊκής ταυτότητας, η οποία θεωρούσαν ότι σχετίζεται περισσότερο με αξίες όπως η δικαιοσύνη και την αίσθηση του ανήκειν. Η έννοια της ευρωπαϊκής ταυτότητας όπως και η έννοια της μεταεθνικής και υπερεθνικής ταυτότητας είναι ένα θέμα που συζητείται σε μεγάλο βαθμό. Η ευρωπαϊκή ταυτότητα αφορά τη δυνατότητα των ατόμων να υπερβαίνουν τα στενά όρια της εθνοτικής τους προέλευσης και να εφαρμόζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα. Όπως αναφέρεται στο Framework IEA, 2016, η αυξανόμενη παγκοσμιοποίηση συνεχίζει να επηρεάζει τη συζήτηση σχετικά με την εκπαίδευση του πολίτη, επειδή αμφισβητεί παραδοσιακές έννοιες της ιθαγένειας (οι οποίες έχουν συνδεθεί με το έθνος-κράτος) και έχει οδηγήσει σε υπερεθνικές έννοιες (παγκοσμιοποίηση) και νέες μορφές εμπειρίες με την ιθαγένεια πέραν των συνόρων, ως αποτέλεσμα της μετανάστευσης. Στην έκθεση του Συμβουλίου της Ευρώπης αυτή προτείνονται οι έννοιες της κοινωνικής συνοχής και της αλληλεγγύης για τη σύσφιξη θετικών ανθρώπινων σχέσεων, η άρση των αιτίων που χωρίζουν τους λαούς, η δυνατότητα των ατόμων να υπερβαίνουν τα στενά όρια του « εθνοχώρου» τους και η εκμάθηση της προώθησης των δικαιωμάτων των άλλων (Council Europe, 2004). Τα πιο πάνω αποτελέσματα μπορούν να συγκριθούν με τα αποτελέσματα του Ευρωβαρόμετρου 2018,

σύμφωνα με τα οποία οι ευρωπαίοι πολίτες έχουν αρχίσει να θεωρούν πολύ σημαντικά ζητήματα στην προστασία του περιβάλλοντος, στην προαγωγή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τη δημοκρατία, καθώς και την κοινωνική προστασία των πολιτών της ΕΕ και την ενεργή συμμετοχή στα κοινά και αυτό ταυτίζεται με την ευρωπαϊκή πολιτική και αποτελεί ενθαρρυντικό γεγονός για την ανάπτυξη της ευρωπαϊκής ταυτότητας και της σύνδεσης της με τις παγκόσμιες πανανθρώπινες αξίες. Αυτό που αποτελεί αναγκαιότητα είναι οι πολίτες να προχωρήσουν στην πρακτική εφαρμογή των δράσεων αυτών ώστε να υπάρξει η βελτίωση που προσδοκούμε όλοι για το καλό της κοινωνίας μας. Στο ερώτημα που διερευνούσε τις απόψεις των συμμετεχόντων κατά πόσο οι πολίτες των ευρωπαϊκών χωρών και οι πολίτες εκτός ευρωπαϊκών χωρών που έρχονται στη χώρα μας θα πρέπει να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες οι δάσκαλοι και οι νηπιαγωγοί στη πλειοψηφία τους δήλωσαν ότι συμφωνούν με τις δηλώσεις αυτές. Τα αποτελέσματα της έρευνας συνάδουν με τα αποτελέσματα του Θεοδωρίδη (2012) κατά την οποία οι δάσκαλοι έδειξαν να πιστεύουν ότι όλες οι εθνικές/ πολιτιστικές ομάδες έχουν δικαίωμα για ισότιμη συμμετοχή στις εκδηλώσεις της κοινωνικής και εκπαιδευτικής ζωής και ότι η παιδεία θα πρέπει να δίνει έμφαση σε πιο πάνω αξίες. Στην έρευνα μας, οι μαθητές επέλεξαν την επιλογή πάρα πολύ σε μεγαλύτερο ποσοστό από τα υπόλοιπα δείγματα όσον αφορά τις πιο πάνω δηλώσεις. Οι γονείς στην πλειοψηφία τους δήλωσαν ότι συμφωνούν με τις δηλώσεις αυτές και στο μεγαλύτερο τους ποσοστό δήλωσαν πως συμφωνούν ότι οι πολίτες των ευρωπαϊκών χωρών που έρχονται στη χώρα μας θα πρέπει να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες ενώ σε μικρότερο ποσοστό ότι συμφωνούν ότι οι πολίτες εκτός ευρωπαϊκών χωρών που έρχονται στη χώρα μας θα πρέπει να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες (για την περίπτωση αυτή οι περισσότεροι γονείς απάντησαν δεν είμαι βέβαιος/ η).

Τα αποτελέσματα που αφορούσαν την ερώτηση που τέθηκε στους συμμετέχοντες για τα φαινόμενα της εποχής τα οποία θεωρούν ανησυχητικά σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο, έδειξαν ότι υπάρχουν σημαντικές διαφορές στις απόψεις μεταξύ δασκάλων - νηπιαγωγών και δασκάλων - γονιών στα ζητήματα που αφορούσαν την παρουσία μεγάλου αριθμού μεταναστών την αναξιοκρατία. Σε σχέση με ζητήματα άνισης αντιμετώπιση των πολιτών και της κρίσης κοινωνικών και πολιτικών αξιών υπήρχαν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ δασκάλων - γονιών, ενώ σε ζητήματα διακυβέρνησης και σε ζητήματα που αφορούν την τοπική οικονομική ανάπτυξη δεν υπήρχαν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των δειγμάτων. Παραβάλλουμε εδώ τα αποτελέσματα του ευρωβαρομέτρου 2018, τα οποία κατέγραψαν ότι οι Ευρωπαίοι θέτουν ως βασικές προτεραιότητες τους την καταπολέμηση της τρομοκρατίας (49%), της ανεργίας των νέων (48%), της αντιμετώπιση της μετανάστευσης (45%), την οικονομία και την ανάπτυξη (42%), ενώ περίπου το ένα

τρίτο των Ευρωπαϊών αναφέρθηκαν στην ανάγκη να δοθεί προτεραιότητα στην καταπολέμηση της αλλαγής του κλίματος και την προαγωγή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τη δημοκρατία, καθώς και την κοινωνική προστασία των πολιτών της ΕΕ. Στην έρευνα ICCS 2016, η πλειοψηφία των μαθητών (ηλικίας ετών) δήλωσε ότι θεωρούσε τη ρύπανση του περιβάλλοντος, την τρομοκρατία, την έλλειψη νερού και τροφίμων, τις μολυσματικές ασθένειες και τη φτώχεια ως τις σημαντικές απειλές για το μέλλον του κόσμου. Όπως αναφέρεται στο πλαίσιο της έρευνας IEA στην όλη προσπάθεια για προώθηση της δράσης για την κλιματική αλλαγή, σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και νέα κοινωνικά μέσα ενώ θέματα που αφορούν το σεβασμός στο περιβάλλον και την μακροπρόθεσμη προστασία άρχισαν να θεωρούνται ολοένα και περισσότερο ως αναπόσπαστα μέρη της υπεύθυνης πολιτότητας και περιλαμβάνονται στους στόχους της αγωγής του πολίτη.

Σε σχέση με τον άξονα που αφορούσε τις μεθόδους διδασκαλίας που χρησιμοποιούνται από τους εκπαιδευτικούς η πέμπτη στατιστική υπόθεση, διερευνούσε κατά πόσο διαφοροποιούνται οι απαντήσεις δασκάλων - νηπιαγωγών σχετικά με τις μεθόδους διδασκαλίας που χρησιμοποιούν στα μαθήματα των κοινωνικών σπουδών σε σχέση με το στόχο καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι οι δάσκαλοι χρησιμοποιούν περισσότερο, τη συνεργατική μέθοδο (σε μεγάλο βαθμό) και ακολουθούν η διαθεματική προσέγγιση, η βιωματική μάθηση η ομοκεντρική διδασκαλία η μαθητοκεντρικό διδασκαλία, η χρήση και η ΤΕΠ. Σε αρκετά μεγάλο βαθμό χρησιμοποιούν τη μέθοδο project και τα καινοτόμα προγράμματα. Οι νηπιαγωγοί χρησιμοποιούν σε μεγάλο βαθμό τη βιωματική προσέγγιση και ακολουθεί η διαθεματική προσέγγιση, η ομοκεντρική διδασκαλία, η συνεργατική, η μέθοδος project, η μαθητοκεντρικό διδασκαλία η χρήση ΤΕΠ, τα καινοτόμα προγράμματα. Η χρήση της βιωματικής και συνεργατικής μεθόδου από τους εκπαιδευτικούς είναι ενθαρρυντικό γεγονός. Όπως αναφέρεται από το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι μαθησιακές διαδρομές που πρέπει να ακολουθούνται στις προσεγγίσεις για την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας στα σχολεία, όπου είναι δυνατόν, πρέπει να ξεκινούν από τους μαθητές και να είναι συνεργατικές. να είναι ειδικά προσαρμοσμένες, εκ των κάτω προς τα άνω και συνεργατικές» (Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2017). Η ενεργός συμμετοχή στα κοινά απαιτεί συνεργασία μεταξύ των συμβαλλομένων μερών για την επίτευξη ενός κοινού σκοπού οπότε απαιτείται και χρειάζεται να αναλύσουμε τι είναι η συνεργατική μάθηση και πώς μπορεί να χρησιμοποιεί στην τάξη ή σε συνεργατικές δράσεις που διοργανώνονται από τα σχολεία. Σύμφωνα με τον Πατσαβούρα (2002), μέσα από τη βιωματική μάθηση, ο μαθητής αποκτά γνώση η οποία, βοηθά το μαθητή στην

αντιμετώπιση της καθημερινότητας. ενώ οι προεκτάσεις της βιωματικής παιδαγωγικής επιδιώκουν τη διαλεκτική σχέση μεταξύ: ατομικού αυτό-καθορισμού και κοινωνικής ευθύνης κοινωνικής συνέχειας και κοινωνικής αλλαγής (Πατσαβούρας, 2011). Σύμφωνα με τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, μέσα από τη βιωματική μάθηση, ο μαθητής αποκτά εμπειρικο-βιωματική γνώση η οποία τον βοηθά να καταστεί ικανός να διαχειρίζεται, με δημιουργικότητα και αποτελεσματικότητα τις μαθησιακές, προσωπικές κοινωνικές καταστάσεις που αφορούν την κοινωνική ευθύνη και την κοινωνικής αλλαγής (Ματσαγγούρας 2002, 2011). Η βιωματική και ενεργητική μάθηση μπορεί να καλύπτεται και στα αναλυτικά προγράμματα αλλά και από την καθημερινή κοινωνική ζωή των παιδιών. Στο σχολείο μπορεί να εφαρμοστεί με ειδικά με σχέδια δράσης, καθώς και με διαθεματικές προσεγγίσεις ή δραστηριότητες (Καμαρινού, 1999, Χρυσυφίδης, 2006, Αλαχιώτης & Καρατζιά-Σταυλιώτη, 2009).

Σχετικά με το ερώτημα που τέθηκε στους εκπαιδευτικούς, σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι μπορεί να ενσωματωθεί διαθετικά η καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας στα διάφορα μαθήματα του αναλυτικού προγράμματος που αφορούν τις κοινωνικές σπουδές, οι δάσκαλοι έδειξαν να πιστεύουν ότι μπορεί να ενσωματωθεί διαθετικά η καλλιέργεια της σε μεγάλο βαθμό, σε όλα τα μαθήματα των κοινωνικών σπουδών, περισσότερο απ' όλα στο μάθημα Αγωγή Ζωής και οι νηπιαγωγοί, ότι μπορεί να ενσωματωθεί διαθετικά η καλλιέργεια της σε μεγάλο βαθμό, σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα που σχετίζονται με τις κοινωνικές σπουδές. περισσότερο απ' όλα στην Περιβαλλοντική Αγωγή. Το γεγονός ότι οι εκπαιδευτικοί δήλωσαν να χρησιμοποιούν τη διαθεματική προσέγγιση είναι κάτι που ισχύει για αρκετές χώρες της Ευρώπης αφού σύμφωνα με το Ευρυδίκη 2017, οι εκπαιδευτικοί στόχοι που αφορούν την ενεργό πολιτότητα καλλιεργούνται στις χώρες της Ευρώπης είτε ως διαθετικό θέμα, είτε ενσωματωμένο σε άλλα θέματα ή ως ξεχωριστό αντικείμενο (όταν σχετίζεται κυρίως με την υπηκοότητα).

Σε σχέση με τις μεθόδους που χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτικοί για αξιολόγηση σε θέματα που αφορούν το στόχο «καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας», διαφάνηκε ότι ως επί το πλείστον οι δάσκαλοι για να αξιολογήσουν τους μαθητές χρησιμοποιούν πολύ την προφορική συμμετοχή μαθητών και την παρατήρηση των μαθητών και σε μέτριο βαθμό κατά σειρά σύμφωνα με τους μέσους όρους την αυτοαξιολόγηση μαθητών, τα σχέδια εργασίας και γραπτές εργασίες στο σπίτι. Οι νηπιαγωγοί χρησιμοποιούν σε μεγαλύτερο βαθμό για σκοπούς αξιολόγησης την παρατήρηση μαθητών και την προφορική συμμετοχή μαθητών και σε μέτριο βαθμό σχέδια την αυτοαξιολόγηση μαθητών. Οι απαντήσεις των νηπιαγωγών είναι οι αναμενόμενες λόγω της μικρής ηλικίας των παιδιών. Οι τρόποι που χρησιμοποιούν για να αξιολογήσουν τους μαθητές οι δάσκαλοι, συνάδουν με τους τρόπους

αξιολόγησης και στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. σύμφωνα με τα δεδομένα που καταγράφονται στο Ευρυδίκη (2017), όπου αναφέρεται ότι γενικά, δεν υπάρχει μεγάλη διαφορά ως προς το βαθμό στον οποίο οι επίσημες κατευθυντήριες γραμμές προωθούν παραδοσιακές μεθόδους αξιολόγησης ή εναλλακτικές μεθόδους που θεωρούνται ιδιαίτερα κατάλληλες για την εκπαίδευση των πολιτών. Συνήθως χρησιμοποιούνται ερωτηματολόγια πολλαπλών επιλογών, γραπτές συνθέσεις ή δοκίμια ενώ το πορτοφόλια αναφέρεται λιγότερο συχνά στις εθνικές κατευθυντήριες γραμμές για την αξιολόγηση της τάξης και σε ορισμένες χώρες χρησιμοποιείται και η αυτοαξιολόγηση.

Όσον αφορά τους τρόπους που αξιοποιούν οι εκπαιδευτικοί τα αποτελέσματα της αξιολόγησης σύμφωνα με την έρευνα, σχετίζονται με τους δείκτες επάρκειας και επιτυχίας, τη βελτίωση τόσο των μαθητών όσο και των ίδιων των εκπαιδευτικών με σκοπό την ανατροφοδότηση και τον επαναπροσδιορισμό των στόχων. Οι εκπαιδευτικοί ανέφεραν ότι τα αποτελέσματα από την αξιολόγηση αποτελούν τη βάση, την αφετηρία για να θέσουν τους επόμενους στόχους των μαθημάτων, αξιοποιούνται για προβληματισμό, παρατήρηση για συζήτηση με τα παιδιά, για ενημέρωση των γονιών, για διαπίστωση αναγκών και διαμόρφωση μαθημάτων. Ανέφεραν ότι χρησιμοποιούν την αξιολόγηση για συντρέχουσα αξιολόγηση για ανατροφοδότηση και ανατροφοδότηση, για αυτοκριτική και σχεδιασμό νέων προγραμματισμών και νέων projects και για βελτίωση της στρατηγικής, των μεθόδων, υλικών και μέσων που χρησιμοποιούν. Όπως δήλωσαν ακόμη οι εκπαιδευτικοί, χρησιμοποιούν τα αποτελέσματα της αξιολόγησης για εξατομικευμένη διδασκαλία, για ανάπτυξη ενσυναίσθησης, αλληλοβοήθειας και συνεργασίας, για προώθηση της ισότητας της κοινωνικής συνοχής και της ενεργού συμμετοχής με σκοπό να γίνουν βήματα αλλαγής και σχέδια δράσης για καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας. Όπως αναφέρει ο Kerr (2010), το ζήτημα της αξιολόγησης (συνεχούς και διαμορφωτικής) είναι σημαντικό σε πολλές χώρες ωστόσο, είναι σημαντικό να δοθεί σημασία στο σκοπό της αξιολόγησης στην εκπαίδευση του πολίτη και της επίδραση στη διδασκαλία και τις προσεγγίσεις μάθησης, οποιεσδήποτε αλλαγές όμως για τρόπους βελτίωσης προσεγγίσεων που περιλαμβάνουν τη γνώση και την κατανόηση, την ενεργό εμπειρία και η ανάπτυξη του μαθητή, τις αξίες, διαθέσεις, τις δεξιότητες και τις ικανότητες είναι δύσκολη λόγω του ότι η μετάβαση αυτή «αποδεικνύεται δύσκολη λόγω των επιπτώσεων, ιδίως, του πολιτισμού των εκπαιδευτικών και των πεποιθήσεων και την αργή προσαρμογή των σχολείων στην αλλαγή» (Kerr 2010, σ. 28).

Το ζήτημα που αφορά την αναγκαιότητα εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών σαν τρόπος ενδυνάμωσης της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας αναδείχθηκε από τις απόψεις των εκπαιδευτικών σε σχετική ερώτηση. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας οι

δάσκαλοι, οι νηπιαγωγοί και οι γονείς έδειξαν να πιστεύουν ότι για να ενδυναμωθεί η προσπάθεια καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας, χρειάζεται, σε μεγάλο βαθμό, να γίνει επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και να ενισχυθεί η βασική τους εκπαίδευση σε θέματα που αφορούν την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας, να ενδυναμωθεί η συνεργασία με γονείς και να γίνονται προγράμματα ενημέρωσης των γονιών. Έδειξαν να θεωρούν και τους υπόλοιπους παράγοντες σημαντικούς, σε μικρότερο όμως βαθμό (ορθή χρήση των μέσων μαζικής ενημέρωσης, ενίσχυση καινοτόμων, έμφαση στο στόχο καλλιέργεια ενεργού πολιτότητας μέσα από τα αναλυτικά προγράμματος), όπου και παρατηρήθηκαν διαφορές στους μέσους όρους για τον κάθε παράγοντα. Το θέμα της εκπαίδευσης και επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών σε θέματα που αφορούν την εκπαίδευση του πολίτη, είναι πολύ σημαντικό αλλά είναι γενικά παραδεκτό, ότι δεν παρατηρείται σε μεγάλο βαθμό. Σύμφωνα με την έρευνα (ICCS, IEA, 2009), η ενδοϋπηρεσιακή επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε θέματα που αφορούν την εκπαίδευση του πολίτη, δεν είναι ικανοποιητική αλλά αντίθετα είναι πολύ αποσπασματική. Σε άλλη σχετική ερώτηση που διερευνούσε κατά πόσο πιστεύουν οι εκπαιδευτικοί ότι λαμβάνουν κατά τη βασική τους εκπαίδευση ικανοποιητική εκπαίδευση σε γενικό πλαίσιο, όσον αφορά το την παράμετρο διδακτική πράξη, την παράμετρο επικοινωνία και την παράμετρο ενεργός ρόλος των μαθητών τα αποτελέσματα ήταν τα ακόλουθα: Όσον αφορά την εκπαίδευση σε γενικό πλαίσιο, οι δάσκαλοι με μεγάλη πλειοψηφία απάντησαν όχι. και οι νηπιαγωγοί γύρω στο ένα δεύτερο των συμμετεχόντων απάντησαν όχι. Όσον αφορά την εκπαίδευση σε θέματα διδακτικής πράξης, επικοινωνίας, και σε θέματα που αφορούν τον ενεργό ρόλο των μαθητών, περίπου το ένα δεύτερο των εκπαιδευτικών και από τα δύο δείγματα απάντησαν όχι. Υπενθυμίζουμε τη δήλωση του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2017), ότι υπάρχει ανάγκη για μεγαλύτερη υποστήριξη προς τους δασκάλους, και όλο το διδακτικό προσωπικό σε συστήματα κατάρτισης που θα παράσχουν ευέλικτες μαθησιακές διαδρομές και που θα ανταποκρίνονται στις διαφορετικές ανάγκες, ικανότητες και δυνατότητες των μαθητών. Ένα σημαντικό θέμα που όπως φάνηκε προβληματίζει τους εκπαιδευτικούς που συμμετείχαν στην έρευνα μας είναι η ένταξη των αλλόγλωσσων. Τα αποτελέσματα από την ICCS 2009 έδειξαν ότι μετανάστες και η χρήση της γλώσσας σχετίζονται με την ανάπτυξη του πολίτη και με τα μαθησιακά αποτελέσματα, ιδίως σε χώρες με τις μεγαλύτερες αναλογίες μετανάστευσης Όπως αναφέρεται στο πλαίσιο της έρευνας IEA το γεγονός ότι έχει υπάρξει τα τελευταία χρόνια δραματική αύξηση της ροής μεγάλου κύματος μεταναστών σε χώρες της ευρωπαϊκής ένωσης έχει αυξήσει το ενδιαφέρον για προγράμματα που μπορούν να αντιμετωπίσουν τη προλάβουν την εμφάνιση ρατσιστικής συμπεριφοράς με στόχους που συνδέονται με την προώθηση των σχέσεων των μαθητών σε

μια σχολική κοινότητα. Ειδικότερα ο εκφοβισμός των μαθητών από άλλους μαθητές και συχνά εναντίον διαφόρων τύπων κοινωνικών μειονοτήτων, έχουν γίνει σημαντικά θέματα στις συζητήσεις για τα σχολεία και τα περιβάλλοντα μάθησης. Η έννοια της ειρηνικής συμβίωσης και της Δημοκρατίας είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την έννοια της ιθαγένειας, με την έννοια ότι οι δημοκρατικές διαδικασίες εξαρτώνται από το πόσο ενημερωμένοι και ενεργοί είναι οι πολίτες. Παρόλο που οι περισσότερες χώρες σε όλο τον κόσμο θεωρούν ότι είναι δημοκρατικές εντούτοις υπάρχουν ενδεικτικά στοιχεία ότι παρατηρείται τελευταία μια κρίση στους δημοκρατικούς θεσμούς και μειωμένο ενδιαφέρον των πολιτών, ειδικότερα των νέων για συμμετοχή σε δημοκρατικές διαδικασίες. Από τις απαντήσεις που δόθηκαν από τους εκπαιδευτικούς σε σχετική ερώτηση που αφορά την αποτελεσματική ένταξη των αλλόγλωσσων, παρατηρούμε ότι υπερτερούσε σε μεγάλο βαθμό η άποψη ότι θα πρέπει να δημιουργηθούν τάξεις υποδοχής για αλλόγλωσσους στις οποίες τα παιδιά θα μαθαίνουν την ελληνική γλώσσα και κατόπιν να γίνεται η εισδοχή τους στις τάξεις ώστε να μπορούν να επικοινωνούν με τους συμμαθητές τους. Κάποιοι εκπαιδευτικοί εισηγήθηκαν να δημιουργούνται καθαρά τμήματα αλλόγλωσσων μαθητών στα πρώτα χρόνια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευση και οι αλλόγλωσσοι μαθητές να παρακολουθούν προγράμματα για διδασκαλία γλώσσας ώστε μπορέσουν να ενταχθούν ομαλά στις τάξεις. Θα πρέπει σύμφωνα με τις απόψεις άλλων εκπαιδευτικών να γίνεται ενισχυτική διδασκαλία της γλώσσας όχι ηλικιακά αλλά σύμφωνα με το επίπεδο και να υπάρχουν δάσκαλοι σταθεροί που θα κάνουν μαθήματα γλώσσας και ένταξης, ενώ παράλληλα θα πρέπει όπως δήλωσαν, να γίνονται δράσεις γνωριμίας της κουλτούρας μέσα στις τάξεις. Ταυτόχρονα οι εκπαιδευτικοί αναφέρθηκαν στην ευθύνη που έχει το Υπουργείο Παιδείας το οποίο θεωρούν ότι θα πρέπει να προχωρήσει σε επιμόρφωση των εκπαιδευτικών με ειδικά προγράμματα και να στηρίξει τους αλλόγλωσσους, αλλά και στην ευθύνη της κοινωνίας των γονιών και των ευθύνη των εκπαιδευτικών σε σχέση με τις πρακτικές που χρησιμοποιούν. Οι εισηγήσεις τους αφορούσαν την πιο μεθοδική οργανωμένη και τακτική αξιοποίηση εθελοντικών δράσεων, τον προγραμματισμό ημερίδων αντιρατσισμού, τη δημιουργία τράπεζας υλικού και διοργάνωση θεματικών συναντήσεων εντός κι εκτός σχολείου με εμπλοκή διάφορων φορέων. Να γίνεται ανάπτυξη τράπεζας λεξιλογίας για χρήση εντός τάξης ενδυνάμωση συναισθηματικής νοημοσύνης των παιδιών, για αποδοχή της διαφορετικότητας, εξατομικευμένη διδασκαλία, μείωση μαθητών ανά τάξη, έτσι ώστε να υπάρχει περισσότερος χρόνος για τους αλλόγλωσσους μαθητές. Να γίνει προσπάθεια αλλαγής νοοτροπίας της κοινωνίας, αρχής γενόμενης από την πολιτική εξουσία, την πολιτεία και τους γονείς και τα ΜΜΕ. Μόνιμος στόχος σε κάθε σχολική μονάδα να είναι ο «σεβασμός- αποδοχή» και εφαρμογή του

Κώδικα κατά του ρατσισμού και να γίνεται συνεχής επιμόρφωση ειδικών εκπαιδευτικών για τα αλλόγλωσσα και την ανάπτυξη της διαπολιτιστικής τους δεξιότητας ώστε να απολαμβάνουν όλοι τα δικαιώματά τους. Κάποιοι εκπαιδευτικοί εισηγήθηκαν να παραδειγματιστούμε από επιτυχημένους τρόπους ένταξης που εφάρμοσαν άλλες χώρες.

Σε σχέση με τα ευρωπαϊκά προγράμματα που θεωρούνται περισσότερο αποτελεσματικά όσον αφορά την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας, οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί ανέφεραν το πρόγραμμα Erasmus και ακολουθούσαν σε συχνότητα αναφοράς το πρόγραμμα Comenius και το πρόγραμμα e-twinning, ενώ ορισμένοι εκπαιδευτικοί ανέφεραν τα προγράμματα Χρυσοπράσινο φύλλο, Earthink, Let's do Cyprus, Erasmus Plus, Πρόγραμμα Σωκράτης, προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, ΔΡΑΣΕ, οικολογικά προγράμματα, Cymera. Αναφέρθηκαν ακόμη τα προγράμματα μικροί εθελοντές, ανάκυκλος, προγράμματα ανταλλαγής μαθητών και εκπαιδευτικών, προγράμματα για τα δικαιώματα του παιδιού, προγράμματα που ασχολούνται με το περιβάλλον/καλλιέργεια οικολογικής συνείδησης, προγράμματα που ασχολούνται με το σεβασμό της διαφορετικότητας, προγράμματα που βοηθούν τον άνθρωπο να γνωρίζει πρώτα τον εαυτό του και να γίνει άνθρωπος έτσι ώστε να αποδέχεται και να σέβεται τους άλλους. Μεγάλης σημασίας είναι το γεγονός ότι οι εκπαιδευτικοί θεωρούν ότι τα οικολογικά προγράμματα που ακολουθούν τα σχολεία, τα οποία προωθούν τη συμμετοχή των μαθητών σε προγράμματα ανακύκλωσης, τηγανοκίνησης και σε άλλα περιβαλλοντικά θέματα συνδέονται σε σημαντικό βαθμό με το βαθμό περιβαλλοντικής συνείδησης που θα έχουν στο μέλλον οι μαθητές.

Πολύ σημαντικά είναι τα ευρήματα που αφορούσαν τις απόψεις των εκπαιδευτικών για τους τρόπους με τους οποίους μπορούν να εκπαιδευτούν οι μαθητές αποτελεσματικά ώστε να αποκτήσουν κοινωνικές δεξιότητες που σχετίζονται με την ιδιότητα του ενεργού πολίτη. Οι εκπαιδευτικοί που απάντησαν σε αυτή την ερώτηση, σε μεγαλύτερη συχνότητα ανέφεραν ότι θα πρέπει να δοθεί σημασία στα προγράμματα που θα προωθούν το στόχο αυτό και ακολουθούσαν σε συχνότητα απαντήσεων οι εισηγήσεις που αφορούσαν περισσότερες δράσεις, τη συνεργασία, τη χρήση της βιωματικής προσέγγισης, η πνευματική ενδυνάμωση μαθητών (προσωπική και συναισθηματική ενδυνάμωση των παιδιών, ο εθελοντισμός, η ενδυνάμωση του ρόλου των γονιών, η ενδυνάμωση της συμμετοχής των μαθητών. Σε μικρότερη συχνότητα αναφέρθηκαν η χρήση της διαθεματικής προσέγγισης, διάφορες πρακτικές, τα αναλυτικά προγράμματα, η εκπαίδευση εκπαιδευτικών. Κάποιοι εκπαιδευτικοί έδωσαν διαφορετικές απαντήσεις όπως εμπλοκή μαθητικού συμβουλίου σε όσο το δυνατόν περισσότερες περιπτώσεις, συμμετοχή σε

πρόγραμμα erasmus με θέμα inclusion & active citizenship με άλλα ευρωπαϊκά σχολεία, προσκλήσεις σε ειδικούς για συζήτηση διαφόρων θεμάτων, συμμετοχή σε εθελοντικές οργανώσεις σε συνεργασία με την κοινότητα, αντιρατσιστική πολιτική, ημερίδες, θεατρικές συμβάσεις στο μάθημα Αγωγής Υγείας.

Άλλο ερώτημα που διερευνήθηκε στην έρευνα ήταν αν δινόταν η ευκαιρία να εργαστούν οι συμμετέχοντες σε σχολεία της Ευρώπης ή να έχουν συνεργασία σε κάποια σχολικά προγράμματα, ποιες ευρωπαϊκές χώρες θα επέλεγαν. Οι περισσότεροι απάντησαν ότι αν τους δινόταν η ευκαιρία να εργαστούν σε σχολεία της Ευρώπης ή να έχουν συνεργασία σε κάποια σχολικά προγράμματα, θα επέλεγαν τη Φιλανδία και σε ίσο σχεδόν ποσοστό απάντησαν η Σουηδία. Ακολουθούσε η Αγγλία, η Ελλάδα, οι Σκανδιναβικές χώρες, οι Γαλλία, η Γερμανία, η Ισπανία και σε πολύ μικρότερα ποσοστά η Ολλανδία, η Νορβηγία, το Βέλγιο, η Δανία, η Βόρεια Ευρώπη, η Πορτογαλία, η Σκωτία και τέλος η Εσθονία. Το γεγονός ότι οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί θα επέλεγαν τη Φιλανδία σχετίζεται όπως μπορούμε να κατανοήσουμε με το γεγονός ότι αποδεδειγμένα η Φιλανδία έχει ένα πολύ αποτελεσματικό εκπαιδευτικό σύστημα το οποίο δεν είναι πειστικό για τα παιδιά και σαν χώρα, έχει καταλάβει αρκετές φορές την πρώτη θέση σε έρευνες που αφορούν την εκπαίδευση των μαθητών (πχ έρευνα Pisa). Ίσως θα ήταν καλό να αναλογιστούμε πώς μπορούμε να παραδειγματιστούμε από το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας αυτής και ποια στοιχεία θα μπορούσαμε να φέρουμε με επιτυχία στα δεδομένα της Κύπρου για μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στους στόχους που θέτει το σχολείο.

Γενικά από τα αποτελέσματα της έρευνας έχει διαφανεί ότι η καλλιέργεια του στόχου της ενεργού πολιτότητας είναι ένα θέμα που ενδιαφέρει εκπαιδευτικούς γονείς μαθητές, και θεωρείται πολύ σημαντικό γι αυτό θα πρέπει να αναζητηθούν οι δικλίδες που μπορούν να οδηγήσουν στην όσο το δυνατόν αποτελεσματικότερη καλλιέργεια του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ

Συμπεράσματα και εισηγήσεις

Η ενεργός πολιτότητα σύμφωνα με τον Heater (2004) είναι θέμα πολιτικής και εκπαίδευσης. Οι Crick and Hoskins (2010) αναφέρουν ότι η ικανότητα του πολίτη είναι σύνθετο μείγμα, είναι το άθροισμα των διαφόρων μορφών μάθησης, οι οποίες είναι απαραίτητες για ένα άτομο να γίνει ένας ενεργός πολίτης στα πλαίσια της δημοκρατίας και του ευρωπαϊκού πνεύματος. Η ενεργός πολιτότητα ορίζεται στο πλαίσιο του ενεργού πολίτη για δημοκρατία και το ευρωπαϊκό της πλαίσιο, ως ακολούθως: Συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών, της κοινότητας ή / και της πολιτικής ζωής, που χαρακτηρίζεται από σεβασμό και τη μη βία και σύμφωνα με τα ανθρώπινα δικαιώματα (Crick and Hoskins, 2010). Ας μη ξεχνάμε όμως ότι ο πρώτος ορισμός της πολιτότητας διατυπώθηκε από τον Αριστοτέλη. «Ενεργός πολιτότητα κατά τον Αριστοτέλη είναι η συνέργεια μεταξύ των ενεργειών πολιτότητας και των κοινωνικών και πολιτικών θεμάτων».

Με σκοπό την αύξηση της συμμετοχής του πολίτη, τόσο η Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και το Συμβούλιο της Ευρώπης προωθούν από τη δεκαετία του 1990 την αυξημένη συμμετοχή των πολιτών και για το σκοπό αυτό, έχουν δρομολογήσει διάφορα προγράμματα. Η μείωση της προσέλευσης των ψηφοφόρων στις εκλογές, θεωρείται από την Ευρώπη ως ανησυχητικό φαινόμενο που πλήττει τη δημοκρατία και τη συμμετοχή στα κοινά και πρέπει να αντιμετωπιστεί, ενώ η σύνδεση της ενεργού πολιτότητας με τις ανθρώπινες αξίες και την περιβαλλοντική συνείδηση τονίζεται μέσα από την ευρωπαϊκή πολιτική εμφαντικά. Η πλειοψηφία των πολιτικών διδακτικών ειδικών στην Ευρώπη θεωρεί ότι η εκπαίδευση του πολίτη είναι πολυεπιστημονική και την συνδέουν σε μικρό ή μεγάλο βαθμό με την κοινωνικοοικονομική εκπαίδευση ιδιαίτερα όσον αφορά την πολυπολιτισμική εκπαίδευση, τα ανθρώπινα δικαιώματα και την αειφορία. Σύμφωνα με την έκθεση Ευρυδική 2017, η εκπαίδευση για την ιθαγένεια αποτελεί επί του παρόντος προτεραιότητα σε ευρωπαϊκό επίπεδο και βρίσκεται στο επίκεντρο σε αρκετές χώρες.

«Η εκπαίδευση για την ιθαγένεια αποτελεί μέρος του εθνικού προγράμματος σπουδών σε κάθε επίπεδο εκπαίδευσης σε όλες σχεδόν τις ευρωπαϊκές χώρες» (Eurydice Brief, 2017, p.1-34). Η έκθεση εντοπίζει ότι τα εθνικά προγράμματα σπουδών τείνουν να έχουν ευρύ πεδίο εφαρμογής στα περισσότερα εκπαιδευτικά συστήματα, καλύπτοντας τέσσερις τομείς: αλληλεπιδρώντας αποτελεσματικά και επικοινωνητικά, σκέψη κριτική, συμπεριφορά με κοινωνικά υπεύθυνο τρόπο και ενεργώντας δημοκρατικά. Υπάρχουν όμως χώρες, που δεν έχουν ακόμη θεσπίσει κανονισμούς ή συστάσεις για την ενσωμάτωση των ικανοτήτων εκπαίδευσης των πολιτών στην αρχική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών

(Eurydice Brief, 2017, p.1-34). Οι περισσότερες χώρες παρέχουν στους δασκάλους υλικό καθοδήγησης και άλλα είδη πόρων για τη στήριξη της διδασκαλίας και της εκμάθησης της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη στην τάξη, ενώ η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών αρχών οργανώνουν ή υποστηρίζουν ευκαιρίες για τη συνεχή επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών. (Eurydice Brief, 2017, p.1-34). Αυτό το ενδιαφέρον για την εκπαίδευση για την ιθαγένεια φαίνεται ότι θα συνεχίσει να υπάρχει « Καθώς αυξάνεται η ευαισθητοποίηση και αυξάνονται οι προσδοκίες, η εκπαίδευση για την ιθαγένεια είναι πιθανό να λάβει ακόμη μεγαλύτερη προσοχή και ελπίζουμε περισσότερους πόρους» (Eurydice Brief, 2017, p.1-34). Το γεγονός ότι σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας μας, ο ρόλος του διευθυντή σε μια σχολική μονάδα θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες σχολικής αποτελεσματικότητας συνάδει με τα αποτελέσματα πληθώρας ερευνών που αποδεικνύουν ότι ο ρόλος του διευθυντή είναι καταλυτικός για την αποτελεσματικότητα του έργου. Η διαπίστωση αυτή μπορεί να βοηθήσει στην όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ευαισθητοποίηση των διευθυντών στο θέμα της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας ώστε με τη σειρά τους να εμπνεύσουν τους εκπαιδευτικούς και όλους τους εμπλεκόμενους στη σχολική διαδικασία, σε ένα κοινό όραμα, μέσα από ένα θετικό κλίμα και μέσα από τη συνεργασία, για αποτελεσματική εκπαίδευση των μαθητών σε σχέση με το στόχο αυτό.

Το γεγονός ακόμη, ότι σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας μας ο σημαντικότερος στόχος του σχολείου σύμφωνα με τις απόψεις όλων των συμμετεχόντων θα πρέπει να είναι η ηθική ανάπτυξη των μαθητών και η καλλιέργεια στάσεων ενάντια στη βία και την παραβατικότητα είναι πολύ σημαντικό. Στην πιο πλατιά της έννοια, η εκπαίδευση για την παγκόσμια ιθαγένεια, στοχεύει στο να διαμορφώσει στάσεις, γνώσεις και δεξιότητες «στοχεύει να είναι μετασχηματιστική, οικοδομώντας τις γνώσεις, τις δεξιότητες, τις αξίες και τις στάσεις που οι μαθητές πρέπει να είναι σε θέση να συνεισφέρουν σε έναν πιο περιεκτικό, δίκαιο και ειρηνικό κόσμο» (Unesco, 2014). Η προσέγγιση που υιοθετείται σε θέματα παγκόσμιας ιθαγένειας είναι πολύπλευρη και «χρησιμοποιεί έννοιες και μεθοδολογίες που εφαρμόζονται ήδη σε άλλους τομείς, συμπεριλαμβανομένης της εκπαίδευσης για τα ανθρώπινα δικαιώματα, της εκπαίδευσης για την ειρήνη, της εκπαίδευσης για βιώσιμη ανάπτυξη και της εκπαίδευσης για διεθνή κατανόηση » (Unesco, 2014).

Όπως τονίζεται, πολύ σημαντικός παράγοντας είναι οι μέθοδοι και προσεγγίσεις που χρησιμοποιούνται από τους εκπαιδευτικούς στην τάξη προκειμένου να αναπτυχθεί στο μέγιστο βαθμό η κριτική σκέψη όπως και το να υπάρχει συνοχή μεταξύ των δραστηριοτήτων και των καθηκόντων και των αναμενόμενων ικανοτήτων και των

μαθησιακών στόχων ενώ οι μαθησιακές δραστηριότητες θα πρέπει να ενθαρρύνουν την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και των κοινωνικών δεξιοτήτων...» (UEnsco, 2014). Αυτό που τονίζεται εμφαντικά από τους μελετητές, είναι η ανάγκη να υπάρχει σαφής στοχοθέτηση στα εκπαιδευτικά αναλυτικά προγράμματα που θα στοχεύουν στην ανάπτυξη χαρακτηριστικών που θα βοηθήσουν τους μαθητές να γίνουν ενεργοί και ενημερωμένοι πολίτες με ηθική και κοινωνική δικαιοσύνη σε ένα διεθνές πλαίσιο. «Τα σχολεία θα πρέπει να θέτουν στόχους που αφορούν αναπτυχθούν γνώσεις, δεξιότητες, στάσεις και αξίες οι οποίες θα επιτρέπουν στους μαθητές να συμμετέχουν ως ενεργοί δημοκρατικοί και ενημερωμένοι των πολίτες σε ένα διεθνές πλαίσιο, και να βοηθήσουν τους μαθητές αναπτύξουν οι μαθητές την ικανότητα να ασκούν την κρίση σε θέματα ηθικής, δεοντολογίας και κοινωνικής δικαιοσύνης» (Kerr, 2010). Ηθική ανάπτυξη μπορεί να επιτευχθεί βοηθώντας τους μαθητές να αξιολογήσουν κριτικά θέματα της ισότητας, της δικαιοσύνης, και των ατομικών και άλλων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων σε διαφορετικούς κοινωνίες και πολιτιστική ανάπτυξη, βοηθώντας τους μαθητές να αποκτήσουν μια εθνική και πολιτιστική ταυτότητα και να κατανοήσουν τη φύση και το ρόλο των διαφόρων ομάδων στις οποίες ανήκουν, καθώς και τις πολλαπλές ταυτότητες που κατέχουν (Χρυσόχου, 2009). Ο Αριστοτέλης θεωρεί το δίκαιο ως το ύψιστο πολιτικό αγαθό το οποίο συνιστάται στο κοινό συμφέρον. Η έννοια της δημοκρατίας σημαίνει κάτι ευρύτερο του συγκεκριμένου πολιτεύματος, σημαίνει μια «αξία» που περιλαμβάνει τη δικαιοσύνη και την ισότητα και τη συνέργεια όλων μας για το κοινό καλό.

Όπως αναφέρεται στην έκθεση Ευρυδίκη, 2017, οι γονείς και η κοινότητα έχουν να διαδραματίσουν πολύ σημαντικό ρόλο σε αυτή την διαδικασία στα σχολεία της Ευρώπης και οι κανονισμοί που προωθούν την ενεργή συμμετοχή των μαθητών και των γονέων έχουν εισαχθεί σχεδόν σε όλες τις χώρες ιδίως στη γενική δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Οι γονείς, οι εκπρόσωποι της κοινότητας, τα δημόσια πρόσωπα να κατανοήσουν τους ρόλους και τις ευθύνες για την επίτευξη αυτών των στόχων και να παρέχουν ένα ισχυρό πλαίσιο επί του οποίου οι προσεγγίσεις και τα προγράμματα θα μπορούσαν να κατασκευαστούν με βεβαιότητα και το σκοπό (Kerr, 2010). Διερευνώντας τον παράγοντα, συνεργασία με τους γονείς και την εξέλιξη στις σχέσεις σχολείου-οικογένειας, παρατηρούμε ότι η τάση για συνεργασία ανάμεσα στο σχολείο και την οικογένεια των παιδιών, από τα μέσα της δεκαετίας του '60, βασίστηκε στην πεποίθηση ότι η σχολική επιτυχία ενός παιδιού συνδέεται άμεσα με τις κοινωνικές, πολιτιστικές και μαθησιακές εμπειρίες, στάσεις και φιλοδοξίες του οικογενειακού περιβάλλοντος του.

Η εκπαίδευση για ενεργό πολιτότητα και για την καλλιέργεια χαρακτηριστικών που αφορούν τον παγκόσμιο πολίτη, θα πρέπει να ξεκινά από την νηπιακή ηλικία και να

συνεχίζεται μέχρι την ενηλικίωση μέσα από την εκπαίδευση αλλά και μέσα από σύνθετους δρόμους που αφορούν τόσο την εκπαίδευση όσο και το ευρύτερο σύστημα στο οποίο εντάσσεται το σχολείο. «Η εκπαίδευση σε θέματα παγκόσμιας ιθαγένειας εφαρμόζει μια προοπτική διά βίου μάθησης, η οποία ξεκινά από την πρώιμη παιδική ηλικία και συνεχίζεται σε όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης και στην ενηλικίωση. Τονίζεται ότι για την επίτευξη των πιο πάνω στόχων δεν είναι αρκετό να καλλιεργείται μόνο μέσα από τις επίσημες προσεγγίσεις της εκπαίδευσης αλλά «απαιτούνται τόσο επίσημες και ανεπίσημες προσεγγίσεις, διδακτικές και εξωσχολικές παρεμβάσεις και συμβατικές και αντισυμβατικές οδοί συμμετοχής» (Unesco, 2014). Ο εθελοντισμός, η αλληλεγγύη και το ενδιαφέρον για τον συνάνθρωπο μας απαιτούν άτομα που έχουν αναπτύξει τα χαρακτηριστικά ευαισθητοποιημένων πολιτών με αισθήματα ενσυναίσθησης και πραγματικού ενδιαφέροντος για τον συνάνθρωπο τους. Ο ριζοσπαστισμός, η μετα-αλήθεια, ο λαϊκισμός είναι κακές μορφές υπηκοότητας όπως και η μισαλλοδοξία και οι διακρίσεις που σαν έννοιες έρχονται σε αντίθεση με την έννοια του καλού και αρμονικού παγκόσμιου πολίτη. «Η μισαλλοδοξία, είναι κακή υπηκοότητα και με άλλη μια έννοια: τονίζει και εντείνει τις διαφορές. Το όνειρο του καλού πολίτη πρέπει να είναι μια αρμονική κατάσταση: εκείνη του καλού παγκόσμιου πολίτη, ενός αρμονικού πλανήτη. Η μισαλλοδοξία, οι προκαταλήψεις και οι διακρίσεις προκαλούν διαφωνία» (Heater, 2004).

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας μας, οι συμμετέχοντες πιστεύουν ότι η ενεργός πολιτότητα σχετίζεται με τις έννοιες του εθελοντισμού, της συμμετοχής στα κοινά, της στάση απέναντι στην ανεργία και τη φτώχεια, της βοήθειας και εμπιστοσύνης στον συνάνθρωπο και της κατανόησης πτυχών της Δημοκρατίας. Παρατηρήθηκε ότι ο τρόπος που εννοιολογούν οι δάσκαλοι και οι νηπιαγωγοί την ενεργό πολιτότητα ταυτίζεται, ενώ ο βαθμός με τον οποίο συνδέουν τον κάθε παράγοντα με την ενεργό πολιτότητα τα υπόλοιπα δείγματα, διαφέρει. Τα αποτελέσματα της έρευνας μας, έχουν δείξει ακόμη, ότι υπάρχει η ανάγκη ενδυνάμωσης χαρακτηριστικών και στάσεων που σχετίζονται με την ενεργό πολιτότητα όπως είναι κριτική σκέψη και η δημιουργικότητα τα οποία καλλιεργούνται σε μέτριο έως πολύ μεγάλο βαθμό και δεν καλλιεργούνται σε πολύ μεγάλο βαθμό όπως θα έπρεπε, ούτε μέσα από την οικογένεια ούτε μέσα από το σχολείο. Παρόλο που σύμφωνα με τις απόψεις των εκπαιδευτικών υπάρχει βελτίωση σε σχέση με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας, σε σύγκριση με τα προηγούμενα χρόνια, χρειάζεται ακόμη βελτίωση μέσα από σχετικά προγράμματα και δράσεις και μέσα από αποτελεσματικούς τρόπους ένταξης των αλλόγλωσσων. Οι εκπαιδευτικοί δήλωσαν ότι με σκοπό την ενδυνάμωση της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας θα πρέπει να δοθεί ακόμη μεγαλύτερη έμφαση από το Υπουργείο Παιδείας και ότι χρειάζεται η

ευαισθητοποίηση των πολιτών, των γονιών και της κοινωνίας γενικότερα, με τη συμβολή των ΜΜΕ και όλων των φορέων. Εκπαιδευτικοί και γονείς έδειξαν να πιστεύουν ότι είναι πολύ σημαντικό οι εκπαιδευτικοί να λαμβάνουν την κατάλληλη βασική μόρφωση και επιμόρφωση σχετικά με το στόχο της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας. Όλοι οι συμμετέχοντες έδειξαν να δίνουν μεγάλη σημασία στη συνεργασία σχολείου – οικογένειας, την οποία έκριναν ως ικανοποιητική σε σχέση με τις δράσεις που γίνονται αν και οι γονείς πιστεύουν ότι θα μπορούσε να ενδυναμωθεί ακόμη περισσότερο η συνεργασία αυτή. Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων έδειξε να πιστεύει ότι η ενεργός πολιτότητα συνδέεται με τις ευρωπαϊκές και πανανθρώπινες αξίες και στην ανάγκη ανάπτυξης ενεργού δράσεις με σκοπό τον εθελοντισμό και την αλληλοβοήθεια. Οι συμμετέχοντες ανέφεραν ότι στο μέλλον είναι περισσότερο πιθανή η συμμετοχή τους σε εκλογές σαν ψηφοφόροι και όχι σαν υποψήφιοι σε εκλογές και ότι ενημερώνονται αρκετά για θέματα που αφορούν το περιβάλλον και τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, παρόλο που δεν συμμετέχουν στο μέγιστο βαθμό σε σχετικές δράσεις.

Πολύ σημαντικός παράγοντας σε σχέση με το στόχο της ενεργού πολιτότητας είναι η συνέργεια όλων μας για την προστασία του πλανήτη από την κλιματική αλλαγή. Σε παγκόσμιο και ευρωπαϊκό επίπεδο, λαμβάνονται μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος, τα οποία σχετίζονται με την προώθηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, την εξοικονόμηση ενέργειας, τη διαφοροποίηση του ενεργειακού μείγματος ώστε να υπάρχουν καύσιμα πιο φιλικά στο περιβάλλον, που να εκπέμπουν λιγότερους ρύπους. Στο πλαίσιο των πολιτικών για το κλίμα και την ενέργεια, η ΕΕ έχει δεσμευτεί να μειώσει μέχρι το 2030 τις εκπομπές στην επικράτειά της κατά τουλάχιστον 40% σε σύγκριση με τα επίπεδα του 1990. Αυτός είναι ένας δεσμευτικός στόχος ([Ec.europa.eu/clima/policies/strategies/2020](https://ec.europa.eu/clima/policies/strategies/2020)). Όσον αφορά τα δεδομένα της Κύπρου, το ευρωβαρόμετρο έδειξε ότι πάνω από τα τρία τέταρτα των ερωτηθέντων στην Κύπρο πιστεύουν ότι η κλιματική αλλαγή είναι ένα «πολύ σοβαρό» πρόβλημα (76%, μέσος όρος της ΕΕ 74%), εντούτοις όμως δεν παρατηρείται η ανάλογη δράση και η εφαρμογή δραστικών μέτρων για την αντιμετώπιση του φαινομένου αυτού. Ο πιο αποτελεσματικός τρόπος για την επίτευξη του στόχου αυτού πιστεύουμε, είναι η καλλιέργεια περιβαλλοντικής συνείδησης και κουλτούρας αειφορίας από την πρώιμη ηλικία ώστε οι μαθητές να θέλουν και να μπορούν να εφαρμόζουν τα απαραίτητα μέτρα που εισηγείται η ευρωπαϊκή επιτροπή, για την προστασία του περιβάλλοντος και του οικοσυστήματος στο οποίο είμαστε όλοι κρίκοι της ίδιας αλυσίδας. Το γεγονός ότι, σύμφωνα με τις απόψεις των συμμετεχόντων στην έρευνα μας, τα οικολογικά προγράμματα που ακολουθούν τα σχολεία, τα οποία προωθούν τη συμμετοχή των μαθητών σε προγράμματα ανακύκλωσης,

τηγανοκίνησης και σε άλλα σχετικά προγράμματα, συνδέονται σε σημαντικό βαθμό με το βαθμό περιβαλλοντικής συνείδησης που θα έχουν στο μέλλον οι μαθητές, είναι πολύ σημαντικά και θα πρέπει να δίνει το έναυσμα για μεγαλύτερη συμμετοχή, από όλα τα σχολεία στα προγράμματα αυτά αλλά και για μεγαλύτερη συμμετοχή, ενημέρωση και συνεργασία σχολείου – οικογένειας στις συγκεκριμένες δράσεις.

Τα αποτελέσματα της έκθεσης Eurydice 2017, έδειξαν ότι στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση δίνεται έμφαση στη διδασκαλία των παιδιών για την αποτελεσματική και εποικοδομητική αλληλεπίδραση με τους άλλους, η οποία περιλαμβάνει τις ικανότητες που σχετίζονται με την προσωπική ανάπτυξη των μαθητών και τις διαπροσωπικές σχέσεις (Eurydice Brief, 2017, p. 9) και επιβεβαίωσε ότι η εκπαίδευση για την ιθαγένεια είναι πολύ περισσότερο από απλά να διδάσκει τους μαθητές σχετικά με τους πολιτικούς θεσμούς ή την ιστορία μιας χώρας. Η έρευνα ICCS 2009, έδειξε ότι οι περισσότεροι από τους μαθητές σε σχεδόν όλες τις συμμετέχουσες χώρες είχαν τουλάχιστον κάποιες ευκαιρίες να συμμετέχουν σε σχετικές δραστηριότητες, αλλά παρατηρείται ακόμη μεγάλο χάσμα ανάμεσα στη θεωρία και την πράξη.

Σύμφωνα με την έρευνα μας, τα δεδομένα αυτά, ισχύουν και στην περίπτωση της Κύπρου όσον αφορά την πρωτοβάθμια εκπαίδευση και το γεγονός αυτό θα ήταν καλό να διερευνηθεί με περισσότερες έρευνες. Πολύ ενθαρρυντικό είναι το γεγονός ότι δίνεται έμφαση στην καλλιέργεια χαρακτηριστικών που σχετίζονται με την ενεργό πολιτότητα από την προδημοτική εκπαίδευση και συνεχίζεται στη δημοτική εκπαίδευση. Αυτό που χρειάζεται είναι να συνδεθεί αποτελεσματικά η θεωρία με την πράξη, να υπάρχει σύνδεση και συνέχεια σε όλες της βαθμίδες εκπαίδευσης, οι οποίες αποτελούν μέρη της ίδιας πυραμίδας και να υπάρχει μια εποικοδομητική συνεργασία μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων φορέων και ατόμων μέσα από μια συστημική, δημοκρατική και ανθρώπινη προσέγγιση.

«Εν πόλει ευ ζω»

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Αθανασούλα -Ρέππα Α. (1999) Λήψη αποφάσεων στο χώρο της εκπαίδευσης στο Αθανασούλα – Ρέππα Α.,Κουτούζης Μ.,Μαυρογιώργος Γ.,Νιτσόπουλος Β., Χαλκιώτης Δ., Διοίκηση Εκπαιδευτικών Μονάδων, Τόμος Α', Εκπαιδευτική Διοίκηση και Πολιτική, ΕΑΠ Πάτρα.

Αθανασούλα - Ρέππα, Α. (2008) Εκπαιδευτική Διοίκηση & Οργανωσιακή Συμπεριφορά. Αθήνα: Έλλην.

Αθανασούλα-Ρέππα, Α. (2012) *Συγκρούσεις – Ηγεσία και Αποτελεσματικότητα στα σχολεία*. Στο Καρακατσάνη, Δ. & Παπαδιαμαντάκη, Γ.(2012) Σύγχρονα Θέματα Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Αναζητώντας το Νέο Σχολείο. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Αλαχιώτης, Σ.Ν & Καρατζιά-Σταυλιώτη Ε (2009) .Διαθεματική και Βιοπαιδαγωγική θεώρηση της μάθησης και της αξιολόγησης. Αθήνα: Λιβάνη.

Αριστοτέλης Πολιτικά (Βιβλία Α, Β), μετ. Παπαδής Δ (2007 Εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη

Αριστοτέλης Πολιτικά (Βιβλία Γ, Δ, Ε), μετ. Φιλολογική Ομάδα Κάκτου (1997) Εκδόσεις Κάκτος. Αθήνα

Αριστοτέλους Πολιτικά Γ' 5

Αρχαία Ελλάδα-Blogspot. Ο Πλάτωνας, ο Αριστοτέλης, οι Στωϊκοί και η Δημοκρατία. http://archaia-ellada.blogspot.com.cy/2014/06/blog-post_5999.html Ανακτήθηκε στις 7.9.18

Βεργίδης, Δ.Κ., Υφαντή, Α.Α. (Επιμ.) (2011), Θέματα Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Θεωρητικές αφετηρίες και εκπαιδευτικά προγράμματα για τη βελτίωση του σχολείου, Ύψιλον/βιβλία, Αθήνα.

Βλιάμος, Σ. (2016) Η Οργανωμένη Κοινωνία Πολιτών. Απαίτηση Κοινωνικής Ανάγκης, Απόρροια Φιλοσοφικών Σκέψεων ή Επιβολή Αντιλήψεων; Neapolis University HERPHAESTUS Repository School of Economic Sciences and Business Articles 2016 <http://docplayer.gr/Thy-a-a-a-o-11/56759413-2e1/56759413-21o-a-1/56759413-2-3o-a.html> Ανακτήθηκε στις 7.9.18

Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, (2012) Εθελοντισμός Νέα Γενιά <http://volunteers.neagenia.gr/index> (σ. 18). Ανακτήθηκε στις 2.5.16

Γεωργίου, Σ. (2000) Σχέση σχολείου-οικογένειας και ανάπτυξη του παιδιού. Αθήνα:Ελληνικά Γράμματα

Γιαννακάκη, Π. (1997) Ο Εκπαιδευτικός Διαμεσολαβητής. Αθήνα: Βασδέκης.

Γιώτσα, Α. (2006) Παιδί και σχολείο. Στο Σχέσεις Σχολείου Οικογένειας, Αθήνα: ΙΔΕΚΕ

Γνωμοδότηση της Επιτροπής Πολιτισμού και Παιδείας (24.1.2012) προς την Επιτροπή Αναφορών σχετικά με την έκθεση 2010 για την ιθαγένεια της ΕΕ: άρση των εμποδίων στα δικαιώματα των πολιτών της ΕΕ (2011/2182(INI)) Συντάκτης γνωμοδότησης: Morten Løkkegaard

Δημητρίου & Κυριακίδης, Μ. (2007) Η ανάπτυξη εκπαιδευτικής πολιτικής που να στηρίζεται στη θεωρητική θεμελίωση και εμπειρική τεκμηρίωση: η περίπτωση της αυτο-αξιολόγησης της σχολικής μονάδας. Εισηγήση στο 12ο Συνέδριο Παιδαγωγικής Εταιρείας Κύπρου. http://pek.org.cy/Proceedings_2010/pdfs/6_4.pdf Ανακτήθηκε στις 2.5.15.

Διάσκεψη των Παρισίων, (2015). HuffPost Greece.*Τι είναι η Συμφωνία του Παρισιού για την κλιματική αλλαγή και πώς η απόσυρση των ΗΠΑ επηρεάζει το μέλλον της ανθρωπότητας* https://www.huffingtonpost.gr/2017/06/02/eidiseis-diethnes-ti-einai-symfonia-parisiou-klimatiki-allagi-shmantiki-apsyrsh-hpa_n_16918806.html. Ανακτήθηκε στις 5.6.16.

Ε.Ε, (2013). Ελεύθερη κυκλοφορία και διαμονή στην Ευρώπη. Οδηγός για τα δικαιώματα του πολίτη της ΕΕ. Ευρωπαϊκή Επιτροπή Γενική Διεύθυνση Δικαιοσύνης (σ. 4). http://eyc2013.ypes.gr/wp-content/uploads/2013/06/NE3210299ELC_0022.pdf
Ανακτήθηκε στις 5.6.16.

ΕΕ L 394, 30.12.2006. Αγωγή του πολίτη στην Ευρώπη.

Εθελοντισμός – Αλληλεγγύη – Ενεργός Πολίτης, Οδηγός για τον εκπαιδευτικό, Νοιάζομαι και δρω: Αθήνα. Εκδότης: Δεσμός Μη Κερδοσκοπικό Σωματείο και Ίδρυμα Λαμπράκη (σσ.22-27) http://ethelontismospaideia.gr/wp-content/uploads/2015/08/1o_TEYXOS_Single_Pages.pdf Ανακτήθηκε στις 5.6.16.

Ετήσια έκθεση (2012)

http://www.moec.gov.cy/etisia-ekthesi/pdf/annual_report_2012_gr.pdf Ανακτήθηκε στις 2.5.16

Ευρωπαϊκή κοινωνική έρευνα (EKE), (2012). Έρευνα πεδίου του έκτου γύρου, www.europeansocialsurvey.org Ανακτήθηκε στις 5.6.16.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2000) Προς μια ευρωπαϊκή διάσταση εκπαίδευσης και ενεργού συμμετοχής του πολίτη. Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Τα οφέλη της δράσης για το κλίμα

https://ec.europa.eu/clima/citizens/benefits_el Ανακτήθηκε στις 12.12.18

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής

https://ec.europa.eu/clima/change/consequences_el Ανακτήθηκε στις 12.12.18

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2017). The EEA is an agency of the European Union. Κλιματική αλλαγή Τελευταία τροποποίηση : 03/02/2017)

https://ec.europa.eu/clima/policies/strategies/2020_el# Ανακτήθηκε στις 12.12.18

Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ενέργεια, κλιματική αλλαγή, περιβάλλον Δράση για το κλίμα. EU Action Climate strategies & targets Commission and its priorities Policies, information and services Home - European Commission

https://ec.europa.eu/clima/policies/strategies/2020_el Ανακτήθηκε στις 12.12.18

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Πέμπτη έκθεση για την ιθαγένεια της Ένωσης, (1η Μαΐου 2004 – 30 Ιουνίου 2007), COM(2008) 85 τελικό. Βρυξέλλες, 15.2.2008, [SEC (2008) 197].

Ε.Κ (2009). Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 2ας Απριλίου 2009.

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2009-0204&language=EL> Ανακτήθηκε στις 12.12.18

Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την ιθαγένεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2010), (σσ 29-32) http://ec.europa.eu/justice/citizen/files/com_2010_603_el.pdf Ανακτήθηκε στις 12.12.18

Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, (2012) Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης 26.10.2012, 326/47 <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EL> Ανακτήθηκε στις 12.12.18.

Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Τίτλος II. Διατάξεις περί Δημοκρατικών Αρχών (2016). <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016M/TXT&from=EN> Ανακτήθηκε στις 12.12.18

Επίσημη Εφημερίδα C 340 40ό έτος των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων 10N-M*»«n 1997) <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1997:340:FULL&from=EL> Ανακτήθηκε στις 12.12.18.

Επίσημη Εφημερίδα C 340 40ό έτος των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων 10N-M*»«n στην ελληνική γλώσσα Ανακοινώσεις και Πληροφορίες, Ανακοίνωση αριθ. Περιεχόμενα Σελίδα 97/C 340/72 , 10.11.97, Συνθήκη του Άμστερταμ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1997:340:FULL&from=EL> Ανακτήθηκε στις 12.12.18

Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα «Νοιάζομαι και Δρω» (2015) <http://ethelontismospaideia.gr/wp-content/uploads>

Έκτακτο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισαβόνας (Μάρτιος 2000): προς την Ευρώπη της καινοτομίας και της γνώσης. <https://europa.eu/european-union/law> <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM:c10241> Ανακτήθηκε στις 12.12.18

Έκτακτο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (2000) *Συμπεράσματα της Προεδρίας*. Λισαβόνα, 23 - 24.3.2000. <http://www.consilium.europa.eu/media/21038/lisbon-european-council-presidency-conclusions.pdf> Ανακτήθηκε στις 12.12.18

Ετήσια έκθεση (2012), σ. 17 http://www.moec.gov.cy/etisia-ekthesi//pdf//annual_report_2012_gr.pdf Ανακτήθηκε στις 2.5.15

Ευρωπαϊκή Επιτροπή - Δελτίο Τύπου Φθινοπωρινό τακτικό Ευρωβαρόμετρο 2016: ΕΕ, Βρυξέλλες, 22 Δεκεμβρίου 2016 http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-3929_el.htm Ανακτήθηκε στις 5.6.18.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Δελτίο τύπου Έκθεση του 2017 για την ιθαγένεια της Ένωσης: Η Επιτροπή προωθεί δικαιώματα, αξίες και τη δημοκρατία, Βρυξέλλες, 24 Ιανουαρίου 2017 http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-118_el.htm Ανακτήθηκε στις 3.12.18

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Θεμάτων και Πολιτισμού. «Πρόγραμμα Ευρώπη για τους Πολίτες» 2014-2020-Οδηγός του προγράμματος. Έκδοση με ισχύ από το 2017 http://eacea.ec.europa.eu/europe-for-citizens_en Ανακτήθηκε στις 12.9.18

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Ευρωπαϊκή συνεργασία στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης: νέες προτεραιότητες http://ec.europa.eu/education/news/20150901-et2020-new-priorities_el Ανακτήθηκε στις 3.12.18

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1993). Λευκή Βίβλος. Δεκέμβριος, 1993

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1993) Πράσινη Βίβλος. Σεπτέμβριος 1993

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Ευρωβαρόμετρο 2018: Ποια η εικόνα των Ευρωπαίων για την ΕΕ; Θέματα ΕΕ 23-05-2018 - 11:59 <http://www.europarl.europa.eu/news/el/headlines/eu-affairs/20180522STO04020/eurobarometro-2018-poia-e-eikona-ton-europaion-gia-ten-eeEurobarometer executive summary and results> Ανακτήθηκε στις 3.12.18

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο Ευρωβαρόμετρο 2018: Ποια η εικόνα των Ευρωπαίων για την ΕΕ; Θέματα ΕΕ 23-05-2018-www.europarl.europa.eu/news/el/headlines/20180522sto04020/eurobarometro-2018-poia-e-eikona-ton-europaion-gia-ten-eu Ανακτήθηκε στις 3.12.18

Ευρωπαϊκή επιτροπή (2001), *Οι συγκεκριμένοι μελλοντικοί στόχοι των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης.* Έκθεση της 31.1.2001 (COM2001)59 τελικό Βρυξέλλες.

Θεοδωρίδης, Α. (2009) Η ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση ως λόγος και εφαρμογή 1957- 2007 (σ. 238-251).

Θεριανός, Κ. (2012) *Οργάνωση και Διοίκηση της Εκπαίδευσης και Καπιταλιστική Αναδιάρθρωση: Από τον Εναγκαλισμό του κράτους στη Μέγγενη της Αγοράς*. Στο Καρακατσάνη, Δ. & Παπαδιαμαντάκη, Γ.(2012) *Σύγχρονα Θέματα Εκπαιδευτικής Πολιτικής*. Αναζητώντας το Νέο Σχολείο. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο

Πετρογιάννης, Κ. (2012). Γονική εμπλοκή και η μετάβαση των παιδιών από το νηπιαγωγείο στο δημοτικό σχολείο. *Σύγχρονη Κοινωνία, Εκπαίδευση, και Ψυχική Υγεία*, 5 (σ.9-29).www://symvstathmos.files.wordpress.com/2013/05/cf83cebaceb5cf88cf85_5-.pdf
Ανακτήθηκε στις 2.5.15

Καμαρινού, Δ. (2000). Βιωματική μάθηση στο σχολείο. Ξυλόκαστρο: αυτοέκδοση

Καρακατσάνη, Δ.(2004) *Εκπαίδευση και πολιτική διαπαιδαγώγηση*, Αθήνα: Μεταίχμιο (σ.1-8).

Κατσαρός ,Ι. (2008) *Οργάνωση και διοίκηση της Εκπαίδευσης (ΥΕΠΚΘ)* (σ.171).Αθήνα

Καρακατσάνη, Δ. (2013) Η ιστορική διαδρομή της Πολιτικής Εκπαίδευσης στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα κατά τον 20ο αιώνα στο *Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση*. Τεύχος 20ο-21ο/Ανοιξη-Φθινόπωρο, 2013

Καρακατσάνη, Δ., Προβατά, Α. (2012) *Αποτελεσματικότητα εκπαιδευτικής μονάδας και Διοίκηση μέσω έργων: στόχοι ,στάδια και εργαλεία*. Στο Καρακατσάνη, Δ. & Παπαδιαμαντάκη, Γ.(2012) *Σύγχρονα Θέματα Εκπαιδευτικής Πολιτικής*. Αναζητώντας το Νέο Σχολείο. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο

Καρατζιά - Σταυλιώτη Ε., Λαμπρόπουλος Χ. (2006).Αξιολόγηση, Αποτελεσματικότητα και Ποιότητα στην Εκπαίδευση. Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg σ.23 -24.

Καρατζιά-Σταυλιώτη, Ε. (2002) Η Διαθεματικότητα στα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών: Παραδείγματα από την Ευρωπαϊκή Εμπειρία και Πρακτική, Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων, 7, σ.52-65.

Κ.Ε.Ε.Α. (2013) Σχολική Βελτίωση, διαδικτυακή πηγή στο <http://www.sse.org.cy/gr/index.php/2013-03-08-10-18-49> Ανακτήθηκε στις 2.5.16

Κοντογιώργης, Γ. (2003). Για μια τυπολογία της πολιτειότητας. Στο: Α. Καζαμιάς & Λ. Πετρονικολός (Επιμ.). *Παιδεία και πολίτης: Η παιδεία του πολίτη της Ελλάδας, της Ευρώπης και του κόσμου* Αθήνα: Ατραπός.

Κουτσελίνη, Μ. (2014) Η έννοια της ενεργού πολιτότητας και της κοινωνικής αλληλεγγύης ως στόχος τους έτους.

Κυριακίδης, Μ.(2004) «Το σχολείο ως σύστημα εισροών - εκροών και οι παράγοντες που επηρεάζουν την αποτελεσματικότητα του έργου του Διευθυντή», εισήγηση στο Εκπαιδευτικό Συνέδριο Ακίδα.

http://www.akida.info/index.php?option=com_content&view=article&id=329%3A2010-05-27-16-00-01&catid=52%3A2010-05-27-14-36-00&Itemid=63&lang=el.

Ανακτήθηκε στις 2.5.16

Ματσαγγούρας, Η. (2002). Διεπιστημονικότητα, Διαθεματικότητα και Ενιαιοποίηση στα νέα Προγράμματα Σπουδών: Τρόποι οργάνωσης της σχολικής γνώσης. Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων, 7, σ.19-36. Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων

Ματσαγγούρας, Η. (2002). Η Διαθεματικότητα στη Σχολική Γνώση: Εννοιοκεντρική Αναπλαισίωση και Σχέδια Εργασίας. Αθήνα: Γρηγόρη.

Ματσαγγούρας, Η. (2008) Εκπαιδύοντας παιδιά υψηλών ικανοτήτων μάθησης: Διαφοροποιημένη συνεκπαίδευση. Αθήνα: Gutenberg , σ. 57.

Ματσαγγούρας, Η.(2011) Βιωματικές Δράσεις_Ματσαγγούρας, Οκτώβριος 2011. <https://www.slideshare.net/Metaxoula/2011-27878321> Ανακτήθηκε στις 3.5.18

Μπάλιας, Σ. (2008) (επιμ) Ενεργός πολίτης και εκπαίδευση, Αθήνα: Παπαζήση.

Μπρίνια, Β. (2012) *Η εφαρμογή της Συμμετοχικής Διοίκηση στη σχολική μονάδα: Κλειδί επιτυχίας για το Ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα*. Στο Καρακατσάνη, Δ. & Παπαδιαμαντάκη, Γ.(2012) *Σύγχρονα Θέματα Εκπαιδευτικής Πολιτικής*. Αναζητώντας το Νέο Σχολείο. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο

Μπάλιας, Σ. (2008) (επιμ) *Ενεργός πολίτης και εκπαίδευση*, Αθήνα: Παπαζήση.

Μπαμπάλης, Θ. (2011) *Η ζωή στη σχολική τάξη*. Αθήνα: Διάδραση

Μπρούζος, Α. (2002) *Αντιλήψεις εκπαιδευτικών για τη συνεργασία Σχολείου – Οικογένειας*

http://www.pee.gr/wp-content/uploads/praktika_synedrion_files/pr_syn/s_ath/thematikes_enothtes/x/x/x_mproyzos_andreas.htm Ανακτήθηκε στις 2.5.15

Μυλωνάκου-Κεκέ, Η. (2006) *Σύγχρονες Θεωρητικές Προσεγγίσεις στην Επικοινωνία Σχολείου, Οικογένειας και Κοινότητας*. Αθήνα: Ατραπός (σσ. 157-166).

Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα ΟΗΕ10 Δεκεμβρίου του 1948
<http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=grk> Ανακτήθηκε στις 3.5.18

Οδηγός σχετικά με την οδηγία 2004/38/ΕΚ.

Οδηγός Προγράμματος «Ευρώπη για τους Πολίτες», 2013). Έκδοση ισχύουσα από τον Ιανουάριο του 2013

http://www.ypes.gr/UserFiles/f0ff9297-f516-40ff-a70e-eca84e2ec9b9/Guide_2012_EL.pdf
Ανακτήθηκε στις 3.5.18

Ουνέσκο, (1997). *Αξιολόγηση του εκπαιδευτικού συστήματος της Κύπρου*. Παρίσι: Διεθνές Ινστιτούτο για Εκπαιδευτικό Σχεδιασμό

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου 2011. *Αποτελεσματική Διδασκαλία: Θεωρία και Μεθοδολογία της Διδασκαλίας*. Δημοτική Εκπαίδευση.

Παπαδιαμαντάκη Γ., Φραγκούλη, Γ. (2012) *Ζητήματα Οργάνωσης και Διοίκηση στα Επαγγελματικά Λύκεια: Προκλήσεις Διαχείρισης Ενός Πολυπολιτισμικού Περιβάλλοντος*. Στο Καρακατσάνη, Δ. & Παπαδιαμαντάκη, Γ.(2012) *Σύγχρονα Θέματα Εκπαιδευτικής Πολιτικής*. Αναζητώντας το Νέο Σχολείο. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο

Παπαλόη, Ε. (2012) *Βασικά ζητήματα Διοίκησης και Ηγεσίας Εκπαιδευτικών Μονάδων- Πρακτικές ηγεσίας, μαθητική απόδοση και αποτελεσματικότητα*. Στο Καρακατσάνη, Δ. & Παπαδιαμαντάκη, Γ.(2012) *Σύγχρονα Θέματα Εκπαιδευτικής Πολιτικής*. Αναζητώντας το Νέο Σχολείο. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο

Παπαλόη, Ε., Μπουραντάς, Δ. (2012) *Η Φρόνηση των Διευθυντικών Στελεχών στο Χώρο της Εκπαίδευσης ως Θεμελιώδης Προϋπόθεση για την Ανανέωση των Εκπαιδευτικών & Διοικητικών Πρακτικών*. Στο Καρακατσάνη, Δ. & Παπαδιαμαντάκη, Γ.(2012) *Σύγχρονα Θέματα Εκπαιδευτικής Πολιτικής*. Αναζητώντας το Νέο Σχολείο. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο

Παπανούτσος, Ε. Π. (1976) *Παιδεία το Μεγάλο μας Πρόβλημα*, Εκδόσεις Δωδώνη,

Παράλληλα κείμενα, Εκδ, ΕΑΠ, Πάτρα 2009

Πασιαρδής, Π. (2004) *Εκπαιδευτική ηγεσία. Από την περίοδο της ευμενούς αδιαφορίας στη σύγχρονη εποχή*. Αθήνα: Μεταίχμιο (σ.106).

Πασιαρδής, Π. (2008).*Τόμος III: Παρακολούθηση και Αξιολόγηση του έργου των Εκπαιδευτικών*. Λευκωσία: ΑΠΚΥ.

Πασιαρδής, Π., Σαββίδης, Ι., Τσιάκκιρος, Α. (2005) *Η αξιολόγηση του διδακτικού έργου των εκπαιδευτικών. Από τη θεωρία στην πράξη*. Αθήνα: Έλλην (σ.81).

Πλάτωνος Πολιτεία Ε, 473d

Περσιάνης, Π.Κ. (2005) *Μοντέλα εκπαίδευσης που εφαρμόστηκαν σε πολυπολιτισμικές χώρες*. Εισήγηση στο συνέδριο του Εκπαιδευτικού Ομίλου Κύπρου.

Πετρογιάννης, Κ. (2012) Γονική εμπλοκή και η μετάβαση των παιδιών από το νηπιαγωγείο στο δημοτικό σχολείο. Σύγχρονη Κοινωνία, Εκπαίδευση, και Ψυχική Υγεία (σσ.9-29)

www://symvstathmos.files.wordpress.com/2013/05/cf83cebaceb5cf88cf85_5-2.pdf

Ανακτήθηκε στις 2.5.15

Πεντέρη και Πετρογιάννης, Κ. (2013) Σύνδεση σχολείου-οικογένειας και το ζήτημα της μεταξύ τους συνεργασίας: Κριτική παρουσίαση βασικών θεωρητικών μοντέλων. Έρευνα στην Εκπαίδευση.

Europa.eu (2013). Πρόγραμμα «Ευρώπη για τους πολίτες 2007-2013»
http://eacea.ec.europa.eu/citizenship/guide/documents/EACEA_2008_0185_EL.pdf

Ανακτήθηκε στις 3.12.18

PIK (2018)Τηλεοπτική εκπομπή Σπίτι στη Φύση.

Ρίζου Ε. Αναλφαβητισμός στην Ελλάδα σήμερα & η Εκπαίδευση Ενηλίκων
www.vipapharm.com/greek/free-online-journals/education/education-articles/e-rizou/e-rizou.htm Ανακτήθηκε στις 12.12.18

Σγουροπούλου και Κουτουμάνος. Η Επικοινωνία Μέσω Υπολογιστή για την Υποστήριξη των Κοινοτήτων Μάθησης <http://www.netschoolbook.gr/synerg.html> Ανακτήθηκε στις 12.12.18

ΣΛΕΕ (2012). Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. 2012/C/326. Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης 26.10.2012.
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EL>
Ανακτήθηκε στις 12.12.18

Σούτζη, Ε και Χριστοφίδου, Ε, (2012) Ανάπτυξη συστήματος εσωτερικής αξιολόγησης και βελτίωσης των εκπαιδευτικών λειτουργιών και του έργου τους, σε σχολική μονάδα πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. 12ο Συνέδριο Παιδαγωγικής Εταιρείας Κύπρου

9^ο Συνέδριο Παιδαγωγικής Εταιρείας Κύπρου 455, :Προς ένα δυναμικό μοντέλο αποτελεσματικότητας. Τμήμα Επιστημών της Αγωγής, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2016). *Ανάπτυξη της παιδείας στα μέσα και της κριτικής σκέψης μέσω της εκπαίδευσης και της κατάρτισης* <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9641-2016-INIT/el/pdf> Ανακτήθηκε στις 10.11.19

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2017). *The future of skills and the changing role of VET in education and training systems* <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13540-2017-INIT/en/pdf> Ανακτήθηκε στις 10.11.19

Συμβούλιο της Ε.Ε. (1997) European Commission –EACEA-Erasmus (p.119 -134).

Συμβούλιο της Ε.Ε. (1997). Κείμενα για την ΕΕΠ (1993-1997). Συμπλήρωμα 3 της 3ης έκδοσης. Λουξεμβούργο https://eacea.ec.europa.eu/erasmus-plus_en Ανακτήθηκε στις 12.12.18

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2018) Παιδεία, Νεολαία, Πολιτισμός και Αθλητισμός. Σχέδιο Πρακτικών. 15 Φεβρουαρίου 2018 (σ. 3). <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-6224-2018-INIT/el/pdf> Ανακτήθηκε στις 12.12.18

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2001) Έκθεση του συμβουλίου Παιδείας προς το ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Οι συγκεκριμένοι μελλοντικοί στόχοι των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης EDUC23,5980/01, 14.2.2001.Βρυξέλλες

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2002) *Λεπτομερές πρόγραμμα των επακόλουθων εργασιών σχετικά με τους στόχους των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης*. ΕΕ C 142, 14.6.2002.Βρυξέλλες

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (1997) Παιδεία, Νεολαία, Πολιτισμός και Αθλητισμός

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης . (2017). 6356/17 <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-6356-2017-INIT/el/pdf> Ανακτήθηκε στις 12.12.18

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Βρυξέλλες, 1 Ιουνίου 2016 (OR. en)
<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9641-2016-INIT/el/pdf> Ανακτήθηκε στις
12.12.18

Συμεού, Λ. (2003). Σχέσεις σχολείου - οικογένειας: έννοιες, μορφές και εκπαιδευτικές
συνεπαγωγές. Παιδαγωγική Επιθεώρηση, 36, σσ.101-113. Σχέσεις σχολείου - οικογένειας:
έννοιες, μορφές και εκπαιδευτικές Συνεπαγωγές
www.academia.edu/2091884/%CE%A3%CF%87%CE%AD%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82
Ανακτήθηκε στις 12.12.18

Σύσταση 2006/962 / ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 18ης
Δεκεμβρίου σχετικά με τις βασικές ικανότητες για της δια βίου μάθησης, (ΕΕ L 394 της
30.12.2006)

Τριλίβα, Σ. & Αναγνωστοπούλου,Τ. (2008) Βιωματική Μάθηση, ένας πρακτικός οδηγός
για εκπαιδευτικούς και ψυχολόγους. Αθήνα: Τόπος.

Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού. (2003) Το εκπαιδευτικό σύστημα της Κύπρου.
Λευκωσία:

ΥΠΠΚ. (2012) Σχέδια δράσεις που ετοιμάστηκαν στα πλαίσια του προγράμματος
επιμόρφωσης των διευθυντών/διευθυντριών για το σχεδιασμό ανάπτυξης της σχολικής
μονάδας(25-26 Σεπτεμβρίου)

Υ.Π.Κ. Δελτίο 16

ΥΠΠ. (2010) Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων. Αναλυτικά
Προγράμματα για τα Δημόσια σχολεία της Κυπριακής Δημοκρατίας.

ΥΠΠ. (2010). Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων. Αναλυτικό
Πρόγραμμα για την προσχολική και την πρώτη σχολική περίοδο.
www.moec.gov.cy/analytika_programmata/nea-analytika-programmataproscholiki_ekpaidefsi.pdf
Ανακτήθηκε στις 2.5.18

ΥΠΔΒΜΘ. (2011) Σχολές Γονέων. Συνεργασία Εκπαιδευτικών – Οικογένειας. Αθήνα
www.2lyk-aliver.eyv.sch.gr/files/teachers/odigies_mathimatwn/synergasia_scholeiou_ideke.pdf Ανακτήθηκε στις 3.11.18

Φιλοσοφικός Λόγος (Γ' Γενικού Λυκείου - Θεωρητικής Κατεύθυνσης) - Βιβλίο Μαθητή (Εμπλουτισμένο)
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C128/680/4511,20322/> Ανακτήθηκε στις 12.12.18

Φραγκούλης, Γ., Παπαδιαμαντάκη, Γ.(2012) *Η σχολική μονάδα ως Πεδίο Διαπραγμάτευσης της Εκπαιδευτικής Πολιτικής*. Στο Καρακατσάνη, Δ. & Παπαδιαμαντάκη, Γ.(2012) Σύγχρονα Θέματα Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Αναζητώντας το Νέο Σχολείο. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο

Χάρτης των θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης 7.6.2016, C 202/389 EL. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=EN> Ανακτήθηκε στις 12.12.18

ΧΑΡΤΗΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ.
(2016/C 202/02)

Χατζηπαναγιώτου, Π. (2008.) Οδηγός επιμόρφωσης: διαπολιτισμική εκπαίδευση και αγωγή, Λιθογραφία, Θεσσαλονίκη.

Χατζηπαναγιώτου, Π.(2012) *Διαμόρφωση και Διατήρηση Θετικού Κλίματος μέσω της Επαγγελματικής Ανάπτυξης των Εκπαιδευτικών: Ο ρόλος της Σχολικής Ηγεσίας*. Στο Καρακατσάνη, Δ. &

Χατζημιχαήλ, Μ (2010). Η εφαρμογή και η αποτελεσματικότητα της διαθεματικής προσέγγισης στη διδακτική πρακτική (σ. 213).

Χρυσοφίδης, Κ. (2006). Βιωματική-Επικοινωνιακή διδασκαλία, η εισαγωγή της μεθόδου project στο σχολείο. Αθήνα: Gutenberg.

Χριστοφίδου, Ε. (2011) Κουλτούρα και Κλίμα. Παρουσίαση στα πλαίσια του προγράμματος επιμόρφωσης Νεοπροαχθέντων Διευθυντών Δημοτικής Εκπαίδευσης (σσ.10, 14, 24). http://www.moec.gov.cy/dde/anaptyxi_veltiosi_scholeiou/tomeis_drasis/klima_koultoura/parousiaseis/koultoura_kai_klima.pdf Ανακτήθηκε στις 12.12.18

Χριστοφίδου, Ε. (2012) «Σχολική Αποτελεσματικότητα». Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου http://www.moec.gov.cy/dde/anaptyxi_veltiosi_scholeiou/tomeis_drasis/epaggelmatiki_naptyxi_prosopikou/parousiaseis/apotelesmatikos_ekpaideftikos.pdf
Ανακτήθηκε στις 2.5.16

Χρίστου, Ε. (2010) Η έννοια της πολιτότητας και η εκπαίδευση του πολίτη Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού Κύπρου

Χρυσόχοου, Ν. Δ. (2009) Ευρωπαϊκή και Ελληνική Προοπτικές Ελληνικό έγγραφο Νο 27. Παρατηρητήριο για την Ελλάδα και τη Νοτιοανατολική (σσ.155-173).

Ψαρρού, Μ.Κ. & Ζαφειρόπουλος, Κ. (2003). Επιστημονική έρευνα: Θεωρία και εφαρμογές στις κοινωνικές επιστήμες. Αθήνα: Τυπώθητω.

Ξενόγλωσση

Bakker, J., Denessen, E., & Brus-Laeven, M. (2007) Socio-economic background, parental involvement and teacher perceptions of these in relation to pupil achievement. Educational Studies, 33, pp.177-192. https://www.academia.edu/2111742/Socio-economic_background_parental_involvement_and_teacherperceptions_of_these_in_relation_to_pupil_achievement Ανακτήθηκε στις 2.5.15.

Balochea, Lynda and Brodyb, Celeste 2017. Cooperative learning: exploring challenges, crafting innovations Journal of Education for Teaching International research and pedagogy <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/02607476.2017.1319513>
Ανακτήθηκε στις 2.5.16

Beck, U. (1997). Was ist Globalisierung ? Frankfurt am https://scholar.google.com/scholar?hl=en&as_sdt=0%2C5&q=Beck%2C+U.+%281997%2

[9.+Was+ist+Globalisierung+%3F+Frankfurt+am+Main&btn](#) G Beck, U. (1997). Was ist Globalisierung ? Frankfurt am Ανακτήθηκε στις 2.5.16

Biesta, G, (2007) (Education and the Democratic Person: Towards a Political Conception of Democratic Education

Bronfenbrenner, U. (1979) The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Cambridge, MA: Harvard University Press

Bronfenbrenner, U. (1986) Ecology of the family as a context for human development: Research Perspectives, *Developmental Psychology*, 22 pp. 723-742.
<http://www.scribd.com/doc/129763788/Bronfenbrenner-1986-Ecology-of-the-Family#scribd><http://>Ανακτήθηκε στις 2.5.16

Buck Institute for Education. http://www.bie.org/about/why_pbl Ανακτήθηκε στις 2.5.16

CEC, 1997a

Official Journal of the European Communities, 92/C 191/23

Christenson, S & Sheridan , S. (2001).School and families: Creating essential connections for learning, p. 48. New York: The Guilford Press

Cohen, Manion & Morrison 2012, σ. 92). Cohen, L. Manion, L & Morrison K. (2012) Μεθοδολογία της Έρευνας. Ψηφιακή έκδοση

COM (2017) 32 final.Τεχνική έκθεση σχετικά με τις νομοθετικές εξελίξεις και τη νομολογία σχετικά με την ιθαγένεια της ΕΕ (Άρθρο 25) , για την περίοδο 1 Ιανουαρίου 2013- 30 Ιουνίου 2016. Brussels, 24.1.2017 (p. 1-15)
http://ec.europa.eu/newsroom/document.cfm?doc_id=41930 Ανακτήθηκε στις 2.5.18

Commission of the European Communities (CEC, 1997 a) Study Group on Education and Training report.Accomplishing Europe through Education and Training. Luxembourg.Office of Official Publications

Commission of the European Communities (CEC, 1997 b) Study Group on Education and Training report. Accomplishing Europe through Education and Training. Luxembourg. Office of Official Publications

Commission of the European Communities (2005a). *Progress towards the Lisbon Objectives of the education and training systems. Commission staff working paper* . SEC (2005) 419, 22.3.2005 . Brussels,

Conzalez-DeHass, A& Willems, P(2003) Examining the underutilization of parent involvement in the schools. *The School Community Journal*, 13(1) pp.85-100.

Casanova, U. (1996). Parent Involvement: A Call for Prudence. *Educational Researcher*, 25 (8) pp. 30-32.

<http://www.jstor.org/discover/10.2307/1176490?uid=3737848&uid=2&uid=4&sid=21106389819561> Ανακτήθηκε στις 2.5.16

Cloke, K. & Goldsmith, J. (2001) Resolving conflicts at work. *HR Magazine*. Ανακτήθηκε στις 16. 4.2015 από www.findarticles.com.

Cohen & Manion, 1994). Cohen, L., & Manion, L. (1994). Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας (μεταφρ.Χ.Μητσόπουλου και Μ.Φιλόπουλου). Αθήνα: Εκδόσεις ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ.

Coster, I., & Sigalas, E. (2017). Education at School in Europe. *Education and Training*, p.1-34 https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/eurydice-brief-citizenship-education-school-europe---2017_en. Ανακτήθηκε στις 12.11.18

Council of Europe 2004. www.coe.int Ανακτήθηκε στις 12.11.18

Council of the European Union. Official Journal of the European Union 28.5.2009 , (2009/C 119/02 http://ec.europa.eu/education/news/20150901-et2020-new-priorities_en. Ανακτήθηκε στις 12.11.18

CRELL, Measuring Active Citizenship in Europe <https://composite-indicators.jrc.ec.europa.eu/sites/default/files/EUR%2022530%20EN.pdf> Ανακτήθηκε στις 12.11.18

Crick, B. (1999) The Presuppositions of Citizenship Education, *Journal of Philosophy of Education* 33 (3) pp. 337-352.

Crick, B. (2007) Citizenship: The political and the Democratic. *British Journal of Educational Studies*, 55 p.p 235 - 248

Crick , R, Hoskins, B. (2010). Competences for Learning to Learn and Active Citizenship: different currencies or two sides of the same coin? (pp. 121 -135).

http://www.academia.edu/11804860/Competences_for_Learning_to_Learn_and_Active_Citizenship_different_currencies_or_two_sides_of_the_same_coin Ανακτήθηκε στις

12.11.18

Crick, B. (1998) Education for citizenship and the teaching of democracy in schools: final report of the Advisory Group on Citizenship.

Christenson, S & Sheridan , S, (2001). School and families: Creating essential connections for learning. New York: The Guilford Press

Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*.

Delanty, G. (2007b). Models of citizenship: Defining European identity and citizenship, *Citizenship Studies*, 1:3, pp.285-303

Derricott, R., Cogen J., (2012), (first published 2008). *Citizenship Education for the 21st Century: An International Perspective on Education*, Routledge.

http://www.unesco.org/education/tlsf/mods/theme_b/interact/mod07/task03/appendix.htm

Ανακτήθηκε στις 12.11.18

Devellis, R. (1991). Scale development. USA: Sage Publications

Dillenbourg, P. (1999): What do we mean by collaborative learning?, *Collaborative-learning: Cognitive and Computational Approaches* Oxford: Elsevier (pp.1-19).

<http://tecfa.unige.ch/tecfa/publicat/dil-papers-2/Dil.7.1.14.pdf> Ανακτήθηκε στις 12.11.16

Driessen, G., Smit, F. & Sleegers, P. (2005) Parental involvement and educational achievement. *British Educational Research Journal*, 31(4) pp.509–532.

Edmonds, R. (1979). *Effective Schools for the Urban Poor*.

<http://www.midwayisd.org/cms/lib/TX01000662/Centricity/Domain/8/2.%20Edmonds%20Effective%20Schools%20Movement.pdf> Ανακτήθηκε στις 2.5.16

Epstein, J and Salinas, K. (2004) Partnering with families and Communities. Educational Leadership, 61(8) p.p 12 -18

Epstein, J. L. & Sanders, M. G. (2002). Family, School and Community Partnerships. In M.H. Bornstein (Ed), Handbook of Parenting: Vol. 5. Practical Issues in Parenting, 407-437. Mahwah, NJ: Erlbaum

Epstein, J. L. (1995) School-family-community partnerships: Caring for the children we share. Phi Delta Kappan, 76(9) pp.701-713.

Epstein, J.(1992) School and Family Partnerships. Center on familiew, communities, schools & children learning Report. No .6 .L.C 225.3 E67,1992 pp.1-16.

Epstein, J. L., & Sanders, M. G. (2006) Prospects for change: Preparing educators for school, family, and community partnerships. Peabody Journal of Education, 81(2) p.p 81-120.

Eur-lex.europa.eu, 2004

European Commission, DG Education and Culture, 2003. *Final List of Indicators to support the implementation of the work program on the future objectives of the education and training systems*. Brussels.U

European Commission, Strasbourg, 14.11.2017 COM(2017) 673 final Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Strengthening European Identity through Education and Culture https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-strengthening-european-identity-education-culture_en.pdf/

Ανακτήθηκε στις 2.5.18

EACEA, (2008), Πρόγραμμα «Ευρώπη για τους Πολίτες», 2013, http://eacea.ec.europa.eu/citizenship/guide/documents/EACEA_2008_0185_EL.pdf.

Europa.eu. (2013), <http://europa.eu/citizens-2013/el/about> Ανακτήθηκε στις 12.11.18

European Commission.(2003) DG Education and Culture,

European Commission (2017). Ενέργεια, κλιματική αλλαγή, περιβάλλον. Δράση για το κλίμα https://ec.europa.eu/clima/sites/clima/files/support/docs/report_2017_en.pdf
Ανακτήθηκε στις 12.11.18

European Commission (2017) 27.901 interviews 18 > 27 / 03 / 2017. Republic of Cyprus March 2017. Special Eurobarometer 459 Climate Change 501 interviews 18>25/03/
https://ec.europa.eu/clima/sites/clima/files/support/docs/cy_climate_2017_en.pdf.
Ανακτήθηκε στις 12.12.18

European Commission - Education, Audiovisual and Culture Executive Agency (EACEA P9 Eurydice and Policy Support), Citizenship Education at School in Europe-CEASIE
http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/139EN.pdf
Ανακτήθηκε στις 12.11.18

European Commission & European Schoolnet (2006/962/EC).
<http://keyconet.eun.org/social-and-civic> Ανακτήθηκε στις 12.11.18

European Commission. The European Commission's contribution to the Leaders' meeting in Gothenburg, 17 November 2017
https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/maastricht_en.pdf Ανακτήθηκε στις 12.11.18

European Council.Treaty of Nice, (2001).
http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/el/FTU_1.1.4.pdf Ανακτήθηκε στις 12.11.18

European Council. Lisbon European Council, 2000.
<http://www.consilium.europa.eu/media/21038/lisbon-european-council-presidency-conclusions.pdf>) Ανακτήθηκε στις 24.11.18

European Council.Treaty of Lisbon - 2007- EE C 306 (2007). Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 17.12.2007]. http://publications.europa.eu/resource/ellar/688a7a98-3110-4ffe-a6b3-8972d8445325.0006.01/DOC_19 Ανακτήθηκε στις 24.11.18

European Parliament, 2018. Public Opinion survey finds record support for EU, despite Brexit backdrop. Press Releases. 23-05-2018 www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20180522IPR04027/public-opinion-survey-finds-record-support-for-eu-despite-brexit-backdrop Ανακτήθηκε στις 24.11.18

European Parliament and of the Council of 18 December 2006. Competences for Lifelong Learning (2006/962/EC):

Eurydice (2012). Citizenship Education in Europe, ISBN 978-92-9201-264-9 doi:10.2797/83012.

http://eacea.ec.europa.eu/education/Eurydice/documents/thematic_reports/139EN.pdf

Ανακτήθηκε στις 24.11.18

Eurydice (2017). Citizenship Education at School in Europe. Δημοσιεύτηκε: 2017-11-21
Συντάκτης/-ες: Εκτελεστικός Οργανισμός Εκπαίδευσης, Οπτικοακουστικών Θεμάτων και Πολιτισμού (σσ. 1 -188)

https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Publications:Citizenship_Education_at_School_in_Europe_%E2%80%93_2017 Ανακτήθηκε στις 24.11.18

Eurydice (2017). Citizenship Education at School in Europe. November 07, 2017

<https://iccs.iea.nl/single-news/news/iccs-2016-reveals-increase-in-students-civic-knowledge-with-persisting-gaps-across-and-within-coun/> Ανακτήθηκε στις 24.11.18

Eurydice (2017-2018) Εκπαιδευτικό σύστημα της Κύπρου Structure of the National Education System/national-policies/eurydice/file/cy201718_enCY_2017_18 source: Eurydice 2017-2018

[https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/cyprus_enEuropeanCommission > Eurydice](https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/cyprus_enEuropeanCommission%20Eurydice) Ανακτήθηκε στις 24.11.18

Fan, X & Chen, M .(2001) Parental involvement and students' academic achievement: A meta-analysis. *Educational Psychology Review*, 13(1) pp.1–22.
<http://link.springer.com/article/10.1023%2FA%3A1009048817385#page-2> Ανακτήθηκε στις 25.11.16

Friedman T, 2005 (Part VI)The World Is Flat,2005 (expanded date 2006, 2007)
<http://read.pudn.com/downloads74/ebook/268378/Thomas%20L%20Friedman%20-%20The%20World%20is%20Flat.pdf> Ανακτήθηκε στις 2.5.16

Georgiou, S. N. (1996) Parental involvement in Cyprus. International Journal of Educational Research, 25(1) pp. 33-43. , chapter 4 Parental involvement in Cyprus.
www.sciencedirect.com/science/article/pii/0883035596820404 Ανακτήθηκε στις 6.12.16

Getzels, J. W. and Guba, E. G. 1957 Social Behavior and the Administrative Process. The School Review 65, no. 4 pp.423-441.

Gillborn, D. (1992) Citizenship, race and the hidden curriculum, International Studies in Sociology of Education, 2, pp. 57-73.

Guérin, P.A. van der Ploeg & P.H.M. Sins. (2013)
<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00131881.2013.844945> Citizenship education: the feasibility of a participative approach L.J.F. | Received 12 May 2013, Accepted 30 Aug 2013, Published online: 11 Nov 2013
<http://dx.doi.org/10.1080/00131881.2013.844945> Ανακτήθηκε στις 2.5.16

Habermas , (2001).The Postnational Constellation, Polity Press, Cambridge.

Hamilton, P (eds). Citizenship:Critical /Concepts.Vol.1.London.Routledge

Hatcher, 1994). Hatcher, L. (1994). A step-by-step approach to using the SAS(R) system for factor analysis and structural equation modeling. Cary, NC: SAS Institute.

Heater, D. 1990 The civic idea in word, history, politics and education

Heater, D. (2004). Citizenship. The civic idea in World history, politics and education. UNESCO Manual for Human Rights Education).
<http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001351/135168e.pdf>© UNESCO 2004Published by the UNESCO Asia and Pacific Regional Bureau for Education 920 Sukhumvit Rd., Prakanong Bangkok 10110, Thailand

Hellenic Journal Of Research In Education Αλεξανδρούπολη Νοέμβριος 2013, Τεύχος 1, σ. 4 -29) [www. ereunastinekpaideusi.gr/wp-content/uploads/2013/11/ISSUE-1.pdf](http://www.ereunastinekpaideusi.gr/wp-content/uploads/2013/11/ISSUE-1.pdf) Περιοδικό Ελεύθερης Πρόσβασης στο Διαδίκτυο. Ανακτήθηκε στις 2.5.16

Hill, N. E. & Taylor, L. C. (2004) Parental School Involvement and Children's Academic Achievement. *Current Directions in Psychological Science*, 13(4) pp.161-164.

Hill, N. E., & Tyson, D. F. (2007) Parental involvement in middle school: A meta - analytic assessment of strategies that promote achievement. *Manuscript Submitted for Publication, Duke University, Durham, NC.* <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2782391/> Ανακτήθηκε στις 2.5.16

Hill, N. E. & Taylor, L. C. (2004). Parental School Involvement and Children's Academic Achievement. *Current Directions in Psychological Science*, 13(4) pp.161-164.

Ho, S.-C. E., & Willms, J. D. (1996). Effects of Parental Involvement on Eighth-grade Achievement. *Sociology of Education*, 69(2) pp.126-141.

Hoover-Dempsey, K. V. and Sandler, H. M. (1997) Why do parents become involved in their children's education. *Review of Educational Research*, 67 (pp. 3 – 42).

Hopkins, D. (1995). Towards effective school improvement. *School Effectiveness and School Improvement*, 6 (3), 265-274. *International Journal about Parents in Education* Copyright 2007 by European Network about Parents in Education 2007, Vol..1, No. 0, 45-52 ISSN: 1973 – 3518 (pp. 265-274).

Hoskins et al (2009), The characterization of Active Citizenship in Europe. European Commission. Joint Research. Centre Institute for the Protection and Security of the Citizen, EUR 23995 EN - 2009 (pp. 6). <http://www.jrc.ec.europa.eu/> Ανακτήθηκε στις 2.5.16

Hoskins, B., et.al (2010). Learning to Learn and Civic Competences: Different Currencies or Two Sides of the Same Coin (p. 8).

Hoskins et al, 2006, Institute for the Protection and Security of the Citizen. CRELL Research Paper 4 EUR 22530 EN (pp.11).

https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/jrc-coin-measuring-active-citizenship-2006_en.pdf

Ανακτήθηκε στις 2.5.16

Hoskins, B., et.al (2008). Learning to Learn and Civic Competences: Different Currencies or Two Sides of the Same Coin. European Commission

How good is our school? The journey to excellence (2006), ISBN: 0-7053-1082-5. HM Inspectorate of Education Denholm House), Almondvale Business Park, Almondvale Way. Livingston.

www.journeytoexcellence.org.uk/Images/hgios1and2_tcm4-89369.pdf Ανακτήθηκε στις 2.5.16

IEA, (2017) <http://iccs.iea.nl/single-news/news/iccs-2016-reveals-increase-in-students-civic-knowledge-with-persisting-gaps-across-and-within-coun/> reveals increase in students' civic knowledge, with persisting gaps across and within countries November 07, 2017. Ανακτήθηκε στις 2.11.18

IEA, 2009 <http://iccs.iea.nl/single-news/news/iccs-2009> Ανακτήθηκε στις 2.5.16

IEA, (2009) International Civic and Citizenship Education Study (ICCS) 7 2009 http://www.iea.nl/fileadmin/user_upload/Publications/Electronic_versions/IEA_ICCS_2009-1 Ανακτήθηκε στις 2.5.16

<https://iccs.iea.nl/single-news/news/iccs-2016-reveals-increase-in-students-civic-knowledge-with-persisting-gaps-across-and-within-coun/> Ανακτήθηκε στις 8.11.18

http://www.iea.nl/fileadmin/user_upload/Publications/Electronic_versions/IEA_ICCS_2016-Framework.pdf Ανακτήθηκε στις 8.11.18

Izzo, C. V., Weissberg, R. P., Kasprow, W. J., & Fendrich, M. (1999). A Longitudinal Assessment of Teacher Perceptions of Parent Involvement in Children's Education and School Performance. *American Journal of Community Psychology*, 27(6) pp.817- 839.

ICCS (2009). Encyclopedia. Copyright © 2013 International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA) ISBN/EAN: 978-90-79549-20-7

Jäger, A, 2016 .The Semantic Drift: Images of populism in post-war American historiography and their relevance for (European) political science POPULISMUS Working Papers No. 3 , Thessaloniki July 2016

Keating, A (2016) DOI.10.14516/fde.2016.014.020.004.

https://www.researchgate.net/profile/Avril_Keating/publication/292347796_Educating_To_morrow%27s_Citizens_What_Role_Can_Schools_Play/links/56d868c708aebabdb40c0cd6/Educating-Tomorrows-Citizens-What-Role-Can-Schools-Play.pdf Ανακτήθηκε στις 6.12.16

Kahan, D, 2017 , Misconceptions, Misinformation, and the Logic of Identity-Protective Cognition https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2973067 Ανακτήθηκε στις 6.12.16

Kenedy, J. K. (2006) Towards a conceptual framework for understanding Active and passive Citizenship. Unpublished, quoted in Nelson, J. and Kerr, D. , 2006.

Kerr et all, (2010) ICCS 2009 International Report: Civic knowledge, attitudes and engagement among lower secondary school students in thirty-eight countries.

Kerr et all, (2010). Initial findings from the IEA international civic and citizenship education study. ISBN/EAN: 978-90-79549-06-1

Kerr, D, et.al. (2012). Citizenship Education in Europe, pp.96-101 European Commission - Education, Audiovisual and Culture Executive Agency (EACEA P9 Eurydice and Policy Support), Citizenship Education at School in Europe-CEASIE http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/139EN.pdf Ανακτήθηκε στις 6.12.16

Kerr, D. (1999) Citizenship Education: an International Comparison.

Kostakopoulou, D. (2007) European Union Citizenship: Writing The Future. <http://aei.pitt.edu/7943/1/kostakopoulou-d-10b.pdf> Ανακτήθηκε στις 6.12.16

Kumaravadivelu B. (2008). Cultural Globalization and Language Education. p. 45. ISBN 978-0-300-11110-1. Retrieved 23 September 2013

Kymlicka, W. (2010). Η πολιτική φιλοσοφία της εποχής μας, (Μτφρ. Γρ. Μολύβας)

Kymlicka, W. (2010) The rise and fall of multiculturalism? New debates on inclusion and accommodation in diverse societies

<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1468-2451.2010.01750.x>

Ανακτήθηκε στις 6.12.16

Latour B, 2004 WHOSE COSMOS, WHICH COSMOPOLITICS?, 2004 Comments on the Peace Terms of Ulrich Beck pp; 146 http://www.bruno-latour.fr/sites/default/files/92-BECK_GB.pdf Ανακτήθηκε στις 6.12.16

Levine, P. (2007) The Future of Democracy: Developing the Next Generation of American Citizens. Medford, Massachusetts: Tufts University Press.

Levine, D.U., & Lezotte, L.W. (1990). Unusually effective schools: A review and analysis of research and practice. Madison: National Centre for Effective School Research and Development http://www.cscs.org.cy/doc/Symeou_2001.pdf Ανακτήθηκε στις 2.5.16

Lewandowsky S , Ecker U, Cook J, 2017 Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the «Post-Truth» Era Journal of Applied Research in Memory and Cognition (pp. 1-32). <https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2017.07.008> Ανακτήθηκε στις 6.12.18

MacBeath, J., (2001) Η αυτοαξιολόγηση στο σχολείο. Ουτοπία και πράξη (επιμ.-μτφρ. Χρίστος Δούκας και Ζωή Πολυμερόπουλου), Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Magna carta 2000 http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf Ανακτήθηκε στις 9.3.18

Marchlewska M, Cichocka A , Orestis Panayiotou, Castellanos K , Batayneh J,(2017) Populism as Identity Politics Perceived In-Group Disadvantage, Collective Narcissism, and Support for Populism, Social Psychological and Personality Science [http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1948550617732393\(2017\)](http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1948550617732393(2017)) Ανακτήθηκε στις 15.9.18

Marshall, T.H (1950). Citizenship and social class. Cambridge: University Press.

Marshall, C. (2006) The Civic Mission of Schools, Leadership, v35 n3 pp. 30-32 Jan-Feb 2006

<https://eric.ed.gov/?q=research+pupils+believed++for+active+citizenship+through+cooperation+method++primary+schools+2015+%2c+2014> Ανακτήθηκε στις 6.12.16

Martin, Ranson και Tall (1997).[www_ser.stir.ac.uk/pdf/17.pdf](http://www.ser.stir.ac.uk/pdf/17.pdf), Ιστότοπος International Journal about Parents in Education Copyright 2007 by European Network about Parents in Education 2007, Vol..1, p. 54. No. 0, 45-52 ISSN: 1973 – 3518. Ανακτήθηκε στις 2.6.16

Mau S, Mewes Jan, Zimmermann A, 2007 , Cosmopolitan attitudes through transnational social practices?DOI: 10.1111/j.1471-0374.2008.00183.x

Mols F, Jetten J, 2016 (Explaining the Appeal of Populist Right-Wing Parties in Times of Economic Prosperity.

Mortimore, P.(1991).School Effectiveness Research: Which Way at the Crossroads? School Effectiveness and School Improvement, (2),(3) pp.213-229.

Murphy, J. (1992). Effective schools: Legacy and future directions. In D. Reynolds and P. Cuttance (Eds), School Effectiveness, Research, policy and practice. London: Cassel.

Nussbaum, M. C. (2013). Όχι για το Κέρδος: Οι Ανθρωπιστικές Σπουδές Προάγουν τη Δημοκρατία, μετάφρ. Γ. Χρηστίδης, Εκδόσεις Κριτική, <https://contramee.wordpress.com/2013/06/21/martha-nussbaum/> Ανακτήθηκε στις 6.12.16

Nunnally και Bernstein 1994, Nunnally, J. C., & Bernstein, I. H. (1994). Psychometric theory. New York: McGraw Hill.

OECD (2009).Teacher Evaluation A Conceptual Framework and examples of Country Practices <http://www.oecd.org/education/school/44568106.pdf> Ανακτήθηκε στις 6.12.16

Official Journal of the European Union 28.5.2009, IV (Notices) COUNCIL NOTICES FROM EUROPEAN UNION INSTITUTIONS AND BODIES

Council conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European cooperation in education and training ('ET 2020') (2009/C 119/02)

[content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009XG0528\(01\)&from=ENC 119/2](http://eur-lex.europa.eu/content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009XG0528(01)&from=ENC_119/2) Ανακτήθηκε στις 6.12.18

Official Journal of the European Communities 18.12.2000, C 364/11.

Osler, A., & Starkey, H. (2005). Changing Citizenship. Democracy and Inclusion in Education. New York: Open University Press

Unesco, (1998) *Citizenship Education for the 21st Century.What is meant by citizenship education?*

http://www.unesco.org/education/tlsf/mods/theme_b/interact/mod07/task03/appendix.htm

Ανακτήθηκε στις 6.12.16

Unesco (2015). Global Citizenship Education Topics And Learning Objectives.

<http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002329/232993e.pdf> Ανακτήθηκε στις 6.12.16

United Nations. UNIVERSAL DECLARATION OF HUMAN RIGHTS (1948)

[http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx? LangID=grk](http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=grk) Ανακτήθηκε στις

8.12.16

Papanastasiou, C., Koutselini, M., & Papanastasiou, E. (2003). Introduction: The relationship between social context, social attitudes, democratic values and social actions. International Journal of Educational Research.

Papanastasiou & Koutselini, 2003, Developmental model of democratic values and attitudes toward social actions. International Journal of Educational Research

E 473.706v03-00, A7-0047/2012, σχετικά με την έκθεση 2010 για την ιθαγένεια της ΕΕ: άρση των εμποδίων στα δικαιώματα των πολιτών της ΕΕ , (2011/2182(INI)) , Επιτροπή Αναφορών , Εισηγήτρια: Adina-Ioana Vălean

Pennycook G , Rand D, 2017. Who falls for fake news? The roles of analytic thinking, motivated reasoning, political ideology, and bullshit receptivity.

Phtiaka, H. (1999). Parental Education in Cyprus: past, present and future.

International Studies in Sociology of Education, 9(1)

Pondy, L.(1992) Reflections on Organizational Conflict. Journal of Organizational Behaviour. Vol. 13 pp.257- 261.

Rahim, A. (2001) Managing Conflict in Organizations. London: Quorum Books

Reston, VA , (2015) Professional Standards for Educational Leaders, October 2015.

National Policy Board for Educational Administration(NPBEA). Professional Standards for Educational Leaders (ISLLC).

www.ccsso.org/Documents/2015/ProfessionalStandardsforEducationalLeaders2015forNPBEAFINAL.pdf Ανακτήθηκε στις 6.12.16

Romilly, J. (2009). Πόσο Επίκαιρη είναι η Αθηναϊκή Δημοκρατία Σήμερα, μετάφρ. Ελένη Οικονόμου, Ερμής,

Ross W.D. (2001) Αριστοτέλης, μτφρ. Μ. Μήτσου, Εκδ. Εκδοτικό Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα.

Ross, A. (2012) Education for Active Citizenship: Practices, Policies, Promises. International Journal of Progressive Education (IJEP) , Volume 8 Number 3, 2012 INASED. ISSN: 1554-5210 <http://www.inased.org/v8n3/ijpev8n3.pdf> Ανακτήθηκε στις 6.12.16

Ryan, B., & Adams, G. (1995) The family-school relationship model. In B. Ryan, G. Adams, Th. Gullotta, R. Weissberg, & R. Hampton (Eds.) The family-school connection. Theory, research and practice (Vol. 2, pp. 3-28). USA: Sage Publications.

www.uoguelph.ca/~gadams/Theses/Adams-Family-School-Relationship-Model.pdf.

Ανακτήθηκε στις 2.5.16

Sammons,P., Stoll,L (1988).Me at school-A Measure of Primary Pupils Self – Concepts.Reasearch and Statistics.Branch, London,ILEA(forthcoming)

Schulz,W.,J Ainley, J. Fraillon,J.,Kerr, D .,Losito B. (The international study of civic and citizenship education IEA,2009 (pp. 22-25).

Scheerens, J. & Bosker, R. (1997). The Foundations of Educational Effectiveness , Oxford: Pergamon.

School Education Gateway. Εκπαίδευση για ενεργή πολιτότητα – Διαπλάθοντας τους πολίτες του αύριο.

<https://www.schooleducationgateway.eu/el/pub/latest/practices/education-for-active-citizensh.htm> Ανακτήθηκε στις 2.5.18

Scott-Jones, D. (1995). Parent-child interaction and school achievement. In B. Ryan et al (Eds), The family-school connection Thousand Oaks: Sage Publications (pp. 75-107).

Shun Wing Ng (2008) Transformation of students into active and participatory citizens: an exploratory study in Hong Kong. Educ Res Policy Prac (2009) 8:181–196 DOI 10.1007/s10671-009-9072-7

The Bologna Process 2020 - The European Higher Education Area in the new decade. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009.

The Carnegie Endowment for International Peace and the Arab Fund for Economic and Social Development 12 Ιουνίου 2013, Carnegie Endowment for International Peace, THE EDUCATION OF FUTURE CITIZENS

The European Higher Education Area in 2012: Bologna Process Implementation Report. <http://www.ehea.info> Ανακτήθηκε στις 2.5.16

The European Higher Education Area-Achieving the Goals, Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Bergen, 2005 <file:///C:/Dokumente%20und%20Einstellungen/MCS/E...s/Bologna/Rohdaten/dok/Bologna%20declaration.htm> (2 of 6) [12.02.2002 17:14:17] THE EUROPEAN HIGHER EDUCATION AREA cultural and scientific traditions. Ανακτήθηκε στις 2.5.16

The World Bank (2014). Teacher Policies in the Republic of Cyprus Poverty Reduction and Economic Management Unit Southern Europe Program Europe & Central Asian Region p.25

<http://www.chemistry.org.cy/uploads/fck/file/WorldBankReportofficialpdf.pdf>

Ανακτήθηκε στις 2.5.16

Thomas, K. W. (1992) Conflict and conflict management: Reflections and update. Reflections and update. Journal of Organizational Behavior, Vol.13 pp. 265 -274.

Tomlinson, S. (1991). Home-school partnerships. Στο IPPR (Εκδ.), Teachers and parents (Education and training paper No. 7). London: IPPR.

Turner (1994) Turner, B,S, 1994) Outline of a theory of human rights. In Turner, B,S, and

Vincent, C. (2000) Including parents? Education, citizenship and parental agency. Open University Press (p. 18).

Vincent, C., & Tomlinson, S. (1997) Home-school relationships: The “swarming of disciplinary mechanisms”? British Educational Research Journal, 23(3), pp.361-377.

www.readcube.com/articles/10.1080%2F0141192970230308 Ανακτήθηκε στις 2.5.16

Welch, A. (2006).The Professoriate: Profile of a Profession Springer, p. 21. ISBN 978-1-4020-3383-4. Retrieved 23 September 2013

<https://books.google.com/books?id=V474BQcg2aEC&pg=PA21> Ανακτήθηκε στις 2.5.16

Williams, D. B. (1998). Parent involvement gender effects on preadolescent student performance. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association, San Diego, CA.

Wynne, E. (1989). Developing school climate. Making the school on Effective Community. Belief, practice and theory in school administration. Holmes M. & Wynne E. (ed.). The Falmer Press

Wyckoff, J et all, (2017) Teacher Turnover, Teacher Quality, and Student Achievement in DCPS <http://journals.sagepub.com/doi/full/10.3102/0162373716663646> Ανακτήθηκε στις 2.10.18

Zepeda, S. (2016).Instructional Supervision.Applying Tools and concepts.Taylor & Francis.

<https://www.book2look.com/embed/oGEY3KUHPG&euid=99203509&ruid=99203508&refererpath=www.routledge.com&clickedby=H5W&bibletype=html5> Ανακτήθηκε στις 2.5.18

Zepeda, S, 2017.«New Practices for a New Day: Principal Professional Development to Support Performance Cultures in Schools» (pp.10-11).

Ιστότοποι

http://www.eucis-III.eu/eucis-III/wp-content/uploads/2016/01/IIIplatform_policy-paper_education-to-foster-intercultural-dialogue_jan.pdf Ανακτήθηκε στις 8.11.16

<https://www.oxforddictionaries.com/press/news/2016/12/11/WOTY-16> Ανακτήθηκε στις 7.4.18

http://europa.eu/youth/solidarity_en Ανακτήθηκε στις 15.3.18

https://europa.eu/youreurope/citizens/residence/documents-formalities/index_en.htm
Ανακτήθηκε στις 15.3.18

https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/living-another-eu-country/residency-and-free-movement_en Ανακτήθηκε στις 15.3.18

http://www.highereducation.ac.cy/pdf/Prague_Communique2001.pdf Ανακτήθηκε στις 14.4.18

http://www.highereducation.ac.cy/pdf/Berlin_Communique2003.pdf Ανακτήθηκε στις 14.4.18

http://www.highereducation.ac.cy/pdf/London_Communique2007.pdf Ανακτήθηκε στις 14.4.18

http://www.highereducation.ac.cy/pdf/Leuven_Louvain-la-Neuve_Communique_April_2009.pdf Ανακτήθηκε στις 14.4.18

<http://www.highereducation.ac.cy/gr/bologna-process.html> Ανακτήθηκε στις 14.4.18

https://ec.europa.eu/commission/priorities_en Ανακτήθηκε στις 3.11.18

http://ec.europa.eu/education/news/20150901-et2020-new-priorities_el Ανακτήθηκε στις 16.5.18

<https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/> Ανακτήθηκε στις 12.7.18

<http://www.highereducation.ac.cy/gr/educational-system.html> Ανακτήθηκε στις 3.11.18

https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-strengthening-european-identity-education-culture_en.pdf Ανακτήθηκε στις 3.11.18

www.paideia.org.cy/upload/analytika_programmata_2010/0.siniptikaanalitikaprogrammata.pdf Ανακτήθηκε στις 2.5.16

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:158:0077:0123:EL:PDFH> Ανακτήθηκε στις 19.8.18

https://www.europeansocialsurvey.org/about/country/cyprus/ess_cyprus.html Ανακτήθηκε στις 3.6.18

https://www.europeansocialsurvey.org/docs/round6/fieldwork/cyprus/ESS6_main_and_supplementary_questionnaire_CY.pdf Ανακτήθηκε στις 3.6.18

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:52008DC0085> Ανακτήθηκε στις 19.8.18

Υ.Π.Π. (2016) Αναλυτικά προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης, 2016
<http://thrim.schools.ac.cy/index.php/el/27-home> Ανακτήθηκε στις 12.12.18

Υ.Π.Π. (2012) http://www.schools.ac.cy/klimakio/Themata/perivallontiki_ekpaidefsi/index.html Ανακτήθηκε στις 2.5.18

Υ.Π.Π. (2016) <http://thrim.schools.ac.cy/index.php/el/27-home> Ανακτήθηκε στις 3.11.18

Υ.Π.Π. (2016) <http://agogyd.schools.ac.cy/index.php/el> Ανακτήθηκε στις 3.11.18

Υ.Π.Π. (2016) <http://agogyd.schools.ac.cy/index.php/el/yliko/ypost-a-taxi> Ανακτήθηκε στις 3.11.18

Υ.Π.Π. (2016) <http://agogyd.schools.ac.cy/index.php/el/yliko/ypost-b-taxi> Ανακτήθηκε στις 3.11.18

Υ.Π.Π. (2016) <http://agogyd.schools.ac.cy/index.php/el/yliko/ypost-c-taxi> Ανακτήθηκε στις 3.11.18

Υ.Π.Π. (2016) <http://agogyd.schools.ac.cy/index.php/el/yliko/ypost-d-taxi> Ανακτήθηκε στις 3.11.18

Υ.Π.Π. (2016) <http://agogyd.schools.ac.cy/index.php/el/yliko/ypost-e-taxi> Ανακτήθηκε στις 3.11.18

Υ.Π.Π. (2016) <http://agogyd.schools.ac.cy/index.php/el/yliko/ypost-st-taxi> Ανακτήθηκε στις 3.11.18

Υ.Π.Π. (2016) http://archeia.moec.gov.cy/sd/100/ap_filosofia.pdf Ανακτήθηκε στις 3.11.18

Υ.Π.Π. (2016) http://archeia.moec.gov.cy/sd/200/ap_deiktes_eparkeias_epitychias.pdf

Ανακτήθηκε στις 3.11.18

Υ.Π.Π. (2016) http://archeia.moec.gov.cy/sd/100/ap_deiktes_eparkeias_epitychias.pdf

Ανακτήθηκε στις 3.11.18

Υ.Π.Π. (2016) <http://www.moec.gov.cy/dkpe/index.html> Ανακτήθηκε στις 3.11.18

Υ.Π.Π. (2016) http://archeia.moec.gov.cy/sd/270/dee_nip_proscholiki_ekpaidefsi.pdf

Ανακτήθηκε στις 3.11.18

Ερωτηματολόγιο προς εκπαιδευτικούς

Τίτλος έρευνας: Εκπαίδευση - Δημοκρατία και ενεργός πολιτότητα μέσα από την ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση. Απόψεις και αντιλήψεις εκπαιδευτικών - μαθητών - γονιών για το ρόλο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε σχέση με το πιο πάνω τρίπτυχο.

Σκοπός της έρευνας:

Ο σκοπός της έρευνας είναι να διερευνηθούν οι απόψεις εκπαιδευτικών, γονιών μαθητών σε σχέση με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας στα σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Θα διερευνηθεί αν υπάρχει συσχέτιση στις απόψεις αυτές και αν υπάρχει κοινή αντίληψη της έννοιας της ενεργού πολιτότητας σε σχέση με την καλλιέργεια στοιχείων δημοκρατίας, ευρωπαϊκών αξιών όπως ισότητα, συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα καθώς και στάσεων απέναντι σε πανανθρώπινες αξίες όπως ο εθελοντισμός και η αλληλεγγύη. Θα διερευνηθεί επίσης σε ποιο βαθμό διενεργούνται δράσεις στα σχολεία σε σχέση με το στόχο αυτό και σε ποια πλαίσια.

Αναγκαιότητα της έρευνας:

Τα αποτελέσματα της έρευνας μπορούν να συμβάλουν στην ανεύρεση τρόπων βελτίωσης, σε σχέση με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας, ώστε τα παιδιά μας να γίνουν οι ενεργοί πολίτες του αύριο που θα νοιάζονται και θα προσφέρουν στην κοινωνία μας.

Η συμμετοχή είναι εθελοντική. Θα τηρηθεί η ανωνυμία των συμμετεχόντων και του σχολείου και το σχολείο δεν θα μπορεί να εντοπιστεί κατά την παρουσίαση ή δημοσίευση των αποτελεσμάτων. Τα προσωπικά δεδομένα των συμμετεχόντων κατά την ανάλυση δεδομένων και την παρουσίαση των αποτελεσμάτων θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για τους σκοπούς της έρευνας ενώ θα ληφθούν όλα τα απαραίτητα μέτρα για την ασφαλή φύλαξη των δεδομένων της έρευνας. Οι συμμετέχοντες μπορούν σε οποιαδήποτε στιγμή, να αποσύρουν τη συμμετοχή τους, χωρίς οποιεσδήποτε συνέπειες.

Σας ευχαριστώ!

Χλόη Έλληνα Σιαηλή

Ερωτητημαλόγιο προς εκπαιδευτικούς

Ημερομηνία συμπλήρωσης ερωτηματολογίου: .... /.... /....

Μέρος Α΄ Δημογραφικά Στοιχεία

(Παρακαλώ απαντήστε σε όλες τις ερωτήσεις του Α΄ μέρους βάζοντας ένα √ στο αντίστοιχο κουτάκι.)

1. Φύλο: Ανδρας Γυναίκα

2. Παιδαγωγικές σπουδές:

Δάσκαλος

Νηπιαγωγός

3. Ποια πτυχία κατέχετε; (περισσότερες από μία επιλογές)

Πτυχίο Παιδαγωγικών Σπουδών

Μεταπτυχιακό δίπλωμα

Διδακτορικό δίπλωμα

Άλλο .....

5. Περιβάλλον εργασίας:

Πόλη

Ύπαιθρος

6. Χρόνια προϋπηρεσίας:

5 έως 10 έτη

10 έως 15 έτη

15 έτη και παραπάνω

7. Θέση την οποία κατέχετε:

Συμβασιούχος εκπαιδευτικός

Μόνιμος εκπαιδευτικός

Βοηθός Διευθυντής/τρια

Διευθύνων/ Διευθύνουσα

Διευθυντής/τρια

8. Τάξη στην οποία διδάσκετε.....

9. Διδάσκετε κοινωνικές σπουδές την παρούσα σχολική χρονιά σε αυτό το σχολείο;

Ναι Όχι

10. Ποιο από τα πιο κάτω διδάσκετε την παρούσα σχολική χρονιά;

Αγωγή Υγείας

Αγωγή Ζωής

Γλώσσα

Περιβαλλοντική Αγωγή

Θρησκευτικά

Ιστορία

Γεωγραφία (Γνωρίζω τον κόσμο μου)

Μέρος Β'. Η ιδιότητα του ενεργού πολίτη

Β' α. Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι σχετίζονται τα παρακάτω χαρακτηριστικά και συμπεριφορές με την ιδιότητα του ενεργού πολίτη; Παρακαλώ κυκλώστε τον αριθμό που αντιστοιχεί στην άποψη σας στις ακόλουθες ερωτήσεις: 1.Καθόλου 2. Λίγο 3. Μέτρια 4. Πολύ 5. Πάρα πολύ

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Η στάση απέναντι στους ξένους και τους μετανάστες	1	2	3	4	5
Η στάση απέναντι στην ανεργία και τη φτώχεια	1	2	3	4	5
Η συμμετοχή στα κοινά	1	2	3	4	5
Ο εθελοντισμός	1	2	3	4	5
Η βοήθεια και εμπιστοσύνη στον συνάνθρωπο	1	2	3	4	5
Η κατανόηση πτυχών της Δημοκρατίας	1	2	3	4	5
Η εμπιστοσύνη σε κοινωνικούς θεσμούς	1	2	3	4	5
Η σχέση των πολιτών με τα μέσα ενημέρωσης	1	2	3	4	5
Ζητήματα που αφορούν την εθνική και θρησκευτική ταυτότητα του κάθε ατόμου	1	2	3	4	5

Β'. β Συμμετέχετε σε κάποια εθελοντική ομάδα; Ναι Όχι

Β'. γ Σε ποιο βαθμό ενημερώνεστε και συμμετέχετε σε θέματα που αφορούν «τα κοινά» όπως αναφέρονται πιο κάτω;

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Άσκηση του δικαιώματος του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι	1	2	3	4	5
Ενημέρωση σχετικά με πολιτικά θέματα	1	2	3	4	5
Βοήθεια προς το συνάνθρωπο	1	2	3	4	5

Ενημέρωση για θέματα που αφορούν το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη	1	2	3	4	5
Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν θέματα ανακύκλωσης	1	2	3	4	5
Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν θέματα εξοικονόμησης νερού και ενέργειας	1	2	3	4	5
Ενημέρωση για θέματα που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού	1	2	3	4	5
Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού	1	2	3	4	5
Ενημέρωση για θέματα που αφορούν την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς τοπικά και παγκόσμια	1	2	3	4	5
Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς τοπικά και παγκόσμια	1	2	3	4	5

Β. δ. Παρακάτω παρατίθενται διαφορετικές ενέργειες που θεωρείτε πιθανόν να συμμετέχετε στο μέλλον σαν πολίτης αυτής της χώρας. Παρακαλώ σημειώστε $\checkmark$ στην επιλογή που αντιστοιχεί στις μελλοντικές σας προθέσεις.

- Συμμετοχή σε πολιτικές εκλογές της χώρας σαν υποψήφιος   Ναι Όχι
- Συμμετοχή σε πολιτικές εκλογές της χώρας σαν ψηφοφόρος   Ναι Όχι
- Συμμετοχή σε τοπική εθελοντική οργάνωση   Ναι Όχι
- Συμμετοχή σε ευρωπαϊκή εθελοντική οργάνωση   Ναι Όχι
- Συμμετοχή σε παγκόσμια εθελοντική οργάνωση   Ναι Όχι
- Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος
τοπικά και παγκόσμια   Ναι Όχι
- Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν τη μείωση της βίας και του
φανατισμού σε παγκόσμιο επίπεδο   Ναι Όχι
- Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της τοπικής
πολιτιστικής κληρονομιάς   Ναι Όχι

Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς

Ναι Όχι

Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς

Ναι Όχι

Β'. ε. Σε ποιο βαθμό σας ανησυχούν σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο τα πιο κάτω; (Παρακαλώ κυκλώστε τον αριθμό που αντιστοιχεί στην επιλογή που εκφράζει την άποψη σας).

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Η παρουσία μεγάλου αριθμού μεταναστών	1	2	3	4	5
Ζητήματα αναξιοκρατίας	1	2	3	4	5
Ζητήματα άνιση αντιμετώπιση των πολιτών	1	2	3	4	5
Ζητήματα διακυβέρνησης	1	2	3	4	5
Ζητήματα που αφορούν την τοπική οικονομική ανάπτυξη	1	2	3	4	5
Κρίση κοινωνικών και πολιτικών αξιών	1	2	3	4	5

Μέρος Γ'. Χαρακτηριστικά και Δεξιότητες που θα βοηθήσουν τον μαθητή να γίνει ο ενεργός πολίτης του αύριο

Γ' α. Πιστεύετε ότι η έννοια της ενεργού πολιτότητας συνδέεται με την έννοια της δημοκρατίας και των δημοκρατικών αξιών; Ναι Όχι

Γ' β. Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι είναι απαραίτητα τα πιο κάτω χαρακτηριστικά για ένα μαθητή σε επίπεδο ατομικής συνειδητοποίησης ώστε να μπορέσει να γίνει ο ενεργός πολίτης του αύριο;

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Καλή αυτοεικόνα	1	2	3	4	5
Αυτοπεποίθηση	1	2	3	4	5
Ανεξαρτησία	1	2	3	4	5
Αυτοέλεγχος	1	2	3	4	5
Αυτοσεβασμός	1	2	3	4	5
Κριτική σκέψη	1	2	3	4	5
Δημιουργική σκέψη	1	2	3	4	5

Γ' γ. Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι είναι απαραίτητα τα πιο κάτω χαρακτηριστικά για ένα μαθητή σε επίπεδο κοινωνικής συνειδητοποίησης και κοινωνικών δεξιοτήτων ώστε να μπορέσει να γίνει ο ενεργός πολίτης του αύριο;

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Ενσυναίσθηση	1	2	3	4	5
Αλληλεγγύη	1	2	3	4	5
Ανεκτικότητα	1	2	3	4	5
Συνεργασία	1	2	3	4	5
Δικαιοσύνη	1	2	3	4	5
Αλληλοκατανόηση	1	2	3	4	5
Συμπεριφορά που διέπεται από κανόνες, δημοκρατικές αρχές και αξίες	1	2	3	4	5
Συμπεριφορά απαλλαγμένη από στερεότυπα, φανατισμούς και προκαταλήψεις	1	2	3	4	5
Αποδοχή της διαφορετικότητας	1	2	3	4	5

Γ' δ. Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι χαρακτηρίζουν τα παιδιά που φοιτούν στο σχολείο σας, σε προσωπικό επίπεδο, τα πιο κάτω χαρακτηριστικά;

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Καλή αυτοεικόνα	1	2	3	4	5

Αυτοπεποίθηση	1	2	3	4	5
Ανεξαρτησία	1	2	3	4	5
Αυτοκυριαρχία	1	2	3	4	5
Αυτοσεβασμός	1	2	3	4	5
Κριτική σκέψη	1	2	3	4	5
Δημιουργική σκέψη	1	2	3	4	5

Γ' ε. Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι **χαρακτηρίζουν τα παιδιά που φοιτούν στο σχολείο σας, σε κοινωνικό επίπεδο,** τα πιο κάτω χαρακτηριστικά;

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Ενσυναίσθηση	1	2	3	4	5
Αλληλεγγύη	1	2	3	4	5
Ανεκτικότητα	1	2	3	4	5
Συνεργασία	1	2	3	4	5
Δικαιοσύνη	1	2	3	4	5
Αλληλοκατανόηση	1	2	3	4	5
Συμπεριφορά που διέπεται από κανόνες, δημοκρατικές αρχές και αξίες	1	2	3	4	5
Συμπεριφορά απαλλαγμένη από στερεότυπα, φανατισμούς και προκαταλήψεις	1	2	3	4	5
Αποδοχή της διαφορετικότητας	1	2	3	4	5

Γ' στ. Πόσο σημαντικός πιστεύετε ότι είναι ο ρόλος των γονιών όσον αφορά την **καλλιέργεια των πιο κάτω χαρακτηριστικών:**

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Στο να εκτιμούν οι μαθητές τον εαυτό τους και να φροντίζουν για τη διατροφή, την άσκηση την υγεία	1	2	3	4	5
Στο να σέβονται οι μαθητές τους φίλους και τους εκπαιδευτικούς	1	2	3	4	5
Στο να συμπεριφέρονται ορθά οι	1	2	3	4	5

μαθητές στους αλλόγλωσσους και αλλόθρησκους συμμαθητές τους					
Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν τη βοήθεια προς το συνάνθρωπο μας	1	2	3	4	5
Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν τη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ των μαθητών	1	2	3	4	5
Στο να συμμετέχουν οι μαθητές σε προγράμματα του σχολείου που αφορούν τη δράση για βελτίωση της κοινότητας	1	2	3	4	5
Στο να συμμετέχουν οι μαθητές σε προγράμματα του σχολείου που αφορούν τον εθελοντισμό	1	2	3	4	5
Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος	1	2	3	4	5
Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν την πολιτιστική κληρονομιά τοπικά και παγκόσμια	1	2	3	4	5

Γ' . ζ Σαν άτομο θεωρείτε τον εαυτό σας ευρωπαϊό πολίτη;

Ναι Όχι

Γ' . η. Πόσο συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τις ακόλουθες δηλώσεις;

Παρακαλώ κυκλώστε τον αριθμό που αντιστοιχεί στην άποψη σας.

**1. Διαφωνώ απόλυτα   2. Διαφωνώ   3. Δεν είμαι βέβαιος / η   4. Συμφωνώ
5. Συμφωνώ απόλυτα**

1. Οι πολίτες των ευρωπαϊκών χωρών που έρχονται στη χώρα μας πρέπει να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες με τους ανθρώπους που κατάγονται από την Κύπρο.

1   2   3   4   5

2. Οι πολίτες χωρών εκτός ευρωπαϊκής ένωσης που έρχονται στη χώρα μας πρέπει να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες με τους ανθρώπους που κατάγονται από την Κύπρο.

1 2 3 4 5

Μέρος Δ': Στόχοι του σχολείου ώστε να διαμορφωθούν οι ενεργοί πολίτες του αύριο
Δ'. α. Ποιοι θα πρέπει να είναι οι σημαντικότεροι στόχοι του σχολείου κατά σειρά σημαντικότητας ώστε να διαμορφωθούν οι ενεργοί πολίτες του αύριο (παρακαλώ κυκλώστε κατά σειρά σημαντικότητας από το 1-9. Ο αριθμός 1 αντιστοιχεί στο πιο σημαντικό).

Διαμόρφωση Δημοκρατικού Πολίτη	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή στη σχολική δράση	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε εθελοντικές δράσεις που αφορούν τα κοινά	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Βελτίωση της πειθαρχίας και αυτοπειθαρχίας των μαθητών με στόχο τη μείωση του φαινομένου του εκφοβισμού και της παραβατικότητας	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Καλλιέργεια δεξιοτήτων δια βίου μάθησης	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Καλλιέργεια της ικανότητας του μαθητή να αναπτύσσει και υλοποιεί σχέδια δράσης με στόχο την αλλαγή και τη βελτίωση	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της τοπικής κληρονομιάς	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ένταξη αλλόγλωσσων μαθητών και μεταναστών	2	3	4	5	6	7	8	9	

Δ'. β. Πιστεύετε ότι εφαρμόζονται ικανοποιητικές δράσεις στο σχολείο σας σε θέματα που σχετίζονται με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας;

Ναι Όχι

Δ'. γ. Πιο κάτω υπάρχουν κάποιες προτάσεις για τρόπους που ενδεχομένως να μπορούν να βοηθήσουν στην ενδυνάμωση της ενεργού πολιτότητας στα σχολεία. Παρακαλώ κυκλώστε τον αριθμό που αντιστοιχεί στην επιλογή που εκφράζει την άποψη σας.

1. Διαφωνώ απόλυτα   2. Διαφωνώ   3. Δεν είμαι βέβαιος/ η   4. Συμφωνώ

5. Συμφωνώ απόλυτα

	Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ	Δεν είμαι βέβαιος / η	Συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
Να δοθεί έμφαση στο στόχο καλλιέργεια ενεργού πολιτότητας μέσα από τα αναλυτικά προγράμματα;	1	2	3	4	5
Να ενδυναμωθούν οι καινοτόμες δράσεις που χρησιμοποιούνται στα σχολεία	1	2	3	4	5
Να ενισχυθεί η βασική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών σε θέματα που αφορούν την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας	1	2	3	4	5
Να γίνει επιμόρφωση των	1	2	3	4	5

εκπαιδευτικών					
Να ενδυναμωθεί η συνεργασία με γονείς	1	2	3	4	5
Να γίνονται προγράμματα ενημέρωσης των γονιών σχετικά με τους τρόπους καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας	1	2	3	4	5
Να χρησιμοποιούνται ορθά τα μέσα μαζικής ενημέρωσης	1	2	3	4	5

Δ'. δ. Σε ποιο βαθμό είστε ευχαριστημένοι από τη συνεργασία σχολείου - οικογένειας σε κοινές δράσεις που αφορούν τους πιο κάτω τομείς εθελοντισμός, αλληλεγγύη, προστασία του περιβάλλοντος.

1.Καθόλου   2.Λίγο   3.Μέτρια   4. Πολύ   5. Πάρα πολύ

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Εθελοντικές δράσεις που αφορούν τη βοήθεια προς τους συνανθρώπους μας	1	2	3	4	5
Εθελοντικές δράσεις που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος	1	2	3	4	5
Εθελοντικές δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς	1	2	3	4	5
Συμμετοχή σε δράσεις που βοηθούν την ένταξη αλλόγλωσσων και μεταναστών	1	2	3	4	5

Δ'. ε. Ποιοι παράγοντες σχολικής αποτελεσματικότητας σχετίζονται περισσότερο κατά τη γνώμη σας με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας (παρακαλώ κυκλώστε κατά σειρά σημαντικότητας από το 1-8. Ο αριθμός 1 αντιστοιχεί στο πιο σημαντικό).

Ηγεσία	1	2	3	4	5	6	7	8
Οικονομικοί πόροι	1	2	3	4	5	6	7	8
Προσδοκίες εκπαιδευτικών	1	2	3	4	5	6	7	8
Καινοτομίες	1	2	3	4	5	6	7	8
Καλές πρακτικές	1	2	3	4	5	6	7	8
Σχολικό κλίμα	1	2	3	4	5	6	7	8
Συνεργασία με εξωτερικούς φορείς	1	2	3	4	5	6	7	8
Συνεργασία με τους γονείς	1	2	3	4	5	6	7	8

Άλλο.....
 .....
 .....

Ε' Πρακτικές που έχουν στόχο την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας

Ε'. α. Θεωρείτε ότι η συμμετοχή των μαθητών σε οικολογικά προγράμματα που εφαρμόζονται σε χώρες της ευρωπαϊκής ένωσης όπως ανακύκλωση, εξοικονόμηση ενέργειας, αειφόρος ανάπτυξη, βιοποικιλότητα θα βοηθήσει τους μαθητές να αναπτύξουν δράσεις στο μέλλον σας ενεργοί πολίτες;

Ναι Όχι

Ε'. β. Σε ποια οικολογικά προγράμματα συμμετέχει το σχολείο σας την παρούσα σχολική χρονιά;

.....
 .....
 .....

Ε'. γ. Σε ποιο βαθμό εφαρμόζονται κοινές δράσεις με εξωτερικούς φορείς στο σχολείο σας σε θέματα που αφορούν την αλληλεγγύη, την προστασία του περιβάλλοντος, τη διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, το έργο της κοινότητας

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Κοινές δράσεις με τους	1	2	3	4	5

γονείς					
Κοινές δράσεις με άλλα σχολεία	1	2	3	4	5
Κοινές δράσεις με φορείς της κοινότητας	1	2	3	4	5
Κοινές δράσεις με άλλους εξωτερικούς φορείς	1	2	3	4	5

Ε΄. δ. Ποιες άλλες δράσεις και πρακτικές χρησιμοποιείτε με στόχο την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας;

.....

.....

.....

.....

Μέρος Στ΄. Αναλυτικό πρόγραμμα- Σχολικά προγράμματα – Επιμόρφωση σε σχέση με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας

Στ΄.α. Σε ποιο βαθμό μπορεί να ενσωματωθεί διαθεματικά η καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας στα πιο κάτω μαθήματα του αναλυτικού προγράμματος;

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Αγωγή Υγείας	1	2	3	4	5
Αγωγή Ζωής	1	2	3	4	5
Γλώσσα	1	2	3	4	5
Περιβαλλοντική Αγωγή	1	2	3	4	5
Θρησκευτικά	1	2	3	4	5
Ιστορία	1	2	3	4	5
Γεωγραφία (Γνωρίζω τον κόσμο μου)	1	2	3	4	5

Στ΄. β. Ποιες βελτιώσεις / προσθήκες στο Αναλυτικό Πρόγραμμα εισηγείστε σχετικά με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας;

.....

.....

.....

.....

.....

Στ´. γ Σε ποιο βαθμό εφαρμόζετε τις ακόλουθες μεθόδους και προσεγγίσεις διδασκαλίας και μάθησης στα θέματα που σχετίζονται με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας;

	<u>Καθόλου</u>	<u>Λίγο</u>	<u>Μέτρια</u>	<u>Πολύ</u>	<u>Πάρα πολύ</u>
Διαθεματική προσέγγιση	1	2	3	4	5
Ομαδοκεντρική διδασκαλία	1	2	3	4	5
Δασκαλοκεντρική διδασκαλία	1	2	3	4	5
Μαθητοκεντρική διδασκαλία	1	2	3	4	5
Βιωματική μάθηση	1	2	3	4	5
Μέθοδος project	1	2	3	4	5
Συνεργατική μέθοδος	1	2	3	4	5
Καινοτόμα προγράμματα	1	2	3	4	5
Χρήση ΤΕΠ	1	2	3	4	5

Στ´. δ. Διατύπωση απόψεων σχετικά με την κατάρτιση των εκπαιδευτικών σε θέματα καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας:

	Ναι	Όχι
Πιστεύετε ότι οι εκπαιδευτικοί κατά τη βασική τους εκπαίδευση λαμβάνουν την κατάλληλη εκπαίδευση όσον αφορά την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας σε γενικό πλαίσιο;	1	2
Πιστεύετε ότι οι εκπαιδευτικοί κατά τη βασική τους εκπαίδευση λαμβάνουν την κατάλληλη εκπαίδευση όσον αφορά την παράμετρο διδακτική πράξη;	1	2
Πιστεύετε ότι οι εκπαιδευτικοί κατά τη βασική τους εκπαίδευση λαμβάνουν την κατάλληλη εκπαίδευση όσον αφορά την παράμετρο επικοινωνία ;	1	2
Πιστεύετε ότι οι εκπαιδευτικοί κατά τη βασική τους εκπαίδευση λαμβάνουν την κατάλληλη εκπαίδευση όσον αφορά την παράμετρο ενεργός ρόλος μαθητών;	1	2

Στ´. ε.1 Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε τους πιο κάτω τρόπους για να αξιολογήσετε τους μαθητές σας σε θέματα που αφορούν το στόχο «καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας»;

1. Καθόλου   2. Λίγο   3. Μέτρια   4. Πολύ   5. Πάρα πολύ

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Παρατήρηση μαθητών	1	2	3	4	5
Προφορική συμμετοχή μαθητών	1	2	3	4	5
Γραπτές εργασίες στο σπίτι	1	2	3	4	5
Σχέδια εργασίας	1	2	3	4	5
Αυτοαξιολόγηση μαθητών	1	2	3	4	5

Στ'. ε. 2 Πώς αξιοποιείτε τα αποτελέσματα της αξιολόγησης αυτής στα θέματα που αφορούν το στόχο «καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας»;

.....

.....

.....

.....

.....

Z'. Γενικές ερωτήσεις

1. α. Έχετε εργαστεί σε σχολεία χωρών μελών της ευρωπαϊκής κοινότητας;

Ναι Όχι

1. β. Εάν σας δινόταν η ευκαιρία να εργαστείτε σε σχολεία της Ευρώπης ή να έχετε συνεργασία σε κάποια σχολικά προγράμματα ποιές ευρωπαϊκές χώρες θα επιλέγατε;

.....

.....

.....

.....

2. Ποια Ευρωπαϊκά Προγράμματα θεωρείτε περισσότερο αποτελεσματικά σε σχέση με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας;

.....

.....

.....

.....

3. Πιστεύετε ότι η καλλιέργεια των ευρωπαϊκών αξιών και της ευρωπαϊκής ταυτότητας συνάδει με την καλλιέργεια πανανθρώπινων αξιών που συνδέονται με την ενεργό πολιτότητα;

.....

.....

Ερωτηματολόγιο προς γονείς

Τίτλος έρευνας: Εκπαίδευση - Δημοκρατία και ενεργός πολιτότητα μέσα από την ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση. Απόψεις και αντιλήψεις εκπαιδευτικών - μαθητών - γονιών για το ρόλο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε σχέση με το πιο πάνω τρίπτυχο.

Σκοπός της έρευνας

Ο σκοπός της έρευνας είναι να διερευνηθούν οι απόψεις εκπαιδευτικών, γονιών μαθητών σε σχέση με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας στα σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Θα διερευνηθεί αν υπάρχει συσχέτιση στις απόψεις αυτές και αν υπάρχει κοινή αντίληψη της έννοιας της ενεργού πολιτότητας σε σχέση με την καλλιέργεια στοιχείων δημοκρατίας, ευρωπαϊκών αξιών όπως ισότητα, συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα καθώς και στάσεων απέναντι σε πανανθρώπινες αξίες όπως ο εθελοντισμός και η αλληλεγγύη. Θα διερευνηθεί επίσης σε ποιο βαθμό διενεργούνται δράσεις στα σχολεία σε σχέση με το στόχο αυτό και σε ποια πλαίσια.

Αναγκαιότητα της έρευνας:

Τα αποτελέσματα της έρευνας μπορούν να συμβάλουν στην ανεύρεση τρόπων βελτίωσης, σε σχέση με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας, ώστε τα παιδιά μας να γίνουν οι ενεργοί πολίτες του αύριο που θα νοιάζονται και θα προσφέρουν στην κοινωνία μας.

Η συμμετογή είναι εθελοντική. Θα τηρηθεί η ανωνυμία των συμμετεχόντων και του σχολείου και το σχολείο δεν θα μπορεί να εντοπιστεί κατά την παρουσίαση ή δημοσίευση των αποτελεσμάτων. Τα προσωπικά δεδομένα των συμμετεχόντων κατά την ανάλυση δεδομένων και την παρουσίαση των αποτελεσμάτων θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για τους σκοπούς της έρευνας ενώ θα ληφθούν όλα τα απαραίτητα μέτρα για την ασφαλή φύλαξη των δεδομένων της έρευνας. Οι συμμετέχοντες μπορούν σε οποιαδήποτε στιγμή, να αποσύρουν τη συμμετογή τους, χωρίς οποιεσδήποτε συνέπειες.

Σας ευχαριστώ!
Χλόη Έλληνα Σιαηλή

Σας ευχαριστώ
Χλόη Έλληνα Σιαηλή
Phd Student
Πανεπιστήμιο Νεάπολης

Ερωτηματολόγιο προς γονείς

Ημερομηνία συμπλήρωσης ερωτηματολογίου: .... /.... /....

ΣΥΜΠΛΗΡΩΝΕΤΑΙ ΑΠΟ ΤΗ ΜΗΤΕΡΑ Η ΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΗ

Μέρος Α΄ . Γενικές πληροφορίες

Παρακαλώ συμπληρώστε τα ακόλουθα βάζοντας ένα √ στην αντίστοιχη θέση.

1. Ποιος συμπληρώνει το ερωτηματολόγιο: Πατέρας Μητέρα
2. Ηλικία Γονιού: 21 - 25 26-30 31- 35 36-40
41 και πάνω
3. Φύλο παιδιού: Αγόρι Κορίτσι
4. Τάξη στην οποία φοιτά το παιδί;
5. Τόπος Διαμονής: Πόλη Ύπαιθρος
6. Καταγωγή πατέρα.....
7. Καταγωγή μητέρας.....
8. Επάγγελμα πατέρα:.....
9. Επάγγελμα μητέρας:.....
10. Μόρφωση Πατέρα:.....
Απόφοιτος Δημοτικού Απόφοιτος Πανεπιστημίου
Απόφοιτος Γυμνασίου Κάτοχος Μεταπτυχιακού
Απόφοιτος Λυκείου Κάτοχος Διδακτορικού

10. Μόρφωση Μητέρας

Απόφοιτος Δημοτικού

Απόφοιτος Πανεπιστημίου

Απόφοιτος Γυμνασίου

Κάτοχος Μεταπτυχιακού

Απόφοιτος Λυκείου

Κάτοχος Διδακτορικού

Μέρος Β' Η ιδιότητα του ενεργού πολίτη

Β' α. Ποια από τα παρακάτω χαρακτηριστικά και συμπεριφορές σχετίζονται κατά τη γνώμη σας με την ιδιότητα του ενεργού πολίτη

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Η στάση απέναντι στους ξένους και τους μετανάστες	1	2	3	4	5
Η στάση απέναντι στην ανεργία και τη φτώχεια	1	2	3	4	5
Η συμμετοχή στα κοινά	1	2	3	4	5
Ο εθελοντισμός	1	2	3	4	5
Η βοήθεια και εμπιστοσύνη στον συνάνθρωπο	1	2	3	4	5
Η κατανόηση πτυχών της Δημοκρατίας	1	2	3	4	5
Η εμπιστοσύνη σε κοινωνικούς διάφορους	1	2	3	4	5

θεσμούς					
Η σχέση των πολιτών με τα μέσα ενημέρωσης	1	2	3	4	5
Η εθνική και θρησκευτική ταυτότητα του κάθε ατόμου	1	2	3	4	5

Β'. β Συμμετέχετε σε κάποια εθελοντική ομάδα; Ναι Όχι

Β'. γ Σε ποιο βαθμό ενημερώνεστε και συμμετέχετε σε θέματα που αφορούν τα «κοινά» όπως αναφέρονται πιο κάτω;

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Άσκηση του δικαιώματος του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι	1	2	3	4	5
Ενημέρωση σχετικά με πολιτικά θέματα	1	2	3	4	5
Βοήθεια προς το συνάνθρωπο και εμπιστοσύνη στον συνάνθρωπο	1	2	3	4	5
Ενημέρωση για θέματα που αφορούν το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη	1	2	3	4	5
Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν θέματα ανακύκλωσης	1	2	3	4	5
Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν θέματα εξοικονόμησης νερού και ενέργειας	1	2	3	4	5

Ενημέρωση για θέματα που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού	1	2	3	4	5
Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού;	1	2	3	4	5
Ενημέρωση για θέματα που αφορούν την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς τοπικά και παγκόσμια	1	2	3	4	5
Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς τοπικά και παγκόσμια	1	2	3	4	5

Β'. δ. Παρακάτω παρατίθενται διαφορετικές ενέργειες που θεωρείτε πιθανόν να συμμετέχετε στο μέλλον σαν πολίτης αυτής της χώρας. Παρακαλώ σημειώστε ✓ στην επιλογή που αντιστοιχεί στις μελλοντικές σας προθέσεις.

Συμμετοχή σε πολιτικές εκλογές της χώρας σαν υποψήφιος	Ναι	☐	Όχι	☐
Συμμετοχή σε πολιτικές εκλογές της χώρας σαν ψηφοφόρος	Ναι	☐	Όχι	☐
Συμμετοχή σε τοπική εθελοντική οργάνωση	Ναι	☐	Όχι	☐
Συμμετοχή σε ευρωπαϊκή εθελοντική οργάνωση	Ναι	☐	Όχι	☐
Συμμετοχή σε παγκόσμια εθελοντική οργάνωση	Ναι	☐	Όχι	☐
Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος τοπικά και παγκόσμια	Ναι	☐	Όχι	☐
Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού σε παγκόσμιο επίπεδο	Ναι	☐	Όχι	☐
Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς	Ναι	☐	Όχι	☐
Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς	Ναι	☐	Όχι	☐
Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς	Ναι	☐	Όχι	☐

Β'. ε. Σε ποιο βαθμό σας ανησυχούν σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο τα πιο κάτω; (Παρακαλώ κυκλώστε τον αριθμό που αντιστοιχεί στην επιλογή που εκφράζει την άποψη σας).

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Η παρουσία μεγάλου αριθμού μεταναστών	1	2	3	4	5
Ζητήματα αναξιοκρατίας	1	2	3	4	5
Ζητήματα άνιση αντιμετώπιση των πολιτών	1	2	3	4	5
Ζητήματα διακυβέρνησης	1	2	3	4	5
Ζητήματα που αφορούν την τοπική οικονομική ανάπτυξη	1	2	3	4	5
Κρίση κοινωνικών και πολιτικών αξιών	1	2	3	4	5

Μέρος Γ'. Χαρακτηριστικά και Δεξιότητες που θα βοηθήσουν τον μαθητή να γίνει ο ενεργός πολίτης του αύριο

Γ' α. Πιστεύετε ότι η έννοια της ενεργού πολιτότητας συνδέεται με την έννοια της δημοκρατίας και των δημοκρατικών αξιών; Ναι Όχι

Γ' β. Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι είναι απαραίτητα τα πιο κάτω χαρακτηριστικά για ένα μαθητή σε επίπεδο ατομικής συνειδητοποίησης ώστε να μπορέσει να γίνει ο ενεργός πολίτης του αύριο;

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Καλή αυτοεικόνα	1	2	3	4	5
Αυτοπεποίθηση	1	2	3	4	5
Ανεξαρτησία	1	2	3	4	5

Αυτοέλεγχος	1	2	3	4	5
Αυτοσεβασμός	1	2	3	4	5
Κριτική σκέψη	1	2	3	4	5
Δημιουργική σκέψη	1	2	3	4	5

Γ' γ. Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι είναι απαραίτητα τα πιο κάτω χαρακτηριστικά σε επίπεδο κοινωνικής συνειδητοποίησης και κοινωνικών δεξιοτήτων ώστε να μπορέσει να γίνει ο ενεργός πολίτης του αύριο;

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Ενσυναίσθηση	1	2	3	4	5
Αλληλεγγύη	1	2	3	4	5
Ανεκτικότητα	1	2	3	4	5
Συνεργασία	1	2	3	4	5
Δικαιοσύνη	1	2	3	4	5
Αλληλοκατανόηση	1	2	3	4	5
Συμπεριφορά που διέπεται από κανόνες, δημοκρατικές αρχές και αξίες	1	2	3	4	5
Συμπεριφορά απαλλαγμένη από στερεότυπα, φανατισμούς και προκαταλήψεις	1	2	3	4	5
Αποδοχή της διαφορετικότητας	1	2	3	4	5

Γ' δ. Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι χαρακτηρίζουν τα παιδιά σας, σε προσωπικό επίπεδο, τα πιο κάτω χαρακτηριστικά;

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Καλή αυτοεικόνα	1	2	3	4	5
Αυτοπεποίθηση	1	2	3	4	5
Ανεξαρτησία	1	2	3	4	5
Αυτοκυριαρχία	1	2	3	4	5
Αυτοσεβασμός	1	2	3	4	5
Κριτικήσκέψη	1	2	3	4	5

Δημιουργική σκέψη	1	2	3	4	5
-------------------	---	---	---	---	---

Γ' ε. Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι χαρακτηρίζουν το παιδί σας, σε κοινωνικό επίπεδο, τα πιο κάτω χαρακτηριστικά;

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Ενσυναίσθηση	1	2	3	4	5
Αλληλεγγύη	1	2	3	4	5
Ανεκτικότητα	1	2	3	4	5
Συνεργασία	1	2	3	4	5
Δικαιοσύνη	1	2	3	4	5
Αλληλοκατανόηση	1	2	3	4	5
Συμπεριφορά που διέπεται από κανόνες, δημοκρατικές αρχές και αξίες	1	2	3	4	5
Συμπεριφορά απαλλαγμένη από στερεότυπα, φανατισμούς και προκαταλήψεις	1	2	3	4	5
Αποδοχή της διαφορετικότητας	1	2	3	4	5

Γ' στ. Πόσο σημαντικός πιστεύετε ότι είναι ο ρόλος των γονιών όσον αφορά την καλλιέργεια των πιο κάτω χαρακτηριστικών:

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Στο να εκτιμούν οι μαθητές τον εαυτό τους και να φροντίζουν για τη διατροφή, την άσκηση την υγεία	1	2	3	4	5
Στο να σέβονται οι μαθητές τους φίλους και τους εκπαιδευτικούς	1	2	3	4	5
Στο να συμπεριφέρονται ορθά στους αλλόγλωσσους και αλλόθρησκους συμμαθητές τους	1	2	3	4	5
Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι σε	1	2	3	4	5

θέματα που αφορούν τη βοήθεια προς το συνάνθρωπο μας					
Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι σε θέματα που αφορούν τη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ των μαθητών	1	2	3	4	5
Στο να συμμετέχουν σε προγράμματα του σχολείου που αφορούν τη δράση για βελτίωση της κοινότητας	1	2	3	4	5
Στο να συμμετέχουν σε προγράμματα του σχολείου που αφορούν τον εθελοντισμό	1	2	3	4	5
Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι σε θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος	1	2	3	4	5
Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι σε θέματα που αφορούν την πολιτιστική κληρονομιά τοπικά και παγκόσμια	1	2	3	4	5

Γ'. ζ. Σαν άτομο θεωρείτε τον εαυτό σας ευρωπαϊό πολίτη;

Ναι Όχι

Γ'. η Πόσο συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τις ακόλουθες δηλώσεις;

Παρακαλώ κυκλώστε τον αριθμό που αντιστοιχεί στην άποψη σας.

**1. Διαφωνώ απόλυτα   2. Διαφωνώ   3. Δεν είμαι βέβαιος / η   4. Συμφωνώ
5. Συμφωνώ απόλυτα**

1. Οι πολίτες των ευρωπαϊκών χωρών που έρχονται στη χώρα μας πρέπει να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες με τους ανθρώπους που κατάγονται από την Κύπρο.

1   2   3   4   5

2. Οι πολίτες χωρών εκτός ευρωπαϊκής ένωσης που έρχονται στη χώρα μας πρέπει να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες με τους ανθρώπους που κατάγονται από την Κύπρο.

1   2   3   4   5

Μέρος Δ': Στόχοι του σχολείου ώστε να διαμορφωθούν οι ενεργοί πολίτες του αύριο

Δ'. α. Ποιοι θα πρέπει να είναι οι σημαντικότεροι στόχοι του σχολείου κατά σειρά σημαντικότητας ώστε να διαμορφωθούν οι ενεργοί πολίτες του αύριο (παρακαλώ κυκλώστε κατά σειρά σημαντικότητας από το 1-9. Ο αριθμός 1 αντιστοιχεί στο πιο σημαντικό).

Διαμόρφωση Δημοκρατικού Πολίτη	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή στη σχολική δράση	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε εθελοντικές δράσεις που αφορούν τα κοινά	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Βελτίωση της πειθαρχίας και αυτοπειθαρχίας των μαθητών με στόχο τη μείωση του φαινομένου του εκφοβισμού και της παραβατικότητας	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Καλλιέργεια δεξιοτήτων δια βίου μάθησης	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Καλλιέργεια της ικανότητας του μαθητή να αναπτύσσει και υλοποιεί σχέδια δράσης με στόχο την αλλαγή και τη βελτίωση	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος;	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της τοπικής	1	2	3	4	5	6	7	8	9

πολιτιστικής κληρονομιάς									
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ένταξη αλλόγλωσσων μαθητών και μεταναστών	1	2	3	4	5	6	7	8	9

Δ'. β. Πιστεύετε ότι εφαρμόζονται ικανοποιητικές δράσεις στο σχολείο σας σε θέματα που σχετίζονται με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας; Ναι Όχι

Δ'. γ Σε ποιο βαθμό είστε ευχαριστημένοι από τη συνεργασία σχολείου - οικογένειας σε κοινές δράσεις που αφορούν τους πιο κάτω τομείς εθελοντισμός, αλληλεγγύη, προστασία του περιβάλλοντος.

1.Καθόλου   2.Λίγο   3.Μέτρια   4. Πολύ   5. Πάρα πολύ

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Εθελοντικές δράσεις που αφορούν τη βοήθεια προς τους συνανθρώπους μας	1	2	3	4	5
Εθελοντικές δράσεις που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος	1	2	3	4	5
Εθελοντικές δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς	1	2	3	4	5
Συμμετοχή σε δράσεις που βοηθούν	1	2	3	4	5

την ένταξη αλλόγλωσσων και μεταναστών					
---------------------------------------	--	--	--	--	--

Δ'. δ. Πιο κάτω υπάρχουν κάποιες προτάσεις για τρόπους που ενδεχομένως να μπορούν να βοηθήσουν στην ενδυνάμωση της ενεργού πολιτότητας στα σχολεία. Παρακαλώ κυκλώστε τον αριθμό που αντιστοιχεί στην επιλογή που εκφράζει την άποψη σας.

1. Διαφωνώ απόλυτα   2. Διαφωνώ   3. Δεν είμαι βέβαιος / η
4. Συμφωνώ   5. Συμφωνώ απόλυτα

	Διαφωνώ απόλυτα	Διαφωνώ	Δεν είμαι βέβαιος / η	Συμφωνώ	Συμφωνώ απόλυτα
Να δοθεί έμφαση στο στόχο καλλιέργεια ενεργού πολιτότητας μέσα από τα αναλυτικά προγράμματα	1	2	3	4	5
Να ενδυναμωθούν οι καινοτόμες δράσεις που χρησιμοποιούνται στα σχολεία	1	2	3	4	5
Να ενισχυθεί η βασική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών σε θέματα που αφορούν την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας	1	2	3	4	5
Να γίνει επιμόρφωση των εκπαιδευτικών	1	2	3	4	5
Να ενδυναμωθεί η συνεργασία με γονείς	1	2	3	4	5

Να γίνονται προγράμματα ενημέρωσης των γονιών σχετικά με τους τρόπους καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας	1	2	3	4	5
Να χρησιμοποιούνται σωστά τα μέσα μαζικής ενημέρωσης	1	2	3	4	5

Δ' ε. Ποιοι παράγοντες σχολικής αποτελεσματικότητας σχετίζονται περισσότερο κατά τη γνώμη σας με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας (παρακαλώ κυκλώστε κατά σειρά σημαντικότητας από το 1-8. Ο αριθμός 1 αντιστοιχεί στο πιο σημαντικό).

Ηγεσία	1	2	3	4	5	6	7	8
Οικονομικοί πόροι	1	2	3	4	5	6	7	8
Προσδοκίες εκπαιδευτικών	1	2	3	4	5	6	7	8
Καινοτομίες	1	2	3	4	5	6	7	8
Καλές πρακτικές	1	2	3	4	5	6	7	8
Σχολικό κλίμα	1	2	3	4	5	6	7	8
Συνεργασία με εξωτερικούς φορείς	1	2	3	4	5	6	7	8
Συνεργασία με τους γονείς	1	2	3	4	5	6	7	8

Άλλο

.....
.....
.....
.....

Σας ευχαριστώ

Ερωτηματολόγιο μαθητών

Τίτλος έρευνας: Εκπαίδευση - Δημοκρατία και ενεργός πολιτότητα μέσα από την ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση. Απόψεις και αντιλήψεις εκπαιδευτικών - μαθητών - γονιών για το ρόλο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε σχέση με το πιο πάνω τρίπτυχο.

Σκοπός της έρευνας:

Ο σκοπός της έρευνας είναι να διερευνηθούν οι απόψεις εκπαιδευτικών, γονιών μαθητών σε σχέση με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας στα σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Θα διερευνηθεί αν υπάρχει συσχέτιση στις απόψεις αυτές και αν υπάρχει κοινή αντίληψη της έννοιας της ενεργού πολιτότητας σε σχέση με την καλλιέργεια στοιχείων δημοκρατίας, ευρωπαϊκών αξιών όπως ισότητα, συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα καθώς και στάσεων απέναντι σε πανανθρώπινες αξίες όπως ο εθελοντισμός και η αλληλεγγύη. Θα διερευνηθεί επίσης σε ποιο βαθμό διενεργούνται δράσεις στα σχολεία σε σχέση με το στόχο αυτό και σε ποια πλαίσια.

Αναγκαιότητα της έρευνας:

Τα αποτελέσματα της έρευνας μπορούν να συμβάλουν στην ανεύρεση τρόπων βελτίωσης, σε σχέση με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας, ώστε τα παιδιά μας να γίνουν οι ενεργοί πολίτες του αύριο που θα νοιάζονται και θα προσφέρουν στην κοινωνία μας.

Η συμμετογή είναι εθελοντική. Θα τηρηθεί η ανωνυμία των συμμετεχόντων και του σχολείου και το σχολείο δεν θα μπορεί να εντοπιστεί κατά την παρουσίαση ή δημοσίευση των αποτελεσμάτων. Τα προσωπικά δεδομένα των συμμετεχόντων κατά την ανάλυση δεδομένων και την παρουσίαση των αποτελεσμάτων θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για τους σκοπούς της έρευνας ενώ θα ληφθούν όλα τα απαραίτητα μέτρα για την ασφαλή φύλαξη των δεδομένων της έρευνας. Οι συμμετέχοντες μπορούν σε

Ερωτηματολόγιο προς μαθητές Στ΄ τάξης Δημοτικού Σχολείου

Ημερομηνία συμπλήρωσης ερωτηματολογίου: .... /.... /....

Μέρος Α΄. Γενικές πληροφορίες

ΣΥΜΠΛΗΡΩΝΕΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟ ΜΑΘΗΤΗ/ ΤΗ ΜΑΘΗΤΡΙΑ

Παρακαλώ συμπληρώστε τα ακόλουθα βάζοντας ένα $\surd$ στην αντίστοιχη θέση.

1. Φύλο: Αγόρι Κορίτσι

2. Τόπος Διαμονής: Πόλη Ύπαιθρος

3. Καταγωγή πατέρα.....

4. Καταγωγή μητέρας .....

5. Επάγγελμα πατέρα:.....

6. Επάγγελμα μητέρας:.....

Μέρος Β΄. Η ιδιότητα του ενεργού πολίτη

Β΄. α. Ποια από τα παρακάτω χαρακτηριστικά και συμπεριφορές σχετίζονται κατά τη γνώμη σου με την ιδιότητα του ενεργού πολίτη;

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Η στάση απέναντι στους ξένους και τους μετανάστες	1	2	3	4	5
Η στάση απέναντι στην ανεργία και τη φτώχεια	1	2	3	4	5
Η συμμετοχή στα κοινά (δηλαδή συμμετοχή σε εκλογές, σε δραστηριότητες που δείχνουν ενδιαφέρον για το περιβάλλον, τους ανθρώπους και την κοινωνία που ζούμε).	1	2	3	4	5
Ο εθελοντισμός	1	2	3	4	5
Η βοήθεια και εμπιστοσύνη στον συνάνθρωπο	1	2	3	4	5
Η κατανόηση πτυχών της Δημοκρατίας (όπως ισότητα, δικαιοσύνη)	1	2	3	4	5
Η εμπιστοσύνη στους κοινωνικούς θεσμούς δηλαδή εμπιστοσύνη στα δικαστήρια, στους αρχηγούς του κράτους.	1	2	3	4	5
Η σχέση των πολιτών με τα μέσα ενημέρωσης	1	2	3	4	5
Η εθνική και θρησκευτική	1	2	3	4	5

ταυτότητα του κάθε ατόμου					
---------------------------	--	--	--	--	--

Β' β. Συμμετέχεις σε κάποια εθελοντική ομάδα; Ναι Όχι

Β' γ. Σε ποιο βαθμό ενημερώνεσαι και συμμετέχεις στα πιο κάτω;

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Συμμετοχή στις μαθητικές εκλογές	1	2	3	4	5
Βοήθεια προς το συνάνθρωπο	1	2	3	4	5
Ενημέρωση για θέματα που αφορούν το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη (που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος και τη βελτίωση σε ότι υπάρχει γύρω μας)	1	2	3	4	5
Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν θέματα ανακύκλωσης	1	2	3	4	5
Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν θέματα εξοικονόμησης νερού και ενέργειας	1	2	3	4	5
Ενημέρωση για θέματα που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού.	1	2	3	4	5

Ενημέρωση για θέματα που αφορούν την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς τοπικά, σε ευρωπαϊκό επίπεδο και παγκόσμια (δηλαδή συμμετοχή σε δραστηριότητες που έχουν στόχο να διαφυλάξουν και να διατηρήσουν έργα τέχνης και γραμμάτων, μουσεία, παραδοσιακά κτίρια, ιστορικά μνημεία του τόπου και της Ευρώπης).	1	2	3	4	5
Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς τοπικά, σε ευρωπαϊκό επίπεδο και παγκόσμια .	1	2	3	4	5

Β'. δ. Παρακάτω παρατίθενται διαφορετικές ενέργειες που θεωρείτε πιθανόν να συμμετέχεις στο μέλλον σαν πολίτης αυτής της χώρας. Παρακαλώ σημείωσε ✓ στην επιλογή που αντιστοιχεί στις μελλοντικές σου προθέσεις.

Συμμετοχή σε πολιτικές εκλογές της χώρας σαν υποψήφιος   Ναι   Όχι

Συμμετοχή σε πολιτικές εκλογές της χώρας σαν ψηφοφόρος   Ναι   Όχι

Συμμετοχή σε τοπική εθελοντική οργάνωση (συμμετοχή σε οργάνωση που θα έχει στόχο να βοηθά άτομα που χρειάζονται βοήθεια στον τόπο που κατοικείς)

Ναι   Όχι

Συμμετοχή σε ευρωπαϊκή εθελοντική οργάνωση (συμμετοχή σε οργάνωση που θα έχει στόχο να βοηθά άτομα που ζουν σε όλη την Ευρώπη)

Ναι   Όχι

Συμμετοχή σε παγκόσμια εθελοντική οργάνωση (συμμετοχή σε οργάνωση που θα έχει στόχο να βοηθά άτομα που ζουν σε διάφορα μέρη του κόσμου όταν χρειάζονται βοήθεια)

Ναι Όχι

Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος

Ναι Όχι

τοπικά και παγκόσμια

Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν τη μείωση της βίας και του

Ναι Όχι

φανατισμού σε παγκόσμιο επίπεδο

Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την **προστασία της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς.**

Ναι Όχι

Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της **ευρωπαϊκής**

Ναι Όχι

πολιτιστικής κληρονομιάς.

Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της **παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς .**

Ναι Όχι

Μέρος Γ΄ . Χαρακτηριστικά και Δεξιότητες που θα βοηθήσουν

τον μαθητή να γίνει ο ενεργός πολίτης του αύριο

Γ΄ α. Πιστεύεις ότι η έννοια της ενεργού πολιτότητας συνδέεται με την έννοια της δημοκρατίας και των δημοκρατικών αξιών όπως είναι η ισότητα, η δικαιοσύνη;

Ναι Όχι

Γ' β. Σε ποιο βαθμό θεωρείς ότι είναι απαραίτητα τα πιο κάτω χαρακτηριστικά για ένα μαθητή ώστε να μπορέσει να γίνει ο ενεργός πολίτης του αύριο;

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Αυτοπεποίθηση	1	2	3	4	5
Ανεξαρτησία	1	2	3	4	5
Κριτική σκέψη	1	2	3	4	5
Δημιουργική σκέψη	1	2	3	4	5

Γ' γ. Σε ποιο βαθμό θεωρείς ότι είναι απαραίτητα τα πιο κάτω χαρακτηριστικά για ένα μαθητή ώστε να μπορέσει να γίνει ο ενεργός πολίτης του αύριο;

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Κατανόηση των συναισθημάτων των άλλων	1	2	3	4	5
Αλληλεγγύη και βοήθεια προς τους άλλους ανθρώπους	1	2	3	4	5
Συμπεριφορά που στηρίζεται στη συνεργασία με άλλους ανθρώπους	1	2	3	4	5
Συμπεριφορά που στηρίζεται στη δικαιοσύνη και την ίση αντιμετώπιση όλων των ανθρώπων	1	2	3	4	5
Κατανόηση για τα προβλήματα των άλλων ανθρώπων	1	2	3	4	5
Συμπεριφορά που ακολουθεί κανόνες και αξίες όπως η δημοκρατία και η ισότητα	1	2	3	4	5
Συμπεριφορά απαλλαγμένη από ρατσισμό και μίσος (δηλαδή συμπεριφορά χωρίς μίσος για κανένα από όπου κι αν προέρχεται, όπως και αν είναι)	1	2	3	4	5
Αποδοχή της διαφορετικότητας	1	2	3	4	5

φυλής, χρώματος, φύλου.					
-------------------------	--	--	--	--	--

Γ' δ. Σε ποιο βαθμό πιστεύεις ότι σε χαρακτηρίζουν, τα πιο κάτω χαρακτηριστικά;

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Αυτοπεποίθηση	1	2	3	4	5
Ανεξαρτησία	1	2	3	4	5
Κριτική σκέψη	1	2	3	4	5
Δημιουργική σκέψη	1	2	3	4	5

Γ' ε. Σε ποιο βαθμό πιστεύεις ότι σε χαρακτηρίζουν τα πιο κάτω χαρακτηριστικά;

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Κατανόηση των συναισθημάτων των άλλων	1	2	3	4	5
Αλληλεγγύη και βοήθεια προς τους άλλους ανθρώπους	1	2	3	4	5
Συμπεριφορά που στηρίζεται στη συνεργασία με άλλους ανθρώπους	1	2	3	4	5
Συμπεριφορά που στηρίζεται στη δικαιοσύνη και την ίση αντιμετώπιση όλων των ανθρώπων	1	2	3	4	5
Κατανόηση για τα προβλήματα των άλλων ανθρώπων	1	2	3	4	5
Συμπεριφορά που ακολουθεί κανόνες και αξίες όπως η δημοκρατία και η ισότητα	1	2	3	4	5
Συμπεριφορά απαλλαγμένη από ρατσισμό και μίσος (δηλαδή συμπεριφορά χωρίς μίσος για κανένα από όπου κι αν προέρχεται, όπως και αν είναι)	1	2	3	4	5
Αποδοχή της διαφορετικότητας φυλής, χρώματος φύλου.	1	2	3	4	5

Γ'. στ. Πόσο σημαντικός πιστεύεις ότι είναι ο ρόλος των γονιών όσον αφορά την καλλιέργεια των πιο κάτω χαρακτηριστικών;

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
Στο να εκτιμούν οι μαθητές τον εαυτό τους και να φροντίζουν για τη διατροφή , την άσκηση την υγεία	1	2	3	4	5
Στο να σέβονται οι μαθητές τους φίλους και τους εκπαιδευτικούς	1	2	3	4	5
Στο να συμπεριφέρονται ορθά οι μαθητές στους αλλόγλωσσους και αλλόθρησκους συμμαθητές τους	1	2	3	4	5
Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν τη βοήθεια προς το συνάνθρωπο μας	1	2	3	4	5
Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν τη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ των μαθητών	1	2	3	4	5
Στο να συμμετέχουν οι μαθητές σε προγράμματα του σχολείου που αφορούν τη δράση για βελτίωση	1	2	3	4	5

της κοινότητας (που αφορούν τη βελτίωση κτιρίων και άλλων χώρων αλλά και συμπεριφορών ατόμων στην κοινότητα που κατοικούν.					
Στο να συμμετέχουν οι μαθητές σε προγράμματα του σχολείου που αφορούν τον εθελοντισμό για βοήθεια προς τους άλλους ανθρώπους	1	2	3	4	5
Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος	1	2	3	4	5
Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν την πολιτιστική κληρονομιά τοπικά και παγκόσμια .	1	2	3	4	5

Γ'. ζ. Σαν άτομο θεωρείς τον εαυτό σου ευρωπαϊό πολίτη;

Ναι Όχι

Γ'. η Πόσο συμφωνείς ή διαφωνείς με τις ακόλουθες δηλώσεις;

Παρακαλώ κύκλωσε τον αριθμό που αντιστοιχεί στην άποψη σου.

**1. Διαφωνώ απόλυτα   2. Διαφωνώ   3. Δεν είμαι βέβαιος / η   4. Συμφωνώ
5 . Συμφωνώ απόλυτα**

1. Οι πολίτες των ευρωπαϊκών χωρών που έρχονται στη χώρα μας πρέπει να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες με τους ανθρώπους που κατάγονται από την Κύπρο. 1   2   3   4   5

2. Οι πολίτες χωρών εκτός ευρωπαϊκής ένωσης που έρχονται στη χώρα μας πρέπει να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες με τους ανθρώπους που κατάγονται από την Κύπρο

1 2 3 4 5

Μέρος Δ': Στόχοι του σχολείου ώστε να διαμορφωθούν οι ενεργοί πολίτες του αύριο

Δ'. α . Ποιοι θα πρέπει να είναι οι σημαντικότεροι στόχοι του σχολείου κατά σειρά σημαντικότητας ώστε να διαμορφωθούν οι ενεργοί πολίτες του αύριο (παρακαλώ κυκλώστε κατά σειρά σημαντικότητας από το 1-9. Ο αριθμός 1 αντιστοιχεί στο πιο σημαντικό).

Διαμόρφωση Δημοκρατικού Πολίτη	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή στη σχολική ζωή	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε εθελοντικές δραστηριότητες που έχουν σκοπό να βοηθήσουν το περιβάλλον, τους ανθρώπους και να βελτιώσουν την κοινωνία που ζούμε.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Βελτίωση της πειθαρχίας και αυτοπειθαρχίας των μαθητών με στόχο τη μείωση του φαινομένου του εκφοβισμού και της παραβατικότητας	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Καλλιέργεια δεξιοτήτων που θα μας βοηθήσουν να μαθαίνουμε συνεχώς σε όλη τη ζωή μας	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Καλλιέργεια της ικανότητας του μαθητή να σκέφτεται τρόπους και να κάνει πράξεις που θα έχουν σκοπό να βελτιώσουν το σχολείο του ή την κοινωνία που τον περιβάλλει.	1	2	3	4	5	6	7	8	9

Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δραστηριότητες που αφορούν τη διατήρηση της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς		2	3	4	5	6	7	8	9
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δραστηριότητες που αφορούν τη διατήρηση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δραστηριότητες που αφορούν τη διατήρηση της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς		2	3	4	5	6	7	8	9
Ένταξη αλλόγλωσσων μαθητών και μεταναστών (δηλαδή να γίνουν μέρος της κοινωνίας μας άνθρωποι από άλλες χώρες και άνθρωποι που μιλούν διαφορετική γλώσσα από εσένα).	1	2	3	4	5	6	7	8	9

Σε ευχαριστώ

Χλόη Έλληνα Σιαηλή
Phd Student Πανεπιστήμιο Νεάπολις

Συνοδευτική επιστολή προς τον Διευθυντή / τη Διευθύντρια της σχολικής μονάδας

στην οποία φοιτούν παιδιά Στ΄τάξης Δημοτικού

Χλόη Έλληνα Σιαηλή
Phd Student,
Πανεπιστήμιο
Νεάπολης
28.3.18

Προς Διευθυντή/ντρια σχολικής μονάδας

Αγαπητέ/ή συνάδελφε.

Στα πλαίσια των διδακτορικών μου σπουδών στο Πανεπιστήμιο Νεάπολης Πάφου, διεξάγω μία έρευνα που σκοπό έχει να διερευνήσει το ρόλο του σχολείου όσον αφορά την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας. Ο τίτλος της έρευνας είναι: Εκπαίδευση - Δημοκρατία και ενεργός πολιτότητα μέσα από την ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση. Απόψεις και αντιλήψεις εκπαιδευτικών - μαθητών - γονιών για το ρόλο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε σχέση με το πιο πάνω τρίπτυχο. Το δείγμα της έρευνας περιλαμβάνει μαθητές της Στ΄ Τάξης Δημοτικού Σχολείου και τους γονείς τους ενώ το δείγμα εκπαιδευτικών περιλαμβάνει τους εκπαιδευτικούς όλων των τάξεων και τους διευθυντές (αφορά τα δημόσια σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης).

Ο σκοπός της έρευνας είναι να διερευνηθούν οι απόψεις εκπαιδευτικών, γονιών μαθητών σε σχέση με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας στα σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Θα διερευνηθεί αν υπάρχει συσχέτιση στις απόψεις αυτές και αν υπάρχει κοινή αντίληψη της έννοιας της ενεργού πολιτότητας σε σχέση με την καλλιέργεια στοιχείων δημοκρατίας, ευρωπαϊκών αξιών όπως ισότητα, συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα καθώς και στάσεων απέναντι σε πανανθρώπινες αξίες όπως ο εθελοντισμός και η αλληλεγγύη. Θα διερευνηθεί επίσης σε ποιο βαθμό διενεργούνται δράσεις στα σχολεία σε σχέση με το στόχο αυτό και σε ποια πλαίσια.

Για την έρευνα αυτή έχει εξασφαλιστεί έγκριση από το Διευθυντή Δημοτικής Εκπαίδευσης η οποία επισυνάπτεται. Ανεξάρτητα όμως με αυτό, η συμμετοχή του σχολείου σας στην έρευνα είναι εθελοντική. Θα χρειαστεί να εξασφαλιστεί η αποδοχή των εκπαιδευτικών για τη συμμετοχή τους στην έρευνα. Θα σταλεί ενημερωτική επιστολή στους εκπαιδευτικούς για τους σκοπούς της έρευνας ειδικό έντυπο συγκατάθεσης για όσους θα συμμετέχουν στην έρευνα. Η επιλογή του δείγματος της έρευνας έχει γίνει με τη μέθοδο της τυχαίας στρωματοποιημένης δειγματοληψίας. Για τη συμπλήρωση των

ερωτηματολογίων εκπαιδευτικών θα χρειαστούν 30-40 λεπτά. Οι διευθυντές θα συμπληρώσουν το ίδιο ερωτηματολόγιο με τους εκπαιδευτικούς (υπάρχει συγκεκριμένη επιλογή όπου σημειώνεται η ειδικότητα και η θέση του κάθε εκπαιδευτικού). Για τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων μαθητών θα χρειαστούν 40 λεπτά.

Η έρευνα θα διεξαχθεί από τις 15 Απριλίου 2018 μέχρι τις 5 Μαΐου 2018 και οι συμμετέχοντες/ουσες εκπαιδευτικοί και διευθυντές μπορούν να αποχωρήσουν οποιαδήποτε στιγμή χωρίς συνέπειες. Θα τηρηθεί η ανωνυμία των συμμετεχόντων και του σχολείου και το σχολείο δεν θα μπορεί να εντοπιστεί κατά την παρουσίαση ή δημοσίευση των αποτελεσμάτων. Τα προσωπικά δεδομένα των συμμετεχόντων κατά την ανάλυση δεδομένων και την παρουσίαση των αποτελεσμάτων θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για τους σκοπούς της έρευνας ενώ θα ληφθούν όλα τα απαραίτητα μέτρα για την ασφαλή φύλαξη των δεδομένων της έρευνας. Μετά την ολοκλήρωση της έρευνας, θα ενημερωθείτε για τα πορίσματα στα οποία κατέληξε, ωστόσο, σε οποιαδήποτε στιγμή, μπορείτε να αποσύρετε τη συμμετοχή σας.

Θα ήμουν πραγματικά ευγνώμων αν μπορούσατε να βοηθήσετε στη διεκπεραίωση της έρευνας συμβάλλοντας στις πιο κάτω διαδικασίες:

- Επίδοση επιστολών ενημέρωσης και συγκατάθεσης προς τους εκπαιδευτικούς του σχολείου. (Τις επιστολές συγκατάθεσης θα τις κρατήσουν οι εκπαιδευτικοί ενώ τα έντυπα συγκατάθεσης θα επιστραφούν σε εμένα στο φάκελο που εσωκλείω).

- Επίδοση ερωτηματολογίων σε όσους εκπαιδευτικούς έχουν υπογράψει το έντυπο συγκατάθεσης.

- Οδηγίες προς εκπαιδευτικούς για τη συλλογή των συμπληρωμένα ερωτηματολόγια και παράδοσης τους σε εσάς μέχρι τις 5.5.18.

Μετά από τηλεφωνική επικοινωνία μαζί σας, εάν έχω τη συγκατάθεση σας, θα περάσω να πάρω τα ερωτηματολόγια, μετά τις 5 Μαΐου 2018, ή αν είστε σύμφωνος/ νη, να στείλετε τα ερωτηματολόγια ταχυδρομικώς, στο φάκελο που εσωκλείω. Στο φάκελο αυτό αναγράφεται διεύθυνση μου και υπάρχουν τα απαιτούμενα γραμματόσημα. Για περαιτέρω διευκρινήσεις και απορίες, είμαι στη διάθεσή σας στο τηλέφωνο .....

Σε περίπτωση οποιουδήποτε παραπόνου ή καταγγελίας μπορείτε να επικοινωνήσετε με τον καθηγητή του Πανεπιστημίου Νεάπολης, κύριο .....(τηλ .....). Η συμμετοχή του σχολείου σας είναι ιδιαίτερα σημαντική προκειμένου να εξαχθούν έγκυρα και αξιόπιστα συμπεράσματα που αφορούν το σκοπό της έρευνας, γι αυτό σας ευχαριστώ εκ των προτέρων για τη συνεργασία!

E-mail: ..... Τηλ. επικοινωνίας: .....

Με εκτίμηση

Χλόη Έλληνα Σιαηλή Διδακτορική Φοιτήτρια Πανεπιστημίου Νεάπολης

Ενημερωτική επιστολή προς τον Διευθυντή / τη Διευθύντρια της σχολικής μονάδας στην οποία δεν φοιτούν παιδιά Στ΄ τάξης Δημοτικού

Χλόη Έλληνα Σιαηλή
Phd Student, Πανεπιστήμιο Νεάπολις

28.3.18

Προς Διευθυντή/ντρια σχολικής μονάδας

Αγαπητέ/ή συνάδελφε.

Στα πλαίσια των διδακτορικών μου σπουδών στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου, διεξάγω μία έρευνα που σκοπό έχει να διερευνήσει το ρόλο του σχολείου όσον αφορά την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας. Ο τίτλος της έρευνας είναι: Εκπαίδευση - Δημοκρατία και ενεργός πολιτότητα μέσα από την ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση. Απόψεις και αντιλήψεις εκπαιδευτικών - μαθητών - γονιών για το ρόλο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε σχέση με το πιο πάνω τρίπτυχο.

Γενικά το δείγμα της έρευνας περιλαμβάνει μαθητές της Στ΄ Τάξης Δημοτικού Σχολείου και τους γονείς τους ενώ το δείγμα εκπαιδευτικών περιλαμβάνει τους εκπαιδευτικούς όλων των τάξεων και τους διευθυντές (αφορά τα δημόσια σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης). **Το δικό σας σχολείο έχει επιλεγεί να συμμετέχει μόνο με δείγμα εκπαιδευτικών γι΄ αυτό δεν χρειάζεται να δοθεί σε μαθητές και γονείς.**

Ο σκοπός της έρευνας είναι να διερευνηθούν οι απόψεις εκπαιδευτικών, γονιών μαθητών σε σχέση με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας στα σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Θα διερευνηθεί αν υπάρχει συσχέτιση στις απόψεις αυτές και αν υπάρχει κοινή αντίληψη της έννοιας της ενεργού πολιτότητας σε σχέση με την καλλιέργεια στοιχείων δημοκρατίας, ευρωπαϊκών αξιών όπως ισότητα, συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα καθώς και στάσεων απέναντι σε πανανθρώπινες αξίες όπως ο εθελοντισμός και η αλληλεγγύη. Θα διερευνηθεί επίσης σε ποιο βαθμό διενεργούνται δράσεις στα σχολεία σε σχέση με το στόχο αυτό και σε ποια πλαίσια.

Για την έρευνα αυτή έχει εξασφαλιστεί έγκριση από το Διευθυντή Δημοτικής Εκπαίδευσης η οποία επισυνάπτεται. Ανεξάρτητα όμως με αυτό, η συμμετοχή του σχολείου σας στην έρευνα είναι εθελοντική. Θα χρειαστεί να εξασφαλιστεί η αποδοχή των εκπαιδευτικών για τη συμμετοχή τους στην έρευνα. Θα σταλεί ενημερωτική επιστολή στους εκπαιδευτικούς για τους σκοπούς της έρευνας ειδικό έντυπο συγκατάθεσης για όσους θα συμμετέχουν στην έρευνα. Η επιλογή του δείγματος της έρευνας έχει γίνει με τη μέθοδο της τυχαίας στρωματοποιημένης δειγματοληψίας. Για τη συμπλήρωση των

ερωτηματολογίων εκπαιδευτικών θα χρειαστούν 30-40 λεπτά. Οι διευθυντές θα συμπληρώσουν το ίδιο ερωτηματολόγιο με τους εκπαιδευτικούς (υπάρχει συγκεκριμένη επιλογή όπου σημειώνεται η ειδικότητα και η θέση του κάθε εκπαιδευτικού). Για τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων μαθητών θα χρειαστούν 40 λεπτά.

Η έρευνα θα διεξαχθεί από τις 15 Απριλίου 2018 μέχρι τις 5 Μαΐου 2018 και οι συμμετέχοντες/ουσες εκπαιδευτικοί και διευθυντές μπορούν να αποχωρήσουν οποιαδήποτε στιγμή χωρίς συνέπειες. Θα τηρηθεί η ανωνυμία των συμμετεχόντων και του σχολείου και το σχολείο δεν θα μπορεί να εντοπιστεί κατά την παρουσίαση ή δημοσίευση των αποτελεσμάτων. Τα προσωπικά δεδομένα των συμμετεχόντων κατά την ανάλυση δεδομένων και την παρουσίαση των αποτελεσμάτων θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για τους σκοπούς της έρευνας ενώ θα ληφθούν όλα τα απαραίτητα μέτρα για την ασφαλή φύλαξη των δεδομένων της έρευνας. Μετά την ολοκλήρωση της έρευνας, θα ενημερωθείτε για τα πορίσματα στα οποία κατέληξε, ωστόσο, σε οποιαδήποτε στιγμή, μπορείτε να αποσύρετε τη συμμετοχή σας.

Θα ήμουν πραγματικά ευγνώμων αν μπορούσατε να βοηθήσετε στη διεκπεραίωση της έρευνας συμβάλλοντας στις πιο κάτω διαδικασίες:

- Επίδοση επιστολών ενημέρωσης και συγκατάθεσης προς τους εκπαιδευτικούς του σχολείου. (Τις επιστολές συγκατάθεσης θα τις κρατήσουν οι εκπαιδευτικοί ενώ τα έντυπα συγκατάθεσης θα επιστραφούν σε εμένα στο φάκελο που εσωκλείω).

- Επίδοση ερωτηματολογίων σε όσους εκπαιδευτικούς έχουν υπογράψει το έντυπο συγκατάθεσης.

- Οδηγίες προς εκπαιδευτικούς για τη συλλογή των συμπληρωμένα ερωτηματολόγια και παράδοσης τους σε εσάς μέχρι τις 5.5.18.

Μετά από τηλεφωνική επικοινωνία μαζί σας, εάν έχω τη συγκατάθεση σας, θα περάσω να πάρω τα ερωτηματολόγια, μετά τις 5 Μαΐου 2018, ή αν είστε σύμφωνος/νη να στείλετε τα ερωτηματολόγια ταχυδρομικώς, στο φάκελο που εσωκλείω. Στο φάκελο αυτό αναγράφεται διεύθυνση μου και υπάρχουν τα απαιτούμενα γραμματόσημα. Για περεταίρω διευκρινήσεις και απορίες, είμαι στη διάθεσή σας στο τηλέφωνο .....

Σε περίπτωση οποιουδήποτε παραπόνου ή καταγγελίας μπορείτε να επικοινωνήσετε με τον καθηγητή του Πανεπιστημίου Νεάπολης, κύριο ..... (τηλ .....).email.....

Η συμμετοχή του σχολείου σας είναι ιδιαίτερα σημαντική προκειμένου να εξαχθούν έγκυρα και αξιόπιστα συμπεράσματα που αφορούν το σκοπό της έρευνας, γι αυτό σας ευχαριστώ εκ των προτέρων για τη συνεργασία!

Με εκτίμηση

Χλόη Έλληνα Σιαηλή Διδακτορική Φοιτήτρια

Ενημερωτική επιστολή προς εκπαιδευτικούς για τη συμμετοχή τους στην έρευνα

Χλόη Έλληνα

Σιαηλή

Phd Student
Πανεπιστήμιο

Νεάπολις

28.3.18

Επιστολή για ενημέρωση των εκπαιδευτικών για τη συμμετοχή τους στην έρευνα.

Αγαπητέ/ τη συνάδελφε

Ονομάζομαι Χλόη Έλληνα Σιαηλή. Στα πλαίσια των διδακτορικών μου σπουδών διεξάγω μια έρευνα που έχει σκοπό να διερευνηθούν οι απόψεις εκπαιδευτικών, γονιών μαθητών σε σχέση με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας στα σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Θα διερευνηθεί αν υπάρχει συσχέτιση στις απόψεις αυτές και αν υπάρχει κοινή αντίληψη της έννοιας της ενεργού πολιτότητας σε σχέση με την καλλιέργεια στοιχείων δημοκρατίας, ευρωπαϊκών αξιών όπως ισότητα, συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα καθώς και στάσεων απέναντι σε πανανθρώπινες αξίες όπως ο εθελοντισμός και η αλληλεγγύη. Θα διερευνηθεί επίσης σε ποιο βαθμό γίνονται κοινές δράσεις με τους γονείς σε σχέση με το στόχο αυτό.

Θα εκτιμούσα ιδιαίτερα εάν συμμετείχατε στην έρευνα μου, καθώς τα αποτελέσματα της, μπορούν να συμβάλουν στην ανεύρεση τρόπων βελτίωσης, σε σχέση με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας, ώστε τα παιδιά μας να γίνουν οι ενεργοί πολίτες του αύριο που θα νοιάζονται και θα προσφέρουν στην κοινωνία μας.

Η επιλογή του δείγματος της έρευνας έχει γίνει με τη μέθοδο της απλής τυχαίας δειγματοληψίας. Η συμμετοχή στην έρευνα είναι εθελοντική. Το ερωτηματολόγιο μπορεί να συμπληρωθεί σε 30-40 λεπτά. Η έρευνα θα διαρκέσει από τις 15.4.18 μέχρι τις 5.5.2018. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα μπορούν να αποχωρήσουν οποιαδήποτε στιγμή χωρίς συνέπειες. Διαβεβαιώνω ότι θα διασφαλιστεί η ανωνυμία των συμμετεχόντων και τα δεδομένα που θα συλλεχθούν θα χρησιμοποιηθούν μόνο για τους σκοπούς της συγκεκριμένης έρευνας (θα ληφθούν όλα τα απαραίτητα μέτρα για την ασφαλή φύλαξη των δεδομένων της έρευνας). Το έντυπο αυτό (ενημέρωση των εκπαιδευτικών για τη συμμετοχή τους στην έρευνα) δεν θα επιστραφεί αλλά θα το κρατήσουν οι εκπαιδευτικοί..

Θα επιστραφεί μόνο το έντυπο συγκατάθεσης εκπαιδευτικού για τη συμμετοχή του στην έρευνα

Θεωρώ χρέος μου να σας ενημερώσω ότι τα ερωτηματολόγια των παιδιών Στ΄ τάξης θα συμπληρωθούν από τα παιδιά στην τάξη, στην παρουσία του εκπαιδευτικού της τάξης τα οποία αφού συλλεχθούν από τον εκπαιδευτικό θα σταλούν σε εμένα, μέσω του διευθυντή του σχολείου, όπως και τα συμπληρωμένα ερωτηματολόγια εκπαιδευτικού. Σε περίπτωση οποιουδήποτε παραπόνου μπορείτε να επικοινωνήσετε με τον καθηγητή του Πανεπιστημίου Νεάπολις, κύριο .....(.....).

Για οποιεσδήποτε απορίες μπορείτε να επικοινωνήσετε μαζί μου στο τηλέφωνο ..... ή στο email

Σας ευχαριστώ πάρα πολύ για τη συνεργασία!

Με εκτίμηση

Χλόη Έλληνα Σιαηλή

Ενημερωτική επιστολή προς γονείς για τη συμμετοχή του παιδιού τους στην έρευνα

Χλόη Έλληνα Σιαηλή

Phd Student

28.3.18

Επιστολή για ενημέρωση των Γονέων/Κηδεμόνων για τη συμμετοχή του παιδιού τους στην έρευνα.

Αξιότιμε κύριε/ αξιότιμη κυρία

Ονομάζομαι Χλόη Έλληνα Σιαηλή. Στα πλαίσια των διδακτορικών μου σπουδών διεξάγω μια έρευνα με τίτλο: Εκπαίδευση - Δημοκρατία και ενεργός πολιτότητα μέσα από την ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση. Απόψεις και αντιλήψεις εκπαιδευτικών - μαθητών - γονιών για το ρόλο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε σχέση με το πιο πάνω τρίπτυχο. Ο σκοπός της έρευνας είναι να διερευνηθούν οι απόψεις εκπαιδευτικών, γονιών μαθητών σε σχέση με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας στα σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Θα διερευνηθεί αν υπάρχει συσχέτιση στις απόψεις αυτές και αν υπάρχει κοινή αντίληψη της έννοιας της ενεργού πολιτότητας σε σχέση με την καλλιέργεια στοιχείων δημοκρατίας, ευρωπαϊκών αξιών όπως ισότητα, συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα καθώς και στάσεων απέναντι σε πανανθρώπινες αξίες όπως ο εθελοντισμός και η αλληλεγγύη. Θα διερευνηθεί επίσης σε ποιο βαθμό γίνονται κοινές δράσεις με τους γονείς σε σχέση με το στόχο αυτό.

Θα εκτιμούσα ιδιαίτερα εάν επιτρέπατε στο παιδί σας να συμμετέχει στην έρευνα μου, καθώς τα αποτελέσματα της, μπορούν να συμβάλουν στην ανεύρεση τρόπων βελτίωσης, σε σχέση με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας, ώστε τα παιδιά μας να γίνουν οι ενεργοί πολίτες του αύριο που θα νοιάζονται και θα προσφέρουν στην κοινωνία μας.

Η επιλογή του δείγματος της έρευνας έχει γίνει με τη μέθοδο της απλής τυχαίας δειγματοληψίας. Η συμμετοχή του παιδιού σας στην έρευνα είναι εθελοντική και προϋποθέτει τη σύμφωνη γνώμη του παιδιού σας. Το ερωτηματολόγιο μπορεί να συμπληρωθεί από το παιδί σας σε 40 περίπου λεπτά. Η έρευνα θα διαρκέσει από τις 15.4.18 μέχρι τις 5.5.18. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα μπορούν να αποχωρήσουν οποιαδήποτε στιγμή χωρίς συνέπειες. Θα διασφαλιστεί η ανωνυμία των συμμετεχόντων και του σχολείου και το σχολείο δεν θα μπορεί να εντοπιστεί κατά την παρουσίαση ή δημοσίευση των αποτελεσμάτων. Τα δεδομένα που θα συλλεχθούν θα χρησιμοποιηθούν

μόνο για τους σκοπούς της συγκεκριμένης έρευνας (θα ληφθούν όλα τα απαραίτητα μέτρα για την ασφαλή φύλαξη των δεδομένων της έρευνας).

Το έντυπο αυτό (ενημέρωσης γονέα/κηδεμόνα) δεν επιστρέφεται στον ερευνητή αλλά θα το κρατήσετε εσείς. Θα επιστραφεί στο σχολείο, μόνο το έντυπο συγκατάθεσης γονέων/κηδεμόνων για τη συμμετοχή του παιδιού στην έρευνα. Το έντυπο συγκατάθεσης γονέων/κηδεμόνων, αφού συμπληρωθεί, θα πρέπει να επιστραφεί στον εκπαιδευτικό του παιδιού σας.

Τα ερωτηματολόγια θα συμπληρωθούν από τα παιδιά στην τάξη, στην παρουσία του εκπαιδευτικού και ακολούθως θα σταλούν σε εμένα, μέσω του διευθυντή του σχολείου. Σε περίπτωση οποιουδήποτε παραπόνου μπορείτε να επικοινωνήσετε με τον καθηγητή του Πανεπιστημίου Νεάπολις, κύριο ..... (.....).

Για οποιεσδήποτε απορίες μπορείτε να επικοινωνήσετε μαζί μου στο τηλέφωνο ..... ή στο email (.....)

Σας ευχαριστώ

Με εκτίμηση

Χλόη Έλληνα Σιαηλή

Ενημερωτική επιστολή προς γονείς για τη συμμετοχή τους στην έρευνα

Χλόη Έλληνα Σιαηλή

Phd Student

Πανεπιστήμιο Νεάπολις

28.3.18

Επιστολή για ενημέρωση των γονιών για τη συμμετοχή τους στην έρευνα.

Αξιότιμε κύριε / κυρία

Ονομάζομαι Χλόη Έλληνα Σιαηλή. Στα πλαίσια των διδακτορικών μου σπουδών διεξάγω μια έρευνα που έχει σκοπό να διερευνηθούν οι απόψεις εκπαιδευτικών, γονιών μαθητών σε σχέση με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας στα σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Θα διερευνηθεί αν υπάρχει συσχέτιση στις απόψεις αυτές και αν υπάρχει κοινή αντίληψη της έννοιας της ενεργού πολιτότητας σε σχέση με την καλλιέργεια στοιχείων δημοκρατίας, ευρωπαϊκών αξιών όπως ισότητα, συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα καθώς και στάσεων απέναντι σε πανανθρώπινες αξίες όπως ο εθελοντισμός και η αλληλεγγύη. Θα διερευνηθεί επίσης σε ποιο βαθμό γίνονται κοινές δράσεις με τους γονείς σε σχέση με το στόχο αυτό.

Θα εκτιμούσα ιδιαίτερα εάν συμμετείχατε στην έρευνα μου, καθώς τα αποτελέσματα της, μπορούν να συμβάλουν στην ανεύρεση τρόπων βελτίωσης, σε σχέση με την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας, ώστε τα παιδιά μας να γίνουν οι ενεργοί πολίτες του αύριο που θα νοιάζονται και θα προσφέρουν στην κοινωνία μας.

Η επιλογή του δείγματος της έρευνας έχει γίνει με τη μέθοδο της απλής τυχαίας δειγματοληψίας. Η συμμετοχή στην έρευνα είναι εθελοντική και μπορείτε να αποχωρήσετε από την έρευνα οποιαδήποτε στιγμή χωρίς οποιεσδήποτε συνέπειες. Το ερωτηματολόγιο μπορεί να συμπληρωθεί σε 30-40 λεπτά. Η έρευνα θα διαρκέσει από τις 15.4.18 μέχρι τις 5.5.18. Διαβεβαιώνω ότι θα διασφαλιστεί η ανωνυμία των συμμετεχόντων και του σχολείου και το σχολείο δεν θα μπορεί να εντοπιστεί κατά την παρουσίαση ή δημοσίευση των αποτελεσμάτων (θα ληφθούν όλα τα απαραίτητα μέτρα για την ασφαλή φύλαξη των δεδομένων της έρευνας). Τα δεδομένα που θα συλλεχθούν θα χρησιμοποιηθούν μόνο για τους σκοπούς της συγκεκριμένης έρευνας. Το έντυπο ενημέρωσης γονιών για τη συμμετοχή τους στην έρευνα, δεν θα το επιστρέψετε, αλλά θα το κρατήσετε εσείς. Θα επιστρέψετε μόνο το «έντυπο συγκατάθεσης γονιού για τη συμμετοχή του στην έρευνα» εάν έχει υπογραφεί από εσάς και θα δοθεί στο δάσκαλο του

παιδιού σας, ο οποίος θα σας δώσει το ερωτηματολόγιο για να το συμπληρώσετε. Τα συμπληρωμένα ερωτηματολόγια θα πρέπει να επιστραφούν στο δάσκαλο του παιδιού σας μέχρι τις 5 Μαΐου 2018.

Σε περίπτωση οποιουδήποτε παραπόνου μπορείτε να επικοινωνήσετε με τον καθηγητή του

Πανεπιστημίου Νεάπολης, κύριο ..... (.....).

Για οποιεσδήποτε απορίες μπορείτε να επικοινωνήσετε μαζί μου στο τηλέφωνο .....

ή

στο (.....).

Σας ευχαριστώ πάρα πολύ για τη συνεργασία!

Με εκτίμηση

Χλόη Έλληνα Σιαηλή

Συγκατάθεση εκπαιδευτικού για συμμετοχή στην έρευνα

Χλόη Έλληνα Σιαηλή

Phd Student

Πανεπιστήμιο

Νεάπολις

28.3.18

Συγκατάθεση εκπαιδευτικού για συμμετοχή στην έρευνα

Μετά από ενημέρωση για το σκοπό και τις διαδικασίες της έρευνας της Χλόη Έλληνα Σιαηλή, (Phd Student, Πανεπιστήμιο Νεάπολις) με τίτλο: Εκπαίδευση - Δημοκρατία και ενεργός πολιτότητα μέσα από την ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση. Απόψεις και αντιλήψεις εκπαιδευτικών - μαθητών - γονιών για το ρόλο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε σχέση με το πιο πάνω τρίπτυχο, που θα διενεργηθεί από τις 15 Απριλίου 2018 έως τις 5 Μαΐου 2018, δίνω τη συγκατάθεση μου για συμμετοχή στην έρευνα.

Όνοματεπώνυμο Εκπαιδευτικού .....

Υπογραφή εκπαιδευτικού

.....

Συγκατάθεση γονιών για συμμετοχή του παιδιού τους στην έρευνα

Χλόη Έλληνα Σιαηλή

Phd Student

Πανεπιστήμιο

Νεάπολις

28.3.18

Συγκατάθεση γονιών για συμμετοχή του παιδιού τους στην έρευνα

Μετά από ενημέρωσή μου για το σκοπό και τις διαδικασίες της έρευνας της Χλόη Έλληνα Σιαηλή, (Phd Student, Πανεπιστήμιο Νεάπολις) με τίτλο: Εκπαίδευση - Δημοκρατία και ενεργός πολιτότητα μέσα από την ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση. Απόψεις και αντιλήψεις εκπαιδευτικών - μαθητών - γονιών για το ρόλο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε σχέση με το πιο πάνω τρίπτυχο, που θα διενεργηθεί από τις 15.4 2018 έως τις 5.5.2018, δίνω τη συγκατάθεσή μου για τη συμμετοχή τους παιδιού μου ..... τάξη ..... στην έρευνα αυτή.

Υπογραφή γονέα

.....

Συγκατάθεση γονιών για συμμετοχή του παιδιού τους στην έρευνα

Χλόη Έλληνα Σιαηλή
Phd Student
Πανεπιστήμιο Νεάπολις
28.3.18

Συγκατάθεση γονιών για συμμετοχή στην έρευνα

Μετά από ενημέρωση μου για το σκοπό και τις διαδικασίες της έρευνας της Χλόη Έλληνα Σιαηλή, (Phd Student, Πανεπιστήμιο Νεάπολις) με τίτλο: Εκπαίδευση - Δημοκρατία και ενεργός πολιτότητα μέσα από την ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση. Απόψεις και αντιλήψεις εκπαιδευτικών - μαθητών - γονιών για το ρόλο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε σχέση με το πιο πάνω τρίπτυχο, που θα διενεργηθεί από τις 15 Απριλίου 2018 έως τις 5 Μαΐου 2018, δίνω τη συγκατάθεση μου για συμμετοχή στην έρευνα.

Ονοματεπώνυμο

Γονέα/κηδεμόνα

.....

Υπογραφή γονέα

.....

Παράρτημα Β΄

Πίνακες

Πίνακας 1. Έλεγχος Cronbach των μεταβλητών

Reliability Statistics		
Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
.920	.937	125

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 2. Σε ποιες τάξεις διδάσκουν οι δάσκαλοι του δείγματος

Capacity		Frequenc y	Percent	Valid Percent
Δάσκαλος	Valid	199	21.5	21.5
	A΄, Β΄, Ε΄	3	0.3	0.3
	Β΄	4	0.4	0.4
	Ε΄	7	0.8	0.8
	Α΄	56	6.1	6.1
	Α΄-Γ΄	3	0.3	0.3
	Α΄-Ε΄	4	0.4	0.4
	Α΄-Στ΄	44	4.4	4.4
	Α΄, Γ΄-Στ΄	3	0.3	0.3
	Α΄+Δ΄	4	0.4	0.4
	Β΄	96	10.4	10.4
	Β΄, Δ΄, Στ΄	4	0.4	0.4
	Β΄, Ε΄, Στ΄	3	0.3	0.3
	Γ΄	73	7.9	7.9

	Γ' - Δ'	3	0.3	0.3
	Γ' - Ε'	5	0.5	0.5
	Γ' - Στ'	9	1.0	1.0
	Δ'	116	12.5	12.5
	Δ' - Στ'	10	1.1	1.1
	Διάφορες	6	0.6	0.6
	Ε'	108	11.7	11.7
	Ε' - Στ'	3	0.3	0.3
	Ειδική εκπαίδευση	4	0.4	0.4
	Λογοθεραπεία	6	0.6	0.6
	Περιοδεύων	5	0.5	0.5
	Όλες	6	0.6	0.6
	Στ'	134	14.5	14.5
	Total	925	100.0	100.0

Παράρτημα Β'. Πίνακας 3. Αποτελέσματα σχετικά με τον τρόπο που εννιολογούν την έννοια της ενεργού πολιτότητας οι συμμετέχοντες

Descriptive				
		N	Mean	Std. Deviation
Η στάση απέναντι στους ξένους και τους μετανάστες	Δάσκαλος	925	4.1849	0.73073
	Νηπιαγωγός	180	4.2444	0.67371
	Γονέας	1766	3.6823	0.96652
	Μαθητής	1752	3.6056	0.96851
	Total	4623	3.7757	0.94487
Η στάση απέναντι	Δάσκαλος	925	.3254	0.66698

στην ανεργία και τη φτώχεια	Νηπιαγωγός	173	4.3584	0.68954
	Γονέας	1766	4.0447	0.88470
	Μαθητής	1734	3.5761	1.19275
	Total	4598	3.9363	1.01718
Η συμμετοχή στα κοινά	Δάσκαλος	925	4.4605	0.74134
	Νηπιαγωγός	176	4.5284	0.56497
	Γονέας	1745	3.9868	1.01725
	Μαθητής	1744	3.6542	1.13174
	Total	4590	3.9767	1.04929
Ο εθελοντισμός	Δάσκαλος	925	4.4757	0.71222
	Νηπιαγωγός	173	4.5549	0.67655
	Γονέας	1751	3.9823	1.05518
	Μαθητής	1756	3.7597	1.06072
	Total	4605	4.0180	1.02462
Η βοήθεια και εμπιστοσύνη στον συνάνθρωπο	Δάσκαλος	921	4.5516	2.29645
	Νηπιαγωγός	170	4.3294	0.61323
	Γονέας	1765	4.0425	0.96357
	Μαθητής	1729	3.8751	1.10946
	Total	4585	4.0923	1.39886
Η κατανόηση της Δημοκρατίας	Δάσκαλος	922	4.3471	0.78320
	Νηπιαγωγός	173	4.9480	5.25099
	Γονέας	1732	3.8343	1.06665
	Μαθητής	1709	3.7882	1.11129
	Total	4536	3.9636	1.46785
Η εμπιστοσύνη σε κοινωνικούς θεσμούς	Δάσκαλος	922	4.1367	0.83541
	Νηπιαγωγός	173	4.1098	0.79575
	Γονέας	1731	3.5789	1.09121
	Μαθητής	1721	3.2179	1.09526

	Total	4547	3.5755	1.09340
Η σχέση των πολιτών με τα μέσα ενημέρωσης	Δάσκαλος	919	3.8096	1.01496
	Νηπιαγωγός	167	3.8024	0.96467
	Γονέας	1751	3.4649	0.97734
	Μαθητής	1723	3.4637	1.09864
	Total	4560	3.5463	1.04181
Ζητήματα που αφορούν την εθνική και θρησκευτική ταυτότητα του κάθε ατόμου	Δάσκαλος	922	3.9089	0.99311
	Νηπιαγωγός	173	3.9306	1.04316
	Γονέας	1751	3.3250	1.24076
	Μαθητής	1705	3.5935	1.29583
	Total	4551	3.5669	1.23015

Παράρτημα Β'. Πίνακας 4. Συσχέτιση αποτελεσμάτων σχετικά με τον τρόπο που εννιολογούν την έννοια της ενεργού πολιτότητας οι συμμετέχοντες

<i>Descriptives</i>									
		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
						Lower Bound	Upper Bound		
Η στάση απέναντι στους ξένους και τους μετανάστες	Δάσκαλος	925	4.1849	0.73073	0.02403	4.1377	4.2320	1.00	5.00
	Νηπιαγωγός	180	4.2444	0.67371	0.05022	4.1454	4.3435	2.00	5.00
	Γονέας	1766	3.6823	0.96652	0.02300	3.6372	3.7274	1.00	5.00
	Μαθητής	175	3.605	0.96851	0.0231	3.560	3.651	1.00	6.00

		2	6		4	2	0		
	Total	462	3.775	0.94487	0.0139	3.748	3.802	1.00	6.00
		3	7		0	4	9		
Η στάση απέναντι στην ανεργία και τη φτώχεια	Δάσκαλος	925	4.325	0.66698	0.0219	4.282	4.368	2.00	5.00
			4		3	4	4		
	Νηπιαγωγός	173	4.358	0.68954	0.0524	4.254	4.461	2.00	5.00
			4		2	9	9		
	Γονέας	176	4.044	0.88470	0.0210	4.003	4.086	1.00	5.00
		6	7		5	4	0		
	Μαθητής	173	3.576	1.19275	0.0286	3.519	3.632	1.00	5.00
		4	1		4	9	3		
	Total	459	3.936	1.01718	0.0150	3.906	3.965	1.00	5.00
		8	3		0	9	7		
Η συμμετοχή στα κοινά	Δάσκαλος	925	4.460	0.74134	0.0243	4.412	4.508	2.00	5.00
			5		7	7	4		
	Νηπιαγωγός	176	4.528	0.56497	0.0425	4.444	4.612	3.00	5.00
			4		9	4	5		
	Γονέας	174	3.986	1.01725	0.0243	3.939	4.034	1.00	5.00
		5	8		5	1	6		
	Μαθητής	174	3.654	1.13174	0.0271	3.601	3.707	1.00	5.00
		4	2		0	1	4		
	Total	459	3.976	1.04929	0.0154	3.946	4.007	1.00	5.00
		0	7		9	3	1		
Ο εθελοντισμ ός	Δάσκαλος	925	4.475	0.71222	0.0234	4.429	4.521	2.00	5.00
			7		2	7	6		
	Νηπιαγωγός	173	4.554	0.67655	0.0514	4.453	4.656	2.00	5.00
			9		4	4	4		
	Γονέας	175	3.982	1.05518	0.0252	3.932	4.031	1.00	5.00
		1	3		2	8	8		
	Μαθητής	175	3.759	1.06072	0.0253	3.710	3.809	1.00	5.00
		6	7		1	0	3		
	Total	460	4.018	1.02462	0.0151	3.988	4.047	1.00	5.00
		5	0		0	4	6		
Η βοήθεια	Δάσκαλος	921	4.551	2.29645	0.0756	4.403	4.700	2.00	43.00

και εμπιστοσύ νη στον συνάνθρωπ ο			6		7	1	1		
	Νηπιαγωγ ός	170	4.329	0.61323	0.0470	4.236	4.422	3.00	5.00
			4		3	6	3		
	Γονέας	176	4.042	0.96357	0.0229	3.997	4.087	1.00	5.00
		5	5		4	5	5		
	Μαθητής	172	3.875	1.10946	0.0266	3.822	3.927	1.00	5.00
		9	1		8	7	4		
	Total	458	4.092	1.39886	0.0206	4.051	4.132	1.00	43.00
		5	3		6	8	8		
Η κατανόηση πτυχών της Δημοκρατί ας	Δάσκαλος	922	4.347	0.78320	0.0257	4.296	4.397	1.00	5.00
			1		9	5	7		
	Νηπιαγωγ ός	173	4.948	5.25099	0.3992	4.160	5.736	2.00	44.00
			0		3	0	0		
	Γονέας	173	3.834	1.06665	0.0256	3.784	3.884	1.00	5.00
		2	3		3	0	6		
	Μαθητής	170	3.788	1.11129	0.0268	3.735	3.840	1.00	5.00
		9	2		8	5	9		
	Total	453	3.963	1.46785	0.0217	3.920	4.006	1.00	44.00
		6	6		9	9	4		
Η εμπιστοσύ νη σε κοινωνικού ς θεσμούς	Δάσκαλος	922	4.136	0.83541	0.0275	4.082	4.190	1.00	5.00
			7		1	7	7		
	Νηπιαγωγ ός	173	4.109	0.79575	0.0605	3.990	4.229	2.00	5.00
			8		0	4	2		
	Γονέας	173	3.578	1.09121	0.0262	3.527	3.630	1.00	5.00
		1	9		3	4	3		
	Μαθητής	172	3.217	1.09526	0.0264	3.166	3.269	1.00	5.00
		1	9		0	1	7		
	Total	454	3.575	1.09340	0.0162	3.543	3.607	1.00	5.00
		7	5		1	8	3		
Η σχέση των πολιτών με τα μέσα ενημέρωσης	Δάσκαλος	919	3.809	1.01496	0.0334	3.743	3.875	1.00	5.00
			6		8	9	3		
	Νηπιαγωγ ός	167	3.802	0.96467	0.0746	3.655	3.949	1.00	5.00
			4		5	0	8		
	Γονέας	175	3.464	0.97734	0.0233	3.419	3.510	1.00	5.00

ς		1	9		6	1	7		
	Μαθητής	172	3.463	1.09864	0.0264	3.411	3.515	1.00	5.00
		3	7		7	8	6		
	Total	456	3.546	1.04181	0.0154	3.516	3.576	1.00	5.00
		0	3		3	0	5		
Ζητήματα που αφορούν την εθνική και θρησκευτική ταυτότητα του κάθε ατόμου	Δάσκαλος	922	3.908	0.99311	0.0327	3.844	3.973	1.00	5.00
			9		1	7	1		
	Νηπιαγωγός	173	3.930	1.04316	0.0793	3.774	4.087	1.00	5.00
			6		1	1	2		
	Γονέας	175	3.325	1.24076	0.0296	3.266	3.383	1.00	5.00
		1	0		5	8	1		
Μαθητής	170	3.593	1.29583	0.0313	3.532	3.655	1.00	5.00	
		5	5		8	0	1		
Total	455	3.566	1.23015	0.0182	3.531	3.602	1.00	5.00	
		1	9		3	2	7		

ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Η στάση απέναντι στους ξένους και τους μετανάστες	Between Groups	261,867	3	87,289	104,705	0,000
	Within Groups	3850,722	4619	0,834		
	Total	4112,589	4622			
Η στάση απέναντι στην ανεργία και τη φτώχεια	Between Groups	416,578	3	138,859	146,995	0,000
	Within Groups	4339,751	4594	0,945		
	Total	4756,329	4597			
Η συμμετοχή στα κοινά	Between Groups	451,633	3	150,544	150,058	0,000
	Within Groups	4600,873	4586	1,003		
	Total	5052,506	4589			
Ο εθελοντισμός	Between Groups	363,036	3	121,012	124,546	0,000

	Groups					0
	Within Groups	4470,468	4601	0,972		
	Total	4833,504	4604			
Η βοήθεια και εμπιστοσύνη στον συνάνθρωπο	Between Groups	194,191	3	64,730	70,078	0,000
	Within Groups	4231,387	4581	0,924		
	Total	4425,578	4584			
Η κατανόηση πτυχών της Δημοκρατίας	Between Groups	228,583	3	76,194	72,997	0,000
	Within Groups	4730,510	4532	1,044		
	Total	4959,093	4535			
Η εμπιστοσύνη σε κοινωνικούς θεσμούς	Between Groups	559,831	3	186,610	173,903	0,000
	Within Groups	4874,969	4543	1,073		
	Total	5434,801	4546			
Η σχέση των πολιτών με τα μέσα ενημέρωσης	Between Groups	98,009	3	32,670	30,688	0,000
	Within Groups	4850,228	4556	1,065		
	Total	4948,237	4559			
Ζητήματα που αφορούν την εθνική και θρησκευτική ταυτότητα του κάθε ατόμου	Between Groups	234,433	3	78,144	53,424	0,000
	Within Groups	6650,943	4547	1,463		
	Total	6885,376	4550			
Post Hoc Tests						
Multiple Comparisons						

Bonferroni							
Dependent Variable			Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Η στάση απέναντι στους ξένους και τους μετανάστες	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	-0,05958	0,07438	1,000	-0,2559	0,1367
		Γονέας	.50253*	0,03706	0,000	0,4047	0,6003
		Μαθητής	.58155*	0,03711	0,000	0,4836	0,6795
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	0,05958	0,07438	1,000	-0,1367	0,2559
		Γονέας	.56211*	0,07144	0,000	0,3736	0,7507
		Μαθητής	.64113*	0,07147	0,000	0,4525	0,8298
	Γονέας	Δάσκαλος	-.50253*	0,03706	0,000	-0,6003	-0,4047
		Νηπιαγωγός	-.56211*	0,07144	0,000	-0,7507	-0,3736
		Μαθητής	0,07902	0,03079	0,062	-0,0022	0,1603
		Μαθητής	-.58155*	0,03711	0,000	-0,6795	-0,4836

						5		
		Νηπιαγωγός	-.64113*	0,0714	0,000	-	-	
		ς		7		0,829	0,4525	
		Γονέας	-0,07902	0,0307	0,062	-	0,0022	
				9		0,160	3	
Η στάση απέναντι στην ανεργία και τη φτώχεια	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	-0,03298	0,0805	1,000	-	0,1795	
		ς		1		0,245	5	
		Γονέας	.28067*	0,0394	0,000	0,176	0,3848	
					5		6	
		Μαθητής	.74928*	0,0395	0,000	0,644	0,8537	
					7		8	
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	0,03298	0,0805	1,000	-	0,2455	
		ς			1		0,179	5
		Γονέας	.31365*	0,0774	0,000	0,109	0,5180	
					3		3	
		Μαθητής	.78226*	0,0774	0,000	0,577	0,9868	
					9		7	
	Γονέας	Δάσκαλος	-.28067*	0,0394	0,000	-	-	
					5		0,384	0,1766
Νηπιαγωγός		-.31365*	0,0774	0,000	-	-		
	ς			3		0,518	0,1093	
	Μαθητής	.46861*	0,0328	0,000	0,381	0,5553		
				6		9		
Μαθητής	Δάσκαλος	-.74928*	0,0395	0,000	-	-		
				7		0,853	0,6448	
	Νηπιαγωγός	-.78226*	0,0774	0,000	-	-		
	ς			9		0,986	0,5777	

						8	
		Γονέας	-.46861 [*]	0,0328 6	0,000	- 0,555 3	- 0,3819
Η συμμετοχή στα κοινά	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	-0,06787	0,0823 7	1,000	- 0,285 3	0,1495
		Γονέας	.47372 [*]	0,0407 4	0,000	0,366 2	0,5812
		Μαθητής	.80630 [*]	0,0407 4	0,000	0,698 8	0,9138
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	0,06787	0,0823 7	1,000	- 0,149 5	0,2853
		Γονέας	.54159 [*]	0,0792 2	0,000	0,332 5	0,7507
		Μαθητής	.87417 [*]	0,0792 2	0,000	0,665 1	1,0833
	Γονέας	Δάσκαλος	-.47372 [*]	0,0407 4	0,000	- 0,581 2	- 0,3662
		Νηπιαγωγός	-.54159 [*]	0,0792 2	0,000	- 0,750 7	- 0,3325
		Μαθητής	.33258 [*]	0,0339 1	0,000	0,243 1	0,4221
	Μαθητής	Δάσκαλος	-.80630 [*]	0,0407 4	0,000	- 0,913 8	- 0,6988
		Νηπιαγωγός	-.87417 [*]	0,0792 2	0,000	- 1,083 3	- 0,6651
		Γονέας	-.33258 [*]	0,0339 1	0,000	- 0,422	- 0,2431

						1	
Ο εθελοντισμός	Δάσκαλος	Νηπιαγωγό ς	-0,07924	0,0816 5	1,000	- 0,294 7	0,1363
		Γονέας	.49338*	0,0400 7	0,000	0,387 6	0,5991
		Μαθητής	.71599*	0,0400 5	0,000	0,610 3	0,8217
	Νηπιαγωγό ς	Δάσκαλος	0,07924	0,0816 5	1,000	- 0,136 3	0,2947
		Γονέας	.57262*	0,0785 6	0,000	0,365 3	0,7800
		Μαθητής	.79523*	0,0785 5	0,000	0,587 9	1,0025
	Γονέας	Δάσκαλος	-.49338*	0,0400 7	0,000	- 0,599 1	- 0,3876
		Νηπιαγωγό ς	-.57262*	0,0785 6	0,000	- 0,780 0	- 0,3653
		Μαθητής	.22261*	0,0332 9	0,000	0,134 7	0,3105
	Μαθητής	Δάσκαλος	-.71599*	0,0400 5	0,000	- 0,821 7	- 0,6103
		Νηπιαγωγό ς	-.79523*	0,0785 5	0,000	- 1,002 5	- 0,5879
		Γονέας	-.22261*	0,0332 9	0,000	- 0,310 5	- 0,1347
Η βοήθεια και	Δάσκαλος	Νηπιαγωγό ς	0,09513	0,0802 3	1,000	- 0,116	0,3069

εμπιστοσύνη στον συνάνθρωπο						6		
		Γονέας	.38205*	0,0390 7	0,000	0,278 9	0,4852	
		Μαθητής	.54947*	0,0392 1	0,000	0,446 0	0,6529	
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	-0,09513	0,0802 3	1,000	- 0,306 9	0,1166	
		Γονέας	.28692*	0,0771 8	0,001	0,083 2	0,4906	
		Μαθητής	.45434*	0,0772 5	0,000	0,250 4	0,6582	
	Γονέας	Δάσκαλος	-.38205*	0,0390 7	0,000	- 0,485 2	- 0,2789	
		Νηπιαγωγός	-.28692*	0,0771 8	0,001	- 0,490 6	- 0,0832	
		Μαθητής	.16742*	0,0325 2	0,000	0,081 6	0,2533	
	Μαθητής	Δάσκαλος	-.54947*	0,0392 1	0,000	- 0,652 9	- 0,4460	
		Νηπιαγωγός	-.45434*	0,0772 5	0,000	- 0,658 2	- 0,2504	
		Γονέας	-.16742*	0,0325 2	0,000	- 0,253 3	- 0,0816	
	Η κατανόηση πτυχών της Δημοκρατίας	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	0,09274	0,0846 5	1,000	- 0,130 7	0,3162
			Γονέας	.51278*	0,0416 5	0,000	0,402 8	0,6227

		Μαθητής	.55889*	0,0417 5	0,000	0,448 7	0,6691
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	-0,09274	0,0846 5	1,000	- 0,316 2	0,1307
		Γονέας	.42004*	0,0814 6	0,000	0,205 0	0,6351
		Μαθητής	.46616*	0,0815 1	0,000	0,251 0	0,6813
	Γονέας	Δάσκαλος	-.51278*	0,0416 5	0,000	- 0,622 7	- 0,4028
		Νηπιαγωγός	-.42004*	0,0814 6	0,000	- 0,635 1	- 0,2050
		Μαθητής	0,04612	0,0348 3	1,000	- 0,045 8	0,1381
	Μαθητής	Δάσκαλος	-.55889*	0,0417 5	0,000	- 0,669 1	- 0,4487
		Νηπιαγωγός	-.46616*	0,0815 1	0,000	- 0,681 3	- 0,2510
		Γονέας	-0,04612	0,0348 3	1,000	- 0,138 1	0,0458
Η εμπιστοσύνη σε κοινωνικούς θεσμούς	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	0,02683	0,0858 3	1,000	- 0,199 7	0,2534
		Γονέας	.55780*	0,0422 3	0,000	0,446 3	0,6693
		Μαθητής	.91876*	0,0422 8	0,000	0,807 2	1,0304

	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	-0,02683	0,08583	1,000	-0,2534	0,1997	
		Γονέας	.53097*	0,08260	0,000	0,3130	0,7490	
		Μαθητής	.89193*	0,08262	0,000	0,6739	1,1100	
	Γονέας	Δάσκαλος	-.55780*	0,04223	0,000	-0,6693	-0,4463	
		Νηπιαγωγός	-.53097*	0,08260	0,000	-0,7490	-0,3130	
		Μαθητής	.36096*	0,03526	0,000	0,2679	0,4540	
	Μαθητής	Δάσκαλος	-.91876*	0,04228	0,000	-1,0304	-0,8072	
		Νηπιαγωγός	-.89193*	0,08262	0,000	-1,1100	-0,6739	
		Γονέας	-.36096*	0,03526	0,000	-0,4540	-0,2679	
	Η σχέση των πολιτών με τα μέσα ενημέρωσης	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	0,00718	0,08679	1,000	-0,2219	0,2363
			Γονέας	.34470*	0,04203	0,000	0,2338	0,4556
			Μαθητής	.34585*	0,04215	0,000	0,2346	0,4571
Νηπιαγωγός		Δάσκαλος	-0,00718	0,08679	1,000	-0,2363	0,2219	

		Γονέας	.33752*	0,0835 6	0,000	0,117 0	0,5581
		Μαθητής	.33867*	0,0836 2	0,000	0,118 0	0,5594
	Γονέας	Δάσκαλος	-.34470*	0,0420 3	0,000	- 0,455 6	- 0,2338
		Νηπιαγωγός	-.33752*	0,0835 6	0,000	- 0,558 1	- 0,1170
		Μαθητής	0,00115	0,0350 1	1,000	- 0,091 3	0,0936
	Μαθητής	Δάσκαλος	-.34585*	0,0421 5	0,000	- 0,457 1	- 0,2346
		Νηπιαγωγός	-.33867*	0,0836 2	0,000	- 0,559 4	- 0,1180
		Γονέας	-0,00115	0,0350 1	1,000	- 0,093 6	0,0913
Ζητήματα που αφορούν την εθνική και θρησκευτική ταυτότητα του κάθε ατόμου	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	-0,02174	0,1002 1	1,000	- 0,286 2	0,2427
		Γονέας	.58394*	0,0492 1	0,000	0,454 0	0,7138
		Μαθητής	.31535*	0,0494 4	0,000	0,184 9	0,4458
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	0,02174	0,1002 1	1,000	- 0,242 7	0,2862
		Γονέας	.60568*	0,0963 9	0,000	0,351 3	0,8601

		Μαθητής	.33709*	0,0965 0	0,003	0,082 4	0,5918
	Γονέας	Δάσκαλος	-.58394*	0,0492 1	0,000	- 0,713 8	- 0,4540
		Νηπιαγωγός	-.60568*	0,0963 9	0,000	- 0,860 1	- 0,3513
		Μαθητής	-.26859*	0,0411 5	0,000	- 0,377 2	- 0,1600
	Μαθητής	Δάσκαλος	-.31535*	0,0494 4	0,000	- 0,445 8	- 0,1849
		Νηπιαγωγός	-.33709*	0,0965 0	0,003	- 0,591 8	- 0,0824
		Γονέας	.26859*	0,0411 5	0,000	0,160 0	0,3772
*. The mean difference is significant at the 0.05 level.							

Παράρτημα Β'. Πίνακας 5. Προσωπικές στάσεις συμμετεχόντων στο θέμα της ενεργού πολιτότητας

		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error
Άσκηση του δικαιώματος του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι	Δάσκαλος	925	4.0789	0.97437	0.03204
	Νηπιαγωγός	180	4.1111	0.83156	0.06198
	Γονέας	1772	3.6558	1.23611	0.02936
	Μαθητής	1743	3.9989	1.29336	0.03098
	Total	4620	3.8877	1.21161	0.01783
Ενημέρωση	Δάσκαλος	925	3.5514	0.97635	0.03210

σχετικά με πολιτικά θέματα	Νηπιαγωγός	183	3.7158	0.92351	0.06827
	Γονέας	1772	3.3335	1.05090	0.02496
	Μαθητής	0			
	Total	2880	3.4278	1.02707	0.01914
Βοήθεια προς το συνάνθρωπο	Δάσκαλος	913	4.0033	0.73969	0.02448
	Νηπιαγωγός	183	4.1803	0.59784	0.04419
	Γονέας	1772	3.8267	0.88778	0.02109
	Μαθητής	1713	4.0870	0.95336	0.02303
	Total	4581	3.9734	0.88470	0.01307
Ενημέρωση για θέματα που αφορούν το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη	Δάσκαλος	925	3.8692	0.78623	0.02585
	Νηπιαγωγός	183	3.9617	0.72904	0.05389
	Γονέας	1772	3.4328	1.00732	0.02393
	Μαθητής	1730	3.6173	1.05288	0.02531
	Total	4610	3.6106	0.99053	0.01459
Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν θέματα ανακύκλωσης	Δάσκαλος	925	3.8303	0.88172	0.02899
	Νηπιαγωγός	183	4.0219	0.85778	0.06341
	Γονέας	1772	3.5615	1.17769	0.02798
	Μαθητής	1747	3.4310	1.16567	0.02789
	Total	4627	3.5842	1.12107	0.01648
Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν θέματα εξοικονόμησης νερού και ενέργειας	Δάσκαλος	922	3.6551	0.95973	0.03161
	Νηπιαγωγός	183	3.8361	0.98640	0.07292
	Γονέας	1772	3.5801	1.10479	0.02625
	Μαθητής	1734	3.2607	1.14907	0.02759
	Total	4611	3.4851	1.10488	0.01627
Ενημέρωση για θέματα που αφορούν τη	Δάσκαλος	921	3.5831	0.92425	0.03046
	Νηπιαγωγός	179	3.8659	0.95630	0.07148
	Γονέας	1751	3.6111	1.08025	0.02582

μείωση της βίας και του φανατισμού	Μαθητής	1729	3.4216	1.29449	0.03113
	Total	4580	3.5439	1.13898	0.01683
Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού	Δάσκαλος	922	3.2028	1.51828	0.05000
	Νηπιαγωγός	179	3.3017	1.05391	0.07877
	Γονέας	1745	3.0057	1.20633	0.02888
	Μαθητής	0			
	Total	2846	3.0882	1.31115	0.02458
Ενημέρωση για θέματα που αφορούν την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς τοπικά και παγκόσμια	Δάσκαλος	925	3.2789	1.03303	0.03397
	Νηπιαγωγός	179	3.5810	1.00442	0.07507
	Γονέας	1758	2.9915	1.13787	0.02714
	Μαθητής	1712	2.8359	1.24940	0.03020
	Total	4574	3.0144	1.17271	0.01734
Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς τοπικά και παγκόσμια	Δάσκαλος	909	2.8042	1.04373	0.03462
	Νηπιαγωγός	173	3.1618	1.24234	0.09445
	Γονέας	1752	2.5999	1.20453	0.02878
	Μαθητής	1712	2.6051	1.23439	0.02983
	Total	4546	2.6641	1.19368	0.01770

Παράρτημα Β'. Πίνακας 6. Έλεγχος συσχέτισης προσωπικών στάσεων των συμμετεχόντων στο θέμα της ενεργού πολιτότητας

ANOVA						
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	

Άσκηση του δικαιώματος εκλέγειν και του εκλέγεσθαι	Between Groups	159.671	3	53.224	37.106	0.000	
	Within Groups	6621.026	4616	1.434			
	Total	6780.697	4619				
Ενημέρωση σχετικά με πολιτικά θέματα	Between Groups	45.054	2	22.527	21.662	0.000	
	Within Groups	2991.924	2877	1.040			
	Total	3036.978	2879				
Βοήθεια προς το συνάνθρωπο	Between Groups	68.860	3	22.953	29.881	0.000	
	Within Groups	3515.891	4577	0.768			
	Total	3584.751	4580				
Ενημέρωση για θέματα που αφορούν το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη	Between Groups	140.487	3	46.829	49.227	0.000	
	Within Groups	4381.592	4606	0.951			
	Total	4522.079	4609				
Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν θέματα ανακύκλωσης	Between Groups	132.963	3	44.321	36.067	0.000	
	Within Groups	5680.999	4623	1.229			
	Total	5813.962	4626				
Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν θέματα εξοικονόμησης νερού και ενέργειας	Between Groups	152.531	3	50.844	42.781	0.000	
	Within Groups	5475.201	4607	1.188			
	Total	5627.732	4610				

Ενημέρωση για θέματα που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού	Between Groups	53.725	3	17.908	13.92	0.000	
	Within Groups	5886.454	4576	1.286	2		
	Total	5940.179	4579				
Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν τη μείωση της βίας και του φανατισμού	Between Groups	32.138	2	16.069	9.403	0.000	
	Within Groups	4858.725	2843	1.709			
	Total	4890.863	2845				
Ενημέρωση για θέματα που αφορούν την προστασία πολιτιστικής κληρονομιάς τοπικά και παγκόσμια	Between Groups	177.683	3	59.228	44.29	0.000	
	Within Groups	6111.364	4570	1.337	0		
	Total	6289.048	4573				
Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία πολιτιστικής κληρονομιάς τοπικά και παγκόσμια	Between Groups	73.874	3	24.625	17.47	0.000	
	Within Groups	6402.207	4542	1.410	0		
	Total	6476.081	4545				
Post Hoc Tests							
<i>Multiple Comparisons</i>							
Bonferroni							
Dependent Variable			Mean	Std.	Sig.	95%	
			Differen	Error		Confidence	

				ce (I-J)			Interval	
							Lower Bound	Upper Bound
Άσκηση του δικαιώματος του εκλέγειν και του εκλέγεσai	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός		-0.03219	0.09757	1.000	-0.2897	0.2253
		Γονέας		.42316*	0.04858	0.000	0.2949	0.5514
		Μαθητής		0.08007	0.04872	0.602	-0.0485	0.2087
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος		0.03219	0.09757	1.000	-0.2253	0.2897
		Γονέας		.45535*	0.09369	0.000	0.2081	0.7026
		Μαθητής		0.11226	0.09376	1.000	-0.1352	0.3597
	Γονέας	Δάσκαλος		-.42316*	0.04858	0.000	-0.5514	-0.2949
		Νηπιαγωγός		-.45535*	0.09369	0.000	-0.7026	-0.2081
		Μαθητής		-.34310*	0.04040	0.000	-0.4497	-0.2365
	Μαθητής	Δάσκαλος		-0.08007	0.04872	0.602	-0.2087	0.0485

		Νηπιαγωγός	-0.11226	0.09376	1.000	-0.3597	0.1352
		Γονέας	.34310*	0.04040	0.000	0.2365	0.4497
Βοήθεια προς το συνάνθρωπο	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	-0.17704	0.07099	0.076	-0.3644	0.0103
		Γονέας	.17654*	0.03571	0.000	0.0823	0.2708
		Μαθητής	-0.08370	0.03591	0.119	-0.1785	0.0111
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	0.17704	0.07099	0.076	-0.0103	0.3644
		Γονέας	.35358*	0.06805	0.000	0.1740	0.5332
		Μαθητής	0.09335	0.06816	1.000	-0.0866	0.2733
	Γονέας	Δάσκαλος	-.17654*	0.03571	0.000	-0.2708	-0.0823
		Νηπιαγωγός	-.35358*	0.06805	0.000	-0.5332	-0.1740
		Μαθητής	-.26023*	0.02970	0.000	-0.3386	-0.1818
	Μαθητής	Δάσκαλος	0.08370	0.03591	0.119	-0.0111	0.1785
		Νηπιαγωγός	-0.09335	0.06816	1.000	-0.0866	0.2733

		ός		6		0.273 3	6
		Γονέας	.26023*	0.0297 0	0.000	0.181 8	0.338 6
Ενημέρωση για θέματα που αφορούν το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	-0.09256	0.0789 1	1.000	- 0.300 8	0.115 7
		Γονέας	.43634*	0.0395 6	0.000	0.331 9	0.540 8
		Μαθητής	.25185*	0.0397 3	0.000	0.147 0	0.356 7
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	0.09256	0.0789 1	1.000	- 0.115 7	0.300 8
		Γονέας	.52890*	0.0757 3	0.000	0.329 0	0.728 8
		Μαθητής	.34441*	0.0758 2	0.000	0.144 3	0.544 5
	Γονέας	Δάσκαλος	-.43634*	0.0395 6	0.000	- 0.540 8	- 0.331 9
		Νηπιαγωγός	-.52890*	0.0757 3	0.000	- 0.728 8	- 0.329 0
		Μαθητής	-.18450*	0.0329 7	0.000	- 0.271 5	- 0.097 5
	Μαθητής	Δάσκαλος	-.25185*	0.0397 3	0.000	- 0.356 7	- 0.147 0
		Νηπιαγωγός	-.34441*	0.0758 2	0.000	- 0.544 5	- 0.144 3
		Γονέας	.18450*	0.0329	0.000	0.097	0.271

				7		5	5
Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν θέματα ανακύκλωσης	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	-0.19159	0.0896 9	0.196	- 0.428 3	0.045 1
		Γονέας	.26876*	0.0449 7	0.000	0.150 1	0.387 4
		Μαθητής	.39925*	0.0450 8	0.000	0.280 3	0.518 2
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	0.19159	0.0896 9	0.196	- 0.045 1	0.428 3
		Γονέας	.46035*	0.0860 7	0.000	0.233 2	0.687 5
		Μαθητής	.59083*	0.0861 3	0.000	0.363 5	0.818 2
	Γονέας	Δάσκαλος	-.26876*	0.0449 7	0.000	- 0.387 4	- 0.150 1
		Νηπιαγωγός	-.46035*	0.0860 7	0.000	- 0.687 5	- 0.233 2
		Μαθητής	.13049*	0.0373 8	0.003	0.031 8	0.229 1
	Μαθητής	Δάσκαλος	-.39925*	0.0450 8	0.000	- 0.518 2	- 0.280 3
		Νηπιαγωγός	-.59083*	0.0861 3	0.000	- 0.818 2	- 0.363 5
		Γονέας	-.13049*	0.0373 8	0.003	- 0.229 1	- 0.031 8
Συμμετοχή σε δράσεις που	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	-0.18097	0.0882 2	0.242	- 0.413	0.051 9

αφορούν θέματα εξοικονόμησης νερού και ενέργειας						8	
		Γονέας	0.07496	0.0442	0.543	-	0.191
				7		0.041	8
						9	
		Μαθητής	.39443*	0.0444	0.000	0.277	0.511
				3		1	7
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	0.18097	0.0882	0.242	-	0.413
				2		0.051	8
						9	
		Γονέας	.25593*	0.0846	0.015	0.032	0.479
				5		5	3
		Μαθητής	.57540*	0.0847	0.000	0.351	0.799
			3		8	0	
Γονέας	Δάσκαλος	-0.07496	0.0442	0.543	-	0.041	
			7		0.191	9	
					8		
	Νηπιαγωγός	-.25593*	0.0846	0.015	-	-	
			5		0.479	0.032	
					3	5	
	Μαθητής	.31947*	0.0368	0.000	0.222	0.416	
				2		3	7
Μαθητής	Δάσκαλος	-.39443*	0.0444	0.000	-	-	
			3		0.511	0.277	
					7	1	
	Νηπιαγωγός	-.57540*	0.0847	0.000	-	-	
		3		0.799	0.351		
				0	8		
	Γονέας	-.31947*	0.0368	0.000	-	-	
			2		0.416	0.222	
					7	3	
Ενημέρωση για θέματα που αφορούν τη μείωση της βίας	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	-0.28286*	0.0926	0.014	-	-
				5		0.527	0.038
					4	3	
	Γονέας	-0.02802	0.0461	1.000	-	0.093	

και φανατισμού	του				7		0.149 9	8
			Μαθητής	.16143*	0.0462 7	0.003	0.039 3	0.283 6
		Νηπιαγωγ ός	Δάσκαλος	.28286*	0.0926 5	0.014	0.038 3	0.527 4
			Γονέας	.25484*	0.0890 0	0.025	0.019 9	0.489 8
			Μαθητής	.44429*	0.0890 5	0.000	0.209 2	0.679 3
		Γονέας	Δάσκαλος	0.02802	0.0461 7	1.000	- 0.093 8	0.149 9
			Νηπιαγωγ ός	-.25484*	0.0890 0	0.025	- 0.489 8	- 0.019 9
			Μαθητής	.18945*	0.0384 5	0.000	0.088 0	0.290 9
		Μαθητής	Δάσκαλος	-.16143*	0.0462 7	0.003	- 0.283 6	- 0.039 3
			Νηπιαγωγ ός	-.44429*	0.0890 5	0.000	- 0.679 3	- 0.209 2
			Γονέας	-.18945*	0.0384 5	0.000	- 0.290 9	- 0.088 0
		Ενημέρωση θέματα αφορούν προστασία πολιτιστικής κληρονομιάς τοπικά	για που την της και	Δάσκαλος	Νηπιαγωγ ός	-.30209*	0.0944 3	0.008
	Γονέας			.28745*	0.0469 7	0.000	0.163 5	0.411 4
	Μαθητής			.44305*	0.0471 9	0.000	0.318 5	0.567 6

παγκόσμια	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	.30209*	0.0944	0.008	0.052	0.551
				3		9	3
		Γονέας	.58954*	0.0907	0.000	0.350	0.829
				3		1	0
	Μαθητής	.74514*	0.0908	0.000	0.505	0.984	
				4		4	9
	Γονέας	Δάσκαλος	-.28745*	0.0469	0.000	-	-
				7		0.411	0.163
						4	5
	Νηπιαγωγός	-.58954*	0.0907	0.000	-	-	
				3		0.829	0.350
						0	1
Μαθητής	.15560*	0.0392	0.000	0.052	0.259		
			7		0	2	
Μαθητής	Δάσκαλος	-.44305*	0.0471	0.000	-	-	
			9		0.567	0.318	
					6	5	
	Νηπιαγωγός	-.74514*	0.0908	0.000	-	-	
			4		0.984	0.505	
					9	4	
Γονέας	-.15560*	0.0392	0.000	-	-		
			7		0.259	0.052	
					2	0	
Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν την προστασία πολιτιστικής κληρονομιάς τοπικά και παγκόσμια	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	-.35767*	0.0984	0.002	-	-
				8		0.617	0.097
						6	7
	Γονέας	.20429*	0.0485	0.000	0.076	0.332	
				3		2	4
	Μαθητής	.19904*	0.0487	0.000	0.070	0.327	
			2		4	6	
Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	.35767*	0.0984	0.002	0.097	0.617	
					7	6	
Γονέας	.56196*	0.0946	0.000	0.312	0.811		
			2		2	7	

		Μαθητής	.55671*	0.0947	0.000	0.306	0.806
				2		7	7
	Γονέας	Δάσκαλος	-.20429*	0.0485	0.000	-	-
				3		0.332	0.076
						4	2
		Νηπιαγωγός	-.56196*	0.0946	0.000	-	-
				2		0.811	0.312
						7	2
		Μαθητής	-0.00525	0.0403	1.000	-	0.101
				5		0.111	2
						7	
	Μαθητής	Δάσκαλος	-.19904*	0.0487	0.000	-	-
				2		0.327	0.070
						6	4
		Νηπιαγωγός	-.55671*	0.0947	0.000	-	-
				2		0.806	0.306
						7	7
		Γονέας	0.00525	0.0403	1.000	-	0.111
				5		0.101	7
						2	

Παράρτημα Β'. Πίνακας 7. Ποιοι θα πρέπει να είναι οι σημαντικότεροι στόχοι του σχολείου όσον αφορά την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας

Capacity = Δάσκαλος					
Descriptive Statistics ^a					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς	872	1.00	9.00	4.6101	2.68290
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς	878	1.00	9.00	4.5752	2.69434
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της τοπικής κληρονομιάς	891	1.00	9.00	4.3468	2.70535

Καλλιέργεια της ικανότητας του μαθητή να αναπτύσσει και υλοποιεί σχέδια δράσης με στόχο την αλλαγή και τη βελτίωση	886	1.00	9.00	4.2359	2.70294
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος	899	1.00	9.00	4.1980	2.95489
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε εθελοντικές δράσεις που αφορούν τα κοινά	897	1.00	9.00	3.9498	2.83763
Ένταξη αλλόγλωσσων μαθητών και μεταναστών	888	1.00	9.00	3.9133	2.91486
Καλλιέργεια δεξιοτήτων δια βίου μάθησης	892	1.00	9.00	3.8991	2.81429
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή στη σχολική δράση	898	1.00	9.00	3.7283	2.95860
Διαμόρφωση Δημοκρατικού Πολίτη	899	1.00	9.00	3.6151	3.03705

Βελτίωση της πειθαρχίας και αυτοπειθαρχίας των μαθητών με στόχο τη μείωση του φαινομένου του εκφοβισμού και της παραβατικότητας	899	1.00	9.00	3.4561	3.18211
Valid N (listwise)	833				
a. Capacity = Δάσκαλος					
Capacity Νηπιαγωγός	=				
Descriptive Statistics ^a					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς	179	1.00	9.00	4.4302	2.86776
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς	176	1.00	9.00	4.3523	2.96471

Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της τοπικής κληρονομιάς	176	1.00	9.00	4.2273	3.04904
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος	179	1.00	9.00	3.9497	3.19106
Καλλιέργεια της ικανότητας του μαθητή να αναπτύσσει και υλοποιεί σχέδια δράσης με στόχο την αλλαγή και τη βελτίωση	176	1.00	9.00	3.7670	3.07009
Καλλιέργεια δεξιοτήτων δια βίου μάθησης	173	1.00	9.00	3.6994	3.15341
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε εθελοντικές δράσεις που αφορούν τα κοινά	179	1.00	9.00	3.5978	2.93089
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή στη σχολική δράση	176	1.00	9.00	3.4830	3.06869

Διαμόρφωση Δημοκρατικού Πολίτη	179	1.00	9.00	3.4246	3.16204
Ένταξη αλλόγλωσσων μαθητών και μεταναστών	170	1.00	9.00	3.3824	3.13422
Βελτίωση της πειθαρχίας και αυτοπειθαρχίας των μαθητών με στόχο τη μείωση του φαινομένου του εκφοβισμού και της παραβατικότητας	179	1.00	9.00	3.2793	3.34365
Valid N (listwise)	161				
a. Capacity = Νηπιαγωγός					
Capacity = Γονέας					
Descriptive Statistics ^a					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς	1724	1.00	9.00	4.1862	2.64402

Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς	1724	1.00	9.00	4.064 4	2.67139
Ένταξη αλλόγλωσσων μαθητών και μεταναστών	1717	1.00	9.00	3.880 6	2.72886
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της τοπικής κληρονομιάς	1724	1.00	9.00	3.809 2	2.77166
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος	1731	1.00	9.00	3.669 6	2.88718
Καλλιέργεια της ικανότητας του μαθητή να αναπτύσσει και υλοποιεί σχέδια δράσης με στόχο την αλλαγή και τη βελτίωση	1724	1.00	9.00	3.596 3	2.94533

Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε εθελοντικές δράσεις που αφορούν τα κοινά	1724	1.00	9.00	3.5766	2.86845
Καλλιέργεια δεξιοτήτων δια βίου μάθησης	1698	1.00	9.00	3.5194	2.86443
Διαμόρφωση Δημοκρατικού Πολίτη	1717	1.00	9.00	3.5055	2.79268
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή στη σχολική δράση	1731	1.00	9.00	3.4685	2.99894
Βελτίωση της πειθαρχίας και αυτοπειθαρχίας των μαθητών με στόχο τη μείωση του φαινομένου του εκφοβισμού και της παραβατικότητας	1738	1.00	9.00	3.2814	3.17258
Valid N (listwise)	1649				
a. Capacity = Γονέας					
Capacity = Μαθητής					
Descriptive Statistics ^a					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation

Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς	1621	1.00	9.00	4.660 1	2.65503
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς	1608	1.00	9.00	4.505 0	2.57507
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της τοπικής κληρονομιάς	1608	1.00	9.00	4.437 2	2.59549
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος	1621	1.00	99.00	4.299 8	5.45748
Διαμόρφωση Δημοκρατικού Πολίτη	1663	1.00	9.00	4.034 9	2.54396

Ενεργός συμμετοχή του μαθητή σε εθελοντικές δράσεις που αφορούν τα κοινά	1649	1.00	9.00	4.0073	2.81120
Καλλιέργεια της ικανότητας του μαθητή να αναπτύσσει και υλοποιεί σχέδια δράσης με στόχο την αλλαγή και τη βελτίωση	1654	1.00	9.00	4.0048	2.97743
Ενεργός συμμετοχή του μαθητή στη σχολική δράση	1649	1.00	13.00	3.9557	2.84018
Ένταξη αλλόγλωσσων μαθητών και μεταναστών	1602	1.00	9.00	3.9301	2.93657
Καλλιέργεια δεξιοτήτων δια βίου μάθησης	1667	1.00	9.00	3.8050	2.75507
Βελτίωση της πειθαρχίας και αυτοπειθαρχίας των μαθητών με στόχο τη μείωση του φαινομένου του εκφοβισμού και της παραβατικότητας	1667	1.00	9.00	3.6839	2.87958

Valid N (listwise)	1520				
a. Capacity = Μαθητής					

Παράρτημα Β΄ Πίνακας 8. Σε ποια μαθήματα μπορεί να ενσωματωθεί διαθεματικά η καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας

<i>Descriptive Statistics</i>					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. D
Αγωγή Ζωής	1077	1.00	5.00	4.5097	0.67009
Περιβαλλοντική Αγωγή	1077	1.00	5.00	4.4708	0.68868
Αγωγή Υγείας	1077	1.00	5.00	4.3222	0.79215
Γλώσσα	1071	1.00	5.00	4.1345	0.77498
Θρησκευτικά	1077	1.00	5.00	4.0371	0.89843
Γεωγραφία (Γνωρίζω τον κόσμο μου)	1071	1.00	5.00	3.9841	0.86182
Ιστορία	1064	1.00	5.00	3.7368	0.93350
Valid N (listwise)	1058				

Παράρτημα Β΄ Πίνακας 9. Αποτελέσματα για τους τρόπους που χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτικοί για να αξιολογήσουν τους μαθητές

<i>Descriptive Statistics</i>					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. D.

			m		
Προφορική συμμετοχή μαθητών	1085	1.00	5.00	4.1834	0.84199
Παρατήρηση μαθητών	1085	1.00	5.00	4.1576	0.89692
Αυτοαξιολόγηση μαθητών	1082	1.00	5.00	3.3567	1.13244
Σχέδια εργασίας	1079	1.00	5.00	3.2039	1.11290
Γραπτές εργασίες στο σπίτι	1082	1.00	5.00	2.8179	1.21703
Valid N (listwise)	1073				

Παράρτημα Β΄ Πίνακας 10. Προτάσεις για ενδυνάμωση της καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας

Capacity = Δάσκαλος					
Descriptive Statistics ^a					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Να γίνει επιμόρφωση των εκπαιδευτικών	908	1.00	5.00	4.2225	0.67157
Να ενισχυθεί η βασική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών σε θέματα που αφορούν την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας	908	1.00	5.00	4.1894	0.67186
Να ενδυναμωθεί η συνεργασία με γονείς	878	1.00	5.00	4.1674	0.67060

Να γίνονται προγράμματα ενημέρωσης των γονιών σχετικά με τους τρόπους καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας	906	1.00	5.00	4.1468	0.73393
Να χρησιμοποιούνται ορθά τα μέσα μαζικής ενημέρωσης	909	1.00	5.00	4.0902	0.74695
Να δοθεί έμφαση στο στόχο καλλιέργεια ενεργού πολιτότητας μέσα από τα αναλυτικά προγράμματα;	908	1.00	5.00	4.0198	0.69780
Να ενδυναμωθούν οι καινοτόμες δράσεις που χρησιμοποιούνται στα σχολεία	908	1.00	5.00	3.9802	0.74665
Valid N (listwise)	872				
a. Capacity = Δάσκαλος					
Capacity = Νηπιαγωγός					
Descriptive Statistics ^a					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Να ενισχυθεί η βασική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών σε θέματα που αφορούν την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας	179	2.00	5.00	4.3743	0.64443
Να γίνει επιμόρφωση των εκπαιδευτικών	179	1.00	5.00	4.3240	0.79042

Να ενδυναμωθούν οι καινοτόμες δράσεις που χρησιμοποιούνται στα σχολεία	176	1.00	5.00	4.2784	0.76104
Να γίνονται προγράμματα ενημέρωσης των γονιών σχετικά με τους τρόπους καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας	179	2.00	5.00	4.2737	0.70943
Να χρησιμοποιούνται ορθά τα μέσα μαζικής ενημέρωσης	179	2.00	5.00	4.2011	0.78167
Να ενδυναμωθεί η συνεργασία με γονείς	179	1.00	5.00	4.1508	0.88345
Να δοθεί έμφαση στο στόχο καλλιέργεια ενεργού πολιτότητας μέσα από τα αναλυτικά προγράμματα;	176	1.00	5.00	4.1136	0.74729
Valid N (listwise)	176				
a. Capacity = Νηπιαγωγός					
Capacity = Γονέας					
Descriptive Statistics ^a					
	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Να ενισχυθεί η βασική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών σε θέματα που αφορούν την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας	1737	2.00	5.00	4.4364	3.29005
Να ενδυναμωθεί η συνεργασία με γονείς	1737	2.00	5.00	4.4099	0.65119

Να γίνει επιμόρφωση των εκπαιδευτικών	1737	2.00	5.00	4.3425	0.67680
Να χρησιμοποιούνται ορθά τα μέσα μαζικής ενημέρωσης	1737	2.00	5.00	4.2873	0.73336
Να γίνονται προγράμματα ενημέρωσης των γονιών σχετικά με τους τρόπους καλλιέργειας της ενεργού πολιτότητας	1737	2.00	5.00	4.2263	0.72165
Να ενδυναμωθούν οι καινοτόμες δράσεις που χρησιμοποιούνται στα σχολεία	1731	1.00	5.00	4.1005	0.73182
Να δοθεί έμφαση στο στόχο καλλιέργεια ενεργού πολιτότητας μέσα από τα αναλυτικά προγράμματα;	1737	2.00	5.00	3.9044	0.69318
Valid N (listwise)	1731				
a. Capacity = Γονέας					

Παράρτημα Β' Πίνακας 11. Έλεγχος συσχέτισης απόψεων των εκπαιδευτικών σχετικά με το βαθμό επίδρασης των παράγοντων σχολικής αποτελεσματικότητας

	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
								Lower	Upper

									r	
Ηγεσία	Equal variances assumed	8,18 9	0,0 4	0,1 62	1088	0,87 2	0,0330 4	0,2044 0	- 0,368 03	0,434 11
	Equal variances not assumed			1,1 50	237,5 86	0,88 1	0,0330 4	0,2196 4	- 0,400 05	0,466 13
Οικονομικοί πόροι	Equal variances assumed	0,23 2	0,8 30	1,5 71	1082	0,11 6	0,3127 0	0,1990 6	- 0,077 88	0,703 28
	Equal variances not assumed			1,5 32	242,1 39	0,12 7	0,3127 0	0,2041 2	- 0,089 37	0,714 77
Προσδοκίες εκπαιδευτικών	Equal variances assumed	8,13 9	0,0 04	0,1 79	1081	0,85 8	0,0369 7	0,2063 3	- 0,367 88	0,441 61
	Equal variances not assumed			0,1 68	239,8 80	0,86 7	0,0369 7	0,2063 3	0,395 96	0,469 90

Καινοτομίες	Equal variances assumed	12,4 35	0,0 00	3,3 34	1082	0,00 1	0,6535 6	0,1960 4	0,268 90	1,038 22
	Equal variances not assumed			3,0 48	218,8 70	0,00 3	0,6535 6	1,2144 3	0,231 06	1,076 06
Καλές πρακτικές	Equal variances assumed	2,72 6	0,0 99	0,8 02	1085	0,42 3	0,1723 2	0,2148 4	- 0,249 23	0,593 86
	Equal variances not assumed			0,7 69	243,8 41	0,44 3	0,1723 2	0,2240 7	- 0,269 04	0,613 68
Σχολικό κλίμα	Equal variances assumed	2,47 3	0,1 16	1,0 65	1085	0,28 7	0,2266 6	0,2129 0	- 0,191 09	0,644 40
	Equal variances not assumed			1,0 02	240,0 44	0,31 8	0,2266 6	0,2262 8	- 0,219 10	0,672 41
Συνεργασία με	Equal variances	1,68 6	0,1 94	2,2 34	1085	0,02 6	0,4719 8	0,2112 5	0,057 48	0,886 49

εξωτερικός φορέας	ces assumed									
	Equal variances not assumed			2,145	244,101	0,033	0,47198	0,22005	0,03854	0,90543
Συνεργασία με τους γονείς	Equal variances assumed	2,573	0,109	0,574	1081	0,566	0,12342	0,21495	-0,29834	0,54518
	Equal variances not assumed			0,550	244,028	0,583	0,12342	0,22429	-0,31837	0,56521

Παράρτημα Β'. Πίνακας 12. Έλεγχος συσχέτισης δηλώσεων δασκάλων - νηπιαγωγών σχετικά με τις μεθόδους διδασκαλίας που χρησιμοποιούν στα μαθήματα των Κοινωνικών Σπουδών σε σχέση με το στόχο καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας

	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of	

						d)		nce	the Difference	
									Low er	Uppe r
Διαθεματική προσέγγιση	Equal variances assumed	0.326	0.568	-6.952	1075	0.000	-0.50912	0.07323	-0.65282	-0.36542
	Equal variances not assumed			-7.720	284.321	0.000	-0.50912	0.06595	-0.63893	-0.37931
Ομαδοκεντρική διδασκαλία	Equal variances assumed	0.047	0.829	-7.990	1075	0.000	-0.53659	0.06716	-0.66836	-0.40481
	Equal variances not assumed			-8.498	270.504	0.000	-0.53659	0.06314	-0.66090	-0.41227
Δασκαλοκεντρική διδασκαλία	Equal variances assumed	8.272	0.004	3.085	1066	0.002	0.24149	0.07828	0.08789	0.39509
	Equal variances not assumed			2.965	240.302	0.003	0.24149	0.08144	0.08107	0.40191

	ces not assum ed									
Μαθητοκεν τρική διδασκαλία	Equal varian ces assum ed	0.06 3	0.8 02	- 5.29 0	1066	0.00 0	- 0.3663 3	0.0692 5	- 0.502 21	- 0.230 44
	Equal varian ces not assum ed			- 4.75 0	232.5 70	0.00 0	- 0.3663 3	0.0771 2	- 0.518 27	- 0.214 38
Βιωματική μάθηση	Equal varian ces assum ed	0.92 0	0.3 38	- 8.55 3	1075	0.00 0	- 0.5815 8	0.0680 0	- 0.715 00	- 0.448 15
	Equal varian ces not assum ed			- 9.28 6	276.8 38	0.00 0	- 0.5815 8	0.0626 3	- 0.704 87	- 0.458 29
Μέθοδος project	Equal varian ces assum ed	9.61 3	0.0 02	- 10.7 55	1072	0.00 0	- 0.9681 0	0.0900 2	- 1.144 73	- 0.791 47
	Equal varian ces not			- 11.8 76	275.6 34	0.00 0	- 0.9681 0	0.0815 2	- 1.128 58	- 0.807 62

	assumed									
Συνεργατική μέθοδος	Equal variances assumed	2.965	0.085	-5.187	1065	0.000	-0.33694	0.06496	-0.46440	-0.20947
	Equal variances not assumed			-5.182	254.671	0.000	-0.33694	0.06503	-0.46499	-0.20888
Καινοτόμα προγράμματα	Equal variances assumed	1.994	0.158	-4.906	1055	0.000	-0.44558	0.09082	-0.62379	-0.26737
	Equal variances not assumed			-4.854	247.439	0.000	-0.44558	0.09179	-0.62637	-0.26479
Χρήση ΤΕΠ	Equal variances assumed	1.901	0.168	-3.882	1069	0.000	-0.31472	0.08108	-0.47381	-0.15563
	Equal variances not assumed			-3.921	245.188	0.000	-0.31472	0.08027	-0.47283	-0.15661

Παράρτημα Β΄ Πίνακας 13. Απόψεις για το ρόλο των γονιών στην ανάπτυξη χαρακτηριστικών που σχετίζονται με την ενεργό πολιτότητα

<i>Descriptives</i>										
		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum	
						Lower Bound	Upper Bound			
Στο να εκτιμούν οι μαθητές τον εαυτό τους και να φροντίζουν για τη διατροφή, την άσκηση και την υγεία	Δάσκαλος	919	4.7029	0.57537	0.01898	4.6657	4.7402	2.00	5.00	
	Νηπιαγωγός	183	4.7814	0.48752	0.03604	4.7103	4.8525	3.00	5.00	
	Γονέας	1765	4.7399	0.50823	0.01210	4.7162	4.7637	2.00	5.00	
	Μαθητής	1676	4.3156	0.90835	0.02219	4.2721	4.3592	1.00	5.00	
	Total	4543	4.5776	0.72211	0.01071	4.5566	4.5986	1.00	5.00	
Στο να σέβονται οι μαθητές τους φίλους και τους εκπαιδευτικούς	Δάσκαλος	919	4.7367	0.60524	0.01996	4.6975	4.7759	1.00	5.00	
	Νηπιαγωγός	183	4.8306	0.45542	0.03367	4.7642	4.8970	3.00	5.00	
	Γονέας	1765	4.8068	0.46603	0.01109	4.7850	4.8286	2.00	5.00	
	Μαθητής	1676	4.4189	0.87893	0.02147	4.3767	4.4610	1.00	5.00	
	Total	4543	4.6505	0.69548	0.01032	4.6302	4.6707	1.00	5.00	

Στο να συμπεριφέρονται ορθά οι μαθητές στους αλλόγλωσσους και αλλόθρησκους συμμαθητές τους	Δάσκαλος	919	4.6866	0.60296	0.01989	4.6476	4.7257	1.00	5.00
	Νηπιαγωγός	183	4.7486	0.47136	0.03484	4.6799	4.8174	3.00	5.00
	Γονέας	1765	4.6867	0.54176	0.01290	4.6614	4.7120	2.00	5.00
	Μαθητής	1675	4.3170	0.96308	0.02353	4.2709	4.3632	1.00	5.00
	Total	4542	4.5528	0.75563	0.01121	4.5309	4.5748	1.00	5.00
Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν τη βοήθεια προς το συνάνθρωπο μας	Δάσκαλος	916	4.6496	0.57689	0.01906	4.6122	4.6870	2.00	5.00
	Νηπιαγωγός	183	4.7432	0.47422	0.03506	4.6740	4.8123	3.00	5.00
	Γονέας	1765	4.6873	0.60298	0.01435	4.6591	4.7154	1.00	5.00
	Μαθητής	1680	4.1994	0.92423	0.02255	4.1552	4.2436	1.00	5.00
	Total	4544	4.5015	0.76605	0.01136	4.4793	4.5238	1.00	5.00
Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν τη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ των μαθητών	Δάσκαλος	915	4.5016	0.66546	0.02200	4.4585	4.5448	2.00	5.00
	Νηπιαγωγός	180	4.4167	0.76132	0.05675	4.3047	4.5286	2.00	5.00
	Γονέας	1759	4.5890	0.64608	0.01540	4.5588	4.6192	1.00	5.00
	Μαθητής	1676	4.0788	0.92061	0.02249	4.0347	4.1229	1.00	5.00
	Total	4530	4.3757	0.80082	0.01190	4.3524	4.3990	1.00	5.00
Στο να συμμετέχουν οι μαθητές σε προγράμματα	Δάσκαλος	919	4.2394	0.82402	0.02718	4.1860	4.2927	1.00	5.00
	Νηπιαγωγός	179	4.1676	0.92095	0.06884	4.0318	4.3034	2.00	5.00

του σχολείου που αφορούν τη δράση για βελτίωση της κοινότητας	Γονέας	1752	4.35 67	0.7882 8	0.018 83	4.31 98	4.39 37	2.00	5.00
	Μαθητές	1680	3.87 74	1.0992 3	0.026 82	3.82 48	3.93 00	1.00	5.00
	Total	4530	4.14 77	0.9512 5	0.014 13	4.12 00	4.17 54	1.00	5.00
Στο να συμμετέχουν οι μαθητές σε προγράμματα του σχολείου που αφορούν τον εθελοντισμό	Δάσκαλος	919	4.25 68	0.7971 9	0.026 30	4.20 52	4.30 84	1.00	5.00
	Νηπιαγωγός	183	4.29 51	0.7776 6	0.057 49	4.18 17	4.40 85	3.00	5.00
	Γονέας	1765	4.32 97	0.8067 5	0.019 20	4.29 21	4.36 74	1.00	5.00
	Μαθητές	1680	3.85 60	1.0791 0	0.026 33	3.80 43	3.90 76	1.00	5.00
	Total	4547	4.13 86	0.9395 2	0.013 93	4.11 12	4.16 59	1.00	5.00
Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος	Δάσκαλος	916	4.49 45	0.6603 3	0.021 82	4.45 17	4.53 74	2.00	5.00
	Νηπιαγωγός	183	4.53 01	0.6444 4	0.047 64	4.43 61	4.62 40	3.00	5.00
	Γονέας	1758	4.49 26	0.7366 4	0.017 57	4.45 81	4.52 71	1.00	5.00
	Μαθητές	1675	4.05 13	2.6784 7	0.065 45	3.92 30	4.17 97	1.00	55.00
	Total	4532	4.33 14	1.7354 4	0.025 78	4.28 09	4.38 20	1.00	55.00
Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν την πολιτιστική κληρονομιά	Δάσκαλος	919	4.36 24	0.7600 7	0.025 07	4.31 31	4.41 16	1.00	5.00
	Νηπιαγωγός	183	4.33 33	0.7437 2	0.054 98	4.22 49	4.44 18	3.00	5.00
	Γονέας	1752	4.29 85	0.8512 7	0.020 34	4.25 86	4.33 84	1.00	5.00
	Μαθητές	1671	3.61 46	1.1755 5	0.028 76	3.55 82	3.67 10	1.00	5.00

τοπικά και παγκόσμια	Total	4525	4.0603	1.02322	0.01521	4.0305	4.0902	1.00	5.00
----------------------	-------	------	--------	---------	---------	--------	--------	------	------

Παράρτημα Β'. Πίνακας 14. Έλεγχος συσχέτισης απόψεων για το ρόλο των γονιών στην ανάπτυξη χαρακτηριστικών που σχετίζονται με την ενεργό πολιτότητα

ANOVA							
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	
Στο να εκτιμούν οι μαθητές τον εαυτό τους και να φροντίζουν για τη διατροφή, την άσκηση την υγεία	Between Groups	183.576	3	61.192	127.127	0.000	
	Within Groups	2184.823	4539	0.481			
	Total	2368.399	4542				
Στο να σέβονται οι μαθητές τους φίλους και τους εκπαιδευτικούς	Between Groups	145.811	3	48.604	107.558	0.000	
	Within Groups	2051.105	4539	0.452			
	Total	2196.917	4542				
Στο να συμπεριφέρονται ορθά οι μαθητές στους αλλόγλωσσους και αλλόθρησκους συμμαθητές τους	Between Groups	148.234	3	49.411	91.724	0.000	
	Within Groups	2444.585	4538	0.539			
	Total	2592.818	4541				
Στο να είναι ευαισθητοποιημέ	Between Groups	244.988	3	81.663	153.138	0.000	

νοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν τη βοήθεια προς το συνάνθρωπο μας	Within Groups	2421.001	4540	0.533			
	Total	2665.989	4543				
Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν τη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ των μαθητών	Between Groups	242.602	3	80.867	137.49 6	0.000	
	Within Groups	2661.927	4526	0.588			
	Total	2904.529	4529				
Στο να συμμετέχουν οι μαθητές σε προγράμματα του σχολείου που αφορούν τη δράση για βελτίωση της κοινότητας	Between Groups	207.114	3	69.038	80.303	0.000	
	Within Groups	3891.087	4526	0.860			
	Total	4098.201	4529				
Στο να συμμετέχουν οι μαθητές σε προγράμματα του σχολείου που αφορούν τον εθελοντισμό	Between Groups	216.022	3	72.007	86.162	0.000	
	Within Groups	3796.689	4543	0.836			
	Total	4012.712	4546				
Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που	Between Groups	208.660	3	69.553	23.437	0.000	
	Within Groups	13437.546	4528	2.968			

αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος	Total		13646.206	4531				
Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν την πολιτιστική κληρονομιά τοπικά και παγκόσμια	Between Groups		528.846	3	176.28 2	189.40 8	0.000	
	Within Groups		4207.684	4521	0.931			
	Total		4736.530	4524				
Post Hoc Tests								
<i>Multiple Comparisons</i>								
Bonferroni								
Dependent Variable			Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval		
						Lower Bound	Upper Bound	
Στο να εκτιμούν οι μαθητές τον εαυτό τους και να φροντίζουν για τη διατροφή, την άσκηση την υγεία	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	-0.07848	0.05616	0.974	-0.2267	0.0697	
		Γονέας	-0.03701	0.02822	1.000	-0.1115	0.0375	
		Μαθητής	.38731*	0.02848	0.000	0.3121	0.4625	
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	0.07848	0.05616	0.974	-0.0697	0.2267	

		Γονέας	0.04148	0.0538 8	1.000	- 0.100 7	0.183 7
		Μαθητής	.46579*	0.0540 1	0.000	0.323 2	0.608 4
	Γονέας	Δάσκαλος	0.03701	0.0282 2	1.000	- 0.037 5	0.111 5
		Νηπιαγωγός	-0.04148	0.0538 8	1.000	- 0.183 7	0.100 7
		Μαθητής	.42431*	0.0236 6	0.000	0.361 9	0.486 8
	Μαθητής	Δάσκαλος	-.38731*	0.0284 8	0.000	- 0.462 5	- 0.312 1
		Νηπιαγωγός	-.46579*	0.0540 1	0.000	- 0.608 4	- 0.323 2
		Γονέας	-.42431*	0.0236 6	0.000	- 0.486 8	- 0.361 9
Στο να σέβονται οι μαθητές τους φίλους και τους εκπαιδευτικούς	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	-0.09393	0.0544 2	0.506	- 0.237 6	0.049 7
		Γονέας	-0.07013	0.0273 4	0.062	- 0.142 3	0.002 0
		Μαθητής	.31782*	0.0275 9	0.000	0.245 0	0.390 6
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	0.09393	0.0544 2	0.506	- 0.049 7	0.237 6
		Γονέας	0.02380	0.0522	1.000	-	0.161

				0		0.114 0	6
		Μαθητής	.41175*	0.0523 3	0.000	0.273 6	0.549 9
	Γονέας	Δάσκαλος	0.07013	0.0273 4	0.062	- 0.002 0	0.142 3
		Νηπιαγωγός	-0.02380	0.0522 0	1.000	- 0.161 6	0.114 0
		Μαθητής	.38794*	0.0229 3	0.000	0.327 4	0.448 5
	Μαθητής	Δάσκαλος	-.31782*	0.0275 9	0.000	- 0.390 6	- 0.245 0
		Νηπιαγωγός	-.41175*	0.0523 3	0.000	- 0.549 9	- 0.273 6
		Γονέας	-.38794*	0.0229 3	0.000	- 0.448 5	- 0.327 4
Στο να συμπεριφέρονται ορθά οι μαθητές στους αλλόγλωσσους και αλλόθρησκους συμμαθητές τους	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	-0.06202	0.0594 1	1.000	- 0.218 8	0.094 8
		Γονέας	-0.00007	0.0298 6	1.000	- 0.078 9	0.078 7
		Μαθητής	.36960*	0.0301 3	0.000	0.290 1	0.449 1
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	0.06202	0.0594 1	1.000	- 0.094 8	0.218 8
		Γονέας	0.06195	0.0570 0	1.000	- 0.088	0.212 4

						5	
		Μαθητής	.43162*	0.0571	0.000	0.280	0.582
				4		8	4
	Γονέας	Δάσκαλος	0.00007	0.0298	1.000	-	0.078
				6		0.078	9
						7	
		Νηπιαγωγός	-0.06195	0.0570	1.000	-	0.088
				0		0.212	5
						4	
		Μαθητής	.36967*	0.0250	0.000	0.303	0.435
				4		6	8
	Μαθητής	Δάσκαλος	-.36960*	0.0301	0.000	-	-
				3		0.449	0.290
						1	1
		Νηπιαγωγός	-.43162*	0.0571	0.000	-	-
				4		0.582	0.280
						4	8
		Γονέας	-.36967*	0.0250	0.000	-	-
				4		0.435	0.303
						8	6
Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν τη βοήθεια προς το συνάνθρωπο μας	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	-0.09361	0.0591	0.681	-	0.062
				3		0.249	5
						7	
		Γονέας	-0.03769	0.0297	1.000	-	0.040
				4		0.116	8
						2	
		Μαθητής	.45016*	0.0299	0.000	0.371	0.529
				9		0	3
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	0.09361	0.0591	0.681	-	0.249
				3		0.062	7
						5	
		Γονέας	0.05592	0.0567	1.000	-	0.205
				1		0.093	6
						8	

		Μαθητής	.54376*	0.0568	0.000	0.393	0.693
				5		7	8
	Γονέας	Δάσκαλος	0.03769	0.0297	1.000	-	0.116
				4		0.040	2
						8	
		Νηπιαγωγός	-0.05592	0.0567	1.000	-	0.093
				1		0.205	8
						6	
		Μαθητής	.48785*	0.0248	0.000	0.422	0.553
				9		2	5
	Μαθητής	Δάσκαλος	-.45016*	0.0299	0.000	-	-
				9		0.529	0.371
						3	0
		Νηπιαγωγός	-.54376*	0.0568	0.000	-	-
				5		0.693	0.393
						8	7
		Γονέας	-.48785*	0.0248	0.000	-	-
				9		0.553	0.422
						5	2
Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν τη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ των μαθητών	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	0.08497	0.0625	1.000	-	0.250
				3		0.080	0
						1	
		Γονέας	-.08733*	0.0312	0.031	-	-
				6		0.169	0.004
						8	8
		Μαθητής	.42288*	0.0315	0.000	0.339	0.506
				2		7	1
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	-0.08497	0.0625	1.000	-	0.080
				3		0.250	1
						0	
		Γονέας	-.17230*	0.0600	0.025	-	-
				2		0.330	0.013
						7	9
		Μαθητής	.33791*	0.0601	0.000	0.179	0.496

				5		1	7	
	Γονέας	Δάσκαλος	.08733*	0.0312	0.031	0.004	0.169	
				6		8	8	
		Νηπιαγωγός	.17230*	0.0600	0.025	0.013	0.330	
				2		9	7	
		Μαθητής	.51021*	0.0261	0.000	0.441	0.579	
				8		1	3	
	Μαθητής	Δάσκαλος	-.42288*	0.0315	0.000	-	-	
				2		0.506	0.339	
						1	7	
		Νηπιαγωγός	-.33791*	0.0601	0.000	-	-	
				5		0.496	0.179	
						7	1	
		Γονέας	-.51021*	0.0261	0.000	-	-	
				8		0.579	0.441	
						3	1	
Στο να συμμετέχουν οι μαθητές σε προγράμματα του σχολείου που αφορούν τη δράση για βελτίωση της κοινότητας	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	0.07179	0.0757	1.000	-	0.271	
				5		0.128	7	
							1	
			Γονέας	-.11734*	0.0377	0.011	-	-
					7		0.217	0.017
							0	7
			Μαθητής	.36201*	0.0380	0.000	0.261	0.462
					4		6	4
		Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	-0.07179	0.0757	1.000	-	0.128
				5		0.271	1	
						7		
		Γονέας	-0.18914	0.0727	0.056	-	0.002	
				6		0.381	9	
						2		
		Μαθητής	.29022*	0.0729	0.000	0.097	0.482	
				0		8	6	
	Γονέας	Δάσκαλος	.11734*	0.0377	0.011	0.017	0.217	
				7		7	0	

		Νηπιαγωγός	0.18914	0.07276	0.056	-0.0029	0.3812
		Μαθητής	.47935*	0.03166	0.000	0.3958	0.5629
	Μαθητής	Δάσκαλος	-.36201*	0.03804	0.000	-0.4624	-0.2616
		Νηπιαγωγός	-.29022*	0.07290	0.000	-0.4826	-0.0978
		Γονέας	-.47935*	0.03166	0.000	-0.5629	-0.3958
Στο να συμμετέχουν οι μαθητές σε προγράμματα του σχολείου που αφορούν τον εθελοντισμό	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	-0.03828	0.07400	1.000	-0.2336	0.1570
		Γονέας	-0.07294	0.03719	0.299	-0.1711	0.0252
		Μαθητής	.40085*	0.03751	0.000	0.3018	0.4998
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	0.03828	0.07400	1.000	-0.1570	0.2336
		Γονέας	-0.03466	0.07099	1.000	-0.2220	0.1527
		Μαθητής	.43913*	0.07116	0.000	0.2513	0.6270
	Γονέας	Δάσκαλος	0.07294	0.03719	0.299	-0.0252	0.1711
		Νηπιαγωγός	0.03466	0.07099	1.000	-0.2220	0.1527

		ός		9		0.152 7	0
		Μαθητής	.47379*	0.0311 6	0.000	0.391 5	0.556 0
	Μαθητής	Δάσκαλος	-.40085*	0.0375 1	0.000	- 0.499 8	- 0.301 8
		Νηπιαγωγός	-.43913*	0.0711 6	0.000	- 0.627 0	- 0.251 3
		Γονέας	-.47379*	0.0311 6	0.000	- 0.556 0	- 0.391 5
Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	-0.03551	0.1394 9	1.000	- 0.403 7	0.332 7
		Γονέας	0.00194	0.0702 0	1.000	- 0.183 3	0.187 2
		Μαθητής	.44320*	0.0707 9	0.000	0.256 3	0.630 0
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	0.03551	0.1394 9	1.000	- 0.332 7	0.403 7
		Γονέας	0.03745	0.1338 1	1.000	- 0.315 7	0.390 6
		Μαθητής	.47871*	0.1341 2	0.002	0.124 7	0.832 7
	Γονέας	Δάσκαλος	-0.00194	0.0702 0	1.000	- 0.187 2	0.183 3
		Νηπιαγωγός	-0.03745	0.1338 1	1.000	- 0.390	0.315 7

						6	
		Μαθητής	.44126*	0.0588	0.000	0.286	0.596
				2		0	5
	Μαθητής	Δάσκαλος	-.44320*	0.0707	0.000	-	-
				9		0.630	0.256
						0	3
		Νηπιαγωγός	-.47871*	0.1341	0.002	-	-
				2		0.832	0.124
						7	7
		Γονέας	-.44126*	0.0588	0.000	-	-
				2		0.596	0.286
						5	0
Στο να είναι ευαισθητοποιημένοι οι μαθητές σε θέματα που αφορούν την πολιτιστική κληρονομιά τοπικά και παγκόσμια	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	0.02902	0.0780	1.000	-	0.235
				9		0.177	1
						1	
		Γονέας	0.06383	0.0392	0.626	-	0.167
				9		0.039	5
						9	
		Μαθητής	.74775*	0.0396	0.000	0.643	0.852
				2		2	3
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	-0.02902	0.0780	1.000	-	0.177
				9		0.235	1
						1	
		Γονέας	0.03482	0.0749	1.000	-	0.232
				5		0.163	6
						0	
		Μαθητής	.71873*	0.0751	0.000	0.520	0.917
				2		5	0
	Γονέας	Δάσκαλος	-0.06383	0.0392	0.626	-	0.039
				9		0.167	9
						5	
		Νηπιαγωγός	-0.03482	0.0749	1.000	-	0.163
				5		0.232	0
						6	

	Μαθητής	.68391*	0.0329	0.000	0.596	0.771
			9		8	0
Μαθητής	Δάσκαλος	-.74775*	0.0396	0.000	-	-
			2		0.852	0.643
					3	2
	Νηπιαγωγός	-.71873*	0.0751	0.000	-	-
			2		0.917	0.520
					0	5
	Γονέας	-.68391*	0.0329	0.000	-	-
			9		0.771	0.596
					0	8
*. The mean difference is significant at the 0.05 level.						

Παράρτημα Β'. Πίνακας 15. Έλεγχος συσχέτισης για τα χαρακτηριστικά που χαρακτηρίζουν τους μαθητές Στ' τάξης σύμφωνα με τις απόψεις μαθητών, γονιών.

<i>Independent Samples Test</i>										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Αυτοπεποίθηση	Equal variances	24.250	0.000	-5.755	3467	0.0001	-0.18171	0.03157	-0.24361	-0.11980

	assumed									
	Equal variances not assumed			-5.742	3339.027	0.000	-0.18171	0.03164	-0.24375	-0.11966
Ανεξαρτησία	Equal variances assumed	132.978	0.000	1.405	3456	0.160	0.04494	0.03200	-0.01779	0.10767
	Equal variances not assumed			1.400	3206.919	0.162	0.04494	0.03210	-0.01801	0.10788
Κριτική σκέψη	Equal variances assumed	235.585	0.000	2.999	3460	0.003	0.10083	0.03362	0.03490	0.16675
	Equal variances not assumed			2.989	3150.048	0.003	0.10083	0.03374	0.03468	0.16698
Δημιουργική σκέψη	Equal variances assumed	46.813	0.000	-5.142	3456	0.000	-0.15347	0.02984	-0.21199	-0.09496

	ed									
	Equal variances not assumed			- 5.13 5	3394. 473	0.0 00	- 0.1534 7	0.0298 9	- 0.21 207	- 0.09 488
Ενσυναίσθη ση	Equal variances assumed	72.0 85	0.0 00	1.06 9	3416	0.2 85	0.0337 8	0.0316 0	- 0.02 818	0.09 574
	Equal variances not assumed			1.06 7	3270. 174	0.2 86	0.0337 8	0.0316 6	- 0.02 829	0.09 586
Αλληλεγγύη	Equal variances assumed	16.0 63	0.0 00	2.90 2	3434	0.0 04	0.0847 4	0.0292 0	0.02 748	0.14 200
	Equal variances not assumed			2.89 1	3273. 174	0.0 04	0.0847 4	0.0293 1	0.02 727	0.14 221
Συνεργασία	Equal variances assum	79.4 53	0.0 00	9.40 5	3436	0.0 00	0.2686 9	0.0285 7	0.21 268	0.32 471

	ed									
	Equal varian ces not assum ed			9.33 8	3046. 246	0.0 00	0.2686 9	0.0287 7	0.21 228	0.32 511
Δικαιοσύνη	Equal varian ces assum ed	122. 228	0.0 00	11.1 93	3428	0.0 00	0.3302 5	0.0295 1	0.27 240	0.38 811
	Equal varian ces not assum ed			11.1 07	2945. 331	0.0 00	0.3302 5	0.0297 3	0.27 195	0.38 855
Αλληλοκατα νόηση	Equal varian ces assum ed	28.8 39	0.0 00	4.40 4	3430	0.0 00	0.1287 8	0.0292 4	0.07 145	0.18 611
	Equal varian ces not assum ed			4.38 6	3181. 308	0.0 00	0.1287 8	0.0293 6	0.07 121	0.18 636
Συμπεριφο ρά που διέπεται από κανόνες,	Equal varian ces assum	104. 168	0.0 00	7.83 6	3437	0.0 00	0.2464 9	0.0314 6	0.18 481	0.30 816

δημοκρατικές αρχές και αξίες	ed									
	Equal variances not assumed			7.79 9	3235. 324	0.0 00	0.2464 9	0.0316 0	0.18 452	0.30 845
Συμπεριφορά απαλλαγμένη από στερεότυπα, φανατισμού και προκαταλήψεις	Equal variances assumed	97.3 09	0.0 00	- 5.96 4	3441	0.0 00	- 0.1928 3	0.0323 3	- 0.25 622	- 0.12 943
	Equal variances not assumed			- 5.94 1	3282. 540	0.0 00	- 0.1928 3	0.0324 6	- 0.25 646	- 0.12 919
Αποδοχή της διαφορετικότητας	Equal variances assumed	32.5 45	0.0 00	- 6.75 6	3449	0.0 00	- 0.2060 5	0.0305 0	- 0.26 584	- 0.14 625
	Equal variances not assumed			- 6.74 1	3363. 601	0.0 00	- 0.2060 5	0.0305 7	- 0.26 598	- 0.14 611

Παράρτημα Β'. Πίνακας 16. Απόψεις δασκάλων για τα χαρακτηριστικά που χαρακτηρίζουν τους μαθητές Στ' τάξης.

<i>Καλή αυτοεικόνα</i>						
Capacity			Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Δάσκαλος	Valid	Καθόλου	4	0.4	0.4	0.4
		Λίγο	78	8.4	8.5	8.9
		Μέτρια	548	59.2	59.6	68.6
		Πολύ	249	26.9	27.1	95.6
		Πάρα πολύ	40	4.3	4.4	100.0
		Total	919	99.4	100.0	
	Missing	System	6	0.6		
Total			925	100.0		
<i>Αυτοπεποίθηση</i>						
Δάσκαλος	Valid	Λίγο	72	7.8	7.8	7.8
		Μέτρια	527	57.0	57.3	65.2
		Πολύ	276	29.8	30.0	95.2
		Πάρα πολύ	44	4.8	4.8	100.0
		Total	919	99.4	100.0	
	Missing	System	6	0.6		
	Total			925	100.0	
<i>Ανεξαρτησία</i>						
Δάσκαλος	Valid	Καθόλου	18	1.9	2.0	2.0
		Λίγο	138	14.9	15.1	17.0
		Μέτρια	459	49.6	50.1	67.1
		Πολύ	261	28.2	28.5	95.6
		Πάρα πολύ	40	4.3	4.4	100.0
		Total	916	99.0	100.0	
	Missing	System	9	1.0		
Total			925	100.0		
<i>Αυτοκυριαρχία</i>						

Δάσκαλος	Valid	Καθόλου	28	3.0	3.0	3.0
		Λίγο	218	23.6	23.7	26.8
		Μέτρια	515	55.7	56.0	82.8
		Πολύ	132	14.3	14.4	97.2
		Πάρα πολύ	26	2.8	2.8	100.0
		Total	919	99.4	100.0	
	Missing	System	6	0.6		
Total		925	100.0			
<i>Αυτοσεβασμός</i>						
Δάσκαλος	Valid	Καθόλου	7	0.8	0.8	0.8
		Λίγο	163	17.6	17.7	18.5
		Μέτρια	525	56.8	57.1	75.6
		Πολύ	198	21.4	21.5	97.2
		Πάρα πολύ	26	2.8	2.8	100.0
		Total	919	99.4	100.0	
	Missing	System	6	0.6		
Total		925	100.0			
<i>Κριτική σκέψη</i>						
Δάσκαλος	Valid	Καθόλου	32	3.5	3.5	3.5
		Λίγο	258	27.9	28.1	31.6
		Μέτρια	465	50.3	50.6	82.2
		Πολύ	150	16.2	16.3	98.5
		Πάρα πολύ	14	1.5	1.5	100.0
		Total	919	99.4	100.0	
	Missing	System	6	0.6		
Total		925	100.0			
<i>Δημιουργική σκέψη</i>						
Δάσκαλος	Valid	Καθόλου	26	2.8	2.8	2.8
		Λίγο	184	19.9	20.0	22.9
		Μέτρια	470	50.8	51.1	74.0
		Πολύ	221	23.9	24.0	98.0

		Πάρα πολύ	18	1.9	2.0	100.0
		Total	919	99.4	100.0	
	Missing	System	6	0.6		
	Total		925	100.0		
<i>Ενσυναίσθηση</i>						
Δάσκαλος	Valid	Καθόλου	28	3.0	3.1	3.1
		Λίγο	224	24.2	24.5	27.5
		Μέτρια	495	53.5	54.0	81.6
		Πολύ	154	16.6	16.8	98.4
		Πάρα πολύ	15	1.6	1.6	100.0
		Total	916	99.0	100.0	
	Missing	System	9	1.0		
	Total		925	100.0		
<i>Αλληλεγγύη</i>						
Δάσκαλος	Valid	Καθόλου	20	2.2	2.2	2.2
		Λίγο	141	15.2	15.4	17.6
		Μέτρια	481	52.0	52.5	70.1
		Πολύ	265	28.6	28.9	99.0
		Πάρα πολύ	9	1.0	1.0	100.0
		Total	916	99.0	100.0	
	Missing	System	9	1.0		
	Total		925	100.0		
	Missing	System	93	5.2		
	Total		1777	100.0		
<i>Ανεκτικότητα</i>						
Δάσκαλος	Valid	Καθόλου	24	2.6	2.6	2.6
		Λίγο	245	26.5	26.7	29.4
		Μέτρια	458	49.5	50.0	79.4
		Πολύ	170	18.4	18.6	97.9
		Πάρα πολύ	19	2.1	2.1	100.0

		Total	916	99.0	100.0	
	Missing	System	9	1.0		
	Total		925	100.0		
<i>Συνεργασία</i>						
Δάσκαλος	Valid	Καθόλου	11	1.2	1.2	1.2
		Λίγο	125	13.5	13.6	14.8
		Μέτρια	475	51.4	51.9	66.7
		Πολύ	274	29.6	29.9	96.6
		Πάρα πολύ	31	3.4	3.4	100.0
		Total	916	99.0	100.0	
	Missing	System	9	1.0		
	Total		925	100.0		
<i>Δικαιοσύνη</i>						
Δάσκαλος	Valid	Καθόλου	13	1.4	1.4	1.4
		Λίγο	113	12.2	12.3	13.8
		Μέτρια	515	55.7	56.2	70.0
		Πολύ	265	28.6	28.9	98.9
		Πάρα πολύ	10	1.1	1.1	100.0
		Total	916	99.0	100.0	
	Missing	System	9	1.0		
	Total		925	100.0		
Νηπιαγωγός	Valid	Καθόλου	3	1.6	1.7	1.7
		Λίγο	15	8.2	8.5	10.2
		Μέτρια	92	50.3	52.3	62.5
		Πολύ	56	30.6	31.8	94.3
		Πάρα πολύ	10	5.5	5.7	100.0
		Total	176	96.2	100.0	
	Missing	System	7	3.8		
	Total		183	100.0		
<i>Αλληλοκατανόηση</i>						
Δάσκαλος	Valid	Καθόλου	15	1.6	1.6	1.6

		Λίγο	179	19.4	19.5	21.2
		Μέτρια	504	54.5	55.0	76.2
		Πολύ	211	22.8	23.0	99.2
		Πάρα πολύ	7	0.8	0.8	100.0
		Total	916	99.0	100.0	
	Missing	System	9	1.0		
	Total		925	100.0		
<i>Συμπεριφορά που διέπεται από κανόνες, δημοκρατικές αρχές και αξίες</i>						
Δάσκαλος	Valid	Καθόλου	18	1.9	2.0	2.0
		Λίγο	152	16.4	16.6	18.6
		Μέτρια	502	54.3	54.8	73.4
		Πολύ	233	25.2	25.4	98.8
		Πάρα πολύ	11	1.2	1.2	100.0
		Total	916	99.0	100.0	
	Missing	System	9	1.0		
	Total		925	100.0		
Total		1779	100.0			
<i>Συμπεριφορά απαλλαγμένη από στερεότυπα, φανατισμούς και προκαταλήψεις</i>						
Δάσκαλος	Valid	Καθόλου	44	4.8	4.8	4.8
		Λίγο	202	21.8	22.1	26.9
		Μέτρια	473	51.1	51.6	78.5
		Πολύ	190	20.5	20.7	99.2
		Πάρα πολύ	7	0.8	0.8	100.0
		Total	916	99.0	100.0	
	Missing	System	9	1.0		
	Total		925	100.0		
<i>Αποδοχή της διαφορετικότητας</i>						
Δάσκαλος	Valid	Καθόλου	34	3.7	3.7	3.7
		Λίγο	180	19.5	19.7	23.4
		Μέτρια	422	45.6	46.1	69.4
		Πολύ	236	25.5	25.8	95.2

		Πάρα πολύ	44	4.8	4.8	100.0
		Total	916	99.0	100.0	
	Missing	System	9	1.0		
	Total		925	100.0		

Παράρτημα Β΄ Πίνακας 17. Διερεύνηση βαθμού ικανοποίησης των συμμετεχόντων για τις δράσεις που εφαρμόζονται στα σχολεία με στόχο την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας

		N	Mea n	Std. Deviati on	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minim um	Maxim um
						Low er Bou nd	Upp er Bou nd		
Εθελοντικ ές δράσεις που αφορούν τη βοήθεια προς τους συνανθρώ πους μας	Δάσκαλ ος	908	3.29 74	0.8870 7	0.029 44	3.23 96	3.35 51	1.00	5.00
	Νηπιαγω γός	179	3.68 16	0.9387 1	0.070 16	3.54 31	3.82 00	2.00	5.00
	Γονέας	1751	3.54 60	0.9447 7	0.022 58	3.50 17	3.59 03	1.00	6.00
	Total	2838	3.47 50	0.9345 4	0.017 54	3.44 06	3.50 94	1.00	6.00
Εθελοντικ ές δράσεις που αφορούν την προστασία του περιβάλλο ντος	Δάσκαλ ος	905	3.20 33	0.9422 4	0.031 32	3.14 18	3.26 48	1.00	5.00
	Νηπιαγω γός	179	3.44 69	1.0500 0	0.078 48	3.29 21	3.60 18	1.00	5.00
	Γονέας	1744	3.58 49	0.9692 5	0.023 21	3.53 93	3.63 04	1.00	5.00
	Total	2828	3.45 40	0.9814 4	0.018 46	3.41 78	3.49 02	1.00	5.00

Εθελοντικές δρασεις που αφορούν τη διατήρηση της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς	Δάσκαλος	908	2.79	1.0123	0.033	2.73	2.86	1.00	5.00
			96	4	60	36	55		
	Νηπιαγωγός	179	3.03	1.2056	0.090	2.86	3.21	1.00	5.00
			91	2	11	13	69		
Total	Γονέας	1744	3.12	1.1074	0.026	3.07	3.17	1.00	5.00
			73	6	52	53	93		
	Total	2831	3.01	1.0945	0.020	2.97	3.05	1.00	5.00
			66	1	57	63	69		
Συμμετοχή σε δρασεις που βοηθούν την ένταξη αλλόγλωσσων και μεταναστών	Δάσκαλος	908	2.91	1.1463	0.038	2.84	2.99	1.00	8.00
			85	8	04	38	32		
	Νηπιαγωγός	179	3.12	1.1993	0.089	2.95	3.30	1.00	5.00
			85	6	64	16	54		
Total	Γονέας	1744	3.19	1.1230	0.026	3.14	3.24	1.00	5.00
			38	9	89	11	66		
	Total	2831	3.10	1.1421	0.021	3.05	3.14	1.00	8.00
			14	7	47	93	35		

Παράρτημα Β'. Πίνακας 18. Έλεγχος συσχέτισης βαθμού ικανοποίησης των συμμετεχόντων για τις δρασεις που εφαρμόζονται στα σχολεία με στόχο την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας

ANOVA		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Εθελοντικές δρασεις που	Between Groups	45.112	2	22.556	26.287	0.000

αφορούν τη βοήθεια προς τους συνανθρώπους μας	Within Groups	2432.612	2835	0.858		
	Total	2477.724	2837			
Εθελοντικές δράσεις που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος	Between Groups	86.748	2	43.374	46.479	0.000
	Within Groups	2636.276	2825	0.933		
	Total	2723.024	2827			
Εθελοντικές δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιά	Between Groups	64.233	2	32.116	27.308	0.000
	Within Groups	3325.987	2828	1.176		
	Total	3390.220	2830			
Συμμετοχή σε δράσεις που βοηθούν την ένταξη αλλόγλωσσων και μεταναστών	Between Groups	45.398	2	22.699	17.604	0.000
	Within Groups	3646.507	2828	1.289		
	Total	3691.905	2830			

Post Hoc Tests							
<i>Multiple Comparisons</i>							
Bonferroni							
Dependent Variable			Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound

Εθελοντικές δράσεις που αφορούν τη βοήθεια προς τους συνανθρώπους μας	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	-.38421*	0.0757	0.00	-	-
		ς		5	0	0.5657	0.2027
		Γονέας	-.24862*	0.0378	0.00	-	-
		ς		8	0	0.3394	0.1579
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	.38421*	0.0757	0.00	0.2027	0.5657
		ς		5	0		
Γονέας	Δάσκαλος	0.13559	0.0726	0.18	-	0.3097	
	ς		9	7	0.0385		
	Δάσκαλος	.24862*	0.0378	0.00	0.1579	0.3394	
	ς		8	0			
Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	-0.13559	0.0726	0.18	-	0.0385	
	ς		9	7	0.3097		
Εθελοντικές δράσεις που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	-.24361*	0.0790	0.00	-	-
		ς		2	6	0.4329	0.0543
		Γονέας	-.38155*	0.0395	0.00	-	-
		ς		8	0	0.4763	0.2867
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	.24361*	0.0790	0.00	0.0543	0.4329
		ς		2	6		
Γονέας	Δάσκαλος	-0.13794	0.0758	0.20	-	0.0437	
	ς		2	7	0.3196		
	Δάσκαλος	.38155*	0.0395	0.00	0.2867	0.4763	
	ς		8	0			
Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	0.13794	0.0758	0.20	-	0.3196	
	ς		2	7	0.0437		
Εθελοντικές δράσεις που αφορούν τη διατήρηση της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	-.23955*	0.0886	0.02	-	-
		ς		9	1	0.4520	0.0271
		Γονέας	-.32773*	0.0443	0.00	-	-
		ς		8	0	0.4340	0.2214
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	.23955*	0.0886	0.02	0.0271	0.4520
		ς		9	1		
Γονέας	Δάσκαλος	-0.08819	0.0851	0.90	-	0.1157	
	ς		2	1	0.2921		
	Δάσκαλος	.32773*	0.0443	0.00	0.2214	0.4340	
	ς		8	0			

		Νηπιαγωγός	0.08819	0.0851	0.90	-	0.2921
		ς		2	1	0.1157	
Συμμετοχή σε δραστηριότητες που βοηθούν την ένταξη αλλόγλωσσων και μεταναστών	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	-0.20999	0.0928	0.07	-	0.0125
		ς		6	1	0.4324	
		Γονέας	-.27531*	0.0464	0.00	-	-
		ς		7	0	0.3866	0.1640
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	0.20999	0.0928	0.07	-	0.4324
		ς		6	1	0.0125	
	Γονέας	-0.06532	0.0891	1.00	-	0.1482	
	ς		2	0	0.2788		
	Γονέας	Δάσκαλος	.27531*	0.0464	0.00	0.1640	0.3866
		ς		7	0		
		Νηπιαγωγός	0.06532	0.0891	1.00	-	0.2788
		ς		2	0	0.1482	

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Παράρτημα Β' Πίνακας 19. Βαθμός στον οποίο θεωρούν ανησυχητικά διάφορα φαινόμενα της εποχής τα άτομα του δείγματος

<i>Descriptives</i>									
		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
						Lower Bound	Upper Bound		
Η παρουσία μεγάλου αριθμού μεταναστών	Δάσκαλος	914	3.5656	1.05727	0.03497	3.4970	3.6343	1.00	5.00
	Νηπιαγωγός	176	3.7898	1.02879	0.07755	3.6367	3.9428	1.00	5.00
	Γονέας	1758	3.8646	1.02939	0.02455	3.8165	3.9128	1.00	5.00

	Total	2848	3.76 40	1.0470 9	0.019 62	3.72 56	3.80 25	1.00	5.00
Ζητήματα αναξιοκρα τίας	Δάσκαλ ος	914	4.53 83	2.3959 5	0.079 25	4.38 28	4.69 38	1.00	44.00
	Νηπιαγ ωγός	179	4.55 31	0.6458 4	0.048 27	4.45 78	4.64 83	3.00	5.00
	Γονέας	1744	4.23 39	1.0044 5	0.024 05	4.18 68	4.28 11	1.00	5.00
	Total	2837	4.35 21	1.5864 0	0.029 78	4.29 37	4.41 05	1.00	44.00
Ζητήματα άνισης αντιμετώπι ση των πολιτών	Δάσκαλ ος	914	4.44 09	0.7200 1	0.023 82	4.39 42	4.48 77	1.00	5.00
	Νηπιαγ ωγός	179	4.57 54	0.5889 0	0.044 02	4.48 86	4.66 23	3.00	5.00
	Γονέας	1758	4.33 79	0.8418 8	0.020 08	4.29 85	4.37 73	1.00	5.00
	Total	2851	4.38 58	0.7933 0	0.014 86	4.35 67	4.41 50	1.00	5.00
Ζητήματα διακυβέρν ησης	Δάσκαλ ος	914	4.05 36	0.8491 8	0.028 09	3.99 85	4.10 87	2.00	5.00
	Νηπιαγ ωγός	176	4.11 36	0.9433 3	0.071 11	3.97 33	4.25 40	1.00	5.00
	Γονέας	1751	3.96 46	0.9872 9	0.023 59	3.91 83	4.01 09	1.00	5.00
	Total	2841	4.00 25	0.9432 8	0.017 70	3.96 78	4.03 72	1.00	5.00
Ζητήματα που αφορούν την τοπική οικονομικ ή ανάπτυξη	Δάσκαλ ος	914	4.24 95	2.7628 3	0.091 39	4.07 01	4.42 88	1.00	44.00
	Νηπιαγ ωγός	179	4.08 94	0.9497 8	0.070 99	3.94 93	4.22 95	2.00	5.00
	Γονέας	1717	4.14 85	0.9176 9	0.022 15	4.10 51	4.19 20	1.00	5.00
	Total	2810	4.17 76	1.7479 5	0.032 97	4.11 29	4.24 22	1.00	44.00

Κρίση κοινωνικό ν και πολιτικών αξιών	Δάσκαλ ος	922	4.44 14	0.7348 4	0.024 20	4.39 39	4.48 89	2.00	5.00
	Νηπιαγ ωγός	179	4.52 51	0.6730 6	0.050 31	4.42 59	4.62 44	2.00	5.00
	Γονέας	1751	4.04 63	0.9871 3	0.023 59	4.00 00	4.09 25	1.00	5.00
	Total	2852	4.20 41	0.9169 7	0.017 17	4.17 04	4.23 77	1.00	5.00

Παράρτημα Β' Πίνακας 20. Έλεγχος συσχέτισης βαθμού στον οποίο ανησυχούν τα άτομα του δείγματος διάφορα φαινόμενα της εποχής

ANOVA						
		Sum Squares	of df	Mean Square	F	Sig.
Η παρουσία μεγάλου αριθμού μεταναστών	Between Groups	53.876	2	26.938	24.984	0.000
	Within Groups	3067.562	2845	1.078		
	Total	3121.438	2847			
Ζητήματα αναξιοκρατίας	Between Groups	63.264	2	31.632	12.672	0.000
	Within Groups	7073.956	2834	2.496		
	Total	7137.220	2836			
Ζητήματα άνισης αντιμετώπιση των πολιτών	Between Groups	13.249	2	6.625	10.597	0.000
	Within Groups	1780.338	2848	0.625		
	Total	1793.588	2850			
Ζητήματα διακυβέρνηση	Between Groups	7.078	2	3.539	3.986	0.019

ς	Within Groups	2519.905	2838	0.888			
	Total	2526.983	2840				
Ζητήματα που αφορούν την τοπική οικονομική ανάπτυξη	Between Groups	7.564	2	3.782	1.238	0.290	
	Within Groups	8574.823	2807	3.055			
	Total	8582.388	2809				
Κρίση κοινωνικών και πολιτικών αξιών	Between Groups	114.006	2	57.003	71.128	0.000	
	Within Groups	2283.227	2849	0.801			
	Total	2397.233	2851				
Post Hoc Tests							
<i>Multiple Comparisons</i>							
Bonferroni							
Dependent Variable		Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval		
					Lower Bound	Upper Bound	
Η παρουσία μεγάλου αριθμού μεταναστών	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	-.22413*	0.08548	0.026	-0.4289	-0.0194
		Γονέας	-.29897*	0.04234	0.000	-0.4004	-0.1975
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	.22413*	0.08548	0.026	0.0194	0.4289
		Γονέας	-0.07485	0.08210	1.000	-0.2715	0.1218
	Γονέας	Δάσκαλος	.29897*	0.04234	0.000	0.1975	0.4004
		Νηπιαγωγός	0.07485	0.08210	1.000	-0.1218	0.2715
Ζητήματα	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	-0.01478	0.1291	1.000	-0.3241	0.2945

αναξιοκρατίας		ς		3			
		Γονέας	.30435*	0.0645	0.000	0.1498	0.4589
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	0.01478	0.1291	1.000	-0.2945	0.3241
		Γονέας	.31913*	0.1240	0.030	0.0221	0.6162
	Γονέας	Δάσκαλος	-.30435*	0.0645	0.000	-0.4589	-0.1498
		Νηπιαγωγός	-.31913*	0.1240	0.030	-0.6162	-0.0221
Ζητήματα άνισης αντιμετώπισης των πολιτών	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	-0.13450	0.0646	0.112	-0.2893	0.0203
		Γονέας	.10304*	0.0322	0.004	0.0258	0.1803
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	0.13450	0.0646	0.112	-0.0203	0.2893
		Γονέας	.23754*	0.0620	0.000	0.0889	0.3861
	Γονέας	Δάσκαλος	-.10304*	0.0322	0.004	-0.1803	-0.0258
		Νηπιαγωγός	-.23754*	0.0620	0.000	-0.3861	-0.0889
Ζητήματα διακυβέρνησης	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	-0.06003	0.0775	1.000	-0.2458	0.1258
		Γονέας	0.08902	0.0384	0.062	-0.0031	0.1811
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	0.06003	0.0775	1.000	-0.1258	0.2458
		Γονέας	0.14904	0.0745	0.137	-0.0294	0.3275
	Γονέας	Δάσκαλος	-0.08902	0.0384	0.062	-0.1811	0.0031
		Νηπιαγωγός	-0.14904	0.0745	0.137	-0.3275	0.0294

		ς		1			
Ζητήματα που αφορούν την τοπική οικονομική ανάπτυξη	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	0.16007	0.14286	0.788	-0.1821	0.5023
		ς		6			
	Γονέας	Νηπιαγωγός	0.10094	0.07156	0.476	-0.0705	0.2724
		ς		6			
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	-0.16007	0.14286	0.788	-0.5023	0.1821
		ς		6			
	Γονέας	Νηπιαγωγός	-0.05913	0.13728	1.000	-0.3880	0.2697
		ς		8			
Γονέας	Δάσκαλος	-0.10094	0.07156	0.476	-0.2724	0.0705	
	ς		6				
Κρίση κοινωνικών και πολιτικών αξιών	Δάσκαλος	Νηπιαγωγός	-0.08371	0.07312	0.757	-0.2589	0.0914
		ς		2			
	Γονέας	Νηπιαγωγός	.39517*	0.03643	0.000	0.3079	0.4824
		ς		3			
	Νηπιαγωγός	Δάσκαλος	0.08371	0.07312	0.757	-0.0914	0.2589
		ς		2			
	Γονέας	Νηπιαγωγός	.47888*	0.07025	0.000	0.3106	0.6472
		ς		5			
Γονέας	Δάσκαλος	-.39517*	0.03643	0.000	-0.4824	-0.3079	
	ς		3				
Γονέας	Νηπιαγωγός	-.47888*	0.07025	0.000	-0.6472	-0.3106	
	ς		5				
*. The mean difference is significant at the 0.05 level.							

Παράρτημα Β' Πίνακας 21. Απόψεις εκπαιδευτικών που αφορά την κατάρτιση τους σε θέματα ενεργού πολιτότητας.

Πιστεύετε ότι οι εκπαιδευτικοί κατά τη βασική τους εκπαίδευση λαμβάνουν ικανοποιητική εκπαίδευση σε γενικό πλαίσιο.

Capacity			Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Δάσκαλος	Valid	Ναι	213	23.0	23.5	23.5
		Όχι	692	74.8	76.5	100.0
		Total	905	97.8	100.0	
	Missing	System	20	2.2		
	Total		925	100.0		
Νηπιαγωγός	Valid	Ναι	80	43.7	44.7	44.7
		Όχι	99	54.1	55.3	100.0
		Total	179	97.8	100.0	
	Missing	System	4	2.2		
	Total					

Πιστεύετε ότι οι εκπαιδευτικοί κατά τη βασική τους εκπαίδευση λαμβάνουν ικανοποιητική εκπαίδευση όσον αφορά τη διδακτική πράξη;

Capacity			Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Δάσκαλος	Valid	Ναι	498	53.8	55.5	55.5
		Όχι	399	43.1	44.5	100.0
		Total	897	97.0	100.0	
	Missing	System	28	3.0		
	Total		925	100.0		
Νηπιαγωγός	Valid	Ναι	106	57.9	59.2	59.2
		Όχι	73	39.9	40.8	100.0
		Total	179	97.8	100.0	
	Missing	System	4	2.2		
	Total		183	100.0		

Πιστεύετε ότι οι εκπαιδευτικοί κατά τη βασική τους εκπαίδευση λαμβάνουν την κατάλληλη εκπαίδευση όσον αφορά την παράμετρο επικοινωνία ;

Capacity			Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent

Δάσκαλος	Valid	Ναι	374	40.4	41.7	41.7
		Όχι	523	56.5	58.3	100.0
		Total	897	97.0	100.0	
	Missing	System	28	3.0		
	Total		925	100.0		
Νηπιαγωγός	Valid	Ναι	108	59.0	61.4	61.4
		Όχι	68	37.2	38.6	100.0
		Total	176	96.2	100.0	
	Missing	System	7	3.8		
	Total		183	100.0		
Γονέας	Missing	System	1779	100.0		
Μαθητής	Missing	System	1777	100.0		
<i>Πιστεύετε ότι οι εκπαιδευτικοί λαμβάνουν την κατάλληλη εκπαίδευση όσον αφορά την παράμετρο ενεργός ρόλος μαθητών;</i>						
Capacity			Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Δάσκαλος	Valid	Ναι	429	46.4	47.8	47.8
		Όχι	468	50.6	52.2	100.0
		Total	897	97.0	100.0	
	Missing	System	28	3.0		
	Total		925	100.0		
Νηπιαγωγός	Valid	Ναι	111	60.7	63.1	63.1
		Όχι	65	35.5	36.9	100.0
		Total	176	96.2	100.0	
	Missing	System	7	3.8		
	Total		183	100.0		
Γονέας	Missing	System	1779	100.0		
Μαθητής	Missing	System	1777	100.0		

--	--	--	--	--	--	--

Παράρτημα Β. Πίνακας 22. Απαντήσεις εκπαιδευτικών για τους τρόπους με τους οποίους χρησιμοποιούν τα αποτελέσματα της αξιολόγησης

Επισημαίνω τα σημεία που θεωρώ θετικά και τα επαινώ και αναφέρομαι στα αρνητικά με τα παιδιά ζητώντας να αναστοχαστούν.
Επικοινωνία με τους μαθητές και εάν χρειάζεται με τους γονείς
Τα αποτελέσματα από την αξιολόγησης αξιοποιώντας περαιτέρω για προβληματισμό και άλλου είδους project
Επανασχεδιασμός δράσεων
Για να ετοιμάσω νέες δράσεις
Με παρατήρηση και δράσεις
Αξιοποιούνται στο σχεδιασμό της εκπ. πράξης και για παρέμβαση εκεί που χρειάζεται
Για ενημέρωση γονέων
Υπάρχουν πολλά περιθώρια βελτίωσης
Ενίσχυση συνεργατικότητας και ομαδικότητας όπου χρειαστεί
Οι μαθητές χρειάζονται περισσότερη ώθηση και ροπή προς τις δράσεις για την καλλιέργεια
Δίνω περισσότερες αφορμές για συζήτηση, δράσεις κτλ στα πλαίσια όλων των μαθημάτων
Επανατοποθετώ το στόχο της ενεργού πολιτότητας πιο ψηλά
Διαπίστωση αναγκών και διαμόρφωση μαθημάτων
Τις οποιεσδήποτε αδυναμίες, τις θέτω ως στόχους στα επόμενα μαθήματα. Κάνω διορθωτική εργασία
Ενθαρρύνω περισσότερο τα παιδιά να ενταχθούν σε ομάδες αλλά και να τηρούν αυτά που μαθαίνουν στα πλαίσια του μαθήματος
Γίνεται επαναπροσδιορισμός στόχων και επαναφορά σημαντικών θεμάτων
Συζητούμε στην τάξη και βρίσκουμε τρόπους αντιμετώπισης προβλημάτων μεταξύ των μαθημάτων
Μπορούν να μας δώσουν ανατροφοδότηση και νέες ευκαιρίες για το τι χρειάζεται να κάνουμε ή να αλλάξουμε στον
Αναπροσαρμόζω τη διδασκαλία μου και εμπλέκω περισσότερο τα παιδιά στη διαδικασία αναζήτησης
Για βελτίωση της διδασκαλίας

Επανατροφοδότηση
Αλλαγή στρατηγικών για επίτευξη του στόχου
Για σχεδιασμό νέων προγραμματισμών
Κάνω αυτοκριτική και προσπαθώ να βελτιωθώ έτσι ώστε να χρησιμοποιώ σε μεγαλύτερη συχνότητα αυτούς τους τρόπους
Επανατροφοδότηση για τρόπο διδασκαλίας και δράσεων που πρέπει να αναληφθούν
Ίσως να συμβάλουν κάπως στην προώθηση της προσφοράς προς το συνάνθρωπο
Οργανώνουμε την επόμενη δράση όπου θα συμμετέχουν τα παιδιά γιατί παρατηρείται μεγάλο ενδιαφέρον από τα ίδια τα παιδιά
Αλλαγή μεθόδων διδασκαλίας, Βελτίωση κατάλληλων μέσων διδασκαλίας
Παροτρύνω για περαιτέρω συμμετοχή
Παρατηρώ την αλλαγή στάσεων/συμπεριφορών παιδιών στη σχολική τους ζωή
Κάνω τις ανάλογες προσαρμογές/αλλαγές
Προγραμματισμό δράσεων
Σχεδιασμός εκ νέου της δράσης
Ετοιμασία projects, δραστηριοτήτων, δράσεων για την καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας
Εφαρμόζω δραστηριότητες στα μαθήματα μου
Είναι η αφορμή για να κάνω σχετική εργασία
Αξιολόγηση - διαμορφωτική για ανατροφοδότηση - βελτίωση πρακτικών
Για άλλες δραστηριότητες
Προσαρμογή σε κάθε μαθητή
Προχωρούμε με πιο πολλές και άλλες ενδιαφέρουσες για τα παιδιά δράσεις
Αν κάποιος τρόπος ενισχύει τον στόχο του δίνω περισσότερη έμφαση
Εάν εντοπιστεί κάποιο χαρακτηριστικό το οποίο χρειάζεται ενδυνάμωση, τότε θέτονται ανάλογοι στόχοι
Αναστοχασμός /Επαναφορά
Αποτελούν τη βάση μας για να θέσουμε τους επόμενους στόχους των μαθημάτων μας
Αναπροσαρμογή στόχων και δραστηριοτήτων
Βρίσκονται θετικά και αρνητικά σημεία
Αυτοαξιολόγηση
Χρησιμοποιούνται ως οδηγός για το σχέδιο δράσης της επόμενης σχολικής χρονιάς
Προσπαθώ να δημιουργήσω δράσεις έτσι ώστε να βελτιωθούν οι μαθητές στο κομμάτι που υστερούν

Τα αποτελέσματα χρησιμοποιούνται για σκοπούς αξιολόγησης των μαθητών και επανακαθορισμό στόχων
Προς ανατροφοδότηση του εκπαιδευτικού
Συνεχή επικοινωνία και παρατήρηση
Στον προγραμματισμό ενοτήτων στα μαθήματα που πρόκειται να γίνουν
Εμπλέκω τους μαθητές σε περισσότερες δραστηριότητες εθελοντισμού
Για επίλυση προσωπικών διαφορών, για ανάπτυξη ενσυναίσθησης, αλληλοβοήθεια και συνεργασίας
Ανατροφοδότηση για επόμενες δράσεις
Κατάρτιση νέων δραστηριοτήτων
Κυρίως για βελτίωση του δικού μου μαθήματος
Αναπροσαρμόζω τα επόμενα μαθήματα ανάλογα με την επιτυχία του προηγούμενου στόχου
Τα αξιοποιούμε για αναστοχασμό και αναπροσαρμογή των επόμενων διδακτικών ενεργειών μας
Αξιολόγηση και επαναπροσδιορισμός αρχικών στόχων
Επανακαθορισμός των στόχων
Επανακαθορισμός των στόχων και ανάπτυξη στρατηγικής
Θα ήθελα να δω τα αποτελέσματα να οδηγούν σε βήματα αλλαγής
Συζήτηση και εξαγωγή συμπερασμάτων
Συζήτηση, ανατροφοδότηση και αναστοχασμός
Μπορεί να συμβάλουν στην βελτίωση και καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας
Με επανάληψη και εμπέδωση των στόχων που δεν έχουν γίνει κατανοητοί από τους μαθητές
Αναπροσαρμογή δραστηριοτήτων, δράσεων και παρεμβάσεων
Αναπροσαρμογή της διδασκαλίας μου
Αναπροσαρμόζω τη διδασκαλία μου
Περισσότερες δραστηριότητες στο σχολείο
Είμαστε πολύ πίσω ως κράτος και ως σχολεία
Με βοηθούν στο να διαπιστώσω πόσο καλά επιτυγχάνεται ο στόχος
Έλεγχος και επανακαθορισμός στόχων
Φροντίζουμε να αλλάξουν κάποιοι στόχοι του σχολείου όσο αφορά το ποιό πάνω
Για ανατροφοδότηση και προγραμματισμό
Αξιοποιώ τα αποτελέσματα για επιλογή θεματικών ενοτήτων από διάφορα γνωστικά

αντικείμενα
Προώθηση της ισότητας της κοινωνικής συνοχής και της ενεργού συμμετοχής
Εντοπίζονται τα σημεία που φαίνεται ότι υστερούν τα παιδιά και γίνεται επαναδιατύπωση στόχων και σχεδιασμός νέων δράσεων
Για καθοδήγηση και ενίσχυση
Βελτίωση των συνθηκών στα σχολεία, ετοιμασία σχεδίων δράσης για καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας
Αλλαγή ή προσθήκη νέων δράσεων για ενίσχυση του στόχου

Παράρτημα Β΄ Πίνακας 23. Απαντήσεις εκπαιδευτικών κατά πόσο υπάρχει βελτίωση τα τελευταία 5 χρόνια όσον αφορά το στόχο καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας

Θετικές απαντήσεις
Ναι μικρή βελτίωση. Οφείλεται στα Νέα Αναλυτικά Προγράμματα και προγράμματα που εφαρμόζει εθελοντικά η κάθε σχολική μονάδα
Ναι λίγο. Οφείλεται στις δράσεις που γίνονται στα σχολεία
Ναι, οφείλεται στα διάφορα προγράμματα που ενισχύουν αυτή την βελτίωση
Ναι οφείλεται στη μεγαλύτερη ενημέρωση ΜΜΕ και αλλά και στις συνεχείς δράσεις, εκδηλώσεις που γίνονται
Ναι τοπικά, όπου καλλιεργείται. Διαφορετικά, τόσο τα ΜΜΕ όσο και η τοπική κοινωνία γενικά προωθούν το αντίθετο.
Ναι. οφείλεται στην ευαισθητοποίηση πολλών συμπολιτών μας, στα ΜΜΕ και στην ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών
Ναι, οφείλεται στους υπό έμφαση στόχους
Ναι, δίνεται πλέον ιδιαίτερη έμφαση στον εθελοντισμό σε αντιρατσιστικές δράσεις.
Υπάρχει βελτίωση , λόγω των νέων καινοτόμων προγραμμάτων που υπάρχουν στα σχολεία και όχι μόνο.
Ναι, γιατί είχαμε εισροή μεταναστών που έπρεπε να αντιμετωπιστεί
Ναι οφείλεται στην αλλαγή του Α.Π και στην στάση των ενηλίκων
Ναι, οφείλεται στην εκπαίδευση
Ναι, νομίζω ότι η κοινωνία ευρύτερη αλλάζει στάση, γίνεται πιο ευρωπαϊκή
Ναι, λόγω ενημέρωσης και λόγω αναγκαιότητας
Νομίζω ότι υπάρχει βελτίωση λόγω της αναδόμησης των αναλυτικών προγραμμάτων στη Δημοτική Εκπαίδευση και των στόχων υπό έμφαση του Υπουργείου Παιδείας

Ναι, χάρη στις σχολικές δράσεις
Ναι. Οφείλεται στην έμφαση στόχων και σχετικά σεμινάρια
Ναι. Πιστεύω ότι υπάρχει βελτίωση που οφείλεται στην αλλαγή του αναλυτικού προγράμματος με την εισαγωγή των μαθημάτων Αγωγή Ζωής και Αγωγή Υγείας
Ναι σε μικρό βαθμό και αυτό οφείλεται στις προσπάθειες που καταβάλλουν οι εκπαιδευτικοί σε μεμονωμένα σύνολα.
Ναι, λόγω της καλλιέργειας της ενσυναίσθησης
Ναι, γίνονται περισσότερα μαθήματα για ενσυναίσθηση
Ναι. Οφείλεται στα ευρωπαϊκά προγράμματα και τα κονδύλια
Ναι. Οφείλεται στην αλλαγή των αναλυτικών προγραμμάτων και στην εισαγωγή των μαθημάτων της Αγωγής Ζωής-Υγείας
Ναι, λόγω της ένταξης του μαθήματος Αγωγή Ζωής στο αναλυτικό πρόγραμμα
Ναι. Οφείλεται στην ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών - παιδιών καθώς και στις κατευθυντήριες γραμμές των ΝΑΠ
Ναι. Οφείλεται στον ενεργότερο ρόλο των κεντρικών Μαθητικών Συμβουλίων ή άλλων ομάδων που ενεργοποιούνται στις σχολικές μονάδες, π.χ. Επιτροπή. Αγωγής Υγείας
Ναι, διότι γονείς και παιδιά ενημερώνονται συνεχώς από ΜΜΕ και σχολεία. Υπάρχει και η «πίεση» της ΕΕ.
Ναι ελάχιστη διαφορά γιατί γίνονται στα σχολεία τα σχετικά σχέδια δράσης
Ναι, οφείλεται στη σωστή πληροφόρηση
Ναι, οφείλεται στη συντονισμένη προσπάθεια
Ναι, λόγω νέων προγραμμάτων και καινοτόμων δράσεων και λόγω του μεγάλου αριθμού αλλόγλωσσων μαθητών και των τρόπων ένταξης αυτών
Υπάρχει και οφείλεται στα καινοτόμα προγράμματα
Ναι, γιατί γίνονται πιο εντατικά προγράμματα γι' αυτόν τον σκοπό απ' όλες τις βαθμίδες
Ναι, καθώς δόθηκε έμφαση στο θέμα και έγιναν δράσεις για βελτίωση του Αναλυτικού
Ναι, οφείλεται στη προώθηση της κριτικής επαφής και από το μάθημα Αγωγή Ζωής
Ναι, λόγω του ότι υπάρχει το μάθημα Αγωγής Υγείας
Ναι, Ίσως, μπορεί να συνέβαλε η όλη φιλοσοφία της εκπαίδευσης μας
Ναι, αύξηση μεταναστών-μέρος της ζωής μας πλέον
Ναι, νομίζω πως υπάρχει μια γενικότερη ευαισθητοποίηση του πληθυσμού ως προς τα κοινά και υλοποιούνται ήδη αρκετές δράσεις
Ναι λόγω αύξηση των εθελοντικών οργανώσεων και περισσότερη ευαισθητοποίηση του θέματος από τα ΜΜΕ

Ναι, οφείλεται στην ενημέρωση εκπαιδευτικών
Ναι, λόγω του ότι γίνεται στοχευμένη καλλιέργεια μέσω της εκπαίδευσης στα σχολεία. Επίσης, γίνεται καλή προσπάθεια και μέσω των ΜΜΕ
Ναι, επειδή τα παιδιά εμπλέκονται μέσω του σχολείου σε περισσότερες δράσεις
Ναι, οφείλεται στη στόχευση με προγράμματα, δράσεις και στην ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών
Ναι, υπάρχει η ανάγκη συμβίωσης
Ναι, όταν υπάρχουν προγράμματα
Ναι, ίσως στην ενημέρωση που άρχισε να υπάρχει
Ναι οφείλεται στα ευρωπαϊκά προγράμματα
Όχι γιατί δεν υπάρχει συνέχεια στο Γυμνάσιο
Ναι, λόγω των εθελοντικών δράσεων τις οποίες διοργανώνουν τα σχολεία
Ναι υπάρχει βελτίωση κι αυτή οφείλεται στην προώθηση και επιμόρφωση που γίνεται από πολλούς φορείς
Ναι υπάρχει βελτίωση, γιατί εφαρμόζονται ανταλλαγές σε ευρωπαϊκό επίπεδο και το θέμα είναι επίκαιρο σε μόνιμη βάση τα τελευταία χρόνια
Ναι, οφείλεται στην προσπάθεια των εκπαιδευτικών
Ναι, οφείλεται στην επαγγελματική κατάρτιση των εκπαιδευτικών και στα καινοτόμα προγράμματα
Ναι, οφείλεται στην ευαισθητοποίηση των πολιτών, στην εκπαίδευση και στην οικονομική κρίση
Ναι, οφείλεται στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στα θέματα που αφορούν την εκπαίδευση των αλλόγλωσσων
Ναι, γιατί δόθηκε έμφαση από το Υπουργείο Παιδείας
Ναι υπάρχει βελτίωση λόγω των προγραμματισμών που υπάρχουν και της καλύτερης ενημέρωσης των πολιτών
Ναι, λόγω ευρωπαϊκών προγραμμάτων
Ναι, κυρίως σε μαθήματα όπως η αγωγή ζωής, αγωγή υγείας κλπ
Ναι, αυτό λόγω της δημιουργίας και εφαρμογής νέων προγραμμάτων ένταξης αλλόγλωσσων μαθητών
Ναι, λόγω των νέων προγραμμάτων που εφαρμόστηκαν
Ναι μικρή βελτίωση, λόγω πρακτικών που χρησιμοποιούνται από τους εκπαιδευτικούς κυρίως μέσα στο σχολικό χώρο
Ναι, λόγω της έμφασης που δίνεται στα προγράμματα και στις δράσεις εθελοντισμού

Ναι, οφείλεται στα διάφορα προγράμματα και δράσεις που εφαρμόζονται
Ναι, γιατί υπάρχει περισσότερη ευαισθητοποίηση
Ναι, οφείλεται στη συνεργασία των αρμόδιων φορέων με το σχολείο και την οικογένεια
Σίγουρα υπάρχει βελτίωση αλλά ανάλογα με την περίπτωση τα παιδιά ενεργούν διαφορετικά
Ναι, γιατί υπάρχει και περισσότερη εμπλοκή των μαθητών σε δράσεις
Ναι, τουλάχιστον εντός του σχολείου παρατηρείται βελτίωση σε θέματα αποδοχής της διαφορετικότητας και ανάπτυξης της ενσυναίσθησης και συναισθηματικής νοημοσύνης
Ναι, γιατί υπάρχει γενικότερη ευαισθητοποίηση στην κοινωνία για τα θέματα αυτά
Ναι αρκετά λόγω με των Νέων Αναλυτικών Προγραμμάτων
Ναι, οφείλεται στους υπό έμφαση στόχους του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού
Ναι, οφείλεται στην ευαισθητοποίηση περισσότερων εκπαιδευτικών και στην αφυπηρέτηση εκπαιδευτικών μεγάλης ηλικίας
Ναι, σε κάποιο βαθμό, οφείλεται στη διαθεματική προσέγγιση των εκπαιδευτικών
Ναι, λόγο πολλών σεμιναρίων που γίνονται για εκπαιδευτικούς
Ναι, οφείλεται στα πολλά προγράμματα που λαμβάνουν μέρος τα σχολεία και στις εθελοντικές οργανώσεις
Ναι, οφείλεται στα προγράμματα του ΥΠΠ
Ναι, για όσους θέλουν να βελτιωθούν
Ναι, οφείλεται στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και στην εισαγωγή προγραμμάτων στα σχολεία
Ναι. Δίνεται έμφαση σε θέματα που αφορούν το περιβάλλον, τη συνεργασία και τη διαφορετικότητα
Στην γιατί υπάρχει αλλαγή σκέψης των πολιτών και την αποδοχή των αλλόγλωσσων ως δεδομένο
Ναι, γιατί αποδέχονται τα αλλόγλωσσα παιδιά της τάξης τους
Ναι, οφείλεται στο γεγονός ότι οι αλλαγές και τα θέματα που προκύπτουν μας αφορούν όλο και περισσότερο όλους μας και σε προσωπικό επίπεδο
Ναι και η βελτίωση αυτή οφείλεται στα διάφορα Ευρωπαϊκά προγράμματα
Ναι, οφείλεται στον εκσυγχρονισμό των αναλυτικών προγραμμάτων και στην εφαρμογή καινοτόμων προγραμμάτων στα σχολεία
Αρνητικές απαντήσεις
Πολύ λίγη η βελτίωση που ίσως να οφείλεται στην λίγη επιμόρφωση των εκπαιδευτικών

Όχι, τίποτε δεν άλλαξε από πριν
Όχι ίσως ελάχιστο
Δεν νομίζω ότι υπάρχει ιδιαίτερη βελτίωση
Νομίζω πως όχι
Όχι ιδιαίτερα
Δεν είμαι σίγουρη
Δεν είμαι βέβαιη
Όχι, οι στάσεις δεν καλλιεργούνται μόνιμα
Περίπου
Δεν υπάρχουν εμφανή αποτελέσματα
Λίγη βελτίωση, λόγω της σημασίας που δίνεται γι' αυτό στο σχολείο
Καμία, ακριβώς γιατί όλα τα προγράμματα είναι όλα θεωρητικά
Πολύ λίγη βελτίωση
Δεν νομίζω
Όχι και τόσο
Ελάχιστη
Όχι σημαντική
Δεν παρατήρησα σημαντική αλλαγή
Πολύ λίγο
Δεν γνωρίζω
Δεν θεωρώ πως υπάρχει ουσιαστική βελτίωση λόγω της κουλτούρας της κοινωνίας μας
Πέραν από μεμονωμένες περιπτώσεις η Πολιτεία έχει αποτύχει πλήρως
Διαφωνώ
Πιστεύω ότι είναι ίδια
Δεν μπορώ να κρίνω διότι μέσα στα πλαίσια του σχολείου λειτουργούν πολύ διαφορετικά τα παιδιά σε σχέση με τις συμπεριφορές τους εκτός
Δεν είμαι σίγουρη
Θεωρώ πως χρειάζεται πολλή βελτίωση ακόμη

Πίνακας 24. Παράρτημα Β': *Εισηγήσεις εκπαιδευτικών για αποτελεσματική ένταξη των αλλόγλωσσων*

Περισσότερη δράση

Τάξεις υποδοχής, εκπαίδευση μαθητών για αποδοχή όποιας διαφορετικότητας
Να δημιουργηθούν τάξεις εισδοχής
Σχολεία υποδοχής και συγκέντρωση ομοεθνών στα ίδια σχολεία
Τάξεις εισδοχής, ώστε να κατακτηθεί η γλώσσα σε ικανοποιητικό βαθμό πριν την ένταξη σε τάξη, ώστε να μπορούν να επικοινωνήσουν με τους συμμαθητές τους,
Να δημιουργούνται καθαρά τμήματα αλλόγλωσσων μαθητών στα πρώτα χρόνια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης
Να πηγαίνουν ή να παρακολουθούν προγράμματα για διδασκαλία γλώσσας.
Να ενταχθούν ομαλά μέσα από δράσεις γνωριμίας της κουλτούρας στην τάξη
Τάξεις υποδοχής για να μάθουν το γρηγορότερο την ελληνική γλώσσα
Τάξεις υποδοχής και ώρες ενίσχυσης για γλώσσα
Τάξεις υποδοχής για λίγο καιρό
Πιο αποτελεσματική και γρήγορη εκμάθηση ελληνικής γλώσσας, η οποία πολλές φορές αποτελεί εμπόδιο στην ένταξη
Συνεργασία με τους γονείς των αλλόγλωσσων μαθητών.
Να ενισχυθεί το πρόγραμμα ενισχυτικής διδασκαλίας των αλλόγλωσσων
Τάξεις υποδοχής, ημερίδες που θα φέρουν κοντά πολιτισμούς και κουλτούρες , ανθρώπους και τρόπους ζωής
Να υπάρχει μια τάξη υποδοχής με ειδικούς που να μιλούν στη γλώσσα των παιδιών
Δημιουργία τάξεων εισόδου για να αποκτήσουν δεξιότητες γλώσσας και να μπορούν να επικοινωνήσουν ευκολότερα με τους συμμαθητές τους
Τάξεις ένταξης-υποδοχής με ταχύρρυθμα μαθήματα ελληνικών για 2-3 μήνες και μετά η ένταξη στις κανονικές τάξεις
Κέντρο υποδοχής αλλόγλωσσων
Θεωρώ ότι είναι ήδη αποτελεσματική η ένταξη. Θα μπορούσε να συνεχιστεί η επιμόρφωση ειδικών εκπαιδευτικών για τα αλλόγλωσσα
Να δημιουργηθούν τάξεις υποδοχής και μετά από λίγο χρονικό διάστημα να γίνεται ενσωμάτωση
Καλλιέργεια ενσυναίσθησης
Πρώτα να νιώσουν το δικό του άλλου να γίνεται δικό τους και το αντίθετο
Βιωματικές εργασίες με τους μαθητές
Υποχρεωτικά προγράμματα, ειδικά για μουσουλμάνους ούτως ώστε να σέβονται τον πολιτισμό της φιλοξενούσαν χώρας και να αποβάλουν τις ρατσιστικές πεποιθήσεις τους .
Τμήματα υποδοχής, Τάξεις ταχείας εκμάθησης της Ελληνικής γλώσσας

Περισσότερη στήριξη εντός και εκτός τάξης και δημιουργία κέντρου απογευματινής δωρεάν απασχόλησης κι εκπαίδευσης για αυτά τα παιδιά
Τάξεις υποδοχής, περισσότερες και πιο συστηματικές δράσεις από τις σχολικές μονάδες
Καλλιέργεια της ενσυναίσθησης με στόχο την επίτευξη της αποδοχής
Αρχικά τα παιδιά πρέπει να εντάσσονται σε ειδικά τμήματα για να μαθαίνουν τη γλώσσα έτσι ώστε να μπορούν από την επόμενη χρονιά να ακολουθούν την κανονική τάξη
Ενισχυτική διδασκαλία της γλώσσας όχι ηλικιακά αλλά σύμφωνα με το επίπεδο
Πρέπει να δημιουργηθούν ειδικές τάξεις για ένταξη των αλλόγλωσσων μαθητών και επίσης να γίνει επιμόρφωση των εκπαιδευτικών
Δημιουργία τάξεων υποδοχής για να μπορούν οι μαθητές να μάθουν συντομότερα τη γλώσσα και να επικοινωνούν με τους ντόπιους
Παραδειγματισμός από τον τρόπο που γίνεται η ένταξη αλλόγλωσσων σε άλλες χώρες.
Ομαλή ένταξη με ομάδες εισδοχής
Ομάδες ένταξης πριν την εισαγωγή τους στα σχολεία
Μόνιμος στόχος σε κάθε σχολική μονάδα «σεβασμός- αποδοχή» και εφαρμογή του Κώδικα κατά του ρατσισμού
Συνολική αντιμετώπιση της κατάστασης από την Πολιτεία για αποφυγή γκετοποιήσεων και εισαγωγή προγραμμάτων ταχύρρυθμης εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας
Να απολαμβάνουν όλα τα δικαιώματα τους
Εκπαίδευση κοινωνίας-γονιών , εκπαιδευτικών και μαθητών
Παρακολούθηση σχετικών βίντεο και σχετικά παραμύθια
Παρακολούθηση σχετικών βίντεο και σχετικά παραμύθια
Με σχετικά παραμύθια-ιστορίες
Προγράμματα ένταξης σε σωστά διαμορφωμένες τάξεις
Εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας
Τάξεις υποδοχής και αναλυτικό πρόγραμμα για τη διδασκαλία των αλλόγλωσσων
Με εκδηλώσεις στις οποίες να παρουσιάζουν κάτι από την παράδοση, την ιστορία της χώρας τους και τη γλώσσα τους.
Να υπάρχει στην τάξη βοηθός δάσκαλος που να τους παρέχει βοήθεια κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας
Γρήγορη εκμάθηση της Ελληνικής γλώσσας, ευαισθητοποίηση εκπαιδευτικών - παιδιών, εμπλοκή αλλόγλωσσων σε όλες τις δράσεις-δραστηριότητες σχολείων
Τάξεις υποδοχής και κατάλληλη-ξεκάθαρη ενημέρωση προς γονείς (πχ για αγγλόφωνα χρειάζεται 7 χρόνια εκμάθησης)

Να υπάρχουν τάξεις υποδοχής , επιμορφωμένοι δάσκαλοι και συνεργασία με γονείς
Να δημιουργηθούν τμήματα όπου θα τους μαθαίνουν Ελληνικά και να εισαχθούν ώρες στα νηπιαγωγεία όπου θα παρουσιάζουν την κουλτούρα τους
Εκπαίδευση των γονέων τους και τάξεις εισδοχής
Δημιουργία τάξεων υποδοχής
Να υπάρχουν δάσκαλοι σταθεροί που θα κάνουν μαθήματα γλώσσας και ένταξης.
Δημιουργία τμημάτων ένταξης για τα παιδιά και τους γονείς τους
Επιμόρφωση προσωπικού ή χρήση κατάλληλα εξειδικευμένου προσωπικού.
Δημιουργία σχολείων υποδοχής και εκμάθηση της γλώσσας για 2 χρόνια πριν την ένταξη στο σχολείο
Κοινές δραστηριότητες
Βοηθούς δασκάλους που να γνωρίζουν τη γλώσσα και κατάλληλα βοηθήματα
Ίσες ευκαιρίες για όλους τους μαθητές. Περαιτέρω εκπαίδευση των εκπαιδευτικών και των γονέων
Στήριξη εκπαιδευτικών
Δημιουργία προκαταρκτικών τάξεων εκμάθησης της Ελληνικής γλώσσας και του ντόπιου πολιτισμού και ιστορίας
Υποστηρικτές δασκάλους εντός τάξεων για αλλόγλωσσους μαθητές. Ανάπτυξη τράπεζας λεξιλογίας για χρήση εντός τάξης
Ανάθεση σε σχολεία την υποδοχή αλλόγλωσσων μαθητών για εκμάθηση της Ελληνικής γλώσσας πριν ενταχθούν σε κανονικές τάξεις
Ειδικές τάξεις εισδοχής των μαθητών
Τάξεις υποδοχής και εξειδικευμένη κατάρτιση δασκάλων για τη διδασκαλία αυτών των παιδιών.
Σχολικές τάξεις ένταξης
Κοινή πολιτική της σχολικής μονάδας - εφαρμογή σχεδίου δράσης
Να δημιουργηθούν σχολεία ένταξης
Ενισχυτική διδασκαλία, καινοτόμα προγράμματα και δράσεις με τη συνεργασία των γονιών ή της κοινότητας
Να γίνονται ενισχυτικές διδασκαλίες και ένταξη με όλους τους μαθητές
Ενισχυτική διδασκαλία για τη γλώσσα
Σχέδια δράσης για αντιμετώπιση του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας
Κοινές δραστηριότητες από όλα τα παιδιά και προώθηση διαπολιτισμικότητας
Να μην υπάρχουν σχολεία «γκέτα» μεταναστών όπως συμβαίνει ήδη

Τάξεις εισδοχής
Εμπλοκή των γονιών και κοινές δράσεις σχολείου κοινότητας και γονιών
Τμήματα εισαγωγής
Πρέπει πρώτα να αγαπήσουμε τους εαυτούς μας
Γνωριμία με χώρες παιδιών, εμπλοκή γονιών και διαφοροποίηση διδασκαλίας
Τάξεις υποδοχής και σεμινάρια γονέων και παιδιών
Περισσότερες ώρες στήριξης ή δημιουργία ομάδας ένταξης
Εντατικά προγράμματα εκμάθησης της γλώσσας για όλη την οικογένεια
Ενίσχυση γλωσσικών ικανοτήτων
Ενημέρωση υπόλοιπων παιδιών
Ταχύρυθμα μαθήματα γλώσσας. Βιωματικά εργαστήρια για αποδοχή/εκφοβισμό
Σχολεία υποδοχής
Αποκλειστικά σχολεία για αλλόγλωσσους
Ενισχυτική διδασκαλία της γλώσσας
Εντατικά μαθήματα γλώσσας ώστε να μπορούν να επικοινωνούν με τους συμμαθητές τους
Τάξεις ένταξης
Γρήγορη εκμάθηση της γλώσσας
Κέντρα εκμάθησης της γλώσσας
Ενημέρωση και σεμινάρια επιμόρφωσης σε εκπαιδευτικούς και γονείς
Περισσότερες ώρες διδασκαλίας της γλώσσας
Να μάθουν πριν την ένταξη τους στα σχολεία την ελληνική γλώσσα
Η ένταξη και η βοήθεια που δίνεται στα αλλόγλωσσα να γίνεται από το νηπιαγωγείο
Μέσα από δράσεις στις οποίες να γνωρίζουν οι ντόπιοι την κουλτούρα των αλλόγλωσσων μαθητών
Τάξεις υποδοχής, Καλλιέργεια διαπολιτισμικών αξιών για όλους
Ναι, υπό έμφαση σχολικός στόχος
Περισσότερες ώρες αλλόγλωσσων στα σχολεία μας
Ενεργός συμμετοχή σε δραστηριότητες και προγράμματα
Ενεργός συμμετοχή σε δραστηριότητες και προγράμματα
Αποφυγή στοχοποίησης και χρήση μεθόδων που τους ξεχωρίζουν από τα υπόλοιπα παιδιά
Πολύ μεθοδικότερη οργανωμένη και τακτική αξιοποίηση εθελοντικών δράσεων
Περισσότερες δραστηριότητες για ένταξη των μαθητών αυτών

Εισαγωγή σε τμήμα εκμάθησης τοπικής γλώσσας και σε ομάδες εθελοντικής δράσης εντός και εκτός του σχολείου
Τάξεις αλλόγλωσσων και απογευματινά μαθήματα
Στήριξη από το Υπουργείο. Παιδείας
Ημερίδες αντιρατσισμού
Δημιουργία τράπεζας υλικού και διοργάνωση θεματικών συναντήσεων εντός κι εκτός σχολείου με εμπλοκή διάφορων φορέων
Καλύτερη ένταξη Όχι /αποδοχή
Όλα όσα κάνουμε
Ίση αντιμετώπιση όλων των μαθητών και καλλιέργεια κουλτούρας αποδοχής και αντιρατσισμού
Δημιουργία ομάδων υποδοχής πριν ενταχθούν σε κανονικές τάξεις
Συναισθηματική αγωγή, συναίσθηση
Να προσληφθεί προσωπικό στα σχολεία για να τους στηρίζει και να δοθούν πολύ περισσότερες ώρες
Τάξεις ένταξης
Σωστή ενσωμάτωση τους στις σχολικές αίθουσες με βοήθεια και στήριξη για τον εκπαιδευτικό
Να υπάρχουν εκπαιδευτικοί αποκλειστικά για ενίσχυση των αλλόγλωσσων παιδιών μέσα στην τάξη
Τάξεις προσαρμογής και ένταξης και εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας
Τάξεις εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας
Αποδοχή της διαφορετικότητας και ενδυνάμωση συναισθηματικής νοημοσύνης των παιδιών
Εκμάθηση ελληνικής γλώσσας
Αξιολόγηση εκπαιδευτικών πριν μπουν στα σχολεία
Εξατομικευμένη διδασκαλία
Εκμάθηση ελληνικής γλώσσας και παρουσίαση του δικού τους πολιτισμού
Μείωση μαθητών ανά τάξη, έτσι ώστε να υπάρχει περισσότερος χρόνος για τους αλλόγλωσσους μαθητές
Μεγαλύτερη στήριξη από την πλευρά του Υπουργείου Παιδείας
Εμπλοκή γονιών σε διάφορες δραστηριότητες
Εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας
M.M.E

Τάξεις υποδοχής και στήριξη της οικογένειας
Εμπλουτισμός αναλυτικού, επιμόρφωση εκπαιδευτικών για την ανάπτυξη της διαπολιτιστικής τους δεξιότητας
Τάξεις υποδοχής και μαθήματα γλώσσας
Δεν γνωρίζω
Να αναλάβει το ΥΠΠ μέτρα και να υπάρχει βοηθός για τα παιδιά αυτά
Να γίνεται διασπορά των παιδιών αυτών σε διάφορα σχολεία που προάγουν την ενεργό πολιτότητα.
Μείωση αριθμού μαθητών στην τάξη και καθημερινή ενισχυτική διδασκαλία από εκπαιδευτικούς
Περισσότερα μαθήματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης
Βιωματική μάθηση
Προπαρασκευαστικές τάξεις και ακολούθως παράλληλη διδασκαλία της γλώσσας
Να γίνουν σχολεία ειδικά για αυτούς ούτως ώστε να μάθουν καλά το σύστημα μας και τη γλώσσα
Την προσπάθεια αλλαγής νοοτροπίας της κοινωνίας, αρχής γενομένης από την πολιτική εξουσία και τους γονείς
Εξωσχολικές εκδηλώσεις με συμμετοχή όλων των μαθητών με δραστηριότητες που να περιλαμβάνουν στοιχεία της κουλτούρας των αλλόγλωσσων

Παράρτημα Β΄. Πίνακας 25. *Εισηγήσεις εκπαιδευτικών για τρόπους αποτελεσματικής εκπαίδευσης ώστε να αποκτήσουν κοινωνικές δεξιότητες που σχετίζονται με την ιδιότητα του ενεργού πολίτη*

<u>Βιωματικά προγράμματα</u>
Να ενταχθούν κι άλλα προγράμματα όπως θεατρική αγωγή, ρομποτική και έμφαση στις δεξιότητες των παιδιών
Να γίνουν κι άλλα προγράμματα προς τους μαθητές και κυρίως βιωματικά
Ένταξη σε κοινωνικά προγράμματα μαζί με τους γονείς τους
Περισσότερο διαθέσιμο χρόνο για συμμετοχή σε καινοτόμα προγράμματα
Συμμετρικότητα και Σχολικά προγράμματα
Θα μπορούσαν να εφαρμοστούν ειδικά σχεδιασμένα προγράμματα τα οποία θα βασίζονται στη βιωματική μάθηση και θα περιλαμβάνουν ενδιαφέρουσες σχετικές

δραστηριότητες
Να ενταχθούν κι άλλα προγράμματα όπως θεατρική αγωγή, ρομποτική και έμφαση στις δεξιότητες των παιδιών
Να γίνουν κι άλλα προγράμματα προς τους μαθητές και κυρίως βιωματικά
Συμμετοχή σε προγράμματα κοινωνικοποίησης/ ενδυνάμωσης εαυτού
Περισσότερα προγράμματα στα σχολεία με λιγότερο φόρτο ύλης/εργασίας
Σε τέτοια προγράμματα, πιστεύω πως η «δράση» είναι λέξη κλειδί
Στοχευμένα προγράμματα
Προγράμματα ΠΙ
Συμμετοχή σε ευρωπαϊκά προγράμματα
Περισσότερο διαθέσιμο χρόνο για συμμετοχή σε καινοτόμα προγράμματα
Περισσότερα προγράμματα στα σχολεία με λιγότερο φόρτο ύλης/εργασίας
Περισσότερη ενημέρωση και συμμετοχή στα διάφορα προγράμματα
Με εισαγωγή καινοτόμων προγραμμάτων και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών από το ΥΠΠ
<u>Βιωματικές προσεγγίσεις</u>
Να συμμετέχουν βιωματικά σε αποφάσεις και σε διάφορες δραστηριότητες
Βιωματικά προγράμματα
Βιωματικά εργαστήρια σε εργάσιμο χρόνο
Βιωματικά εργαστήρια
Σχεδιασμός βιωματικών δραστηριοτήτων
Να συμμετέχουν σε δραστηριότητες του σχολείου
Συμμετοχή σε εξωσχολικές δραστηριότητες
Με βιωματικά εργαστήρια, αλλά και με πολύ καλά καταρτισμένους εκπαιδευτικούς
Συμμετοχή σε βιωματικά εργαστήρια
Δημιουργία ειδικών ομάδων στα σχολεία. Συμμετοχή σε ομίλους και βιωματικά με θέμα τον ενεργό πολίτη.
Χρησιμοποιώντας βιωματικά εργαστήρια από ειδικούς με την συμμετοχή των γονιών
Βιωματικά μέσα από εμπειρίες
Βιωματική προσέγγιση, συμμετοχή σε δράσεις
Να συμμετέχουν σε διάφορες σχετικές δράσεις, όπως κοινωνικά δρώμενα, ξεκινώντας από το σχολείο μέχρι και την κοινότητα τους
Αλληλεπίδραση με ομάδες που ασχολούνται με παρόμοιες δράσεις

<u>Δράσεις</u>
Με δράσεις εντός και εκτός σχολείου, κοινές δράσεις με τους γονείς τόσο εντός όσο και εκτός σχολείου.
Με δράσεις που σχετίζονται με την ενεργό πολιτότητα.
Ανοιγμα Σχολείου στην τοπική κοινωνία - από κοινού δράσεις με άλλα σχολεία με την κοινότητα.
Συμμετοχή σε δράσεις που αφορούν τα κοινά. Οι ίδιοι οι μαθητές να σκέφτονται δράσεις για να εμπλακούν. Δράσεις στα σχολεία, δράσεις στις κοινότητες προώθηση δράσεων προσφοράς και φιλανθρωπίας.
Με ομαδικά μαθήματα, δράσεις και δραστηριότητες όπου οι μαθητές θα αλληλεπιδρούν ο ένας με τον άλλο.
Αλληλεπίδραση με ομάδες που ασχολούνται με παρόμοιες δράσεις. Συμμετοχή σε δράσεις εθελοντισμού και αλληλεγγύης.
Να έχουν την ευκαιρία να εμπλακούν σε δραστηριότητες της τοπικής κοινωνίας και επίσης στο σχολείο να δίνονται ευκαιρίες για βιωματικές δραστηριότητες
Συμμετοχή σε χορωδίες των κοινοτήτων
Περισσότερες δράσεις και projects.
<u>Συνεργασία</u>
Συνεργασία σχολείου και σπιτιού για εφαρμογή και τήρηση κανόνων συμπεριφοράς
Με βιωματικούς τρόπου, δράσεις και σενάρια εμπλοκής
Σχέσεις με γονείς πως μεγάλωσαν οι γονείς τα παιδιά
Με δράσεις εντός και εκτός σχολείου, γνωριμία με άλλους λαούς και κουλτούρες, συναντήσεις και συνεργασία για κάποιο κοινό στόχο
Συνεργασία σχολείου και σπιτιού για εφαρμογή και τήρηση κανόνων συμπεριφοράς
Μέσα από εκπαιδευτικά προγράμματα σε συνεργασία με τους εμπλεκόμενους φορείς
Σε συνεργασία με τους εμπλεκόμενους φορείς
Γνωριμία με άλλους λαούς και κουλτούρες, συναντήσεις και συνεργασία για κάποιο κοινό στόχο. Με το διάλογο, τη συνεργασία
Εμπλοκή γονέων και συνεργασία. Συνεργασία σχολείου και σπιτιού για την τήρηση κανόνων συμπεριφοράς.
Συνεργασία με άλλα σχολεία και οργάνωση κοινών δράσεων. Με το διάλογο
Εφαρμογή εξειδικευμένων εργαστηρίων καθορισμένης διάρκειας από ειδικούς σε συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς και ενημέρωση γονέων. Συνεργασία με άλλα

σχολεία και οργάνωση κοινών δράσεων.
Συνεργασία με μαθητές άλλων χωρών.
Γνωριμία με άλλους λαούς και κουλτούρες, συναντήσεις και συνεργασία για κάποιο κοινό στόχο. Δράσεις εκτός σχολείου και συνεργασία με εθελοντικές οργανώσεις.
Συναντήσεις εκπαιδευτικών και γονέων με επιμορφωτικό σκοπό και μελλοντική συνεργασία στο να εκπαιδευτούν τα παιδιά.
Εμπλοκή σε περισσότερες δραστηριότητες που απαιτούν συνεργασία με άλλα παιδιά και πλαισιώνονται από ομαδικό πνεύμα και επικοινωνία
<u>Πνευματική ενδυνάμωση μαθητών (προσωπική και συναισθηματική ενδυνάμωση των παιδιών)</u>
Με μελέτη στην τάξη σχετικών κειμένων και δράσεων με σκοπό την ενσυναίσθηση, την ευαισθητοποίηση κτλ. Με ομαδική μάθηση. Με εξειδικευμένα μαθήματα στην Αγωγή Υγείας
Πρώτα να αυξηθεί ο σεβασμός, η τήρηση κανόνων για διαφύλαξη ελευθεριών, η θεσμοθέτηση προσωπικών ορίων και συστήματος αξιών στο οποίο να υπάρχει αυτοπειθαρχία
Να ενδυναμωθούν τα παιδιά στην τήρηση κανόνων.
Τήρηση κανόνων
Να καλλιεργηθεί η αυτοπειθαρχία γιατί θεωρώ ότι είναι πολύ σημαντικός παράγοντας
Τήρηση ορίων
Να καλλιεργηθούν τα παιδιά πρώτα σε πανανθρώπινες αξίες
Να καλλιεργηθούν πνευματικά και να γνωρίσουν πρώτα τη δική τους ταυτότητα και πολιτισμό
Πνευματική καλλιέργεια των παιδιών
Να μάθουν να ενδιαφέρονται πρώτα για τον εαυτό τους, μετά για τους συμμαθητές και ακολούθως για το περιβάλλον.
Καλλιέργεια της ατομικής πρωτοβουλίας και ενθάρρυνση εθελοντικών δράσεων
Να δουν παραστάσεις και να ακούσουν ομιλία από μετανάστες
Με την καλλιέργεια ενσυναίσθησης και δημιουργίας κινήτρων
Με την ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων και δημιουργία κινήτρων
Καλλιέργεια ενσυναίσθησης
Να ξυπνήσει η ενσυναίσθηση

<u>Ενδυνάμωση του ρόλου των γονιών</u>
Πρώτα να εκπαιδευτούν οι γονείς
Να εκπαιδευτούν πρώτιστα οι γονείς τους.
Μέσα από την οικογένεια και την ευρύτερη κοινωνία,
Εμπλοκή και ενδιαφέρον των γονιών για τη δουλειά του σχολείου
Για τις κοινωνικές αυτές δεξιότητες είναι σημαντικό να υπάρχουν κοινές δράσεις με τους γονείς τόσο εντός όσο και εκτός σχολείου
Ένταξη σε κοινωνικά προγράμματα μαζί με τους γονείς τους
Χρησιμοποιώντας βιωματικά εργαστήρια από ειδικούς με την συμμετοχή των γονιών
Οικογένεια, συνεπώς εκπαίδευση γονέων
Μέσα από την οικογένεια και την κοινωνία, εάν βρεθούν οι μηχανισμοί να εφαρμόζονται οι νόμοι, το δίκαιο και να προωθούνται οι αξίες.
Αυτά που διδάσκονται να τα εφαρμόζουν στην καθημερινότητα του σχολείου και (στο σπίτι τους
Η εκπαίδευση πρέπει να ξεκινά από το σπίτι για να μπορεί να συνεχιστεί στο σχολείο
<u>Εθελοντισμός</u>
Να ενισχυθούν οι εθελοντικές δράσεις, καθώς και η διδασκαλία δεξιοτήτων ζωής στο μάθημα Αγωγή Ζωής.
Εθελοντισμός, περιβαλλοντικά προγράμματα κτλ
Συνεργασία με εθελοντικές οργανώσεις
Οι μαθητές πρέπει να έχουν ενεργή συμμετοχή σε όλες τις δράσεις και κυρίως στον εθελοντισμό
Συμμετοχή σε εθελοντικές ομάδες στη κοινότητά τους.
Να έρθουν σε επαφή με εθελοντικές οργανώσεις της χώρας τους αλλά και οργανώσεις άλλων χωρών
Συνεργασία με εξωτερικούς φορείς και ενεργή δράση και συμμετοχή σε προγράμματα κοινοτικά και ευρωπαϊκά που αφορούν το περιβάλλον, τη συνεργασία και τον εθελοντισμό
Συμμετοχή σε εθελοντικές ομάδες στη κοινότητά τους
Εμπλοκή στα πολιτιστικά δρώμενα της κοινότητας τους και της χώρας τους
Αξιοποίηση εθελοντικών δράσεων
Με διάφορες επισκέψεις των παιδιών σε διάφορα κέντρα που αφορούν το θέμα. Αυτό γιατί η μάθηση μπορεί να αποκτηθεί και εκτός σχολείου γιατί η μάθηση συμβαίνει

παντού,
Με επισκέψεις με σκοπό τη βιωματική μάθηση
Με επισκέψεις σε χώρους με ανθρώπους με διαφορετικά προβλήματα, ανάγκες ή / επιτεύξεις
Να έχουν εμπειρία σε πραγματικές συνθήκες και καταστάσεις εκτός σχολείου
Με το να αντιλαμβάνονται, μέσω πρακτικής εμπειρίας και βίωσης των σχετικών συνεπειών, ότι η ζωή σε μια κοινωνία απαιτεί συνεργασία και αλληλεγγύη
<u>Ενδυνάμωση συμμετοχής μαθητών</u>
Τα παιδιά σύμφωνα με το αναλυτικό να έχουν λόγο σε θέματα που τα αφορούν.
Συμμετοχή των παιδιών σε αποφάσεις του σχολείου
Με την ενεργό εμπλοκή τους στη σχολική ζωή και με την αγάπη και το παράδειγμα των μεγαλύτερων
Αν γίνονται όσα πρέπει θεωρώ ότι είναι αρκετά. Καλά είναι να εισακούονται στην τάξη οι
εισηγήσεις των μαθητών για οργάνωση και αντιμετώπιση προβλημάτων
Με σειρά διαδραστικών διαλέξεων και με συνδέσεις με μαθητές άλλων χωρών
Να γίνονται διαδραστικές διαλέξεις που θα βοηθήσουν τα παιδιά να ενδυναμωθούν
Οι μαθητές πρέπει να έχουν ενεργή συμμετοχή σε όλες τις δράσεις και κυρίως στον εθελοντισμό
Περισσότερη εμπλοκή των παιδιών στη λήψη αποφάσεων στο σχολείο. Περισσότερη
Δραστηριοποίηση των μαθητικών συμβουλίων των τάξεων και του κεντρικού μαθητικού
συμβουλίου
<u>Πρακτικές</u>
Μέσα από το σχολείο αλλά μόνο εάν αυτό είναι συγκεκριμένα δοσμένα, από το υπουργείο με πρακτικές, υποχρεωτικό και έχει διάρκεια 3 ετών και άνω
Με μαθήματα που να αφορούν αποκλειστικά το θέμα αυτό και με πρακτικές εφαρμογές στην καθημερινότητα τους
Πνευματική ανάπτυξη των παιδιών μέσα από πρακτικές όπως mindfulness, meditation κλπ.
Με projects
Με σενάρια για υπόδυση ρόλων, debate Με παιδαγωγικές στρατηγικές και διδακτικές

τεχνικές
<u>Εκπαίδευση εκπαιδευτικών</u>
Κατάλληλη εκπαίδευση στην καλλιέργεια της ενεργού πολιτότητας σε όλους τους εκπαιδευτικούς
Διοργάνωση σεμιναρίων
Να εκπαιδευτούν περισσότερο οι εκπαιδευτικοί και οι γονείς για να βοηθήσουν τα παιδιά
Περισσότερη ενημέρωση και συμμετοχή στα διάφορα προγράμματα
Με εισαγωγή καινοτόμων προγραμμάτων και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών από το ΥΠΠ
<u>Αναλυτικά προγράμματα</u>
Η δομή του αναλυτικού να δίνει τη δυνατότητα στα παιδιά να συμμετέχουν ενεργά.
Με την καθιέρωση μαθήματος στο αναλυτικό πρόγραμμα,
Έμφαση της ιδιότητας του ενεργού πολίτη μέσα από διάφορες πτυχές του αναλυτικού ακόμα περισσότερο
Με μαθήματα που να αφορούν αποκλειστικά το θέμα αυτό (ενεργός πολιτότητα) και με πρακτικές εφαρμογές στην καθημερινότητα τους
Να γίνει πιο σχολαστική αλλαγή του αναλυτικού προγράμματος και να διδάσκονται πιο σχολαστικά στο μάθημα
<u>Διαθεματική προσέγγιση</u>
Διαθεματική αντιμετώπιση θεμάτων της Αγωγής Υγείας οργανωμένα και μεθοδικά
Με περισσότερη ενασχόληση στο σχολείο διαθεματικά όπου είναι δυνατόν
Η εκπαίδευση ξεκινά από το σπίτι και συνεχίζεται στα σχολεία μέσα από τη διαθεματική προσέγγιση του θέματος
<u>Άλλες απαντήσεις</u>
Αλληλεπίδραση με ομάδες που ασχολούνται με παρόμοιες δράσεις
Μικρότερα τμήματα, περισσότεροι δάσκαλοι και αναβάθμιση του προφίλ του δασκάλου
Όσο η δομή και οι συνθήκες των σχολείων μας έχουν επίκεντρο την ύλη και τις εξετάσεις, καμία επιμέρους αλλαγή δεν μπορεί να φέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα
Να μελετήσουμε το λόγο του θεού, να παρακολουθούμε κατήχηση-ομιλίες, να ζούμε τη ζωή της εκκλησίας.

Έχοντας παραδείγματα ενεργών πολιτών στη καθημερινή της ζωή
Αναλαμβάνοντας ως μάρτυρες αλλόγλωσσων παιδιών. Συμμετοχή του σχολείου σε περισσότερες δράσεις
Φιλμάκια από διαδίκτυο
Παροχή κινήτρων στους εκπαιδευτικούς για δράσεις σε συνεργασία με τους μαθητές
Χρεάζεται να είναι πρώτιστα οι εκπαιδευτικοί το παράδειγμα
Απελευθέρωση από παλαιωμένες τακτικές διδασκαλίας
Καλλιέργεια αξιών και ευλάβειας στο Θεό
Περισσότερο διαθέσιμο χρόνο για συμμετοχή σε καινοτόμα προγράμματα
Περισσότερα προγράμματα στα σχολεία με λιγότερο φόρτο ύλης/εργασίας
Ηγεσία και κοινό όραμα

Παράρτημα Β'. Πίνακας 26. Συμπληρωματικές απαντήσεις εκπαιδευτικών για δράσεις που χρησιμοποιούν για ενδυνάμωση της ενεργού πολιτότητας

Εμπλοκή μαθητικού συμβουλίου σε όσο το δυνατόν περισσότερες περιπτώσεις
Συμμετοχή σε πρόγραμμα erasmus με θέμα inclusion & active citizenship
Ευρωπαϊκά σχολεία
Ευρωπαϊκά προγράμματα erasmus
Erasmus
Πρόσκληση ειδικών για συζήτηση διαφόρων θεμάτων
Εκλογές και μαθηματικά συμβούλια
Μαθαίνουν τη σύμβαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Επαφή με τον κοινοτάρχη. Συμμετοχή σε πολιτιστικές εκδηλώσεις
Εθελοντισμός
Μαθηματική Αυτοδιοίκηση, Συμβούλια τάξεων και Κεντρικό Μαθητικό Συμβούλιο
Ενδομηματικά, με αφορμή κείμενα γλώσσας
Αντιρατσιστική Πολιτική και Εθελοντισμός
Μαθητική υποδιοίκηση ,εντοπισμός προβλημάτων και εισηγήσεις βελτίωσης
Μαθητικά συμβούλια και ενεργός εμπλοκή
Θεατρικές συμβάσεις στο μάθημα Αγωγής Υγείας
Συνεργασία με επίτροπο εθελοντισμού
Επιτροπή εθελοντισμού και κεντρικό μαθητικό συμβούλιο
Εθελοντικά προγράμματα π.χ συλλογή σχολικών ειδών για άπορα παιδιά.

Το σχολείο είχε ως ένα από τους τρεις υπό έμφαση στόχους το "Δεν ξεχνώ" , συμμετοχή σε προγράμματα με τα οποία μπορεί να ενδυναμωθεί η ενεργός πολιτότητα.
Ενεργή συμμετοχή και εμπλοκή μαθητών/τριών σε αποφάσεις-έργα που μπορούν να γίνουν στο σχολείο και στην εφαρμογή
Κοινή δημιουργία ψηφιδωτού (από Β΄ κύκλο), ζωγραφιά σε τοίχο του σχολείου, βάνιμο παιχνιδιών – ξύλινων καθισμάτων του σχολείου
Σε διοργάνωση χριστουγεννιάτικου παζαριού και λήψη αποφάσεων με τα ίδια τα παιδιά
Ένταξη αλλόγλωσσων
Συμμετοχή σε προγράμματα όπως "Lets do it Cyprus"
Etwinning
Δραστηριοποίηση συμβουλίων τάξεων και ΚΜΣ για ενεργοποίηση μαθητών
Συμμετοχή σε πολιτιστικές δραστηριότητες της κοινότητας
Υιοθεσία ζώου από το WWF
Διαθεματικά, μέσα από τις ενότητες που αναπτύσσουμε
Ενεργή δράση του μαθητικού συμβουλίου μέσω συνεδρίων με τους συμμαθητές τους για τη λήψη αποφάσεων μέσα από
Ομίλοι ενδιαφερόντων
Οργάνωση μαθητών σε επιτροπές και δράσεις μέσα από αυτές
Εκλογές στην αρχή της χρονιάς και στο μέσο της χρονιάς
Διεξαγωγή εκλογών στη τάξη
Ημερίδες δράσεις με κυκλικές δραστηριότητες για όλα τα παιδιά του σχολείου
Ενσυναίσθηση και συνεργασία
Συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων
Δραστηριότητες μέσα από τα μαθήματα διαθεματικά. Ανακύκλωση στο σχολείο
Υιοθεσία γειτονικού πάρκου - Συνεργασία με το Δήμο
Συμβουλευώ τους μαθητές μου με στόχο να γίνουν καλύτεροι
Επιμόρφωση του προσωπικού από λειτουργό του Π.Ι για την ανάπτυξη βιωματικών εργαστηρίων με γονείς και παιδιά
Αφήγηση ιστοριών με θέματα πολιτότητας
Εθελοντικές δραστηριότητες
Η ζωή μέσα στην τάξη με τις ευκαιρίες στα παιδιά να μιλήσουν για δράσεις με τους γονείς, με ανάθεση ευθυνών κ.α
Θεσμός βοηθού παιδονόμου και ανάληψη ευθύνης από τα παιδιά για καθαριότητα
Εκπαιδευτικές επισκέψεις, εκδηλώσεις και γιορτές

Κυρίως το μάθημα της Αγωγής Ζωής και ο όποιος χρόνος στα πλαίσια του μαθήματος προσφέρεται για συζήτηση του θέματος
Το μάθημα Αγωγή Υγείας
Εφαρμόζουμε το στόχο υπό έμφαση σχετικά με τη «Συναισθηματική Αγωγή»

Παράρτημα Β'. Πίνακας 27. *Απόψεις εκπαιδευτικών κατά πόσο η καλλιέργεια των ευρωπαϊκών αξιών και της ευρωπαϊκής ταυτότητας συνάδει με την καλλιέργεια πανανθρώπινων αξιών που συνδέονται με την ενεργό πολιτότητα*

Ναι, γιατί καλλιεργείται συνεργασία
Ναι, γιατί η Ευρώπη είναι ο φυσικός πλέον χώρος κάθε Ευρωπαίου πολίτη, εκεί όπου θα δοκιμαστούν οι ανθρώπινες αξίες που έχουν σχέση με την ενεργό πολιτότητα
Σε κάποιο βαθμό ναι
Κάποιες φορές ναι, κάποιες φορές όχι
Μερικές φορές
Συμφωνώ
Σίγουρα
Είναι πολύ συνυφασμένα
Πιστεύω ότι υπάρχει σημαντική συσχέτιση
Ναι αλλά όχι απόλυτα
Σίγουρα, είμαι της πολιτικής Εγώ-εσύ-αυτός γίνονται Εμείς-εσείς-αυτοί
Ναι, οι ευρωπαϊκές αρχές και αξίες πηγάζουν από τις πανανθρώπινες αξίες
Ναι, αφού οι ευρωπαϊκές αξίες απορρέουν από τον Αρχαίο Ελληνικό πολιτισμό και ταυτίζονται με τις πανανθρώπινες αξίες
Σε μέτριο βαθμό
Συνήθως οι αξίες που συμφωνούν όλοι είναι οι καλές (εκτός ορισμένων διαστρεβλώσεων) πχ «έκτρωση» ως δικαίωμα μητέρας.
Ναι διότι συμμετέχοντας σε ευρωπαϊκά προγράμματα αντιλαμβανόμαστε το κύρος και την αξία της ενεργού πολιτότητας και στον τόπο μας
Θεωρώ πως αρχικά πρέπει να εκτιμήσουμε την ελληνική ταυτότητα μας.
Τα πολιτικά δρώμενα των τελευταίων χρόνων και τα δικαιώματα που προωθούνται με οδήγησαν στο συμπέρασμα πως τα πιο πάνω είναι απλώς τίτλοι και κουφά λόγια
Σαφώς
Ναι γιατί κάνουμε τα παιδιά ότι ανήκουν σε μια ευρύτερη οικογένεια εκτός Κύπρου

Οι ευρωπαϊκές αξίες είναι ένας ωραίος μύθος
Ασφαλώς
Ναι, όπως θα έπρεπε να ήταν η Ευρώπη
Ναι αλλά χρειάζεται να εφαρμόζεται πρακτικά
Πιστεύω στην καλλιέργεια αξιών και εθνικής ταυτότητας πρωτίστως
Ναι σε μικρό βαθμό
Σε αρκετά μεγάλο βαθμό
Ναι, οι άλλοι δε θεωρούνται ξένοι
Ναι. Πρέπει να ξεφύγουμε από τον ατομοκεντρισμό, τον οικονομικό και υλικό προσανατολισμό
Θεωρώ ότι όταν γίνεται με προσοχή μπορούν τα δύο να συνάδουν
Οι αξίες πρέπει να είναι πανανθρώπινες. Η ενεργός πολιτότητα αφορά όλο τον κόσμο
Αρνητικές απαντήσεις
Όχι, γιατί κάθε Ευρωπαϊκή χώρα εξακολουθεί να έχει την ιδιαίτερη της κουλτούρα και αυτό είναι εμπόδιο
Μπορεί να έχουν σχέση αλλά δεν ταυτίζονται
Δεν υπάρχουν ευρωπαϊκές αξίες και κοινότητα
Με βάση τις ευρωπαϊκές πολιτικές αποφάσεις και δράσεις, δεν υπάρχουν ευρωπαϊκές αξίες
Ως θεωρία, ναι. Δυστυχώς η πρακτική εφαρμογή λείπει αλλά και δεν προωθεί τη δικαιοσύνη